BIJBELVERKLARING.

XIX. DEEL.

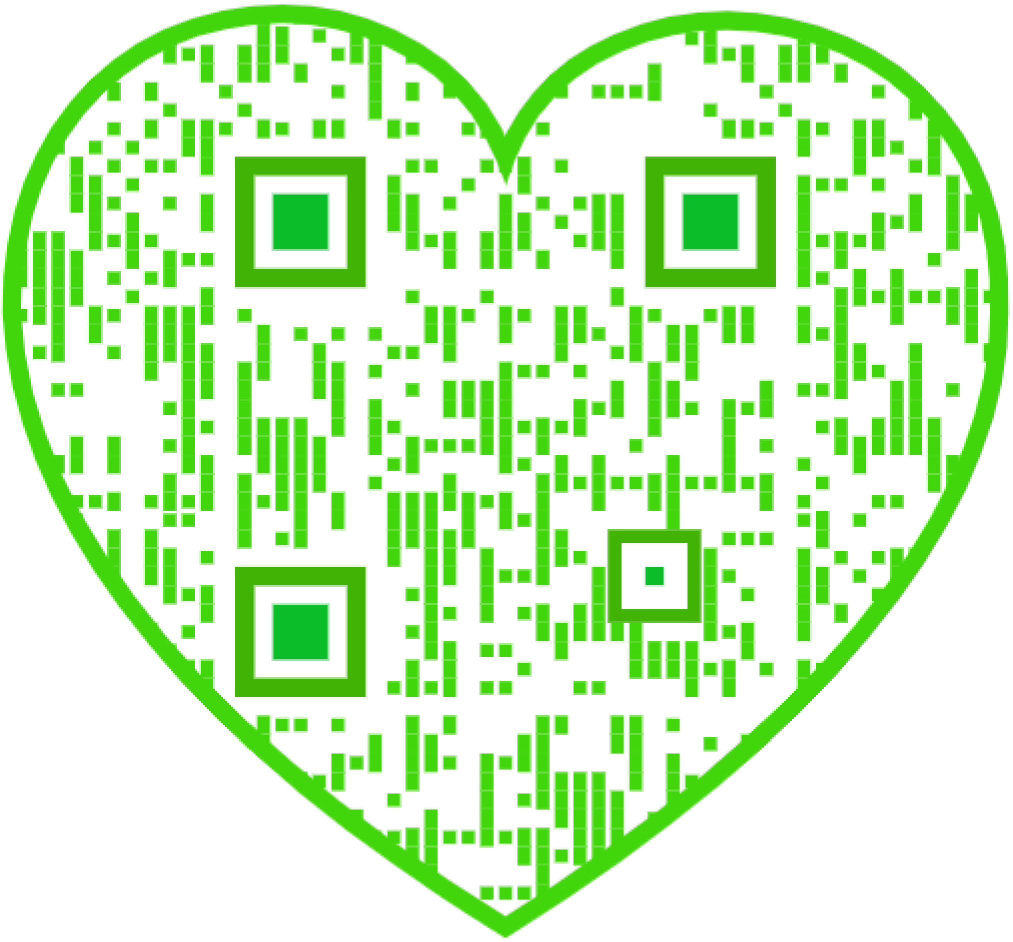

DE

BIJBEL,

DOOR BEKNOPTE

UITBREIDINGEN,

EN OPHELDERENDE

AENMERKINGEN,

VERKLAERD;

DOOR

J. VAN NUYS KLINKENBERG,

A. L. M. THEOL. ET PHIL. DOCTOR, HOOG-LEERAER IN DE H. GODGELEERDHEID EN KERKELYKE GESCHIEDENIS, AEN HET ILLUSTRE ATHENÆUM, EN PREDIKANT IN DE GEMEENTE TE AMSTERDAM; MITSGADERS LID VAN HET ZEEUWSCH GENOOTSCHAP DER WETENSCHAPPEN TE VLISSINGEN.

NEGENTIENDE DEEL.

TE AMSTERDAM, BY

JOHANNES ALLART,

MDCCLXXXIX.

Met Privilegie van de Ed. Gr. Mog. Heeren Staeten van Holland en Westvriesland.

Met Adprobatie der Gecommitteerden van de Eerw. Klassis van Amsterdam.

den 21ste Dec. 1789.

eigen naem van dezen MARCUS was JOANNES. Deze zelvde JOANNES, die toegenaemd werd MARCUS, is met BARNABAS en PAULUS medegegaen, toen zy Jerusalem verlieten, om het Euangelie te verkondigen onder de Heidenen, Kap. XII: 25. Hy vergezelde die Apostelen tot Pergen, eene Stad in Pamphilia; maer aldaer scheidde hy zich van hen af, en keerde weder naer Jerusalem, Kap. XIII: 1-13. Hier over was PAULUS zeer te onvrede: want, toen hy naderhand met BARNABAS te Jerusalem was terug gekeerd, en eenen nieuwen tocht ondernemen zou, wilde hy den gemelden JOANNES, toegenaemd MARCUS, niet medenemen, waerop BARNABAS zeer gezet was. Dit maekte, dat 'er twist ontstond tusschen de beide Apostelen, zodat zy zich van elkanderen scheidden. BARNABAS begav zich naer Cypren, en nam dezen MARCUS mede; maer PAULUS verkoos SILAS tot zijnen reisgenoot, en vertrok naer Syrien, Kap. XV: 37-41.

De Apostel PAULUS maekt ook, in zijne brieven, melding van eenen MARCUS; Coll. IV: 10, 11. spreekt hy van eenen MARCUS, die een Jood van oorsprong, een neev van BARNABAS, en een medearbeider was in den dienst van het Euangelie. In den briev aen PHILEMON vs. 24. spreekt hy van eenen MARCUS, welken hy telt onder zijne medearbeiders. Toen hy TIMOTHEUS ontbood, om te Rome, alwaer hy gevangen was, by hem te ko-

men, begeerde hy, dat TIMOTHEUS ook MARCUS zou medebrengen, 2 Tim. IV: 11.

Eindelyk spreekt PETRUS ook van eenen MARCUS, welken hy *zijnen zoon* noemt, 1 Petr. V: 13.

Zie daer alle de plaetsen van het Nieuwe Testament, in welke van eenen MARCUS gesproken wordt. Maer nu is de vraeg, of 'er overal één en dezelvde persoon bedoeld worde? Zo begrijpen het zommigen. Anderen denken aen drie onderscheidene MARCUSSEN één van welken in de Handelingen der Apostelen, een ander, van welken in PAULUS brieven, en een derde, van welken in PETRUS eersten briev gesproken wordt. Volgens nog anderen zijn 'er twee MARCUSSEN geweest, één, van welken in de Handelingen der Apostelen, en in PAULUS brieven melding gemaekt wordt, en één, welken PETRUS zijnen zoon noemt.

De zaek is onzeker. Voor het naest evenwel zouden wy ons by de laetste voegen.

Die JOANNES toegenaemd MARCUS, die in de Handelingen der Apostelen voorkomt; schijnt dezelvde te zijn, met dien MARCUS, van welken in PAULUS brieven gesproken wordt. Die MARCUS, van welken wy melding vinden Coll. IV: 10, was een neev van BARNABAS. Het laet zich daerom zeer gemakkelyk begrijpen, dat BARNABAS tegen PAULUS zich de zaek van MARCUS hebbe aengetrokken, zodanig dat hy zich daerom van PAULUS

afscheidde, en MARCUS met zich nam, Hand. XV: 37-41. Naderhand derhalven moet PAULUS zich met MARCUS verzoend hebben: want hy telt hem onder zijne medearbeiders, Phil. vs. 24; hy wilde hem tot de Collossensen zenden, Coll. IV: 10, en toen hy te Rome gevangen was, ontbood hy hem te gelijk met TIMOTHEUS, 2 Tim. IV: 11.

Maer van dezen JOANNES, toegenaemd MARCUS, moet die MARCUS onderscheiden worden, welken PETRUS zijnen zoon noemt, 1 Petr. V: 23, en die doorgaens voor den Schrijver van dit Euangelie gehouden wordt, EUSEBIUS *Hist. Eccl.* l. VI. c. 26. Trouwens JOANNES, toegenaemd MARCUS, vergezelde PAULUS en BARNABAS van Jerusalem naer Pamphilien, en naderhand was hy de reisgenoot van BARNABAS naer Syrien, hoe kan hy dan de geduurige metgezel van PETRUS geweest zijn? Daerenboven, hoe zou PAULUS hem zijnen medearbeider hebben kunnen noemen, en hem tot zich naer Rome ontbieden, indien hy de reisgenoot van PETRUS was, aen welken het Euangelie der besnijdenis byzonder was toevertrouwd, Gal. II: 7?

PETRUS noemt hem *zijnen zoon*, 1 Petr. V: 23. Er is geen grond voor om te denken, dat hy, in den eigenlyken zin, een vleeschelyke zoon van den Apostel PETRUS geweest zy. Hy zal de zoon van PETRUS geweest zijn in dien zelvden zin, als PAULUS zijnen medehelper TIMOTHEUS zijnen zoon

noemt, voorzover hy door PETRUS tot het Christendom bekeerd was, en hem getrouwelyk diende, in de prediking van het Euangelie. —— Volgens NICEPHORUS, was hy de zusters zoon van PETRUS; dan het kan beide zamengaen.

MARCUS dan, de Schrijver van dit Euangelie, is zeer waerſchijnlyk een Jood geweest, die door PETRUS bekeerd is, en dien Apostel, als zijn medehelper in den dienst van het Euangelie, beſtendig vergezeld heeft.

De verdere levensbyzonderheden van dezen MARCUS zijn onzeker. —— EUSEBIUS geevt 'er ons het volgende bericht van, dat MARCUS naer Egvpte gereisd zy, en aldaer het zelvde Euangelie, het welk hy ook ſchrivtelyk had opgeſteld, gepredikt, en het eerst eene Kerk te Alexandrien geplant hebbe, *Hiſt. Eccl.* l. II. c. 16. Volgens HIERONYMUS, is hy Bisſchop van Alexandrien geweest; en aldaer overleden, *proœm. in* MATTHÆUM, en *de Viris Illuſtr.* c. 8. —— PAPIAS verhaelt, by EUSEBIUS l. c. l. III. c. 39, uit den mond van JOANNES, Ouderling te Epheſus, „ dat MARCUS,
„ de tolk van PETRUS, nauwkeurig hebbe aenge-
„ teekend het gene hy zich te binnen kon bren-
„ gen, doch niet in die orde, als de dingen door
„ CHRISTUS geſproken en gedaen zijn, omdat hy
„ geen toehorer van den Heer, maer naderhand
„ een medgezel van PETRUS geweest was." EPIPHANIUS hield hem voor eenen der LXX Discipelen

van

van den Heiland *Hæref.* 51. Maer dit ontkent PAPIAS, zeggende, dat MARCUS den Zaligmaker in het vleesch nooit gehoord of gezien hebbe. CLEMENS *van Alexandrien* verhaelt, dat vele Christenen te Rome, nadat PETRUS aldaer het Euangelie verkondigd had, aen MARCUS verzochten, dat hy de dingen, welke PETRUS gefproken had, in gefchrivt wilde ftellen, en dat MARCUS toen zijn Euangelie opgefteld, en aen de Christenen te Rome overgeleverd hebbe, en dat PETRUS, van MARCUS opftel kennis gekregen hebbende, de uitgaev van het zelve noch verboden noch aengemoedigd hebbe. EUSEBIUS *Hift. Eccl.* l. VI. c. 14. Volgens IRENÆUS evenwel, zou MARCUS zijn Euangelie, eerst na den dood van PETRUS, hebben uitgegeven, *contra Hæref.* l. III. c. 1.

De Euangelist fchijnt dan de eerfte geweest te zijn, die het Euangelie in Egypte gepredikt heeft. Maer wanneer hy derwaerds gegaen zy is onzeker. Misfchien is hy, volgens het verhael van zommigen, meer dan eens in dat land geweest. CHRYSOSTOMUS bericht, dat MARCUS zijn Euangelie in Egypten gefchreven hebbe, *Hom. I. in* MATTHÆUM. Maer volgens de overlevering der ouden, is het waerfchijnlyker, dat hy dit gefchrivt te Rome hebbe opgefteld, EUSEBIUS *Hift. Eccl.* l. II. c. 15.

Wanneer hy geftorven zy is zeer onzeker. Zommigen hebben zijnen dood te zeer vervroegd

Volgens EUSEBIUS en HIERONYMUS, is hy in Egypten gestorven, in het 8ste jaer van NERO, het 62ste van de gewone Christelyke Jaertelling. Anderen hebben zijnen dood te laet gesteld. De Schrijver van het Alexandrijnsche tijdschrivt heeft zijnen dood bepaeld op het jaer 104, onder de regeering van TRAJANUS, en de Euangelist zou in een gewest van Egypte, Bucolia geheten, om het geloov levendig verbrand zijn. CALMET *Oudh. van het Nieuw. Verbond* I Deel. p. 234, 235. —— Dit verschil is een kennelyk teeken van onzekerheid.

Hoe het zy, volgens de meeste Oudvaders, heeft MARCUS zijn Euangelie te Rome geschreven, werwaerds hy met PETRUS, omtrent het jaer 44, vertrokken was. Conf. SIMON *Hist. Crit. du Texte du N. T. Chap.* 10.

Het lichaem van MARCUS zou, in het vervolg, van Alexandrien naer Venetien gevoerd zijn, alwaer men, ter zijner eere, eene zeer prachtige Kerk gesticht heeft, en hem tot beschermer van het Gemeenebest, byzonder van de Stad zelve verkozen heeft. In de sacristie, of kleedkamer van de gemelde Kerk te Venetien, zou men éénen van MARCUS duimen bewaren. Ook zou men 'er te Hanover, in de Kerk van het Kasteel, éénen bezitten. KEYSZLER *Reizen*, *Briev* 76. p. 207.

Dat nu dit Euangelium echt, en door MARCUS beschreven zy, blijkt uit het opschrivt, waervan wy reeds boven gesproken hebben, en het welk

in

In alle Affchrivten en Overzettingen gevonden wordt, als mede uit het eenftemmig getuigenis van alle de Oudvaderen, die onmiddelyk na de tijden der Apostelen geleevd hebben, als CLEMENS *den Romein*, IGNATIUS, IRENÆUS en anderen, die dit boek altoos voor het Euangelie van MARCUS erkend hebben. Voeg 'er by, dat niemand van de vyanden des Christendoms de echtheid van dit Euangelie immermeer betwist hebben. —— Het is waer, zommigen hebben dit gefchrivt het *Euangelie van* PETRUS genaemd, dan dit gefchiedt niet, om dat PETRUS het zelve zou opgefteld, of aen MARCUS in de pen gegeven hebben, maer om dat MARCUS zijne berichten van PETRUS, welken hy geduurig vergezelde, meerendeels gehoord had, en omdat 'er vry wat gelykformigheid is, tusfchen zijnen ftijl, en dien van PETRUS. Daerom zegt CHRYSOSTOMUS, dat MARCUS de redeneerwijs van zijnen meester vry wel gevolgd hebbe.

II. *Over de plaets waer, en de gelegenheid, by welke* MARCUS *zijn Euangelie gefchreven heeft,*

Hebben wy reeds gehandeld. —— Te weten de Christenen te Rome, die door den dienst van den Apostel PETRUS bekeerd waren, verzochten MARCUS, zijnen beftendigen metgezel en medearbeider, dat hy hun een fchrivtelyk verhael wilde mededeelen van het gene hy, uit PETRUS mond,

omtrent het leven, de leer, de daden, en het lijden van den Heiland gehoord had. Aen dit verzoek voldeed MARCUS, wanneer 'er eene inwendige aendrijving van den Heiligen Geest bykwam, en ſchreev derhalven dit Euangelie te Rome.

III. *Over den tijd, wanneer* MARCUS *zijn Euangelie geſchreven heeft.*

Volgens IRENÆUS *Contr. Hæreſ.* l. III. c. 1, heeft MARCUS zijn Euangelie, kort na den marteldood van PETRUS en PAULUS, aen de gemeenten overgeleverd. Er is gene reden, om dit bericht te verwerpen. —— Zo veel is althans zeker, dat MARCUS na de verſpreiding der Apostelen geleevd hebbe: want hy beſluit zijn Euangelie met deze woorden, *de Apostelen*, uit Jeruſalem *uitgegaen zijnde, predikten overal, en de Heer wrocht mede, en bevestigde het woord door teekenen, die daerop volgden*, Kap. XVI: 20. Gevolgelyk was het Euangelie, toen hy ſchreev, reeds alom verkondigd, en het had reeds aenmerkelyke uitwerkſelen gehad, in vele gewesten.

Nu wordt de Marteldood van PETRUS en PAULUS geſteld, op het 10 of 11de jaer van NERO, het 64 of 65ſte van de gemene jaertelling.

IV. *De*

IV. *De inhoud*

Is Geschiedkundig. Hy verhaelt het leven en de bedrijven van den Heiland, beginnende met de prediking van JOANNES *den Doper*, en eindigende met den Hemelvaert van onzen Verlosser.

De inhoud is derhalven geheel gelykvormig met dien van MATTHÆUS Euangelie, maer het geschiedverhael is merkelyk korter. Dan hier uit volgt geenszins, dat MARCUS slechts een uittreksel uit het Euangelie van MATTHÆUS zou gemaekt hebben, gelijk velen der Ouden beweerd hebben. Het tegendeel is uit den inhoud allerblijkbaerst: Hy gaet vele dingen met stilzwijgen voorby, welke MATTHÆUS heeft aengeteekend. Ook vindt men by MARCUS verscheidene byzonderheden, welke MATTHÆUS geheel en al heeft overgeslagen. Dit hebben wy hier en daer in onze Uitbreiding opgemerkt; en de Wel Eerwaerdige DE LANGE heeft 'er een gansch register van opgegeven, by TOE LAER *over het Euangelie van* MARCUS, *Inleiding* p. 6.

Men heeft opgemerkt, dat MARCUS meer uitvoerig is in die dingen, welke PETRUS betreffen, en men geevt 'er deze reden van, dat hy zijn verhael uit den mond van dien Apostel ontleend hebbe. „ Aen den invloed, dien PETRUS in dit „ Euangelie had, kon het wel zijn toe te schrij„ ven, dat die by uitstek grote lof, welken „ CHRISTUS by Matth. XVI: 17-19. aen dezen

„ Apostel geevt, by MARCUS ontbreekt. EUSEBIUS
„ is reeds op deze aenmerking gekomen, dewelke
„ JONES en LARDNER echter te ver trekken. Ik
„ vind ook, dat MARCUS in die plaetsen voorna-
„ melyk kleine byvoegsels tot MATTHÆUS heeft,
„ waer PETRUS in de geschiedenis is ingevlochten,
„ als Kap. I: 29-33. IX: 34. XI: 20. XIV: 30."
MICHAELIS *Inleiding in de Godlyke schriften van het Nieuwe Verbond* II Deel. I St. p. 261, 262.

MARCUS slaet vele dingen over, welke MATTHÆUS uitvoerig verhaeld heeft, by voorbeeld, de geslachtlijst van den Zaligmaker, de geboorte van den Heiland te Bethlehem, de Bergpredicatie, voornamelyk tegen de Pharizeeuwen ingericht, de vloeken over de Pharizeeuwen en Schrivtgeleerden uitgesproken, Matth. XXIII, en veelerlei aenhalingen van Voorzeggingen uit het Oude Testament. —— De Ridder MICHAELIS veronderstelt, dat MARCUS het Euangelie van MATTHÆUS gelesen, en by zijn opstel voor zich gehad hebbe, en op dezen grond meent hy, in het wechlaten van de gemelde byzonderheden, welke tot de Joden nadere betrekking hadden, een innerlyk kenmerk te vinden, ter bevestiging van het zeggen der Ouden, dat MARCUS zijn Euangelie ten nutte der Romeinen geschreven hebbe. L. C. p. 263-265. Maer het is op ver na niet bewezen, dat MARCUS het Euangelie van MATTHÆUS gekend, en voor zich gehad hebbe.

V. Over

V. *Over de tael, in welke* MARCUS *zijn Euangelie geschreven heeft.*

Volgens BARONIUS, en andere Roomschgezinde Schrijveren, zou MARCUS oorſprongelyk in het Latijn geſchreven hebben. De voornaemſte redenen voor dit begrip zijn deze twee, omdat de welvoeglykheid vorderde, dat MARCUS, ten nutte der Christenen te Rome ſchrijvende, zich van hunne tael bediende, en omdat 'er, aen het einde der Syriſche Overzetting, gezegd wordt, dat MARCUS zijn Euangelie te Rome gepredikt, en in de Latijnſche tael overgeleverd hebbe.

De eerſte reden is van geen gewicht altoos. De Griekſche tael was, in dien tijd, zo algemeen bekend, dat zy genoegzaem van allen, vooral te Rome, verſtaen wierd. Ook bewijst deze reden te veel: want dan moest PAULUS zijnen Briev aen de *Romeinen* althans in het Latijn geſchreven hebben: „ De Griekſche tael was des tijds te „ Rome bekender, dan de Franſche by ons; zelvs „ zo, dat de gemeenzaemſte Brieven van AUGUS„ TUS, welke nog over zijn gebleven, doorgaens „ of Grieksch of met Grieksch gemengd zijn. „ Het is dienvolgens niet te verwonderen, „ dat MARCUS zijn Euangelie in het Grieksch ge„ ſchreven heeft." L. C. p. 268.

Wat de Syriſche Overzetting aengaet, deze is veel jonger dan het oorſprongelyke. Daerenbo-

ven zegt de gemelde aenteekening wel, dat MARCUS het Euangelie wel in het Latijn gepredikt, maer niet dat hy zijn verhael in het Latijn geschreven hebbe. Om 'er niet by te voegen, dat dergelyke aenteekeningen veelal het werk zijn van latere affchrijveren.

Voor het overige is 'er nooit een Latijnsch affchrivt te voorschijn gekomen, en de Ouden hebben bykans eenparig erkend, dat MARCUS in het Grieksch geschreven hebbe.

Het is waer, men zegt, dat 'er te *Venetien* een Latijnsch Handschrivt bewaerd werde, het welk door de eigen hand van MARCUS zou geschreven zijn.

Toen Vader MABILLON zich te *Venetien* bevond, verlangde hy dit zeer merkwaerdig gedenkstuk te zien; maer hem werd ten antwoord gegeven, dat het zelve bewaerd wierd in eene heilige kas, verzekerd met zegelen, welke voor niemand, wie het ook wezen mogt, geopend werden. Evenwel gelukte het den Benedictijner DE MONTFAUCON, in het jaer 1564. om het zelve te zien. —— Hy bericht dat het gemelde Handschrivt, op een Egyptisch papier, het welk velen voor pergament hebben aengezien, geschreven zy, als mede dat de tael Latijn zy, en geevt zich zeer veel moeite, om anderen te wederleggen, die daer in Grieksche letteren menen ontdekt hebben. Hy erkent, dat het door ouderdom of vochtigheid van de plaets,

plaets, alwaer het bewaerd werd, reeds zo ver verdorven ware, dat men het zeer bezwaerlyk lezen konde. —— Evenwel houdt hy het niet voor een eigen handschrivt van MARCUS, maer voor een afschrivt van de vierde eeuw.

MISSON, die het twee malen zeer nauwkeurig bezien heeft, zegt in zijne *Reizen* I Deel. p. 126, 127, dat het op pergament geschreven zy. MAFFEI houd de stof voor papier, uit katoen of boomwolle gemaekt. —— MISSON hield het voor een Grieksch afschrivt, hy meende daerin het woord KATA, en de Grieksche letter Δ en Σ gezien te hebben. MONTFAUCON daerentegen beweerde, dat de letters, welke MISSON gezien had, gene Grieksche maer Latijnsche waren; menende, dat MISSON BATA, ontleend uit de twee woorden IBAT *Autem*, de Latijnsche A, voor de Grieksche Δ en de Latijnsche E, voor de Grieksche Σ had aengezien. Ook meende hy op zommige plaetsen, de Latijnsche D en R te hebben waergenomen, die kennelyk van de Grieksche Δ en P onderscheiden zijn.

Eindelyk heeft LAURENTIUS, A TORRE ontdekt dat dit Handschrivt van *Forli* naer *Venetien* gekomen zy. Te *Forli* wordt nog een Latijnsch Handschrivt der IV Euangelien gevonden, het welk BLANCHINI heeft laten drukken. Daeraen ontbreekt het Euangelie van MARCUS, en daeruit mag men besluiten, dat een stuk van het zelve naer *Venetien* gevoerd zy, behelsende het Euangelie

van MARCUS. Vergelyk MICHAELIS L. C. p. 270, 271.

Maer het zy het Handſchrivt, het welk te *Venetien* bewaerd wordt, Grieksch, het zy het Latijn zy, het doet weinig ter zake. Het moge zeer oud zijn, maer daerom is het nog geen oorſprongelyk ſchrivt van MARCUS: want men weet, dat 'er al zeer vroeg Latijnſche Vertalingen der Heilige Schrivten geweest zijn.

VI. *Het Godlyk gezach van* MARCUS *Euangelie.*

De eerſte Christenen hebben het Godlyk gezach der IV Euangelien, en derhalven ook van MARCUS, zonder eenige twijffeling eenparig erkend, gelijk wy, in onze INLEIDING TOT DE EUANGELIEN, XVIII Deel, nader hebben aengewezen.

Alleenlyk komt het in bedenking, dat MARCUS niet behoorde onder de Apostelen, die den Geest der onfeilbaerheid hadden, en door denzelven geleid werden in alle waerheid. Daerom denkt de Ridder MICHAELIS L. C. §. 115. dat de Godlyke ingeving van MARCUS, gelijk ook die van LUCAS, die gene Apostelen waren, zo volkomen niet kunne bewezen worden, als die der overige Schrijveren van het Nieuwe Testament. „ Daer „ blijven, zegt hy, nog drie Boeken overig, die „ niet van Apostelen, maer enkel van medehel- „ pers der Apostelen zijn, het *Euangelie van*

„ MARCUS en LUCAS, en de *Handelingen der Apos-*
„ *telen.* Welke gronden heeft men om te gelo-
„ ven, dat dezelve mede tot den *Kanon* behoren?
„ Ik moet hier terstond bekennen, dat het bewijs
„ voor deze Boeken zwakker is, dan by de
„ Schrivten der Apostelen. —— Men heeft bui-
„ ten dien aen hen, die het bewijs voor de in-
„ geving gedeeltelyk, of geheel en al, op het
„ caracter van eenen medearbeider der Apostelen
„ willen bouwen, deze tegenwerping gemaekt;
„ men zou volgens hunne grondstelling verplicht
„ zijn, de echte Brieven van den Romeinschen
„ CLEMENS, en van andere Apostolische Vaderen,
„ als Godlyke Brieven aen te nemen. —— Een
„ veel gewichtiger reden, door zommigen geop-
„ perd, is deze: de Apostelen zelve hebben deze
„ schrivten als Canoniek aenbevolen. Zodrae
„ dit zeker is, vervalt alle twijffeling over der-
„ zelver Canoniek aenzien; maer wat Apostel
„ heeft zulks gedaen? waer vindt men zijne
„ aenbeveling of getuigenis?" *I Deel. I Stuk.*
p. 169—

Zommigen houden MARCUS voor éénen der LXX Discipelen, welke de Heiland benevens de XII Apostelen heeft aengesteld, Matth. X. Luc. X, en deze meent men, hebben, zo wel als de Apo-telen, de gaev der onfeilbaerheid gehad. Verge-

D. C. VAN VOORST MARCUS *en* LUCAS *in het gemeen, en voorzover* JESUS *opstanding betreft, in het byzonder*

verdedigd §. 11, 12. Maer, volgens het gene wy boven beredeneerd hebben, kan MARCUS, die eerst naderhand door PETRUS bekeerd is, niet tot de LXX Discipelen behoord hebben. Daerenboven was het ambt der LXX Discipelen niet altoosduurende, maer flechts voor eenen tijd. —— Ook menen wy aengetoond te hebben, dat MARCUS, de Schrijver van dit Euangelie, van dien JOHANNES, toegenaemd MARCUS, welken wy in de Handelingen der Apostelen, en in de Brieven van PAULUS ontmoeten, wel onderscheiden worden.

Zo veel is zeker, dat MARCUS een medehelper van PETRUS geweest zy, in den dienst van het Euangelië. Nu was de onfeilbaerheid niet, by uitsluiting, alleen aen de Apostelen eigen. De medearbeiders der Apostelen, die met hun de eerste grondslagen van het Christendom gelegd hebben, hadden de onfeilbaerheid even zo zeer nodig. De Propheten ontvingen zo wel, als de Apostelen, Openbaringen door den Geest, Eph. III: 5, en zy, die het Euangelie het eerst verkondigd hebben, hebben zulks gedaen door den Heiligen Geest, 1 Petr. I: 12. STEPHANUS sprak door den Geest, en was vol van den Heiligen Geest, Hand. VI: 8, 10. VII: 55. STEPHANUS werd geleid door den Heiligen Geest, Hand. VIII: 29. — Verg. VAN VOORST l. c. §. 13-15.

Dat nu MARCUS, ook een medehelper der Apostelen, den Geest der onfeilbaerheid gehad, en door

door denzelven zijn Euangelie geschreven hebbe, mag men daeruit besluiten, dat niemand der eerste Christenen aen den Godlyken oorsprong van zijn Euangelie getwijffeld hebbe. Zy hebben de vier Euangelien, zonder eenige bedenking, met de Godlyke schrivten der Apostelen in éénen rang gesteld.

De bedenking, dat MARCUS Kap. XVI: 8. in zijn verhael zy blijven steken, zodat de 12 laetste versen van eene andere hand wezen zouden, is geheel ongegrond. —— HIERONYMUS zegt, in zijnen 150 Briev, dat dit gedeelte van MARCUS Euangelie, in zeer weinige Grieksche Handschrivten gevonden werde. —— Maer alle de Oudvaders vóór HIERONYMUS hebben dezelve erkend, of immers niemand heeft daeromtrent eenige bedenking geopperd. Ook is het onmogelyk, dat HIERONYMUS alle de Handschrivten, welke 'er in zijnen tijd in onderscheidene oorden waren, gezien en onderzocht hebbe. Daerenboven wordt dit laetste gedeelte van MARCUS Euangelie, in alle de Overzettingen, welke nog voor handen zijn, eenparig gevonden. Het is waer, in zommige Handschrivten wordt gezegd, dat het zelve in meest alle Grieksche Handschrivten ontbreeke. Maer het is waerschijnlyk, dat één der afschrijveren na HIERONYMUS, deze aenmerking van dien Oudvader ontleende, en dat de volgende afschrij-

vers, de één na den anderen, dezelve hebben overgenomen. —— Vergel. VAN VOORST L. C. §. 18.

VII. *De verdeeling van* MARCUS *Euangelie.*

I. Vooraf gaet het algemene opſchrivt van dit ganſche Boek, waermede MARCUS wil te kennen geven, dat de openbare verkondiging van het Euangelie begonnen zy op dien tijd, waervan hy eenen aenvang maekt, Kap. I: 1.

II. Het geſchiedkundig verhael zelve, Kap. I: 1— XVI: 20, behelst twee hoofddelen.

א. Eene beſchrijving van het gene de Heer JESUS, als *Propheet*, geleerd en gedaen heeft, Kap. I: 2— XIII: 37.

ב. Een bericht van het gene Hy, als *Priester*, ter verzoening van de zonden, geleden heeft, met zijne daerop gevolgde verhoging, Kap. XIV—XVI.

א. In het EERSTE *Deel* Kap. I: 2— XIII: 37, ſpreekt de Euangelist,

A. Van 's Heilands toerusting tot het Prophetisch ampt, Kap. I: 2-13.

A. Kap. I: 2-8. vermeldt de Euangelist het gene 's Heilands toerusting, tot het Prophetisch ambt, voorafging.

α. Het getuigenis der Propheten, Kap. I: 2, 3. en

β. Het

β. Het getuigenis van JOANNES *den Dooper*, Kap. I: 4-8.

B. Daerop volgt de gemelde toerusting zelve, Kap. I: 9-13 Deze geschiedde,

α. Door zijnen Doop, vs. 9-11, die

a. Op zich zelve wordt voorgesteld, vs. 9, en

b. In de verheerlykende omstandigheden, vs. 10, 11.

β. Door de verzoeking van den Duivel, vs. 12, 13.

B. Kap. I: 14— XIII: 37. geevt de Euangelist een omstandig bericht van het gene de Heer JESUS, als Propheet, geleerd en verricht heeft.

A. De Heer JESUS leerde als Propheet, eerst in Galilea, Kap. I: 14— IX: 50.

B. Daerna op zijnen tocht door Judæa, Kap. X—XIII.

A, Ten aenzien van 's Heilands Prophetische bediening in Galilea, Kap. I: 14— IX: 50.

α. Gaevt de Euangelist vooraf een algemeen bericht, Kap. I: 14, 15.

β. Daerna gaet hy over, tot verscheidene merkwaerdige byzonderheden, Kap. I: 16— IX: 50.

a. Eerst verhaelt hy, hoe de Heer JESUS zommigen, van het vischnet,

tot zijne beſtendige Discipelen geroepen hebbe, Kap. I: 16-20

b. Wijders bericht hy uitvoerig, hoe de Godlyke Leeraer zijne Prophetiſche bediening in Galilea, op eene zeer luisterrijke wijs, vervuld hebbe, Kap. I: 21— IX: 50.

a. Eerst doet hy verſlag van verſcheidene zeer merkwaerdige byzonderheden, welke in Galilea dienden, om den Heiland alom bekend te maken in dat land, Kap. I: 21-45.

1. Te Capernaum, op eenen Sabbath, vs. 21-34.

—. In de Synagoge, vs. 21-28, alwaer

/. Hy leerde, op eene verbaſende wijs, vs. 21, 22. en

//. Zijne leer bevestigde, door zijne wonderdadige macht over de onreine geesten, vs. 23-28.

——. Aen het huis van SIMON, vs. 29-34. Aldaer genas Hy

/. De Schoonmoeder van SIMON, vs. 29-30. en

//. Vele andere ellendigen, vs. 32-34.

2.

2. Des anderen daegs begav zich de Godlyke Leeraer buiten Capernaum, vs. 35-45.

—. Eerst bereidde Hy zich tot het verder werk in het eenzame, vs. 34-37.

——. Daerna begav Hy zich in het omliggend land, vs. 38-45.

/. Hy predikte en wierp de duivelen uit, vs. 38, 39.

//. Hy reinigde eenen melaetſchen, vs. 40-45.

II. De Euangelist gaet vervolgens voort, tot het verder verhael van JESUS verrichtingen in Galilea, Kap. II—IX. Hier vinden wy

1. Een bericht van 's Heilands handelingen, onder het oog der Schrivtgeleerden en Pharizeeuwen, die zijne leer en daden lasterden, Kap. II, III, en

2. Een vertoog, hoe de Heiland zich, in den verderen voortgang zijner bediening, onaengezien den laster zijner vyanden, gedragen hebbe, Kap. IV—IX.

1. Het eerſte ſtuk behelst ver-

ſcheidene byzonderheden, welke niet in de juiste tijdorde verhaeld worden, Kap. II, III.

—. In Kap. II. kan men twee hoofddelen onderſcheiden.

/. In het eerſte ontmoeten wy den groten Leeraer te Capernaum, bezig in het geneſen van eenen geraekten, naer ziel en lichaem, en LEVI roepende uit het tolhuis, vs. 1-15.

//. Het tweede behelst eene verdediging van JESUS en zijne leerlingen, tegen de lasteringen der Pharizeeuwen, omdat Hy at met de tollenaren, en omdat zijne Discipelen niet rustten op den Sabbath, vs. 16-28.

/. Kap. II: 1-15. vinden wy de genezing van eenen geraekten, en de roeping van LEVI.

†. De genezing van eenen geraekten, naer ziel en lichaem, vs. 1-12.

‡. De aenleidende omſtan-

ſtandigheden komen ons voor, vs. 1-4. en

⸸⸸. De genezing zelve, vs. 5-12.

††. Vs. 13-15. wordt de roeping van LEVI verhaeld.

//. Vs. 16-28. verhaelt de Euangelist, hoe de Heiland zich en zijne leerlingen, tegen den gemelden laster der Pharizeeuwen, verdedigd hebbe.

†. Den eerſten aenval der Pharizeeuwen vinden wy vs. 16, 17.

⸸. Den aenval zelven, vs. 16.

⸸⸸. Het antwoord van den Heiland, vs. 17.

††. Den tweeden aenval der Pharizeeuwen, met het antwoord van den Heiland, ontmoeten wy vs. 18-22.

†††. Daerop volgt de derde aenval van den Heiland, en de wederlegging daervan, vs. 23-28.

——. Kap. III. behelst het vervolg van eenige byzonderheden, welke onder het oog der Pharizeeuwen zijn voorgevallen.

/. De genezing van eene verdorde hand, op den Sabbath, en het gene by die gelegenheid is voorgevallen, vs. 1-12.

†. De genezing zelve wordt verhaeld, vs. 1-5.

††. Door deze genezing werden de Pharizeeuwen zo geweldig ontstoken, dat de Heiland het raedzaem oordeelde, om hunne woede te ontwijken, vs. 6-12.

⟂. De verbittering der Pharizeeuwen wordt ons afgeteekend, vs. 6.

⟂⟂. Dan, vermits zijne uur nog niet gekomen was, ontweek Hy de woede zijner vyanden, vs. 7-12.

//. Vs. 13-19. verhaelt de Euangelist, hoe de Heiland

land zijne XII Apostelen verkozen hebbe, om het Euangelie van zijn Koningrijk voort te planten.

III. Vs. 20-35. geevt de Euangelist nog eene proev van 's Heïlands gedrag, onder de bitterste tegenspraek der Pharizeeuwen.

†. Er viel eene hevige redentwist voor, tusschen den Heiland en de Pharizeeuwen, over de wonderen, welke Hy verrichtte, vs. 20-30.

‡. Vooraf gaet eene bepaling van den tijd en de gelegenheid, vs. 20, 21.

‡‡. De Heiland wederlegt de bose lastering der Pharizeeuwen, vs. 22-30.

‡. De lastering van deze booswichten vinden wy vs. 22.

‡‡. De verantwoording van den Heiland

ontmoeten wy vs. 23-30.

*. Hy wederlegt dien laster op eene levendige en nadrukkelyke wijs, vs. 23-27.

§. Uit de onbestaenbaerheid der zake zelve, vs. 23-26.

§§. Daeruit, dat men eene meerdere macht bezitten moet, dan de Satan, zal men hem fnuiken, vs. 27.

**. By deze gelegenheid deed de Heiland eene zeer nadrukkelyke waerschouwing aen de Pharizeeuwen, vs. 28-30.

§. De waerschouwing vinden wy vs. 28, 29.

§§. Waerover de Euangelist eene aenmer-

merking maekt, vs. 30.

††. By wijs van aenhangſel, verhaelt de Euangelist, hoe de Heiland zich, door zijne bloedverwanten, die tusſchen beide kwamen om Hem te ſpreken, niet liet aftrekken van het werk, waerin Hy thans bezig was, vs. 31-35.

2. Kap. IV—IX. bericht de Euangelist zeer uitvoerig, hoe de Heiland zich, in den verderen voortgang van zijne bediening, onaengezien den laster zijner vyanden, gedragen hebbe.

—. Kap. IV: 1-34. geevt MARCUS verſcheidene gelykenisſen op, welke de Godlyke Leeraer, ter nadere verklaring van de natuur zijns geestelyken Koningrijks, heeft uitgeſproken.

/. Eerst wordt de plaets met de overige omſtandigheden aengewezen, vs. 1, 2.

//. Daerop volgen de gelykenisſen zelve, vs. 3-32.

†. Van eenen zaedzaeier, vs. 3-25.

‡. De gelykenis zelve vinden wy vs. 3-9.

‡‡. De verklaring daervan, vs. 10-20.

‡‡‡. Hierop volgen eenige leerzame ſpreuken, vs. 21-25.

††. Van het zaed in den akker, vs. 26-29.

††† Van het mostaertzaed; vs. 30-32.

///. De Euangelist voegt 'er eene aenmerking by, vs. 33, 34.

——. Kap. IV: 35— V: 20. verhaelt de Euangelist, hoe de Heiland zich naer het land der Gadarenen begeven hebbe, met het gene Hy, zo op de reis, als in het gemelde land, verricht heeft.

/. Op de reis deed Hy een verbaſend wonder, in het ſtillen van eenen geweldigen

gen ſtorm, Kap. IV: 35-41.

†. De Euangelist verhaelt de voorbereidende omſtandigheden, vs. 35-38.

††. Het wonderwerk zelve, vs. 39, en

†††. De uitwerkſelen daervan, vs. 40, 41.

//. Aen de overzijde van het Galileeſche meir gekomen zijnde, deed de Heiland een verbaſend wonder. Hy verdreev een aental van duivelen uit eenen bezetenen, die in eene kudde zwijnen voeren, met dat gevolg, dat de zwijnen van de ſteilte in de zee ſtortten, en de ingezetenen, die geen inzien hadden in 's Heilands weldadige oogmerken, bevreesd wierden, en Hem verzochten, om hun land te verlaten, Kap. V: 1-17.

†. Het wonderwerk zelve vinden wy vs. 1-13. en

††. De uitwerkſels daervan, vs. 14-17.

///. Kap. V: 18-20. verhaelt de Euangelist het gene 'er, by 's Heilands vertrek uit het land der Gadarenen, is voorgevallen.

———. Wijders verhaelt MARCUS, hoe de Heiland te Capernaum zy wedergekeerd, met het gene Hy geſproken en gedaen heeft, Kap. V: 21-43.

/. De terugkomst van den Godlyken Leeraer wordt beſchreven vs. 21, en

//. De verbaſende wonderen, welke Hy aldaer verricht heeft, worden omſtandig aengeteekend, vs. 22-43.

Het wonderwerk was tweeledig, beſtaende in de opwekking der dochter van eenen Overſten der Synagoge, en de genezing van eene bloedvloeiende vrouw, daer tusſchen inſchietende, vs. 22-43.

†. De aenleiding tot dit dub-

dubbele wonder vinden wy vs. 22, 23.

††. Het dubbele wonder zelvs, vs. 24-43.

⸸. De Godlyke Verlosser was aenstonds gereed, om zich naer het huis van den Oversten der Synagoge te begeven, vs. 24.

⸸⸸. Daerop volgde de opwekking van des Oversten dochterken, voorgegaen door eene andere wonderdadige genezing, welke onder den weg geschiedde, vs. 25-43.

‡. De wonderdadige genezing onder den weg, bestond in de oogenblikkelyke herstelling van eene vrouw, welke twaelv jaren lang eenen onophoudelyken vloed gehad had, vs. 25-34.

‡‡. De opwekking van het dochterken des Overſten wordt verhaeld, vs. 35-43.

*. De gemelde Overſte, wiens naem JAIRUS was, kreeg middelerwijl bericht, dat zijn dochterken reeds geſtorven ware, vs. 35.

**. De Heiland maekte het dode kind levendig, vs. 36-42, en

***. Verbood dit wonderwerk ruchtbaer te maken, vs. 43.

——. De Heiland begav zich vervolgens naer zijne Vaderſtad Nazareth, en predikte aldaer. Maer het ongeloov van zijne landgenoten gav aenleiding, dat Hy naer de omliggende vlekken henen ging. — Middelerwijl zond Hy zijne Apostelen uit, om te

te prediken, Kap. VI: 1-30.

/. De prediking van den Heiland in zijn Vaderland, met de geringe vrucht daervan, vinden wy vs. 1-6.

//. In eene der omliggende vlekken zijnde, zond de Heiland zijne Apostelen uit, om te prediken, vs. 7-30.

†. De uitzending der Apostelen vinden wy vs. 7-11.

††. Hunne verrichting, vs. 12, 13.

†††. Het uitwerksel daervan, vs. 14-29.

‡. Het oordeel van velen over den Heiland, vs. 14, 15.

‡‡. Het oordeel van HERODES, vs. 16-29.

††††. Het verslag, het welk de Apostelen deden van hunne verrichting, vs. 30.

-----. Wanneer de Heiland het ombrengen van JOANNES *den Doper* gehoord had, begav Hy

zich, om de woede van HERODES te ontwijken, vermits zijne uur nog niet gekomen was, te ſcheep, naer de andere zijde van het Galileeſche meir, Matth. XIV: 13, Joh. VI: 1. Hy nam zijn verblijv in eene eenzame plaets, en heeft aldaer de menigte, welke tot Hem kwam, geleerd en wonderdadig geſpijſigd, Kap. VI: 31-34.

/. Het vertrek van den Heiland vinden wy vs. 31, 32.

//. Hy onderwees de ſcharen, welke Hem te voet gevolgd waren, vs. 33, 34, en

///. Spijsde deze grote menigte, met eenen zeer geringen voorraed van brood en visch, vs. 35-44.

------. Verder begav zich de Godlyke Propheet naer het land Gennezareth, Kap. VI: 45—VII: 23.

/. In den overtocht verrichtte Hy een verbazend wonderwerk. Hy wandelde op de zee, en ſtilde eenen gewel-

weldigen ſtorm, Kap. VI: 45-52.

//. Hoe de Heiland in het landſchap Gennezareth zy aengekomen, en wat Hy aldaer verricht hebbe, verhaelt de Euangelist, Kap. VI: 53— VII: 23.

†. Hy genas vele kranken, Kap. VI: 53-56.

††. Het gene vervolgens, in het land van Gennezareth, is voorgevallen, wordt Kap. VII: 1-23, aengeteekend.

‡. De Pharizeeuwen brachten een bezwaer in, het welk door den Heiland wederlegd werd, vs. 1-13.

‡. Het bezwaer der Pharizeeuwen zelve vinden wy vs. 1-5, en

‡‡. Het antwoord van den Godlyken Leeraer, vs. 6-13.

*. Hy paste de Godſpraek van JESAIAS Kap. XXIX: 13,

op deze huichelaren toe, vs. 6, 7, en

**. Toonde hun aen, dat zy, door hunne willekeurige inzettingen, Gods zedelyke geboden vernietigden, vs. 8 - 13.

‡‡. Uit de onderhandeling met de Pharizeeuwen en Schrivtgeleerden, neemt de Heiland aenleiding, om de schaer tegen de geveinsdheid der Pharizeeuwen te waerschouwen, en zijne Discipelen nader te onderrichten, vs. 14 - 23.

‡. De grote Leeraer waerschouwde de schaer, tegen de geveinsdheid der Pharizeeuwen, vs. 14-16.

‡‡. Ook gav Hy, by die zelvde gelegenheid, een nader onder-

richt

richt aen zijne Discipelen, vs. 17-23.

———. Kap. VII: 24-30. verhaelt de Euangelist, hoe de Heiland zich naer de zeekusten van Tyrus en Sidon begeven, en aldaer de dochter van eene Cananeesche vrouw wonderdadig genezen hebbe.

———. Kap. VII: 31— VIII: 9. beschrijvt de Euangelist de reis van den Heiland, door het midden van Decapolis, en de twee merkwaerdige wonderen, welke Hy aldaer verricht heeft.

/. De reis derwaerds vinden wy Kap. VII: 31.

//. Het wonderwerk, het welk de Heiland aldaer verrichtte, was tweederlei, Kap. VII: 32— VIII: 9.

†. Het eerste bestond in het genezen van eenen doven, die tevens zeer belemmerd was in het spreken, Kap. VII: 32-37.

††. Het ander was het ſpijzen van 4000 menſchen, met eenige weinige broden en visſchen, Kap. VIII: 1-9.

‡. De aenleiding wordt ons aengeteekend, vs. 1-5, en

‡‡. Het gemelde wonderwerk zelve, vs. 6-9.

———— Kap. VIII: 10-12. verhaelt MARCUS de reis van den Heiland naer Dalmanutha, gelegen aen den Oosteroever van het Galileeſche meir, niet verre van Gedara, en het gene by die gelegenheid is voorgevallen.

———— Vervolgens begav zich de Godlyke Leeraer naer Bethſaida, alwaer Hy zijne Discipelen waerſchouwde, tegen den zuurdeesſem der Pharizeeuwen, en eenen blinden genas, vs. 13-26.

———— Wijders reisde de Heiland naer de vlekken by Cæſarea Philippi. — De Euangelist ver-

verhaelt het gene aldaer is voorgevallen, Kap. VIII: 27— IX: 29.

/. Hier hield Hy een zeer merkwaerdig gesprek met zijne Leerlingen, Kap. VIII: 27-33.

†. Eerst onderzocht Hy, wat de menschen van Hem dachten, vs. 27, 28.

††. Daerna waervoor Hem de Discipelen hielden, vs. 29, en

†††. By die gelegenheid, deed Hy eene zeer duidelyke ontdekking, omtrent zijn aenstaende lijden, als den weg tot zijne heerlykheid, vs. 30-33.

//. Vervolgens stelde de Godlyke Leeraer, zo aen de gansche schaer zijner toehoreren, als aen de Apostelen, ettelyke gewichtige vermaningen voor, Kap. VIII: 34— IX: 1.

///. Kap. IX: 2-13. beschrijvt de Euangelist de verheer

lyking van CHRISTUS op den berg, en de gesprekken, welke daerby zijn voorgevallen.

†. Deze verheerlyking zelve wordt in hare omstandigheden opgegeven, vs. 2-8.

††. Daerop volgt het gesprek, het welk de Heiland, by die gelegenheid, met zijne Apostelen gehouden heeft, vs. 9-10.

‡. De Heer JESUS gebood, om deze wondergebeurtenis, tot zekeren tijd toe, geheim te houden, vs. 9.

‡‡. De Discipelen namen uit dit bevel aenleiding, om den Heiland eene vraeg voor te stellen, vs. 10-13.

‡. De vraeg der Discipelen vinden wy vs. 10, 11, en

‡‡. Het

‡‡. Het antwoord van den Heiland, vs. 12, 13.

////. De Heiland deed vervolgens nog een verbazend wonderwerk, Kap. IX: 14-29.

†. Het wonderwerk zelvs wordt ons beschreven, vs. 14-27.

⸸. De aenleiding was tweevouwig, vs. 14-18.

‡. De eerste was de twist der Discipelen, met de Schrivtgeleerden, vs. 14, 15.

‡‡. De nadere aenleiding was, dat JESUS onderzoek deed, naer de oorzaken van den twist, tusschen zijne Discipelen en de Schrivtgeleerden, vs. 16-18.

⸸⸸. Hierop volgde de

wonderdadige genezing van een kind, het welk door den Duivel allerellendigst gefolterd werd vs. 19-27.

‡. De voorbereidselen, of voorafgaende handelingen van den Heiland, zo met de schaer, als met den Vader van het ongelukkig kind, worden vs. 19-24, beschreven.

*. De schaer werd bestraft over haer ongeloov, vs. 19.

**. Daerop volgde 's Heilands onderhandeling, met den Vader van het ongelukkig kind, vs. 20-24.

‡‡. De wonderdadige ge-

genezing wordt beschreven, vs. 25-27.

††. By deze gelegenheid, hield de Heiland een gesprek met zijne Discipelen, vs. 28, 20.

————————. Ten laetsten verhaelt de Euangelist, hoe de Heiland naer Capernaum gegaen zy, en wat Hy aldaer verricht hebbe, Kap. IX: 30-50.

/. De reis zelve vinden wy vs. 30.

//. Op deze reis onderrichtte de Heiland zijne Discipelen, omtrent zijn aenstaende lijden, schoon zy het niet verstonden, vs. 31, 32.

///. By zijne komst te Capernaum, hield de Heiland nog eene zeer merkwaerdige redewisseling met zijne Discipelen, vs. 33-50.

†. De Heer JESUS opende dit gesprek, met zijne Discipelen te vragen, wat zy onder den weg

behandeld hadden, vs. 33, 34.

††. By deze gelegenheid hield de Heer JESUS eene redevoering, in welke Hy den hoogmoed ernstig tegen ging, en de nederigheid als eene hoofddeugd aenprees, vs. 35-50.

‡. Deze redevoering werd door den Heiland begonnen, maer door de tusschenspraek van JOANNES afgebroken, vs. 35-41.

*. JESUS besliste niet zo zeer den twist der Discipelen over het meesterschap, maer Hy veroordeelde den hoogmoed, als de bron van dezen ongepastent wist, vs. 35-37.

**. Hierop volgde eene inspraek van JOANNES,

NES, welke door den Heiland beantwoord werd, vs. 38-41.

§. De inspraek van JOANNES vinden wy vs. 38, en

§§. Het antwoord van den Heiland, vs. 39-41.

‡‡. Na deze tusschenspraek, hervatte de Heiland den draed van zijne redenvoering, ter aenprijzing van de nederigheid en lievderijke hoogachting voor de zulken, die aen de kinderkens gelijk zijn, vs. 42-50.

*. In het gemeen waerschouwt Hy tegen het geven van ergernis aen de kleinen, vs. 42.

**. Meer byzonder vermaende Hy zijne Discipelen, om

zich te wapenen tegen de zelvsverheffing, vs. 43-50.

§. Dit wordt voorgesteld, vs. 43-48, en

§§. Gebillykt, vs. 49, 50.

B. Kap. X—XIII. verhaelt de Euangelist, hoe de Heer JESUS zijne Prophetische bediening in Judæa hebbe waergenomen.

α. Eerst maekt de Euangelist melding van het gene 'er, op de reis naer Jerusalem, is voorgevallen, Kap. X.

a. Vs. 1-31. verhaelt hy, wat JESUS gedaen en gesproken heeft, nadat Hy over de Jordaen, in de landpalen van Judæa gekomen was.

𝔞. Hier beantwoordde Hy eene strikvraeg der Pharizeeuwen, omtrent de echtscheidingen, vs. 1-12.

1. De omstandigheden van tijd en plaets worden ons opgegeven, vs. 1.

2. Des Heilands gesprek met de Pharizeeuwen wordt beschreven, vs. 2-12.

—. Hunne listige vraeg vinden wy vs. 2.

——. Het

——. Het antwoord van den Heiland was uitvoerig, vs. 3-12.

/. Eerst bewijst Hy, dat de willekeurige echtſcheidingen ongeoorloovd zijn, vs. 3-9.

//. Daerna beantwoordt Hy eene bedenking van zijne Discipelen, vs. 10-12.

ß. De lievderijke JESUS zegende ettelyke kinderkens, met oplegging der handen, vs. 13-16.

t. Vervolgens beantwoordde Hy de vraeg van eenen vermogenden jongman, vs. 17-31.

1. De vraeg van den rijken en aenzienlyken jongman vinden wy vs. 17.

2. De Heiland gav op deze vraeg een zeer uitvoerig antwoord, vs. 18-31.

—. Het antwoord van den Heiland zelven vinden wy vs. 18-21.

——. Het uitwerkſel daervan op het gemoed van den vrager, vs. 22.

———. Het geſprek van den Hei-

land daerover, met zijne Discipelen, vs. 23-31.

/. Zo in het gemeen, vs. 23-27.

//. Als met PETRUS in het byzonder, vs. 28-31.

b. Wijders bericht de Euangelist, wat 'er op den weg is voorgevallen, toen de Heer JESUS naer Jerusalem reisde, Kap. X: 32-52.

a. De Heiland voorspelde zijne aenstaende lotgevallen, vs. 32-34, en

b. Hy beantwoordde het voorstel der zonen van ZEBEDÆUS, vs. 35-45.

1. Het voorstel zelve vinden wy vs. 35-37.

2. Het antwoord van den Heiland, vs. 38-40, en

3. Het gesprek, het welk de Heer JESUS, by die gelegenheid, met zijne Discipelen gehouden heeft, vs. 41-45.

c. Eindelyk genas de Heiland twee blinden, door zijn wonderdoend Alvermogen, vs. 46-52.

β. Kap XI—XIII. verhaelt de Euangelist het gene de Heiland te Jerusalem ge-

gesproken en gedaen heeft, in de laetste dagen voor zijn borgtochtelyk lijden.

a. Op den vierden dag voor het houden van zijn laetste Pascha, deed Hy zijne plechtige intrede binnen Jerusalem, Kap. XI: 1-11.

b. Kap. XI: 12-19. verhaelt de Euangelist, wat 'er op den volgenden dag, zijnde de derde voor 's Heilands kruisdood, is voorgevallen.

𝔞. Zo op den weg van Bethania naer Jerusalem, vs. 12-14.

𝔟. Als te Jerusalem, en in den Tempel, vs. 15-19.

c. Eindelyk verhaelt MARCUS, wat 'er, op den tweeden dag voor het Paeschfeest, en voor 's Heilands dood, zy voorgevallen, Kap. XI: 20—XIII: 37.

𝔞. Op den weg tusschen Bethanien en Jerusalem, 's morgens vroeg, Kap. XI: 20-26.

𝔟. Hierop volgt een bericht van het gene 'er, op dien zelvden dag, in den Tempel is voorgevallen, Kap. XI: 27—XII: 44.

1. De Heiland beantwoordde eene vraeg der Joodsche Overheden,

door welk eene macht Hy sprak en handelde, Kap. XI: 27— XII: 12.

—. De vraeg der Joodsche Overheden vinden wy Kap. XI: 27, 28.

——. Het antwoord van den Heiland, op deze boosaertige vraeg, was zeer uitvoerig, Kap. XI: 29— XII: 12.

/. Eerst antwoordde Hy door eene wedervraeg, Kap. XI: 29-33.

//. De Heiland droeg hun vervolgens zeer gewichtige zaken voor, by wijs van gelykenis, Kap. XII: 1-12.

†. De gelykenis zelve vinden wy vs. 1-9.

††. Het gesprek, het welk de Heiland daerover, met de Joodsche Opperhoofden, gehouden heeft, vs. 10, 11, en

†††. Het uitwerksel van dat voorstel op hunne gemoederen, vs. 12.

2. Vervolgens hield de Heiland verscheidene gesprekken, Kap. XII: 13-34.

—. Het

—. Het eerſte was met de afgezondenen van de Pharizeeuwen en Herodianen, over het geven van ſchatting aen den Keizer, vs. 13-17.

/. De aenleiding vinden wy vs. 13.

//. De vraeg der Herodianen en Pharizeeuwen, vs. 14, en

///. Het antwoord van den Godlyken Leeraer, vs. 15-17.

——. Het tweede geſprek van den Heiland was met de Sadduceeuwen, over de leer der opſtanding, vs. 18-27.

/. Hunne vraeg vinden wy vs. 18-23, en

//. Het antwoord van den groten Leeraer, vs 24-27.

———. Het derde geſprek van den Heiland was met eenen Schrivtgeleerden, over het eerſte en voornaemſte gebod, vs. 21-34.

3. Daerna gav de Godlyke Propheet een allergewichtigst on-

derwijs, aen de ſchaer en zijne Discipelen, over verſchillende onderwerpen, vs. 35-44.

—. Eerst gav Hy eene beſchrijving van zijn perſoon, zo naer zijne Godlyke, als naer zijne menſchelyke natuur, vs. 35-37.

——. Daerop waerſchouwde Hy de ſchaer, tegen de Schrivtgeleerden en Pharizeeuwen, vs. 38-40.

———. Eindelyk prees Hy de rechtgeaerte weldadigheid, vs. 41-44.

t. Kap. XIII. vinden wy een kort bericht van het gene de Heiland, over de verwoesting van den Tempel, en de voleinding der waereld, by het verlaten van het Heiligdom, en op den weg naer Bethanien, geſproken heeft.

1. De aenleiding tot deze redevoering beſtond in eene vraeg, welke de Discipelen den Heiland voorſtelden, vs. 1-4.

—. By het uitgaen van den Tempel, vertoonden de Disci-

cipelen aen hunnen Meester het prachtige van dat gebouw, vs. 1.

——. By die gelegenheid voorſpelde de Heiland, dat de Tempel ten gronde toe zou verwoest worden, vs. 2.

———. Zy vraegden daerom, buiten de Stad gekomen zijnde, wanneer die verwoesting zou plaets hebben, vs. 3, 4.

2. Het merkwaerdig antwoord van den Heiland wordt, by wijs van verkorting, opgegeven, vs. 5-37.

Deze redenvoering kan zeer voegzaem in drie hoofddelen onderſcheiden worden.

—. In het eerſte deel vs. 5-13. ſpreekt de gezegende JESUS van de teekenen, welke de aennadering der verwoesting van den Tempel zouden aenwijzen, en in het voorbygaen een enkel woord, omtrent de voleinding der waereld.

——. In het tweede deel handelt de Heiland, deels over de

verwoesting van Jerusalem, deels over de voleinding der waereld, vs. 14-27.

/. Over de verwoesting van Jerusalem, vs. 14-23.

†. Het onmiddelyk voorafgaend teeken van Jerusalems verwoesting stelt de Heiland voor, vs. 14.

††. De noodzakelykheid om zonder uitstel te vluchten, dringt de Heiland nader aen, vs. 15, 16.

†††. Wijders teekent Hy de schromelyke omstandigheden, welke vóór en by het verwoesten van Stad en Tempel zouden plaets hebben, vs. 17-20.

††††. Deze rampen zouden nog, door veelerlei verleidingen, verzwaerd worden, vs. 21-23.

//. Vs. 24-27. spreekt de Hemelsche Leeraer uitvoeriger over de voleinding der waereld.

——. In het derde deel van deze redevoering houdt de Heiland dezelvde orde, vs. 28-37.

/. Eerst ſpreekt Hy, over de verwoesting van Jeruſalem, vs. 28-30.

//. Daerna over de voleinding der waereld, vs. 31-37.

†. Hy handelt over den tijd van deze grote gebeurtenis, vs. 31, 32. en

††. Voegt 'er eene nadrukkelyke vermaning tot waekzaemheid by, vs. 33-37.

ב. Kap. XIV—XVI. geevt de Euangelist een omſtandig bericht van het borgtochtelyk zoenlijden, het welk de Verlosſer als Priester, ter verzoening van de zonden, ondergaen heeft, en van zijne opſtanding uit de doden.

A. De geſchiedenis van 's Heilands lijden wordt in de byzonderheden beſchreven, Kap. XIV, XV. Wy onderſcheiden 'er in

A. De onmiddelyk vooragaende omſtandigheden, Kap. XIV: 1-31, en

B. Het borgtochtelyk zoenlijden van den gezegenden Verlosſer zelvs, Kap. XIV: 32— XV: 47.

A. Tot de onmiddelyk voorafgaende omstandigheden van 's Heilands lijden, Kap. XIV: 1-31, behoren de volgende byzonderheden.

α. Het overleg der Joodsche Overheden, om den besten aller menschen, na het verlopen van het aenstaende Paeschfeest, op eene listige wijs te vangen en te doden, vs. 1, 2.

β. Het verraed van JUDAS, vs. 3-11.

a. De aenleiding daertoe was de zalving van den Heiland, door eene Godvruchtige vrouw te Bethanien, waer over de geldgierige JUDAS zeer te onvrede was, vs. 3-9.

b. Daerop volgde het grouwzaem verraed zelvs, vs. 10, 11.

γ. De laetste Paeschmaeltijd, welken de Heiland met zijne Apostelen gehouden heeft, vs. 12-25.

a. De toebereiding tot die plechtigheid vinden wy vs. 12-16.

b. Den Paeschmaeltijd zelven, en het gene daerby is voorgevallen, vs. 17-25.

α. De Voorzegging van den Heiland, omtrent het verraed van JUDAS, vs. 17-21.

β. De

ß. De inftelling van het Heilig Avondmael, in de plaets van het Pafcha, vs. 22-25.

γ Het uitgaen van den Heiland naer Gethfemane; en het gene Hy onder den weg met zijne Discipelen gefproken heeft, vs. 26-31.

B. Kap. XIV: 32— XV: 47, geevt de Euangelist een omftandig bericht van 's Heilands borgtochtelyk zoenlijden zelve.

Wy onderfcheiden 'er vier hoofdbyzonderheden in, het gene de Heiland geleden heeft, eerst in Gethfemane, en daerna voor de rechtbank der Joden, vervolgens voor den Richterftoel van den Romeinfchen Stadhouder PONTIUS PILATUS, en eindelyk op Golgotha.

α. Het lijden van den Heiland in Gethfemane wordt omftandig befchreven, Kap. XIV: 32-42.

a. Het lijden in Gethfemane zelve vinden wy vs. 32-34.

b. De Euangelist voegt 'er verfcheidene gewichtige omftandigheden by, welke dit fchromelyk zielelijden van den beangften JESUS vergezelden, vs. 35-42.

β. Kap. XIV: 43— XV: 1, beſchrijvt de Euangelist het lijden van den Heiland, voor de rechtbank der Joden.

α. De voorafgaende omſtandigheden vinden Kap. XIV: 43-54.

a. De onſchuldige lijder werd, als een ſnode boosdoener, gevangen genomen, vs. 43-46.

b. By die gelegenheid openbaerde PETRUS eenen ontijdigen en onbezonnen yver, vs. 47.

c. Vervolgens deed JESUS eene vrijmoedige aenſpraek aen de Gerichtsdienaren, die Hem gevangen hadden, vs. 48, 49.

d. De Heiland werd van alle zijne Discipelen verlaten. Dit verhaelt MARCUS, en voegt 'er nog eene byzonderheid by, vs. 50-52.

e. Eindelyk werd Hy wechgeleid, naer het paleis van den Hogepriester CAJAPHAS, alwaer het meerderdeel der leden van den groten Raed vergaderd was, en PETRUS volgde Hem van verre, vs. 53, 54.

β. Het lijden van den Heiland zelvs, voor de rechtbank der Joden, vinden wy Kap. XIV: 55— XV: 1. Hiertoe behoort

a. De onrechtvaerdige handelwijs van Israëls Oudsten, in het opzoeken van valsche getuigenissen, Kap. XV: 55-60.

b. De Heer JESUS werd, als een Godslasteraer, ter dood veroordeeld, vs. 61-64.

c. Hierop werden den Heiland de allersmadelykste mishandelingen aengedaen, vs. 65.

d. Tot verzwaring van zijn lijden, werd de Heiland door PETRUS, driemalen achter één, allerschandelykst verlochend, vs. 66-72.

e. Het doodvonnis, het welk de Joodsche Overheden, in de gemelde nachtvergadering, ten huize van den Hogepriester CAJAPHAS geveld hadden, werd des morgens vroeg, in de gewone Raedkamer, plechtig uitgesproken, Kap. XV: 1.

γ. Kap. XV: 2-21, beschrijvt de Euangelist het gene de Heer JESUS, voor den richterstoel van PONTIUS PILATUS, geleden heeft.

a. Daer werd Hy, door de Joodsche Overheden, van vele schenddaden beschuldigd, vs. 2-5.

b. De Stadhouder, bemerkende dat JESUS onschuldig ware, wendde verschei- dene pogingen aen, om Hem los te laten, vs. 6-14.

c. PILATUS liet zich door de woede van het volk vervoeren, om den onschul- digen JESUS ter krüisdood te veroor- deelen, vs. 15.

d. De lijdende Borg werd door de Sol- daten, op de smadelykste wijs, mis- handeld, en vervolgens naer Gol- gotha geleid, om gekruicigd te worden, vs. 16-20.

δ. Eindelyk beschrijvt de Euangelist het lijden van den Heiland op Golgotha, met de gevolgen daervan, Kap. XV: 21-47.

a. Het lijden van den Heiland zelve vinden wy vs. 21-37.

α. Het gene onder den weg ge- beurd is, verhaelt de Euange- list, vs. 21.

β. Het gene op Golgotha is voor- gevallen, vinden wy vs. 22-37.

1. By de eerste aenkomst, vs. 22, 23.

2. Wijders werd de Heiland ge- kruicigd, vs. 24-28.

3. Het

3. Het lijden van den gekruisten Middelaer werd merkelyk verzwaerd, vs. 29-36.

—. Zo door de smadelyke lasteringen, vs. 29-33.

/. Van alle de omstanders, vs. 29.

//. Van de Overpriesters, vs. 30-32ª, en

///. Van de kruisgenoten, vs. 32ᵇ.

——. Als door eene akelige zonsverduistering en inwendige benauwdheden, vs. 33-36.

4. Al dat duldeloos lijden eindigde in den dood van den Verlosser, vs. 37.

b. De gevolgen van 's Heilands dood worden Kap. XV: 38-47. beschreven.

Deze bestonden

a. In ettelyke verbazende wonderen, als zo vele openbare bewijzen van zijne vlekkelose onschuld, vs. 38-41.

b. In zijne begravenis, vs. 42-47.

B. Eindelyk komt de Euangelist tot 's Heilands luisterrijke opstanding en hemelvaert, Kap. XVI.

A. Vs. 1-11. beschrijvt hy eenige verschijningen van den verrezenen JESUS, welke de waerheid zijner opstanding onlochenbaer bevestigen.

α. Vooraf werd door eenen Engel, aen zommige vrouwen, by 's Heilands grav geboodschapt dat Hy leevde, vs. 1-8.

a. De voorbereidende omstandigheden vinden wy vs. 1-4, en

b. De gemelde boodschap van den Engel zelve, vs. 5-8.

β. Hierop volgen de verschijningen van den verrezenen JESUS, vs. 9-18.

a. De eerste was aen MARIA MAGDALENA, vs. 9-11.

b. De tweede aen de Emmausgangeren, vs. 12, 13.

c. De derde aen alle de Apostelen, vs. 14.

d. De vierde op eenen bepaelden berg, vs. 15-18.

B. MARCUS besluit zijn Euangelie, met een kort verhael van 's Heilands hemelvaert, vs. 19, 20.

Uitlegkundigen Schrivten.

Ter verklaring van MARCUS Euangelie in het byzonder, kan men in onze tael lezen:

C. HARTZOEKER *over het Euangelie van* MARCUS, IV Delen in 4°.

J. C. WIRTS *over het Euangelie van* MARCUS, in 4°.

R. TOE LAER *over het Euangelie van* MARCUS, in 4°.

INLEIDING
TOT HET
EUANGELIUM
VAN
LUCAS.

Wy beginnen, met

I. *Den Schrijver.*

Zijn naem is LUCAS. —— Zommigen menen, dat dezelve eene zamentrekking zy van LUCANUS, op dezelvde wijs als SYLVANUS, by verkorting, SILAS geheten wordt, Hand. XVIII: 14-16. 1 Thesſ. I: 1. 2 Thesſ. I: 1. 2 Cor. I: 19. Zelvs heeft mèn, in een zeer oud Latijnsch Handſchrivt, den naem LUCANUS voluit gevonden. Vergel. F. BURMANNUS *Harmonie* p. 235. — Rom. XVI: 21. ontmoeten wy eenen LUCIUS; volgens zommigen is die LUCIUS dezelvde perſoon met onzen Euangelist, men zie CLEMENS *over* LUCAS I Deel. *Voorber.* p. 3; volgens anderen wordt die LUCIUS bedoeld, die Hand. XIII: 1. LUCIUS *van Cyrenen* geheten wordt.

Hoe

Hoe het wezen moge, men vraegt, of LUCAS de Schrijver van het Euangelie een Jood, dan een Heiden van oorſprong geweest zy. —— De zeer geleerde H. DE GROOT hield hem voor eenen heiden van afkomst, die eertijds een ſlaev geweest, maer door zijnen Meester vrygelaten was; voornamelyk omdat hy een Medicijnmeester was, en de geneeskunst, onder de Romeinen, veelal door de ſlaven geoeffend werd. De Heer MICHAELIS beroept zich, ten betoge dat LUCAS van geboorte een Heiden geweest zy, op Coll. IV: 11, 14.

Zo veel is onzes erachtens zeker, dat LUCAS, de *Medicijnmeester*, van welken Coll. IV: 14. geſproken wordt, dezelvde zy met LUCAS, den Schrijver van dit Euangelie. Deze LUCAS was een beſtendig reisgenoot van PAULUS, die den Apostel, op zijne reiſen ter bekeering van de Heidenen, overal vergezelde, die met hem te Jeruſalem kwam, en te Rome by hem bleev tot zijn einde, Hand. XVI: 10— 2 Tim. IV: 11. Philem. 24. PAULUS noemt dezen LUCAS eenen broeder, die lov had in het Euangelie door alle de Gemeenten, 2 Cor. VIII: 18. Ook kan men geen ſchijnbaer bewijs bybrengen, dat LUCAS de Medicijnmeester een ander perſoon geweest zy, onderſcheiden van LUCAS, den Schrijver van dit Euangelie. —— Immers het is eene bedenking van geen het minſte gewicht, dat PAULUS dezen LUCAS, indien hy de opſtelle

van dit Euangelie was, veel eer den Euangelist, dan den *Medicijnmeester* zou genaemd hebben: want MATTHÆUS was zelvs tot het Apostelambt verheven, en evenwel wordt hy, naer zijn vorig beroep, de tollenaer genaemd.

Maer kan men nu, uit Coll. IV: 14. besluiten, dat LUCAS *de Medicijnmeester*, dezelvde met den Schrijver van dit Euangelie, een Heiden geweest zy? —— Men redeneert op deze wijs. De Apostel noemt vs. 10, 11. ARISTARCHUS, MARCUS, en JUSTUS, en voegt 'er by, *die uit de besnijdenis zijn*; *deze alle zijn mijne medearbeiders in het Koningrijk van God.* Maer LUCAS behoorde tot de medearbeiders van den Apostel. Derhalven wil PAULUS dit zeggen; deze ARISTARCHUS, MARCUS, en JUSTUS zijn mijne medearbeiders, die uit de besnijdenis zijn, en LUCAS, die van deze onderscheiden wordt, moet een heiden geweest zijn van oorsprong, even als EPAPHRAS en DEMAS, die met hem worden zamengevoegd. —— Maer dit bewijs is zeer fijn uitgeplosen. Ook beslist het niet: want PAULUS kan vs. 10, 11. bepaeldelyk spreken van die medearbeiders, die hy te Romen gevonden had, en LUSAS was de bestendige reisgenoot van den Apostel, van welken PAULUS niet behoevde te zeggen, dat hy zijn medearbeider ware. De Heer MICHAELIS zelvs erkent, dat dit gehele bewijs wat zwak, en getrokken zy uit eene eenigszins duistere plaets,

plaets, „ waerin PAULUS zich niet gansch bepaeld „ uitdrukt, wijl hy van buiten dien bekende per- „ fonen fpreekt." l. c. II D. I St. p. 273, 274.

Dat LUCAS een geboren Jood geweest zy, fchijnt daeruit te blijken, dat hy, in het bepalen der tijden, de Joodfche rekening gevolgd hebbe, fprekende van den *tweeden eerften Sabbath*, het *Paeschfeest*, de *derde nachtwake* enz., en voornamelyk omdat LUCAS den Apostel PAULUS, op zo vele reifen, en zelvs te Jerufalem vergezeld heeft, zonder dat de Joden daerover immermeer gevallen zijn, het welk men had moeten verwachten, wanneer hy een Heiden geweest was.

Zijn geboorteplaets was, volgens het algemeen gevoelen der oudheid, EUSEBIUS *Hift. Eccl.* l. III, c. 4, Antiochien in Syrien, alwaer vele Joden woonachtig waren. — Zijne Ouders en geflacht zijn ons geheel onbekend. —— Van zijne opvoeding, zeggen de Ouden, dat hy zich, in zijne geboorteftad Antiochien, in allerlei wetenfchappen zou geoeffend, en vervolgens de beroemdfte fcholen van Griekenland en Egypte bezocht hebben, en dat dit de reden zou zijn, dat hy zuiverer en cierlyker Grieksch gefchreven hebbe, dan de andere gewijde Schrijvers, CAVE *Apoſt. Oudh.* I D. p. 351. Zo veel is blijkbaer genoeg, dat hy de Griekfche tael, in hare kracht en cierlykheid, zeer wel verftaen hebbe Daervan getuigt zijn fchrijvftijl.

Van zijn beroep was hy een *Medicijnmeester*, en men heeft opgemerkt, dat 'er, zo in zijn Euangelie, als in de Handelingen der Apostelen, byzonderheden voorkomen, uit welke men besluiten mag, dat hy een Geleerde en wel bepaeldelyk een Arts geweest zy. „ By voorbeeld Δαιμονιον, „ beteekent niet by hem, zo als by de meeste Jo„ den, zonder byvoegsel den *Duivel*, maer is, „ gelijk als by de echte Grieken en Wijsgeeren, „ een woord van eene middelbeteekenis, waerom „ hy, als hy van den Duivel wil spreken, de „ eerstemael nog het bywoord ακαθαϛον daerby „ voegt, Kap. IV: 33, dat geen één der overige „ Euangelisten doet. De stilstaende zee *Geneza„ reth*, welke de overigen, naer de gewoonte der „ Hebreeuwen en Syriers, θαλασσα noemen, ont„ vangt by hem haren eigenlyken naem λιμνη, „ Kap. V: 1, 2. VIII: 22, 23, 33. Van de „ koorts van PETRUS schoonmoeder geevt hy Kap. „ IV: 38, door πυρετω μεγαλω, eene nadere be„ schrijving, waeromtrent WETSTEIN moet nage„ zien worden. Kap. XXII: 44. vindt men eene „ geneeskundige beschrijving, aengaende de „ grootheid van den angst van JESUS. De uit„ drukking ιησους αγει τριτην ημεραν Kap. XXIV: 21. „ komt voornamelyk by GALENUS voor. Hy be„ dient zich Hand. XIII: 11, by de blindheid „ van ELIMAS, welke maer eenigen tijd zou duu„ ren, van het eigenlyke en rechte woord ἀχλυς,

„ waeromtrent de Heer KYPKE kan nagelezen wor-
„ den." MICHAELIS L. C. p. 277. Vergel. *Merg der Academ. Verhand.* IX Deel. p. 585.

Ondertusſchen is het by de Roomschgezinden een vry algemeen gevoelen, dat LUCAS een ſchilder geweest zy. Ook vertoont men te Rome en elders verſcheidene ſchilderyen, voornamelyk van de Moedermaegd MARIA, welke men zegt, dat door LUCAS gemaekt zijn. Maer de oude Christenen waren zeer afkeerig van beeldtenisſen, in zo ver, dat de heidenen hun, als eene ongodsdienstigheid, verweten, dat zy noch altaren noch beelden hadden. Is het dan wel te geloven, dat LUCAS de Moedermaegd MARIA en anderen zou geſchilderd hebben? Daerenboven de tweede Kerkvergadering van NICÆA heeft zekerlyk niet geloovd, dat LUCAS een ſchilder ware: want, daer men zo ſterk voor de beelden yverde, zou men niet nagelaten hebben, om zich op het voorbeeld van den Euangelist te beroepen. Eindelyk niemand der ouden heeft van LUCAS ſchilderkunst en ſchilderſtukken eenige melding gemaekt. —— Vergel. *Merg der Academ. Verhand.* III Deel. p. 73.

Het is waer, NICEPHORUS *Hiſt.* l. XIV. c. 2, SIMON METAPHRASTES *in vita Lucæ*, en THEODORUS LECTOR *Collect.* l. I. beweren, dat LUCAS een ſchilder geweest zy, dat hy den Zaligmaker, de Moedermaegd, en de voornaemſte Apostelen zou afgebeeld hebben. —— Maer deze Schrijvers ko-

men te laet, om eenigzins tegen het ſtilzwijgen der ouden te kunnen opwegen. THEODORUS LECTOR, de oudſte van allen, ſchreev eerst in de VI Eeuw. SIMEON METAPHRASTES is nog jonger, en leevde eerst in de XI Eeuw. NICEPHORUS behoort zelvs tot de XIV Eeuw. Trouwens de verſtandigſten onder de Roomschgezinden zelve ſlaen 'er geen geloov aen. „ De Ouden, zegt CALMET, heb„ ben die hoedanigheid van LUCAS niet gekend." Misſchien is het verdichtſel van LUCAS ſchilderkunst daeruit voortgekomen, dat hy wijdlopiger is, dan de andere Euangelisten, in het beſchrijven van het karakter en voorrechten van MARIA; hiervandaen kan hy door zommigen de uitbeelder of ſchilder van MARIA genoemd zijn, het welk anderen in het vervolg eigenlyk hebben opgevat. Vergel. CLEMENS l. c. p. XII.

Een Jood zijnde van geboorte, is LUCAS naderhand tot het Christendom bekeerd, maer waer en wanneer dit geſchied zy, kan niet volkomen beſlist worden. —— Zommigen houden hem, op het voetſpoor van EPIPHANIUS, voor éénen van 's Heilands LXX Discipelen. Dit vermoedt ook de Eerwaerdige VAN VOORST l. c. p. 29. „ het „ komt my, zegt hy, vry waerſchijnlyk voor, dat „ LUCAS één der zeventigen is geweest; nemen wy „ dit aen, dan kunnen wy best begrijpen, waerom „ hy alleen die aenſtelling der LXX aenteekent, „ ja veel breder dan de aenſtelling der Apostelen."

Hy

Hy zou mede den Heiland verlaten hebben, toen hy Hem had horen zeggen, *die mijn vleesch niet eet en mijn bloed niet drinkt, is mijns niet waerdig.* Maer naderhand, toen hy PAULUS te Antiochien hoorde prediken, zoude hy tot het Christelyk geloov zijn wedergekeerd. —— Dan dit begrip wordt door LUCAS zelven genoegzaem wederlegd, daer hy zich Kap. I: 1-3. kennelyk onderscheidt van de Discipelen, die den Heer JESUS zelven aenschouwd hebben.

Zijne bestendige aenkleving aen PAULUS, welken hy op zo vele reisen vergezeld heeft, maekt het zeer waerschijnlyk, dat hy door dien Apostel, toen hy te Antiochien predikte, tot het geloov in CHRISTUS bewogen zy, zie CAVE L. C. p. 259. NICEPHORUS zegt, dat het te *Thebe*, in *Beotien* geschied zy. Maer deze laetste Schrijver verdient weinig opmerking, te minder omdat wy nergens lezen, dat PAULUS te *Thebe* in *Beotien* geweest zy. —— Den tijd van LUCAS bekeering bepaelt de zeer Geleerde MILLIUS *Proleg. ad N. T.* §. 112, op het jaer 41, maer zonder eenig bewijs by te brengen.

Zo veel is zeker, dat LUCAS, nadat hy het Christendom omhelsd had, den Apostel PAULUS op vele reisen vergezeld, en tot op het laetst van zijn leven, wanneer hy van alle andere verlaten was, by hem gebleven zy, 2 Tim. IV: 6, 11, offschoon hy tusschen beide wel eens van den Apostel af-

gescheiden geweest is. —— Wy weten uit Hand. XVI: 10, dat LUCAS van de Macedonische reis af, de gewone metgezel, en medearbeider van den Apostel PAULUS, in den dienst van het Euangelie geweest zy, *Philem.* vs. 24. Men zie BURMAN l. c. p. 239. —— Het is niet waerschijnlyk, dat LUCAS, sinds PAULUS hem tot reisgenoot en medearbeider had aengenomen, nog langer de Geneeskunst geoeffend hebbe; en het gene men verhaelt, van zeker geneesmiddel voor de oogen, het welk LUCAS zou hebben uitgevonden, is zekerlyk een verdichtsel. Vergel. *Merg der Academ. Verhand.* l. c. p. 590.

Wat LUCAS, na den dood van PAULUS, verricht hebbe, hoe en waer hy gestorven zy, kan mede met gene zekerheid bepaeld worden. Dit algemene mag men vaststellen, dat zulk een yverig dienaer van het Euangelie, die met PAULUS zo veel gearbeid, en zeer grote gevaren had doorgestaen, zo lang hy konde, in zijnen yver zal volhard hebben, om het Koningrijk van CHRISTUS uitte breiden.

Volgens zommigen, heeft hy zich naer Egypte begeven, aldaer het Euangelie gepredikt, vele wonderen verricht, en zelvs zou hy de Bisschoppelyke waerdigheid te Thibais bekleed hebben. Volgens anderen zou hy, in Dalmatien en Galatien, en daerna in Italien en Macedonien, gepredikt hebben. CAVE l c. p. 360—

Even

Even zo zeer verſchilt men ook over zijnen dood. Zommigen willen dat hy eenen natuurlyken, anderen, dat hy eenen geweldigen dood geſtorven zy. GREGORIUS *van Nazianze*, en PAULINUS, Bisſchop van NOLA, die beide in de IV Eeuw gebloeid hebben, beweren ſtellig, dat LUÇAS den marteldood ondergaen hebbe. De meermalen gemelde NICEPHORUS geevt 'er dit meer onderſcheiden bericht van, dat hy in Griekenland gekomen zijnde, eenen groten opgang maekte met zijne Euangelieprediking, dat eenige ongelovigen daer door zeer verbitterd op hem zijn aengevallen, en hem, by gebrek van een kruis, aen eenen olijvboom hebben opgehangen, toen hy reeds den hogen ouderdom van 80 jaren bereikt had. —— HIERONYMUS *di Script. Eccl.* ſchrijvt LUCAS eenen leevtijd toe van 94 jaren. —— BASNAGE *Annal. Polit. Eccl. ad annum* 95; is van oordeel dat LUCAS, indien hy op eene geweldige wijs is van kant gemaekt, onder Keizer DOMITIANUS den marteldood ondergaen hebbe. —— Dan alles is onzeker.

Te Rome vertoont men het hoofd van LUCAS. De Bedutynen te Padua, en de Franciskanen te Venetien, beroemen zich beide, dat zy het lichaem van dezen Euangelist hebben. Beide beroepen zy zich op Pausſelyke Bullen, de eerſte op die van GREGORIUS XIII, de andere op die van PIUS II. Zie KEYSZLER *nieuwe Reizen* IV Stuk p. 56, 168. —— Volgens zommige Kerkelyke

Schrijveren is het lichaem van den Euangelist, door Keizer CONSTANTYN *den Groten*, of door zijnen zoon CONSANTIUS, naer Conſtantinopolen overgebracht, en in de Kerk aen de Apostelen toegewijd, begraven. —— Over dit zogenaemde heilig overblijvſel is in de XV eeuw een hevige twist ontſtaen, tusſchen die van Padua en Venetien. De eerſte beweerden dat het lijk van LUCAS, van Conſtantinopolen naer Padua gevoerd, en in het klooster van St. Justina begraven was, de anderen hielden ſtaende, dat het gemelde lijk onlangs door de Franciscanen naer Venetien gebracht was, nadat Jaieza de hoofdſtad van Bosnien, door den Hungaerſchen Koning MATTHIAS, in het jaer 1463, op de Turken veroverd was. Van weerskanten werden vele bewijzen aengevoerd, welke de bedriegeryen omtrent de overblijvſelen duidelyk aen den dag leggen, tot dat Paus PIUS II. die van Padua in het gelijk geſteld, en den Venetianen het ſtilzwijgen opgelegd heeft. VENEMA *Hiſt. Eccl.* Tom. VI. p. 448, 449.

Dat nu LUCAS de Schrijver zy van dit Euangelie, heeft geen betoog nodig. Dit is algemeen erkend, en nimmer wederſproken. —— Zommigen hebben wel gewild, dat PAULUS dit Euangelie zou gedicteerd, en LUCAS ſlechts als zijnen Amanuenſis gebruikt hebben. Men beroept zich op het getuigenis van IRENÆUS, maer deze Oudvader is zich zelven ook in dit geval niet gelijk. SEGAER

Ob-

Observ. Philol. in LUCAM p. 4, 5. Trouwens, in de voorreden Kap. I: 1-4, zegt de Euangelist uitdrukkelyk, dat hy zelvs dit geschiedverhael, na een nauwkeurig onderzoek van zaken, geschreven, en uit echte bronnen geschept hebbe.

LUCAS heeft zijn Euangelie aen eenen voornamen man, met name THEOPHILUS, opgedragen, Kap. I: 1-4. Indien wy dezen man recht kenden, zouden wy, over den tijd en de plaets, wanneer en waer LUCAS zijn Euangelie geschreven heeft, beter kunnen oordeelen, maer ook in dit geval vinden wy alles onzeker. —— Laten wy kortelyk het een en ander aenmerken,

II. *Over de opdracht van* LUCAS *Euangelie aen* THEOPHILUS.

Het woord THEOPHILUS betekent eenen *Lievhebber van God.* Een naem, die zeer gewoon was, niet alleen onder de Romeinen, maer ook onder de Joden. CICERO en TACITUS spreken, zo wel als JOSEPHUS, van mannen, die den naem THEOPHILUS gedragen hebben. Uit dezen naem derhalven kan men in het geheel niet afleiden, of de bedoelde man een Jood, dan een Heiden geweest zy.

Zommigen hebben met ORIGINES, EPIPHANIUS, en andere Oudvaderen gedacht, dat THEOPHILUS geen eigen naem zy van eenen byzonderen persoon, maer dat in het algemeen ieder Christen

bedoeld worde, die een THEOPHILUS, dat is, een *lievhebber van God* is. Maer de eertijtel van *voortreffelyke* of *machtige* wederlegt dit begrip volkomen. —— Ook is het vermoeden van anderen ten eenemael ongegrond, dat LUCAS wel eenen byzonderen perfoon bedoeld, maer hem onder den vercierden naem van THEOPHILUS voorgefteld hebbe, opdat hy onbekend zou blijven, en aen gene vervolgingen worden blootgefteld. De Euangelist heeft, in de *Handelingen der Apostelen*, vele perfonen van aenzien, die het Christendom omhelsd hadden, uitdrukkelyk genoemd.

De evengemelde eertijtel van *voortreffelyke* κρατιστε, verdient zeer onze opmerking. Onze Overzetters vertalen het door *machtigfte*, Hand XXIV: 3. XXIII: 26. XXVI: 25. Deze benaming was in dien tijd een gewone eertijtel by de Grieken, wanneer zy lieden van eenen hogen rang aenfpraken. Men mag 'er met recht uit befluiten, dat THEOPHILUS een man van aenzien geweest zy. Trouwens anders zou LUCAS gene redenen gehad hebben, om twee uitvoerige gefchrivten aen hem op te dragen.

Maer wie is nu deze THEOPHILUS geweest? —— Het zou verdrietig wezen alle de verfchillende gedachten van vroegere en latere geleerden in het brede op te teekenen. „ De Ouden zijn hieromtrent zo onderling verfchillende, dat men „ hen niet meer als getuigen aenmerken, maer „ hun-

„ hunne meningen flechts de waerdy kan geven, „ welke aen de mening der lateren toekomt, flechts „ met onderfcheid, dat zy de hunne niet met even „ die zorgvuldigheid en volledigheid uitwerk- „ ten als eenige Geleerden van onze eeuw gedaen „ hebben." MICHAELIS L. C. p. 286, 287. Te weten, in deze onze eeuw, hebben de zeer geleerde HEUMANN, en de beide broeders THEOD. en JAC. DE HASE, met opzet over THEOPHILUS gefchreven, *Bibl Brem. Clasf.* IV.

De Heer HEUMANN houdt THEOPHILUS voor eenen heiden, eenen magiftraetsperfoon van den eerften rang. Dit begrip fteunt op de volgende gronden, dat de eertijtel van *voortreffelyken* aen Landvoogden, en andere hoge ambtenaren, in de wingewesten gegeven wierd; dat deze Romeinfche ambtenaers het Christendom niet omhelfen konden, zonder hunne waerdigheid te verliezen, dat LUCAS gene melding make van zijne bekeering, en hem ook de genade niet toewenfche, om in zijn geloov verfterkt te worden. —— Maer op deze bewijsredenen vallen vry wat bedenkingen. Het is ver van uitgemaekt te wezen, dat de aenzienlyken onder de Joden niet, met den eertijtel van *voortreffelyken*, konden begroet worden, en wy weten uit de *Handelingen der Apostelen* dat verfcheidene heidenen van rang en aenzien, den Christen Godsdienst omhelsd, en evenwel in hunne waer-

digheden gebleven zijn. — Uit Kap. I: 4, alwaer THEOPHILUS gezegd werd *onderwezen* te zijn, kan men niets besluiten. Het oorsprongelyk woord beteekent wel zeer gemeenzaem, iemand in den Christelyken Godsdienst te onderwijzen, Hand. XVIII: 25. 1 Cor. XIV: 19. Gal. VI: 6. Maer onze LUCAS zelvs gebruikt het meermalen, in den gemener zin, van bericht te ontvangen, by gerucht te horen, Hand. XXI: 21, 24. De Euangelist zou derhalven Kap. I: 4. in het gemeen kunnen aenduiden, dat de aenzienlyke THEOPHILUS, van JESUS en zijne leer en daden, zeer veel by geruchte gehoord had.

De beide geleerde Broeders DE HASE houden THEOPHILUS voor eenen Jood van aenzien.

THEODORUS DE HASE vermoedt, dat LUCAS eenen Hogepriester bedoele, die THEOPHILUS genaemd was. —— JOSEPHUS spreekt van eenen Hoogepriester THEOPHILUS, eenen zoon van ANNAS, die zo berucht is in de geschiedenis van 's Heilands lijden. De Landvoogd VITELLIUS stelde dezen THEOPHILUS tot Hogepriester aen, in dat zelvde jaer, waerin Keizer TIBERIUS gestorven is. Toen AGRIPPA Koning geworden was, zette hy dezen THEOPHILUS wederom af. JOSEPHUS *Antiq. Jud.* l. XVIII. c. 5, 6. —— Aen dezen THEOPHILUS nu, die, uit hoofde van zijne vorige waerdigheid, een zeer aenzienlyk man was, zou LUCAS zijn Euangelie,

gelie als een verdedigingsſchrivt opgedragen, en het zelve geſchreven hebben, toen PAULUS in Palæstina gevangen zat.

Maer uit dit alles blijkt niet meer, dan uiterlyk dit, dat de gemelde THEOPHILUS de Hoogepriester door LUCAS zou kunnen bedoeld zijn. Het is niet meer, dan eene enkele mogelykheid. —— De gemelde Geleerde brengt nog wel andere omſtandigheden by, om zijne gisſing waerſchijnlyk te maken. Maer tegen die bewijzen kan vry wat worden aengemerkt. Men zie MICHAELIS l. c. p. 292-294.

JACOB DE HASE, broeder van den vorigen, denkt aen eenen Alexandrijnſchen Jood. Hy beweert, dat LUCAS zijn Euangelie te Alexandrien geſchreven, en aen eenen Jood van aenzien, aldaer woonachtig en THEOPHILUS genaemd, opgedragen hebbe. —— Velen onder de oude Kerkvaders hebben beweerd, dat LUCAS zijn Euangelie te Alexandrien geſchreven hebbe. Men beroept zich ook op de Syriſche vertaling, welke zegt, dat *het Euangelie van* LUCAS *voortgebracht en verkondigd is in het groot Alexandrien*, als mede op het getuigenis van BAR BAHLUL, een Arabisch en Syrisch Woordenboekſchrijver, die zegt, dat THEOPHILUS, *een eerſteling der gelovigen, en een zeer vermaerd man by de Alexandrijners, en met hem eenige andere Egyptenaers, den heiligen* LUCAS *verzocht hebben, dat hy hun het Euangelie ſchrijven wilde.* —— Maer het getui-

genis van iemand, die eerst in de X Eeuw een woordenboek geschreven heeft, heeft zekerlyk geen genoegzaem gezach. „ Een man, zegt MI-
„ CHAELIS l. c. p. 297, die in de tiende eeuw
„ schrijvt, of wanneer ook iemand aen de eeuw
„ wilde twijffelen, een woordenboek, dat het
„ Syrisch-Arabisch in de gewone tael overbracht,
„ en dat gevolgelyk onder de Monarchy der *Sa-*
„ *raccenen* moet geschreven zijn, kan geen ge-
„ tuige van eenen anders onbekenden persoon der
„ eerste eeuw zijn, van wien de oude Schrijvers
„ of in het geheel niets weten, of hem nochtans
„ niet in Alexandrien plaetsen."

Wy voor ons kunnen in gene der gemelde gevoelens berusten, en verklaren daerom niet te weten, wie THEOPHILUS geweest zy. —— Die 'er meer van begeert, lese PLEVIER *over de Handelingen der Apostelen* I Deel *Voorbericht* p. 8-27. Conf. *Bibl. Brem.* Cl. IV. *Fasc.* 3. *Diss.* 3, 4, & *Fasc.* VI. *Diss.* 4.

Om die zelvde reden is het ook onzeker, wat LUCAS bewogen hebbe, om zijn Euangelie aen THEOPHILUS op te dragen. —— Wanneer hy, volgens HEUMANN, een man van aenzien onder de Romeinen geweest is, zou dit geschrivt van LUCAS eene *apologie* of een *verweerschrivt* van het Christendom zijn, gelijk velen der eerste Kerkvaders dikwijls dergelyke verdedigingen van het geloov der Christenen, aen de heidensche Keize-

ren en andere Overheden, hebben opgedragen. — Uit de opdracht zelven Kap. I: 1-4. zou men misschien mogen besluiten, dat THEOPHILUS veel van JESUS, zijne leer en daden, gehoord hebbende, aen LUCAS zijne begeerte verklaerd hebbe, om van die dingen zekere berichten te hebben, en dat dit aenleiding gegeven hebbe, dat LUCAS, bemerkende dat 'er vele deels gebrekkige, deels valsche geschiedverhalen rond gingen, besloten hebbe, de zaken van nieuws zeer nauwkeurig te onderzoeken, en in geschrivt te stellen. Dit kan hem eene zeer voegzame gelegenheid gegeven hebben, om zijn Euangelie aen dien THEOPHILUS op te dragen.

III. *Over den tijd, wanneer* LUCAS *zijn Euangelie geschreven heeft*

is ook een groot verschil.

Zo veel is zeker, dat LUCAS dit Euangelie geschreven hebbe, vóór zijn tweede Boek, de *Handelingen der Apostelen* genaemd. Dit blijkt duidelyk, uit de voorreden van het laetstgemelde Boek Hand. I: 1, 2; en wanneer men het slot van het Euangelie met het begin van de *Handelingen der Apostelen* vergelykt, zal men geredelyk bemerken, dat het eerste niet lang voor het tweede geschreven zy. — Nu heeft hy de *Handelingen der Apostelen*, niet lang na de gevangenis van PAULUS geschreven: want hy eindigt dat Boek, met de

tweejarige gevangenis van dien Apostel, zonder eenig bericht te geven van zijne volgende lotgevallen. Maer hoe veel tijd 'er verlopen zy, tusschen het schrijven van het Euangelie, en het opstellen van de *Handelingen der Apostelen*, kan met gene zekerheid bepaeld worden.

Zommigen menen, dat LUCAS zijn Euangelie geschreven hebbe, geduurende de tweejarige gevangenis van PAULUS te Rome; BURMAN *Inleiding tot* LUCAS p. 254, 255. Anderen zijn van gevoelen, dat dit Euangelie eerst na den dood van Apostel PAULUS geschreven, of immers uitgegeven zy. IRENÆUS, by EUSEBIUS *Hist. Eccl.* l. V. c. 8. aengehaeld, zegt dat LUCAS, gelijk ook MARCUS, het Euangelie in een Boek gesteld hebbe, *na den uitgang* van PETRUS en PAULUS. Dan het is onzeker, wat 'er door het woord *uitgang* ἔξοδον bedoeld worde. VALESIUS, in zijne *aenteekeningen* op EUSEBIUS, neemt het in de beteekenis van den dood, en deze is zekerlyk de eenvouwigste. Dan deze opvatting is strijdig met het verhael van EUSEBIUS zelven l. II. c. 15. Anderen verstaen het daerom van de uitgang der Apostelen uit Rome. — Daer wy van het schrijven der Euangelien byna niets zekers hebben, dan dit, dat 'er maer vier zijn, kan men zich niet verwonderen, dat de oude Kerkvaders in dit stuk van elkanderen verschillen. VALESIUS S. C. GROTIUS is van oordeel, dat LUCAS, toen PAULUS van Rome naer Spanje trok, zich

naer

naer Achaje begeven, en aldaer zijn *Euangelie*, als mede de *Handelingen der Apostelen* geschreven hebbe. JAC. DE HASE *Bibl. Brem.* Clasſ. IV. bepaelt het ſchrijven van dit Euangelie tot dien tijd, wanneer PAULUS in de gevangenis te Jeruſalem en te Cæſarea bewaerd werd, eer men hem naer Rome voerde, Hand. XXIV: 7.

Gemeenlyk houdt men het daervoor, dat LUCAS na MATTHÆUS en MARCUS geſchreven hebbe. —— Dit gevoelen heeft haren grond in de orde, in welke wy de Euangelien gerangſchikt vinden. — Maer deze orde is, in onderſcheidene Handſchrivten verſchillende, gelijk wy reeds voorheen hebben opgemerkt XVIII Deel. *Inleid.* p. LXIV, XLV. „ By zulk eene verſchillenheid en twijffel, is de „ orde, waerin thans de Euangelisten ſtaen, geen „ bewijs van den tijd, wanneer zy geſchreven „ hebben." MICHAELIS l. c. p. 306.

Onzes erachten heeft LUCAS het eerst van alle de Euangelisten geſchreven. Zo hebben het ook vele andere begrepen, als BEZA *annot.* ad Luc. I: 1, GOMARUS *Oper.* tom. I. p. 201. BASNAGE *Annal. Pol. Eccl.* ad annum 60. MACKNIGHT heeft dit ſtuk uitvoerig behandeld *Harm. Obſerv. Prælim. Obſerv.* 7. De Ridder MICHAELIS ſtaet ten minſten dit toe, dat LUCAS het Euangelie van MATTHÆUS en MARCUS niet gezien of gekend hebbe, toen hy het zijne ſchreev, l. c. p. 308.

Trouwens dat LUCAS het eerst van alle zijn

Euangelie geschreven hebbe, schijnt ons duidelyk genoeg te blijken uit de *voorreden* of *opdracht*, Kap. I: 1-4. Hy zegt, dat velen reeds ter hand genomen hadden, de Levensbyzonderheden van den Heiland te beschrijven; door dezen *velen* kan hy zekerlyk MATTHÆUS en MARCUS niet bedoelen, die slechts een tweetal uitmaekten. Hy geevt te kennen, dat die opstellen zo onnauwkeurig en gebrekkig waren, dat THEOPHILUS 'er zich niet op verlaten konde. Buiten allen twijffel bedoelt hy de valsche en verdichte Euangelien, van welke wy, by eene andere gelegenheid, uitvoerig gesproken hebben, XVIII Deel. INLEIDING pag. XLVIII. — Wijders onderscheidt hy zich zelven, van de Schrijvers der verdichte Euangelien, zeggende, in tegenstelling tot deze, *het heeft ook ons goedgedacht* enz. Ook onderscheidt hy de overlevering der ooggetuigen, van die der andere Schrijveren, die onechte verhalen hadden opgesteld. Conf. VENEMA *Hist. Eccl.* Tom. III. p. 117, 118. Eindelyk uit deze veronderstelling, dat LUCAS het eerst van alle de Euangelisten geschreven hebbe, laet het zich gemakkelyk verklaren, waerom MATTHÆUS en MARCUS verscheidene merkwaerdige byzonderheden, welke LUCAS uitvoerig heeft aengeteekend, met stilzwijgen zijn voorbygegaen. Verg. XVIII Deel. INLEIDING p. CVII, CVIII.

IV. *Over de plaets, alwaer* LUCAS *zijn Euangelie geschreven heeft*

heeft men ook verschillende begrippen. Men zie MICHAELIS l. c. p. 3— 312—

HIERONYMUS *Proœm. in* MATTH. beweerde, dat LUCAS zijn Euangelie hebbe opgesteld *in de gewesten van Achajen en Beothien*, bedoelende het gehele Zuidelyk Griekenland: want Beothien, benevens deszelvs hoofdstad Thebe, was een gedeelte van de Provincie Achajen, welke de Romeinen gesticht hadden. Dan dit begrip wederspreken anderen, byzonder BURMAN l. c. p. 247, en MICHAELIS l. c. p. 329—

Anderen denken aen Rome l. c. p. 250. — Zommigen zijn van gevoelen, dat LUCAS, toen PAULUS te Jerusalem, en daerna te Cæsarea gevangen zat, in éene van die beide plaetsen, zijn Euangelie geschreven hebbe. THEOD DE HASE *Bibl. Brem. Classe* IV. *Fasc.* 3. *Diss.* 4—. Alles is onzeker.

Alleenlyk verdienen de Onderschrivten eenige opmerking. —— In de Arabische Overzetting van het Nieuwe Testament, door ERPENIUS uitgegeven, vindt men dit Onderschrivt van LUCAS Euangelie: *Hy heeft in het Grieksch, in eene Macedonische Stad,* 22 *jaren na* CHRISTUS *hemelvaert, en in het* 14*de* *jaer van den Keizer* CLAUDIUS *geschreven.* MICHAELIS l. c. p. 318. —— De oude Syrische Overzetting zegt, dat LUCAS geschreven hebbe

in het *groot Alexandrien*. Dus luidt het *Op-* of Onderschrivt in de Syrische Vertaling: *in den naem van onzen Heer en God* JESUS CHRISTUS, *schrijven wy het Euangelie van den heiligen Euangelist* LUCAS, *dat hy in het Grieksch in de hoofdstad Alexandrien gesproken en gepredikt heeft.* MICHAELIS l. c. p. 298.

Men heeft lang gedacht, dat de Syrische Overzetter het oog had op Alexandrien in Griekenland, te meer omdat de Arabische vertaling melding maekt van eene *Macedonische Stad.* Conf. FABRICIUS *Bibl. Græc.* l. IV. c. 5. §. 4, tot dat de meermalen gemelde JAC. DE HASE heeft aengetoond, dat de Syrier Alexandrien in Egypten bedoelt hebbe, het welk by uitnemendheid het *grote Alexandrien* genaemd werd, en dat daermede het Arabisch Onderschrivt zeer wel te vereffenen zy, naerdien het *Egyptisch Alexandrien*, by de oude Schrijveren, eene *Macedonische Stad* geheten wordt, omdat deze Stad door ALEXANDER *den Groten* gebouwd was. Conf. *Bibl. Brem. Cl.* IV. *Fasc.* 4. *Diss.* 9

In de onzekerheid omtrent de plaets, alwaer LUCAS zijn Euangelie geschreven heeft, schijnt het laetstgemelde begrip de meeste opmerking te verdienen. *Bibl. Brem. Cl.* IV. *Fasc.* 6. *Diss.* 4.

Dan de Heer MICHAELIS heeft daer tegen drie bedenkingen van aengelegenheid geopperd. —— (1). Dat LUCAS juist het eenigste deel van 's Heilands geschiedenis, waerin Egypten betrokken is, hebbe

wech-

wechgelaten, namelyk de vlucht van den jonggeboren Verlosser naer Egypten. „ Zou LUCAS, „ die anders zo omslagtig en onderscheiden pleegt „ te verhalen, dit gedaen hebben, wanneer hy „ in Egypten geschreven, en zijn Euangelie zelvs „ aen eenen Patroon in Egypten had opgedragen?" (2). Dat LUCAS, ook in de Handelingen der Apostelen, niets heeft, het welk tot Egypten betrekkelyk is, dan de bekeering van den Kamerling der Koninginne van Candace, zonder eenige melding te maken, van het planten des Christendoms in Egypten. (3). Dat het, wanneer LUCAS in Egypten gepredikt, en aldaer zijn Euangelie geschreven had, moeilyk te begrijpen zy, hoe APOLLOS slechts den doop van JOANNES zou gekend hebben. l. c. p. 340-343.

V. *De aenleiding tot het schrijven van dit Euangelie*

kunnen wy, uit de *voorreden* of *opdracht* Kap. I: 1-4. genoegzaem opmaken. Zy was gelegen in het verzoek of immers in het verlangen van THEOPHILUS, om eene ordenlyke en zekere geschiedenis te hebben van 's Heilands leer en daden. Vele anderen hadden reeds, vóór LUCAS, zodanige verhalen opgesteld; maer mogelyk kon THEOPHILUS dezelve niet naer zijn genoegen machtig worden, of hy had reeds ontdekt, dat men zich op dezelve, niet genoegzaem verlaten konde. Althans THEO-

PHILUS ſchijnt LUCAS gekend te hebben als eenen man, die in ſtaet was om echte berichten te leveren, en aen welken zodanig een werk was toevertrouwd.

Hier uit kunnen wy ligtelyk beſluiten, tot

VI. *Het oogmerk van* LUCAS, *in het beſchrijven van zijn Euangelie.*

Het was namelyk om THEOPHILUS te overtuigen, omtrent de onbetwistbare zekerheid van die dingen, welke hy van den gezegenden Verlosſer vernomen had, en hem ten dien einde een volledig verhael van 's Heilands leven ter hand te ſtellen, het welk uit echte beſcheiden was opgemaekt, en waerop die aenzienlyke man zich volkomen verlaten konde.

Dan dit boek was niet alleen en geheel voor THEOPHILUS geſchikt, maer LUCAS ſchijnt ook ten oogmerke gehad te hebben, om meer algemeen te ſchrijven voor de heidenen. Hier uit kan men reden geven, waerom LUCAS zijn geſchiedverhael merkelyk hoger ophale, dan MATTHÆUS en MARCUS, van welke dit minder gevorderd werd, omdat zy ſchreven ten nutte der Joden, aen welken deze dingen genoeg bekend waren.

Hy begint niet alleen met de geboorte, maer ook met de ontvangenis van den Heiland, zelvs verhaelt hy de ontvangenis en geboorte van JOAN-

NES *den Doper*, des Heilands Voorloper, met alle de buitengewone omſtandigheden, welke daerby hebben plaets gehad. Dit was nodig voor de Heidenen, die van de plaets, alwaer dit alles gebeurd was, verder waren afgelegen, zo dat zy 'er of geheel niets of niet onderſcheiden genoeg van gehoord hadden. —— Om deze zelvde reden, ſchijnt hy zo nauwkeurig te zijn, in het bepalen van den tijd, op welken de Heiland geboren is, en in het vermelden van de beſchrijving, welke de Roomſche Keizer bevolen had, als mede in het aenteekenen van den tijd, op welken de Heer JESUS zijne Prophetiſche bediening aenvaerd heeft, zijnde het 15de jaer van Keizer TIBERIUS. Vergel. CLEMENS l. c. p. XXXI, XXXII.

VII. *Over den inhoud van* LUCAS *Euangelie.*

De inhoud is geheel Geſchiedkundig, en behelst een geordend verhael van 's Heilands leven, leer, daden en lotgevallen. Hierin komt hy met de andere Euangelisten overéén. Ten aenzien evenwel van ettelyke byzonderheden, is hy, in de volgende ſtukken, van de andere Euangelisten onderſcheiden.

1. Hy haelt zijn geſchiedverhael veel hoger op, dan de andere Euangelisten, gelijk wy reeds hebben aengemerkt.

2. In de gefchiedenis van 's Heilands geboorte, is hy veel uitvoeriger, dan de andere Euangelisten. —— Hy verhaelt, hoe de geboorte van den Verlosfer, in de velden van Bethlehem, aen de herderen zy bekend gemaekt, met al het merkwaerdige, het welk daerby heeft plaets gehad. — Hy vermeldt de getuigenisfen, welke de Heer JESUS in den Tempel ontving, in de tegenwoordigheid van zeer vele omftanderen, van den vromen grijsaert SIMEON, en de Prophetesfe ANNA. —— Hy is de eenige, die ons bericht geevt van 's Heilands opvoeding en kindfche jaren, byzonder van het proevftuk zijner wijsheid, het welk Hy gav, op den ouderdom van nauwlyks twaelv jaren.

3. Hy is ook nauwkeuriger en meer uitvoerig, in het vermelden van andere omftandigheden, welke zeer veel licht verfpreiden over de gefchiedenis van 's Heiland leven, daden en lotgevallen. —— Vele zeer leerzame gelykenisfen, welke de andere Euangelisten met ftilzwijgen zijn voorbygegaen, heeft LUCAS opgeteekend, van den onrechtvaerdigen Richter, van den Pharizeeuw en den Tollenaer, van den rijken man en LAZARUS enz. —— Geen één der Euangelisten heeft zo veel opgeteekend, van de twisten en redenwisfelingen, welke de Heiland gehad heeft, met de Pharizeeuwen en Schrivtgeleerden, zijne bitterfte vyanden, als onze

LU-

LUCAS. — Hy is de eenigste die bericht geevt, omtrent het bloedig zweet van den Heiland in Gethsemane, en zijne versterking door eenen Engel.

4. Hy heeft voornamelyk zijn werk gemaekt, om de wonderwerken van den Heiland op te teekenen, zodat men by hem veel meer wonderdadige genezingen ontmoet, dan by de andere Euangelisten.

5. Hy doet zijne lezers opmerken, dat JESUS, als de MESSIAS, en de Zoon van God, erkend en aengenomen zy, niet alleen van vele Joden, maer ook van Heidenen. —— Hiertoe behoort de Hoofdman te Capernaum, Kap. VIII. MATTHÆUS heeft ook wel de zaek zelve, maer LUCAS is veel uitvoeriger. Zo beschrijvt hy ook het geloov van den Samaritaen, die, door den Heiland van zijne melaetschheid wonderdadig genezen was, Kap. XVII: 11-19.

6. Eindelyk heeft LUCAS nog dit byzondere, dat hy zijn Euangelie, gelijk ook zijn tweede Boek, de *Handelingen der Apostelen*, aen eenen zeer aenzienlyken man, met name THEOPHILUS hebbe opgedragen.

VIII. *De schrijvwijs van den Euangelist.*

Deze is Geschiedkundig, en hy verhaelt de za-

ken in die orde, io welke zy zijn voorgevallen. —— Dit beantwoordde best aen zijn oogmerk, om THEOPHILUS een nauwkeurig en onderscheiden bericht van zaken te geven, en was het meest geschikt, om het geheugen te hulp te komen.

Zijn stijl is cierlyker, en zijn Grieksch zuiverer, dan dat der andere Euangelisten. Men ontmoet 'er zo vele Hebraismen, of Hebreeuwsche manieren van spreken niet in. Dit heeft HIERONYMUS reeds opgemerkt, *in epistola ad Damasum*, en hebben ook vele lateren erkend. Conf. FABRICIUS *Bibl. Græc.* l. IV. c. 5. „ LUCAS heeft in die „ plaetsen, waerin hy zich aen niets te binden „ heeft, zomtijds recht zuiver Grieksch, by voor„ beeld in de vier eerste versen van zijn Euange„ lie; maer naderhand, in de geschiedenis van „ CHRISTUS, zeer harde Hebraismen, aengenamer „ echter dan die in MATTHÆUS en MARCUS." MICHAELIS l. c. I D. I St. p. 211.

IX. *De Geloovwaerdigheid van* LUCAS *Euangelie.*

LUCAS is zelvs geen ooggetuige geweest van die gebeurtenisſen, welke hy in zijn Euangelie verhaeld heeft. Maer hy had evenwel zijne berichten van lieden, die by de gebeurtenisſen waren tegenwoordig geweest, en aen welker verhalen

len niet te twijffelen viel. Daerenboven had hy de zaken *ακριβως zeer nauwkeurig* onderzocht, en uit echte bronnen gefchept.

Hy is de geduurige reisgenoot van PAULUS geweest, en van dezen Apostel heeft hy zeer veel kunnen vernemen. —— De berichten aengaende de geboorte van JOANNES den Doper, en de merkwaerdige omftandigheden van 's Heilands geboorte, kan hy door eene echte overlevering van de Moedermaegd Maria ontleend hebben. Ook geevt hy in de *Opdracht* Kap. I: 1-4. te kennen, dat hy voorzien ware, van echte oirkonden en befcheiden, op welke hy zich volkomen verlaten konde. „ Zo „ weinig zegt MICHAELIS L. II *Deel* I *St.* p. 279; „ zo weinig als het, met den Godlyken oor„ fprong van MOSES Boeken, ftrijdig is, dat hy „ zijn eerfte Boek uit oude oirkonden genomen „ heeft, of dat hy zich zomtijds op andere Boe„ ken beroept, Num. XXI: 27, zo weinig zal „ het de Godlyke ingeving van LUCAS verdacht „ maken, dat hy dat, wat hy fchreev, gehoord „ hebbe."

Hy droeg dit zijn Boek op, gelijk naderhand de *Handelingen der Apostelen*, aen eenen zeer bekenden man, van een groot aenzien, THEOPHILUS genaemd. Ook deze byzonderheid bevestigt zeer de geloovwaerdigheid van dit zijn Euangelie.

X. *Over den Godlyken oorſprong van* LUCAS *Euangelie.*

De vier Euangelien zijn door de eerſte Christenen, als Godlyke ſchrivten, eenparig erkend en aengenomen, en, hoe zeer men eenen tijd lang, over het Godlyk gezach van zommige Brieven, getwijffeld hebbe, is 'er nimmer eenige bedenking gevallen over het Euangelie van LUCAS.

Het is waer, hy was geen Apostel, en daeruit beſluit de beroemde MICHAELIS, dat de Godlyke ingeving van LUCAS niet zo volledig kunne bewezen worde, als van de overige Schrijveren des Nieuwen Testaments, die Apostelen geweest zijn. Deze redeneering ſteunt op dien grond, dat de Apostelen alleen den Geest der onfeilbaerheid ontvangen hebben. „ Vermits ons de Kerk zijn „ Boek, zegt hy, eenparig als een Godlyk Boek „ heeft overgegeven, zo is 'er geen grond, om „ het voor enkel menſchelyk te houden, ſchoon „ men ook moet toeſtaen, dat zijne Godlyke In- „ geving niet eene gelyke gewisheid, met de in- „ geving van andere Boeken des N. T. heeft," l. c. *II Deel. I Stuk.* p. 278. —— Maer LUCAS was evenwel een medearbeider der Apostelen, byzonder van PAULUS, en als zodanig heeft hy ook buitengewone gaven ontvangen. Men vergelyke het gene wy boven, over de Godlyke ingeving van MARCUS Euangelie, hebben aengemerkt.

De Eerwaerdige D. C. VAN VOORST l. c. p. 41-43. voegt 'er by, dat LUCAS dezelvde zy met SILAS, die een Propheet geweest is, Hand. XV: 32, en dat hy derhalven door den Geest openbaringen ontvangen hebbe. — Dat LUCAS en SILAS of SILVANUS 1 Thesſ. I: 1. 2 Thesſ. I: 1, één en dezelvde perſoon geweest zy, heeft een ongenoemde Schrijver met opzet zoeken te betogen, *Bundel van Godgel. Oeffen.* VIII Deel. p. 125— Dan in het onderzoek van dit ſtuk zullen wy ons thans niet dieper inlaten; in het vervolg zullen wy daertoe voegzamer gelegenheid hebben.

XI. *De verdeeling van* LUCAS *Euangelie.*

I. De Euangelist laet eene INLEIDING, of OPDRACHT voorafgaen, Kap. I: 1-4.

II. Het Geſchiedverhael zelve is zeer uitvoerig, Kap. I: 5— XXIV: 53.

ℵ. De Euangelist begint met de geſchiedenis der geboorte, zo van 's Heilands Voorloper, als van den Verloſſer zelven, Kap. I: 5— II: 52.

A. Eerst ſpreekt hy over de ontvangenis, geboorte, en eerſte kindsheid van JOANNES *den Doper*, en wel zodanig, dat hy 'er de wondere ontvangenis van den Verloſſer, welke zes maenden na die van JOANNES gevolgd is, tusſchen inlasſche, Kap. I: 5-80.

A. Betreffende JOANNES den Doper, verhaelt LUCAS, Kap. I: 5-25.

α. Hoe de geboorte van dezen Boetgezant, aen zijnen Vader ZACHARIAS, door eenen Engel geboodschapt zy, vs. 5-22.

a. De boodschap zelve vinden wy vs. 5-17, en

b. De verzegeling daervan, vs. 18-22.

β. Hierop volgt de buitengewone ontvangenis van den gemelden Boetgezant, vs. 23-25.

B. Wijders verhaelt de Euangelist de wonderdadige ontvangenis van den Heiland, vs. 26-56.

α. Eerst beschrijvt hy de boodschap, welke de Moedermaegd MARIA deswegens, door den zelvden Engel, die aen ZACHARIAS de geboorte van zijnen zoon had bekend gemaekt, ontvangen heeft, vs. 26-38.

a. De verschijning van dezen Engel vinden wy vs. 26-29, en

b. Zijne boodschap, met de oplossing der bedenkingen, welke MARIA daertegen inbracht, vs. 30-38.

β. Voorts verhaelt LUCAS, hoe de gezegende Moedermaegd, wonderdadig bevrucht zijnde, zich naer ELISABETH hare

hare nichte begeven hebbe, vs. 39-56.

α. Haer vertrek derwaerds vinden wy vs. 39.

b Hare zamenſpraek met ELISABETH, vs. 40-45.

c. Den dankbaren lovzang, welken zy blijmoedig heeft opgeheven, vs. 46-55.

d. Hare wederkering naer Nazareth, nadat zy drie maenden by hare nichte vertoevd had, vs. 56.

C. Kap. I: 57-80. verhaelt LUCAS de geboorte van JOANNES *den Doper*, en zijne lotgevallen, geduurende zijne eerſte kindsheid.

α. De geboorte en naemgeving van den boetgezant vinden wy vs. 57-63.

β. By die gelegenheid ſprak ZACHARIAS eene merkwaerdige Prophecy uit, vs. 64-79.

γ. Ook geevt de Euangelist een kort bericht, omtrent de opvoeding van JOANNES, vs. 80.

B. Kap. II. behelst eene uitvoerige geſchiedenis van 's Heilands geboorte, met een kort bericht, omtrent de lotgevallen van zijne eerſte jeugd.

A. De geſchiedenis van 's Heilands geboorte ontmoeten wy vs. 1 - 20.

α. De Voorzienigheid beſtuurde de zaken zodanig, dat de Heiland te Bethlehem geboren wierd, gelijk de Propheten zo duidelyk van den MESSIAS voorſpeld hadden, vs. 1 - 7.

β. Deze geboorte van den Verlosſer werd aenſtons bekend gemaekt, vs. 8 - 20.

a. Zo door de Engelen, aen eenige herderen, vs. 8 - 14.

b. Als door deze herderen, aen alle die zy ontmoetten, vs. 15 - 20.

B. Hierop volgt een bericht, omtrent de lotgevallen van 's Heilands eerſte jeugd vs. 21 - 52, betreffende

α. Zijne beſnijdenis en naemgeving, vs. 21.

β. Zijne voorſtelling in den Tempel, met het gene daerby is voorgevallen, vs. 22 - 39.

a. De voorſtelling zelve vinden wy vs. 22 - 24, en

b. De ontmoeting, welke het gezegend kindeken by die gelegenheid gehad heeft, vs. 25 - 38.

א. Met den eerwaerdigen SIMEON, vs. 25 - 35.

ב. Met

ß. Met de Prophetesse ANNA, vs. 36-38.

γ. Zijne opvoeding te Nazareth, vs. 39-52.

a. Geduurende de twaelf eerste jaren vs. 39-50.

b. Van zijn twaelvde jaer, tot den tijd zijner openbare bediening, vs. 51, 52.

ב. Kap. III—XXIV. verhaelt de Euangelist de verrichtingen van den Heiland, in zijnen mannelyken ouderdom.

A. In zijne PROPHETISCHE bediening, Kap. III—XXI.

A. Zijne plechtige inhuldiging, tot de Prophetische bediening, wordt omstandig beschreven, Kap. III: 1— IV: 12.

α. De plechtige inwijding, tot de Prophetische bediening zelve, vinden wy Kap. III.

a. Vooraf gaet eene beschrijving van JOANNES *den Doper*, des Heilands Voorloper, Kap. III: 1-20.

α. Eerst geevt de Euangelist een algemeen bericht, omtrent de zending van den gemelden JOANNES, vs. 1-3.

ß. Daerop volgt eene meer byzondere beschrijving van zijne verrichtingen en lotgevallen, vs. 4-20.

1. Zo omtrent zijne leer en daden, vs. 4-18.
2. Als omtrent zijne gevangenneming, vs. 19, 20.

b. De geschiedenis van 's Heilands doop, en de inwijding tot zijne Prophetische bediening, vinden wy vs. 21, 22.

c. By deze gelegenheid geevt de Euangelist bericht van 's Heilands ouderdom en afkomst, vs. 23-38.

ß. Op de plechtige inwijding van den Heiland, tot de Prophetische bediening, volgde zijne verzoeking door den Duivel, Kap. IV: 1-13. Wy ontmoeten 'er in

a. De aenleiding tot deze verzoeking, vs. 1, 2.

b. De verzoeking zelve, vs 3-12.

c. Den uitslag daervan, vs. 13.

B. Kap. IV: 14—XXI, geevt de Euangelist een uitvoerig bericht van het gene de Heiland, in den loop van zijne Prophetische bediening, geleerd en gedaen heeft.

α. Vooreerst in Galilea, Kap. IV: 14—VII: 10.

a. In het gemeen, Kap. IV: 14, 15.

b. Meer byzonder, Kap. IV: 16—VII: 10.

a. Te Nazareth, Kap. IV: 16-30.
1. Hy predikte aldaer, vs. 16-20.
2. Dan zijne landslieden waren aen hem geërgerd, omdat zy zijne afkomst wisten, vs. 24.
3. Daer uit nam Hy aenleiding, om hunne vooroordeelen te wederleggen, vs. 25-27.
4. En even daer door geraekte Hy in groot gevaer van zijn leven, vs. 28-30.

b. Daerna begav zich de Heiland naer Capernaum, vs. 31-41.
1. Hy predikte, en deed een zeer merkwaerdig wonderwerk in de Synagoge, vs. 31-37.
2. Hy genas, in het huis van PETRUS, de schoonmoeder van dien Apostel, en herstelde vele andere kranken, vs. 38-41.

c. Wijders leerde de Heiland in andere plaetsen van Galilea, Kap. IV: 42— V: 16.
1. In onderscheiden Synagogen, vs. 42-44.
2. Aen den oever van het meir Gennezareth, predikte de Heiland uit een schip, en bezorg-

de zijnen Discipelen eenen wonderdadigen vischvangst, Kap. V: 1-11.

—. 's Heilands prediking vinden wy vs. 1-3.

——. Den wonderdadigen vischvangst, vs. 4-11.

3. In eene zekere Stad genas Hy eenen melaetſchen, vs. 12-16.

b. Vervolgens kwam de Heer JESUS wederom te Capernaum, Kap. V: 17— VII: 10.

1. Binnen de Stad genas Hy eenen geraekten, Kap. V: 17-26.

—. De genezing zelve vinden wy vs. 17-20.

——. De zamenſpraek, welke de Heiland by die gelegenheid gehouden heeft, vs. 21-25.

———. Het uitwerkſel daervan, op de gemoederen der omſtanderen, vs. 26.

2. Aen den zeekant, even buiten Capernaum, riep de Heiland LEVI tot het Apostelſchap, en verkeerde, by die gelegenheid, gemeenzaem met de tollenaren en zondaren, vs. 27-32.

3. De Heiland hield een geſprek,

ſprek, met de Discipelen van JOANNES *den Doper*, over het vasten, vs. 33-39.

4. Kap. VI: 1-5. wederlegt de Heiland den laster der Pharizeeuwen, dat Hy den Sabbath geſchonden had.

5. Op eenen anderen Sabbath genas Hy iemand, die eene lamme hand had, het welk door de Pharizeeuwen zeer kwalyk genomen werd, Kap. VI: 6-11.

6. Buiten Capernaum gekomen zijnde, ſprak en deed de Heiland verſcheidene merkwaerdige dingen, Kap. VI: 12-49.

—. Hy vernachtte op eenen berg, in den gebede, vs. 12.

——. Des morgens koos Hy, uit zijne Discipelen, twaelv Apostelen, vs. 13-16.

———. Vervolgens hield Hy eene uitmuntende Leerreden op eenen berg, by de zee van Tiberias, en daervan daen de Berg-predicatie geheten, vs. 17-49.

/. De voorbereidende om-

ſtandigheden vinden wy vs. 17-19.

//. De lesſen van den Godlyken Leeraer zelve, vs. 20-49.

†. Eerst beſchrijvt Hy het gemoedsbeſtaen en de hoedanigheden van zijne rechtgeaerte Volgelingen, als den weg om wezenlyk gelukkig te worden, vs. 20-26.

††. Vervolgens teekent LUCAS die lievdeplichten hoofdzakelyk aen, welke de Godlyke Leeraer, aen alle zijne toehoreren, heeft voorgeſchreven, vs. 27-49.

‡. Hy bepaelt zich alleen tot die lievdeplichten, welke wy aen onze naesten verſchuldigd zijn, vs. 27-38.

‡. Het lievhebben der vyanden, vs. 27, 28.

‡‡.

‡‡. Het afzien van wederwraek, vs. 29.

‡‡‡. Eene algemene menschenlievde, vs. 30-36.

‡‡‡‡. Zich te onthouden van een lievdeloos oordeel, vs. 37.

‡‡‡‡‡. Het uitoeffenen van weldadigheid, vs. 38.

††. Er worden nog eenige merkwaerdige spreuken bygevoegd, vs. 39-45.

†††. De laetste aenmerking is deze, dat uiterlyke vertoningen, zonder waerachtige verbetering van het hart, niet kunnen baten, vs. 46-49.

7. Binnen Capernaum terug gekomen zijnde, genas de Heiland den kranken dienstknecht van eenen hoofdman over honderd, Kap. VII: 1-10.

8. Nadat de Heiland in Galilea gepredikt, en aldaer vele wonderen ver-

richt had, deed Hy eene reis naer de delen van Judæa, Kap. VII: 11—VIII: 3.

a. Eerst verhaelt de Euangelist het gene te Nain is voorgevallen, Kap. VII: 11-50.

a. Des Heilands vertrek derwaerds vinden wy vs. 11.

b. Te Nain verrichtte Hy een verbazend wonderwerk, vs. 12-17.

1. Het wonderwerk zelvs beschrijvt de Euangelist, vs. 12-15, en

2. De gevolgen daervan, vs. 16, 17.

c. Het gerucht van dit wonderwerk gav aenleiding tot twee merkwaerdige gebeurtenisfen, vs. 18-50.

1. Het eerfte was de bezending, welke JOANNES *de Doper*, uit zijne gevangenis, aen den Heiland deed, vs. 18-35.

—. Deze bezending zelve vinden wy vs. 18-23.

——. By die gelegenheid deed de Heiland eene zeer merkwaerdige redevoering over JOANNES, en den uitflag van zijnen dienst, vs. 24-35.

/. De

I. De Heer JESUS gav een uitmuntend getuigenis van JOANNES *den Doper*, vs. 24-28.

†. Eerst wijst de Heiland ontkennender wijs aen, waer voor men JOANNES niet te houden had, vs. 24, 25.

††. Daerna toont Hy ſtelliger wijs, voor welken groten en uitmuntenden man men dien Boetgezant te houden had, vs. 26-28.

II. Wijders teekent Hy den verſchillenden uitſlag van JOANNES prediking, vs. 29-35.

†. De verſchillende uitſlag van JOANNES prediking wordt voorgeſteld, vs. 29, 30.

††. By deze gelegenheid ſchilderde de Heiland de dwaesheid en boosheid der Joodſche Overheden, in eene eigenaertige gelykenis, vs. 31-35.

⸸. De gelykenis zelve vinden wy vs. 31, 32, en

⸸⸸. Zy wordt met eigenlyke woorden nader verklaerd, vs. 33-35.

2. De andere merkwaerdige gebeurtenis ontmoeten wy vs. 36-50.

—. De aenleiding wordt ons opgegeven, vs. 36.

——. De merkwaerdige gebeurtenis zelve wordt omſtandig beſchreven, vs. 37-51.

/. Eene zekere vrouw bewees hare lievde en hoogachting aen den Verlosſer, vs. 37, 38.

//. Het gedrag van deze vrouw werd, door den Gastheer, lievdeloos veroordeeld, vs. 39.

///. Maer de Heer JESUS verdedigde het gedrag van deze vrouw, vs. 40-54.

†. Eerst ſpreekt Hy tot den Pharizeeuw, door eene eigenaertige gelykenis, vs. 40-47.

⸸. De gelykenis wordt

voor-

voorgesteld, vs. 40-43, en

‡‡. Nader toegepast, vs. 44-47.

††. Daerop wendde de Heiland zijne aenspraek tot de boetvaerdige zondares, vs. 48-50.

‡. De aenspraek aen deze vrouw was kort, maer nadrukkelyk, vs. 48.

‡‡. Evenwel had zy verkeerde uitwerkselen by de overige gasten, vs. 49.

‡‡‡. Dit gav aenleiding, dat de Heiland haer nog eens, op eene zeer minzame wijs, bemoedigde, vs. 50.

b. Van Nain zette de Heiland zijne reis voort, door de steden van Judæa, Kap. VIII: 1-3.

γ. Kap. VIII: 4-56. verhaelt de Euangelist, wat de Heiland, in Galilea wedergekeerd zijnde, aldaer verricht hebbe.

a. De Godlyke Leeraer stelde eene zeer

eigenaertige gelykenis voor, vs. 4-18.
a. De gelykenis zelve vinden wy vs. 4-8, en
b. De nadere verklaring daervan, vs. 9-18.
b. De yver van den Godlyken Leeraer was zo groot, dat Hy zich, door zijne bloedverwanten, niet liet aftrekken, vs. 19-21.
c. Vervolgens verrichtte Hy ettelyke verbazende wonderen, vs. 22-56.
a. By zijnen tocht naer het land der Gadarenen, deed Hy twee grote wonderwerken, vs. 22-39.
1. Op de reis derwaerds ſtilde Hy een ontzettend onweder, vs. 22-25.
2. In het land der Gadarenen zelve, wierp Hy eene menigte duivelen uit eenen bezetenen, vs. 26-39.
—. Het wonderwerk zelve vinden wy vs. 26-33, en
——. De uitwerkſelen daervan, vs. 34-39, zo.
/. Op de inwoners van het land, vs. 34-37, als
//. Op den perſoon, die herſteld was, vs. 38, 39.

b. In

k. In Galilea van deze tocht terug gekomen, deed de Heiland twee verbazende wonderen. Hy wekte de dochter van JAïRUS uit de doden op, en genas eene bloedvloeiende vrouw, vs. 40 56.

1. De aenleiding tot dit dubbel wonderwerk vinden wy vs. 40-42.

2. De Heiland wekte, by die gelegenheid, het dochterken, het welk inmiddels gestorven was, uit de doden op, en genas ter zelvder tijd eene bloedvloeiende vrouw, vs. 43-56.

—. De wonderdadige genezing, welke onder den weg geschiedde, wordt beschreven vs. 42-48.

——. De opwekking van JAIRUS dochter wordt verhaeld, vs. 49-56.

l. Vervolgens deed de Heiland eene grote omreis, door alle de steden en vlekken van het Joodsche land, predikende het Euangelie in de Synagogen, Kap. IX: 1-10.

a. De Heiland zond zijne Apostelen

uit, om te leren en wonderen te doen, vs. 1-6.

b. Het gerucht van den Heer JESUS, en zijne wonderen, had merkwaerdige uitwerkſelen op Koning HERODES, vs. 7-9.

c. De Apostelen, tot den Heiland wedergekeerd, deden Hem verſlag van hunne verrichtingen, vs. 10.

ε. In de nabuurſchap van Bethſaida ſpijsde de Heiland eene zeer grote menigte van menſchen, op eene wonderdadige wijs, met eenen geringen voorraed van brood en visſchen, Kap. IX: 11-17.

ξ. Wijders kwam de Heiland in de nabuurſchap van Cæſarea Philippi, en vervolgens aen den oorſprong der beke Kiſon, Kap IX: 18-45.

a. Aldaer hield Hy een zeer merkwaerdig geſprek met zijne Apostelen, om hen tot eene duidelyke kennis van zijn perſoon op te leiden, vs. 18-27.

b. Zes dagen later werd JESUS op den berg verheerlykt, vs. 28-36.

c. In den volgenden morgenſtond genas de Heiland eenen bezetenen, vs. 37-45.

η. De

α. De genezing zelve vinden wy vs. 37-42, en

β. Het gesprek, het welk de grote Leeraer, by die gelegenheid, met zijne Discipelen gehouden heeft, vs. 43-45.

γ. Kap. IX: 46-50, trekt LUCAS in zeer korte woorden te zamen het gene 'er wederom te Capernaum is voorgevallen.

δ. Kap. IX: 51— XIII: 21. beschrijvt de Euangelist eene reis, welke de Heiland uit Galilea naer Jerusalem gedaen heeft, met het gene op dien tocht is voorgevallen.

a. Eerst verhaelt LUCAS, hoe de gezegende JESUS door Samaria gereisd zy, vs. 51-56.

b. Wijders beschrijvt hy, wat 'er op dezen tocht, tot aen Bethanien toe, zy voorgevallen, Kap. IX: 57— X: 37. Hiertoe behoort

α. Een gesprek van den Heiland, met drie onderscheidene personen, Kap. IX: 57-62.

β. De uitzending der LXX Discipelen, Kap. X: 1-24.

1. De uitzending der LXX Discipelen zelven vinden wy vs. 1-16.

—. In het gemeen, vs. 1.

——. Meer byzonder, vs. 2 - 16.
Hier beschrijvt de Euangelist

/. De bevelen, welke de Heiland hun gegeven heeft, vs. 2 - 11.

//. De bedreiging over degenen, die hen verwerpen zouden, vs. 12 - 16.

2. De wederkering dezer LXX zendelingen, na het volbrengen van hunnen last, en het gene daerby is voorgevallen, wordt beschreven vs. 17 - 24.

t. Wijders beantwoordde de Godlyke Leeraer de vraeg van eenen Wetgeleerden, vs. 25 - 37.

1. De vraeg van den Wetgeleerden wordt voorgesteld, vs. 25.

2. De Heiland antwoordde met eene wedervraeg, vs. 26.

3. Deze wedervraeg werd door den Wetgeleerden recht beantwoord, vs. 27, 28.

4. De Wetgeleerde deed eene tweede vraeg, vs. 29, en

5. De Heiland beantwoordde dezelve, door eene zeer gepaste gelykenis, vs. 30 - 37.

c. Kap.

c. Kap. X: 38— XIII: 21. verhaelt de Euangelist, hoe de Heiland te Bethanien gekomen zy, met het gene aldaer gebeurde.

a. De Heiland werd, in het huis van LAZARUS, zeer vriendelyk onthaeld, Kap. X: 38-42.

b. De Zaligmaker leerde zijne Discipelen bidden, en verzekerde hun, dat een gelovig gebed gunstig verhoord worde, Kap. XI: 1-13.

1. De aenleiding daertoe was de vraeg van éénen der Discipelen, vs. 1.

2. Daerop volgde het onderwijs van den Heiland, vs. 2-13.

—. Hy schreev een formulier gebed voor, vs. 2-4.

— —. Hy verzekerde zijnen Discipelen, dat een gelovig gebed gunstig verhoord worde, vs. 5-13.

I. Deze verzekering stelde Hy voor, by wijs van gelykenis, vs 5-8, en

II. Bekleedde dezelve met redenen, vs. 9-13. Deze redenen waren ontleend

†. Uit het verband tusschen een gelovig gebed, en het ontvangen der Godlyke zegeningen, vs. 9, 10.

††. Uit de handelwijs der natuurlyke Vaderen, vs. 11-13.

t. De Verlosser wierp eenen duivel uit, en wederleide by die gelegenheid den laster zijner vyanden, Kap. XI: 14-36.

1. Het wonderdadig uitwerpen van den onreinen geest vinden wy vs. 14.

2. By die gelegenheid wederleide de Heiland den laster der Pharizeeuwen, vs. 15-36.

—. Zijne vyanden beschuldigden Hem, dat Hy gemeenschap hield met den Oversten der Duivelen, en anderen oordeelden dit wonderwerk niet genoegzaem, maer begeerden een teeken uit den hemel, vs. 15, 16.

——. De Heiland beantwooordde hun, vs. 17-36.

/. Hy betoogde het ongerijm-

rijmde van den gemelden laster, dat Hy gemeenschap hebben zou met den Opperſten der duivelen, daer Hy gekomen was, om de werken van den Duivel te verbreken, vs. 17-28.

†. Dit betoog vinden wy vs. 17-26, en

††. Het uitwerkſel daervan op het gemoed van zekere vrouw, vs. 27, 28.

//. Ten aenzien van het teeken uit den hemel, verklaerde de Heiland, dat de Joden een allesbeſliſſend teeken, in zijne opſtanding, erlangen zouden, en gav by die gelegenheid eene eigenaertige ſchets van de zedelyke geſteldheid des Joodſchen volks, vs. 29 36.

b. De Heiland hield het middagmael by eenen Pharizeeuw, en ſprak by die gelegenheid zeer merkwaerdige redenen, Kap. XI: 37-54.

1. De aenleiding tot dit gesprek was de verwondering van den Pharizeeuw, dat de Heiland zich voor het eten niet gewasschen had, vs. 37, 38.

2. Het gesprek zelvs behelsde eene scherpe bestraffing, over de geveinsdheid, trotschheid, en gierigheid der Pharizeeuwen, vs. 39-52.

3. Het uitwerksel van dit gesprek vinden wy vs. 53, 54.

2. Het overige, het welk geduurende dit verblijv van den Heiland te Bethanien is voorgevallen, beschrijvt de Euangelist, Kap. XII: 1— XIII: 21.

1. By gelegenheid dat 'er eene zeer groote schaer van ettelyke duizenden by Hem vergaderd was, gav de groote Leeraer eenige nodige lessen aen zijne Discipelen, vs. 1-12.

2. By gelegenheid, dat de Heiland, door eenen ongenoemden persoon uit de schare, verzocht werd, om Richter te zijn in zijne ervbedeeling, waerschouwde Hy zijne Leerlingen,

tegen ongelovige zorg voor het toekomende, Kap. XII: 13-48.

—. De gemelde aenleiding vinden wy vs. 13, 14, en

——. De waerschouwende vermaning van den Heiland, vs. 15-48.

/. In het gemeen waerschouwde Hy zijne toehoreren tegen de gierigheid, vs. 15-21.

†. Hy stelde die waerschouwing niet alleen voor vs. 15, maer

††. Voegde 'er ook, tot naderen aendrang, eene zeer gepaste gelykenis by, vs. 16-21.

//. Daerna wendde zich de Heer JESUS meer byzonder tot zijne Discipelen, vs. 22-48.

Zijn voorstel was deels afmanende, deels opwekkende.

†. De afmaning is vervat, vs. 22-30.

‡. Hy waerschouwt

zijne Discipelen, tegen al te grote bekommeringen, over de dingen van den tijd, vs. 22. en

‡‡. Bindt die waerschouwing, door verscheidene drangredenen, nader aen, vs. 23-30.

††. Daerop volgt de opwekking, vs. 31-48. Hy vermaent zijne Discipelen.

‡. Om eerst en voor alle dingen bedacht te zijn op de eeuwige belangen, vs. 31-34.

‡‡. Om yverig en waakzaem te zijn in hunnen plicht, vs. 35-38.

‡. De vermaning wordt voorgesteld, vs. 35,

‡‡. Door eene gelykenis nader aangedrongen, vs. 36-40, en

‡‡‡. By gelegenheid van eene vraeg, welke

PE-

PETRUS deed, verklaerde de Godlyke Leeraer, dat deze vermaning zich uitstrekke tot allen, maer evenwel allerbyzonderst tot de Leeraren, vs. 41-48.

3. Verder wees de Heiland aen, dat de voortplanting van zijne leer veelerlei verdeeldheden, verwarringen, en vervolgingen zoude te weeg brengen, Kap. XII: 49-59.

—. Deze verklaring zelve vinden wy vs. 49-53.

——. De Heiland nam daeruit aenleiding, om zijne toehoreren te vermanen, vs. 54-59.

/. Om acht te geven, op de teekenen der tijden, vs 54-56.

//. Om alle twisten te vermijden en vrede te maken, vs. 57-59.

4. Wijders bracht de Heiland zijnen toehoreren onder het oog, dat 'er eerlang over de Joden een zeer zwaer oordeel, tot eene

rechtvaerdige ſtraf van hunne hardnekkigheid, komen zoude, Kap. XIII: 1-9.

—. De aenleiding tot dit voorſtel was eene boodſchap, welke de Heiland ontving, omtrent den moord van eenige Galileers, vs. 1.

— —. Het voorſtel zelve vinden wy vs. 2-9.

/. De Heiland bedreigt deze boodſchappers, te gelijk met alle de Joden, die Hem omringden, dat zy, in geval zy zich in het ongeloov bleven verharden, door zoortgelyke ſchromelyke oordeelen jammerlyk zouden omkomen, vs. 2-5, en

//. Hy dringt deze waerſchouwing, door eene eigenaertige gelykenis, nader aen, vs. 6-9.

5. Eindelyk deed de Heer JESUS nog, op zijne terugreis, een verbaſend wonder, Kap. XIII: 10-21.

—. Het wonder zelve vinden wy vs. 10-13.

— — By

—. By die gelegenheid ſprak de Heiland eenige merkwaerdige redenen, vs 14-21.

/. De Overſte der Synagoge berispte deze wonderdadige genezing, omdat zy op eenen Sabbath verricht werd, vs. 14.

//. In het antwoord van den Heiland, vs. 15-21.

†. Verdedigde Hy zijn gedrag, vs. 15-17.

††. Hy leerde, in twee gelykenisſen, dat zijn Koningrijk, in weerwil van allen tegenſtand, eenen heerlyken voortgang hebben zou, vs. 18-21.

ι. Kap. XIII: 22— XVII: 10. beſchrijvt de Euangelist eene reis, welke de Heiland uit Galilea naer Jeruſalem gedaen heeft, met het gene onder den weg is voorgevallen.

a. Het algemeen bericht van deze reis vinden wy Kap. XIII: 22.

b. Het gene op deze reis is voorgevallen, verhaelt LUCAS Kap. XIII: 23— XVII: 10.

α. De Heiland waerſchouwde de

Joden, tegen het schromelyk oordeel, het welk hun boven het hoofd hing, Kap. XIII: 23-30.

1. De aenleiding daertoe was de vraeg van iemand, over het getal der gener, die zalig worden, vs. 23.

2. Op deze vraeg, antwoordde de Godlyke Leeraer, met de gemelde waerschouwing, vs. 24-30.

b. Eenige Pharizeeuwen boodschapten den Heiland, dat HERODES Hem lagen leggen wilde, Kap. XIII: 31-35.

1. De boodschap der Pharizeeuwen vinden wy vs. 31. en

2. Het antwoord van den Heiland, op de gemelde boodschap, vs. 32-35.

—. De Heer JESUS antwoordde op die boodschap zeer nadrukkelyk, vs. 32, 33, en

——. Voorspelde by die gelegenheid den schromelyken ondergang van Jerusalem, vs. 34, 35.

c. Op eenen Sabbathdag was de Godlyke Leeraer ten maeltijd, aen

aen het huis van eenen Pharizeeuw, Kap. XIV: 1-24.

1. De Heiland genas eenen waterzuchtigen, en betoogde, dat deze lievdedaed op eenen Sabbath geoorloovd ware, vs. 1-6.
 —. De genezing zelve vinden wy vs. 1, 2, en
 ——. De verdediging daervan, vs. 3-6.

2. Op dezen maeltijd ſprak de Heer JESUS verſcheidene merkwaerdige redenen, vs. 7-24.
 —. Hy vermaende tot nederigheid, vs. 7-11. en
 ——. Tot weldadigheid, vs. 12-14.
 ———. Hy vergeleek zijn Koningrijk by eenen maeltijd, vs. 15-24.
  /. De byzondere aenleiding daertoe vinden wy vs. 15. en
  //. De gelykenis zelve, vs. 16-24.

b Wanneer de Heiland, op den weg, met eene zeer grote menigte van menſchen omringd was,

deelde Hy hun ettelyke nuttige lesſen mede, Kap. XIV: 25-35.

1. Hy ſtelde de ware hoedanigheden van zijne echte naervolgeren voor, vs. 25-27.

2. Hy waerſchouwde zijne toehoreren, om vooraf wel te overdenken wat zy ondernamen, wanneer zy zijne naervolgers worden wilden, door twee gepaste gelykenisſen, vs. 28-33.

3. Eindelyk leerde Hy, onder de gelykenis van een ſmakeloos zout, hoe onnuttig een valsch genaemd Christen zy, vs. 34, 35.

2. De Heiland, van vele tollenaren en zondaren omringd zijnde, verdedigde zich tegen de Pharizeeuwen, dat Hy dit zoort van menſchen vriendelyk ontving, Kap. XV: 1— XVI: 31.

1. De aenleiding tot deze verdediging vinden wy Kap. XV: 1, 2.

2 De Heer JESUS verdedigde zijn gedrag, door het voorſtellen

van

van vier eigenaertige gelykenissen, Kap. XV: 3— XVI: 13.

—. De eerste gelykenis was genomen uit het gedrag van eenen herder, Kap. XV: 3-7.

/. De gelykenis zelve vinden wy vs. 3-6, en

//. De toepasfing daervan, vs. 7.

— —. De tweede gelykenis vertoont eene vrouw, welke zich zeer verblijdt, over het vinden van eenen verloren penning, Kap. XV: 8-10.

/. De gelykenis zelve wordt voorgesteld, vs. 8, 9, en

//. De toepasfing daervan, vs. 10.

— — —. De derde gelykenis was die van den verlorenen zoon, Kap. XV: 11-32.

Zy vertoont ons eenen man, die twee zonen had van een zeer onderscheiden gedrag.

/. De jongste zoon gedroeg zich slecht, maer beterde zich ten laetsten, vs. 11-24.

†. Eerst bracht hy al zijn

goed losbandig door, vs. 11-14.

††. Hy ondervond de treurige gevolgen van zijn wangedrag, vs. 15, 16.

†††. Hy keerde, met berouw en ſchuldbekentenis, tot zijnen Vader weder, vs. 17-20, en

††††. Zijn Vader ontving hem met grote blijdſchap, vs. 21-24.

//. De handelwijs van den oudſten zoon wordt beſchreven, vs. 25-32.

†. Hy was zeer misnoegd over de vreugde van zijnen Vader, vs. 25-28ª.

††. Maer de Vader beantwoordde hem met eene zonderlinge zachtmoedigheid, vs. 28ᵇ-32.

————. De Heer JESUS voegde 'er nog eene vierde gelykenis by, van eenen onrechtvaerdigen Rentmeester, die zich, toen hy afgezet werd, op eene vernuftige wijs, vrienden wist

wist te maken, Kap. XVI:
1-13.

/. De gelykenis zelve wordt
voorgesteld, vs. 1-8, en

//. Nader toegepast, vs. 9-13.

3. Wijders verzette de Heiland
zich regelrecht tegen de Pharizeeuwen, Kap. XVI: 14-31.

—. De nadere aenleiding daertoe vinden wy vs. 14.

——. De Heiland wendde zich regelrecht tegen de boosaertige en geldgierige Pharizeeuwen, vs. 15 51.

/. Met duidelyke woorden, vs. 15-18.

†. Hy vertoonde hun, dat zy zich te vergeevsch voor het oog der menschen rechvaerdigden, vs. 15.

††. Hy bestrafte hen, over het verwerpen van Gods Koningrijk, het welk van JOANNES tijd af onder hen verkondigd was, vs. 16.

†††. Hy brengt hun onder het, dat zy, met alle

hunne gewaende nauwgezetheid overtreders van de wet waren, vs. 17, 18.

//. De Godlyke Leeraer voegde 'er eene eigenaertige gelykenis by, van den rijken man en den armen LAZARUS, om de verkleevdheid der Pharizeeuwen, aen de dingen van de waereld, in de rampzalige gevolgen aftefchilderen, en hun tevens onder het oog te brengen, dat zy de ware mening der Godlyke Wet over het hoofd zagen, vs. 19-31.

†. Hy teekent den verfchillenden ftaet van deze menfchen in dit leven, vs. 19-21, en

††. Hun onderfcheiden lot in de eeuwigheid, vs. 22-31.

‡. Dat van LAZARUS, vs. 22, en

‡‡. Dat van den rijken 23-31.

ƒ. De

f. De Heer JESUS waerſchouwde zijne Discipelen tegen de ergernisſen, en vermaenden hen, om hunne beledigers gaerne te vergeven, Kap. XVI: 1-10.

1. De waerſchouwing en vermaning vinden wy vs. 1-4.

—. De waerſchouwing tegen de ergernisſen, vs. 1-3ª, en

——. De vermaning tot verzoenbaerheid, vs. 3ᵇ, 4.

2. Het een en ander gav aenleiding tot een nader geſprek, vs. 5-10.

—. De Discipelen bemerkende, dat zy daertoe veel geloov nodig hadden, baden om vermeerdering van geloov, vs. 5.

——. Hierop antwoordde de Heiland vs. 6-10, zo dat Hy

/. Eerst de kracht van het geloov aentoonde, vs. 6, en

//. Daerna door eene gelykenis leerde, hoe men God in ootmoed dienen moet, zonder daervan een ver-

dienftelyk werk te maken, vs. 7-10.

ε. Kap. XVII: 11— XXI: 31. befchrijvt LUCAS de laetfte reis, welke de Heiland naer Jerufalem gedaen heeft, om aldaer, door zijn borgtochtelyk lijden, de verzoening te weeg te brengen.

a. Eerst geevt de Euangelist een algemeen bericht van deze reis, Kap. XVII: 11.

b. Daerna verhaelt hy eenige merkwaerdige byzonderheden, welke op dezelve zijn voorgevallen, Kap. XVII: 12— XXI: 38.

a. De Verlosfer genas tien melaetfchen, onder welke maer één man was, zijnde een Samaritaen, die blijken gav van eene hartelyke dankbaerheid, Kap. XVII: 12-19.

b. By gelegenheid dat de Pharizeeuwen vraegden, wanneer Gods Koningrijk komen zou, vertoonde de Heer JESUS hun, dat zy gansch zeer verkeerde begrippen hadden, omtrent dat Koningrijk, en voorfpelde tevens den ondergang van Jerufalem, Kap. XVII: 20— XVIII: 8.

1. De

1. De gemelde vraeg der Pharizeeuwen vinden wy Kap. XVII: 20, en

2. Het antwoord van den Heiland, Kap. XVII: 21— XVIII: 8.

— Eerst wees Hy het verkeerde van de vleefchelyke begrippen dar Pharizeeuwen aen, vs. 21.

——. Daerna richtte Hy zijne tael tot de Discipelen, en voorfpelde den ondergang van Stad en Tempel, vs. 22-37.

/. Deze Voorzegging wordt op zich zelve voorgefteld, vs. 22-24.

//. De omftandigheden van tijden en zaken worden nader aengewezen, vs. 25-36.

///. Er wordt eene vermaning, tot eene tijdige vlucht, bygevoegd, vs. 32-36.

////. Wijders antwoordde de Heiland, op eene nadere vraeg der Discipelen, vs. 37.

/////. Eindelyk leerde de Heiland, door eene keurige gelykenis, dat de zijnen, in het midden van zo vele rampen, den moed niet behoorden op te geven, maer aen te houden in het gelovig bidden, Kap. XVIII: 1-8.

†. Het oogmerk van deze gelykenis wordt opgegeven, vs. 1.

††. De gelykenis zelve, vs. 2-5, en

†††. De toepasfing daervan, vs. 6-8.

t. By gelegenheid, dat de Heiland de verwaendheid van eenige werkheilige Pharizeeuwen waernam, prees Hy de boetvaerdige ootmoedigheid aen, als het eenige middel om Gode te behagen. Hy bediende zich daertoe wederom van eene zeer levendige gelykenis, Kap. XVIII: 9-14.

1. De aenleiding tot het voorftellen van deze gelykenis vinden wy vs. 9.
2. De gelykenis zelve, vs. 10-13.

3. De

3. D toepasfing daervan, vs. 14.

𝔡. Nadat de Heiland in de landpalen van Judea gekomen was, verg. Marc. X: 1, zegende Hy ettelyke kinderkens, welke tot Hem gebracht werden, en leerde, dat men, om een rechtgeaert onderdaen van zijn Koningrijk te wezen, de kinderkens in nederigheid moet gelijk worden, Kap. XVIII: 15-17.

𝔢. Al verder voort reizende, beantwoordde de Zaligmaker, onder den weg, de vraeg van eenen rijken en aenzienlyken jongman, Kap. XVIIII: 18-30.

1. De vraeg van den gemelden jongman vinden wy vs. 18.
2. Op deze vraeg gav de Godlyke Leeraer een zeer uitvoerig antwoord, vs. 19-30.
   —. De redewlsfeling van den Heiland, met dezen aenzienlyken en vermogenden perfoon, vinden wy vs. 19-23.
      /. Deze redewisfeling zelve wordt voorgefteld, vs. 19-22, en
      //. De uitwerking daervan,

op het gemoed van den Overſten, beſchreven, vs. 23.

—. By deze gelegenheid hield de Heiland een nader geſprek met zijne Discipelen, vs. 24-30.

/. Eerst met alle de Discipelen in het gemeen, vs. 24-27.

//. Daerna met PETRUS in het byzonder, vs. 28-30.

f. De Jordaen overgetrokken zijnde, en al verder naer Jeruſalem voortreizende, gav de Heer JESUS zijnen Apostelen een zeer duidelyk bericht van zijn aenſtaende lijden, Kap. XVIII: 31-34.

1. De Heiland voorſpelde zijn aenſtaende lijden, vs. 31-33.

2. Maer de Apostelen verſtonden 'er niets van, vs. 34.

g. Te Jericho gekomen zijnde, verrichtte de Heiland verbaſende wonderen, en ſtelde eene zeer eigenaertige gelykenis voor, Kap. XVIII: 35— XIX: 27.

1. Het wonderwerk was tweeledig, Kap. XVIII: 35— XIX: 10.

—. Eerst

—. Eerst genas de Verlosser eenen blinden, met een enkel woord sprekens, Kap. XVIII: 35-43.

——. Het ander wonderwerk geschiedde aen eenen rijken en schraepzuchtigen Tollenaer, by welken de Heiland, enkel door hem aen te zien, eene geheele omzetting in het gemoed te weeg bracht, Kap. XIX: 1-10.

/. De merkwaerdige bekeering van den gemelden Tollenaer vinden wy vs. 1-6, en

//. Ettelyke byzonderheden, welke by die gelegenheid zijn voorgevallen, vs. 7-10.

2. Vervolgens stelde de Heiland eene zeer eigenaertige gelykenis voor, Kap. XIX: 11-17.

—. De aenleiding tot deze gelykenis vinden wy vs. 11.

——. De gelykenis zelve was ingericht, om aentetoonen, dat zijn Koningrijk niet zy van deze waereld, vs. 12-27. Zy vertoont eenen Prins, die naer de hovplaets ging, om

het Koningrijk, het welk hem wettig toekwam, plechtig te aenvaerden. Middelerwijl gav hy, aen elk van zijne bedienden, eene zekere somme gelds, om 'er winst mede te doen. Na zijn vertrek kreeg hy bericht; dat zommigen hem niet voor Koning erkennen wilden. By zijne terugkomst hield hy rekening met zijne knechten, om elk naer zijnen yver te vergelden, en deed den wederspannelingen zijne rechtmatige wraek ondervinden.

/. De hoofdzaek van deze leerzame gelykenis wordt voorgesteld, vs. 12.

//. In de nadere uitbreiding vs. 13-27, beschrijvt de Heiland.

†. Het gene de gemelde Koning deed by zijn vertrek, vs. 13, 14.

††. Het gene hy deed by zijne terugkomst, vs. 15-27.

ß. Kap. XIX; 28-44. verhaelt de

Euan-

Euangelist, hoe de Zaligmaker zijne reis voortgezet, en te Jerusalem gekomen zijnde, aldaer zijne plechtige intrede gedaen hebbe.

1. Vooraf gaet een algemeen bericht van 's Heilands vervorderde reis naer Jerusalem, vs. 28.

2. In het meer byzonder bericht van dezen merkwaerdigen optocht naer Jerusalem, vs. 29-44. ontmoeten wy

—. De toerusting, welke JESUS op zekeren afstand van Jerusalem maekte, tot zijne intrede in die Stad, vs. 29-35. Hier geevt LUCAS bericht.

/. Van 's Heilands bevelen, aen zijne Discipelen, vs. 29-31, en

//. Van derzelver uitvoering, vs. 32-35.

——. Hierop volgt des Heilands Koninglyke intrede in Jerusalem zelve, vs. 36-44.

/. Het gene de schaer betreft verhaelt de Euangelist, vs. 36-40, en

//. Het gene de Heiland voer

zich zelven deed, vs. 41-44.

i. Kap. XIX: 45— XXI: 38. beschrijvt de Euangelist de verrichtingen van den Heiland, geduurende zijn laetste verblijv binnen Jerusalem.

1. Binnen Jerusalem gekomen zijnde, begon Hy met het reinigen van den Tempel, Kap. XIX: 45, 46.

2. Vervolgens verhaelt de Euangelist, wat de Heiland, in den Tempel te Jerusalem, gesproken hebbe, Kap. XIX: 47— XXI: 38.

—. In het gemeen bericht LUCAS, dat de Heiland het volk leerde, en daerdoor den nijd der Oversten tegen zich verwekte, Kap. XIX: 47, 48.

——. Kap. XX, XXI. geevt de Euangelist een meer byzonder bericht van het gene de Heiland in den Tempel gesproken heeft.

/. Het eerste gesprek was een antwoord, op de vraeg der Joodsche Overheden,

door

door welk eene macht Hy sprak en handelde, Kap. XX: 1-19.

†. De vraeg der Joodsche Opperhoofden vinden wy vs. 1, 2.

††. Hierop volgt het antwoord van den Godlyken Leeraer, vs. 3-19.

⸸. Eerst antwoordde Hy door eene wedervraeg, vs. 3-8.

⸸⸸. Ter nadere opheldering van zaken, voegde 'er de Godlyke Leeraer drie gelykenissen by, Matth. XXI: 28—XXII: 14, van welke LUCAS 'er maer ééne heeft opgeteekend, vs. 9-19.

‡. De gelykenis zelve vinden wy vs. 9-15ª.

‡‡. Het gesprek, het welk de Heiland daerover, met de Joodsche Opper-

hoofden, gehouden heeft, vs. 15b-18.

††††. De uitwerkselen daervan op het gemoed der laetsten, vs 19.

//. Het tweede gesprek in den Tempel hield de Heer JESUS met de Pharizeeuwen en Herodianen, over het betalen van schatting aen den Romeinschen Keizer, Kap. XX: 20-26.

†. De listige vraeg van deze veinsaerts vinden wy vs. 20-22, en

††. Het antwoord van den Heiland, vs. 23-26.

///. Het derde gesprek was met de Sadduceeuwen, over de opstanding der doden, Kap. XX: 27-40.

†. De Sadduceeuwen stelden eene schijnbare bedenking voor, tegen de leer der opstanding, vs. 27-33.

††. Op deze bedenking ant-

antwoordde de Heiland, vs. 34-38.

ǂ. Eerst toont Hy het ongegronde van die bedenking aen, vs. 34-36.

ǂǂ. Daerna bewijst Hy de opſtanding der doden met opzet, vs. 37, 38.

†††. De Euangelist voegt 'er het uitwerkſel by, het welk 's Heilands redeneering had op de omſtanderen, vs. 39, 40.

////. Het vierde geſprek van den Heiland was met ettelyke Pharizeeuwen, Kap. XX: 41-47.

/////. Vervolgens prees de Godlyke Leeraer de rechtgeaerte weldadigheid, en dit waren de laetſte woorden, welke Hy in den Tempel geſproken heeft, Kap. XXI: 1-4.

//////. Kap. XXI: 5-36. geevt de Euangelist een kort be-

richt van het gene de Heiland, by het verlaten van den Tempel, en op den weg naer Bethanien, gesproken heeft.

†. De aenleiding tot deze redevoering bestond in eene gewichtige vraeg der Discipelen, vs. 5-7.

‡. By het uitgaen van den Tempel, vertoonden de Discipelen aen hunnen Meester het prachtige van den Tempel, vs. 5.

‡‡. By die gelegenheid, voorspelde de Heiland, dat de Tempel ten gronde toe zou verwoest worden, vs. 6.

‡‡‡. Zy vraegden daerom, buiten de Stad gekomen zijnde, wanneer die verwoesting zou plaets hebben, vs. 7.

††. Het antwoord van den Hei-

Heiland vinden wy
vs. 8-36.
‡. Eerst ſpreekt Hy,
van de teekenen, uit
welke men zou mogen
beſluiten, dat de
verwoesting van den
Tempel naderde vs.
8-19, beſtaende in
‡. Verleidende leeringen,
vs. 8.
‡‡. Geruchten van
oorlogen, vs. 9.
‡‡‡. Verwoestende oorlogen
zelve, vs.
10, 11, en
‡‡‡‡. Vervolgingen van
de belijders des
Euangeliums, vs.
12-19.
§. De Heiland
voorſpelt deze
vervolgingen,
vs. 12, 13, en
§§. Bemoedigt zijne
Discipelen
daer tegen, vs.
14-19.

II. Vervolgens handelt de Heiland, deels over de verwoesting van Jerusalem, deels over de voleinding der waereld, vs. 20-28.

I. Over de verwoesting van Jerusalem, vs. 20-24.

II. Over de voleinding der waereld, vs. 25-28.

III. In het derde deel van deze redevoering vs. 29-36. spreekt de Godlyke Leeraer.

I. Eerst over de verwoesting van Jerusalem, vs. 29-32.

II. Daerna over de voleinding der waereld vs. 33 36.

§. Hy stelt de zekerheid van deze zaek voor, vs. 33, en

§§.

§§. Voegt 'er eene nadrukkelyke vermaning tot waekzaemheid by, vs. 34-36.

//////. Eindelyk besluit de Euangelist de geschiedenis van 's Heilands Prophetische bediening, met een verhael, dat de Heiland, geduurende zijn laetste verblijv binnen Jerusalem, des daegs in den Tempel leerde, en den nacht op den olijvberg doorbracht, vs. 37, 38.

B. Kap. XXII—XXIV, geevt de Euangelist een uitvoerig bericht van het verzoenend lijden, het welk de Heiland als PRIESTER ondergaen heeft, en van zijne opstanding uit de doden.

A. De geschiedenis van 's Heilands borgtochtelyk lijden wordt omstandig beschr ven, Kap. XXII, XXIII.

α. De onmiddelyk voorafgaende omsta digheden vinden wy Kap. XXII: 1-3

Hiertoe behoren de volgende byzonderheden.

a. Het overleg van de Joodsche Opperhoofden, om den Heiland, na het verlopen van het aennaderend Paeschfeest, op eene listige wijs te vangen en van kant te maken, vs. 1, 2.

b. Het verraed van JUDAS, vs. 3-6.

c. De laetste Paeschmaeltijd, welke de Heer JESUS met zijne Apostelen gehouden heeft, vs. 7-38.

a. De toebereiding tot deze plechtigheid vinden wy vs. 7-13.

b. Den Paeschmaeltijd zelven, en het gene daerby is voorgevallen, vs. 14-38.

1. De Heiland voorspelde, dat dit zijn laetste Paeschmaeltijd ware, vs. 14-16.

2. Wijders stelde Hy het Sacrament van het heilig Avondmael in, vs. 17-20.

3. Daerna voorspelde Hy het verraed van JUDAS, vs. 21-30.

—. Het verraed zelvs wordt kortelyk aengewezen, vs. 21, 22.

——. Alle

——. Alle de Apostelen waren zeer begerig om te weten, wie de deugniet wezen mogt, vs. 23.

———. By gelegenheid, dat zy twistten over het Meesterschap, gav de Heiland hun een nader onderricht, omtrent den aert van zijn Koningrijk, vs. 24-30.

4. Vervolgens verzekerde Hy PETRUS, dat hy Hem verlochenen zoude, vs. 31-34.

5. Ten laetsten verklaerde Hy, dat zijn einde naderde, vs. 35-38.

β. Na deze voorafgaende omstandigheden, volgde het verzoenend lijden van onzen gezegenden Borg, Kap. XXII: 39— XXIII: 56. Wy onderscheiden 'er in vier hoofdbyzonderheden: het gene de Heiland geleden heeft in Gethsemane, voor de rechtbank der Joden, voor de richterstoel van den Romeinschen Stadhouder PONTIUS PILATUS, en op Golgotha.

a. Vooreerst het lijden van den Hei-

land in Gethsemane, Kap. XXII: 34-46.

a. Eerst verhaelt de Euangelist het zware zielelijden van den Heiland in Gethsemane, vs. 39-41.

b. Daerna hoe de beangste Borg door eenen Engel versterkt zy, vs. 43, 44, en

c. Eindelyk hoe de Discipelen zich onder dit alles gedragen hebben, vs. 45, 46.

b. Hierop volgt het lijden van den Heiland, voor de rechtbank der Joden, vs. 47-71.

a. De voorafgaende omstandigheden vinden wy vs. 47-53.

1. De vlekkeloos heilige JESUS werd, als een snoode boosdoener, gevangen genomen, vs. 47, 48.

2. By die gelegenheid openbaerde PETRUS eenen ontijdigen en kwalyk geplaetsten yver, vs. 49-51.

3. De Heiland deed eene vrymoedige aenspraek aen zijne vyanden, vs. 52, 53.

b. Het lijden van den Heiland

zelvs,

zelvs, voor de rechtbank der Joden, wordt uitvoerig beschreven, vs. 54-71.

1. Hy werd wechgeleid, naer het paleis van den toenmaligen Hogepriester CAJAPHAS, alwaer het meerder deel van den groten Raed der Joden vergaderd was, en ter dood veroordeeld, vs. 54.

2. Hy werd door PETRUS schandelyk verlochend, vs. 55-62.

—. De verlochening van PETRUS wordt omstandig voorgesteld, vs. 55-60. en

—. Zijn hartelyk berouw, vs. 61, 62.

3. Wijders werden den Heiland de allerschandelykste mishandelingen aengedaen, vs. 63-65.

4. Eindelyk werd het doodvonnis van den heiligen JESUS, in den morgenstond, nader bekrachtigd, en plechtig uitgesproken, vs. 66-71.

c. Kap. XXIII: 1-25. verhaelt de

Euangelist, wat de Heiland, voor den richterſtoel van den Romeinſchen Stadhouder PONTIUS PILATUS, geleden hebbe.

a. Des Heilands overlevering aen den Landvoogd vinden wy vs. 1.

b. De Joodſche Overheden beſchuldigden Hem van vele ſchenddaden, vs. 2.

c. De Stadhouder verklaerde Hem onſchuldig, nadat hy Hem ondervraegd had, vs. 3, 4.

d. De Joodſche Overheden drongen nog al ſterker aen, om PILATUS te overreden, dat JESUS den dood verdiend had. Hier door aen den eenen kant, en aen de andere zijde door de blijken van 's Heilands onſchuld gedrongen, bedacht de Stadhouder allerlei middelen, om zich van de zaek af te maken, vs. 5-22.

1. De vernieuwde beſchuldigingen van Israëls Oudſten vinden wy vs. 5.

2. De pogingen des Stadhouders, om van deze zaek af te komen, vs. 6-23. —. Eerst

—. Eerst door den Heiland naer HERODES, Koning van Galilea, te verzenden, vs. 6-12.

——. Daerna door het volk de keus te geven, tusschen den heiligen JESUS en BARABBAS, eenen befaemden oproermaker, om éénen van beide los te laten, vs. 13-23.

c. Eindelyk werd de Verlosser ter kruisstraf overgegeven, vs. 24, 55.

d. Het lijden van den Heiland op Golgotha, met de gevolgen daervan, wordt ons beschreven, vs. 26-56.

a. Het lijden van den Borg op Golgotha zelve vinden wy, vs. 26-45.

1. Het gene onder den weg gebeurd is verhaelt de Euangelist, vs. 26-32.

—. SIMON *van Syrenen* werd gedwongen, om 's Heilands kruis te dragen, vs. 26.

——. De lijdende Borg deed eene zeer merkwaerdige aenspraek, aen eene menigte van men-

ſchen, die zeer bedroevd waren over zijne mishandelingen, vs. 27-31.

———. Twee moordenaers werden met Hem ter kruisſtraf wechgeleid, vs. 32.

2. Het gene op Golgotha zelve is voorgevallen ontmoeten wy vs. 33-45.

—. De Heiland werd gekruicigd, vs. 33.

—— Het gene na deze kruiciging is voorgevallen, vinden wy vs. 34-45.

/. De Heiland bad voor zijne kruicigers, vs. 34[a].

//. De Soldaten verdeelden zijne kleederen, vs. 34[b].

///. Het lijden van den Heiland werd merklyk verzwaerd, door ſmadelyke lasteringen, vs. 35-37.

////. Er werd een opſchrivt boven het kruis geplaetst, vs. 38.

/////. Het gedrag der beide misdadigers, die met Hem gekruicigd werden, was

zeer

zeer onderscheiden, vs. 35-43.

||||||. De zon werd op den vollen dag verduisterd, vs. 44, 45.

———. Eindelyk stierv de Middelaer, vs 46-49.

β. Hierop volgde zijne begravenis, vs. 50-56.

B. LUCAS besluit zijn Euangelie, met de geschiedenis van 's Heilands opstanding en hemelvaert, Kap. XX V.

α. De geschiedenis van 's Heilands opstanding vinden wy vs. 1-49.

LUCAS bepaelt zich tot eenige verschijningen van den verrezenen JESUS', welke de waerheid van zijne opstanding volkomen bevestigen.

α. Vs. 1-12. verhaelt hy, hoe de opstanding van den Zaligmaker, aen zommige vrouwen, by het grav, door eenen Engel geboodschapt zy.

a. Het uitgaen der vrouwen naer het grav vinden wy vs. 1-3.

b. De heuchlyke boodschap van den Engel. vs. 5-8, en

c. Het bericht, het welk de vrouwen daervan aen de Discipelen gegeven hebben, vs. 9-12.

b. Vs. 13-49. beſchrijvt de Euangelist ettelyke verſchijningen van den verrezenen Heiland.

a. Vooreerst aen twee Discipelen, die, op denzelvden dag van 'sHeilands opſtanding, naer Emmaus gingen, vs. 13-25.

1. De gelegenheid, by welke, wordt ons voorgeſteld, vs. 13, 14.

2. De verſchijning van den Heiland aen deze Discipelen, in eene onbekende gedaente, en hunne zamenſpraek met Hem, worden beſchreven, vs. 15-29. Daerop volgde

3. De openbaring van den Heiland aen de Emmausgangeren, vs. 30-32.

4. Hunne wederkering naer Jeruſalem, om deze merkwaerdige ontmoeting aen de Apostelen bekend te maken, vs. 33-35.

b. Daerna verſcheen de opgewekte Heiland, nog dien zelvden avond, aen de elv Apostelen, vs. 36-45.

1. De verſchijning zelve vinden wy vs. 36.

2. De

2. De ontroering der Apostelen, vs. 37, en
3. De overtuigende blijken, met welke JESUS aentoonde, dat Hy het zelve ware, vs. 38-45.

c. Vs. 46-49. ſpreekt de Euangelist van verſcheidene verſchijningen en geſprekken des opgewekten Verlosſers, aen en met zijne Apostelen, welke hier in korte woorden zijn zamengetrokken.

g. LUCAS beſluit zijn Euangelie, met een kort bericht van 's Heilands Hemelvaert, vs. 50-53.

XI. *Uitlegkundige Schrivten.*

In onze tael, hebben de volgende Schrijvers het Euangelie van LUCAS verklaerd:

R. TOE LAER *over het Euangelie van* LUCAS, III Deelen in 4°.

H. G. CLEMENS *ontledende Verklaring van het Euanlie, naer de beschrijving van* LUCAS, III Deelen in 4°.

H. BRUINING *over het Euangelie van* LUCAS, in 4°.

J C. WIRTS *over het Euangelie van* LUCAS, in 4°.

J. VAN NUYS KLINKENBERG.

Amsterdam den 17de
Dec. 1789.

HET

HET HEILIG
EUANGELIUM
NAER DE BESCHRIJVING
VAN
MARCUS.

HET HEILIG
EUANGELIUM
NAER DE BESCHRIJVING
VAN
MARCUS.

HET I. KAPITTEL.

VS. 1. behelst het algemene opschrivt van dit gansche Boek.

1. Het begin des Euangeliums JESU CHRISTI, des Soons Godts.

De hoofdpersoon, wiens leven en daden in dit Boek beschreven worden, is onze gezegende Verlosser, de Zaligmaker, die, by zijne besnijdenis, den naem JESUS ontvangen heeft, die de CHRISTUS is, de MESSIAS, welken de Propheten beloovd hadden, zijnde niet een bloot mensch, of een geschapen wezen van den meest verhevenen rang, maer GODS ZOON, in den allereigenlykſten zin.

Het *Euangelium van* JESUS CHRISTUS, *Gods zoon*, zegt zo veel, als de goede tijding van het gene Gods zoon, in het vleesch verschenen, als de Zaligmaker van zondaren, en de beloovde MESSIAS, geleerd, gedaen, en geleden heeft. — Van 's Heilands geboorte maekt MARCUS in het geheel gene melding, of dit daerom geschied zy, omdat MATTHÆUS en LUCAS reeds voor hem geschreven, en van JESUS komst in de waereld bericht gegeven hadden, dan of hy daer voor

eenige andere reden gehad hebbe, kunnen wy niet bepalen.

Dus luidt het opschrivt: *het begin des Euangeliums van* JESUS CHRISTUS *Gods zoon.* Zegt dit alleen, dat hier het boek van MARCUS beginne? of dat met de dingen, welke hier gemeld worden, het gene van den Heiland konde gezegd worden eenen aenvang neme. Niet het eerste: want dit sprak van zelvs, en behoevde niet te worden aengeteekend. Niet het laetste: want dan zou MARCUS het verhael van MATTHÆUS en LUCAS tegenspreken, die omtrent den Heiland reeds zeer veel vermeld hadden. De Euangelist schijnt te willen zeggen, dat de openbare verkondiging van het Euangelie begonnen zy op dien tijd, waervan hy eenen aenvang maekt.

Men kan dit opschrivt aen vs. 2, 3. hechten, en dan wil MARCUS leren, dat het begin der Euangelieprediking aen het Prophetisch woord beantwoord hebbe. Anders kan men vs. 1. beschouwen, als de voorreden op zich zelve, maer zo evenwel dat het bewijs daer van terstond vs. 2, 3. wordt opgegeven.

Na dit opschrivt, volgt het geschiedkundig verhael zelve. Het behelst twee hoofddelen.

I. Eene beschrijving van het gene de Heer JESUS, als *Propheet*, geleerd en gedaen heeft, Kap. I: 2— XIII: 37.

II. Een bericht van het gene Hy, als *Priester*, ter verzoening van de zonden, geleden heeft, met zijne daerop gevolgde verhoging, Kap. XIV—XVI.

I. In het eerste deel Kap. I: 2— XIII: 37. spreekt de Euangelist

ℵ. Eerst van 's Heilands toerusting tot het Prophetisch ampt, Kap. I: 2-13.

A. Kap. I: 2-8. vermeldt de Euangelist het gene 's Heilands toerusting, tot het Prophetisch ampt, voorafging.

A. Het getuigenis der Propheten, Kap. I: 2, 3.

B. Het getuigenis van JOANNES *den Doper*, vs. 4-8.

B. Daerop volgt de gemelde toerusting zelve, Kap. I: 9-13.

2. Gelijck gefchreven is in de boeken der Pro
pheten, (*a*) Siet, ick fende mijnen Engel voor
uw aengelichte, die uwen wegh voor u henen be-
reyden fal.
3. (*b*) De ftemme des roependen in de woeftij-
ne, Bereydt den wegh des Heeren, maeckt fijne
paden recht.

Gelijk gefchreven is in de Propheten. — Het woordeken *gelijk* kan men toepasfen op de voorreden vs. 1, en dan wil MARCUS te kennen geven, dat de prediking van het Euangelie op die wijs begonnen zy, als het de Propheten voorfpeld hadden. Anders kan men het zo opvatten, dat dit *gelijk* flae op vs. 4, en dat aldaer het woordeken οὕτως *alzo* zy uitgelaten, op deze wijs, *gelijk gefchreven is in de Propheten — alzo was* JOANNES *dopende* enz. Zulke uitlatingen zijn zeer gewoon, vergel. Matth. VI: 10 Rom. I: 28; en dan wil MARCUS zeggen, dat de Euangelieprediking op die wijs door JOANNES begonnen zy, als de Propheten voorfpeld hadden.

De Euangelist volgt de gewoonte der Joden, die dikwijls, in het aenhalen der Heilige Schrivten, verfcheidene plaetfen in één trekken. Hy beroept zich op twee plaetfen in de fchrivten der Propheten; de eene uit MALEACHI Kap. III: 1. en de andere uit JESAIA, Kap. XL: 3. — Over beide deze plaetfen, welke de komst en prediking van JOANNES *den Doper*, als den Voorloper van den MESSIAS, voorfpellen, hebben wy reeds voorheen gefproken, over de eerfte, Matth. XI: 10, en over de andere, Matth. III: 3. Overeenkomftig nu dit getuigenis der Propheten, was het getuigenis van JOANNES *den Doper*, vs. 4-8.

(*a*) Mal. 3: 1. Matth. 11: 10. Luc. 7: 27. (*b*) Jef. 40: 3. Matth. 3: 3. Luc. 3: 4. Joh. 1: 23.

α. Hier is een meer gemeen bericht, vs. 4, 5.
a. Betreffende den dienst van JOANNES, *vs. 4, en*
b. De vrucht daervan, vs. 5.
β. Het meer byzonder bericht, vs. 6-8. bestaet
a. In eene beschrijving van JOANNES *persoon, vs. 6.*
b. In een breder verslag van zijne prediking, vs. 7, 8.

4. (*c*) Joannes de Boetgezant, van wiens wonderdadige ontvangenis, geboorte, en byzondere levenswijs, Lucas Kap. I. in het brede bericht geevt, was, op Gods bevel Luc. III: 2. Joh. I: 6, 33, doopende in de woestijne van Juda, zijnde eene min bewoonde landstreek, zeer geschikt tot de veehoedery, houdende zich voornamelyk op omtrent den oever van de Jordaen, aldaer doopte hy alle, die belijdenis deden van hunne zonden, Matth. III: 6, ende hy was predikende den Doop der bekeeringe tot vergevinge der sonden, voor zo ver hy de menschen tot bekeering vermaende, en hun den weg ter verzoening aenwees, verzegelende het een en ander door den Doop.

5 (*d*) Ende het gerucht van zijne prediking verspreidde zich zeer spoedig, zodat het kwam tot alle inwoners van het Joodsche lant. Eene verbasende menigte van menschen, uit alle plaetsen van het Joodsche land, gingh tot hem uyt, ende by deze voegden zich ook die van de hoofdstad Jerusalem; zelvs waren 'er Pharizeeuwen en Sadduceeuwen onder, Matth. III: 7. Luc. VII: 30; ende deze wierden alle van hem gedoopt, door indompeling, in de riviere de Jordaen, belijdende hare sonden. Er waren 'er wel, die tot zijn gehoor kwamen, maer hunne zonden niet beleden; deze werden door hem niet gedoopt, Matth. III: 7-10. Luc. VII: 30.

6. (*e*) Ende Joannes was gekleedt met een rok gemaekt van kemelshayr, ende met eenen lederen gor-

(*c*) Matth. 3: 1. Luc. 3: 3. Joh. 3: 23. (*d*) Matth. 3: 5. Luc. 3: 7. (*e*) 2 Kon. 1: 8. Matth. 3: 4.

gordel om ſijne lenden: ende at (*f*) ſprinckhanen ende wilden honich. Vergel. Matth. III: 4.

7. (*g*) Ende hy predickte de verhevene waerdigheid van JESUS, ſeggende, Na my komt die ſtercker is, die veel meer macht en gezach heeft dan ick, wien ick niet weerdigh en ben den geringſten dienst te bewijzen, als daer is, by voorbeeld, nederbuckende den riem ſijner ſchoenen te ontbinden, Luc. III: 16. Joh. I: 27. of Hem de ſchoenen na te dragen, Matth. III: 11.

8. (*h*) Ick hebbe ulieden wel gedoopt met water, ter verzegeling, dat de zonden zullen vergeven worden, aen allen die zich bekeeren, maer hy de MESSIAS, die na my komt, ſal u doopen (*i*) met den Heyligen Geeſt, vergel. Matth. III: 11.

De prediking derhalven van JOANNES diende in het gemeen, om onder Israël, by het welk de leer en de zeden zeer verbasterd waren, een hoogst herſtel te weeg te brengen, en daerdoor een toegerust volk voor den MESSIAS te bereiden, in het byzonder om CHRISTUS, in de hoge waerdigheid van zijn' perſoon, bekend te maken.

Het bericht van JOANNES en zijne prediking ſtemde volkomen overeen, met het gene de Propheten voorſpeld hadden. Met recht beroept zich gevolgelyk de Euangelist op de beide gemelde Godſpraken van MALEACHI en JESAIA, die voorſpeld hadden, dat de JOANNES de Voorloper van den MESSIAS wezen zou, om voor Hem den weg te bereiden.

MATTHÆUS maekt met opzet zijn werk, om de geſchiedenis van JESUS met het Prophetisch woord te vergelyken, ten betoge dat JESUS CHRISTUS, uit ABRAHAM en DAVID, door de Maegd MARIA, te Bethlehem geboren, de ware en beloovde MESSIAS zy. Maer MARCUS, die het Euangelie ſchreev van JESUS CHRISTUS, als den zoon van God, is zeer ſpaerzaem in het aenhalen van het Prophetisch woord, zodat het, behalven hier, nog maer éénmael geſchiede,

(*f*) Lev. 11: 22. (*g*) Matth. 3: 11. Luc. 3: 16. Joh. 1: 27. (*h*) Matth. 3: 11. Hand. 1: 5. ende 11: 16. ende 19: 4. (*i*) Jeſ. 44: 3. Joël 2: 28. Hand. 2: 4. ende 11: 15.

Kap. XV: 28. Hy moet derhalven gewichtige redenen gehad hebben, om zich aenstonds, in het begin van zijn Euangelie, op het Prophetisch woord te beroepen. Te weten, de Joden waren gewoon, uit Mal. IV: 5 te besluiten, dat de eigenlyk gezegde ELIA de Thisbiter vóór den MESSIAS komen zoude. Vermits nu ELIA niet verschenen was, beweerden zy, dat ook de MESSIAS nog niet gekomen ware. Zou nu de Euangelist JESUS voordragen, als den beloovden MESSIAS, dan moest hy eerst betogen, dat ELIA, als de Voorloper van den MESSIAS, reeds gekomen ware. Dit bewijst hy uit de voorzegging van MALEACHI, beroepende zich niet op Kap. IV: 5, maer op Kap. III: 1, alwaar de beloovde ELIA nader beschreven wordt als de Engel, die voor den MESSIAS den weg bereiden zou, en te gelijk op Jes. XL: 3. alwaer dezelvde zaek allerduidelykste geleerd wordt.

B. *De toerusting van den Heiland, tot zijne Prophetische bediening, vinden wy vs.* 9-13. *Deze geschiedde:*

A. Door zijnen doop, vs. 9-11, *die*

a. Op zich zelve wordt voorgesteld, vs. 9. *en*

β. In de verheerlykende omstandigheden, vs. 10, 11.

B. Door de verzoeking van den Duivel, vs. 12, 13.

9. Ende het geschiedde in die selve dagen, dat Joannes aen den oever van de Jordaen predikte en doopte, dat Jesus quam van Nazareth [*gelegen*] in Galilea, alwaer Hy zich, geduurende de eerste 30 jaren van zijnen leevtijd, als een byzonder persoon had opgehouden, ende wiert van Joanne gedoopt in de Jordaen, vergel. Matth. III: 15.

10. (*k*) Ende terstont als hy, na de indompeling, uyt het water opklom, sagh hy de hemelen opengaen, ende den Geest gelijck een duyve op hem nederdalen.

11. Ende

(*k*) Matth. 3: 16. Luc. 3: 21. Joh. 1: 32.

11. Ende daer geschiedde eene stemme uyt de hemelen, (*l*) Gy zijt mijn geliefde Soon, in den welcken ick mijn welbehagen hebbe, vergel. Matth. III: 16, 17.

12. (*m*) Ende terstont, zo als Hy tot de Prophetische bediening plechtig was ingehuldigd, dreef en dwong hem de Geest uyt in de akelige woestijne, welke tusschen Jerusalem en Jericho gelegen is, bekend onder den naem van Quarantania, vergel. Matth. IV: 1.

13 Ende hy was aldaer in de woestijne veertigh dagen, zonder eenig voedsel te gebruiken, zich bezig houdende in gebeden, en godvruchtige overdenkingen. Nadat Hy, in deze allerakeligste verblijvplaets, veertig dagen gevast had, werd Hy versocht van den satan, vergel. Matth. IV: 1-11; ende hy was aldaer by de wilde gedierten, het welk de angstvalligheid van deze plaets nog grotelyks vermeerderde; ende de Engelen dienden hem, nadat de verzoeker beschaemd van Hem geweken was, vergel. Matth. IV: 11.

3. *Kap. I: 14— XIII: 37. geevt de Euangelist een omstandig bericht, van het gene de Heer* JESUS, *als Propheet, geleerd en verricht heeft.*

Onze Euangelist gaet zeer veel van 's Heilands eerste verrichtingen met stilzwijgen voorby, het welk JOANNES heeft aengeteekend, Kap. I—IV. Onze MARCUS begint de prediking des Euangeliums van dien tijd af, dat JOANNES *de Doper* ophield in het openbaer te leren.

(*l*) Psalm 2: 7. Jes. 42: 1. Matth. 3: 17. ende 17: 5. Marc. 9: 7. Luc. 3: 22. ende 9: 35. Coloss. 1: 13. 2 Petr. 1: 17. (*m*) Matth. 4: 1. Luc. 4: 1.

A. *De Heer* JESUS *leerde, als Propheet, eerst in Galilea, Kap. I: 14— IX: 50.*

B. *Daerna op zijnen tocht naer Judæa, Kap. X—XIII.*

A. *Ten aenzien van 's Heilands Prophetische bediening in Galilea, Kap. I: 14— IX: 50.*

A. Geevt MARCUS *vooraf een algemeen bericht, Kap. I: 14, 15.*

14. (*n*) Ende na dat Joannes, op bevel van Herodes, in de gevangenis overgelevert was, quam Jesus in Galileen, zijn geboorteland, predikende het Euangelium des Koninckrijcks Godts, en lerende, dat het Koningrijk, het welk Hy als de MESSIAS stond op te richten, eerlang eenen aenvang nemen zoude, om dus doende het werk, waerin Joannes de Doper verhinderd was, verder voort te zetten.

15 Ende seggende, De tijt van MESSIAS komst, welken de Heer bestemd heeft, en de Propheten bepaeld hebben, is vervult en verschenen, ende het geestelyk Koninckrijck Godts, het welk de MESSIAS zal oprichten, is naeby gekomen: (*o*) Bekeert u, staet af van ongerechtigheid, ende gelooft den Euangelio, verlaet u op het getuigenis, het welk ik geev, omtrent den weg der verzoening.

B. Na dit algemene bericht gaet de Euangelist over tot verscheidene merkwaerdige byzonderheden, Kap. I: 16— IX: 50.

a. Eerst verhaelt hy, hoe de Heer JESUS *sommigen, van het vischnet, tot zijne bestendige Discipelen geroepen hebbe, Kap. I: 16-20.*

Deze gebeurtenis is dezelvde met die, welke MATTHÆUS heeft aengeteekend, Kap. IV: 18—, maer zy is onderscheiden van het gene wy by LUCAS vinden, Kap. V. — Het was thans de eerste mael niet, dat de Heiland PETRUS en ANDREAS ontmoette. Zy waren eerst Leerlingen van JOANNES,

(*n*) Matth. 4: 12. Luc. 4: 14. Joh. 4: 43. (*o*) Jes. 56: 1.

nes, en vervolgens van jesus geworden, vergel. Joh. I: 41-43 Maer zy waren nog niet bestendig in 's Heilands gezelschap; dit geschiedde eerst na hunne roeping, welke hier en Matth. IV: 18-20. wordt aengeteekend.

16. (p) Ende wandelende by de Galileesche zee, sagh hy Simonem ende Andream sijnen broeder, uit de Stad Bethsaida, Joh. I: 45, werpende het net in de zee: (want sy waren visschers.)

17. Ende Jesus seyde tot haer, Volgt my na, met verlating van uw beroep, om my overal te vergezellen, mijne leer bestendig aen te horen, en mijne wonderen te aenschouwen, ende ick sal maken dat gy visschers (q) der menschen sult worden, door u bekwaem te maken, om menschen, door uwe prediking, tot God te brengen en te behouden

18. (r) Ende dit bevel was van eenen veel vermogenden invloed op hunne harten: want sy terstont, zonder met aerdsche belangen te raedplegen, hare netten, en al wat hun dierbaer was, gewillig verlatende zijn hem blymoedig gevolgt.

19. (s) Ende van daer, langs den oever der Galileesche zee, een weynigh voortgegaen zijnde, sagh hy Jacobum den [sone] Zebedei, ende Joannem sijnen broeder, ende deselve in 't schip hare netten vermakende.

20. Ende terstont riep hyse: ende sy latende haren vader Zebedeum in het schip, met de huerlingen, zijn hem gewillig nagevolgt, om Hem altoos en overal te vergezellen.

β. Wijders bericht de Euangelist uitvoerig, hoe de Godlyke Leeraer zijne Prophetische bediening in Galilea, op eene zeer luisterrijke wijs, vervuld hebbe, Kap. I: 21— IX: 50.

a. Eerst doet hy verslag van verscheidene zeer merkwaerdige

(p) Matth. 4: 18. (q) Jer. 16: 16. Ezech. 47: 10. (r) Matth. 19: 27. Marc. 10: 28. Luc. 5: 11. ende 18: 28. (s) Matth. 4: 21.

byzonderheden, welke in Galilea dienden, om den Heiland alom bekend te maken in dat land, Kap. I: 21-45.

a. *Te Capernaum, op eenen Sabbath, vs. 21-34.*

1. *In de Synagoge, vs. 21-28. alwaer*

—. *Hy leerde op eene verbasende wijs, vs. 21, 22. en*

——. *Zijne leer bevestigde Hy, door zijne wonderdadige macht over de onreine geesten, vs. 23 28.*

2. *Aen het huis van Simon, vs. 29-34. Aldaer genas Hy.*

—. *De schoonmoeder van Simon, vs. 29-31. en*

——. *Vele andere ellendigen, vs. 32-34.*

21. (*t*) Ende sy, JESUS namelyk met zijne nieuws geroepene Leerlingen, quamen binnen Capernaum, eene Stad, aen de Westzijde der Galileesche zee, op de grensen van Zebulon en Naphtali, alwaer de Heiland zijne woonplaets genomen had, Matth. IV: 13-16, ende terstont op den volgenden dag, zijnde een Sabbath dagh in de Synagoge gegaen zijnde, leerde hy, predikende het Euangelie van Gods Koningrijk, vergel. vs. 14, 15.

22. (*v*) Ende sy, die Hem in de Synagoge hoorden prediken, zo Oversten als gemene Joden, versloegen haer en stonden verbaesd over sijne leere: want hy leerde haer als macht hebbende, ende niet als de Schriftgeleerde, vergel. Matth. VII: 28, 29.

23. (*x*) Ende daer was in hare Synagoge een mensche met eenen onreynen geest, of van den duivel bezeten, ende hy riep uyt,

24. Seggende, Laet af, staek uwe prediking, wat hebben wy met u [*te doen*], gy Jesu Nazarener? Zijt

(*t*) Matth. 4: 13. Luc. 4: 31. (*v*) Matth. 7: 28. Luc. 4: 32.
(*x*) Luc. 4: 33.

Zijt gy gekomen om ons te verderven, en, voor den tijd, in den afgrond der eeuwige donkerheid neder te ftorten? Ick kenne u, wie gy zijt, [*namelick*] de Heylige Godts, de MESSIAS, welken God zijnen Heiligen genaemd heeft, Pf. XVI: 10.

25. Ende Jefus beftrafte hem, feggende, Swijgt ftil, ik ben met uwen lov niet gediend, verlaet den ongelukkigen lijder, ende gaet uyt van hem, welken gy reeds al te lang geplaegd hebt.

26. Ende de onreyne geeft, die den lijder ongaerne verliet, hem fcheurende met ftuipachtige bewegingen, ende roepende met een groote ftemme, dat hem ongelyk gedaen werd, verliet hy den lijder en gingh uyt van hem.

27. Ende fy, die thans in de Synagoge tegenwoordig waren, wierden alle verbaeft, fo dat fy onder malkanderen vraegden, feggende, Wat is dit? Wat nieuwe leere is defe? hoe zakelyk en duidelyk is zijn onderwijs, en vooral is het onbegrijpelyk, dat hy met macht oock den onreynen geeften gebiedt, ende fy hem aenftonds gehoorfaem zijn?

28. Ende fijn geruchte, het gerucht van zijne leer en wonderen, bleev niet binnen de muuren van Capernaum, maer gingh terftont uyt en verfpreidde zich zeer fpoedig in 't geheel omliggende lant van Galilea.

29. (y) Ende van ftonden aen uyt de Synagoge gegaen zijnde, quamen fy in het huys Simonis ende Andreë met Jacobo ende Joanne.

SIMON en ANDREAS waren afkomftig van Bethfaida, Joh. I: 45. Maer zy hadden, blijkens dit verhael, eene woning te Capernaum. Derwaerds begav zich de Heiland, op de nodiging van PETRUS, vergezeld van JOANNES en JACOBUS.

30 Ende Simons wijfs moeder lagh met de koortfe: ende terftont feyden fy hem van haer, dat zy zeer ongefteld ware.

31. Ende hy tot haer gaende vattede hare hant,

(y) Matth. 8: 14. Luc. 4: 38.

niet om, naer de wijs der Geneesheeren, de pols te voelen, maer om haer onmiddelyk te herstellen, ende dit bleek ook by de uitkomst, want Hy rechtedese op, vermits zy machteloos nederlag, ende terstont op dat zelvde oogenblik verliet haer de koortse, ende sy diende haerlieden.

32. (z) Als het nu avont geworden was, doe de sonne ondergingh, brachten sy tot hem alle die qualick gestelt, ende van den duyvel beseten waren.

33. Ende de menigte der inwoneren van de geheele stadt was byeenvergadert ontrent de deure van het gemelde huis.

34. Ende hy genas 'er vele, die door verscheyden sieckten qualick gestelt waren: ende wierp vele duyvelen uyt, ende en liet de duyvelen niet toe te spreken, om dat sy hem kenden, en Hy van hen niet wilde genoemd wezen, verg. vs. 25

Hier hebben wy het een en ander, omtrent de overeenstemming der Euangelisten, op te merken.

MATTHÆUS verhaelt Kap. IV: 12-17, dat de Heiland, nadat JOANNES in de gevangenis gezet was, zijnen predikdienst in Galilea aengevangen, en zich daertoe met 'er woon, van Nazareth, naer Capernaum begeven hebbe — Voorts vermeldt hy, by die gelegenheid, de roeping van PETRUS en ANDREAS, alsmede van JACOBUS en JOANNES, vs. 18-22. Daerop laet hy de omreis van den Godlyken Leeraer door Galilea volgen, vs. 23-25.

MARCUS stemt in zo ver met MATTHÆUS *overeen*, dat hy de aenkomst van den Heiland in Galilea, en den inhoud zyner prediking aenteekene, Kap. I: 14. 15, en daerop de roeping van PETRUS en ANDREAS volgen late, vs. 16-20. Maer daerna verhaelt hy, wat JESUS, in de Synagoge te Capernaum, geleerd en gedaen hebbe, vs. 21-28, hoe Hy de schoonmoeder van PETRUS en vele kranken genezen hebbe vs. 32-34, en daerop bericht hy, hoe de Heiland, naer de

(z) Matth. 8: 16. Luc. 4: 40.

de woestijne, en vervolgens door Galilea hebbe omgereisd, vs. 35-39.

LUCAS vermeldt, even als MARCUS, hoe de Heiland in Galilea gekomen zy, en op den Sabbathdag geleerd hebbe, Kap. IV: 31. Ook verhaelt hy het uitdrijven van den onreinen geest, Kap. IV: 33-36, alsmede de genezing der schoonmoeder van PETRUS vs, 38, 39, en het gene verder des avonds is voorgevallen, vs. 40, 41. Daerop volgt het vertrek van den Heiland neer eene woeste plaets, vs. 42, en zijne prediking door Galilea, vs 43, 44.

MATTHÆUS verhaelt de genezing van PETRUS schoonmoeder, en vele anderen, die ongesteld waren, Kap. VIII: 14-16. Hy laet de genezing des knechts van den heidenschen Hoofdman voorafgaen vs. 5-13, en hy laet 'er den overtocht van den Heiland, naer het land der Gergesenen op volgen. vs. 18-34. — Hier uit besloot de zeer geleerde SCHUTTE, in zijne *Jaerboeken* II Deel p. 40, 41, dat de genezing van PETRUS schoonmoeder, door MATTHÆUS verhaeld, wel vier maenden later zy voorgevallen, dan die, van welke MARCUS en LUCAS melding maken, op veronderstelling, dat MATTHÆUS in alles de juiste tijdörde gevolgd hebbe. Dan dit geschiedt zonder genoegzamen grond: want MATTHÆUS bepaelt genen tijd in het geheel, Kap. VIII: 14, 16. Maer het blijkt, uit MARCUS en LUCAS, dat de Heiland in het huis van PETRUS overnacht, en den volgenden morgen vroeg naer eene woeste plaets gegaen zy.

II. *Des anderen daegs begav zich de Godlyke Leeraer buiten Capernaum, vs. 35-45.*

1. *Eerst bereidde Hy zich, tot het verder werk, in het eenzame, vs. 34-37.*

2. *Deerna begav Hy zich in het omliggend land, vs. 38-45.*

—. *Hy predikte en wierp de duivelen uit, vs. 38, 39.*

——. *Hy reinigde eenen melaetschen, v. 40-45.*

35. (*a*) Ende, daegs na den Sabbath, 's morgens

(*a*) Luc. 4: 42.

vroegh, als het nogh diep in den nacht was, opgestaen zijnde gingh hy, als het dag werd Luc. IV: 42. uit: ende gingh henen in een woeste plaetse (*b*) ende badt aldaer.

36. Ende Simon, ende die met hem [*waren*], zijn hem nagevolgt.

37. Ende sy hem gevonden hebbende, seyden tot hem, 'er zijn reeds in den vroegen morgen vele kranken gekomen aen het huis, waerin Gy overnacht hebt, Sy soecken u alle, begerende, door uw wonderdoend vermogen, genezen te worden, en verzoekende, dat Gy van hen niet wilt wech gaen, verg. Luc. IV: 42.

38. Ende hy seyde tot haer, (*c*) Laet ons naer andere gedeelten van het land, en in de byliggende vlecken gaen, op dat ick oock daer predike: (*d*) want daer toe ben ick gezonden en uytgegaen.

39. Ende hy predickte in hare Synagogen, door geheel Galileen, ende wierp de duyvelen uyt.

Vs. 40-45. wordt de genezing van eenen melaetschen beschreven. MARCUS bepaelt den tijd en de plaets niet. MATTHÆUS laet dit wonderwerk aenstonds volgen op de Berg-Predicatie, Kap. VIII: 1. — Maer LUCAS bericht ons nader, dat de Heiland dit wonderwerk verricht hebbe, als Hy in eene der steden van Galilea was, Kap. V: 12.

40. (*e*) Ende tot hem quam een melaetsche, biddende hem, ende vallende voor hem op de knien, ende tot hem seggende, Indien gy wilt, gy kont my reynigen, en van deze vuile ziekte ontheffen.

41. Ende Jesus met barmhertigheyt innerlick beweegt zijnde streckte de hant uyt, ende raeckte hem aen, ende seyde tot hem, Ick wil, wort gereynigt.

42. Ende als hy [*dit*] gesegt hadde, gingh de me-

(*b*) Matth. 14: 23. (*c*) Luc. 4: 43. (*d*) Jes. 61: 1. Luc. 4: 18. (*e*) Matth. 8: 2. Luc. 5: 12.

melaetscheyt terstont van hem, ende hy wiert gereynigt.

43. Ende als hy hem strengelick verboden hadde, dede hy hem terstont van hem gaen.

44. Ende seyde tot hem, Siet, dat gy niemant yet en segt: maer gaet henen ende vertoont uselven den Priester, ende offert voor uwe reyniginge het gene (*f*) Moses geboden heeft, haer tot een getuygenisse, verg. Matth. VIII: 2-4.

45 Maer hy uytgegaen zijnde begon vele dingen te verkondigen, van het gene JESUS gedaen had, ende dat woort, betreffende zijne wonderdadige genezing, uit eene overmaet van blijdschap, allerwegen te verbreyden. Dit maekte, dat de Heiland, door de nieuwsgierige menigte, verdrongen wierd: also dat hy niet meer en konde openbaerlick in de stadt komen, maer was buyten in de woeste en eenzame plaetsen, ende sy quamen ook daer tot hem van alle kanten.

HET II. KAPITTEL.

b. De Euangelist gaet vervolgens over, tot het verder verhael van JESUS *verrichtingen in Galilea, Kap. II—IX. Hier vinden wy*

a. Een bericht van 's Heilands handelingen, onder het oog der Phariseeuwen en Schrivtgeleerden, die zijne leer en daden lasterden, Kap. II III en

b. Een vertoog, hoe de Heiland zich, in den verderen voortgang zijner bediening, onaengezien den laster zijner vyanden, gedragen hebbe, Kap. IV—IX.

a. Het eerste stuk behelst verscheidene byzonderheden, wel-

(*f*) Lev. 13: 2. ende 14: 2.

ke niet in de juiste tijdörde vermeld worden, Kap. II, III.

1. *In Kap. II, kan men twee hoofddelen onderscheiden.*

—. *In het eerste ontmoeten wy den groten Leeraer te Capernaum, bezig in het genesen van eenen geraekten, naer ziel en lichaem, en* LEVI *roepende uit het tolhuis,* *vs.* 1-15.

— —. *Het tweede behelst eene verdediging van* JESUS *en zijne Leerlingen, tegen de lasteringen der Pharizeeuwen, omdat Hy at met de tollenaren, en omdat zijne Discipelen niet rustten op den Sabbath,* *vs.* 16-28.

OFschoon MARCUS doorgaens de tijdörde in zijne verhalen volge, moet dit evenwel met zekere bepaling verstaen worden. Hy heeft, even als de andere Euangelisten, de gewoonte, dat hy nu en dan zaken byéén voege, welke by elkander behoren, het zy dat de gevolgen uit voorafgegane dingen by de aenleiding gemeld worden, het zy dat de aenleiding by de gevolgen gevoegd worde.

—. *Vs.* 1-15. *vinden wy de genezing van eenen geraekten, en de roeping van* LEVI.

/. *De genezing van eenen geraekten, naer ziel en lichaem,* *vs.* 1-12.

Deze gebeurtenis hebben wy reeds aengetroffen, Matth. IX: 1-8.

Het verhael van MARCUS is breedvoeriger, dan dat van MATTHÆUS. Derhalven heeft MARCUS het Euangelie van MATTHÆUS niet verkort. Zelvs heeft hy verscheidene byzonderheden, van welke MATTHÆUS gene melding maekt. — MATTHÆUS verhaelt deze gebeurtenis buiten de tijdorde, en hecht dezelve aen de roeping van MATTHÆUS, en den maeltijd in het huis van den tollenaer, als de voorafgaende aenlei-

leiding. Hy plaetst derhalven dit voorval later dan het gebeurd is. MARCUS verhaelt deze zaek wel in de rechte tijdorde, maer voegt 'er tevens de gevolgen by.

†. *De aenleidende omstandigheden vinden wy vs.* 1-4.
††. *De genezing zelve*, *vs.* 5-12.

1. Ende (*a*) na [*sommige*] dagen, geduurende welke JESUS eene omreis gedaen had, door verscheidene vlekken van Galilea, verg. Kap. I: 21-34, is hy wederom binnen de Stad Capernaum gekomen: ende het wiert gehoort dat hy in het huys was, alwaer Hy zijn verblijv hield, verg. Joh. I: 40.

2. Ende terstont vergaderden [*daer*] vele menschen van verschillenden aert, en met onderscheidene oogmerken. Er waren niet slechts gemene Capernaïten, die veel al weinig doorzicht hadden, maer 'er waren ook Pharizeeuwen en Leeraers der wet onder, het zy dat deze juist op dien tijd te Capernaum verkeerden, het zy dat zy daer opzettelyk gekomen waren, om van naby naer JESUS leer en daden te vernemen. Zommigen kwamen, om van den Heiland geleerd, anderen om door Hem genezen te worden, vergel. Luc. V: 17, nog anderen om Hem te bespieden, en gelegenheid te zoeken om Hem te berispen. De toevloed was ongemeen groot, also dat oock selfs de [*plaetsen*] ontrent de deure, het voorportael en de gemene straet, [*haer*] niet meer en konden vatten: ende hy sprack het woort van het Euangelie tot haer.

3. (*b*) Ende daer quamen [*sommige*] tot hem, brengende eenen geraeckten, die door eene beroerte geheel verlamd was, zodat hy noch gaen noch staen konde, en daerom van vier gedragen wiert.

4. Ende niet konnende tot hem genaken overmits de schare, ontdeckten sy het dack daer hy was: ende [*dat*] opgebroken hebbende, lieten sy het beddeken neder daer de geraeckte op lagh.

(*a*) Matth. 9: 1. Luc. 5: 17. (*b*) Matth. 9: 1. Luc. 5: 18.

Om dit wel te verstaen, dient men te weten, dat de huizen in het Oosten platte daken hadden, en als men op het dak was, kon men van daer wechgaen, zonder in huis te komen, vergel. Matth. XXIV: 17; ook kon men op het dak komen, zonder in huis te gaen; het zy dan langs eenen trap, die buiten aen de woningen was, zo als zommigen willen, het zy dat men het begrip volge van den Heer SHAW, in zijne *reis naer Barbaryen.* gedaen in het jaer 1727 en vervolgens. — Langs den gemelden buitentrap konde men den geraekten op het dak dragen, en hem door de geopende tichelen naer beneden laten, vermits de woning maer ééne verdieping had. Maer volgens den gemelden SHAW, zijn de huizen in het Oosten zo gesteld, dat zy aen den ingang eene gaendery hebben, voorts komt men aen eene grote binneplaets, daer men gewoonlyk menschen ontvangt, zijnde dezelve onderscheiden van de vertrekken, welke ter woning voor het huisgezin geschikt zijn. De gemelde gaendery is van boven plat, en bezet met eene balustrade. Op dat plat klimt men langs eene trap, die digt by de voordeur opgaet. De binnenplaets wordt, voor een gedeelte, met een deksel, als een zonnescherm bedekt. Nu kon men den geraekten, langs dien trap, boven op de gaendery brengen, en hem, een gedeelte van het deksel losmakende, daer door naer beneden op de binnenplaets nederlaten.

Het is waer, men diende nog aen te wijzen, dat de bouwkunde in het Joodsche land gelykvormig ware, aen die op de kust van Barbaryen. Ondertusschen toont het gezegde genoegzaem de mogelykheid van het gene hier door den Euangelist verhaeld wordt.

5. Ende Jesus haer geloove siende en bemerkende, dat de dragers, zo wel als de lijder zelvs, op zijnen almachtigen bystand vertrouwden, seyde op eenen zeer vriendelyken toon, tot den geraeckten, Sone, uwe sonden zijn u vergeven.

6 Ende sommige van de Schriftgeleerde, die zo uit de vlekken van Galilea, als van Jerusalem gekomen waren, saten aldaer in JESUS tegenwoordigheid, om Hem te

te befpieden, ende overdachten in hare herten, hoe JESUS zich de macht kon aenmatigen, om de zonden te vergeven.

7. Wat fpreeckt defe man, dachten zy by zich zelven, aldus [*Gods*]lasteringen? (*c*) Wie kan de fonden vergeven dan alleen Godt? Hy matigt zich een recht aen, het welke Gode den Allerhoogften alleen toekomt.

8. Ende de alwetende Jefus terftont in fijnen Geeft bekennende dat fy alfoo in haerfelven overdachten, feyde tot haer met verontwaerdiging: Wat overdenckt gy defe dingen in uwe herten?

9. Wat is lichtelicker, te feggen tot den geraeckten, De fonden zijn u vergeven: ofte te feggen, Staet op, ende neemt uw beddeken op, ende wandelt?

10 Doch op dat gy by ondervinding meugt weten, dat de Sone des menfchen macht heeft om de fonden op der aerden te vergeven: (feyde hy tot den geraeckten,)

11 Ick fegge u, Staet op ende neemt uw beddeken op, ende gaet henen nae uw huys.

12 Ende terftont ftont hy op, volkomen genezen en gezond, ende het beddeken opgenomen hebbende, gingh hy uyt in aller tegenwoordigheyt: fo dat fy haer alle ontfetteden, ende verheerlickten Godt, feggende, Wy en hebben noyt fulcks gefien.

Vergel. Matth. IX: 1-8.

II. Vs. 13-15. *wordt de roeping van* LEVI *verhaeld.*

13. (*d*) Ende hy gingh wederom uyt de Stad Capernaum nae de Galileefche zee: ende de geheele

(*c*) Pfalm 32: 5. ende 51: 3. Jef. 43: 25. (*d*) Matth. 9: 9. Luc. 5: 27.

fchare quam aen den oever tot hem, ende hy leerdefe.

14 Ende voorbygaende fagh hy Levi den [*fone*] Alphei, den broeder van den Apostel Jacobus, fitten in het tolhuys, alwaer de goederen, welke over de Galileefche zee gevoerd werden, moesten vertold worden. ende feyde tot hem, Volgt my, om my overal en beftendig te vergezellen. Ende hy aenftonds, zonder eenige tegenbedenking, opftaende volgde hem.

Deze LEVI is van MATTHÆUS, wiens roeping Matth. IX: 9. verhaeld wordt, wel te onderfcheiden. Deze LEVI is dezelvde perfoon, die elders LEBBÆUS of JUDAS THADDEUS genaemd wordt, vergel. XVIII Deel. *Inl.* p. CXI—CXV. Hy werd op dezelvde wijs als MATTHÆUS geroepen, ook was hy een tollenaer. Alleenlyk had hy eene hogere bediening, zodat hy een man van meerder aenzien en vermogen ware, dan MATTHÆUS.

15. Ende het gefchiedde als hy aenfat in deffelven Levis huys, alwaer ook Matthæus onder de gasten was, dat oock vele tollenaren ende fondaren aenfaten met Jefu ende fijne difcipelen: want fy waren vele, ende waren hem gevolgt.

Dit verhael van den maeltijd, welke de Heiland aen het huis van LEVI gehouden heeft, hecht de Euangelist onmiddelyk door *ende* aen het vorige: *en het gefchiedde, als Hy aenzat in deszelven huis* enz. Niet dat dit aenftonds na de roeping van LEVI zy voorgevallen: want alles te verlaten, om JESUS te volgen, en Hem ter zelvder tijd in zijn huis te onthalen, zijn twee zeer onderfcheidene zaken. Ook blijkt het uit Matth. IX. 18, dat JAIRUS tot den Heiland kwam, terwijl Hy bezig was het eten van zijne Leerlingen, tegen de berispingen der Pharizeeuwen, te verdedigen. Nu kwam JAIRUS tot JESUS, wanneer Hy wedergekeerd was, uit het land der Gergafenen. Daer uit volgt nu, dat JESUS, uit het land der Gergafenen wedergekeerd zijnde, zich aen den zeekant te Capernaum opgehouden, en aen het huis van LEVI den tollenaer gegeten hebbe. By deze ge-

gelegenheid vielen de gesprekken voor met de Pharizeeuwen, ten dele onder, ten dele na den maeltijd, aen den zeekant, en aldaer kwam JAIRUS tot den Heiland.

LUCAS zegt Kap. V: 29: LEVI *richtte Hem eenen groten maeltijd aen in zijn huis.* Of dit nu een zoort van affscheidsmael geweest zy, aen de overige tollenaren, kunnen wy niet bepalen. Aldaer zat JESUS aen, in een groot gezelschap, met *vele tollenaren*, bedienden van LEVI, en met *zondaren*, lieden van eene losse en overdadige levenswijs, gelijk de tollenaers doorgaens waren. Zy waren *vele*, en *waren* JESUS meerendeels uit nieuwsgierigheid gevolgd.

——. *Vs.* 18-28. *verhaelt de Euangelist, hoe de Heiland zich en zijne Leerlingen, tegen den laster der Pharizeeuwen, verdedigd hebbe.*

†. *Den eersten aenval der Pharizeeuwen vinden wy vs.* 16, 17.

‡. *Den aenval zelven, vs.* 16.

‡‡. *Het antwoord van den Heiland, vs.* 17.

16. Ende de boosaertige Schriftgeleerde ende de Pharifeen, fiende hem eten met den tollenaren ende fondaren, feyden tot fijne difcipelen, Wat [*is 't*] onbetamelyk, dat uw Meester zo gemeenzaem is, met het flechtfte flag van menfchen, dat hy met de tollenaren ende fondaren eet ende drinckt?

17. Ende Jefus [*dat*] hoorende feyde tot haer, Die gefont zijn en hebben den Medicijnmeefter niet van nooden, maer die fieck zijn. Nu verbeeldt gylieden u zelven, dat gy gezond zijt, veel beter en heiliger dan andere menfchen. Derhalven kunt gy niet kwalyk nemen, dat Ik, die de geestelyke Medicijnmeester ben, minder werk maek van ulieden, die waent gezond te zijn, en mijne hulp niet nodig te hebben, dan van de tollenaren en zondaren, die gaerne erkennen willen, dat zy geestelyk krank zijn. (*e*) Ick de groote Leeraer der gerechtigheid

(*e*) Matth. 9: 13. ende 21: 31. Luc. 5: 32. ende 19: 10. 1 Tim. 1: 15.

en ben niet gekomen om, door het Euangelie, op eene minzame wijs te roepen rechtveerdige, en hen te bewegen tot bekeering, vermits de rechtvaerdigen de bekeering niet nodig hebben, en gylieden verbeeldt u zulke rechtvaerdigen te wezen; maer ik ben gekomen om sondaers, die erkennen dat zy op eenen verkeerden weg wandelen, tot bekeeringe te roepen, en de zodanigen zijn de tollenaers.

††. *Den tweeden aenval der Phariseeuwen, met het antwoord van den Heiland, ontmoeten wy vs.* 18-22.

18 (*f*) Ende de discipelen Joannis ende der Phariseen vasteden, ende sy quamen ende seyden tot hem, Waerom vasten de discipelen Joannis ende der Phariseen, ende uwe discipelen en vasten niet?

JOANNES *de Doper*, die thans nog leevde in de gevangenis, had zijne *Discipelen*. Ook hadden de *Pharizeeuwen*, vooral die Leeraers van anderen waren, hunne Discipelen.

De Discipelen van JOANNES vastten zeer dikwijls, naer den gestrengen aert der bediening van den Boetgezant, Matth. XI: 18 De Pharizeeuwen en hunne Leerlingen waren ook gewoon menigmalen te vasten, uit kracht van hunne willekeurige instellingen. Thans was het een vastendag, zo zommigen menen, ter gedachtenis der verbranding van den Tempel. De een en de ander verklaerden daerom geërgerd te wezen, aen de Discipelen van den Heiland, omdat zy niet vastten. Denkelyk waren de Leerlingen van JOANNES, door de Pharizeeuwen, opgezet en aengehitst.

De Heiland beantwoordt deze vraeg vs. 19-22. zodanig, dat Hy erkent, dat zijne Leerlingen de gestrenge levenswijs der Discipelen van JOANNES *den Doper* en van de Pharizeeuwen niet naervolgden, maer Hy geeft 'er eene tweederlei reden van; de eerste is ontleend van de tijdsomstan-

dig-

(*f*) Matth. 9: 14. Luc. 5: 33.

digheid vs. 19, 20, en de andere van den toeftand zijner Leerlingen, vs. 21, 22.

19. Ende Jesus seyde tot haer, met eene zeer gepaste wedervraeg, (g) Konnen oock de bruyloftskinderen vasten, terwijle de bruydegom by haer is? Soo langen tijt sy den bruydegom by haer hebben, en konnen sy niet vasten.

20. Maer de dagen sullen komen, wanneer de bruydegom van haer sal wechgenomen zijn: ende alsdan sullen sy vasten in deselve dagen.

Het gehele voorstel is verbloemd, en ontleend van de bruiloften, welke by de Joden doorgaens zeven dagen lang gevierd werden. — De Heiland wil met één woord zeggen, dat Hy thans by zijne Leerlingen tegenwoordig, en dat het derhalven voor hun even zo weinig de tijd ware om te vasten, als het voor de speelnoten wezen zou, om geduurende de dagen van de bruiloft te treuren. — Door zijnen dood en hemelvaert, zou Hy de Discipelen verlaten, en dan zou het voor hun de tijd zijn, om treurig te vasten. Vergelyk onze aenteekeningen by Matth. IX: 16, XVII Deel. p. 167, 168.

21. Ende ook daerenboven is de tegenwoordige gesteldheid mijner Leerlingen van dien aert, dat zy zulk eene gestrenge levenswijs geenzins vordere: want, om de zaek met een paer gelykenisfen op te helderen, niemant en naeyt eenen lap ongevolt lakens op een oudt kleet: anders scheurt desselven nieuwe aengenaeyde lap [yet] af van het oude [kleet], ende daer wort een erger scheure.

22. (h) Ende niemant en doet nieuwen wijn in oude [leder]sacken: anders de nieuwe wijn doet de [leder]sacken bersten, ende de wijn wort uytgestort, ende de [leder]sacken verderven: maer nieuwen wijn moet men in nieuwe [leder]sacken doen.

Door deze twee eigenaertige gelykenisfen, leerde de

(g) Jes. 62: 5. 2 Cor. 11: 2. (h) Matth. 9: 17.

Heiland, aen den eenen kant, dat zijne Discipelen nog te zwak waren, om, naer de wijs der Pharizeeuwen, en der Discipelen van JOANNES den Boetgezant, behandeld te worden, en dat zulk eene gestrenge behandeling, met hunnen tegenwoordigen staet, niet overeen kwam; aen den anderen kant, dat ook de Pharizeeuwen en de Discipelen van JOANNES, volgens hunne grondbeginselen, ongeschikt waren, voor het meer verheven onderwijs van den Heiland.

†††. *Hier op volgt de derde aenval der Pharizeeuwen, en de wederlegging daervan, vs.* 23-28.

23. (*i*) Ende het geschiedde, dat hy op eenen Sabbathdagh door het gezaeyde gingh, buiten op het veld in den omtrek van Capernaum, ende sijne discipelen begosten al gaende aren te plucken.

Het was op eenen *Sabbathdag.* Lucas noemt het Kap. VI: 1. *den tweeden eersten Sabbath.* — Het was op eenen tijd, dat het graen begon rijp te worden, maer evenwel nog niet gemaeid was. Nu begon de inzameling der granen by de Joden, met den garstenoogst, en eindigde met den tarwenoogst, volgens onze rekening, van het laetst van Maert, tot het laetst van Mai. Zo de airen, welke de Discipelen plukten, garst geweest is, was het omtrent den tijd van Paeschen, en zo het tarwe geweest is, was het kort voor Pinxteren.

Zo thans de garstenoogst begon te rijpen, kan het de gewone Sabbath, voor den tweeden dag van het Paaschfeest, geweest zijn, op welken tweeden dag de sikkel in het koorn geslagen, en de gaev ten beweegoffer aangebracht werd, of de eerste Sabbbath, na den tweeden dag der ongezuurde broden. — Anderen denken aen den eersten Sabbath van het jaer. Maer vermits 'er eene tweederlei jaertelling was, van het Burgerlyk jaer, beginnende met onze maend September, en van het Kerkelyk jaer, beginnende met onze maend Maert, was de eerste Sabbath van het Burgerlyk jaer de

(*i*) Deuter. 23: 25. Matth. 12: 1. Luc. 6: 1.

de *eerste eerste*, en die van het Kerkelyk jaer de *tweede eerste Sabbath*. De laetstgemelde viel kort voor Paesschen in. — Anderen denken aen den Sabbath, die onmiddelyk voor den Pinxterdag ging, en op denzelven inviel, verg. XVIII Deel. p. 213.

24. Ende de Phariseen seyden tot hem, Siet, wat doen uwe Discipelen, en gy bestraft hen niet? waerom doen sy op den Sabbathdagh (*k*) dat niet geoorloft en is?

Nergens had God verboden, op den Sabbathdag van het gezaeide te plukken en te eten. Maer de Pharizeeuwen verklaerden, in hunne willekeurige instellingen, dat de allerminste bezigheden op den Sabbath ongeoorloofd waren. Het plukken en uitwrijven van koornairen beschouwden zy als een zoort van oogst. Zy hielden daerom de Discipelen voor Sabbathschenders, en deden tevens een stilzwijgend verwijt aen den Heiland, dat Hy, zulk eene handelwijs toelatende, betoonde genen eerbied voor den Sabbath te hebben.

25. Ende hy seyde tot haer, Hebt gy noyt gelesen wat (*l*) David gedaen heeft, als hy noot hadde, ende hem hongerde, ende den genen die met hem [*waren*]?

26. Hoe hy ingegaen is in het huys Godts, ten tijde Abjathars des Hoogenpriesters, ende de toonbrooden gegeten heeft, die niemant en zijn geoorloft te eten (*m*) dan den Priesteren, ende oock gegeven heeft den genen die met hem waren?

Dit geval brengt de Heer JESUS zeer gepast by, om het gedrag van zijne hongerende Discipelen te verschonen, en den lasterenden Pharizeeuwen den mond te stoppen, omdat de heiligheid van beide, zo van den Sabbath als van de toonbroden, enkel schaduwachtig was, verg. XVIII Deel. p. 214, 215.

27. Ende hy seyde tot haer, De Sabbath is ge-

(*k*) Exod. 20: 10. (*l*) 1 Sam. 21: 6. (*m*) Lev. 24: 9.

maeckt om den mensche. Dit willekeurig gebod heeft God gegeven, ten nutte van den mensch, op dat de mensch, na eenen zesdaegſchen arbeid, eenen tijd van nodige rust en verademing hebben zou. De Sabbath is om den mensch, maer niet de mensche om den Sabbath, de mensch is niet gemaekt, om dienstbaer te zijn aen den Sabbath, of dat de Sabbath hem tot eene kwelling wezen zoude.

28. (n) So is dan de Sone des menſchen een Heere oock van den Sabbath, die de verbindende kracht van dit ſchaduwachtig gebod kan doen ophouden, en zijne Discipelen, in geval van noodzakelykheid, daervan ontſlaen.

HET III. KAPITTEL.

2. Kap. III, behelst het vervolg van eenige byzonderheden, welke, onder het oog der Pharizeeuwen, zijn voorgevallen.

—. De genezing van eene verdorde hand, op den Sabbath, en het gene by die gelegenheid is voorgevallen, vs. 1 - 12.

/. De genezing zelve wordt verhaeld, vs. 1 - 5.

1. (a) ENde hy gingh op eenen volgenden Sabbath wederom in de Synagoge, om den openbaren Godsdienst by te wonen: ende aldaer was een menſche hebbende een verdorrede hant. Het ongemak bepaelde zich tot zijne rechtehand, zodat hy buiten ſtaet was, door arbeid zijn onderhoud te verkrijgen, Luc. VI: 6. Zijne rechtehand was, even als een ſtuk hout, zonder leven, kracht, of gevoel.

2. Ende zijne bittere vyanden, de Schrivtgeleerden en Pharizeeuwen, gingen Hem geduurig met loden ſchoenen na,

(n) Matth. 12: 8. Luc. 6: 5. (a) Matth. 12: 9. Luc. 6: 6.

na, om iets in Hem te vinden, het welk zy berispen mogten; ſy namen hem daerom ook thans waer, of hy op den Sabbath hem geneſen ſoude. op dat ſy hem beſchuldigen mochten, als eenen Sabbathſchender, naerdien zy, volgens hunne willekeurige inſtellingen, beweerden, dat men op den Sabbath gene lijders genezen mogt, of iets daertoe aenwenden, ten zy zy in blijkbaer doodsgevaer verkeerden.

3. Ende hy, die nimmer eene gelegenheid, om wel te doen, liet voorbygaen, hoe zeer Hy het boosaertig opzet zijner vyanden kende, ſeyde tot den ongelukkigen menſche, die de verdorrede hant hadde, rijs op van uwe plaets, Staet op in het midden van deze vergadering, opdat elk u zien kunne. Dusdoende maekte de Heiland aenſtalte, om den man te helpen.

4. Ende daerom vielen Hem de boosaertige Pharizeeuwen in de reden, zeggende, mag men zo wel op den Sabbath, als op andere dagen, lijders genezen? Matth. XII: 10. Maer Hy vong deze wijzen in hunne arglistigheid, door hun onder het oog te brengen, dat het genezen op den Sabbath buiten allen twijffel een werk van weldadigheid ware; hy ſeyde daerom tot haer, gy doet my eene vraeg, welke ik aenſtonds volledig zal beantwoorden, maer vergunt my, dat ik ulieden ook alvorens eene vraeg voorſtelle, Is het geoorloft op Sabbathdagen goet te doen, gelijk ik voornemens ben, door dezen ellendigen te helpen, ofte quaet te doen, gelijk gylieden voornemens zijt? Is het geoorloovd een menſche te behouden, en uit den nood te redden, zo als ik voornemens ben, ofte iemand te dooden, zo als uw boosaertige toeleg is, omtrent mijn perſoon? Zou iemand op eenen Sabbath niet een ſchaep uit het water redden? en zou het dan ongeoorloovd zijn, op eenen Sabbath, eenen ongelukkigen mensch te helpen, die een voortreffelyker ſchepſel is? Matth. XII: 11, 12. Ende ſy ſwegen ſtille, niet wetende wat zy zouden antwoorden.

5. De Heiland wendde zijne oogen naer alle hoeken van de Synagoge, waer zich Pharizeeuwen bevonden, om

te zien, hoe hunne aengezichten stonden. Ende als hyse met toorne rontom aengesien hadde, zodat zijn heilige afkeer van de geveinsdheid der hatelyke Pharizeeuwen uit zijn aengezicht te lezen ware, met eenen bedroeft zijnde over de verhardinge van haer herte, seyde hy tot den mensche, Streckt uwe hant uyt. Ende hy strecktese uyt, (*b*) ende sijne hant wiert oogenblikkelyk herstelt, gesont gelijck de andere.

II. Door deze genezing werden de Pharizeeuwen zo geweldig ontstoken, dat de Heiland het raedzaem oordeelde, om hunne woede te ontwijken, vs. 6-12.

†. De verbittering der Pharizeeuwen wordt ons afgeteekend, vs. 6.

6. (*c*) Ende de Phariseen, die *met uitzinnigheid vervuld*, en als dol waren van kwaedaertigheid, vergel. Luc. VI: 12, de Synagoge verlatende, en uytgegaen zijnde, hebben terstont met den Herodianen, die de belangen van Herodes en van het hov bevorderden, vergel. Matth. XXII: 16. t' samen raet gehouden tegen hem, hoe sy hem souden dooden, en met welken schijn zy Hem, ten dien einde, aen den waereldlyken Richter zouden overgeven.

††. Dan vermits zijne uur nog niet gekomen was, ontweek Hy de woede zijner vyanden, vs. 7-12.

7. Ende Jesus vertrock met sijne discipelen nae de Galileesche zee: (*d*) ende hem volgde een groote menigte van Galilea, van waer het gerucht zijner wonderen zich allerwegen verspreid had, ende van Judea,
8. Ende van Jerusalem, ende van Idumea, ende [*van*] over den Jordaen: ende die [*van*] ontrent

(*b*) 1 Kon. 13: 6. (*c*) Matth. 12: 14. Joh. 10: 39. ende 11: 53.
(*d*) Matth. 4: 25. Luc. 6: 17.

trent Tyrus ende Sidon, een groote menigte, gehoort hebbende hoe groote dingen hy dede, quamen tot hem.

9. Ende hy feyde tot fijne difcipelen, dat een fchipken fteets ontrent hem blijven foude, om der fcharen wille, op dat fy hem niet en fouden verdringen, en Hy gelegenheid hebben mogt, om, wanneer Hy het nodig keurde, in dat fchip te gaen, en daeruit het volk te leren.

10. Want hy hadd'er vele genefen, alfo dat hem alle de gene die [*eenige*] qualen hadden, overvielen. Er was zulk eene menigte van kranken, en de drift, om geholpen te worden, was zo groot, dat elk de eerfte wezen wilde. De lijders verdrongen elkander, en vielen JESUS als het ware op het lijv, op dat fy hem flechts mochten aenraken.

11. Ende de onreyne geeften als fy hem fagen, vielen in de perfonen, die door hen bezeten waren, van fchrik voor hem neder ende riepen, feggende, Gy zijt de Sone Godts, en hebt derhalven macht, om ons uit de menfchen uittedrijven.

12. Ende, vermits hy geen getuigenis van de duivelen hebben wilde, geboodt JESUS haer fcherpelick, dat fy hem niet en fouden openbaer maken, op dat de Pharizeeuwen niet zouden voorwenden, dat Hy gemeenfchap hield met de duivelen. Ook deed Hy dit zelvde verbod aen de fchare, omdat Hy gene toejuiching van menfchen begeerde, vergel. Matth. XII: 16.

——. *Vs.* 13-19. *verhaelt de Euangelist, hoe de Heiland zijne XII Apostelen verkozen hebbe, om het Euangelie van zijn Koningrijk voort te planten.*

13. (*e*) Ende hy klom tegen den avond op den bergh, niet verre van de Galileefche zee, om te bidden;

(*e*) Matth. 10: 1. Marc. 6: 7. Luc. 6: 13. ende 9: 1.

aldaer bleev Hy den nacht over in het gebed, ende als het dag geworden was, vergel. Luc. VI: 12, riep Hy tot hem, uit de genen die hem volgden, die hy wilde, om uit hen zijne XII Apostelen te verkiezen, ende sy quamen tot hem, op den gemelden berg

14. Ende hy steld'er twaelve, op datse met hem souden zijn, niet alleen om oor- en ooggetuigen te zijn van zijne leer en wonderen, maer ook om bestendig in zijn gezelschap te verkeeren, en zijnen gemeenzamen omgang te genieten, om daerdoor, tot hunne gewichtige bediening van zijne gezanten, te worden toegerust, ende op dat hy deselve als zijne Rijksboden soude uytsenden, eerst onder de Joden, en daerna in de gehele waereld, om het Euangelie der zaligheid te prediken:

15. Ende om door mededeeling van wondergaven macht te hebben, de sieckten te genesen, ende de duyvelen uyt te werpen.

16. Ende Simoni gaf hy den [*toe*]naem Petrus:

17. Ende Jacobum den [*sone*] Zebedei, ende Joannem den broeder Jacobi, ende gaf haer [*toe*]namen Boanerges, 't welck is, sonen des donders.

18. Ende Andream, ende Philippum, ende Bartholomeum, ende Mattheum, ende Thomam, ende Jacobum, den [*sone*] Alphei, ende Thaddeum, ende Simonem Cananiten:

19. Ende Judam Iscariot, die hem oock naderhand verraden heeft.

Nog driemalen vindt men de naemlijst der XII Apostelen, Matth. X: 2-4. Luc. VI: 14-16. Hand. I: 13, en telkens vindt men eenig onderscheid in de orde van opgaev. — Kortelyk merken wy slechts het volgende aen:

1. In het hoofdzakelyke stemt de rangschikking, op alle de gemelde plaetsen, overeen, wanneer men de XII Apostelen, in drie viertallen, onderscheidt. Overal vindt men het eerste viertal, PETRUS, JACOBUS, JOANNES, en AN-

ANDREAS vooraen, daerop volgt altoos het tweede viertal PHILIPPUS, BARTHOLOMEUS, THOMAS, en MATTHÆUS, en eindelyk komen de overige, in het derde viertal.

2. Overal heeft PETRUS de eerste plaets, niet omdat hy het eerst geroepen, of de waerdigste onder de Apostelen was, maer denkelyk omdat hy het voorrecht hebben zou, om het Koningrijk der hemelen, door de prediking van het Euangelie, het eerst voor Joden en Heidenen te openen.

3. Het schijnt, dat MATTHÆUS de XII Apostelen in die orde rangschikke, volgens welke zy van JESUS zijn uitgezonden, om te prediken; dat LUCAS hen plaetse in die orde, volgens welke zy uit JESUS volgelingen, tot het Apostelampt geroepen zijn; dat MARCUS ook wel de orde van hunne roeping volge, maer evenwel PETRUS, JACOBUS, en JOANNES, even als Hand. I: 13, het eerst en voor ANDREAS genoemd hebbe, omdat in deze drie het een en ander aenmerklyk was.

4. Het waren alleen deze drie, PETRUS, JACOBUS, JOANNES, welker namen de Heiland veranderd heeft, het welk van ouds iets byzonders aenduidde. Trouwens zy waren JESUS byzonderste en meest vertrouwde vrienden, welke Hy boven alle de andere, by zekere gelegenheden, alleen by zich nam.

5. De Apostelen kregen thans de macht, om wonderen te doen, kranken te genezen, en duivelen uit te werpen, vs. 15, zelvs om doden op te wekken, Matth. X: 8. — Ondertusschen was dit vermogen, om wonderen te verrichten, maer voor eenen tijd, en een voorspel van het gene na JESUS verheerlyking zou plaets hebben, Joh. XIV: 12.

6. Omtrent elk der XII Apostelen, zullen wy kortelyk iets zeggen

NN. De eerste is PETRUS. — Hy was geboortig van Bethsaida in Galilea, en een visscher van zijn handwerk. — Zijn eigen naem was SIMON; maer JESUS gav hem den naem van CEPHAS, het welk in het

Grieksch overgezet is PETRUS, en beteekent eenen rotssteen. Waerschijnlyk werd hy dus vernoemd, om hem te vereeren, naerdien hy een voorname steen zou wezen, aen het gebouw van Gods Kerk.

בב. De tweede is JACOBUS, een zoon van ZEBEDEUS, geboortig van Capernaum, alwaer hy van de visschery zijn bestaen vond.

גג. De derde is JOANNES, die, met zijnen broeder JACOBUS, te gelijk geroepen werd. — Deze genoot de zeer byzondere gunst van zijnen Meester, en noemt zich daerom zeer dikwijls den *Discipel, welken* JESUS *liev had.*

Deze JOANNES ontving, even als zijn broeder JACOBUS, eenen nieuwen naem van BOANERGES, dat is, *zonen des donders.* Waerschijnlyk heeft de Heiland deze beide dus benoemd, met betrekking tot hunne Apostolische bediening, omdat zy zich, met eenen byzonderen yver, tegen de vyanden van het Euangelie verzetten zouden, omdat hunne prediking, even als de donder, geweld zou doen, op den tegenstand van het ongeloov. — Van JACOBUS lezen wy meermalen in de Handelingen der Apostelen, dat hy den post van Spreker waernam; byzonder donderde hy, met zijne prediking, tegen de verharde en vleeschelyke Joden. Mogelyk heeft zijn yver en donderende prediking hem, by de vyandige Joden, in den haet gebracht, zodat HERODES hem, om de Joden te believen, met het zwaerd gedood heeft. — Wat JOANNES aengaet, offschoon zijne brieven aen de Christenen niets, dan lievde en zachtmoedigheid, ademen, zal hy evenwel zijne stem als eenen donder gebruikt hebben, zo tegen de ongelovigen in het gemeen, als tegen de zulken, die de Godheid van CHRISTUS lochenden, in het byzonder, gelijk uit zijne schrivten genoegzaem blijkbaer is.

דד.

דד. De vierde is ANDREAS, mede een visscher van Bethsaida, en een broeder van PETRUS, te gelijk met hem geroepen.

הה. De vijfde is PHILIPPUS, mede van Bethsaida, wel te onderscheiden van PHILIPPUS, den Diacon en Euangelist, Hand. VI.

וו. De zesde is BARTHOLOMEUS, waerschijnlyk dezelvde met NATHANAEL, Joh. I.

זז. De zevende is MATTTHÆUS, die oorsprongelyk een tolbediende was buiten Capernaum.

חח. De achtste is THOMAS, waerschijnlyk mede een Galileesche visscher.

טט. De negende is JACOBUS, een zoon van ALPHEUS, die gehuuwd was aen MARIA, de zuster van de moeder des HEEREN. Deze ALPHEUS was derhalven de Oom van den Heiland, en had vier zonen; zodat JACOBUS en zijne drie broeders volle neven van den Heiland waren. — Deze JACOBUS wordt, om hem van den voorgemelden JACOBUS te onderscheiden, gemeenlyk bygenaemd JACOBUS ALPHEI, ook wel JACOBUS *de kleine* of jongere, omdat hy later dan de eerstgemelde geroepen is.

יי. De tiende is THADDEUS, mede een zoon van ALPHEUS, en een broeder van den laetstgenoemden JACOBUS.

ככ. De elvde is SIMON CANANITES, waerschijnlyk dus bygenaemd, ter onderscheiding van SIMON PETRUS; omdat hy van Cana in Galilea afkomstig was.

לל. Eindelyk was de laetste de rampzaligste van alle menschen, die zijnen Godlyken Meester verraden heeft, namelyk JUDAS, naer zijne geboorteplaets Karioth, bygenaemd ISKARIOTH, als of men zeide *een man van Karioth.*

7. Het waren derhalven geringe en ongeleerde menschen, Galileers, visschers, en tollenaers, welke de Heer JESUS tot de zeer verhevene bediening van het Apostelschap verkozen heeft. — Hy had 'er wijze en gewichtige redenen voor.

אא. Opdat het blijken mogt, dat zijn Euangelie en Koningrijk niet door menschelyke vermogen was voorgezet.

בב. Om de vooroordeelen der vleeschelyke Joden tegen te gaen, en te tonen, dat zijn Koningrijk niet was van deze waereld, dat niet vele wijzen, edelen, of rijken, maer de armen dezer waereld, van God verkozen waren.

גג. Om het krachtdadige der werking van den Heiligen Geest openbaer te maken, daerin, dat geringe en ongeletterde menschen, die nimmer in menschelyke wetenschappen onderwezen waren, het Euangelie met zo veel kracht van overtuiging predikten.

דד. Eindelyk omdat, tot de Apostolische bediening, menschen vereischt werden, die aen eene harde levenswijs gewoon, en daer door tegen arbeid, moeite, en gevaer gesterkt waren.

Maer waerom verkoos JESUS zulken heilloosen mensch, als JUDAS was, mede tot de waerdigheid van het Apostelschap? — Hy had ook hier voor zeer wijze en gewichtige redenen. — Dit geschiedde voornamelyk, opdat de gezegende Zaligmaker in JUDAS eenen getuige van zijne vlekkelose onschuld en heiligheid, by zijne vyanden, hebben zoude. Een getuigenis, het welk van des te meerder gewicht en allesbeslissende is, naerdien JUDAS, benevens de overige Apostelen, alle de geheime verrichtingen van den Heiland wist. Had JESUS zich ooit in eenig geval vergrepen, het kon JUDAS niet onbekend geweest zijn, en had hy iets ten nadeele van zijnen Meester geweten, hy zou het zekerlyk aen zijne vyanden geopenbaerd hebben. Maer nu heeft hy, door de kracht der waerheid gedrongen, een merkwaerdig getuigenis gegeven tegen zich zelven, toen hy wanhopig uitriep: *Ik heb gezondigd, verradende het onschuldig bloed.*

——— Vr.

—— —— *Vs. 20-35. geevt de Euangelist nog eene proev van 's Heilands gedrag, onder de bitterste tegenspraek der Pharizeeuwen.*

I. Er viel een hevige redentwist voor, tusschen den Heiland en de Phařizeeuwen, over de wonderen, welke Hy verrichtte, vs. 20-30.

†. Vooraf gaet eene bepaling van den tijd en gelegenheid, vs. 20, 21.

20. Na de gemelde omreis door het land van Galilea, kwam de Heiland weder te Capernaum. Ende sy, JESUS en zijne Discipelen, quamen in het huys, alwaer Hy zijn gewoon verblijv had te Capernaum: ende daer vergaderde wederom een zeer grote schare, alſo dat ſy oock ſelfs (*f*) niet en konden broot eten, of gelegenheid hadden om het middagmael te houden.

Men moet hier invullen het gene MATTHÆUS verhaeld heeft, Kap. XII: 22, 23; dat 'er een bezetene tot JESUS gebracht wierd, die blind en ſtom was, dat de Heiland dezen ongelukkigen genezen heeft, met dat gevolg, dat de menigte in verbaesdheid uitriep, *is deze niet de zoon van* DAVID, dat is de MESSIAS?

Men ſtelle zich dan de gebeurtenis voor op deze wijs — De gemelde lijder werd in het huis gebracht, alwaer de Heiland binnen Capernaum zijn gewoon verblijv had. In dat huis bevonden zich, behalven JESUS en zijne XII Apostelen, ook Pharizeeuwen en Schrivtgeleerden, voor welken de deur niet geſloten werd, om hun geen misnoegen te geven. Zodra de lijder wonderdadig herſteld was, ging hy naer buiten, en vertoonde zich aen de ſchaer. Dit had zo veel invloed op de menigte, dat zy JESUS voor DAVIDS ZOON, dat is voor den MESSIAS uitriepen. Hierop drongen 'er zeer velen, zommigen zelvs wat ruuw en woest, op de deur, om mede in huis te komen, en den wonderdoenden JESUS van naby te zien en te horen. — Zo doende laet het zich ge-

(*f*) Marc. 6: 31.

makkelyk begrijpen, dat de Heiland en zijn gezelfchap verhinderd wierden het middagmael te houden.

21. Ende als de gene die hem beſtonden, [*dit*] hoorden, gingen ſy uyt om hem vaſt te houden: want ſy ſeyden, Hy is buyten ſijne ſinnen.

Deze woorden zijn eenigzins duister. — Doorgaens vat men het op, als of de naestbeſtaenden van den Heiland zouden gezegd hebben: *Hy is buiten zijne zinnen.* Zommigen vertalen het, om 'er eenen draeglyken zin aen te geven: *Hy is flauw*, even van de reis gekomen, is Hy zeer vermoeid, en, vermits Hem de gelegenheid benomen is, om het middagmael te houden, is Hy flaeuw van honger en afmatting.

Dan de oorſprongelyke woorden, welke de Onzen hebben overgezet *de genen die Hem beſtonden*, vertale men liever, *zy die by Hem waren*, zijne Leerlingen namelyk. Deze *hielden* den Heiland *vast*, *omdat* zy, de boosaertige Pharizeeuwen namelyk, *zeiden*: *Hy is buiten zijne zinnen*, hy is niet wel by het hoofd, hy is bezeten. Eenigen van zijne Discipelen, aen dit hatelyk gerucht lichtvaerdig geloov gevende, hielden den Heiland vast. — Die opvatting ſtrookt ongemeen wel, met het verband van zaken, daer JESUS dezen laster nadrukkelyk wederlegt, vs. 23-30, byzonder met de aenteekening van den Euangelist, vs. 31.

††. *De Heiland wederlegt de boosaertige lastering der Pharizeeuwen*, vs. 22-30.

‡ *De lastering van deze booswichten vinden wy vs.* 22.

22. Ende de Schriftgeleerde van den Pharizeeuwſchen aenhang, die van Jeruſalem afgekomen waren, om JESUS lagen te leggen, en zich thans by Hem in het zelvde huis bevonden, ſeyden, (g) Hy heeft een zeer gemeenzaem verkeer met Beëlzebul, den opperſten van het Koningrijk der duisternis, de Vorst van alle de boſe geesten woont in hem, en werkt door hem, ende door de verborgene kracht, welke hem door den overſten der

(g) Matth. 9: 34. ende 12: 24. Luc. 11: 15. Joh. 8: 48.

der duyvelen verleend wordt, werpt hy de duyvelen uyt, verg. Matth. XII: 24.

‡‡. *De verantwoording van den Heiland ontmoeten wy vs.* 23-30.
*. *Hy wederlegt dien laster, op eene bondige en nadrukkelyke wijs, vs.* 23-27.
§. *Uit de onbestaenbaerheid der zake zelve, vs.* 23-26.
§§. *Daeruit, dat men eene meerdere macht bezitten moet, dan de Satan, zal men hem fnuiken, vs.* 27.

23. Ende haer tot hem geroepen hebbende, (*h*) seyde hy tot haer in gelijckenissen, Hoe kan de satan den satan uytwerpen? en dit zou werkelyk geschieden, indien ik, door behulp van Beëlzebul, de duivelen uitwierp. Welk eene ongerijmdheid! Zou de opperste der bose geesten eerst moeite doen, om eenen mensch in zijne macht te krijgen, door eenen van zijne onderhorige geesten in hem af te zenden, en hem dan die ingenomen woonstede wederom doen verlaten? Zou dan de eene duivel zich vyandig tegen den anderen aenkanten? Waerlyk dan zou Beëlzebul dwaes genoeg zijn, om tot omkeering van zijn eigen Rijk te arbeiden.

24. Ende indien een Koninckrijck tegen hemselven verdeelt is, het zy dat Overheden en onderdanen tegen elkander strijden, het zy dat de onderzaten, door verdeeldheden en partyschappen, in elkanders ingewanden wroeten, so en kan dat Koninckrijck niet bestaen.

25. Ende indien een huys tegen hemselven verdeelt is, zodat of de echtgenoten onder elkander, of de Ouders en de kinderen, of de kinderen onder elkander, in vyandschap leven, so wordt het algemeen belang verzuimd, alles moet spoedig vervallen, en alsdan kan dat huys niet bestaen.

26. Ende indien de satan tegen hemselven op-

(*h*) Matth. 12: 25.

ſtaet, ende verdeelt is, en zijne eigene dienaren bestrijdt, ſo en kan hy niet beſtaen, maer zijn Koningrijk heeft eerlang een eynde

27. (*i*) Daer en kan niemant in eens ſtercken huys ingaen ende ſijne vaten of kostbaerheden ontrooven, (*k*) indien hy niet eerſt den ſtercken binde: ende alſdan ſal hy ſijn huys berooven. Maer daertoe moet hy eene meedere macht bezitten, dan die ſterke. Indien ik derhalven niet eene meerdere macht bezat, dan de Satan, zou ik hem zijne bezittingen niet onttrekken kunnen, gelijk gylieden voor uwe oogen ziet, dat ik doe. Uit het gene ik aen de bezetenen doe, welke de Satan in zijne bezitting genomen had, moet gy beſluiten, dat wy beide geſlagene vyanden zijn, en dat ik een verhevener vermogen bezit, door het welk ik de duivelen uitwerp.

**. *By deze gelegenheid deed de Heiland eene zeer nadrukkelyke waerſchouwing aen de Pharizeeuwen*, vs. 28-30.

§. *De waerſchouwing vinden wy vs.* 28, 29.

§§. *Waerover de Euangelist eene aenmerking maekt*, vs. 30.

28. Voorwaer ick ſegge u, met allen dien nadrukkelyken ernst, welken het gewicht der zake vordert (*l*) dat alle de ſonden, van welken grouwzamen aert ook, hoe groot en zwaer zy wezen mogen, den kinderen der menſchen ſullen vergeven worden, ende allerley laſteringen daer mede ſy ſullen gelaſtert hebben. Van alle zonden, zelvs van Godslastering, is vergeving by den throon der genade te verkrijgen, in geval van boetvaerdigheid.

29 (*m*) Maer ſo wie gelaſtert ſal hebben tegen den Heyligen Geeſt, die en heeft geen vergevinge in der eeuwigheyt te wachten, maer hy is ſchuldigh des eeuwigen oordeels, verg. Matth. XII: 31, 32.

30. Aen

(*i*) Matth. 12: 29. (*k*) Col. 2: 15. (*l*) 1 Sam. 2: 25. Matth. 12: 31, 32. Luc. 12: 10. 1 Joh. 5: 16. (*m*) 1 Joh. 5: 16.

30. Aen zulk zoort van onvergeevbare zonden maekten zich thans de Pharizeeuwen schuldig Zy verhardden zich tegen de blykbaerste bewijzen van Jesus eeuwige Godheid, en schreven de verbazende wonderen, welke Hy door zijn Godlyk Alvermogen verrichtte, aen den opperften der bose geesten toe. Want sy seyden, Hy heeft eenen onreynen geest, door den invloed van dien geest doet hy deze krachten, en heerscht hy over de andere duivelen.

II. By wijs van aenhangsel, verhaelt de Euangelist, hoe de Heiland zich door zijne bloedverwanten, die tusschen beide kwamen om Hem te spreken, niet liet aftrekken van het werk, waerin Hy thans bezig was, vs. 31-35.

31. (*n*) So quamen dan sijne broeders of bloedverwanten, ende Maria sijne moeder: ende buyten aen de deur staende, vermits zy, wegens het gedrang der schare, niet konden binnen komen, sonden sy tot hem eene boodschap, ende riepen hem.

32. Ende de schare sat rontom hem, en gav Hem bericht van de aenkomst zijner bloedverwanten, ende sy seyden tot hem, Siet, uwe moeder ende uwe broeders daer buyten soecken u.

33. Ende hy antwoordde haer, seggende, Wie is mijne moeder, ofte mijne broeders? niet uit minachting of lievdeloosheid, maer om aen te wijzen, dat zijn werk omtrent de zulken, welke Hy voor zijne geestelyke maegschap hield, Hem voor als nog verbood, om van daer te gaen.

34. Ende rontom oversien hebbende die om hem saten, om zijne leer aen te horen, seyde hy, Siet mijne moeder, ende mijne broeders. Deze zijn my even zo waerdig als mijne maegschap; hunne belangen vorderen, dat ik het werk, waerin ik thans bezig ben, niet laet varen, en daerom moet men my niet verhinderen, maer wachten tot gelegener tijd.

(*n*) Matth. 12: 46. Luc. 8: 19.

35. (o) Want fo wie mijne leer gelovig aenneemt, en daerdoor den wille Godts doet, die is mijn broeder, ende mijne fufter, ende moeder, in eene geestelyke betrekking.

HET IV. KAPITTEL.

II. *Kap. IV—IX. bericht de Euangelist zeer uitvoerig, hoe de Heiland zich, in den verderen voortgang zijner bediening, onaengezien den laster zijner vyanden, gedragen hebbe.*

1. *Kap. IV: 1-34. geevt* MARCUS *verfcheidene gelykenisfen op, welke de Godlyke Leeraer, ter nadere verklaring van de natuur zijnes geestelyken Koningrijks, heeft uitgefproken.*

—. *Eerst wordt de plaets, met de overige omftandigheden, aengewezen, vs.* 1, 2.

——. *Daerop volgen de gelykenisfen zelve, vs.* 3-12.

/. *Van eenen zaedzaeier, vs.* 3-25.

†. *De gelykenis zelve vinden wy vs.* 3-9.

††. *De verklaring daervan, vs.* 10-20.

†††. *Hierop volgen eenige leerzame fpreuken, vs.* 21-25.

//. *Van het zaed in den akker, vs.* 26-29.

///. *Van het mostertzaed, vs.* 30-32.

———. *De Euangelist voegt 'er eene aenmerking by, vs.* 33, 34.

1. (a) ENde, nadat JESUS een weinig had uitgerust, begav Hy zich naer den zeekant, tegen den avond; hy begon aldaer wederom tot de vergaderde menigte te fpreken, om hen te leeren ontrent de zee: ende daer vergaderde een groote fchare by hem, alfo dat hy in het fchip gegaen zijnde, het welk aen

(o) Joh. 15: 14. 2 Cor. 5: 16, 17. (a) Matth. 13: 1. Luc. 8: 4.

aen den oever lag, om des te beter gehoord en minder belemmerd te worden, nederſat op de zee: ende de geheele ſchare was op het lant aen den oever van de zee, zeer verlangende om zijne prediking te horen.

2. Ende hy leerdeſe vele dingen door gelijckeniſſen en zinbeeldige voorſtellen, gelijk de Leeraers in het Oosten gewoon waren, omdat zy het onderwijs aengenaem maken, en zeer geſchikt zijn, zo om het geheugen te verſterken, als om eenen dieperen indruk op de gemoederen te maken. Zijne eerſte gelykenis ontleende Hy van eenen zaeier. Denkelyk was het thans de zaeitijd, zodat Hy op de akkeren, welke aen den oever der Galileeſche zee gelegen waren, eenen landman zag, die bezig was met zaeien. Althans de Heiland was doorgaens gewoon, zijne gelykenisſen uit voorkomende omſtandigheden te ontlenen; ende hy ſeyde, by deze gelegenheid, in ſijne zinbeeldige leeringe tot haer,

3. Hoort toe, Siet, een zaeyer gingh uyt in zijnen akker, om granen te zaeyen,

4. Ende het geſchiedde, terwijl die landman bezig was in het zaeyen, dat het een [*deel zaets*] viel by den wegh, op een hardbetreden voetpad, ende de vogelen des hemels quamen, ende aten het op, vermits het geheel bloot lag.

5. Ende het ander viel op het ſteenachtige, daer het niet veel aerde en hadde, om genoegzame wortelen te maken, ende het gingh terſtont welig op, om dat het geen diepte van aerde en hadde, en de warmte, door de terugkaetſing op den harden grond, des te groter was.

6. Maer als de ſonne opgegaen en op het hoogst geklommen was, ſo werd de hitte verſchroeiende; daerom is het groen verbrandt geworden, ende om dat het, uit gebrek van genoegzame aerde, geenen wortel en ook gene behoorlyke vochtigheid hadde, ſo is het verdorret.

7. Ende het ander deel van het gezaeide viel in zulke plaetſen, alwaer de doornen en distelen derzelver ſtof-

zaed in het wilde gestrooid hadden, ende de doornen wiessen op, ende verstickten het selve, ende het en gaf geen vrucht
8. Ende het ander deel van het gezaeide viel in de goede wel toebereide aerde; daer groeide het voorspoedig op, ende tot rijpheid gekomen zijnde, gaf het vrucht: die opgingh ende wies, ende het een droegh dertigh, ende het ander tsestigh, ende het ander hondert [*vout*].
9. Ende hy seyde tot haer, Wie ooren heeft om te hooren, en begeerig is om te leren, die hoore met opmerkzaemheid naer de voorgestelde gelykenis, en overdenke aendachtig de verheven zedenles, welke daerin ligt opgesloten. Die lust heeft, om gewichtige waerheden te leren, en deze gelykenis oplettend nadenkt, kan 'er ligtelyk den zin van treffen.
10. (*b*) Ende als hy nu de scharen van zich gelaten had, en alleen was, de gene die ontrent hem [*waren*] en Hem geduurig vergezelden, te weten die naderhand de LXX Discipelen geworden zijn, met de twaelve, die tot het Apostelschap geroepen waren, vraegden hem nae de beteekenis en het oogmerk van de gelijckenisse.
11. Ende hy seyde tot haer, (*c*) Het is u, en allen die mijne leer gelovig aennemen gegeven, en door de Godlyke genade vergund te verstaen de verborgenheyt des Koninckrijcks Godts, en de zeer verhevene leerstukken van het Euangelie, welke de reden, aen zich zelven gelaten, nimmer zou ontdekt hebben, (*d*) maer den genen die buyten zijn, en tot mijn bestendig gezelschap niet behoren, geschieden en worden alle dese dingen voorgesteld door gelijckenissen, omdat zy mijn vorig allerduidelykst onderwijs ongelovig verworpen hebben.
12. (*e*) Op dat sy siende sien, ende niet en bemercken,

(*b*) Matth. 13: 10: Luc. 8: 9. (*c*) Matth. 11: 25. 2 Cor. 2: 14. (*d*) 2 Cor. 3: 14. (*e*) Jes. 6: 9. Matth. 13: 14. Luc. 8: 10. Joh. 12: 40. Hand. 28: 26. Rom. 11: 8.

merken; ende hoorende hooren, ende niet en verstaen: op dat sy haer niet t'eeniger tijt en bekeeren, ende haer de sonden vergeven worden.

De Heiland haelt hier de Godspraek van JESAIA aen, Kap. VI: 9, 10. — Het oordeel der verharding, het welk door den Propheet bedreigd wordt, zou eerst in vollen nadruk over de Joden komen, na de verhoging van CHRISTUS, wanneer zy de prediking der Apostelen hardnekkig verworpen hadden. Evenwel zag men 'er, ten tijde van 's Heilands verkeer op de aerde, reeds de beginselen van, en in zo ver heeft Hy hier deze Godspraek met het hoogste recht aengehaeld. Men zie de gelykluidende plaets Matth. XIII: 13-15, XVIII Deel. p. 247, 248.

13. Ende hy seyde tot haer, En weet gy de beteekenis en het oogmerk van dese gelijckenisse niet? Ende hoe sult gy dan alle de overige gelijckenissen verstaen? Vermits gylieden, mijne Discipelen, volvaerdig zijt, om mijne leer aendachtig te horen, zal ik u den verborgenen zin der voorgestelde gelykenis nader verklaren. Zy vertoont de verschillende uitwerkselen der Euangelie-prediking, by menschen van onderscheidene karakters.

14. (*f*) De zaeyer, van welken ik gesproken heb, [*is* of beteekent den genen, *die*] het Euangelie predikt en het woort zaeyt, in den akker van de gemoederen der menschen.

15. Ende dese zijn, die by den wegh [*bezaeyt worden*], daer in het woort gezaeyt wort. Het zaed, het welk op het hardbetreden pad valt, vertoont de prediking van het Euangelie by zulke menschen, die het Euangelie onachtzaem horen, zonder het zelve te verstaen of na te denken; ende als sy het gehoort hebben, so komt de satan, die 'er zich altoos op toelegt, om menschen te verderven, terstont, ende neemt het woort wech, 't welck in hare herten gezaeyt was, maer genen indruk op het hart gemaekt had. Binnen korten tijd blijvt 'er niets meer van overig, even als het zaed, het

(*f*) Matth. 13: 19. Luc. 8: 11.

welk op den harden weg gevallen is, schielyk verstrooid raekt.

16. Ende dese zijn desgelijcks, die op de steenachtige [*plaetsen*] bezaeyt worden: welcke als sy het woort gehoort hebben, terstont het selve met vreugde ontsangen.

17. Ende en hebben geenen wortel van overtuiging en lievde tot de waerheid in haerselven, maer zijn slechts voor eenen tijt met het Euangelie opgenomen. Daer na als verdruckinge ofte vervolginge komt om des woorts wille, so worden sy terstont ge-ergert. Het gaet met de prediking van het Euangelie by zulke menschen, even als met het zaed, het welk op eene steenrots gevallen is. In den beginne zou men zich vry wat goeds van het geloov dezer menschen beloven, maer wanneer zy aen vervolging, om de belydenis van het Euangelie, onderworpen worden, ziet men zeer spoedig dat hun geloov niet op eenen genoegzamen grond van hartelyke overtuiging gevestigd ware.

18. Ende dese zijn die in de doornen bezaeyt worden: [*namelick*] de gene die het woort gezettelyk hooren.

19. (g) Ende de sorgvuldigheden over de dingen deser werelt, ende de verleydinge des rijckdoms, ende de begeerlickheden omtrent de andere tijdelyke dingen, in het hart inkomende, versticken de kracht van het woort, ende het wort onvruchtbaer. De goede indrukken, welke de prediking van het Euangelie by zommige menschen maekt, worden verdoovd door de aerdsche zorgen, en de bekommeringen over de tijdelyke belangen, even als het goede zaed door de doornen verstikt wordt.

20. Ende dese zijn, die in de goede aerde bezaeyt zijn, by welke het geestelyk zaed van het Godlyk woord in eene vruchtbare aerde valt, welcke het woort van het eeuwig Euangelie met blijdschap, eerbied, en belangneming

(g) Matth. 19: 23. Marc. 10: 23. Luc. 18: 24. 1 Tim. 6: 9.

ming hooren, ende gelovig aennemen, ende de zulke dragen vruchten van deugd en heiligheid, in onderscheidene maet, het eene dertigh, ende het ander tseſtigh, ende het ander hondert [*vout*].

Zo onderſcheiden zijn de gevolgen der zaeijing, even zo verſchillende is ook de uitſlag der Euangeliepredikiing by onderſcheidene menſchen.

21. (*h*) Ende hy ſeyde tot haer, Komt oock de keerſe en wordt zy daertoe opgeſtoken, op datſe onder de koornmate ofte onder het bedde in eene ſlaepkamer geſett worde? immers neen, dan zou de kaers aen het oogmerk niet beantwoorden, en geen het minſte nut aenbrengen. [*Is 't*] niet, dat men eene kaers neemt en aenſteekt, op datſe op den kandelaer geſett worde, om het licht te geven aen allen, die in het vertrek zijn? Even zo moet ook gylieden, mijne Apostelen, het licht van het onderwijs, het welk ik u geev, niet verbergen, maer het zelve voor de geheele waereld laten ſchijnen, en mijne leer allerwegen verbreiden.

22. (*i*) Want daer en is niets, in de geheimzinnige gelykenisſen, welke ik voorſtel, verborgen, dat niet ter geſchikter tijd aen de gehele waereld geopenbaert en ſal worden: noch daer en is niet geſchiet [*om*] verborgen [*te zijn*], maer op dat het ter zijner tijd voor allen in 't openbaer ſoude komen.

23. So yemant ooren heeft om te hooren, en begeerte om gewichtige waerheden te leren, die hoore naer mijn onderwijs met de behoorlyke aendacht.

24. Ende hy ſeyde tot haer, Siet en overdenkt wat gy hoort, zoekt het te verſtaen, en in uw geheugen te bewaren, op dat gy 'er in volgende tijden nut van hebben moogt. (*k*) Met wat mate gy metet, ſal u gemeten worden; elk zal behandeld worden, volgens de rechtvaerdige wet der wedervergelding; hoe gy meer vlijt

(*h*) Matth. 5: 15. Luc. 8: 16. ende 11: 33. (*i*) Job 12: 22. Matth. 10. 26. Luc. 8: 17. ende 12: 2. (*k*) Matth. 7: 2. Luc. 6: 38.

aenwendt, om mijne leer wel te verstaen, en aen anderen mede te deelen, hoe groter maet van kennis gy ook voor u zelven ontvangen zult; ende u die aendachtig en met vrucht hoort, sal [*meer*] kennis en doorzicht in geestelyke zaken toegelegt worden.

25. (*l*) Want so wie gaven en vermogens heeft, en daervan een goed gebruik maekt, dien sal nog meer gegeven worden: ende wie niet of weinige gaven en vermogens heeft, en 'er geen nuttig gebruik van maekt; van dien sal ook het weinige genomen worden oock dat hy heeft.

Vs. 21-25. voegt de Euangelist ettelyke leerzame spreuken by één, welke de Heiland, by deze en andere gelegenheden, heeft voorgesteld.

26. Ende hy seyde eene andere gelykenis. Alsoo is het met het Koninckrijck God's, met dat geestelyk Rijk gelegen, het welk ik als de MESSIAS zal oprichten, gelijck in het Rijk der natuur. Niets geschiedt op éénen sprong, maer langzaem en by trappen. Het is even als of een mensche het zaet in de aerde wierpe:

27. Ende, zonder zich daerover verder te bekommeren, [*voorts*] des nachts onbezorgd sliepe ende des morgens opstonde, de ééne nacht ende dagh voor, en de andere na, wetende dat zijne verdere zorg niet baten kan, maer dat hy slechts met geduld wachten moet, tot dat het zaed opkome, en ter zijner tijd vruchten drage; ende hy zag vervolgens, dat het zaet uytsprote, ende langh wierde, hy deed 'er verder niets aen, zo dat hy selve niet en wiste hoe de natuur in dit geval werke.

28. Want de aerde, waerin het zaed gelegd is, brengt zonder menschelyke hulp, door Gods vruchtbaermakenden zegen, van selfs vrucht voort: eerst het kruyt, daer na de are, daer na het volle koorn in de are.

29. Ende als de rijpe vrucht [*haer*] voordoet en vertoont, dan begint eerst weder het werk van den

Land-

(*l*) Matth. 13: 12. ende 25: 29. Luc. 8: 18. ende 19: 26.

Landman; terstont sendt hy den sickel daer in, om dat de oogst daer is.

Gelijk in het natuurlyke, alzo gaet het ook in het geestelyke. De landman verbeeldt de Leeraers. Deze kunnen niets meer doen, dan het zaed van het woord in de harten der menschen zaeien. De vruchtbaerheid en de zegen hangt alleen van God af. Het geloov schiet allengskens en meestentijd ongemerkt wortelen in het hart, het wast langzamerhand, en vertoont ten laetsten de aengename vruchten van deugd en godzaligheid.

30. (*m*) Ende hy seyde, Waer by sullen wy het Koninckrijck Godts, en de uitbreiding mijner Kerke, door de gehele waereld, vergelijcken? ofte met wat gelijckenisse sullen wy het selve gelijcken?

31. [*Namelick*] het geestelyk Koningrijk, het welk ik op aerde stae te vestigen, mag eigenaertig vergeleken worden, by een mostaertzaet, het welcke, wanneer het in de aerde gezaeyt wort, het minste is van alle de zaden die op der aerden, immers in het Joodsche land, bekend [*zijn*], en plegen gezaeid te worden.

32. Ende wanneer het gezaeyt is, gaet het op ende wort het meeste en grootste van alle de moeskruyden, ende maeckt zomtijds, tot eenen aenmerkelyken boom gewassen, groote tacken, also dat de vogelen des hemels onder sijne schaduwe konnen nestelen. Even zo zal ook mijn geestelyk Koningrijk, uit zeer geringe beginselen, voortkomen, en zich spoedig uitbreiden over de gehele aerde.

33. (*n*) Ende door sulcke gelijckenisse vele, sprack hy haer, die thans op den oever der Galileesche zee stonden, het woort, nae dat sy het hooren konden. Hy schikte zich, in deze gelykenissen, naer de vatbaerheid zijner horeren. Evenwel verstonden zy zijne mening niet, en, omdat zy 'er Hem niet naer vraegden, verklaerde Hy zich ditmael niet nader.

34. Ende sonder gelijckenissen en sprack hy

(*m*) Matth. 13: 31. Luc. 13: 18. (*n*) Matth. 13: 34.

haer op dezen dag niet: maer hy verklaerde alles sijnen discipelen in 't bysonder, die Hem om nadere onderrichting verzochten.

2. *Kap. IV: 35— V: 20, verhaelt de Euangelist, hoe de Heiland zich naer het land der Gadarenen begeven, met het gene Hy, zo op de reis, als in het gemelde land, verricht heeft.*

—. *Op de reis deed Hy een verbazend wonder, in het stillen van eenen geweldigen storm, Kap. IV: 35-41.*

/. *De Euangelist verhaelt de voorbereidende omstandigheden, vs. 35-38.*

//. *Het wonderwerk zelve, vs. 39.*

///. *De uitwerkselen daervan, vs. 40, 41.*

35. (*o*) Ende de Godlyke Leeraer was verscheidene dagen bezig, om tot de zaemgevloeide menigte, door leerzame gelykenisfen, te spreken, verg. Luc. VIII: 22. Op den laetsten nu van die dagen, liet Hy de schaer van zich gaen, en begav zich naer het huis, alwaer Hy binnen Capernaum zijn intrek genomen had, verg. Matth. XIII: 36; op denselven dagh, als 't nu avont geworden was, begav Hy zich met zijne Discipelen wederom naer den oever. Spoedig verzamelde aldaer wederom eene zeer grote schaer. Maer, seyde hy tot haer, tot zijne Discipelen namelyk, Laet ons overvaren aen d'ander zijde van de Galileesche zee.

36. Ende sy, de schare op den oever gelaten hebbende, namen hem mede, gelijck hy in het schip was; zonder eenigen toestel tot die reis te maken, of iets voor hunnen Meester en voor zich zelven te bezorgen, voeren zy aenstonds af, met dat zelvde schip, uit het welk de Heiland gepredikt had, verg. vs. 1; ende daer waren nogh andere schipkens met hem, in welke zich verscheidene menschen begeven hadden, om Hem te volgen.

37. Ende

(*o*) Matth. 8: 23. Luc. 8. 22.

37. Ende daer wiert des nachts, terwijl zy midden
op het Galileesche meir waren, een groote ſtorm van
wint: ende de baren ſloegen over in het ſchip,
alſo dat het nu vol wiert, en 'er niets anders dan ſchip-
breuk te wachten ware.

38. Ende JESUS was onder dat alles geheel onbekom-
merd, hy was in het achterſchip, ſlapende zeer ge-
rust op een oorkuſſen, vermits Hy, door de bezighe-
den van dien dag, vermoeid was; ende zijne Diſcipelen
waren des te meer bevreesd, ſy weckten hem op, en-
de ſeyden in de uiterſte verlegenheid tot hem, Meeſ-
ter, en bekommert het u niet dat wy vergaen?
wy zijn in een oogenſchynlyk gevaer, om alle jammerlyk
om te komen; zult gy u van uw wonderdoend Alvermo-
gen niet bedienen, waervan wy reeds zo vele proeven ge-
zien hebben, om ſchip en volk te redden?

39. Ende hy opgeweckt zijnde (p) beſtrafte den
wint, ende ſeyde door zijn almachtig bevel tot de
woedende zee, gy wind Swijgt en gaet liggen, en tot
de zee, weeſt bedaerd en ſtille: ende de wint gingh
liggen, ende daer wiert groote ſtilte, zodat de zee
ſpoedig effenbaer wierd.

40. Ende hy ſeyde tot haer, tot de Diſcipelen, die
met Hem in het ſchip waren, Wat zijt gy ſoo vreeſach-
tigh? Hoe en hebt gy geen geloove? ſtelt gy zo
weinig vertrouwen op de Godlyke voorzorg?

41. Ende ſy, die in de andere ſcheepkens waren,
vreeſden met groote vreeſe, ende ſeyden tot mal-
kanderen, Wie is doch deſe, welk een verheven per-
ſoon moet Hy wezen, dat oock de woedende ſtorm wint
ende de omſtuimige zee hem gehoorſaem zijn, zodat
zy, enkel op zijn bevel, oogenblikkelyk bedaren?

(p) Job 26: 12. Pſ. 107: 29. Jeſ. 51: 10.

HET V. KAPITTEL.

——. *Aen de overzijde van het Galileesche meir gekomen zijnde, vs. 1-17. deed de Heiland een verbazend wonder.*
I. Het wonderwerk zelve vinden wy vs. 1-13.
II. De uitwerkselen daervan, vs. 14-17.

1. (*a*) ENde sy quamen over op d'ander zijde der Galileesche zee, in het lant der Gergasenen, verg. Matth. VIII: 28, anders genaemd het land der Gadarenen, omdat Gadara daervan de hoofdstad was.

2. Ende so als hy uyt het schip gegaen was, terstont ontmoetede hem uyt de graven een mensche met eenen onreynen geest.

Deze bezetene was gewoon zich in de graven, welke rondom de gemelde Stad gelegen waren, te onthouden. Volgens het bericht van MATTHÆUS, Kap. VIII: 28, waren 'er twee zulke ongelukkige menschen. MARCUS spreekt maer van éénen, omdat het deze was, die alleen tot den Heiland het woord voerde.

3. Dewelcke [*sijne*] wooninge en verblijv doorgaens in de graven en dergelyke akelige plaetsen hadde. Hy deed den menschen, zo boosaertig was hy, op den weg veelerlei overlast, ende niemant, zo tomeloos was zijne woede, en konde hem binden, oock selfs niet met ketenen, welke hy wist los te rukken.

4. Want hy was menigmael met boeyen ende ketenen gebonden geweest, ende de ketenen waren van hem in stucken getrocken, ende de boeyen verbrijselt: ende niemant was machtigh om hem te temmen.

5. Ende

(*a*) Matth. 8: 28. Luc. 8: 26.

5. Ende hy was altijt nacht ende dagh op de eenzame bergen ende in de graven, en dergelyke akelige plaetsen, onophoudelyk, met een allerakeligst geluid, roepende ende slaende hemselven met steenen. Met één woord, hy was in den allerakeligsten toestand, in welken een mensch, door de bose geesten, zou kunnen gebracht worden.

6. Als hy nu Jesum van verre sagh, liep hy [*toe*], ende aenbadt hem, zich eerbiedig aen zijne voeten nederwerpende.

7. Ende de duivelen, die in dezen ongelukkigen gevaren waren, bemerkende, dat JESUS hen wilde uitdrijven, zochten dit voor te komen: want de rampzalige lyder, door de bose geesten bestuurd, met een groote stemme roepende, seyde hy, Wat hebbe ick voor als nog met u [*te doen*], Jesu, gy Sone Godts des Allerhoogsten. Ick besweere u by Godt, dat gy my niet en pijniget.

8. (Want hy seyde of had gezegd tot hem, Gy onreyne geest, gaet uyt van den ongelukkigen mensche.)

9. Ende hy vraegde hem, Welck is uw naem? op dat de omstanders bemerken zouden, hoe groot zijne macht ware, daer Hy zelvs eene verbasende menigte van bose geesten bedwingen konde; ende hy antwoordde, seggende, Mijn naem is Legio, ik mag wel by een talrijk Legioen der Romeinen vergeleken worden: want wy zijn vele.

10. Ende hy badt hem seer, dat hy haer, zo zy toch den ongelukkigen lijder verlaten moesten, buyten dat lant niet wech en sonde.

11. Ende aldaer, op eenigen afstand, aen de bergen was een groote kudde swijnen weydende.

12. Ende alle de duyvelen baden hem, seggende, Sendt ons, zo wy in onze tegenwoordige woning niet langer blyven mogen, in die swijnen, op dat w in desselve mogen varen.

13. Ende Jesus liet het haer terstont toe. Ende de onreyne geesten uytgevaren zijnde, voeren in de swijnen, die terstond razende werden, ende de gehele kudde stortede van de steylte af in de zee van Tiberias, (daer warender nu ontrent twee duysent,) ende versmoorden in de zee.

14. Ende de lieden, die de swijnen weydden, zijn in grote verbaesdheid gevlucht, ende boodschapten [*sulcks*] in de stadt Gadara, ende op het omliggende lant: ende dit maekte alle de ingezetenen even nieuwsgierig, sy gingen uyt om te sien wat het was, dat 'er geschiet was.

15. Ende sy quamen tot Jesum ende sagen den besetenen, die te voren woedende geweest was, en naekt gelopen had, bedaerd sittende, ende gekleedt, ende wel by sijn verstant, [*namelick*] die persoon, welke het legioen duivelen in zich gehadt hadde: ende sy wierden bevreest.

16 Ende die het gene 'er gebeurd was van naby gesien hadden vertelden haer, wat den besetenen geschiet was, ende [*oock*] van de swijnen.

17. (*b*) Ende sy, geen doorzicht hebbende in 's Heilands weldadige oogmerken, begonnen hem te bidden, dat hy hoe eer zo liever van hare lantpalen wechginge, vreesende dat JESUS nog meer oordeelen over hen zoude uitoeffenen.

MATTHÆUS heeft ook deze gebeurtenis verhaeld, maer veel korter, Kap. VIII: 28-34. MARCUS is veel uitvoeriger, en voegt 'er verscheidene merkwaerdige byzonderheden by. — Voor het overige vergelyke men onze aenmerkingen by de aengehaelde plaets van MATTHÆUS, XVIII Deel. p 153-157.

(*b*) Hand. 16: 39.

Vs.

——. *Vs.* 18-20. *verhaelt de Euangelist het gene 'er, by* JESUS *vertrek uit het land der Gadarenen, is voorgevallen.*

18. (*c*) Ende als hy in het zelvde schip gingh, met het welk Hy gekomen was, om het land der Gadarenen, op hun dringend verzoek, te verlaten, badt hem de gene die beseten was geweest, en zo wonderdadig hersteld was, dat hy met hem mochte zijn, onder zijne Discipelen, om Hem geduurig te vergezellen.

19. Doch Jesus en liet hem [*dat*] niet toe, maer seyde tot hem, Gaet henen nae uw huys tot de uwe, die uwe maegschap zijn, ende boodschapt haer wat groote dingen u de Heere gedaen heeft, ende [*hoe*] hy sich uwer ontfermt heeft.

20. Ende hy gingh henen, ende begon reeds te verkondigen in de steden van [*'t lant van*] Decapolis, door welke hy henen ging, wat groote dingen hem Jesus gedaen hadde: ende sy verwonderden haer alle.

Hier teekent MARCUS wederom ettelyke byzonderheden aen, van welke MATTHÆUS in het geheel gene melding maekt. — Ook verdient het zeer onze opmerking, dat de Heiland, die anders het verbreiden van zijne wonderen gewoon was te verbieden, aen dezen man bevolen hebbe, de grote dingen, welke aen hem geschied waren, bekend te maken. In het Joodsche land wilde de Heer JESUS genen ophev van zijne wonderen gemaekt hebben, om alle opschudding onder het volk, en het geven van voedsel aen de vleeschelyke vooroordeelen der Joden, die den MESSIAS als eenen aerdschen Koning verwachtten, langs dien weg voor te komen; maer daervoor had Hy niet te vrezen, in het land der Gadarenen, het welk Hy gereed stond, op het verzoek der verdwaesde inwoneren, te verlaten.

(*c*) Luc. 8: 38.

3. *Vervolgens verhaelt* MARCUS, *hoe de Heiland te Capernaum zy wedergekeerd, met het gene Hy aldaer gesproken en gedaen heeft, Kap. V:* 21-43.

—. *De terugkomst van den Godlyken Leeraer wordt beschreven, vs.* 21, *en*

— — *De verbazende wonderwerken, welke Hy aldaer verricht heeft, omstandig aengeteekend, vs.* 22-43.

21. (*d*) Ende als Jesus wederom in het schip overgevaren was aen d'ander zijde van de Galileesche zee, en te Capernaum gekomen was, vergaderde 'er zeer spoedig een groote schare by hem: ende hy was ten maeltijd in het huis van Levi, digt by de zee.

— — —. *By deze gelegenheid verrichtte de Heiland een tweeledig wonderwerk, zijnde de opwekking der dochter van eenen Oversten der Synagoge, met de genezing van eene bloedvloeiende vrouw, daer tusschen inschietende, vs.* 23-43.

I. De aenleiding tot dit dubbele wonder vinden wy vs. 22, 23.

22. (*e*) Ende siet, daer quam, terwijl JESUS, in het huis van Levi den tollenaer, aen tafel zat, verg. Matth. IX: 18, één van de Overste der Synagoge te Capernaum, die het medeopzicht had over die Godsdienstige vergaderplaets en haer onderhoud, met name Jaïrus, ende hem siende viel hy, in eene zeer eerbiedige houding, aen sijne voeten neder.

23. Ende badt hem seer ernstig en ootmoedig, om zijnen allesvermogenden bystand, seggende, Mijn eenig dochterken, de blijdschap van mijn leven, is in haer uyterste, en ligt reeds met den dood te worstelen, [*ick bidde u*,] dat gy komt ende de handen op haer legt, op dat sy behouden worde: ende sy sal leven.

Vol

(*d*) Luc. 8: 40. (*e*) Matth. 9: 18. Luc. 8: 41.

Volgens MATTHÆUS Kap. IX: 18. zeide JAIRUS tot den Heiland, dat zijn dochterken reeds gestorven was. Dan hierin is gene de minste strijdigheid. MATTHÆUS is kort, en trekt de byzondere omstandigheden te zamen. Maer het verhael van MARCUS is veel omstandiger. Wy leren 'er uit, dat JAIRUS uit zijn huis gaende, zijn dochterken in doodsnood gelaten had, en dat hy eerst, onder zijn verder gesprek met den Heiland, tijding van haer afsterven gekregen hebbe.

II. By deze gelegenheid deed de Godlyke Verlosser een dubbel wonderwerk, vs. 24-43.

†. Hy was aenstonds gereed, om zich naer het huis van JAIRUS te begeven, vs. 24.

24. Ende de menschlievende JESUS stond aenstonds van tafel op, en begav zich naer het huis van Jairus; hy gingh met hem: ende een groote schare volgde hem, bestaende uit de tollenaren, met welke Hy gegeten had, Pharizeeuwen, Leerlingen van Joannes den Doper, vergel. Matth. IX: 10, 11, 14, en voorts uit eenen talrijken gemengden hoop, ende sy verdrongen hem.

††. Daerop volgde de opwekking van JAIRUS dochter, voorgegaen door eene andere wonderdadige genezing, welke onder den weg geschiedde, vs. 25-43.

‡. De wonderdadige genezing, onder den weg geschied, vinden wy vs. 25-34.

MATTHÆUS verhaelt deze gebeurtenis zeer kortelyk, Kap. IX: 20-22; maer MARCUS is hier veel uitvoeriger, en voegt 'er zeer aenmerkelyke byzonderheden by. Uit deze en vele andere plaetsen blijkt allerduidelykst, dat MARCUS geenszins de verkorter zy van MATTHÆUS, gelijk sommigen gewild hebben. Hier over hebben wy in de INLEIDING breder gehandeld.

25. (*f*) Ende een seker vrouwe, die twaelf ja-

(*f*) Lev. 15: 25. Matth. 9: 20. Luc. 8: 43.

ren achter één onophoudelyk den vloet des bloets gehadt hadde,

26. Ende veel geleden hadde van vele Medicijnmeesters, die veelvuldige middelen beproevd hadden, om haer te genezen, ende alle het hare [*daer aen*] te koste geleyt, ende geen bate gevonden hadde, maer met welcke het van tijd tot tijd veel eer erger geworden was.

27. [*Dese*] ongelukkige lijderes van Jesu, en zijn wonderdoend vermogen, waerdoor Hy vele kranken genezen had, hoorende spreken, bediende zich van deze gelegenheid; zy quam onder de dikgedrongen schare van achteren, ende raeckte sijn kleet aen.

28. Want sy seyde en dacht by zich zelve, Indien ick maer sijne kleederen magh aenraken, ick sal gesont worden; zo groot was haer gelovig vertrouwen.

Zy was volgens de wet onrein, zodat zy ook anderen door aenraking onrein maekte, Lev. XV: 25. Num. V: 2, 3. Zy durvde daerom den Heiland niet openbaer maken, en drong slechts door de schaer henen, tot dat zy den Heiland zo naby kwam, dat zy van achteren den zoom van zijn kleed konde aenraken. Dit oordeelde zy, in de kracht van haer geloov, genoeg om genezen te worden. Niet dat zy bygelovig genoeg ware, om aen het kleed van den Heiland eene wonderdadige kracht toe te schrijven; maer zy wilde dusdoende aen den Heiland een verborgen teken geven, van haren nood en van haer verlangen naer genezing, vertrouwende van zijne macht en goedheid, dat Hy haer konde en wilde helpen.

29. Ende haer geschiedde naer hare begeerte: want terstont is de fonteyne hares bloets opgedroogt, ende sy gevoelde aen haer lichaem, dat sy van die langdurige quale volkomen genesen was.

30. Ende terstont Jesus bekennende in hemselven (g) de kracht, die van hem uytgegaen was, dat zijne klederen aengeraekt waren, en dat 'er, door zijne God-

(g) Luc. 6: 19.

Godlyke kracht, eene wonderdadige genezing verricht ware, keerde hem om in de schare, ende seyde, Wie heeft mijne kleederen aengeraeckt, om haer, die dit gedaen had, in het oog te krijgen, daer Hy haer, door zijne Godlyke Alwetendheid, zeer wel kende.

31. Ende sijne discipelen, niet wetende wat 'er geschied was, en daerom zijne meening niet begrijpende, seyden tot hem, Gy siet dat de schare u verdringt, ende segt gy, Wie heeft my aengeraeckt?

32. Ende hy sagh rontom, om haer te sien, die dat gedaen hadde.

33. Ende de vrouwe vreesende ende beevende, wetende wat aen haer geschiet was, quam ende viel ootmoedig en eerbiedig voor hem neder, ende seyde hem alle de waerheyt, verhalende wat haer bewogen had, om JESUS klederen aen te raken, en hoe zy daerop oogenblikkelyk genezen was.

34. (*h*) Ende hy seyde tot haer, op eenen vriendelyken toon, Dochter, uw geloove, waerdoor gy op mijne macht en goedheid vertrouwt hebt, dat ik u redden, en dat dit op het enkel aenraken van mijne klederen geschieden zoude, heeft u behouden en doen gezond worden. Vrees niet voor mijn ongenoegen, zijt wel gemoed, gaet henen in vrede en vergenoegd naer uw huis; ende zijt voor altoos genesen van dese uwe langduurige quale, voor welke de menschelyke kunst geheel stilstond.

Door dit wonderwerk werd ook het geloov van JAIRUS gesterkt, die dusdoende in zijn vertrouwen bevestigd werd, dat JESUS macht en goedheid bezat, om zijn stervend dochterken te kunnen en te willen herstellen.

(*h*) Matth. 9: 22. Marc. 10: 52.

‖. *De opwekking van* JAIRUS *dochter wordt verhaeld, vs.* 35-43.
*. JAIRUS *kreeg middelerwijl bericht, dat zijn dochterken reeds gestorven was, vs.* 35.
**. *De Heiland maekte het dode kind levendig, vs.* 36-42. *en*
***. *Verbood dit wonderwerk ruchtbaer te maken, vs.* 43.

35. (*i*) Dewijle hy nogh sprack met de gemelde vrouw, quamen [*eenige*] van des Oversten der Synagoge [*huys*], seggende, Uwe dochter is reeds gestorven. Nu is alle hoop afgesneden, wat zijt gy den Meester nog moeyelick? Er is nu niet meer aen te doen.

36. Ende Jesus terstont gehoort hebbende het woort dat 'er gesproken wiert, seyde tot den Oversten der Synagoge, En vreest niet, twijffel niet aen mijn Alvermogen, gelooft alleenlick, verlaet u op mijne macht en goedheid, en uw dochterken zal u weder gegeven worden.

37. Ende, toen hy aen het huis van Jairus gekomen was, en liet Hy niemant toe hem in het zelve te volgen dan Petrum, ende Jacobum, ende Joannem den broeder Jacobi, die meermalen het uitsluitend voorrecht genoten, om alleen by zeer gewichtige gebeurtenissen tegenwoordig te wezen.

38. Ende, met deze drie begunstigde Apostelen, quam hy in het huys des Oversten der Synagoge, ende sagh de beroerte of het misbaer der naestbestaenden, [*ende de gene*] die seer weenden ende huylden, als mede de gehuurde klaegsters, en de pijpers, die de treurgezangen met een dof geluid vergezelden, vergel. Matth. IX: 23.

39. Ende ingegaen zijnde, seyde hy tot haer, Wat maeckt gy beroerte, ende [*wat*] weent gy? dit misbaer, en alle die rouwbedrijven komen hier niet te pas;

(*i*) Luc. 8: 49.

pas: want (*k*) het kint en is niet gestorven, maer het slaept.

Het dochterken was waerachtig gestorven, maer de Heiland sprak zo, omdat zy niet onder de macht van den dood blijven zou; alhoewel het kind werkelyk gestorven ware, moest zy slechts beschouwd worden als iemand die sliep, uit hoofde der kortstondigheid van haren dood.

40. Ende dit zeggen kwam den pijpers en der klaegsters ongerijmd voor, sy belachten hem daerom; maer hy, als hyse alle uit het huis van den Oversten hadde uytgedreven, nam by hem alleenlyk den vader ende de moeder des kints, ende de gene die met hem [*waren*], te weten de drie gemelde Apostelen, ende gingh binnen in het slaepvertrek, daer het dode kint op het bedde lagh.

41. Ende hy vattede de hant des kints, ende seyde tot haer, in de gewone landtael der Joden, Talitha kumi: 't welck is zijnde overgesett, Gy dochterken (ick segge u), door mijn almachtig bevel, staet op.

42. Ende terstont stont het dochterken op, ende wandelde, want het was twaelf jaren [*oudt*]: ende sy, die 'er by tegenwoordig waren, ontsetteden haer met groote ontsettinge, over dit verbasend wonderwerk.

43. Ende hy geboodt haer seer, dat niemant en soude dat selve weten, ende seyde dat men haer soude te eten geven, op dat men des te meer mogt overtuigd wezen, dat zy leevde.

Het opwekken van eenen doden is een onbetwistbaer wonderwerk. In dit geval derhalven heeft de Heiland een onlochenbaer bewijs van zijne Godlyke zending gegeven, het welk boven alle tegenspraek verheven is.

De Heiland wilde dit wonderwerk niet bekend gemaekt hebben, om gene ontijdige beweging onder de dikge-

(*k*) Joh. 11: 11.

drongen menigte te veroorzaken. Evenwel duurde het niet lang, of het gerucht van beide deze wonderen, zo der genezing van de bloedvloeiende vrouw, als der opwekking van JAIRUS dochter, werd wijd en zijd ruchtbaer, vergel Matth. IX: 26.

HET VI. KAPITTEL.

4. De Heiland begav zich vervolgens naer zijne Vaderstad Nazareth en predikte aldaer; maer het ongeloov van zijne landslieden gav aenleiding, dat Hy naer de omliggende vlekken henen ging. Middelerwijl zond Hy zijne Apostelen uit, om te prediken, vs. 1-30

—. De prediking van den Heiland in zijn Vaderland, met de geringe vrucht daervan, vinden wy vs. 1-6.

1. (a) ENde, nadat hy zich eenigen tijd te Capernaum had opgehouden, gingh JESUS van daer wech, ende quam in sijn vaderlant, de landstreek van Nazareth, alwaer Hy opgevoed was, ende sijne discipelen volgden hem.

2. Ende als het Sabbath geworden was, begon hy in de Synagoge te leeren, met eene kracht van zeggen, welke nimmer weergae kende; ende vele die [*hem*] hoorden ontsetteden haer, vooral wanneer zy zijnen oorsprong naer het vleesch in aenmerking namen, seggende, Van waer [*komen*] desen onzen landsman dese buitengewone dingen? ende wat onvergelijkelyke wijsheyt is dit die hem gegeven is? van waer heeft hy die ongehoorde macht, dat oock sulcke krachten en verbasende wonderen door sijne handen geschieden?

3

(a) Matth. 13: 53. Luc. 4: 16.

3. (*b*) En is dese niet de timmerman, de sone Marie, ende de broeder of bloedverwant Jacobi ende Jose, ende Jude ende Simonis, alle onze landslieden? ende en zijn sijne susters of nichten, de dochters van zijne moeders zuster, niet hier by ons woonachtig? ende sy wierden aen hem ge-ergert, zy stieten zich aen zijne geringe afkomst, te meer omdat zy zich, naer de toenmaels heerschende vooroordeelen, verbeeldden, dat de MESSIAS zich, in allen den uiterlyken luister van eenen aerdschen Koning, vertonen zoude.

4. Ende Jesus seyde tot haer, (*c*) Een Propheet en is doorgaens niet onge-eert, en nergens minder geacht, dan in sijn vaderlant, ende onder [*sijne*] magen, ende in sijn huys. De gemeenzame verkeering met eenen Propheet, en de kennis van zijne afkomst maekt, dat zijne landslieden hem de behoorlyke achting niet toe-dragen.

5 (*d*) Ende hy en konde aldaer geene kracht en niet vele wonderen doen, van wegen het ongeloov der Nazareners. Hun ongeloov was oorzaek, dat zy niet vele kranken tot JESUS brachten, zodat Hy weinig gelegenheid had, om dezelve door zijn wonderdoend Alvermogen te genesen; dan hy leyde evenwel eenige weynige sieccken de handen op, ende genasse. Vergel. Matth. XIII: 54-58.

6. Ende hy verwonderde hem en bedroevde zich over haer ongeloove, (*e*) ende Hy omgingh daerom en doorreisde de vlecken [*daer*] rontom, leerende en predikende het Euangelie.

(*b*) Joh. 6: 42. (*c*) Matth. 13: 57. Luc. 4: 24. Joh. 4: 44.
(*d*) Matth. 13: 58. (*e*) Matth. 9: 35. Luc. 13: 22.

——. *In eene der omliggende vlekken zijnde, zond de Heiland zijne Apostelen uit, om te prediken, vs. 7-30.*

/. *De uitzending der Apostelen vinden wy vs.* 7-11.

//. *Hunne verrichting, vs.* 12, 13.

///. *Het uitwerkfel daervan vs.* 14-29.

†. *Het oordeel van velen over den Heiland, vs.* 14, 15.

††. *Het oordeel van* HERODES, *vs.* 16-29.

////. *Eindelyk deden de Apostelen den Heiland verflag van hunne verrichting, vs.* 30.

Thans zond de Heiland die XII Discipelen uit, die gefchikt waren tot het Apostelfchap, om het Euangelie, in alle plaetfen van het Joodfche land, te prediken, en deelde hun by voorraed de gaev der wonderen mede, om daer door hunne leer en Godlyke zending te bevestigen. Voor deze handelwijs had de Heiland zeer gewichtige redenen, vergel. XVIII Deel. p. 182.

7. (*f*) Ende hy riep tot hem de twaelve, die naderhand Apostelen geworden zijn, ende begon haer uyt te fenden twee en twee, op dat zy elkanderen tot metgezellen en bemoediging dienen zouden, ende gaf haer macht over de onreyne geeften, om dezelve uittewerpen, en om allerhande krankheden te genezen, vergel. Matth. X: 1.

8. Ende hy bepaelde hunne zending alleen tot het Joodfche land, Matth. X: 5, 6. Ook geboodt Hy haer, dat fy niets tot voorraed en fouden nemen tot den wegh, dan alleenlick eenen wandelftaf, maer genen ftok met yzer beflagen, waervan de reizigers anders gewoon waren zich te voorzien, om zich des noods te verdedigen, vergel. Matth. X: 10, geen male, of reiszak met eetwaren gevuld, geen broot, geen gelt in den gordel.

9. (*g*) Maer datfe fchoenfolen fouden aenbinden, maer gene andere fchoenen medenemen, ende met geen

(*f*) Matth. 10: 1. Luc. 6: 13. ende 9: 1. (*g*) Hand. 12: 8.

geen twee rocken gekleedt zijn, gelijk zulke gewoon waren die meerder gemak zochten. Zy moesten zich alleen voorzien van het gene zy volstrekt nodig hadden, en zich voor het overige verlaten op de voorzorg van God, die hen in zijnen dienst gebruikte.

10. Ende hy seyde tot haer, So waer gy in een huys sult ingaen, en door den huiswaerd vriendelyk geherbergd wordt, blijft daer, schoon gy naderhand eene betere verblijvplaets vinden mogt, tot dat gy van daer uytgaet, om die Stad of dat vlek te verlaten.

11. (*h*) Ende so wie u, als mijne gezanten, niet en sullen ontfangen of herbergen willen, noch u en uwe prediking eerbiedig hooren, vertreckende van daer, (*i*) schudt het stof af, dat onder aen uwe voeten is, als iets onreins, haer tot een getuygenisse van hunne hardnekkigheid. (*k*) Voorwaer segge ick u, het sal Sodoma oft Gomorra, welker ingezetenen den hogen God op zulk eene grouwzame wijs getergd hebben, verdraeglicker zijn in den dagh des oordeels, dan deselve stadt, daer men u versmaedt en uw Euangelie verwerpt.

12. Ende uytgegaen zijnde, nadat de Heiland hun nog verscheidene onderrichtingen gegeven had, Matth. X: 16-42. gingen de Apostelen twee aen twee uit, door alle de vlekken van Galilea en de aengrensende plaetsen; met allen yver predickten sy het Euangelie, en drongen by hunne toehorenen ernstig aen, dat sy haer souden bekeeren.

13. Ende sy wierpen, ter bevestiging van hunne leer en zending, vele duyvelen uyt de bezetenen, (*l*) ende salfden vele krancken met olie, tot een beeldspraking teeken van de wonderkracht, door welke zy werkten, ende maecktense gesont, zonder het aenwenden van eenige middelen.

14. (*m*) Ende de Koningh Herodes hoorde het

(*h*) Matth. 10: 14. Luc. 9: 5. (*i*) Hand. 13: 51. ende 18: 6. (*k*) Matth. 10: 15. Luc. 10: 12. (*l*) Jac. 5: 14. (*m*) Matth. 14: 1. Luc. 9: 7.

gerucht van de verbasende wonderen, welke JESUS en zijne Apostelen in alle plaetsen van Galilea verrichtten, (want sijn naem en wonderkracht was alomme openbaer geworden,) ende seyde, Joannes, die daer doopte in de Jordaen, en welken ik het hoofd in de gevangenis heb laten afslaen, is van den dooden opgeweckt, ende daerom wercken die krachten in hem, menende, dat JESUS de opgewekte Joannes ware.

15. Andere seyden, Hy is Elias, die komen moet, ende andere seyden, Hy is een groot Propheet, ofte als één der oude Propheten, die grote wonderen gedaen hebben.

16. Maer als het Herodes hoorde, seyde hy, Dese is Joannes, dien ick onthoofdt hebbe: die is van de dooden opgeweckt.

By deze gelegenheid geevt MARCUS een bericht, omtrent het uiteinde van JOANNES *den Doper*, veel uitvoeriger dan dat van MATTHÆUS, Kap. XIV: 3-12.

17. (*n*) Want de selve Herodes Antipas, vergel. XVIII Deel. p. 260-262, [*eenige*] van zijne dienaren uytgesonden hebbende, hadde Joannem den Doper in vroegere tijden gevangen genomen, ende hem in de gevanckenisse gebonden, uyt oorsake van Herodias de huysvrouwe sijns broeders Philippi, om dat hy haer getrouwt hadde. Over dit bloedschandig huwelyk, had Joannes dezen Vorst in het aengezicht bestraft, en verklaerd, dat hy zich zwaerlyk bezondigd had, door de Gemalin van zijnen nog levenden broeder ter vrouwe te nemen, Luc. I I: 19.

18. Want Joannes seyde of had gezegd tot Herodes Antipas, (*o*) Het en is u niet geoorloft de huysvrouwe uwes nog levenden broeders te hebben.

19. Deze bestraffing had de gemelde gemalin van Herodes geweldig verbitterd, zodat zy geduurig by den Vorst aenhield, om Joannes van kant te maken. Ende Herodias

(*n*) Matth. 14: 3. Luc. 3: 19, 20. ende 9: 9. (*o*) Levit. 18: 16. ende 20: 21.

dias leyde op hem toe, ende wilde hem dooden,
ende en konde niet, omdat Herodes het niet onderne
men durvde, uit vrees voor het volk, die den Boetgezant
zeer veel eerbied toedroegen.

20 Want Herodes zelvs vreesde daerenboven voor
Joannem, en had veel ontzach voor dien Propheet, we-
tende dat hy een (*p*) rechtveerdigh ende heyligh
man was, ende hieldt hem in weerde: ende als
hy hem hoorde, dede hy vele dingen, volgens
'smans wijze lessen, ende hoorde hem geerne
prediken.

21. Ende als 'er voor de boosaertige Herodias een
welgelegen dagh gekomen was, een gelegen tijd,
om hare wraekzucht te verzadigen, doe haer Gemael He-
rodes namelyk (*q*) op den verjaerdagh sijner geboorte
een prachtige maeltijt aenrichtede voor sijne Groo-
te, ende de Overste over duysent, ende de voor-
naemste van Galilea:

22. Ende als de dochter van de selve Herodias,
genaemd Salome, welke zy by haren eersten en wettigen
man, den broeder van haren tegenwoordigen Gemael, ge-
wonnen had, vergel. JOSEPHUS *Antiq. Jud.* l. XVIII. c. 6,
in de eetzael inquam, ende danste, ende Herodi
ende den genen die mede aensaten, met hare houding
en dansen, ongemeen behaegde, so seyde de Koningh
tot het dochterken, Eyscht van my wat gy oock
wilt, ende ick sal 't u geven, bevestigende deze on-
beredeneerde belovte met eenen onbedachtzamen eed.

23. (*r*) Ende hy swoer haer, So wat gy van my
sult eysschen sal ick u geven, [*oock*] tot de helft
mijns Koninckrijcks.

24. Ende sy uytgegaen zijnde seyde het tot hare
boosaertige moeder, buiten het gezelschap, vragende
haer om raed Wat sal ick eysschen? ende die sey-
de, Het hooft Joannis des Doopers moet gy eis-

(*p*) Matth. 14: 5. ende 21: 26. (*q*) Gen. 40: 20. Matth. 14: 6.
(*r*) Richt. 11: 30.

ſchen en begeren, dat het u op ſtaenden voet in eenen ſchotel gegeven worde.

25. Ende ſy terſtont met haeſte ingaende tot den Koningh, heeft 'et ge-eyſcht, ſeggende, Ick wil dat gy my nu terſtont in een ſchotel geeft het hooft Joannis des Doopers.

26. Ende de Koningh, op dezen wreedaertigen en onverwachten eisch ſeer ontroerd en bedroeft geworden zijnde, deels omdat hy Joannes hield voor eenen groten Propheet, deels omdat hy vreesde voor de woede van het volk, was met de zaek zeer verlegen, [*nochtans*] om de eeden, welke hy zo onbedachtzaem gedaen had, ende om zich niet verachtelyk te maken by de gene die mede aenſaten, en wilde hy haer [*'t ſelve*] niet afſlaen.

27. (*s*) Ende de Koningh ſondt terſtont eenen ſcherprechter, of eenen zijner lijvwachten, naer de gevangenis, ende geboodt ſijn hooft daer te brengen. Deſe nu gingh henen, ende onthoofde hem in de gevanckeniſſe.

28. Ende bracht ſijn hooft in een ſchotel, ende gaf 't ſelve het dochterken: ende het dochterken gaf 't ſelve hare moeder, die zich in dit ysſelyk ſchouwſpel, uit woede en wraekzucht, grotelyks vermaekte.

29. Zodanig was het treurig uiteinde van den yverigen Boetgezant. Ende als ſijne diſcipelen [*dit*] uiteinde van hunnen Meester des anderen daegs hoorden, gingen ſy, daertoe verlov bekomen hebbende, naer de gevangenis, ende namen ſijn doot lichaem wech, ende leyden dat, met alle teekenen van lievde en eerbied, in een graf.

30. (*t*) Ende als de XII Apoſtelen de ſteden en vlekken van Galilea doorreisd, en allerwegen het Euangelie yverig gepredikt hadden, quamen zy [*weder*] te ſamen tot Jeſum, ende boodſchapten hem alles, beyde wat wonderen ſy gedaen hadden, ende wat ſy geleert hadden.

5. *Wan-*

(*s*) Matth: 14: 10. (*t*) Luc. 9: 10.

5. Wanneer de Heiland het ombrengen van JOANNES *gehoord had, begav Hy zich, om de woede van* HERODES *te ontwijken, vermits zijne uur nog niet gekomen was, te scheep, naer de andere zijde van het.Galileesche meir, Matth. XIV:* 13. *Joh. VI:* 1. *Hy nam zijn verblijv in eene eenezame plaets, en heeft aldaer de menigte, welke tot Hem kwam, geleerd en wonderdadig gespijsd, vs.* 31 - 44.

—. *Het vertrek van den Heiland vinden wy vs.* 31, 32.

— —. *Hy onderwees de scharen, welke Hem te voete gevolgd waren, vs.* 33, 34, *en*

— — —. *Spijsde deze grote menigte, met eenen zeer geringen voorraed van brood en visch, vs.* 35 - 44.

31. Ende JESUS wendde zich tot de XII Apostelen, die nu van hunne omreis waren terug gekomen, en hy seyde seyde tot haer, Komt gylieden in een woeste plaetse hier alleen, ende rust een weynigh: want daer waren vele die quamen ende die gingen, nauwlyks was de één gegaen, begerende JESUS te horen en van krankheden genezen te worden, of de ander kwam al weder, (y) ende dit maekte dat JESUS en zijne Apostelen gene gelegenheid hadden, om gemeezaem zamen te spreken, sy en hadden selfs geenen gelegenen tijt om te eten.

32. (x) Ende sy vertrocken in een schip, nae de overzijde van de Galileesche zee. Aldaer aengekomen zijnde, ging JESUS met zijne Apostelen naer een woeste plaatse, zijnde de woestijne van Bethsaida, alleen, om aldaer in de eenzaemheid wat uit te rusten, en onderling te spreken.

33. Ende de scharen sagense henen varen, ende vele wierden hem kennende, ende liepen gesamentlick te voete van alle steden langs het strand derwaerts, ende quamen haer voor, zy waren 'er

(y) Marc. 3: 20. (x) Matth. 14. 13. Luc. 9: 10. Joh. 6: 1.

reeds toen JESUS aen land ftapte, ende gingen te famen tot hem.

34. Ende Jefus uytgaende (y) fagh een groote fchare, ende in aenmerking nemende, dat zy zo veel moeite gedaen hadden, om Hem weder te vinden, wiert innerlick met aendoening van de tederfte ontferminge beweegt over haer; (z) want fy waren als fchapen die geenen herder en hebben, voor zo ver zy, door hunne geestelyke leidslieden, jammerlyk verwaerloosd werden: (a) ende hy begon haer vele dingen te leeren, en genas de kranken, welke zy tot Hem brachten, Matth. XIV: 14.

35. (b) Ende als de Godlyke Leeraer met het een en ander eenen geruimen tijd had doorgebracht, zodat het nu late op den dagh geworden was, quamen fijne Difcipelen tot hem, ende feyde, Defe plaetfe is woeft, 'er is noch fpijs noch huisvesting te vinden, ende de gewone tijd, om het middagmael te houden, is reeds lang voorby: want het is nu late op den dagh.

36. Laetfe van u, op datfe henen gaen in de omliggende dorpen, ende vlecken, om aldaer huisvesting te zoeken, ende opdat zy brooden en fpijs voor haerfelven mogen koopen: want fy en hebben niet wat fy eten fullen, en hebben evenwel den ganfchen dag gevast.

37. Maer hy antwoordende, feyde tot haer, Geeft gy haer te eten; dit zal veel betamender zijn, dan de hongerige menigte naer de omliggende vlekken heen te zenden. Ende fy feyden tot hem, Sullen wy henen gaen, ende koopen voor twee hondert penningen, zijnde omtrent honderd Guldens Hollandsch aen broot, ende haer te eten geven? Dit laet de geftodheid van de algemene beurs niet toe.

38. Ende hy feyde tot haer, gy zult evenwel nog wel eenen voorraed van eetbare waren bezitten: Hoe veel broo-

(y) Matth. 9: 36. ende 14: 14. (z) Jer. 23: 1. Ezech. 34: 2. (a) Luc. 9: 11. (b) Matth. 14: 15. Luc. 9: 12. Joh. 6: 5.

brooden hebt gy? Gaet henen ende besiet [*het*]. (*c*) Ende doe sy het vernomen hadden, seyden sy, Vijve, ende twee visschen, welke wy zo even van een jongsken gekocht hebben, vergel. Joh. VI: 9; maer wat zou deze geringe voorraed baten, voor zulk eene talrijke menigte?

39. Ende hy geboodt haer, dat zy Hem de vijf broden, en de twee visschen brengen zouden, vergel. Matth. XIV: 18, en dat syse alle souden doen nedersitten by weertschappen, of by partyen, op het groene gras.

40. Ende sy saten neder in gedeelten, of onderscheidene gezelschappen, by hondert t'samen, ende by vijftigh t'samen.

41. Ende als hy de vijf brooden ende de twee visschen in zijne handen genomen hadde, (*d*) sagh hy op nae den hemel, om zijnen Vader voor deze goede gaven eerbiedig te danken, (*e*) segende dezelve, volgens de gewoonte der Joden, ende brack de brooden in bekwame stukken, ende gaffse, terwijl de voorraed onder het breken geduurig vermeerderde, sijnen discipelen, op dat syse onder de talrijke menigte verdeelen en haer souden voorleggen: ende de twee visschen deylde hy op dezelvde wijs voor allen.

42. Ende sy aten alle, ende zijn versadigt geworden.

43. Ende sy namen op twaelf volle korven brocken, ende overgeschotene stukken van de gebraden visschen. Zo verbasend was die geringe voorraed, door 's Heilands wonderdoend Alvermogen, vermenigvuldigd.

44. Ende die daer de brooden gegeten hadden, waren ontrent vijf duysent mannen, zonder de vrouwen en kinderen mede te tellen, vergel. Matth. XIV: 21.

(*c*) Matth. 14: 17. Luc. 9: 13. Joh. 6: 9. (*d*) Joh. 17: 1: (*e*) 1 Sam. 9: 13.

6. Vervolgens begav zich de Heiland naer het land Gennesareth, Kap. VI: 45— VII: 23.

—. In den overtocht verrichtte Hy een verbazend wonderwerk op de zee, vs. 45-52.

45. (*f*) Ende terstont, na het verrichten van dit zeer merkwaerdig wonderwerk, ging de gezegende JESUS met zijne Discipelen naer den zeeoever. Aldaer gekomen zijnde, dwongh hy sijne discipelen in het zelvde schip te gaen, met het welk zy hier gekomen waren, ende voor Hem henen te varen aen d'ander zijde van het Galileesche meir, naer het landschap Gennezareth, liggende tegen [*over*] Bethsaida, terwijlen hy de schare, die, wanneer zy de Discipelen zagen aen boord gaen, des te gereder zoude bewogen worden om te vertrekken, van hem soude laten, en haer afscheid geven. Voor deze handelwijs had de Heiland zeer gewichtige redenen, vergel. Joh. VI: 15. De wonderdadige spijzing van zulk eene verbasende menigte, met eenen zeer geringen voorraed, had zo veel invloed op de schaer, dat zy Hem voor den MESSIAS erkenden. Maer zy verbeeldden zich, volgens de heerschende vooroordeelen der Joden, dat Hy een aerdsch Koningrijk zou oprichten. Zy zouden daerom den Heiland, als Koning van hun volk, hebben uitgeroepen. De Apostelen waren nog bezet met dezelvde vleeschelyke vooroordeelen, en de lievde, welke zy hunnen Meester toedroegen, zou aenleiding gegeven hebben, om het volk hierin voor te gaen en te ondersteunen. Om nu dezen ontijdigen en kwalykgeplaetsten yver voor te komen, moesten de Discipelen eerst van de hand gezonden worden.

46. (*g*) Ende als hy, na het vertrek van zijne Discipelen, de schaer van Hem gelaten, en deselve haer afscheyt gegeven hadde, gingh hy op den bergh alleen, om in het stille eenzame te bidden, dat het Jood-

(*f*) Matth. 14: 22. Joh. 6: 17. (*g*) Matth. 14: 23. Luc. 6: 12.

Joodsche volk, en byzonder zijne Discipelen, van hunne vleeschelyke vooroordeelen mogten ontheven worden.

47. (*h*) Ende als het nu laet in den avont en geheel donker was geworden, so was het schip in 't midden van de zee, ende hy was alleen op het lant.

48. Ende hy sagh dat zijne Discipelen, vermits het hard woei, en de wind hun tegen was, door de opzwellende golven geweldig geslingerd wierden, zodat sy haer seer pijnigden met roeien, om ['t *schip*] tegen wind en stroom voort te krijgen; (want de wint was haer tegen:) ende ontrent de vierde wake des nachts, zijnde drie uuren na middernacht, quam hy tot haer, wandelende op de zee, ende zich houdende als wilde Hy haer voorbygaen.

49. Ende sy siende hem wandelen op de zee, en Hem niet kennende, omdat zy Hem in het geheel niet verwachtende waren, wierden zeer ontroerd, verg. Matth. XIV: 26. Zy meynden dat het een spoockfel was, een geest in menschelyke gedaente, ende van ontsteltenis niet wetende wat zy beginnen zouden, schreeuwden zy seer van vrees.

50. Want sy sagen hem alle, hoewel zy Hem van ontroering niet onderkenden, ende wierden zeer ontroert: ende terstont sprack hy met haer, op eene zeer vriendelyke wijs, ende seyde tot haer, zonder zich over hunne volksdwaling, omtrent de zogenaemde spoken en verschijningen van geesten, uit te laten, Zijt wel gemoet, Ick uw weldadige Meester ben 't, en vreest u daerom niet.

51. Ende hy klom tot haer in 't schip, ende de wint stilde, ook bedaerde de onstuimige zee op dat zelvde oogenblik, ende sy ontsetteden haer boven maten seer in haerselven, ende waren verwondert. Niet alleen de Discipelen, maer ook het scheepsvolk aenbaden Hem, in eene verrukking van eerbied, verwondering, en dankbaerheid, zeggende, *waerlyk Gy zijt Gods zoon*, die

(*h*) Matth. 14: 23. Joh. 6: 16.

een onbepaeld bewind voert over de gansche schepping, vergel. Matth. XIV: 33.

52. Want sy en hadden niet gelett op [*het mirakel*] der brooden, zy hadden zich daervan geen behoorlyk begrip gemaekt, noch 'er de Godlyke Almacht van den Heiland in opgemerkt: want haer herte was verhardt, en hun verstand was verblind door vleeschelyke vooroordeelen.

Het wonderwerk, het welk onze Euangelist hier verhaelt vs. 45-52. is ook door MATTHÆUS aengeteekend, Kap. XIV: 22-33. Het bericht van MARCUS is wel veel korter, maer evenwel maekt hy melding van byzonderheden, welke MATTHÆUS met stilzwijgen is voorbygegaen, by voorbeeld, dat de Discipelen zich afmatteden met roeien, en dat JESUS zich hield, als of Hy hen wilde voorbygaen. Ondertusschen maekt onze Euangelist in het geheel gene melding van PETRUS, die met den Heiland op de zee wandelde, maer uit hoofde van zijn ongeloov begon te zinken, gelijk MATTHÆUS verhaelt, Kap. XIV: 28-31.

——. *Kap. VI: 53— VII: 23. verhaelt de Euangelist, hoe de Heiland in het landschap Gennezareth zy aengekomen, en wat Hy aldaer verricht hebbe.*

I. Hy genas vele kranken, Kap. VI: 53-56.

53. (*i*) Ende als sy overgevaren waren, quamen sy in 't lant Genesaret, aen den Westeroever van de Galileesche zee, ende havenden aldaer, werpende het anker.

54. Ende als sy uyt het schip gegaen waren, terstont bemerkten de ingezetenen van die landstreek, wie Hy was, vermits Hy dikwijls aldaer geweest was; zodrae zy Hem zagen, wierden sy hem kennende.

55. [*Ende*] het geheel omliggende lant doorloopende, om allerwegen bericht te geven, dat de wonderdoende JESUS aldaer was aengekomen, werd zijne tegenwoor-

(*i*) Matth. 14: 34.

woordigheid zeer spoedig bekend. Velen maekten zich deze gunstige gelegenheid ten nutte; daerom begonden sy op beddekens, de gene die qualick gestelt waren, om te dragen, ter plaetsen daer sy hoorden dat hy was, op dat de lijders wonderdadig mogten genezen worden.

56. Ende so waer hy quam in vlecken ofte steden, ofte dorpen, daer leyden sy de krancke op de merckten en andere openbare plaetsen, ende baden hem, dat sy maer den zoom sijns kleets aenraken mochten, ten blijke van hun vertrouwen op JESUS macht en goedheid. Ende soo vele als 'er hem met zulk een gelovig vertrouwen aenraeckten, wierden gesont, op dat zelvde oogenblik, hoe hardnekkig en verouderd hunne ongesteldheid ook wezen mogt.

HET VII. KAPITTEL.

//. Vs. 1-23. verhaelt de Euangelist, wat 'er verder in het land van Gennezareth zy voorgevallen.

†. De Pharizeeuwen brachten een bezwaer in, het welk door den Heer JESUS *wederlegd werd, vs. 1-13.*

‡. Het bezwaer der Pharizeeuwen zelve vinden wy vs. 1-5.

1. (*a*) ENde tot hem vergaderden, terwijl Hy in het landschap Gennezareth verkeerde, eenigen van de Phariseen, ende sommige der Schriftgeleerde, die van Jerusalem gekomen waren, met het boosaertig oogmerk, om Hem, zo het mogelyk was, in zijne redenen te verstrikken.

2. Ende siende dat sommige van sijne discipelen

(*a*) Matth. 15: 1.

met onreyne, dat is, met ongewasschen handen broot aten, berispten sy [*haer*], over het nalaten van de uiterlyke plechtigheid der wasfching, aen welke zy ongemeen eel gewicht hechtten.

3. Want de Phariseen ende alle de Joden, van welke het meerderdeel der gezindheid van de Pharizeeuwen was toegedaen, en eten niet, ten zy dat sy [*eerst*] de handen dickmael, en met zeer grote zorgvuldigheid wasschen, zich ook in dit geval houdende aen de willekeurige insettinge der ouden, welke hun door de Pharizeeuwen, als een voorschrivt van het alleruiterste aenbelang, is overgeleverd.

4. Ende van de merckt, of andere openbare plaetsen, alwaer veel gewoel van volk is, [*komende*] en eten sy niet, ten zy datse [*eerst*] gewasschen zijn, uit vrees, dat zy, door aenraking van de andere menschen, mogten verontreinigd zijn. Ende vele andere willekeurige dingen en uitwendige plechtigheden zijnder, die sy aengenomen hebben te houden, [*als namelick*] de wasschingen der drinckbekeren, ende kannen, ende kopere vaten, ende bedden, op welke men gewoon is, aen de tafel aen te liggen.

Van de markt komende, eten zy niet, ten zy dat zy eerst gewasschen zijn; zo heeft onze Overzetting. — Dan men kan de uitdrukking *van de markt* ook brengen tot het werkwoord *eten*, op deze wijs: *ook eten zy niets van de markt, ten zy zy het zelve zorgvuldig gewasschen hebben.* De woorden *komende* en *eerst* worden in den Grondtext niet gevonden. De Euangelist wil dan te kennen geven, dat de Pharizeeuwen gene eetbare waren, welke op de markt gekocht waren, gebruiken zouden, voor dat zy zorgvuldig gewasschen waren.

Voorts hebben wy nog op te merken, dat het woord *wasschen* eigenlyk beteekene indompelen, geheel in het water steken In ons geval zegt het, in het gemeen, wasschen, met water reinigen. Dit zelvde woord wordt van den Heiligen Doop gebruikt, zo dat men uit het oorspronkelyk woord geenszins moge afleiden, dat de Doop door indompeling moet bediend worden.

5. Daer

5. Daer na wenddden zich deze veinsaerts tot den Heiland zelvs, nadat zy eerst zijne Discipelen berispt hadden. Toen vraegden hem de Pharifeen ende de Schriftgeleerde, Waerom en wandelen en gedragen zich uwe difcipelen niet nae de infettinge der ouden, welke het reinigen en afwasfchen zo uitdrukkelyk voorfchrijvt, maer eten het broot met ongewasfchen handen?

††. *Hierop volgt het antwoord van den Godlyken Leeraer, vs. 6-13.*

*. *Hy past de Godspraek van* JESAIAS *Kap. XXIX:* 13, *op deze huichelaren toe, vs.* 6, 7. *en*

**. *Toont hun aen, dat zy, door hunne willekeurige inzettingen, Gods zedelyke geboden vernietigden, vs.* 8-13.

6. Maer hy antwoordde, op eenen zeer ernftigen toon, ende feyde tot haer, Wel heeft Efaias van u geveynsde geprophetëert, gelijck gefchreven is, (*b*) Dit volck eert my met de lippen: maer haer herte houdt hem verre van my.

7. (*c*) Doch te vergeefs eeren fy my, leerende leeringen, [*die*] geboden [*zijn*] der menfchen.

Over de aenhaling van deze Godspraek, hebben wy, by de gelykluidende plaets Matth. XV: 8, 9. reeds het een en ander aengemerkt. De Propheet is bezig, om de laetfte verwoesting van Jerufalem door de Romeinen te voorfpellen. Er zou eerst een oordeel der verblinding over het Joodfche volk komen, tot eene rechtvaerdige ftraf van hunne grouwzame geveinsdheid. Die geveinsdheid was daerin blijkbaer, dat de ganfche Godsdienst beftond in ydele woorden, en uiterlyke vertoningen, in welke het hart geen deel had. — Deze Voorzegging van JESAIAS werd, ten tijde van 's Heilands omwandeling op aerde, allerduide-

(*b*) Jef. 29: 13. Ezech. 33: 31. (*c*) Matth. 15: 9. Col. 2: 18, 20, 22. Tit. 1: 14.

lykst vervuld in de Joden, byzonder in de Pharizeeuwen en Schrivtgeleerden.

8. Want nalatende het zedelyk Gebodt Godts, het welk van eene algemene en altoosduurende verplichting is, houdt gy de willekeurige insettingen der menschen, [*als namelick*] wasschingen der kannen, ende drinckbekers: ende andere diergelijcke en in zich zelve onverschillige dingen doet gy vele, en met eene grote nauwgezetheid.

9. Ende hy seyde verder tot haer, Gy doet [*seker*] Godts gebodt wel te niete en maekt gene zwarigheid, om deszelvs zedelyke verplichting te ontbinden, op dat gy uwe insettinge soudet onderhouden, en de menschelyke overleveringen handhaven.

10. Want Moses heeft, uit Gods naem, in de Wet der X woorden gesegt, Exod. XX: 12. Deut. V: 16. (*d*) Eert uwen vader ende uwe moeder Ende, op eene andere plaets, Exod. XXI: 17 Lev. XX: 9. (*e*) Wie vader ofte moeder vloeckt, die sal den doot sterven.

11 Maer gylieden segt, So een mensche tot vader ofte moeder, wanneer zy iets tot hunne ondersteuning vragen het zelve weigert, en ter zijner verschoning segt, [*Het* gene gy, mijne Ouders, vraegt kan ik u niet geven: want het *is*] korban, (dat is [*te seggen*] een gave,) aen God toegewijd, so wat u van my soude konnen te nutte komen, [*die voldoet,*] en kan op deze wijs de natuurlyke verplichting aen zijne Ouderen verzaken.

12. Ende gy en laet hem niet meer toe, maer verbiedt hem zelvs, uit kracht van uwe willekeurige instellingen, yet aen sijnen vader ofte sijne moeder te doen:

13. (*f*) Makende [*alsoo*] Godts woort krachte-

(*d*) Exod. 20: 12. Deut. 5: 16. Ephes. 6: 2. (*e*) Exod. 21: 17. Lev. 20 9. Deut. 27: 16. Spr. 20: 20. (*f*) Matth. 15: 6. 1 Tim. 4: 3. 2 Tim. 3: 2.

teloos, en ontbindende de verplichting van Gods zedelyke geboden, door uwe willekeurige insettinge, die gy ingesett hebt: ende diergelijcke dingen doet gy vele, u verbeeldende, dat gy daerdoor veel beter en heiliger zijt, dan andere menschen.

†† *Uit deze onderhandeling met de Pharizeeuwen en Schriftgeleerden neemt de Heiland aenleiding, om de schaer tegen de geveinsdheid der Pharizeeuwen te waerschouwen, en zijne Discipelen nader te onderrichten,* vs. 14-23.

‡. *De grote Leeraer waerschouwt de schaer, tegen de geveinsdheid der Pharizeeuwen,* vs. 14-16.

14. (*g*) Ende JESUS, nadat Hy de huichelachtige Pharizeeuwen beschaemd had, tot hem de gantsche schare, welke zich by de aennadering der Pharizeeuwen wat verwijderd had, geroepen hebbende, seyde hy tot haer, Hoort aendachtig naer my gy alle, die thans hier tegenwoordig zijt, ende verstaet het gene ik u zal voordragen, om u tegen de geveinsdheid der huichelachtige Pharizeeuwen te waerschouwen.

15. (*h*) Daer en is niet van buyten den mensche in hem door den mond ingaende, 't welck hem kan ontreynigen in de oogen van God, die alleen het hart aenziet. Door overdaed in spijs en drank kan de mensch zich grotelyks bezondigen; dan in zulk een geval, ligt de grond der verontreiniging niet in de spijs en den drank zelve, maer in de onreine gesteldheid van het hart, het welk misbruik maekt van de Godlyke gaven. Maer geheel anders is het gelegen, met het gene ten monde van den mensch uitgaet, de dingen die van hem uytgaen, de zondige woorden, welke hy spreekt, verontreinigen den mensch; deze komen voort uit een onrein hart, daerdoor wordt hy zedelyk onrein, en afschuwelyk in de oogen van den Heiligen God, die zijn 't welcke den mensche ontreynigen.

(*g*) Matth. 15: 10. (*h*) Hand. 10: 15. Rom. 14: 17, 20. Tit. 1: 15.

16. Het gene ik ulieden thans zeg is van veel gewicht, en verdient aller aendacht. So yemant ooren heeft om te hooren, die hoore dit voorſtel, denke 'er ernſtig aen, en make 'er een goed gebruik van, om gewapend te zijn, tegen de bedrieglyke ſchijnredenen der geveinsde Pharizeeuwen.

II. *Verder gav de Heiland een nader onderricht aen zijne Discipelen, vs.* 17-23.

17. (*i*) Ende doe hy, zich van de ſchare afgeſcheiden hebbende, in het huys van zijn verblijv gekomen was, zeiden zijne Discipelen tot Hem: de Pharizeeuwen zijn grotelyks geërgerd, aen het gene gy, omtrent hunne geveinsdheid en gehechtheid aen uiterlyke vertoningen van Godsdienstigheid, gezegd hebt. Maer Hy antwoordde, dat zy zich aen de genomen ergernis van deze huichelaren niet ſtoren moesten, en zich met deze onwaerdige menſchen in het geheel niet ophouden. Hy voegde 'er in een zinbeeldig voorſtel by, dat alle leeringen, welke zijn hemelſche Vader niet had voorgeſchreven, moesten verworpen worden, en dat zulke lieden, die de godzaligheid zochten in uiterlyke vertoningen, zonder inwendige heiligheid des harten, als ondeugend onkruid zouden uitgeroeid worden, vergel. Matth. XV: 12-14. Wijders vraegden hem ſijne diſcipelen, door den mond van Petrus, vergel. Matth. XV: 15, om eene verklaring van de gemelde gelijckeniſſe, dat niet het gene ten monde ingaet, maer het gene daeruit gaet, den mensch verontreinige.

18. Ende hy ſeyde tot haer, Zijt oock gy, die zo lang mijn gemeenzaem onderwijs genoten hebt, nog alſoo onwetende, dat gy de mening van die gelykenis niet begrijpt? En verſtaet gy niet, dat al wat van buyten door den mond in den menſche ingaet, hem niet en kan ontreynigen? Immers het gene iemand eet en

(*i*) Matth. 15: 15.

en drinkt, komt niet in zijn gemoed, het welk alleen voor zedelyke reinheid of onreinheid vatbaer is.

19. Want het en gaet niet in sijn herte of in zijn gemoed, maer in den buyck, ende het ondienstige, van de voedende stof afgezonderd, gaet in de heymelickheyt uyt als iets onreins en walgelyks, zonder dat daerdoor het gemoed bezoedeld werde, reynigende alle de spijsen van de grovere en nuttelose delen, en al wat in het lichaem overblijvt, is rein en voedende.

20. Ende hy seyde, Het gene door den mond uytgaet uyt den menschе, dat ontreynigt den mensche, omdat het uit een bedorven hart voortkomt.

21. (k) Want van binnen uyt de stinkende bronwel van het ondeugend herte der menschen komen voort, quade gedachten, overleggingen, raedslagen en voornemens, van hier komen vervolgens overspelen, hoereryen, dootslagen,

22. Dieveryen, gierigheden, boosheden, bedrogh, ontuchtigheyt, boose of afgunstige ooge, lasteringe, hoovaerdye, onverstant, ongeregelde drivten, en allerleie grouwelen.

23. Alle dese boose dingen komen voort van binnen, uit het onreine hart, ende ontreynigen den mensche. Maer het eten met ongewasschen handen, waerover de geveinsde Pharizeeuwen zo zeer geërgerd zijn, heeft geen invloed op het hart, en kan den mensch niet verontreinigen.

¶. *Vs. 24-30. verhaelt de Euangelist, hoe de Heiland zich naer de zeekusten van Tyrus en Sidon begeven, en aldaer de dochter van eene Cananeesche vrouw wonderdadig genezen hebbe.*

24. (l) Ende van daer opstaende gingh hy wech nae de lantpalen of de zeekusten van de vermaerde

(k) Gen. 6: 5. ende 8: 21. Spr. 6: 14. Jer. 17: 9. (l) Matth. 15: 2.

koopsteden Tyrus ende Sidon, gelegen aen de Middel-
landsche zee, ten Noorden van Kanaan. Op deze grensen
der heidenen, buiten het land Kanaan, woonden ook vele
Joden. De Heiland begav zich derwaerds, opdat ook deze
het Euangelie horen mogten; ende in een huys gegaen
zijnde, om aldaer eenigen tijd te verblijven, en wilde
hy niet dat het yemant der heidenen wiste, om den
naeyver der Joden niet te ontsteken, ende hy en konde
[*nochtans*], wegens het gerucht van zijne verbasende won-
deren, het welk allerwegen verspreid was, niet verbor-
gen zijn; de heidensche inwoners van die landstreken
wisten het spoedig, dat Hy aldaer was aengekomen.

25. Want een vrouwe, welckers dochterken
eenen onreynen geest hadde, en deerlyk van den dui-
vel bezeten was, van hem gehoort hebbende, quam
ende viel zeer eerbiedig neder aen sijne voeten.

26. Dese nu was een Grieckscne vrouwe, eene
heidin, van geboorte uyt Syrophenicien, oorspron-
gelyk uit de oude afgodische inwoneren van Kanaan, ende
van eenige Joden gehoord hebbende, dat zy Hem voor den
MESSIAS hielden, noemde zy Hem den *zoon van David*,
vergel. Matth. XV: 22, en sy badt hem, dat hy den
duyvel uytwierpe uyt hare dochter.

27. JESUS antwoordde haer geen enkel woord, even als
of Hy in het geheel genen acht sloeg op haer ootmoedig
verzoek, om dusdoende haer geloov te beproeven. Dit
gav aenleiding, dat zijne Discipelen Hem baden, Hy mogt
aen de begeerte van deze vrouw voldoen, omdat zy Hem,
met een aendoenlyk geroep, kermende achter na liep. Dan
Hy antwoordde, dat het oogmerk van zijne zending zich
niet uitstrekte tot de Heidenen, en zich alleen bepaelde tot
de Joden. Dit gav deze Griekfche vrouw op nieuws vry-
moedigheid, zodat zy op de meest dringende en aendoen-
lyke wijs uitriep, Heer help my toch, en red mijne ellen-
dige dochter, vergel. Matth. XV: 23-25. Maer Jesus
seyde tot haer, Laet eerst de kinderen versadigt
worden: Want het en is niet betamelick, dat men
het broot der kinderen neme, ende den honde-
kens

kens [*voor*] werpe Een huisvader, die het brood, voor
de kinderkens geschikt, aen de honden voorwierp, zou
immers zeer onnatuurlyk handelen. Nu zijt gy eene heidin;
en de heidenen worden by de Joden veracht, en als onreine
honden beschouwd. Zou ik dan de weldaden, welke voor
de Joden geschikt zijn, aen heidenen bewijzen?

28 Maer sy antwoordde ende seyde tot hem,
op de allereerbiedigste wijs, Ja Heere, zo is het ook.
Zulk een huisvader zou zeer onbetamelyk handelen. Doch
oock de hondekens eten onder de tafel van de
kruymkens der kinderen, welke van de tafel vallen.
Vergun my daerom ook maer een zeer gering deel van die
weldaden, welke zo overvloedig aen de Joden geschonken
worden.

29. Ende hy seyde tot haer, Om deses woorts
wille, waerin gy de kracht van uw vertrouwen, op mij-
ne macht en goedheid, zo duidelyk hebt openbaer gemaekt,
zal ik aen uwe begeerte voldoen; gaet henen, de duy-
vel is reeds, door mijn wonderdoend Alvermogen, uyt
uwe dochter uytgevaren.

30. Ende als sy in haer huys quam, vondt sy
dat de duyvel uytgevaren was, ende de dochter
liggende, ten blijke dat de duivel haer verlaten had, be-
daerd en stil op het bedde.

8. *Kap. VII: 31 — VIII: 9. beschrijvt de Euangelist de reis van den Heiland, door het midden van Decapolis, en de twee merkwaerdige wonderen, welke Hy aldaer verricht heeft.*

—. *De reis derwaerds vinden wy vs.* 31.

31. (*m*) Ende hy wederom wechgegaen zijnde
van de lantpalen Tyri ende Sidonis, quam aen de
zee van Galilea, door het midden der lantpalen
van Decapolis, eene landstreek dus genaemd, omdat 'er
tien steden in gelegen waren.

(*m*) Matth. 15: 29.

——. *Het wonder, het welk de Heiland aldaer verrichtte, was tweederlei, Kap. VII: 32— VIII: 9.*

/. *Het eerste vinden wy Kap. VII: 32 - 37.*

//. *Het ander Kap. VIII: 1 - 9.*

Van het eerste wonder maekt MATTHÆUS in het geheel gene melding. Al wederom een nieuw bewijs, dat MARCUS niet slechts het Euangelie van MATTHÆUS verkort en zaemgetrokken hebbe.

32. (*n*) Ende sy brachten tot hem eenen dooven, die tevens swaerlick sprack, en zeer belemmerd was in het spreken, ende baden hem dat hy de hant op hem leyde, om hem horende en sprekende te maken.

33. Ende hem van der schare alleen, in het huis van zijn verblijv, genomen hebbende, stack hy sijne vingeren in sijne ooren: ende op zijnen vinger gespogen hebbende raeckte hy sijne tonge aen, met dien natten vinger.

34. Ende opwaerts siende nae den hemel, ter herinnering, dat alles goeds van boven, van den Vader der lichten, moet nederdalen, suchtede hy, ende seyde tot hem, in de gewone landtael der Joden, Ephphatha, dat is, Wort geopent.

35. Ende terstont wierden sijne ooren geopent, zodat hy volkomen horen konde, ende de bant sijner tonge wiert los, ende hy sprack recht.

36. Ende hy geboodt henlieden, zo den man die genezen was, als hun, die den ongelukkigen gebracht hadden, dat sy het gene geschied was aen niemant seggen en souden: maer wat hy haer oock geboodt, so verkondigden sy het des te meer, vermits zy opgetogen waren, van verwondering en blijdschap, over deze genezing.

37. Ende sy ontsetteden haer boven maten seer, seggende, (*o*) Hy heeft alles welgedaen, al wat Hy doet

(*n*) Matth. 9: 32. Luc. 11: 14. (*o*) Gen. 1: 31.

doet is lovwaerdig, het verdient alles verwondering en dankbaerheid. Hy verricht verbaſende wonderen. Hy doet weldadigheid aen alle ellendigen, ende hy maeckt zelve dat de doove hooren, ende de ſtomme ſpreken.

Meestentijd was de Heiland gewoon de lijders onmiddelyk, met een enkel woord ſprekens, te genezen. Hier bediende Hy zich van uiterlyke teekenen; Hy ſtak zijne vingeren in de ooren van den lijder, en op zijnen vinger geſpogen hebbende, raekte Hy daermede zijne tong aen. — Het heeft zekerlyk geen betoog nodig, dat deze verrichtingen niet als middelen konden medewerken, om den doven en ſtommen horende en ſprekende te maken. De Heiland had 'er, in ons geval, zekerlyk wijze redenen voor, om zich van deze zinbeelden te bedienen, offchoon wy die redenen niet weten aen te wijzen. Misſchien wilde Hy daerdoor aentonen, hoe de Joodſche Natie, door de hardigheid van hunne harten, ongeſchikt geworden ware, om te horen en recht te ſpreken. Hy *zuchtte*, uit medelijden over de ongelukkige geſteldheid van den lijder, en misſchien tevens over de verharding van het Joodſche volk.

De Heer JESUS gebood den perſoon, wien Hy het gehoor en de ſpraek herſteld had, om dit wonderwerk niet ruchtbaer te maken. Hy wilde daerdoor voorkomen, dat de heidenſche inwoners van dat land Hem niet al te zeer toejuichten, het welk de Joden, en vooral de Pharizeeuwen, zou hebben kunnen verbitteren.

HET VIII. KAPITTEL.

II. Het andere wonderwerk bestond in het spijzen van 4000 menschen, met broden en eenige weinige visschen, vs. 1-9.
†. De aenleiding vinden wy vs. 1-5.
††. Het wonderwerk zelve, vs. 6-9.

1. (*a*) IN deselve dagen, als daer een geheel groote schare was, welke Hem omringde, om zijne leer te horen, en zijne wonderen te aenschouwen, ende niet en hadden wat sy eten souden, riep Jesus sijne discipelen tot hem, ende seyde tot haer,

2. Ick worde innerlick met ontferminge beweegt over de schare: want sy nu drie dagen, dat is, reeds tot op den derden dag by my gebleven zijn, ende en hebben niet wat sy eten souden.

3. Ende indien ickse nuchteren nae haer huys late gaen, zonder spijs gebruikt te hebben, so sullen sy op den wegh beswijcken en machteloos nederzijgen; want sommige van haer komen van verre.

4. Ende sijne discipelen, niet gedachtig aen de vorige wonderdadige spijzing, of immers niet vermoedende, dat de Heiland nog eens een zoortgelyk wonder verrichten zoude, antwoordden hem, Van waer sal yemant dese zo grote menigte met brooden hier in de woestijne, in deze onbewoonde landstreek, konnen versadigen?

5. Ende hy vraegde haer, Hoe veel brooden hebt gy? Ende sy seyden, Seven en eenige weinige vischkens, vergel. Matth. XV: 34.

6. Ende hy geboodt de schare, by bekwame partijen

(*a*) Matth. 15: 32.

tijen neder te sitten op de aerde: ende hy nam de seven brooden en de vischkens, vergel Matth. XV: 36, ende gedanckt en deze gaven gezegend hebbende brack hyse in geschikte stukken, ende gafse, terwijl de stukken onder het breken, by aenhouderdh id, wonderdadig vermeerderd werden, sijnen discipelen, op dat syse souden voorleggen; ende sy leydense de schare voor.

7. Ende sy hadden weynige vischkens: ende als hy gesegent hadde, seyde hy, dat sy oock die souden voorleggen.

8. Ende sy alle hebben gegeten, ende zijn versadigt geworden: ende sy namen het overschot der brocken op, seven manden.

9. Die nu gegeten hadden waren ontrent vier duysent mannen, zonder de vrouwen en kinderen mede te tellen, ende hy lietse gaen.

9. Vs. 10-12. verhaelt MARCUS *de reis van den Heiland naer Dalmanutha, met het gene by die gelegenheid is voorgevallen.*

10. (*b*) Ende terstont in het schip gegaen zijnde met sijne discipelen, en de Galileesche zee dwars over gevaren hebbende, is hy gekomen in de deelen van Dalmanutha.

MATTHÆUS noemt deze landstreek, Kap. XV: 39, *de landpalen van Magdala;* zy was gelegen aen den Oosteroever van het Galileesche meir, of de zee van Tiberias, niet ver van Gedara.

11. Ende de Phariseen en Sadduceeuwen gingen uyt, vergel. Matth. XVI: 1, het zy dat zy zich in deze landstreek ophielden, om het volk op hunne wijs te leren, het zy dat zy van Jerusalem gekomen waren, om den Heiland en zijn doen te verspieden; althans deze bittere vyanden van den Godlyken Leeraer zochten Hem in zijne re-

(*b*) Matth. 15: 39.

denen te verstrikken, ende begonden met hem te twisten, (c) begeerende van hem een teecken van den hemel, het zy aen de Zon, Maen of Starren, het zy door eenig zeldzaem verschijnsel in den dampkring: hem versoeckende, want hun oogmerk was, om in zijne woorden of daden iets te vinden, het welk zy met eenigen schijn zouden kunnen berispen.

12. Ende hy swaerlick suchtende in sijnen geest en inwendig bedroevd zijnde, over de hardnekkigheid dezer boosaertige lieden, seyde tot haer: gy zelve zijt gewoon opmerkingen te maken, omtrent het natuurlyk verband der tweede oorzaken; wanneer de hemel des avonds rood is, door de wederkaetsing der zonnestralen op de wolken, die by de kimmen gezien worden, en een vuurig rood vertonen, besluit gy daeruit, dat het den volgenden morgen schoon weder zal zijn, vermits die rode kleur aen de kimmen een teeken is, dat de wolken zeer dun zijn, en spoedig verdwijnen zullen; maer wanneer gy des morgens ziet, dat de hemel droevig rood is, zodat 'er zich donkere wolken vertonen, met eene mengeling van eene vuurige kleur, besluit gy daeruit, dat die dag onstuimig weder zal opleveren, vermits de wolken dik en zeer bezwangerd zijn; deze en dergelyke teekenen zijt gy gewoon te nemen, uit de gesteldheid van den dampkring, maer *de teekenen der tijden onderscheidt gy niet*, de voorafgaende omstandigheden, aen welke de Propheten de komst van den MESSIAS verbonden hebben, neemt gy in het geheel niet waer, Verg. Matth. XVI: 2, 3. Om deze uwe hardnekkigheid, zal ik aen uwe begeerte niet voldoen. Wat begeert dit boos en overspelig geslachte der Joden, die zich tegen alle middelen van overtuiging verharden, en als een bastaerdkroost, van het lovwaerdig karakter hunner gelovige voorvaderen ten eenemael ontaert zijn, een willekeurig teecken uit den hemel? (d) Voorwaer ick segge u, So desen geslachte een teecken gegeven sal worden,

van

(c) Matth. 12: 38. ende 16: 1. Luc. 11: 29. Joh. 6: 30. (d) Matth. 16: 4.

van die zoort, als zy naer hunne grillige willekeur begeren, zo zal ik geen waer Propheet zijn. Alleenlyk zal hun, ter zijner tijd, het teeken van Jona den Propheet gegeven worden, wanneer ik my, door mijne opſtanding, ten derden dage na mijnen dood, als het luisterrijk tegenbeeld van Jona zal openbaer maken. Vergel. Matth. XVI: 4.

10. *Vervolgens begav zich de Heiland naer Bethſaida, alwaer Hy zijne Discipelen waerſchouwde, tegen den zuurdeesſem der Pharizeeuwen, en eenen blinden genas, vs.* 13-26.

13. Ende hy dit gezegd hebbende, verliet haer met verachting, ende wederom in 't ſchip gegaen zijnde, voer hy wech nae d'andere zijde, naer de andere zijde van de Galileeſche zee, en landde te Bethſaida aen.

14. Ende ſijne diſcipelen hadden, by hun vertrek uit de delen van Dalmanatha, anders genaemd de landſtreek van Magdala, vergeten eenen genoegzamen voorraed van broot mede te nemen, ende en hadden niet dan één broot met haer in het ſchip.

15. Ende hy geboodt haer, ſeggende, (*e*) Siet toe, wacht u van den ſuerdeeſſem der Phariſeen en Sadduceeuwen, vergel. Matth. XVI: 6, ende van den ſuerdeeſſem Herodis.

De Heiland ſtelt hier de leer der Pharizeeuwen en Sadduceeuwen voor, onder de verbloemde benaming van *zuurdeesſem*· — De zuurdeesſem dient tot gist, om het deeg, waermede die gemengd wordt, te doen rijzen, maer door den tijd verdervt het ten eenemael. By zulk eenen zuurdeesſem mogten de verdervelyke leringen der Pharizeeuwen en Sadduceeuwen, met het hoogſte recht, vergeleken worden. Zy waren wrang en bedorven. Zy kwamen hoofdzakelyk neder op eigene gerechtigheid en ongodsdienstigheid. Zy mengden zich in de'zeden, even als een zuur-

(*e*) Matth. 16: 6. Luc. 12: 1.

deesſem, voorzover zy het gemoed deden opzwellen, en het zelve aerdschgezind maekten.

De *zuurdeesſem van* HERODES beteekent de leerſtellingen der gener, die Matth. XXII: 16. *Herodianen* genaemd worden. Zy behoorden tot den aenhang der Sadduceeuwen, verwerpende de leer van een toekomend leven. Zy worden daerom met de Sadduceeuwen verwisſeld, Matth. XVI: 6. — HERODES had zijne grootheid aen de Romeinen te danken, en daerom zal hy beweerd hebben, dat de Joden zich, in goeden gemoede, aen de Romeinſche Heerſchappy onderwerpen, en den Keizer ſchatting geven mogten. De Herodianen nu waren voorſtanders van deze leer. Daerenboven had HERODES *de Grote*, om zich by de Romeinen te veraengenamen, het oprichten van beelden, het maken van ſchouwſpellen, en vele andere heidenſche gewoonten, ingevoerd. Denkelyk hebben de aenhangers der party van de Herodesſen beweerd, dat dit alles geoorloovd ware. Verg. XVIII. Deel. p. 397.

Van dezen zuurdeesſem der Pharizeeuwen, Sadduceeuwen, en Herodianen, moesten zich de Discipelen van den Heiland *wachten*, dat is, zy moesten zorgdragen, dat zy niet beſmet wierden met de hoogstverdervelyke leerſtellingen der Pharizeeuwen, Sadduceeuwen, en Herodianen.

16. Ende de Discipelen verſtonden zijne mening niet. Zy dachten aen eigenlyk gezegden zuurdeesſem, en zich herinnerende, dat ſy vergeten hadden, eenen genoegzamen voorraed van brood mede te nemen, overleyden zy onder malkanderen, ſeggende, [*'t Is*,] om dat wy geen brooden en hebben.

17. Ende Jeſus [*dat*] door zijne Alwetendheid bekennende, ſeyde tot haer, Wat overlegt gy dat gy geen brooden en hebt? dit bedoel ik in het geheel niet. En bemerckt gy niet, noch en verſtaet gy niet? (*f*) Hebt gy nogh uw verhardet herte? Zijt ook gylieden, die reeds zolang mijn onmiddelyke onderwijs ge-

(*f*) Marc. 6: 52.

genoten hebt, noch even verblind en verhard, als het grote gros van het Joodsche volk.

18. Oogen hebbende, en siet gy niet? ende ooren hebbende, en hoort gy niet? Gy geevt genen behoorlyken acht op de wonderen, welke gy my hebt zien verrichten, noch op het onderwijs, het welk gy van my gehoord hebt.

19. Ende en gedenckt gy niet aen dat verbazend wonderwerk, het welk ik verricht heb? (g) doe ick de vijf brooden brack, en de stukken wonderdadig vermenigvuldigde, onder de vijf duysent mannen, hoe vele volle korven met brocken gy opnaemt, nadat de gansche menigte verzadigd was? Sy seggen hem, Twaelve volle korven schoten 'er nog over.

20. Ende (h) doe ick de seven broden [brack] onder de vier duysent mannen, hoe vele volle manden met brocken gy opnaemt, nadat die gansche menigte verzadigd was? Ende sy seyden, Seven.

21. Ende hy seyde tot haer, bedenkt gy dan niet, dat ik, door mijn wonderdoend Alvermogen, uit het ééne brood, het welk gy by u hebt, eenen genoegzamen voorraed u zou kunnen maken? Hoe en verstaet gy niet? dat ik het oog niet heb op eigenlyk gezegd en lichamelyk brood, wanneer ik u vermaen, om u te wachten van den zuurdeesem der Pharizeeuwen en Sadduceeuwen, en van den zuurdeesem der Herodianen. Toen begrepen de Discipelen, dat de Heiland de verdervelyke leerstellingen der Pharizeeuwen, Sadduceeuwen, en Herodianen bedoelde.

Vs. 22-26. verhaelt de Euangelist de wonderdadige genezing van eenen blinden te Bethsaida, van welke de andere Euangelisten gene melding maken.

22 Ende hy quam tot Bethsaida: ende sy brachten tot hem eenen blinden, ende baden hem ernstig, dat hy hem aenraeckte, en daerdoor wonderdadig genezen wilde.

(g) Matth. 14: 17, 20. Marc. 6: 38. Luc. 9: 13. Joh. 6: 9.
(h) Matth. 15: 36, 37.

23. Ende de hant des blinden genomen hebbende, leydde hy hem uyt buyten het gemelde vleck, om alle eer en toejuiching van het volk voor te komen, (i) ende spoogh op zijnen vinger, strijkende het speeksel in sijne oogen, ende (k) leydde de handen op hem, ende vraegde hem of hy yet sagh.

24. Ende hy opsiende, seyde, Ick sie wel, maer niet volkomen en onderscheiden; ik zie de menschen, maer zy vertoonen zich zeer verward en veel groter, dan zy natuurlyk zijn, aen mijn gezicht: want ick siese als boomen wandelen.

De reden, waerom de Heiland dezen lijder niet aenstonds volkomen genezen heeft, schijnt in de zwakheid van zijn geloov te zijn gelegen geweest. Toen hy iets begon te zien, hoe onduidelyk ook, werd 's mans geloov groter, en de Heiland voltooide de genezing.

25. Daer na leyde hy de handen wederom op sijne oogen, ende dede hem opsien. Ende hy wiert volkomen herstelt; de menschen vertoonden zich duidelyk en onderscheiden aen zijn gezicht, ende hy saghse alle verre ende klaer.

Op de vraeg, waerom de Heiland, in dit geval, de uitwendige teekenen van speeksel en oplegging der handen gebruikte, kunnen wy niets antwoorden, dan dat Hy 'er wijze redenen voor had, welke ons onbekend zijn.

26. Ende hy sondt hem nae sijn huys, seggende, En gaet niet in het vleck Bethsaida, noch en segt het wonderwerk, het welk ik aen u verricht heb, aen niemant in het vleck, om gene ontijdige opschudding onder het volk te weeg te brengen.

(i) Marc. 7: 33. (k) Marc. 7: 32.

XI. *Wijders begav zich de Heiland naer de vlekken by Cæsarea Philippi. De Euangelist verhaelt het gene aldaer is voorgevallen, Kap. VIII: 27— IX: 29.*

—. *Hier hield Hy een zeer merkwaerdig gesprek, met zijne Discipelen, Kap. VIII: 27 33.*

/. *Eerst onderzocht Hy, wat de menschen van Hem dachten, vs. 27, 28.*

//. *Daerna waervoor Hem de Discipelen hielden, vs. 29.*

///. *By die gelegenheid, deed de Godlyke Leeraer eene zeer duidelyke ontdekking, omtrent zijn aenstaende lijden, als den weg tot zijne heerlykheid, vs. 30-33.*

27. (*l*) Ende Jesus gingh uyt ende sijne discipelen nae de vlecken van Cesarea Philippi. De Stad Cæsarea Philippi was, ter eere van Keizer Tiberius, *Cæsarea* genaemd, en heette Cæsarea *Philippi*, ter onderscheiding van Cæsarea, aen de Middellandsche zee, omdat zy herbouwd was door Philippus, den zoon van Herodes *den Groten*. Deze Stad lag aen de Jordaen, niet ver van derzelver oorsprong, omtrent den voet van den berg Libanon. Outijds was zy Dan genaemd, zijnde de Noorder grenspael van Kanaan. De Heiland begav zich thans naer de vlekken, welke in het Noorderdeel van het Joodsche land, rondom de gemelde Stad gelegen waren. Ende op den wegh derwaerds vraegde hy sijne discipelen, seggende tot haer, Wie seggen de menschen dat ick ben? Waer voor houdt men my? Wat denkt men van mijn persoon, en het oogmerk mijner komst in de waereld. Zijn oogmerk was, om dusdoende met zijne Discipelen in gesprek te treden, en den weg te banen tot hunne nadere onderrichting.

28. Ende sy antwoordden, zommigen menen, dat gy (*m*) Joannes de Dooper zijt, het zy dat Joannes zou

(*l*) Matth. 16: 13. Luc. 9: 18. (*m*) Matth. 14: 2.

zijn opgewekt, het zy dat zijne ziel in uw lichaem zou verhuisd wezen! ende andere denken, dat gy Elias zijt, die, volgens Mal. IV: 5. komen zal: ende nog andere houden u voor Jeremias, of door opwekking, of door zielsverhuizing, verg. Matth XVI: 14 of zy denken in het algemeen, dat gy Eén van de Propheten zijt, niet wetende wie.

29. Ende hy seyde tot haer, Maer gylieden, die zo lang met my verkeerd, mijn onderwijs genoten, en mijne wonderen gezien hebt, wie segt gy dat ick ben? waer houdt gylieden my voor? Ende Petrus, misschien omdat hy de oudste, of althans omdat hy de voorbarigste was, vatte aenstonds het woord op: antwoordende seyde Petrus tot hem, (n) Gy zijt de Christus, de lang beloovde MESSIAS, de zoon van den levendigen God, verg. Matth. XVI: 15, 16.

30 De Heiland noemde Petrus zalig en by uitnemendheid bevoorrecht, omdat hy zijnen persoon recht kende; Hy voegde 'er by dat Petrus aen de kracht van dezen zijnen naem, beteekenende eenen rotssteen, door de gemelde belijdenis beantwoord had, en dat Hy op dezen rotssteen, met den vinger op zich zelven wijzende, het huis zijner Kerk onwankelbaer zou vestigen, zodat dit gebouw, in weerwil van alle listige pogingen des Satans, de eeuwigheid verduuren zoude. Ook beloovde Hy aan Petrus het byzonder voorrecht, dat hy, het eerst van alle de Apostelen het Koningrijk der hemelen, door de prediking van het Euangelie, voor Joden en Heidenen openen zoude, almede aen alle de Apostelen, en hunne opvolgeren in den dienst des woords, dat de zonden zullen vergeven worden aen alle boetvaerdigen, aen welke zy verklaren dat hun de zonden vergeven zijn, en dat ook hunne uitspraek in den hemel zal bevestigd worden, wanneer zy aen zondaren, die zich in het ongeloov verharden, betuigen, dat zy nog onder den vloek en de verdoemenis liggen, verg. Matth. XVI: 17-19. Ende hy geboodt haer scherpelick, dat

sy

(n) Matth. 16: 16. Joh. 6: 69.

ſy 't niemant en ſouden ſeggen van hem, dat Hy de MESSIAS Gods Zoon ware.

Voor dit verbod had de Heiland zeer wijze redenen. Zy waren gelegen, deels in zijne Apostelen, deels in de Joden, die Hem gelovig aennamen, deels in de hardnekkigheid van het grootſte gros der Joden, deels in het hoofdoogmerk van zijne komst in de waereld, verg. XVIII. Deel. p. 298-300.

31. (o) Ende hy begon haer, nadat Petrus, uit aller naem, de gemelde belijdenis gedaen had, te leeren en ronduit te verklaren, dat de Sone des menſchen, als plaetsvervangende borg van zondaren, vele ſmerten en ſmaedheden moeſte lijden, ende verworpen worden van de Ouderlingen, ende Overprieſteren, ende Schriftgeleerde, ende op eene zeer geweldige wijs gedoodt worden, ende na drie dagen wederom-opſtaen

32. Ende dit woort ſprack hy vry uyt en op eene duidelyke wijs, zodat het alle de Apostelen verſtaen konden, ende Petrus, die, door vleeſchelyke vooroordeelen verblind zijnde, wel geloven kon, dat het den Heiland zeer veel moeite kosten zou, om zijn Koningrijk op te rechten, maer niet dat het tot ſterven komen zoude, hem ter zijde geroepen en tot ſich genomen hebbende, begon hem over dat gezegde te beſtraffen over angstvallige gedachten: belovende, dat hy en zijne Medeäpostelen daer voor wel zorgen en dapper voor Hem vechten zouden.

33. Maer hy hem omkeerende, ende ſijne diſcipelen met eene verontwaerdigende houding aenſiende, beſtrafte Petrum, ſeggende, (p) Gaet henen achter my ſatana, ik wil niet langer afzonderlyk met u ſpreken: want gy zijt my een tegenſtander, die my van mijn borgtochtelyk lijden wilt afraden, en gy verſint en overweegt niet de dingen die Godts zijn, en met Gods Volmaektheden overeenſtemmen, maer die der menſchen

(o) Matth. 16: 21. ende 17: 22. ende 20: 18. Marc. 9: 31. ende 10: 33. Luc. 9: 22. ende 18: 31. ende 24: 7. (p) 2 Sam. 19. 22.

zijn, en met de uitzichten der menschen overeenstemmen. Het is uit God, dat gy my erkent voor den MESSIAS, maer het is uit uwe vleeschelyke vooroordeelen, dat gy nog zeer verkeerde begrippen hebt, omtrent het oogmerk van MESSIAS komst in de waereld.

——. *Vervolgens stelde de Heiland, zo aen de gansche schaer zijner toehoreren, als aen de Apostelen, ettelyke zeer gewichtige vermaningen voor, vs. 34— IX: 1.*

34. Ende tot hem geroepen hebbende de schare met sijne discipelen, seyde hy tot haer, (*q*) So wie achter my wil komen, om mijn leerling te zijn, verg. Luc. XIV: 27, en zich by my voegt, om van my onderwezen te worden, in de verborgenheden van het Euangelie, en te wandelen in dien weg, welken ik aenwijs, die verloochene hemselven, door met woorden en daden te betonen, dat men zich zelven, zijne vermogens, voorrechten, en uitzichten niets acht, maer ten eenemael afziet van eene ingebeelde eigene gerechtigheid, van alle waereldsche voordeelen, van alle aerdsche vermaken, en van alle tijdelyke belangen. om mijne gerechtigheid, als de oorzaek van zaligheid, aen te nemen, en zich aen mijnen dienst onverdeeld op te dragen, ende zulk een neme sijn kruys op, zodat hy bereidwillig zy, om allerlei lijden, wanneer het mijn naem en zaek vordert, te ondergaen, ende hy volge my, door geduurig dien weg te bewandelen, welken ik door leer en voorbeeld aenwijs.

35. (*r*) Want so wie sijn tijdelyk leven sal willen behouden. door my te verlochenen, uit vrees voor kruis en lijden, die sal 't selve verliesen: want hy zal toch sterven, en zich door het najagen der aerdsche dingen, van het eeuwig verderv niet bevrijden kunnen, maer so wie, door ondergaen van kruis en smerten, sijn tijdelyk leven sal verliesen om mijnent wille, ende [*om*] des Euan-

(*q*) Matth. 10: 38. ende 16: 24. Luc. 9: 23. ende 14: 27.
(*r*) Matth. 10: 39. ende 16: 25. Luc. 9: 24. ende 17: 33. Joh. 12: 25.

Euangeliums [*wille*], die sal 't selve behouden, en in de eeuwige heerlykheid weder vinden.

39. Alles, waerin de mensch buiten my zijne behoudenis zoekt, kan hem niets dan schade aenbrengen. Want wat soude het den mensche baten, wat wezenlyk nut en voordeel zou het hem kunnen aenbrengen, so hy de geheele werelt wonne, zodat hy alle die voordeelen en genoegens bezat, welke de waereld en hare vriendschap verschaffen kunnen, ende sijner ziele schade lede, zodat zijn beste deel eeuwig verloren ging? zulk eene dwaze keus zou hem geen voordeel, maer eene eeuwige schade aenbrengen.

37. Ofte wat sal een mensche geven (*s*) tot lossinge en randsoen van sijne ziele? welke, door de zonden, onder de schuld en den vloek is.

38. Er is nergens, dan alleen by my, eenig wezenlyk geluk te zoeken. (*t*) Want de Zoon des menschen, die nu op het diepst verneederd is, zal in den laetsten dag der waereld, met eene onnadenkelyke heerlykheid bekleed zynde, alle menschen elk naer zijne daden vergelden, verg. Matth. XVI: 27. Daerenboven so wie hem mijns ende mijner woorden, uit vrees of eigenbelang, sal geschaemt hebben in dit overspeligh ende sondigh geslachte, het welk zeer van het karakter hunner gelovige vaderen ontaert is, diens sal hem de Sone des menschen oock schamen, wanneer hy sal komen in de heerlickheyt sijns Vaders, met de heylige Engelen, om den ganschen aerdbodem rechtvaerdig te oordeelen.

(*s*) Psalm 49: 9. (*t*) Matth. 10: 32. Luc. 9: 26. ende 12: 8. 2 Tim. 2: 12. 1 Joh. 2: 23.

HET IX. KAPITTEL.

1. (*a*) ENde hy feyde tot haer, de beginfelen van deze dingen zullen nog in uwen leevtijd gezien worden. Voorwaer ick fegge u, en betuig het op de allerplechtigfte wijs, dat 'er fommige zijn van de gene die thans hier ftaen, zo onder mijne Discipelen, als onder de fchaer, die den doot niet en fullen fmaken, tot dat fy fullen hebben gefien, dat het Koninckrijck Gods met kracht gekomen zy.

Den *dood te fmaken* zegt in het gemeen te fterven. Onder de genen, tot welke de Heiland fprak, waren 'er velen die meer byzonder den marteldood fmaken en ondergaen zouden. — Dan vooraf zouden zy zien, dat *Gods Koningrijk met kracht gekomen ware.* — Door *Gods Koningrijk* hebben wy dat geestelyk Koningrijk te verftaen, het welk de Heiland, als verheerlykte Middelaer, ftond op te richten. — Dit Koningrijk zou *komen* en opgericht worden *met kracht*, naerdien het groot geweld zou doen, zo op de harten van byzondere menfchen, als op ganfche volken, en allen tegenftand verbreken, welken Joden en Heidenen, als werktuigen van de macht der duisternis, zouden in den weg brengen, om de doorbrekende komst van dit Godsrijk te verhinderen.

Zommigen der genen, die thans by den Heiland ftonden, zouden de oprichting van dit geestelyk Koningrijk nog by hunnen leevtijd zien en bemerken. De komst van dit Koningrijk, fchoon dezelve trapsgewijze ftond te gefchieden, zou reeds in den aenvang te bemerken te zijn, aen de heerlyke uitwerkfelen. Men zou de komst van dit Koningrijk zien, by de uitftorting van den Heiligen Geest, waerdoor het blijken zou, dat God zijnen Zoon tot eenen Heer en Chris-

(*a*) Matth. 16: 28. Luc. 9: 27.

Christus gemaekt hadde, by de toebrenging van vele Heidenen, door de prediking van het Euangelie, en vooral in die zeer geduchte oordeelen, welke de HEER over de hardnekkige Joden zou uitoeffenen.

Vermits 'er nu flechts een tijd van 40 jaren nodig was, om de gemelde gebeurtenisfen daer te ftellen, zo konden zommigen van 's Heilands Leerlingen en toehoreren deze dingen ligtelyk beleven, gelijk althans van den Apostel JOANNES bekend is.

Deze Voorzegging was eene nadrukkelyke aenmoediging voor 's Heilands Discipelen, om, in weerwil van alle moeilykheden, kloekmoedig te zijn in den dienst van hunnen Heer, daer alles, hoe tegenftrijdig ook in fchijn, dienen zou, om de komst van dit geestelyk Koningrijk te bevorderen.

———. *Vs.* 2 - 13, *befchrijvt de Euangelist de verheerlyking van* CHRISTUS *op den berg, en de gefprekken, welke daerby zijn voorgevallen.*

I. Deze verheerlyking zelve wordt in hare omftandigheden opgegeven vs. 2 - 8.

2. (*b*) Ende na fes dagen, nam Jefus met hem Petrum, ende Jacobum, ende Joannem, ende brachtfe op eenen hoogen bergh bezijden alleen: ende hy wiert voor haer van gedaente verandert.

Den tijd bepaelt MARCUS op deze wijs: *na zes dagen*, dat is, zes dagen na het voorheen gemelde gefprek. Volgens LUCAS Kap. IX: 28, was het *omtrent acht dagen na deze woorden*: want deze rekent 'er by, den dag van het gefprek, en den dag, op welken de verheerlyking in voorgevallen.

De getuigen van dit voorval waren PETRUS, JACOBUS, en JOANNES. — Maer waerom juist deze drie? In het gemeen waren 'er drie, opdat zy, die ooggetuigen wezen zouden van 's Heilands diepe vernedering in Gethfemane, daer tegen

(*b*) Matth. 17: 1. Luc. 9. 28:

mogten gesterkt worden, door het aenschouwen van zijne heerlykheid. Ook deed de Heiland eene zeer wijze keus, ten aenzien van dit bepaelde driemanschap. — Voor PETRUS was het aenschouwen van JESUS heerlykheid, en het gesprek der Hemelingen, ongemeen geschikt, om hem, die den Heiland van zijn verzoenend lijden had zoeken af te trekken, te overtuigen, dat Hy, door lijden, in zijne heerlykheid moest ingaen, alsmede om dien Apostel in zijn geloov te sterken, het welk, by zijne schandelyke verlochening, geweldig stond geschud te worden. — JACOBUS, die, het eerst van alle de Apostelen, het getuigenis van JESUS met zijn bloed verzegelen zou, kon door dit gezicht, als door een voorsmaek van de zalige heerlykheid, worden aengewakkerd, om moedig voor de zaek van zijnen Meester uit te komen. — JOANNES, die de langstlevende der Apostelen wezen zou, was recht geschikt, om deze gebeurtenis aen de laetste nakomelingschap mede te deelen, met verzekering, dat hy verkondigde het gene hy zelvs gezien en gehoord had.

Dit Driemanschap zonderde de Heiland van de schaer en zijne andere Apostelen af, en *bracht hen, op eenen hogen berg, bezijden alleen.* Wy hebben tot nog toe gene genoegzame redenen gevonden, om de oude overlevering te verwerpen, volgens welke dit geval op den berg Thabor, gelegen in Galilea, zou zijn voorgevallen; eene overlevering, welke, ten tijde van HIERONYMUS, algemeen als geloovwaerdig beschouwd werd.

De verheerlyking van den Heiland geschiedde, en door zichtbare, en door hoorbare teekenen.

De zichtbare teekenen vs. 2^b, 3. waren zo ongewoon, dat 'er de Apostelen door verrukt wierden. Zy werden bespeurd en aen het gelaet, en de kleederen van den Heiland.

Ten aenzien van zijn gelaet, zegt MARCUS: *Hy werd van gedaente veranderd.* Het geevt te kennen, dat de Heiland zich, door eene buitengewone verandering, welke aen Hem gebeurde, vertoonde in eene hemelsche en heerlyke gedaente, ziinde bekleed met majesteit en heerlykheid. MATTHÆUS zegt Kap. XVII: 2. dat *zijn aengezicht blonk gelijk de*

zon,

zon, dat is te zeggen, van zijn aengezicht straelde een heldere en schitterende glans af, gelijk aen die der zon, wanneer zy schijnt in alle hare kracht.

Deze zichtbare teekenen van heerlykheid vertoonden zich ook in zijne kleederen vs. 3.

3. Ende sijne kleederen wierden blinckende, seer wit als sneeuw, hoedanige geen volder op aerden [*soo*] wit maken en kan.

MATTHÆUS zegt: *zijne kleederen werden wit, gelijk het licht*, LUCAS zegt: *dat zy wit en zeer blinkende wierden.* Het is als of de gewijde Schrijvers gene woorden genoeg vinden kunnen, om de majesteit, welke zich aen het gewaed van den verheerlykten Middelaer vertoonde, behoorlyk aftemalen. Zy gebruiken woorden, welke gebezigd plegen te worden, van den glans der zon, van de schitteringen des blixems, en van de witblinkende sneeuw, om aen te duiden, dat des Heilands kleederen niet alleen buitengewoon wit waren, maer ook eenen glans van zich gaven, die de oogen der aenschouwen deed schemeren.

Dit alles was een voorspel van die onnadenkelyke heerlykheid, met welke de Middelaer, nadat Hy de reinigmaking van onze zonden zou te weeg gebracht hebben, stond bekleed te worden.

Het tweede zichtbaer teeken was de verschijning van MOSE en ELIA, vs. 4.

4. Ende van haer wiert gesien, de twee beroemde Propheten, Elias met Moses, ende sy spraken met Jesu.

Hebben de Apostelen MOSE en ELIA in de daed gezien, of werden zy hun slechts in een gezicht vertoond? hoe wisten zy dat die twee mannen MOSE en ELIA waren? wat voor een lichaem heeft MOSE gehad, die immers den dood gesmaekt heeft? waerom verschenen juist MOSE en ELIA? waerom was 'er HENOCH niet by tegenwoordig? Deze vragen hebben wy, by de gelykluidende plaets van MATTHÆUS, reeds beantwoord, XVIII. Deel. p. 310-312. — Alleen zullen wy 'er nu nog maer byvoegen, dat 'er gene Engelen verschenen, omdat hier zulke personen nodig waren, die reeds te voren van den MESSIAS getuigd hadden. De zodanigen

waren meest geschikt, om de Apostelen te overtuigen, dat JESUS de MESSIAS ware, van welken zy getuigd, op welken zy vertrouwd, en door welken zy de heerlykheid verkregen hadden.

Welk een heerlyk gezelschap! Hier was de HEER van hemel en aerde, met twee doorluchtige Propheten, die reeds burgers waren van het hemelsche Jerusalem. — Hier was een kort begrip van de gansche Kerk; CHRISTUS het hoofd, met twee leden van de zegepralende, en drie leden van de strijdende Kerk, ten vertoge hoe die alle eens onder één hoofd zouden vereenigd worden.

MOSE en ELIA *spraken met* JESUS, en wel, gelijk LUCAS het nader verklaert, Kap. IX: 31. *van den uitgang, welken Hy te Jerusalem volbrengen zoude*, dat is, van het lijden en den kruisdood, welke Hy ondergaen moest, en van de heerlykheid, welke daerop volgen zoude. Dit gesprek diende, deels ter bemoediging van den Middelaer, deels ter onderrichting van de Apostelen.

5. Ende de voorbarige Petrus, bemerkende dat Mose en Elia zich gereed maekten, om te vertrekken, verg. Luc. IX: 33, vatte het woord op; antwoordende seyde hy tot Jesum, Rabbi, het schijnt dat deze Hemelingen vertrekken willen, omdat zy hier gene geschikte verblijvplaets vinden. Het is daerom goet dat wy hier zijn: ende ik weet een middel, om hun een gemakkelyk verblijv, op dezen berg te bezorgen, laet ons drie tabernakelen van groene takken maken, voor u éénen, ende voor Moses éénen, ende voor Elias éénen.

6. Want hy en wist niet wat hy seyde: want sy waren seer bevreest. De vrees der drie Discipelen, over al het heerlyke en majestieuse, het welk zy zagen, verbijsterde hen zodanig, dat Petrus niet wist wat hy zeide; anders zou hy bedacht hebben, dat JESUS gekomen ware, om te lijden en vernederd te worden, maer niet om lang op dezen berg te blijven, alsmede dat de Hemelingen geen deksel tegen de ongemakken van de lucht nodig hadden, en ook niet langer op aerde vertoeven konden, daer zy hunne bestemming in den hemel hadden.

Trouwens de bevreesde Apostelen werden ook, door een hoorbaer teeken, het welk 'er by kwam, om deze heerlyke vertoning te voltooien, nader onderricht.

7 Ende daer quam, terwyl Petrus nog sprak, een *lichtige* wolcke, dat is, heldere *wolke*, verg. Matth. XVII: 5, diese, te weten Mose en Elia overschaduwde, om de Discipelen te leren, dat deze Hemelingen hier niet blijven zouden; ende eene hoorbare stemme van God den Vader quam uyt de wolcke, seggende, (*c*) Dese JESUS is onëindig meerder dan Mose en Elia; Hy is mijn eigen en geliefde Sone, *in den welken*, als Middelaer, *ik mijn welbehagen heb*, verg. Matth. XVII: 6. Hy is die grote Propheet, welken Mose reeds beloofd heeft. (*d*) Hoort hem daerom, als den onfeilbaren Leeraer, en den getrouwen getuige, met aendacht, eerbied, geloov, en onderwerping.

8. De Discipelen dit horende, werden van vrees als buiten zich zelven wechgerukt, en vielen van schrik op hunne aengezichten, verg. Matth. XVII: 6. Ende haestelick rontom siende, en sagen sy niemant meer dan Jesum alleen by haer, en dat wel in zijne gewone gedaente, ten vertoge dat het nog de tijd niet was van zijne volkomen verheerlyking, tot welke Hy eerst door lijden komen moest.

II. Hierop volgt het gesprek, het welk de Heiland, by deze gelegenheid, met zijne Apostelen gehouden heeft, vs. 9-13.

†. De Heer JESUS *gebood, om deze wondergebeurtenis, tot zekeren tijd toe, geheim te houden, vs. 9.*

9. (*e*) Ende als sy, de Heer JESUS met Petrus, Jacobus, en Joannes, van den bergh afquamen, geboodt hy haer, dat sy niemant verhalen en souden 't gene sy gesien hadden, dan wanneer de Sone des men-

(*c*) Jes. 42. 1. Matth. 3: 17. ende 17: 5. Marc. 1: 11. Luc. 3: 22. ende 9: 35. Coloss. 1: 13. 2 Petr. 1: 17. (*d*) Deuter. 18: 15, 19. (*e*) Matth. 17: 9. Luc. 9: 36.

schen, na het ondergaen van den kruisdood, uyt den dooden soude opgestaen zijn.

Vóór 's Heilands opstanding, moesten zy van deze gebeurtenis niets openbaren, in het gemeen, omdat zy nog het rechte doorzicht niet hadden, in het juste oogmerk van deze verheerlyking, en daerom min geschikt waren, om daer van behoorlyk verslag te doen. — Meer byzonder diende deze gebeurtenis verzwegen te worden, ten aenzien der overige Discipelen, omdat 'er nijd zou hebben kunnen oprijzen, over de onderscheidende voorrechten, met welke PETRUS, JACOBUS, en JOANNES verwaerdigd waren; ook zouden daerdoor hunne vleeschelyke vooroordeelen, omtrent het aerdsche Koningrijk van den MESSIAS, hebben kunnen gestijvd worden. Vooral moest deze zaek voor als nog niet aen de schaer bekend worden; de meesten zouden het niet geloovd hebben, en anderen, die dit verhael aennamen, zouden 'er veelerlei misbruiken van hebben kunnen maken, zommigen om 'er, tot benadeeling van JESUS zaek, vergivt uit te zuigen, zommigen om oproerige bewegingen aen te richten.

Maer na JESUS opstanding mogt deze gebeurtenis ruchtbaer worden. Dan zou het verhael der Apostelen gereder ingang vinden, en dienen kunnen, om de ergernis van JESUS kruis weg te nemen, naerdien Hy, te midden van zijne diepe vernedering, de stralen van zijne Godlyke heerlykheid kennelyk vertoond had.

††. *De Discipelen namen uit dit bevel aenleiding, om den Heiland eene vraeg voor te stellen, vs. 10-13.*

‡. *De vraeg der Discipelen vinden wy vs. 10, 11, en*

‡‡. *Het antwoord van den Heiland, vs. 12, 13.*

10. Ende sy behielden dit woort by haerselven. Dit kwam hun zo vreemd voor, dat zy daerop byzondere opmerking namen, vragende onder malkanderen, wat het was, uyt den dooden opstaen. Dit veronderstelde, dat de Heiland sterven moest, en deze zaek kwam hun onbegrijpelyk voor, omdat zy van de Schrivtgeleerden ge-

gehoord hadden, dat de Christus blijven zou tot in de eeuwigheid, verg. Joh. XII: 34, en nog al in den waen ſtonden, dat de Heiland een aerdsch Koningrijk ſtond op te richten.

11. Ende ſy durvden JESUS om geen nader onderricht verzoeken, maer zy opperden eene geſchilvraeg, welke thans onder de Joodſche Leeraren veel betwist werd, en waermede zy van ter zijde hunne zwarigheid omtrent 's Heilands gezegden aen den dag leiden. Zy vraegden hem ſeggende, Waerom ſeggen de Schriftgeleerde, (*f*) dat Elias de Thisbiter eerſt komen moet? als voorlooper, eer de MESSIAS zijn Koningrijk zal oprichten, volgens Mal. IV: 5. Nu hebben wy reeds Elias op den berg gezien, en derhalven zult gy eerlang uw Koningrijk oprichten. Hoe kunt gy dan ſpreken van ſterven, en van uit de doden opſtaen?

12. Ende hy antwoordende ſeyde tot haer, Elias ſal wel eerſt komen, ende alles weder-oprechten. Dit zeggen der Schrivtgeleerden, in eenen gezonden zin verſtaen, is waerachtig, en gegrond in de Godſpraek van Maleachi. — Maer Elias de Thisbiter wordt niet bedoeld. De Propheet heeft het oog op Joannes den Doper, die komen moest, om het vervallene in leer en zeden te herſtellen. Maer hiermede ſtrijdt niet, dat ik, als borg van zondaren, lijden en ſterven moet, eer ik in mijne heerlykheid ingae; ende [*'t ſal* daerom volgens de uitdrukkelyke voorzeggingen der Propheten *geſchieden*], (*g*) gelijck geſchreven is van den Sone des menſchen, dat hy veel lijden ſal ende veracht worden.

13. Maer ick ſegge u, dat oock Elias, van welken Maleachi geſproken heeft, reeds in den perſoon van Joannes den Doper gekomen is, ende ſy hebben hem gedaen al dat kwaed, wat ſy naer de boosheid van hunne ongelovige harten gewilt hebben, (*h*) gelijck van hem geſchreven is. Even zo zal ook de Zoon des men-

(*f*) Mal. 4: 5. Matth. 11: 14. Luc. 1: 17. (*g*) Pſ. 22: 7. Jeſ. 53: 4. Dan. 9: 26. (*h*) Mal. 4: 5, 6.

fchen, van die zelvde verharde Joden, vele fmaedheden en fmerten lijden moesten. Toen begrepen de Discipelen, dat hun Meester van Joannes den Doper, onder den geheimzinnigen naem van Elia, gefproken had, verg. Matth. XVII: 12, 13.

————. *Wijders verrichtte de Heiland nog een verbazend wonderwerk, vs. 14-29.*

ſ. Het wonderwerk zelve vinden wy vs. 14-27.

†. De aenleiding was tweevouwig, vs. 14-18.

‡. De eerfte was de twist der Discipelen, met de Schrivtgeleerden, vs. 14, 15.

14. Ende als hy, in den morgenftond, by de overige difcipelen gekomen was, fagh hy een groote fchare rontom haer, ende onder die menigte [*eenige*] Schriftgeleerde met haer twiftende.

Het vervolg van dit gefchiedverhael leert ons, dat deze twist veroorzaekt ware, by gelegenheid dat een zeker man onder de fchare zijn kind, het welk bezeten was, tot de Discipelen gebracht hadden, die den duivel niet konden uitwerpen. Daeruit namen de Schrivtgeleerden aenleiding, om het wondervermogen van den Heiland fmadelyk te lasteren, en Hem by de fchaer veracht te maken.

15. Ende terftont de geheele fchare, niet denkende, dat JESUS zo naby was, hem fiende wiert verbaeft van verwondering, en ook van blijdfchap, ende toeloopende groeteden fy hem, ter betuiging van hunne hoogachting, zeer verblijd zijnde over zijne aenkomst.

‡‡. De nadere aenleiding was, dat JESUS *onderzoek deed, naer de oorzaken van den twist, tusfchen zijne Discipelen en de Schrivtgeleerden, vs. 16-18.*

16. Ende hy vraegde de Schriftgeleerde, Wat twiftet gy met defe mijne Discipelen?

17.

17 (*i*) Ende de Schrivtgeleerden durvden niet antwoorden, omdat zy bevreesd waren voor de wijsheid van den Heiland, die hen reeds zo menigmael beschaemd had, ook durvden de Discipelen niet spreken, omdat hun het uitwerpen van den onreinen geest mislukt was; maer één uyt de schare vatte het woord vrymoedig op; antwoordende seyde hy, Meester, ick hebbe mijnen ongelukkigen sone tot u gebracht, denkende u hier te zullen vinden, maer, in deze verwachting te leur gesteld, heb ik my vervoegd by uwe Leerlingen, die ook wel wonderdadige genezingen verrichten. Heb medelijden met mijnen zoon, die eenen stommen en doven geest heeft; hy is door eenen onreinen geest bezeten, die, door zijnen heillosen invloed op de werktuigen van spraek en gehoor, dit kind stom en doov maekt. Daerenboven is hy maenziek, vergel. Matth. XVII: 15, en heeft de vallende ziekte, waervan de bose geest zich ook tot zijn oogmerk bediend, om de akelige toevallen jammerlyk te verzwaren. Dees mijn eeniggeboren zoon, vergel. Luc. IX: 38, wordt van den Satan ysfelyk geplaegd.

18. Ende waer ter plaetse, het zy by het vuur, of by het water, hy hem oock aengrijpt, om op het alleronverwachtst de akelige toevallen te vernieuwen, so scheurt hy hem, en smakt hem door stuiptrekkingen op den grond, als wilde hy hem verscheuren; ende dit maekt het kind menigmael zo benauwd, dat hy schuymt, ende het bruis hem op den mond stae; dan knersset hy, van angst en woede, met sijne tanden, ende verdorret, zijnde reeds geheel uitgeteerd; ende ick hebbe uwe discipelen gesegt en gebeden, dat sy den onreinen geest beteugelen en hem souden uytwerpen, ende sy en hebben niet gekonnen. Ik bid u, help mijnen eeniggeborenen, vergel. Luc. IX: 38.

(*i*) Matth. 17: 14. Luc. 9: 37, 38.

††. *Hierop volgde de wonderdadige genezing, vs. 19-27.*

‡. *De voorbereidselen, of voorafgaende handelingen van den Heiland, zo met de schaer, als met den Vader van het ongelukkig kind, vinden wy vs. 19-24.*

*. *De schaer werd bestraft over haer ongeloov, vs. 19.*

19 Ende hy antwoordde hem, ende seyde, O ongeloovigh geslachte, hoedanig gy zijt hardnekkige Schrivtgeleerden, en alle onder de schaer, die het met u eens zijn, hoe lange sal ick nogh by ulieden zijn? Hoe lange sal ick u nogh verdragen? ik heb reeds zo lang, en zo veel geduld met u geoeffend; ik heb reeds zo vele middelen in het werk gesteld, om uw ongeloov te overwinnen; hoe lang zal al mijn arbeid te vergeevsch zijn, om dit werk des duivels te verbreken? Ik zal den ongelukkigen lijder in aller tegenwoordigheid genezen. Brengt hem tot my.

**. *Daerop volgde 's Heilands onderhandeling, met den Vader van het ongelukkig kind, vs. 20-24.*

20. Ende sy brachten denselven tot hem: (*k*) ende als hy, te weten de onreine geest, die het kind bezeten had, hem den Heer JESUS sagh, scheurde hem, het ongelukkig kind namelyk, terstont de onreine geest, zodat het niet kon blijven staen, maer ter aerde nederviel; ende hy vallende op de aerde, wentelde sich, van wegens de hevige stuiptrekkingen, van zich slaende en schoppende, al schuymende, zo dat hem het bruis van benauwdheid op den mond stond.

21. Ende hy vraegde sijnen vader, Hoe langen tijt is 't, dat hem dit overgekomen is? ende hy seyde hem; het is een verouderd kwaed. Van [*sijne*] kintsheyt af, heeft zich de duivel in dit kind als het ware verschanst.

22. Ende

(*k*) Marc. 1: 26.

22. Ende menigmael heeft de onreine geest hem in levensgevaer gebracht. Dan eens heeft hy hem oock in 't vyer ende dan eens in 't water geworpen, om hem te verderven: maer so gy yet kont, zijt met innerlicke ontferminge over ons beweegt, ende helpt ons. Eene tael, waerin hoop en vrees, geloov en ongeloov tegen elkander worstelden.

23 Ende Jesus seyde tot hem, So gy kont gelooven, dat ik machtig en gewillig ben, om den onreinen geest uit te werpen, (*l*) alle dingen, hoe onmogelyk zy ook schijnen mogen, zijn mogelick en zullen ook werkelyk geschieden, den genen die gelooft, en op mijne almacht vertrouwt.

24. Ende terstont de vader des kints roepende, uit eene sterke begeerte naer de herstelling van zijn ongelukkig kind, met tranen van droevheid over zijn ongeloov, en van vreugde, omdat hy gevoelde dat zijn hart, in het betrouwen op JESUS alvermogen, gesterkt wierd, seyde, Ick geloove Heere, welken ik erken voor den MESSIAS, die macht heeft over de duivelen, ik verlaet my op uwe macht en goedheid, en, vresende dat zijn geloov te zwak mogt wezen, voegde hy 'er by, komt mijne ongeloovigheyt te hulpe.

↓↓. *Hierop werd het ongelukkig kind verlost, vs. 25-27.*

25. Ende Jesus siende dat de schare gesamentlick toeliep, om alles van naby te beschouwen, bestrafte en bedreigde den onreynen geest over zijne boosheid, en dwong hem zijne woonstede te verlaten, seggende tot hem, Gy stomme ende doove geest, ick beveele u, gaet uyt van hem, ende en komt niet meer in hem, opdat de omstanders bemerken zouden, dat dat Hy eene onbepaelde macht had over de duivelen.

26. Ende de onreine geest ging uit, schoon tegen zijnen wil, waervan zijne laetste woede getuigenis gav:

(*l*) Luc. 17: 6.

want hy roepende, zo uit angst als woede, omdat hy den ellendigen lijder verlaten moest, ende hem door geweldige ſtuiptrekkingen ſeer ſcheurende, om voor het laetst zijnen moed aen het kind te koelen, gingh uyt: ende [*het kint*] wiert als doot, zo verſchrikkelyk was de woede van den duivel by zijnen uitgang, alſo dat vele ſeyden, dat het geſtorven was. Dit was eene nieuwe beproeving voor het geloov van den vader.

27. Ende Jeſus, door zijn Godlyk Alvermogen nieuwe levenskracht in het kind willende brengen, en hem daertoe by der hant grijpende, rechtede hem op van de aerde, ende hy ſtont op, gevende hem gezond aen zijnen Vader weder, vergel. Luc. IX: 42.

II. By deze gelegenheid hield de Heiland een geſprek met zijne Discipelen, vs. 28, 29.

28. (*m*) Ende als hy, zijne eigene eer niet zoekende, zich aen de ſchare onttrokken had, en in huys gegaen was, vraegden hem ſijne diſcipelen alleen, Waerom en hebben wy hem niet konnen uytwerpen?

29. Ende hy ſeyde tot haer, gebrek aen geloov is 'er de oorzaek van geweest. Indien gy in mijnen naem wonderen wilt doen, moet gy een vast geloov hebben, het welk niet door twijffelingen geſlingerd wordt: want indien gy een geloov hadt, ſlechts zo klein als een mostaerd zaed, mits gy maer niet twijffelde, gy zoudt allerlei verbazende wonderen verrichten kunnen, verg. Matth. XVII: 20. Dit geſlachte van deze by uitſtek boze en hardnekkige duivels en kan nergens door uytgaen, en verdreven worden, dan door een wondergeloov, het welk door bidden verkregen wordt, ende, om het des te ingeſpanner te maken, met vaſten moet gepaerd gaen.

(*m*) Matth. 17: 19.

12. Ten

12. Ten laetsten verhaelt de Euangelist, hoe de Heiland naer Capernaum gegaen zy, en wat Hy aldaer verricht hebbe, vs. 20-50.

—. De reis zelve vinden wy vs. 30.

30. (*n*) Ende, na het verrichten van het gemelde wonder, van daer wechgaende, reysden sy door Galileen, om allengskens Jerusalem te naderen, alwaer Hy binnen korten tijd dat lijden ondergaen zou, het welk den weg moest banen tot zijne heerlykheid; ende, opdat Hy, door den groten toeloop van het volk, niet zou gehinderd, noch op zijne reis te veel opgehouden worden, ging Hy niet langs den gewonen weg: want hy en wilde niet dat het yemant wiste, omdat hy thans de stilte en eenzaemheid, in het verkeer met zijne Discipelen, begeerde, welke Hy, omtrent zijne aenstaende lotgevallen, onderhouden wilde. Had het volk daervan iets geweten, zouden zy vermoedelyk geweldige en oproerige maetregelen genomen hebben, om 's Heilands lijden voor te komen, verg. Matth. XXVI: 2.

——. Op deze reis onderrichtte de Heiland zijne Discipelen, omtrent zijn aenstaende lijden, schoon zy het niet verstonden, vs. 31, 32.

31. Want hy leerde sijne discipelen, ende seyde tot haer, De Sone des menschen sal overgelevert worden in de handen der bose menschen, ende sy sullen hem allerlei kwaed aendoen, zelvs ten laetsten aen het kruis dooden: ende gedoodt zijnde sal hy ten derden dage weder-opstaen. De Heiland herhaelde deze dingen nog eens, omdat zijne Discipelen met de vorige onderwijzingen geen nut gedaen hadden. Hy voegde 'er daerom by, *legt deze woorden in uwe ooren*, willende dat zy deze dingen in hun geheugen prenten zouden, opdat zy

(*n*) Matth. 16: 21. ende 17: 22. ende 20: 18. Marc. 8: 31. ende 10: 33. Luc. 9: 22. ende 18: 31. ende 24: 7.

zich ten minsten by de uitkomst herinneren mogten, dat JESUS hun dit alles voorspeld hadde, verg. Luc. IX: 44.

32. Maer sy en verstonden dat woort niet. Zy begrepen wel, dat JESUS sprak van een ongeluk, het welk Hem overkomen zoude, maer wegens hunne aerdschgezinde vooroordeelen, omtrent het Koningrijk van den MESSIAS, volgens welke zy de voorzeggingen der Propheten verklaerden, kwamen de voorstellen van den Heiland hun onbegrijpelyk en onaennemelyk voor, ende, offschoon zijne woorden hen bedroevden, verg. Matth. XVII: 23, en ook nieuwsgierig maekten, sy vreesden evenwel hem te vragen, omdat zy beducht waren voor eene rechtmatige bestraffing over hunne onkunde.

———. By zijne komst te Capernaum hield de Heiland nog eene zeer merkwaerdige redewisseling met zijne Discipelen, vs. 33 - 50.

I. De Heer JESUS *opende het gesprek, met zijne Discipelen te vragen, wat zy onder den weg behandeld hadden,* vs. 33, 34.

33. (*o*) Ende hy quam te Capernaum, ende in het huys gekomen zijnde vraegde hy haer, Waer van hadt gy woorden onder malkanderen op den wegh? De Heiland had bemerkt, dat zy in eenen woordenstrijd gekomen waren, maer Hy wachtte zijn ongenoegen daerover te betonen, tot dat zy te Capernaum in huis gekomen, en de gemoederen wat bedaerd waren.

34. Doch sy swegen, uit vrees voor eene welverdiende bestraffing, daer zy wisten, dat JESUS een geslagen vyand was van allen hoogmoed: want sy waren onder malkanderen in woorden geweest op den wegh, wie de meeste [*soude zijn*], en de aenzienlykste posten bekleden, in het waereldsch Koningrijk, het welk zy meenden dat JESUS stond op te richten.

(*o*) Matth. 18: 1. Luc. 9: 46. ende 22: 24.

II. By deze gelegenheid hield JESUS *eene redevoering, in welke Hy den hoogmoed ernstig tegen ging, en de nederigheid als eene hoofddeugd aenprees, vs. 35.-50.*

†. Deze redevoering werd door den Heiland op eene aengename wijs begonnen, maer door de tusschenspraek van JOANNES *afgebroken, vs. 35-41.*

‡. JESUS *besliste niet zo zeer den twist, maer Hy veroordeelde den hoogmoed, als de bron van dezen ongepasten twist, vs. 35-37.*

35. Ende nedergeseten zijnde, om, als hun Leermeester, over deze zaek ernstig en bedaerd met hen te spreken, riep hy de twaelve tot zich: want, schoon de één schuldiger ware dan de ander, hadden zy allen evenwel de lessen van nederigheid hoognodig; ende Hy seyde tot haer, (*p*) Indien yemant wil de eerste zijn, die sal de laetste van allen zijn, ende aller dienaer.

Zommigen vatten deze woorden op, als een tegengift tegen den hoogmoed en de zelvsverheffing, als of de Heer JESUS zeggen wilde: ,, indien iemand uit hoogmoed naer ,, aenzien en grootheid, of naer gezach over anderen staet, ,, die zal zich grotelyks bedriegen, vermits hy de laetste ,, en laegste worden zal, voorzover hy zich verachting by ,, God en menschen op den hals halen zal, en, in plaets ,, van verhoogd te worden, zal vernederd worden."

Anderen beschouwen deze gezegden als eene rechtstreeksche aenprijzing van de nederigheid, en als eene verklaring, dat de nederigheid, in CHRISTUS Koningrijk, de rechte weg zy tot hoogheid, als of de Heiland zeide: ,, indien iemand begerig is, om de hoogste en aenzienlykste ,, in mijn Koningrijk te worden, die moet nederig zijn van ,, harte, anderen uitnemender achten dan zich zelven, zich ,, in alle mogelyke lievdediensten, als den dienstknecht van ,, alle gedragen; die zich vernedert, zal verhoogd wor- ,, den." — Trouwens zulk een is waerlyk de eerste in

(*p*) Matth. 20: 27. Marc. 10: 43.

JESUS Koningrijk, en hy zal groot gerekend worden by God en menschen. Zulk een, die de kleinste is by zich zelven, en de meeste diensten in JESUS Koningrijk verricht, zal het meest van JESUS deugdenbeeld bezitten, en daerom ook het meest van Hem bemind worden.

36. Ende nemende een jong kindeken, het welk die gebreken nog niet openbaerde, die zich in verdere jaren by den mensch vertonen, en waeraen men nog niets bespeurde het gene naer hoogmoed, heerschzucht, of twistgierigheid zweemde, stelde hy dat midden onder haer, ende (*q*) omvingh het met sijne armen, tot een teeken van de tederste lievde, ende om aen te tonen, hoe Hy de nederigheid beminde; seyde Hy tot haer,

37. (*r*) So wie één van soodanige kinderkens, of der minste onderdanen van mijn Koningrijk, die zulken kinderen in beminnelyke hoedanigheden gelijk zijn, met blijken van lievde en hoogachting, sal ontfangen in mijnen name, op mijn bevel, en ter bevordering van mijne eer, in plaets van met hoogmoed en heerschzucht naer het meesterschap te staen, die ontfangt my, en ik zal de blijken van lievde en hoogachting, aen zulk éénen bewezen, rekenen als of zy aen my zelven bewezen waren; ende so wie my met lievde en hoogachting sal ontfangen, die en ontfangt my niet alleen, maer ook dien hemelschen Vader, die my, als den Verlosser van zondaren, in de waereld gesonden heeft, voorzover Hy de lievde aen my betoond rekenen zal, of of zy aen Hem zelven bewezen waren. Staet 'er derhalven naer, om aen de kinderen in nederigheid gelijk te worden.

‡‡. *Hierop volgde eene inspraek van* JOANNES, *welke door den Heiland beantwoord werd, vs.* 38-41.

*. *De inspraek van* JOANNES *vinden wy vs.* 38, *en*

**. *Het antwoord van den Heiland, vs.* 39-41.

38. (*s*) Ende Joannes antwoordde hem, seggen-

(*q*) Marc. 10: 16. (*r*) Matth. 18: 5. Luc. 9: 48. Joh. 13: 20.
(*s*) Luc. 9: 49.

gende, Meester, wy hebben eenen zekeren man gesien, die de duyvelen uytwierp in uwen name, welcke ons niet en volgt: ende wy hebben 't hem verboden, om dat hy ons niet en volgt.

JOANNES had, met eenige van zijne Medediscipelen, den man, van welken hier gesproken wordt, verboden, om langer in JESUS naem duivelen uittewerpen, omdat zy meenden dat 'er eene behoorlyke ondergeschiktheid, in het Koningrijk van den MESSIAS, moest plaets hebben, en dat het uitwerpen van duivelen alleen aen JESUS Discipelen, als eerste amptenaren in zijn Koningrijk, toekwam. Maer nu zy hoorden, dat zy allen aen de kinderen moesten gelijk zijn, en zelvs de minsten, in welken zy iets van JESUS beeld ontdekten, lievderijk en toegevend behandelen, vond JOANNES zich bezwaerd over het gene hy gedaen had.

Wie nu die man geweest zy, die de duivelen uitwierp, wordt niet nader bepaeld. Misschien was hy een Discipel van JOANNES *den Doper*, althans hy schijnt een mensch geweest te zijn, die hoogachting had voor JESUS, in Hem geloovde, en zijne belangen aenkleevde. ofschoon hy voor als nog niet behoorde onder de Discipelen van den Heiland, die Hem bestendig volgden. Trouwens de Heer JESUS velt in het vervolg een gunstig vonnis over dezen man.

Ondertusschen kwam deze handelwijs van JOANNES niet voort uit jaloezy en nijdigheid, maer uit eenen kwalyk geplaetsten yver voor de belangen van zijnen Meester, oordeelende, dat niemand, tot het uitwerpen van duivelen, bevoegd waren, dan hy en zijne Medediscipelen, welke JESUS daertoe byzonder gezonden en gevolmachtigd had.

39. (*t*) Doch Jesus seyde, En verbiedt hem niet, laet hem voortgaen met duivelen uittewerpen; zijn doen kan ons geen nadeel toebrengen: want daer en is niemant die eene kracht of wonderwerk doen sal in mijnen name, ende haestelick van my sal konnen qualick spreken. Het is onmogelyk, dat iemand, die mijnen

(*t*) 1 Cor. 12: 3.

naem gebruikt, om wonderen te doen, te gelijk het oogmerk hebben zou, om eenen aenhang tot mijn nadeel te maken, om lasterlyk van mijn persoon, leer, en Koningrijk te spreken. Dit kunt gy daerom ook van dezen man niet denken. Trouwens hoe zou hy dien zelvden persoon lasteren, in wiens naem hy wonderen verricht? de menschen, by welke hy mijnen naem wilde lasteren, zouden hem niet geloven, hoe zou hy dan eenen aenhang ten mijnen nadeele maken kunnen? Ook zou hy tegen zijn eigen belang werken, naerdien hy de achting, welke hy door het doen van wonderen verkregen had, ras verliezen zoude.

41. Zelvs doet deze man voordeel aen mijn Koningrijk: Want wie tegen ons niet en is, die is voor ons.

Dit was een gemeen spreekwoord in dien tijd, het welk van de zodanigen gebruikt werd, die iemands pogingen niet dwarsbomen, en daerdoor aenleiding geven, dat dezelve hoe langs zo meeredren voorgang maken. — De Heiland schijnt te willen zeggen, dat deze man, in zijnen naem het zelvde verrichtende, als de Discipelen deden, niet konde beschouwd worden als zijn vyand, offschoon hy Hem niet openlyk volgde, het welk uit verschillende oorzaken kon voortkomen. „ Gy moet rekenen, wil JESUS zeggen, dat „ deze man vóór ons is, ons in de hand werkt, dat „ hy onze oogmerken en mijne zaek begunstigt: want „ hy kant zich aen tegen onzen gemenen vyand, hy zoekt, „ zo wel als wy, het rijk der Satans te verstoren; hy doet „ my overal bekend worden, en geevt aenleiding, dat „ de menschen verder naer my vragen. Derhalven is „ hy niet tegen, maer vóór ons, verbied hem daer„ om niet."

41. Daerenboven zal deze man beloning ontvangen, voor den dienst, welken hy aen mijn Koningrijk bewijst. Want (v) so wie ulieden den allergeringsten dienst zal bewijzen, al was het maer, by voorbeeld, dat hy u eenen beker waters sal geven te dincken in mijnen name, op mijn bevel, en uit aenmerking dat ik een welgevallen heb,

(v) Matth. 10: 42.

heb aen weldadigheid, om dat gy Christi [*discipelen*] zijt, voorwaer segge ick u, en zijt 'er van verzekerd, hy en sal sijnen loon geensins verliesen, maer voor dien liefdedienst, in den groten dag, eene genadige vergelding erlangen. Derhalven moet gy dezen man, als eenen kleinen, die de belangen van mijn Koningrijk, naer zijn beste vermogen, zoekt te bevorderen, in liefde opnemen, en hem althans niet verhinderen.

††. *Na deze tusscherspraek, hervat de Heiland den draed van zijne redevoering, ter aenprijzing van nederigheid, en lievderijke hoogachting voor de zulken, die aen de kinderkens gelijk zijn*, *vs.* 42-50

†. *In het gemeen waerschouwt Hy, tegen het geven van ergernis aen de kleinen*, *vs.* 42.

42 (*x*) Ende so wie éénen van dese kleyne en nederigen onder mijne belijders, die den kinderkens gelijk, en gering zijn in hunne eigene oogen, en in my gelooven, ergert, door zich meesterachtig boven hen te verheffen, en hun, in plaets van hen door lievdediensten op te beuren, den voet dwars zet, en droevheid veroorzaekt, het ware hem beter dat een meulensteen om sijnen hals gedaen ware, ende dat hy in de zee geworpen ware.

In den letter, heeft de Heiland het oog op eenen allerzwaersten *molensteen*, uit zulke molens, welke oudtijds door ezelen en andere dieren werden voortgedreven, vergel. Deut. XXIV: 6 — De Heiland wil, in den zakelyken zin, twee dingen te kennen geven; vooreerst dat het ergeren van de gemeine kleinen voor eene allerzwaerste zonde gerekend worde, ten anderen, dat hy, die zodanig eene ergernis geevt, veel zwarer straf onder gaen zal, dan dat hy, met eenen zeer zwaren steen aen den hals, in de zee geworpen wierd: want daerdoor zou alleen het lichaem gedood worden, daer zulk één het eeuwig verderv naer ziel en lichaem beide te wachten heeft.

(*x*) Matth. 18: 6. Luc. 17: 2.

II. *Meer byzonder vermaende de Heiland zijne Discipelen, om zich te wapenen tegen de zelvsverheffing* vs. 43-50.
*. *Dit wordt voorgesteld*, vs. 43-48. *en*
**. *Gebruykt*, vs. 49, 50.

43. (y) Ende ftelt toch alle middelen tot zelvsverlochening yverig in het werk; indien uwe hant u ergert, houwtfe af. Zegt aen zulk eenen, wiens gunst u anderszins zo veel waerdig is, als het gebruik van uwe hand, liever de vriendfchap op, dan dat gy u door hem tot zelvsverheffing zoudt laten vervoeren: het is u beter verminckt tot het leven in te gaen, dan de twee handen hebbende henen te gaen in de helle, in dat onuytbluffchelick vyer. Het is u veel voordeeliger, dan gy geweld doet op u zelven, en u aftrekt van perfonen en zaken, die u tot hoogmoed zouden kunnen vervoeren, dan dat gy u zelven den weg baent tot het eeuwig verderv, in den afgrond der eindelofe donkerheid.

44. (z) Daer hare worm niet en fterft, ende het vyer niet uytgeblufcht en wort.

De plaets der eeuwige verdoemenis noemt de Heiland vs. 43. *de helle.* — Het grondwoord is uit het Hebreeuwsch overgenomen en gevormd; 'er fchijnt gezinfpeeld te worden op het dal Hennoms, buiten Jerufalem. Deze plaets der rampzaligheid wordt dus genaemd, omdat Beëlzebub, de Moloch dezer eeuw, aldaer zijne verblijvplaets heeft; en omdat zy buiten het hemelsch Jerufalem is. — In deze hel zal ook, al wederom met toefpeling op het dal Hennoms, een geduurig vuur branden. De Heiland fpreekt van een *onuitbluschbaar vuur*, om de volftrekte eeuwigheid der helfche ftraffen aen te wijzen. — Daertoe dienen ook de uitdrukkingen vs. 44, *daer hun worm niet ftervt*, *en het vuur niet uitgebluscht werdt*; naerdien het wroegend geweten, gelijk aen eenen knagenden worm, en een altoosdurend vuur, de verdoemden onophoudelyk zal pijnigen.

45. En-

(y) Deut. 13: 6. Matth. 5: 30. ende 18: 8. (z) Jef. 66: 24.

45. Ende indien uwe voet u ergert, houwt hem af. Ontzegt aen elk, die u tot hoogmoed en zelvsverheffing vervoeren wil, uwe vriendschap op, al was hy u anders zo veel waerdig, als het gebruik van uwe voeten: het is u beter kreupel tot het leven in te gaen, dan de twee voeten hebbende, geworpen te worden in de helle, in dat onuytblusschelick vyer. Het is u veel voordeeliger, dat gy u van verleidende personen afzondert, al waren zy u nog zo dierbaer, dan dat gy u door hen vervoeren laet, en u daerdoor het eeuwig verderv op den hals haelt, om eindeloos gepijnigd te worden in den afgrond.

46. Daer hare worm niet en sterft, ende dat vyer niet uytgeblusscht en wort, vergel. vs. 44.

47. Ende indien uwe ooge, het welk gy nog minder missen kunt, dan hand of voet, u ergert, werptse uyt. Ontzegt uwe gemeenschap aen elk, die u tot hoogmoed en zelvsverheffing zoekt te verleiden, al was hy u zo dierbaer, als één van uwe beide oogen: het is u beter maer één ooge hebbende en zwaer verminkt in het Koninckrijck Godts in te gaen, dan twee oogen hebbende in het helsche vyer geworpen te worden. Het is u veel voordeeliger, dat gy deze opoffering doet; dan dat uw deel gesteld worde in het eeuwig vuur, het welk den duivel en zijnen engelen bereid is.

48. Daer hare worm niet en sterft, ende het vyer niet uytgeblusscht en wort, vergel. vs. 44.

49. Want een yeder sal met vyer gesouten worden, (*a*) ende yeder offerhande sal met sout gesouten worden.

50. (*b*) Het sout is goet, maer indien het sout onsout wort, waer mede sult gy dat smaeckelick maken? (*c*) Hebt sout in uselven, ende houdt vrede onder malkanderen.

De woorden van vs. 49, 50. zijn zwaer om te verstaen,

(*a*) Lev. 2: 13. (*b*) Matth. 5: 13. Luc. 14: 34. (*c*) Rom. 12. 18. Hebr. 12: 14.

en worden van de Uitleggeren op verschillende wijzen begrepen. — Zy dienen tot een toepasselyk slot, om de vorige gezegden te bevestigen en nader aen te dringen.

Het eerste gezegde, *een ieder zal met vuur gezouten werden*, schijnt, uit kracht van het redengevend woordeken *want*, te dienen ter nadere bevestiging, dat de straffen der verdoemden eeuwigduurende wezen zullen, als mede ter voorkoming van eene bedenking, tegen de eeuwigheid der straffen, welke men, uit de brooshcid der menschelyke natuur, zou kunnen ontlenen. — „ Denkt niet by u zelven, wil de Heiland „ zeggen, dat de brose natuur der menschen niet bestand zy, „ om de eeuwige straffen te kunnen verduuren: *want een* „ *ieder* van die rampzaligen, welker deel in de hel gesteld „ wordt, *zal met vuur gezouten* worden." — Het *vuur* der helle wordt hier, in zekere betrekking, by *zout* vergeleken. Het zout heeft onder anderen de eigenschap, om het vleesch voor het verderv te bewaren. Ook werd oudtijds het offervleesch met zout gewreven, waerdoor het des te heviger op het altaer brandde. „ Even zo, wil de Heiland zeggen, zal „ het ook gaen met de rampzaligen, elk van hen zal, als het „ ware, met vuur gezouten worden, en in plaets van door „ het vuur verteerd te worden, zullen zy, te midden van „ de helsche vlammen, door een uitwerksel der Godlyke „ macht, onstervelyk blijven; zy zullen onverdervelyke lichamen hebben, om eeuwige straffen te kunnen verduuren."

Met de volgende gezegden, schijnt de Godlyke Leeraer, de opwekkingen tot godzaligheid, welke Hy aen zijne leerlingen gedaen had, nader te willen aenbinden en billyken.

In het gemeen zegt Hy, *een ieder offerande zal*, dat is moet, *met zout gezouten worden*. — Onder andere moest het spijsoffer, zou het Gode aengenaem zijn, met zout gezouten worden, Lev. II: 13. Even zo moesten ook JESUS dienaers en onderdanen, zouden zy den HEER een aengenaem spijsoffer, en Gode een lievlyke reuk zijn, doorzield worden met een zeker zoort van zout, het welk eene bijtende, maer tevens eene zuiverende kracht heeft, namelyk het zout der genade, zo als dezelve bijtende is, voor het vleesch en deszelvs be-

geer-

geerlykheden. Hoe meer nu de Discipelen met dit zout gezouten waren, des te meer zouden zy onverdervelyk bewaerd, en voorbereid worden voor de hemelsche heerlykheid.

Zy moesten daerom toezien, om hun genadebeginsel zuiver en levendig te bewaren. — *Het zout is goed*, in het natuurlyke, om spijsen smakelyk te maken, en voor het bederv te bewaren. Even zo was ook het zout der ingelegde genade in de Discipelen goed en nuttig, zo voor hun zelven als voor anderen. — *Maer*, om die zelvde reden, moesten zy zorg dragen, dat het zout gezond en krachtig bleev: want *indien het zout onzout wierd*, wanneer hun genadebeginsel, door traegheid en onachtzaemheid, aen het kwijnen raekte, *waermede zouden zy het smakelyk maken*, en in vorige kracht herstellen? dan zouden zy als een smakeloos zout onnut zijn, voor zich zelven en voor anderen.

Hebt zout in u zelven, voegt 'er daerom de Heiland by, dat is, „ draegt zorg, dat de genade, welke in u gelegd is, „ hare kracht niet verlieze, of door hoogmoed en vleeschelyke begeerlykheden onderdrukt worde, maer zoekt de„ zelve als een gezond zout te bewaren, door u te oeffe„ nen in zelvsverlochening en godzaligheid."

Vooral vermaende de Heiland zijne Discipelen tot eensgezindheid, zeggende, *houdt vrede onder malkanderen*, dat is, „ laet geen hoogmoed of heerschzucht onder u plaets hebben, „ maer wacht u van zoortgelyke twisten, als welke den „ vrede onder u op den weg gestoord, en aenleiding tot „ mijne tegenwoordige waerschouwingen gegeven hebben."

HET X. KAPITTEL.

B. *Kap. X—XIII. verhaelt de Euangelist, hoe de Heer* JESUS *zijn Prophetische bediening, in Judæa, hebbe waergenomen.*

A. Eerst maekt de Euangelist melding van het gene 'er op de reis naer Jerusalem is voorgevallen, Kap. X.

a. Vs. 1 - 31. verhaelt hy, wat JESUS *gedaen en gesproken heeft, na dat Hy over de Jordaen, in de landpalen van Judæa gekomen was.*

a. Hier beantwoordde Hy eene strikvraeg der Pharizeeuwen, omtrent de echtscheidingen, vs. 1 - 12.

a. De omstandigheden van tijd en plaets worden ons opgegeven, vs. 1.

1. (*a*) ENde van daer opgestaen, en van Capernaum vertrokken zijnde, gingh hy nae de lantpalen van Judea, door d'overzijde van den Jordaen. Over de Jordaen getogen zijnde, kwam Hy in Judæa, ende de scharen quamen wederom te samen by hem, om zijne leer te horen, en zijne wonderen te aenschouwen: ende, gelijck hy gewoon was, leerde hyse wederom, ook genas Hy vele kranken, door zijn wonderdoend Alvermogen, verg. Matth. XIX: 1, 2.

b. Des Heilands gesprek met de Pharizeeuwen wordt vs. 2 - 12, beschreven.

1. Hunne listige vraeg vinden wy vs. 2.

2. Ende de Pharifeen, die bittere vyanden van den Heer JESUS, tot hem komende vraegden hem, Of het een man geoorloft is [*sijn*] wijf willekeurig te ver-

(*a*) Matth. 19: 1.

verlaten, om allerlei oorzake, wanneer het hem maer goeddunkt? Deze ftrikvraeg ftelden zy den Heiland voor, hem verfoeckende.

De Pharizeeuwen waren van begrip, dat de willekeurige echtfcheidingen geoorloovd waren, en dit gevoelen was thans vry algemeen aengenomen onder de Joden. — Daerentegen had de Heiland openlyk geleerd, dat de man zijn wijv, uit kracht der oorfpongelyke inftelling van het Huwelyk, nimmer verftoten moge, dan alleen wanneer zy zich in overfpel verlopen, en daerdoor zelve den band des Huwelyks verbroken had, Matth. V: 31, 32. — De Pharizeeuwen vraegden daerom den Heiland over dit ftuk, en dat wel in de tegenwoordigheid van eene zeer grote menigte van toehoreren, verwachtende, dat Hy een ontkennend antwoord geven zoude, en daerdoor het volk van zich afkeerig maken. — Maer de Godlyke JESUS bracht deze huichelaers tot befchaming, beroepende zich op de oorfprongelyke inftelling van het Huwelyk, ten betoge, dat alle willekeurige echtfcheidingen volftrekt ongeoorloovd zijn.

2. *Het antwoord van den Heiland was uitvoerig, vs. 3-12.*
—. *Eerst bewijst Hy, dat de willekeurige echtfcheidingen ongeoorloovd zijn, vs. 3-9.*
— —. *Daerna beantwoordt Hy eene bedenking van zijne Discipelen, vs. 10-12.*

3. Maer hy antwoordende feyde tot haer, Wat heeft u Mofes, de grote Wetgever van ons volk, omtrent dit ftuk geleerd en geboden? Immers heeft hy uitdrukkelyk verklaerd, dat God, in den beginne, maer éénen man, en maer ééne vrouw gefchapen hebbe, en wel zodanig, dat de vrouw, uit een gedeelte des lichaems van den man, wierd voortgebracht, om daerdoor de allernauwfte vereeniging tusfchen de beide Echtgenoten af te beelden. Mofe voegt 'er by, hoe God gezegd hebbe, *daerom*, omdat de vrouw uit het lichaem van den man gemaekt is, *zal een mensch*, wanneer hy zich in het Huwelyk begeevt, *vader en moeder*, tot welke

hy anders de allernauwste betrekking heeft, *verlaten*, om een nieuw huisgezin op te richten, *en hy zal zijn wijv* onafscheidbaer *aenhangen* en aenkleven, *en die twee zullen tot één vleesch zijn*, zodat zy, door onverbreekbare lievde vereenigd, maer één persoon uitmaken, tot dat hen de dood van één scheidt, Gen. I: 27. II: 24. Gevolgelyk is de willekeurige echtscheiding met de oorsprongelyke instelling van het Huwelyk blijkbaer strijdig. Verg. Matth. XIX: 4-6.

4. Ende sy seyden, die zelvde grote (*b*) Moses heeft evenwel toegelaten en zelvs gelast, aen eene vrouw, wanneer men eenen tegenzin aen haer heeft, eenen scheydbrief te schrijven, ende [*haer*] te verlaten.

De scheidbrieven waren reeds oudtijds onder Israël in gebruik, vergel. Lev. XXI: 14, en de hardigheid van het onbuigzaem Israël stelde MOSE in de noodzakelykheid, om het geven van scheidbrieven toe te laten, Deut. XXIV: 1. Maer, om het misbruik, zo veel mogelyk was, voor te komen, maekte hy daeromtrent zulke bepalingen, dat niemand, zonder dringende redenen, ligtelyk besluiten zou, om zijn wijv te verstoten, vergel. XVIII Deel. p 104 105. — Thans hield men zich niet langer aen deze bepalingen, welke geheel in onbruik geraekt waren, en elk veroorloovde zich zijn wijv eenen scheidbriev te geven, om de minste reden van ongenoegen. Zelvs beweerden de Pharizeeuwen, dat MOSE de willekeurige echtscheidingen niet alleen toegelaten, maer zelvs uitdrukkelyk geboden had.

5. Ende Jesus antwoordende seyde tot haer, Van wegen de hardigheyt uwer herten heeft hy ulieden dat gebodt geschreven, en het verstoten der wijven onder zekere bepalingen toegelaten.

6 (*c*) Maer van het begin der scheppinge is het alzo niet geweest. De band van het huwelyk is, uit kracht van deszelvs oorsprongelyke instelling, voor altoos onverbreekbaer. Immers heeftse Godt man ende wijf gemaeckt. Er was in den beginne maer één man en ééne vrouw, en de laetste werd gemaekt uit het vleesch en been van

(*b*) Deut. 24: 1. Jerem. 3: 1. Matth. 5: 31. (*c*) Gen. 1: 27. Matth. 19: 4.

van den eersten, ten blijke dat zy onafscheidbaer één vleesch uitmaken.

7. (*d*) Daerom sal een mensche sijnen vader ende moeder verlaten, ende sal sijnen wijve aenhangen.

8. Ende die twee sullen tot één vleesch zijn, en maer één persoon uitmaken, tot dat de band des Huwelyks door den dood verbroken worde, also dat sy, na de Huwelyksvereeniging, niet meer twee en zijn, maer één vleesch.

9. (*e*) 't Gene dan Godt zo wijsselyk t'samengevoegt heeft, en scheyde de mensche niet. Gevolgelyk zijn de willekeurige echtscheidingen ongeoorloovd. Er is maer één geval, in het welk de man macht heeft, om zijne echtgenoot te verstoten, wanneer zy zich namelyk aen overspel schuldig maekt, vermits zy dan zelve den band van het huwelyk verbreekt. In zulk een geval, is het den man geoorloovd zijn wijv te verstoten, en eene andere te trouwen. In geen ander geval mag iemand zijne vrouw, op eigen gezach, en naer willekeur verstoten. Die buiten dit geval zijn wijv verlaet, en eene andere trouwt, die doet overspel, en die de verlatene trouwt, doet ook overspel, vergel. Matth. XIX: 9.

De Godlyke Leeraer spreekt hier van het eenige geval, waerin de man van zijne verbindtenis aen het wijv ontslagen wordt, maer niet van gerichtelyke echtscheidingen: want 'er zijn verscheidene gevallen, in welke de Overheid macht heeft, om de Huwelyken te scheiden. Deze zaek laet de Heiland over aen de Burgerlyke Overheden, als mede aen de Leeraers in Kerkelyke en waereldlyke rechten. Hy verklaert alleenlyk, dat willekeurige echtscheidingen, hoedanige 'er onder de Joden, om allerlei beuzelachtige redenen, zeer gemeen waren, met den aert en de oorspronge-lyke instelling van het Huwelyk strijdig zijn, en dat het overspel van de vrouw alleen den man macht geve, om haer te verstoten. Voorts spreekt het van zelvs, dat een man,

(*d*) Gen. 2: 24. 1 Cor. 6: 16. Eph. 5: 31. (*e*) 1 Cor. 7: 10.

in eene Christelyke Maetschappy, alwaer alles met orde geschieden moet, niet op eigen gezach handelen moge, maer dat de beschuldiging van overspel eerst voor het Gericht behoorlyk moet bewezen worden. — Vergel. het gene wy by de gelykluidende plaets, Matth. XIX: 9. hebben aengeteekend, XVIII Deel. p. 337, 338.

10. Ende JESUS in het huys, alwaer Hy thans geherbergd werd, ingegaen zijnde, vraegden hem sijne discipelen wederom van het selve stuk, zeggende, indien de band des Huwelyks zo onverbreekbaer is, als wy daer zo even uit uw gesprek met de Pharizeeuwen gehoord hebben, dan is het waerlyk niet raedzaem om te trouwen; iemand zou een boosaertig wijv kunnen trouwen, en al zijn leven ongelukkig zijn, wanneer hy haer niet verstoten mag, vergel. Matth. XIX: 10.

11. (f) Ende hy seyde tot haer, So wie sijn wijf willekeurig verlatet, zonder dat zy hem ontrouw geworden is, en zelvs den band van het Huwelyk verbroken heeft, ende een andere trouwet, die doet overspel tegen haer.

12. Ende insgelyks indien een wijf haren man sal verlaten, ende met een ander trouwen, die haer beter aenstaet, die doet om dezelvde reden ook overspel. Wat ondertusschen uwe gemaekte bedenking aengaet, dat het niet raedzaem zy te trouwen; deze stelling is niet geschikt voor alle menschen, maer alleen voor zulken, die zich onthouden kunnen. Die de gaev der onthouding heeft, onthoude zich van het huwelyk, wanneer het de belangen van mijn Koningrijk, of andere byzondere omstandigheden vereisschen. Maer niemand moet 'er toe gedwongen worden. Kan iemand zich onthouden, hy blijve in den ongehuwden staet, vooral wanneer hy daerdoor aen de uitbreiding van mijn Koningrijk des te meer onbelemmerd kan arbeiden, vergel. Matth. XIX: 11, 12.

(f) Matth. 5: 32. ende 19: 9. Luc. 16: 18. 1 Cor. 7: 10.

b. De Heer JESUS *zegende ettelyke kinderkens, met oplegging der handen, vs.* 13-16.

13. (*g*) Ende sy, die in Judæa, in den omtrek van 's Heilands toenmalige verblijvplaets woonden, brachten ettelyke jonge kinderkens tot hem, op dat hyse aenraken, hun de handen opleggen, en zegenen soude. Deze menschen beschouwden den Heiland als eenen groten Propheet, eenen byzonderen gunsteling des hemels; zy verlangden daerom, dat Hy deze kinderkens, met oplegging der handen, al biddende zegenen wilde; ende de discipelen, die het beneden de waerdigheid van hunnen Meester achtten, om zich met kinderen op te houden, bestraften de gene, diese tot hem brachten, als of zy zeer onbetamelyk handelden, en den Heiland oneer aendeden.

14. Maer Jesus [*dat*] siende nam het gedrag van zijne Discipelen seer qualick, ende seyde tot haer, Laet de kinderkens vry tot my komen, ende en verhindertse niet: (*h*) want der sulcker is het Koninckrijcke Godts. De belovten van het Euangelie raken ook de kinderen, de voorrechten van mijn Koningrijk, en de geestelyke zegeningen, welke ik eerlang door mijn lijden en volmaekte gehoorzaemheid verwerven zal, zijn zo wel voor kinderen, als voor volwassenen, geschikt.

15. Voorwaer segge ick u, So wie het Euangelie van het Koninckrijcke Godts niet en ontfangt gelijck een kindeken, die en sal in het selve geensins ingaen, noch deel hebben aen deszelvs voorrechten en zegeningen.

De Heiland stelt zijnen Discipelen een kindeken voor, als eene eigenaertige zinprent van eenen waren onderdaen zijnes Koningrijks. By de kinderen ontdekt men nog niet die boosheden van het hart, welke zich by de menschen, in eenen meer gevorderden leevtijd, openbaer maken. Zy zijn oprecht,

(*g*) Matth. 19: 13. Luc. 18: 15. (*h*) Matth. 18: 3. ende 19: 14. 1 Cor. 14: 20. 1 Petr. 2: 2.

en nog niet geoeffend in de ſtreken van list en veinſery; zy zijn nederig, en hebben over het algemeen gene grote verbeelding van zich zelven; zy zijn leeryverig, en beminnen hunne ouderen; zy bevorderen elkanders genoegen; zy zijn ligt te vrede, en kwellen zich niet met ydele zorgen over het toekomende. — In deze en dergelyke beminnelyke hoedanigheden, moet een waer Christen, een rechtgeaert onderdaen van JESUS Koningrijk, aen de kinderkens gelijk wezen.

16. (*i*) Ende JESUS gav aen de kinderkens, die men tot Hem gebracht had, openlyke blijken van zijne tedere lievde: want hy omvinghſe met ſijne armen, [*ende*] de handen op haer geleght hebbende, ſegende hy de ſelve al biddende. Dit verricht hebbende, vertrok Hy naer eene andere plaets, op de grenzen van Judæa, verg. Matth. XIX: 15.

c. Vervolgens beantwoordde de Heiland de vraeg van eenen vermogenden jongman, vs. 17-31.

a. De vraeg van den rijken en aenzienlyken jongman vinden wy vs. 17.

17. (*k*) Ende als hy uytgingh op den wegh, om Jeruſalem te naderen, liep één aenzienlyk jongman, die een zeer groot vermogen bezat, tot hem, ten blijke van den diepſten eerbied, ende voor hem op de knien vallende vraegde hem, Goede Meeſter, wat ſal ick doen, op dat ick het eeuwige leven be-erve?

Deze man was een Overſte of Magiſtraetsperſoon, en nog jong, verg. Luc. XVIII: 18, 22. — Het beginſel, uit het welk zijne vraeg voorkwam, was werkheiligheid. Hy wilde het eeuwig leven door zijne goede werken verdienen, door het uiterlyk onderhouden van de wet, en nog iets daer boven verrichten, hoe moeilyk het ook wezen mogt, om daer door eenen meer dan gemenen trap van heerlykheid, in het volgend leven, te bereiken

b. De

(*i*) Matth. 19: 15. Marc. 9: 36. (*k*) Matth. 19: 16. Luc. 18: 18.

II. *De Heiland gav, op deze vraeg, een zeer uitvoerig antwoord, vs. 18-31.*

1. *Het antwoord van den Heiland zelve vinden wy vs. 18-21.*

2. *Het uitwerksel daervan op het gemoed van den vrager, vs. 22.*

3. *Het gesprek van den Heiland, daer over, met zijne Discipelen, vs. 23-31.*

—. *Zo in het gemeen, vs. 23 27.*

——. *Als met* PETRUS *in het byzonder, vs. 28-31.*

18. Ende Jesus seyde tot hem, Wat noemt gy my goet? Niemant en is goet, dan één, [*namelick*] Godt. God is alleen goed, in nadruk van dit woord. God is volmaekt heilig, oneindig goed en gelukzalig; Hy is alleen de algenoegzame bron van alle weldaden Wanneer gy my derhalven goed noemt, dan moet gy ook erkennen, dat ik waerachtig God ben. Dit had ik vooraf aen te merken, omtrent den tijtel van *goede meester*, waermede gy my hebt aengesproken. Maer wat nu uwe vraeg zelve aengaet, onderhoud alle de Godlyke geboden, in alle opzichten, en volkomen, zonder immermeer in eenig geval te struikelen, dan zult gy het eeuwig leven erlangen. Vermits nu niemand de Godlyke wet, in alles en volkomen, kan gehoorzamen, wilde de Heiland dezen man, door dit antwoord, onder het oog brengen, dat het voor den mensch onmogelyk zy, het eeuwig leven door eene eigene gerechtigheid te verdienen. Dan de rijke jongman begreep de mening van den Heiland niet. Hy dacht dat JESUS hem eenige nieuwe en moeilyke wetten zou voorschrijven, om door derzelver onderhouding, eene meer dan gemene maet van gelukzaligheid, in het volgend leven, te erlangen. Daerom vraegde hy, welke geboden bedoelt gy? verg. Matth. XIX: 17, 18.

19. JESUS antwoordde, ik bedoel die zedelyke geboden, welke God oulings op Sinaï heeft voorgeschreven. Gy weet immers buiten allen twijffel de geboden van de zedelyke

wet, namelyk (*l*) Gy en sult geen oversfpel doen, Gy en sult niet dooden, Gy en sult niet stelen, Gy en sult geen valsche getuygenisse geven, Gy en sult niemant te kort doen, Eert uwen vader ende moeder. In deze geboden liggen alle de zedelyke plichten opgesloten, welke elk een mensch aen zijnen naesten verschuldigd is. De korte hoofdsom van alle die plichten is vervat in deze weinige woorden: *gy zult uwen naesten liev hebben, als u zelven*, Matth. XIX: 19.

Van de zedelyke plichten, welke wy omtrent God betrachten moeten, spreekt de Heiland niet, omdat niemand God kan liev hebben, zonder zijnen naesten liev te hebben, 1 Joh. IV: 20.

20. Doch de vermogende jongman had zich alleenlyk vergenoegd, met deze geboden, in den letterlyken zin, met uitwendige daden te gehoorzamen, zonder te denken aen den geestelyken zin van deze geboden, of eenigzins acht te geven op de verborgene neigingen van zijn bose hart; hy antwoordende seyde daerom tot hem, zonder zich eens te bedenken, Meester, alle dese dingen, welke in de wet zijn voorgeschreven, hebbe ick altoos zeer nauwkeurig onderhouden van mijner jonckheyt af. *Wat ontbreekt my dan nog?* Is 'er ook iets meer te doen? hebt gy my ook het een of ander nieuw gebod voor te schrijven, om eene meer dan gemene trap van gelukzaligheid, in de toekomende waereld, te bereiken?

21. Ende Jesus hem aensiende beminde hem om zijn goed karakter, en omdat hy zich zo prijsselyk in zijn verkeer met menschen gedragen had, en dat wel in zijne jeugd, daer hy aen zo vele verledingen was bloot gesteld. Maer ondertusschen ontbrak hem nog eene zaek, en wel de hoofdzaek, de zelfsverloochening namelyk, en de bereidwilligheid, om alles, zo het nood mogt wezen, aen de belangen van JESUS Koningrijk op te offeren. Dit bracht de Heiland hem onder het oog, ende seyde tot hem, (*m*) Eén dingh ontbreeckt u nog, om volmaekt te wezen in het uitoef-

(*l*) Exod. 20: 12, &c. ende 21: 12. Deut. 5: 7. Rom: 13: 9.
(*m*) Matth. 6: 19. Luc. 12: 33. ende 16: 9. 1 Tim. 6: 17.

uitoeffenen van lievde jegens uwe naesten; gaet henen verkoopt alles wat gy hebt, ende geeft het den armen: ende gy sult eenen schat van meer dan gemene gelukzaligheid hebben in den hemel. Ende komt, wanneer gy alle uwe bezittingen, tot onderhoud der armen, zult gegeven hebben, herwaerts tot my, als uwen Leermeester, neemt het kruys op, maek u gereed, om allerlei lijden en smerten te ondergaen, ende volgt my, om my als een bestendig Leerling overal te vergezellen, en om, van alles beroovd, gelovig op mijne voorzorg te leven.

22. Op deze wijs wilde de Heiland de welmenendheid van dezen werkheiligen jongman beproeven. Maer hy treurigh en zeer ontroerd geworden zijnde over dat woort van beproeving, gingh bedroeft wech: want hy hadde vele goederen, en kon niet van zich verkrijgen, om van alle zijne bezittingen, ten behoeve der armen, afstand te doen.

23. Ende Jesus rontom siende, om op te merken, wat uitwerksel dit gesprek op zijne Leerlingen gemaekt hadde, seyde tot sijne discipelen, nadat de werkheilige jongmàn vertrokken was, (n) Hoe swaerlick sullen de gene die veel goet hebben, en hunne harten aen de schatten dezer waereld vast hechten, in het Koninckrijcke Godts inkomen, en daervan rechtgeaerte onderdanen worden?

24. Ende de discipelen wierden op dat voorstel verbaest, zodat zy als verslagen waren over dese sijne woorden. Maer Jesus wederom antwoordende, en het woord opvattende, opdat dit gezegde eenen des te dieperen indruk op hunne gemoederen maken mogt, seyde tot haer, mijne gelievde Kinderen en leerlingen, hoe swaer is 't, dat de gene die op het aerdsche goet en de waereldsche rijkdommen haer betrouwen setten, in 't Koninckrijcke Godts ingaen?

25. Het is, om my van een bekend spreekwoord te bedienen, lichter dat zulk een groot dier, als een

(n) Spreuck. 11. 28. Matth. 19: 23. Luc. 18: 24.

kemel is, gae door de zeer nauwe ooge van een naelde, dan dat een rijcke zijn hart losmake van de begeerlykheden der rijkdommen, en in het Koninckrijcke Godts ingae, daer het zelve, in vele gevallen, zelvsverlochening vordert, en het opofferen van aerdfche bezittingen.

28. Ende fy wierden op het horen van deze uitfpraek nogh meer verflagen, daer zy nog grotelyks ingenomen waren met vleefchelyke vooroordeelen, omtrent het aerdfche Koningrijk, het welk zy zich verbeeldden dat JESUS zou oprichten, en waerin zy grote voordeelen naer de waereld dachten te behalen, feggende tot malkanderen, Wie kan dan faligh worden?

27. Doch Jefus haer met een veelbeduidend oog aenfiende, om hen te doen opmerken, dat Hy hunne gedachten en woorden, door zijne alwetendheid, wel verftaen hadde, feyde, By de menfchen is 't onmogelick, alle menfchelyk vermogen fchiet te kort, om eenen rijken, die zijn hart aen de aerdfche fchatten heeft vastgehecht, van de begeerlykheden der rijkdommen los te maken, maer niet by Godt, die het hart van eenen aerdschgezinden mensch door heiligende genade veranderen kan: (o) want alle dingen, hoe onmogelyk zy ook by de menfchen wezen mogen, zijn mogelick by den almachtigen Godt.

28 (p) Ende Petrus nam het woord op, met drivt en voorbarigheid, volgens zijn gewoon karakter. Zich tot JESUS wendende, begon hy tot hem te feggen, Siet wy, ik en mijne Medeäpostelen, hebben zo veel lievde voor uw perfoon, uwe leer, en uwen dienst betoond, dat wy om uwen wil alles verlaten hebben, wat ons in de waereld dierbaer was, ende wy zijn u als uwe beftendige Leerlingen overal gevolgt. Hoe groot is dan niet onze zelvsverlochening? welke eene heerlyke vergelding hebben wy dan, voor die opoffering, niet te wachten.

28. In deze vraeg openbaerde Petrus zijne hooggevoelendheid

(o) Job 42: 2. Jer. 32: 17. Zach. 8: 6. Luc. 1: 37. (p) Matth. 4: 20. ende 19: 27. Luc. 5: 11. ende 18: 28.

heid en zelvsverheffing allerduidelykst. Ende Jesus daer op antwoordende seyde, Voorwaer segge ick ulieden, dat gy eene heerlyke beloning erlangen zult. Gylieden zult *in de wedergeboorte*, in de bestuuring mijner Kerke, welke eene zeer aenmerkelyke verandering ondergaen zal, de eer genieten, om de eerste grondvesters van mijn geestelyk Koningrijk te zijn, en in zo ver, na mijne *verheerlyking, zitten op twaelv throonen.* Ook zult gy *de twaelv geslachten van Israël oordeelen*, voorzover uwe leer, by het geestelyk Israël der Christenen, de onfeilbare regelmaet van geloov en wandel zal uitmaken, verg. Matth. XIX: 28. En niet alleen zult gylieden, mijne Apostelen, eene zeer heerlyke beloning erlangen, maer ook de genadige vergelding van allen, die om mijnen wil verlochenen, zal uitnemend groot zijn. Daer en is niemant die in dezen tijd, of in volgende dagen van verdrukking, verlaten heeft huys, of broeders of susters, of vader, of moeder, of wijf, of kinderen, of ackers, of eenige andere opofferingen doen, om mijnent wille ende om de belijdenis des Euangeliums [*wille*],

30. Of hy en ontfangt hondertvout nu reeds in desen tijt, huysen, ende broeders, ende susters, ende moeders, ende kinders, ende ackers, met de vervolgingen. Die iets van het gene op aerde dierbaer is, om mijnen wil, en om de belijdenis van het Euangelie, in tijden van vervolging opoffert, het zy hy huis, het zy hy bloedverwanten, het zy hy ouders, het zy hy kinderen, het zy hy tijdelyke bezitting verlaten heeft, zo zal hy dit alles, onder de belijders van mijnen naem, rijkelyk wedervinden, voorzover deze hem alle lievdediensten bewijzen zullen, zelvs dan, wanneer hy, om de belijdenis der waerheid, wredelyk vervolgd wordt; ende in de toekomende eeuwe zal hy het eeuwige leven erlangen.

31. (*q*) Maer wacht u evenwel van hooggevoelendheid en zelvsverheffing: want vele eerste sullen de laetste zijn, ende [*vele*], die de laetste [*zijn*], de eer-

(*q*) Matth. 19: 30. ende 20: 16. Luc. 13: 30.

ſte. De Voorzienigheid beſtuurt de omſtandigheden der menſchen, vooral wanneer zy zich boven anderen verheffen, meermalen zodanig, dat de eerſte de laetſte worden, en hunne meerdere voorrechten verliezen, en dat de laetſte, die den minſten rang bekleden, de eerſte en de hoogſte worden.

De rechttijdige waerſchouwing heeft de Godlyke Verlosſer, door eene eigenaertige gelykenis van eenige arbeiders in eenen wijngaerd, die op onderſcheidene tijden van den dag gehuurd werden, en evenwel eenen gelijken loon ontvingen, nader opgehelderd en bevestigd, vergel. Matth. XX: 1 - 16.

B. Wijders bericht de Euangelist, wat 'er op den weg is voorgevallen, toen de Heer JESUS *naer Jeruſalem reisde, vs.* 42 - 52.

a. Eerst voorſpelde de Heiland zijne aenſtaende lotgevallen, vs. 32 - 34.

32. (*r*) Ende ſy waren op den wegh, gaende met hunnen gezegenden Meester voor de laetſtemael op nae Jeruſalem: ende Jeſus gingh onverſchrokken voor haer, als leidsman, hoe zeer Hy wist, dat Hy, in die beroemde hoofdſtad van het Joodſche land, een ſchromelyk lijden ondergaen zoude, ende ſy waren verbaeſt over zijne heldhaftige vrijmoedigheid, ende hem volgende waren ſy bevreeſt voor den uitſlag van dezen zo zorgelyken optocht, vermits Hy hun, by deze gelegenheid, eene nadere opening gav van zijn aenſtaende lijden. Ende de twaelve wederom tot hem nemende, begon hy haer te ſeggen de bittere dingen, die hem overkomen ſouden:

33. [*Seggende,*] Siet, wy gaen thans voor de laetſtemael op nae Jeruſalem, ende de Sone des menſchen ſal, als plaetsvervangende borg van zondaren, den Overprieſteren ende den Schriftgeleerden overgele-

(*r*) Matth. 16: 21. ende 17: 22. ende 20: 18. Marc. 8: 31. ende 9: 31. Luc. 9: 22. ende 18: 31. ende 24: 7.

levert worden: ende sy sullen hem, onder eene valsche beschuldiging van Godslastering, ter doot veroordeelen, ende hem den Heydenen overleveren, door Hem te stellen in de handen van den Romeinschen Stad'houder.

34. Ende sy sullen hem bespotten, ende hem geesselen, ende hem bespouwen, ende hem aen het kruis dooden: ende ten derden dage sal hy wederopstaen.

Het was thans voor de derdemael, dat de Heiland zijnen Apostelen bericht gav van zijn aenstaende lijden, en van zijne opstanding; maer het was uitvoeriger dan de vorige. Hy betoonde 'er zijne alwetendheid door, alsmede zijne bereidwilligheid tot zijn aenstaende lijden. Hy wilde de Apostelen al meer en meer wapenen tegen de ergernis van zijn lijden, en hunne aerdschgezinde vooroordeelen te keer gaen. Verg. XVIII. Deel. p. 359, 360.

b. Wijders beantwoordde de Heiland het voorstel der zonen van ZEBEDÆUS, *vs.* 35-45.

a. *Het voorstel zelve vinden wy vs.* 35-37.

b. *Het antwoord van den Heiland, vs.* 38-30.

c. *Het gesprek, het welk de Heer* JESUS, *by die gelegenheid, met zijne Discipelen gehouden heeft, vs.* 41-45.

35. (*s*) Ende tot hem quamen Jacobus ende Joannes, de sonen Zebedei, seggende, Meester, wy wilden [*wel*] dat gy ons dedet so wat wy begeeren sullen, dat gy ons die byzondere gunst bewijzen wilde.

36. Ende hy seyde tot haer, Wat wilt gy dat ick u doe? Welk eene byzondere gunst bedoelt gylieden?

37. Ende sy seyden tot hem, Geeft en vergun ons beiden, dat wy mogen sitten, d'een aen uwe rechter[*hant*], ende d'ander aen uwe slincker[*hant*] in uwe heerlickheyt. Gy zult eerlang verheerlykt wor-

(*s*) Matth. 20: 20.

den, en eenen aenvang maken van uw luisterrijk Koningrijk. Dan zullen uwe Apostelen, gelijk gy onlangs beloovd hebt, zitten op twaelv thronen, oordeelende de twaelv geflachten Israëls, verg. Matth. XIX: 28. Nu zijn wy uwe bloedverwanten, vergun ons daerom dat wy beide den eersten rang in uw Koningrijk bekleden mogen, en ten blijke daervan onze eereplaetsen hebben, onmiddelyk naest u den Koning, de één aen de rechte- en de ander aen de flinkehand.

Volgens MATTHÆUS Kap. XX: 20, 21. had SALOME, de moeder der zonen van ZEBEDÆUS, dit voorftel gedaen, en, volgens onzen Euangelist, was dit van hare zonen zelve voortgekomen. — Het een en ander laet zich zeer geredelyk overeenbrengen, op deze wijs, dat JACOBUS en JOANNES zelve dit voorftel niet durvden doen, of gedacht hebben, dat de Heiland de begeerte van hunne moeder, welke Hem zo vele bewijzen van hare lievde en achting gegeven had, gereder zou toeftaen; dat zy daerom hare moeder verzocht hebben, om den Heiland dit voorftel doen; en dat zy vervolgens dit voorftel van hunne moeder nader hebben aengedrongen.

38. Maer Jefus feyde tot haer, Gy en weet niet wat gy begeert. Uw verzoek is zeer onbezonnen en ongepast. Het komt voort uit eene onverfchoonbare onkunde, omtrent den waren aert van mijn Koningrijk, en uit vleefchelyke vooroordeelen, welke, in weerwil van mijn allerduidelykst en herhaeld onderwijs, onverwinbaer zijn. Wanneer gy deelgenoten van mijne heerlykheid zijn zult, moet gy ook deelgenoten van mijn lijden zijn, Dan moet gy dien zelvden weg van lijden en fmerten betreden, welken ik betreden zal, om tot mijne heerlykheid te komen. Zijt gy zijt daertoe genegen, en meent gy dat lijden te kunnen ondergaen? Konnet gy den drinckbeker van fmerten drincken, dien ick drincke, ende met den doop van allerlei lijdingen gedoopt worden, (*t*) daer ick mede gedoopt worde?

39. Ende

(*t*) Matth. 20: 22. Luc. 12: 50.

39. Ende ſy ſeyden tot hem, Wy konnen, en zijn bereid, al dat lijden geduldig te ondergaen, wanneer wy maer met u heerſchen mogen. Doch Jeſus ſeyde tot haer, Den drinckbeker, dien ick drincke, ſult gy wel drincken, ende met den doop gedoopt worden, daer ick mede gedoopt worde. Gylieden zult een gelijkzoortig lot hebben, als ik ondergaen moet, maer in eene verſchillende betrekking. Ik moet lijden als Verloſſer van zondaren, om de reinigmaking der zonden te weeg te brengen, en gylieden zult, in het uitbreiden van mijn Koningrijk, allerlei vervolgingen ondergaen moeten.

40. Maer het ſitten tot mijner rechter ende tot mijner ſlincker[*hant*], in mijn hemelsch Koningrijk, het genieten van eene meer dan gemene heerlykheid in het volgend leven, en ſtaet by my niet te geven, maer [*het ſal gegeven worden*] (*v*) dien het door mijnen Vader van eeuwigheid bereydt en verordend is. Als Middelaer aengemerkt, heb ik gene beſchikking over die heerlykheid, en de meerdere voorrechten in de huishouding der eeuwigheid, want als zodanig ben ik aen den Vader onderworpen.

41. (*x*) Ende als de [*andere*] tiene Apostelen [*dit*] heerschzuchtig voorſtel hoorden, begonden ſy het van Jacobo ende Joanne ſeer qualick te nemen, omdat elk de eerſte wezen wilde.

42. Maer Jeſus haer tot hem geroepen hebbende, ſeyde tot haer, Gy weet hoe het gelegen is met waereldſche Heerſchappyen, (*y*) dat de gene, die geacht worden Overſte te zijn der volckeren, en het oppergebied voeren over gehele Natien, heerſchappye voeren over haer, die hun onderworpen zijn, en hare Groote, die door de Oppergebieders tot Stadhouders zijn aengeſteld, gebruycken macht over haer, die hun ondergeſchikt zijn.

(*v*) Matth. 25: 34. (*x*) Matth. 20: 24. (*y*) Matth. 20: 25. Luc. 22: 25.

43. (z) Doch met mijn geestelyk Koningrijk is het gansch anders gesteld; alsoo en sal 't daerom onder u niet zijn, gelijk het gaet in waereldsche Heerschappyen, maer so wie onder u groot sal willen worden, en anderen in eer en aenzien overtreffen, die sal uwe dienaer zijn moeten, en zich toeleggen, om het heil van anderen onvermoeid te bevorderen; langs dezen weg van nederige dienstvaerdigheid, zal hy de meeste achting verwerven, en eenen groten loon hebben in het volgend leven.

44. Ende so wie van u de eerste sal willen worden, en uitmunten in voortreffelyke hoedanigheden, die sal aller dienstknecht zijn moeten, en zich beyveren om anderen nuttig te zijn.

45. Volgt mijn voorbeeld na. Want oock de Sone des menschen en is niet gekomen (a) om, gelijk Koningen in deze waereld gewoon ziin gedient te worden, om blijken van uitwendige hulde, onderwerping, en gehoorzaemheid te ontvangen, maer om in dezen staet van zijne diepe vernedering te dienen, in het volbrengen van 's Vaders wil, ende in het uitwerken van de zaligheid der zondaren. De Zoon des menschen, die tevens Gods eeuwige en zelvswezige Zoon is, kwam als Middelaer in de waereld, om (b) sijne ziele en zijn leven te geven [*tot*] een rantsoen of losgeld, het welk voor en in de plaets van vele, die onder de schuld der zonden lagen, en gevangenen des Satans waren, aen Gods gerechtigheid moest worden opgebracht. Zo diep moet ik vernederd worden; volgt gylieden dat voorbeeld van mijne nederigheid.

c. Eindelyk genas de Heiland twee blinden, door zijn wonderdoend Alvermogen, vs. 46-52.

46. (c) Ende sy, JESUS namelyk en zijne twaelv Apostelen, quamen tot Jericho: ende als hy, ende sijne dis-

(z) 1 Petr. 5: 3. (a) Joh. 13: 14. Phil. 2: 7. (b) Eph. 1: 7. Coloss. 1: 14. 1 Tim. 2: 6. Tit. 2: 14. (c) Matth. 20: 29. Luc. 18: 35.

discipelen, ende een groote schare, welke Hem omringde, van Jericho uytgingh, om verder naer Jerusalem voort te reizen, sat de sone Timei, Bartimeus de blinde, benevens nog eenen anderen blinden, aen den wegh naer Jerusalem, bedelende.

Volgens MATTHÆUS Kap. XX: 30. waren 'er twee blinden. Maer MARCUS spreekt slechts van eenen blinden, en noemt hem BARTIMEUS, *den zoon van* TIMEUS, omdat deze het woord voerde.

47. Ende van de omstanders hoorende dat het Jesus de Nazarener was, die voorbyging, en van wiens wonderen zo veel gerucht was uitgegaen, begon hy te roepen ende te seggen, Jesu, gy Sone Davids, die de beloovde MESSIAS zijt, ontfermt u mijner; heb medelijden met mijnen ellendigen toestand, en verlos my van de akelige blindheid.

48. Ende vele uit de talrijke schaer der omstanderen bestraften hem, op dat hy swijgen soude. Zy oordeelden, dat zulk een geroep niet te pas kwame, en anderen waren gebelgd, over de vereerende aenspraek van Davids zoon; maer de ongelukkige stoorde zich niet aen die ontijdige bestraffing, hy riep zelvs soo veel te meer, Gy Sone Davids, ontfermt u mijner.

49. Ende Jesus, die den blinden eenigen tijd had laten roepen, om zijn geloov te beproeven, [*stil*]staende, seyde dat men hem roepen soude, om nader by te komen; ende sy riepen den blinden, seggende tot hem, Hebt goeden moet, staet op, hy roept u, dat is een teeken, dat Hy u genezen zal.

50. Ende hy sijnen mantel of zijn opperkleed afgeworpen hebbende, om des te meerderen spoed te maken, stont blymoedig op, ende quam tot Jesum.

51. Ende Jesus antwoordende seyde tot hem, Wat wilt gy dat ick u doen sal? welk eene gunst begeert gy van my te erlangen? ende de blinde seyde tot hem, Rabboni, lieve Meester, dat ick siende magh worden. Dit begeer, dit bid ik.

52. Ende Jesus, innerlyk bewogen met aendoenin-

gen van het tederste mededogen, *raekte zijne oogen aen*, om de schaer te doen opmerken, dat de genezing door Hem geschiedde, vergel. Matth. XX: 34. Wijders seyde de Heiland tot hem, Gaet henen, (*d*) uw geloove heeft u behouden; uw vertrouwen op mijne macht en goedheid heeft aenleiding gegeven tot uwe herstelling. Ende terstont, op dat zelvde oogenblik, wiert hy siende, ende volgde Jesum op den wegh, vervuld met werkzame besteffen van eerbied en dankbaerheid.

HET XI. KAPITTEL.

B. Kap. XI—XIII. verhaelt de Euangelist het gene de Heiland te Jerusalem gesproken en gedaen heeft, in de laetste dagen voor zijn borgtochtelyk lijden.

a. Op den vierden dag, voor het houden van zijn laetste Pascha, deed Hy zijne plechtige intrede binnen Jerusalem, Kap. XI: 1 - 11.

1. (*a*) ENde doe JESUS met zijne Discipelen hunnen tocht bykans volbracht hadden, zodat sy Jerusalem genaeckten, en gekomen waren tot de gehuchten Bethphage ende Bethania aen den olijfbergh, sondt hy twee van sijne discipelen uyt.

De intrede van den Heiland binnen Jerusalem wordt hier, door *ende*, aen de genezing van den blinden BARTEMEUS onmiddelyk verbonden. Dan hier uit moest men niet besluiten, dat het een en ander ter zelvder tijd zy voorgevallen. Tusschen de gemelde genezing, en 's Heilands intrede binnen Jerusalem, zijn nog wel vier dagen verlopen. — Tusschen beide deze gebeurtenissen, moet het verhael van JOANNES Kap. XI: 17— XII: 11. worden in-

(*d*) Matth. 9: 22. Marc. 5: 34. (*a*) Matth. 21: 1. Luc. 19: 29.

ingevlochten ; namelyk de opwekking van LAZARUS, het vertrek van den Heiland naer de woestijne van Ephraim, om de lagen der nijdige Overpriesteren te ontwijken, zijne terugreis uit de woestijne van Ephraim naer Bethanien, de maeltijd, welken Hy aldaer aen het huis van Simon den melaetſchen gehouden heeft, en den raedſlag der Joden, om zo wel JESUS, als LAZARUS te doden.

MARCUS, die zich op de kortheid toelegt, heeft alle deze byzonderheden, als tot zijn oogmerk niet dienstig, overgeſlagen, en zich alleen bepaeld tot het gene, na de voorgemelde genezing der blinden, op den vierden dag vóór 's Heilands laetſte Paſcha en dood, merkwaerdig is voorgevallen.

De Heiland *genaekte* nu, met zijne Discipelen, *tot Bethphage en Bethania.* — *Bethphage* was een gehucht, en *Bethania* een vlek, *aen den olijvberg* gelegen. In het vlek Bethania, het welk 15 ſtadien, of drie kwartier uur gaens, van Jeruſalem lag, woonde LAZARUS met zijne beide zusteren, MARTHA en MARIA, Joh. XI: 18.

Van daer zond JESUS twee van zijne Discipelen, misſchien PETRUS en JOANNES, uit.

2. Ende ſeyde tot haer, Gaet henen in het vleck, dat tegen u over gelegen is; ende terſtont als gy in 't ſelve komt, ſult gy vinden een veulen gebonden, het welk nog geheel onbereden is, op welck geen menſche geſeten en heeft: ontbindt het ende brengt het.

Dit *veulen* was het veulen eener ezelinne, en de Discipelen moesten beide het veulen en de ezelin ophalen, verg. Matth. XXI: 2. Ondertusſchen ſpreekt MARCUS alleen van het veulen, omdat de Heiland zich alleen, of immers voornamelyk, van het veulen bedienen wilde. Dit ſchijnt de reden, waerom MARCUS van de ezelin geheel zwijgt, en zich alleen tot het veulen bepaelt.

De Discipelen moesten, zonder den eigenaer te kennen, aen wiens deur dit veulen gebonden was, of hem verlov te vragen, terſtond ſchikkingen maken, om het zelve te ontbinden, en tot den Heiland te brengen.

3. Ende indien yemant, het zy de eigenaer van het veulen, het zy een ander, tot u ſegt, Waerom doet gy dat? So wordt niet verlegen, maer ſegt, dat de Heere, die over alles het gebied voert, het ſelve veulen van nooden heeft, ende hy ſal 't, zonder eenig tegenſpreken, terſtont herwaerts ſenden, en u vryheid geven, om het mede te nemen.

Hier geevt de Heiland wederom eene nieuwe proev van zijne alwetendheid.

4. Ende de Discipelen gehoorzaemden des Heilands bevel, ſchoon zy niet begrepen, tot wat einde de ezelin met haer veulen dienen moest; ſy gingen henen, ende vonden het veulen gebonden by de deure van den eigenaer, buyten aen de wegſcheydinge, of den tweeſprong, alwaer men twee onderſcheidene wegen kon inſlaen, ende ſy ontbonden het ſelve.

5. Ende, toen zy daermede bezig waren, zagen zy de vervulling van 's Heilands Voorzegging: want ſommige van de gene die aldaer ſtonden, ſeyden tot haer, Wat doet gy, dat gy het veulen ontbindt? Wie heeft u daertoe vryheid gegeven?

6. Doch ſy ſeyden tot haer, gelijck Jeſus bevolen hadde: ende ſy lietenſe gaen, zonder verder tegenſpreken,

7. Ende ſy brachten (*b*) het veulen tot Jeſum, ende wierpen (*c*) hare kleederen daer op, ende hy ſat op het ſelve.

Zy *wierpen* hunne opper*klederen* op het veulen, deels om het gebrek van eenen zadel te vergoeden, en den Heiland daerdoor gemak toe te brengen, deels ook en voornamelyk om Hem daerdoor te vereeren. Zulke blijken van eerbied en onderwerping was men in het Oosten gewoon, aen Koningen en Vorsten te betonen, vergel. 2 Kon. IX: 13. De gezegende JESUS *zat* op het veulen, en de ezelin moeder liep 'er by, misſchien om de ſtaetſie eenigzins te vermeerderen, en voornamelyk om het veulen des te beter te doen vol.

(*b*) Joh. 12: 14. (*c*) 2 Kon. 9: 13.

volgen. — Voorts is het bekend, dat de lieden van aanzien in het Oosten zich van ezelen bedienen, om 'er op te rijden.

8. Ende vele ſpreydden hare kleederen op den wegh: ende andere hieuwen meyen van de boomen, dat is, takken met haer groen loov, ende ſpreyddenſe op den wegh, opdat de Heiland over dezelve mogt voortrijden, even als Koningen, wanneer zy zich plechtſtatig naer de plaets van hunne kroning begaven, gewoon waren, langs wegen met tapijten beſpreid, voort te rijden.

9. By dezen plechtigen optocht, was JESUS vergezeld met eene zeer talrijke ſchaer, van welke een deel Hem voorging, en een ander deel achter Hem volgde, zodat JESUS met zijne Discipelen in het midden ware. Ende die voorgingen ende die volgden, riepen, ſeggende, Hoſanna, dat is, *geev* den Koning allerlei *heil* en voorſpoed, verg. Pſ. CXVIII: 25; (*d*) geſegent [*is*] en zy hy, die de zoon van David, of de MESSIAS zijnde, komt in den name des Heeren: vergel. Pſ. CXVIII: 26.

10. Geſegent [*zy*] het Koninckrijck onſes vaders Davids, 't welck nu, door den MESSIAS, in vollen luister zal herſteld worden, en komt in den name, op het bevel, en volgens de belovte des Heeren: Hoſanna, Heer, *geev* nu *heil*, laet den MESSIAS niet alleen voorſpoed genieten op de aerde, maer ook den eerſten trap van eer bereiken in de hoogſte [*hemelen*].

Maer, met welke eene gemoedsgeſteldheid werd deze lovzang door de ſchaer uitgeroepen? Er waren 'er zekerlyk onder die den Heiland dezen lovzang, oprecht en gelovig, hebben toegezongen, maer by verre de meesten was het enkel lippenwerk. — Ondertusſchen werd de menigte tot het uitroepen van dezen lovzang bewogen, door de wonderen, welke zy den Heiland zagen verrichten, en wel by-

(*d*) Pſalm 118: 26.

zonder door de opwekking van LAZARUS, verg. Luc. XIX, 37. Joh. XII: 10-13.

11. (e) Ende Jesus quam binnen Jerusalem, vergezeld van de juichende schaer. De gehele Stad werd beroerd, en de een zeide in verbaesdheid tot den anderen: wie is deze, die op zulk eene plechtige wijs, en met zo veel gejuich wordt ingehaeld? De scharen, welke den Heiland al juichende voorgingen en volgden, zeiden: *dezen is* JESUS, *de grote Propheet* by uitnemendheid, die, tegen alle verwachting, uit het verachte *Nazareth in Galilea* is voortgekomen; ende vervolgens ging Hy in den Tempel: ende als hy alles rontom besien en opgenomen hadde, wat 'er onder de kopers, en wisselaers, in dit Heiligdom omging, ende als het nu avontstont was, gingh hy uyt nae Bethanien met de twaelve, om aldaer den nacht door te brengen.

Over de oogmerken van 's Heilands plechtige intrede binnen Jerusalem, vergelyke men onze aenteekeningen, by de gelijkluidende plaets van MATTHÆUS, Kap. XXI: 1-12, XVIII. Deel. p. 373, 374.

β. *Vs.* 12-19. *verhaelt de Euangelist, wat 'er op den volgenden dag, zijnde de derde vóór 's Heilands kruisdood, is voorgevallen.*

α. *Zo op den weg van Bethania naer Jerusalem, vs.* 12-14.

β. *Als te Jerusalem, en in den Tempel, vs.* 15-19.

12. (f) Ende des anderen daegs, na des Heilands plechtige intrede binnen Jerusalem, als sy des morgens zeer vroeg uyt Bethanien gingen, hongerde hem onder den weg.

13. Ende siende van verre eenen vijgeboom, die vele bladeren hadde, gingh hy [*om te sien*] of hy oock yet op denselven soude vinden, het welk geschikt was om zijnen honger te stillen, ende daer by ge-

(e) Matth. 21: 12, 14. Luc. 19: 45. Joh. 2: 14. (f) Matth. 21: 18.

gekomen zijnde, vondt hy niet dan bladeren, en gene vruchten hoe genaemd: want het en was de tijt der vijgen niet. Dit wist ook de Heiland wel. Maer de boom maekte eene ongemene schone vertoning, hy stond veel vroeger, dan de andere vijgenbomen, en als voor zijnen tijd, in het volle blad. Uit deze schone vertoning zou men hebben mogen verwachten, dat 'er ook vruchten aen wezen zouden; en in zo ver was hy eene eigenaertige zinprent der toenmalige gesteldheid van het Joodsche volk.

14. Ende Jesus vatte het woord op, antwoordende seyde Hy tot denselven boom, die met zijne bladeren zulk eene schone vertoning maekte: Niemant en ete [*eenige*] vrucht meer van u in der eeuwigheyt. Ende sijne discipelen hoorden 't met verwondering. Ook verwelkte de fleurige vijgenboom terstond, Matth. XXI: 20

In deze handelwijs met dien vijgenboom, welke de Heiland het rampzalig lot der ongelovige Joden, wegens hunne onvruchtbaerheid in het goede, eigenaertig affchilderen. — Het Joodsche volk was, even als de vijgenboom, geplant in den vruchtbaren grond van Kanaan, en had alles ontvangen, het welk deszelvs geestelyke vruchtbaerheid middelyk kon bevorderen. De Heiland was begerig, om eens vrucht te zien van dit volk; daerna hongerde Hy als het ware, en wilde thans eene proev nemen van deszelvs vruchtbaerheid. Dan zijne begeerte werd niet voldaen. Het Joodsche volk had wel bladeren van uitwendige plichtsbetrachting, maer gene vruchten van ware Godzaligheid. — Billyk verdiende daerom die geheimzinnige vijgenboom, om met onvruchtbaerheid geslagen te worden. Ook is dit vonnis over het Joodsche volk uitgevoerd, wanneer zy aen dat oordeel der verharding, onder het welk zy tot op den huidigen dag zuchten, onderworpen zijn.

15. Ende sy quamen vervolgens te Jerusalem, (*g*) ende Jesus in het voorhov van den Tempel gegaen zijnde, begon de gene, die in den Tempel verkochten ende kochten, uyt te drijven: ende de ta-

(*g*) Matth. 21: 12. Luc. 19: 45. Joh. 2: 14.

felen der wisselaers, ende de sitstoelen der gene die de duyven verkochten, keerde hy om.

16. Ende en liet niet toe dat yemant eenigh vat door den Tempel droege.

In het voorhov van den Tempel waren winkels, alwaer alles verkocht werd, wat tot den offerdienst vereischt werd. Men dreev 'er koophandel in ossen, schapen, en andere noodwendigheden tot de offeranden. De Priesters lieten dezen koophandel toe, tot geriev der vreemdelingen, die op de Feesten verschenen. Met dezen koophandel ging daerenboven veel bedrog gepaerd, en de Priesters speelden daerin eenen meesterlyken rol, naerdien zy een verdrag met de veehandelaers maekten, dat zy de offerbeesten tot zekeren prijs zouden aenvoeren, die zy dan, onder voorgeven dat deze offerbeesten beter waren dan andere, door hunne bedienden aen de vreemdelingen ten duursten verkochten. — Ook waren 'er die duiven verkochten, ten dienste der behoeftigen, die geen vermogen hadden om groot vee te kopen, en daerom volstaen konden, met het offeren van jonge duiven of tortelduiven. Aen deze duivenhandelaers hadden de Priesters mede eene plaets in het Voorhov aengewezen, zius dat zy mede in de voordeelen deelden.

Verder waren 'er wisselaers, zijnde zulke personen, die de vreemdelingen hielpen, om het vreemde geld, het welk zy uit hun land hadden medegebracht, te wisselen met zulk geld, het welk te Jerusalem gangbaer was.

Deze ontheiligers van den Tempel dreev de Heiland, met al hun gereedschap, uit den Tempel. Zelvs liet Hy niet toe, dat iemand eenig vat of gereedschap, het welk tot den heiligen dienst niet nodig was, door den Tempel droeg, om dat dit Heiligdom daerdoor verontreinigd werd.

Er is, die denken, dat de reden, waerom zich de kooplieden en wisselaers niet tegen den Heiland aenkantten, maer zich aen Hem onderwierpen, moet gezocht worden in het recht der Zeloten, volgens het welk byzondere personen het gezach hadden, om ongeregeldheden in den Godsdienst te weren, en de schuldigen, naer het voorbeeld van PINEHAS, des noods met den dood te straffen. De handelaers zouden

dan

dan den Heiland voor zodanigen Zeloot hebben aangezien. Maer dit zogenaemde recht der Zeloten wordt, zonder genoegzamen grond, vooronderfteld.

Het komt nader, dat de Heer JESUS hier als Leeraer en Propheet handelde. — Het is waer, de Leeraers en Propheten hadden groot gezach by het Joodfche volk. Maer voor zulk eenen Propheet van groot gezach werd de Heiland niet erkend, immers niet van die lieden, die in het voorhov van den Tempel koophandel dreven, en althans niet van de Overpriesters en Hoofdmannen des Tempels, die in dezen handel zo veel deel hadden.

De Heiland gav hier een kennelyk bewijs van zijn oneindig Alvermogen, daer dezen handelaren, en vooral den Priesteren, welken harten met fpijt en wrevel zulien zijn vervuld geweest, zo de handen gebonden werden, dat zy zich tegen den Godlyken Leeraer niet verzetten durvden.

17. (*h*) Ende dat deze yver wel beftuurd ware, bleek uit de verdediging van 's Heilands gedrag: want hy leerde en bracht hun onder het oog, hoe de Tempel dusdoende verontheiligd wierd, feggende tot haer: En is 'er niet gefchreven, by den Propheet JESAIA, Kap. LVI: 7, (*i*) Mijn huys fal een huys des gebedts genaemt worden allen volcken? (*k*) Maer gy hebt dat, volgens eene andere voorzegging, Jer. VII: 11. [*tot*] eenen kuyl der moordenaren gemaeckt.

In de eerstgemelde Godfpraek wordt voorfpeld, dat de gelovigen, uit alle volken, onder den dag van het Nieuwe Testament, zich by de gemeenfchap der Christelyke Kerk voegen zouden, om God eenparig aen te bidden, en om Hem in geest en waerheid te dienen. Uit deze Godfpraek nu mogt de Heiland, met het hoogfte recht, dat gevolg afleiden, dat de Tempel niet tot koophandel, maer alleen tot den dienst van God, moest gebruikt worden. — In de

(*h*) Matth. 21: 13. Luc. 19: 46. (*i*) 1 Kon. 8: 29. Jef. 56: 7. (*k*) Jer. 7: 11.

andere Godspraek, brengt de Propheet JEREMIA zijnen tijdgenoten onder het oog, dat zy, door het uiterlyk waernemen van den Tempeldienst, en eene geveinsde vertoning van godsdienstigheid, terwijl zy zich, onder dit alles, aen de snoodste grouwelen schuldig maekten, den Tempel maekten tot eene spelonk van grouwzame boosdoeners. Op zoortgelyk eene wijs nu, werd ook de Tempel in 's Heilands dagen verontreinigd, daer men de woning van den Allerhoogsten veranderde in eene marktplaets, op welke allerlei bedrog en knevelary gepleegd werden.

18. Ende de Schriftgeleerde ende Overpriesters hoorden [*dat*] met spijt en grote verbittering, ende (*l*) sochten hoe sy hem op eene listige wijs dooden souden: want sy vreesden hem openlyk aen te tasten, om dat de gantsche schare ontsettet was over sijne leere, en zeer veel eerbied had voor zijn persoon.

19. Ende als het nu late op den dag geworden was, gingh hy uyt buyten de stadt Jerusalem, naer Bethanien, om aldaer te overnachten.

γ. Eindelyk verhaelt de Euangelist, wat 'er, op den tweeden dag vóór het Paeschfeest, en vóór 's Heilands dood, zy voorgevallen, Kap. XI: 20— XIII: 37.

a. Op den weg tusschen Bethanien en Jerusalem, des morgens vroeg, vs. 20-26.

20. Ende des anderen daegs, des morgens vroegh, op den weg tusschen Bethanien en Jerusalem, den voorheen gemelden vijgenboom voorbygaende, sagen sy dat de vijgeboom geheel verdorret was van de wortelen af, tot den top toe. Daegs te voren was hy vol met bladeren.

21. Ende Petrus [*fulcks*] indachtigh geworden zijnde, seyde tot hem, Rabbi, siet, de vijgeboom, dien gy gisteren morgen vervloeckt hebt, is geheel verdorret.

Het

(*l*) Joh. 7: 19.

Het schijnt uit alle de omstandigheden, dat de Discipelen daegs te voren, by het horen van 's Heilands vloekspraek, niet gelet hebben op de oogenblikkelyke uitwerking daervan. Des avonds terug kerende, zal het te donker geweest zijn. Maer, toen de Discipelen den volgenden morgen dien zelfden weg bewandelden, viel hun oog op dien vijgenboom; de bladeren waren geheel verdord, zelfs was hy geheel dood, tot de wortelen toe. PETRUS en zijne Medeäpostelen eerbiedigden daerin een Godlyk wonderwerk, dat een zo fleurige boom, binnen zulken korten tijd, geheel verstorven ware.

22. Ende Jesus antwoordende seyde tot haer, Hebt geloove op Godt, en vertrouwt in alle gevallen op zijn oneindig Alvermogen.

23. (*m*) Want voorwaer segge ick u, en maekt 'er gerust staet op, dat gy, wanneer gy vastelyk vertrouwt op het Godlyk Alvermogen, de meestontzettende wonderen zult kunnen verrichten. Ik verzeker u zelfs, dat so wie, by voorbeeld, tot desen gindschen bergh sal seggen, Wort opgeheven ende in de zee geworpen, ende aen den goeden uitslag niet en sal twijffelen in sijn herte, maer sal gelooven dat 't gene hy segt geschieden sal, het sal hem geworden so wat hy segt.

24. Daerom segge ick u, (*n*) Alle dingen, die gy biddende begeert, gelooft dat gyse ontfangen sult, hoe onmogelyk het naer den mensch ook wezen moge, ende sy sullen u geworden.

25. Ende wanneer gy staet en u schikt om te bidden, (*o*) vergeeft indien gy yet hebt tegen yemant: op dat oock uwe Vader die in de hemelen is, uliedien uwe misdaden vergeve. Iemand, die een onverzoenbaer hart heeft, kan gene vergeving of gunsten by God ontvangen, verg. Matth. VI: 14.

(*m*) Matth. 17: 20. ende 21: 21. Luc. 17: 6. (*n*) Jer. 29: 12. Matth. 7: 7. Luc. 11: 9. Joh. 14: 13. ende 15: 7. ende 16: 24. Jac. 1: 5, 6. 1 Joh. 3: 22. ende 5: 14. (*o*) Matth. 6: 14. Coloss. 3: 13.

26. (*p*) Maer indien gy niet en vergeeft aen zulke menschen, die u beledigd hebben, so en sal uwe Vader, die in de hemelen is, oock uwe misdaden niet vergeven.

b. Hierop volgt een bericht van het gene 'er, op dien zelvden dag, in den Tempel is voorgevallen, vs, 27— XII: 44.

A. De Heiland beantwoordde eene vraeg der Joodsche Overheden, door welk eene macht Hy sprak en handelde, Kap. XI: 27— XII: 12.

1. De vraeg der Joodsche Opperhoofden vinden wy vs. 27, 28.

27. (*q*) Ende sy, JESUS en zijne Apostelen, quamen wederom te Jerusalem: ende als hy in den Tempel wandelde, en aen het volk, het welk rondom Hem was, het Euangelie verkondigde, quamen tot hem de Overpriesters ende de Schriftgeleerde, ende de Ouderlingen, mannen van het hoogste gezach en aenzien.

28. Ende seyden tot hem, (*r*) Door wat macht doet gy dese dingen? dat gy gisteren de handelaers uit den Tempel verdreven hebt, en heden het volk openlyk leert? Ende wie heeft u dese macht gegeven, dat gy dese ongewone dingen doen soudet?

2. Het antwoord van den Heiland, op deze boosaertige vraeg, was zeer uitvoerig, Kap XI: 29— XII: 12.

— Eerst antwoordt Hy door eene wedervraeg, vs. 29-33.

29 Maer Jesus antwoordende seyde tot haer, Ick sal u oock één woort vragen: antwoordt my oock, ende so sal ick ook uwe vraeg regelrecht beantwoorden, en u seggen, door wat macht ick dese dingen doe.

30. Mijne vraeg is deze. De Doop Joannis, die boete

(*p*) Matth. 18: 35. (*q*) Matth. 21: 23. Luc. 20: 1. (*r*) Exod. 2: 14. Hand. 4: 7. ende 7: 27.

boete en bekeering gepredikt, en zo veel toeloop van allerlei menschen gehad heeft, was die uyt den Hemel, of uyt de menschen. Was die doop van eene Godlyke instelling, of was het eene enkel menschelyke onderneming? Antwoordt my op deze vraeg regelrecht en zonder omwegen, en ik zal ook uwe vraeg ronduit beantwoorden.

31. Ende sy overleyden onder haer, wat zy zouden antwoorden, seggende, wy zijn met deze vraeg zeer verlegen. Indien wy seggen, Uyt den Hemel, en van eenen Godlyken oorsprong was de Doop van Joannes, so sal hy seggen, Waerom en hebt gy hem dan niet gelooft, en dat getuigenis aengenomen, het welk hy van my gegeven heeft?

32. Maer indien wy seggen, Uyt de menschen, de Doop van Joannes was eene enkel menschelyke onderneming, so vreesen wy voor de woede van het volck: (s) want sy hielden alle van Joannes, dat hy waerlick een Propheet was, van God gezonden.

Beide deze vragen, zo die der Joodsche Overheden, als van den Heiland, kwamen in den grond der zake volledig overeen, gelijk wy reeds, by de gelijkluidende plaets van MATTHÆUS XVIII. Deel. p. 381, hebben opgemerkt. — JOANNES de Doper had uitdrukkelyk getuigd, dat JESUS van God gezonden ware. Was nu het getuigenis van JOANNES van een hemelsch gezach, dan sprak en handelde de Heiland ook op Godlyk gezach.

33. Ende antwoordende seyden sy tot Jesum, Wy en weten 't niet, welk een gezach Joannes had, om te leren en te dopen, hier over hebben de Schriftgeleerden, tot nog toe, gene beslissende uitspraek gedaen. Ende Jesus antwoordende seyde tot haer, So gy dit niet weet, is het geheel onnodig, om uwe vraeg te beantwoorden, en daerom segge ick u oock niet, door wat macht ick dese dingen doe. Ook geven mijne werken een genoegzaem getuigenis van my.

(s) Matth. 14: 5. Marc. 6: 20.

HET XII. KAPITTEL.

——. *De Heiland droeg hun vervolgens zeer gewichtige zaken by wijs van gelykenis voor*, vs. 1 - 12.

De Godlyke JESUS teekende, by deze gelegenheid, het gedrag der Joodsche Overheden, in verscheidene gelykenissen, eigenaertig af. Van deze gelykenissen heeft 'er MATTHÆUS, Kap. XXI, XXII, drie, en onze Euangelist, gelijk ook LUCAS, maer ééne aengeteekend.

I. *De gelykenis zelve vinden wy* vs. 1 - 9.
II. *Het gesprek, het welk de Heiland daerover met de Joodsche Opperhoofden gehouden heeft*, vs. 10, 11 en
III. *Het uitwerksel van dit voorstel op hunne gemoederen*, vs. 12.

1. (*a*) Ende hy begon, naer zijne gewoonte, door gelijckenissen, ter afteekening van hun snood gedrag, tot haer te seggen, Een zeker rijk mensche, die het hoofd was van een huisgezin, een vermogend huisvader, vergel. Matth. XXI: 33, (*b*) plantede eenen wijngaert, welken hy niet alleen met edele wijnstokken voorzag, maer ook met alles, wat tot deszelvs beveiliging en cieraed dienen konde; ende hy settede eenen tuyn of eene heining daer om, ter affschutting, ende groef eenen wijnpersback daerin, ter verzameling van den uitgepersten wijn, ende bouwde eenen toren, tot gerijv van de arbeiders en bescherming van den wijngaerd; met één woord, hy ontzag noch kosten, noch moeite. Dezen wijngaerd wel toegerust, ende van al het nodige overvloedig voor-

(*a*) Matth. 21: 33. Luc. 20: 9. (*b*) Ps. 80: 9. Jes. 5: 1. Jer. 2: 21. ende 12: 10.

voorzien hebbende, verhuerde hy dien aen de lantlieden, om denzelven te bearbeiden, en de vruchten ten hunnen voordeele in te zamelen, mits zy daer voor jaerlyks eene behoorlyke uitkeering deden; ende dit verricht hebbende reysde hy buyten lants.

De wijngaerd verbeeldt hier, volgens 's Heilands eigene verklaring, Matth. XXI: 43, Gods Koningrijk, de bedeeling der Godlyke genade, zo als de HEER in vroegere dagen, maer vooral in dezen tijd, niets onbeproevd gelaten had, om zijne Kerk onder de Joden te planten, of het Joodsche volk zelvs, voor zo ver God alle zedelyke middelen had aengewend, om het zelve vruchten der godzaligheid te doen voortbrengen. — De Heer van dien wijngaerd is God de Vader; de landlieden zijn de Opperhoofden van het Joodsche volk, aen welken de bearbeiding en verzorging van dien geesteiyken wijngaerd was aenbevolen. — Omtrent de overige byzonderheden hebben wy, by de gelykluidende plaets van MATTHÆUS XVIII Deel, p. 385, 386, breder gehandeld.

2. Ende als de tijt gekomen was, dat de vruchten werden ingezameld, en dat een gedeelte daervan aen den eigenaer moest geleverd worden, sondt hy eenen dienstknecht tot de lantlieden, op dat hy van de lantlieden ontfinge dat gedeelte van de vrucht des wijngaerts, het welk hem toekwam.

3. Maer zy mishandelden den dienstknecht op de allersnoodste wijs; sy namen ende sloegen hem, ende sonden [*hem*] ledigh henen.

4. Ende de eigenaer daervan bericht gekregen hebbende, hoe zeer door zulk een wangedrag beledigd, was niet aenstonds bedacht op wraek, zelvs niet om den wijngaerd aen anderen over te geven; maer hy sondt wederom eenen anderen dienstknecht tot haer, om hen van hun onbetamelyk gedrag te overreden, ende dien tweeden dienstknecht steenigden sy, ende wondeden hem het hooft, ende sonden [*hem*] henen schandelick gehandelt zijnde.

5. Ende ook dezen hoon verdroeg de heer van den

wijngaerd wederom. Ten derden male fondt hy eenen anderen dienstknecht, tot het zelvde einde, ende dien doodden fy oo; ende op dezelvde wijs handelden die grouwzame landlieden, met vele andere dienstknechten, welke de landheer van tijd tot tijd tot hen afvaerdigde, [*waer van*] fy de fommige floegen, ende de fommige doodden.

6. Nog evenwel kon 'er de eigenaer van den wijngaerd, hoe zeer ook gehoond en getergd, niet toe komen, om wraek te nemen van deze ontaerte landlieden. Hy wilde nog eene laetfte proev nemen, om hen tot hunnen plicht te brengen. Als hy dan nogh éénen eenigen fone hadde, die hem lief was, fo heeft hy oock dien ten laetften tot haer gefonden, feggende, Sy fullen immers mijnen fone ontfien, en dezen althans geen leed aendoen.

7 Maer die lantlieden feyden onder malkanderen, (*c*) Defe is de erfgenaem, (*d*) komt, laet ons hem dooden, ende de erffeniffe fal onfe zijn.

8. Ende fy namen ende doodden hem, ende wierpen [*hem*] uyt buyten den wijngaert.

De onderfcheidene dienstknechten, die door den eigenaer van den wijngaerd, van tijd tot tijd, tot de landlieden gezonden werden, verbeelden de Propheten, welke de HEER tot het Joodfche volk gezonden heeft, om hen op te wekken, dat zy van de voorrechten, met welke zy boven alle andere volken verwaerdigd werden, een recht gebruik zouden maken, en Godverheerlykende vruchten van dankbaerheid voortbrengen. — De mishandelingen, den dienstknechten aengedaen, vertonen ons niet alleen, hoe de Joden alle vermaningen en waerfchouwingen van Gods gezanten hebben in den wind geflagen, maer zelvs des HEEREN knechten op de fchandelykfte wijs mishandeld, zelvs zomtijds geftenigd en gedood hebben, en dat van de vroegfte tijden af, tot JOANNES den Doper, die door HERODES onthalsd is.

Eindelyk heeft God zijnen eeniggeboren en veel gelievden Zoon tot de Joden gezonden, die, offchoon Hy alle middelen

(*c*) Pfalm 2: 8. (*d*) Genef. 37: 18. Matth. 26: 3. Joh. 11: 53.

len aenwendde, om hen te bewegen, dat zy vruchten, der bekeering waerdig, zouden voortbrengen, evenwel nog veel smadelyker verworpen werd, dan één der Propheten. — Deze hoogstgaende mishandeling van Gods Zoon was nog toekomstig, maer zy wordt hier afgeteekend, als of zy reeds werkelyk geschied ware, omdat zy zeer kort op handen was, en zekerlyk zou plaets hebben.

9 Wat, vervolgde de Heiland, sal dan de heere des wijngaerts aen deze grouwzame landlieden doen? Dit laet ik aen uwe eigene overweging over. Zy antwoordden, hy zal dezen ondeugenden booswichten eenen pijnlyken en harden dood aendoen, en den wijngaerd aen andere landlieden verhuuren, die hem de verschuld'gde vruchten ter behoorlyker tijd zullen opbrengen, vergel. Matth. XXI: 41. zo is het ook, zeide de Heiland. Hy sal komen ende de lantlieden rechtvaerdig verderven, ende den wijngaert aen andere geven.

10. En om het gene Hy in deze gelykenis had voorgesteld, nader te bevestigen, beriep Hy zich op het Prophetisch woord, zeggende: hebt gy, die Leeraers en leidslieden van het volk zijt, oock dese merkwaerdige plaets van de Heilige Schrift niet gelesen? De (e) steen, dien de bouwlieden met eene smadelyke verachting verworpen hebben, dese is geworden tot een hooft des hoecks. Voor zo ver de MESSIAS, die allersmadelykst staet mishandeld te worden, tot den hoogsten trap zal verheven worden.

11. Van den Heere is dit onverwacht verschijnsel, tegen alle menschelyke uitzichten geschiet, ende het is wonderlick in onse oogen. Deze merkwaerdige God spraek zal eerlang allerduidelykst vervuld worden.

12. Ende de Joodsche Opperhoofden begrepen, dat de Heiland van hare grouwzame handelingen en voornemens, op eene verbloemde wijs, gesproken had. Dit verbitterde

(e) Ps. 118: 22. Jes. 28: 16. Matth. 21: 42. Luc. 20: 17. Hand. 4: 11. Rom. 9: 33. 1 Petr. 2: 6.

hen op nieuws; sy sochten hem daerom te vangen, maer sy vreesden de schare, by welke JESUS in grote achting was: want sy verstonden dat hy die gelijckenisse op haer sprack: ende sy verlieten hem zeer vertoornd, ende gingen wech, met het vervloekte oogmerk, om het gene zy niet openlyk verrichten durvden, bedektelyk uit te voeren.

II. *De Heiland hield vervolgens verscheidene gesprekken, vs. 13-34.*

1. *Het eerste was met de afgezondenen van de Phariseeuwen en Herodianen, over het geven van schatting aen den Keizer, vs. 13-17.*

—. *De aenleiding vinden wy vs. 13.*

——. *De vraeg der Phariseeuwen en Herodianen, vs. 14. en*

———. *Het antwoord van den Goddlyken Leeraer, vs. 15-17.*

13. (*f*) Ende sy sonden tot hem eenige van de schranderste en yverigste leerlingen der Phariseen ende der Herodianen, die de Hovparty en gevoelens van Herodes waren toegedaen, op dat sy hem eenige listige strikvragen voorstellen, en dan in [*sijne*] reden vangen souden.

14. Dese nu quamen ende seyden tot hem, Meester, om kwanswijs hunne achting en eerbied voor zijn persoon te betuigen, als mede hunne gewaende begeerte, om zijn onderwijs te genieten, wy weten uit uw gedrag en verkeer, dat gy waerachtigh zijt, zo dat gy de waerheid liev hebt, daervoor uitkomt; en wy op uwe woorden staet maken kunnen; ende wy weten ook, dat gy nae niemant en vraegt, zodat gy, wanneer het op de waerheid aenkomt, niemands gunst zoekt, en niemands gramschap vreest: want gy en siet den persoon der menschen niet aen, gy zijt waerheid, het zy gy met

(*f*) Matth. 22: 15. Luc. 20: 20.

met edelen, het zy gy met minaenzienlyken te doen hebt; maer gy leert den wegh Godts, welken de menschen bewandelen moeten, om gelukkig te worden, zo als dezelve ligt, vrymoedig, duidelyk, en in der waerheyt: Wy wilden u daerom wel eene vraeg voorstellen, en daeromtrent uw oordeel innemen. Is het geoorloft den Keyser schattinge te geven, ofte niet? Sullen wy geven, ofte niet geven? De meesten onder ons houden dit strijdig met de Godlyke Wet, maer zommigen denken 'er anders over. Wat dunkt 'er u van? wy willen ons, in dit betwiste stuk, gaern naer uwen wijzen raed gedragen.

15. Ende hy, voor wien alle dingen naekt en geopenbaerd zijn, wetende hare geveynstheyt en boosaertige oogmerken, seyde tot haer, Wat versoeckt gy my? waerom onderneemt gy my te misleiden? brengt my eens eenen penningh, welke tot schatting gevorderd wordt, dat ick [*hem*] sie.

16. Ende sy brachten en vertoonden Hem [*eenen*] van die penningen. Ende hy seyde tot haer, Wiens is dit beelt, ende het opschrift? ende sy seyden tot hem, Des Keysers. Door het vertonen van dezen penning verklaerden zy zelve, dat zy onderdanen van den Keizer waren.

17. Ende Jesus antwoordende seyde daerom tot haer, (*g*) Geeft dan den Keyser dat des Keysers is, en het welk gy zelvs met uwe daden verklaert, dat gy hem schuldig zijt, ende geevt Gode dat Godes is, door eene volvaerdige betrachting van alles, wat zijne wet van u vordert. Ende sy verwonderden haer over hem. Zy stonden geheel verslagen, ziende, dat hun aenslag, om JESUS in zijne redenen te verstrikken, verydeld ware.

(*g*) Matth. 17: 25. ende 22: 21. Rom. 13: 7.

2. *Het tweede gesprek van den Heiland was met de Sadduceeuwen, over de leer der opstanding, vs. 18-27.*
—. *Hunne vraeg vinden wy vs. 18-23.*

18. (*h*) Ende de Sadduceen quamen vervolgens tot hem, welcke seggen, dat 'er geen opstandinge en is, en een toekomend leven volstrektelyk ontkennen, ende vraegden hem, seggende,
19. (*i*) Meester, Moses heeft ons Deut. XXV: 5, geschreven, indien yemants broeder sterft, ende een wijf achterlaet, ende geene kinderen na en laet, dat sijn broeder, ingeval hy ongehuwd is, dessselfs wijf nemen sal, ende sijnen broeder zaet verwecken, opdat zijn geslacht niet uitsterve, en zijne goederen niet vervreemd worden.
20. Daer waren nu op zekeren tijd eens seven broeders, ende de eerste of oudste nam een wijf, ende stervende en liet geen zaet na.
21. De tweede nam haer oock, volgens de gemelde wet, ter vrouwe, ende is kort daerna gestorven, ende oock dese en liet geen zaet na: ende de derde desgelijcks.
22. Ende [*alle*] de seven namen, de één na den anderen, deselve vrouw, ende en lieten geen zaet na: de laetste van allen is oock het wijf gestorven, die op elk der zeven broederen eene gelyke betrekking had.
23. In de opstandinge der doden dan, gesteld zijnde, dat zy plaets zal hebben, wanneer sy alle sullen opgestaen zijn, wiens wijf sal sy van dese zijn? want die seven hebben haer, de een na den anderen, tot een wijf gehadt.
24. Ende Jesus antwoordende seyde tot haer, En dwaelt gy niet, hebt gy niet zeer verkeerde begrippen van zaken, daerom dat gy de Godlyke Schriften niet

(*h*) Matth. 22: 23. Luc. 20: 27. Hand. 23: 8. (*i*) Deuter. 25: 5, 6.

niet en weet, en derzelver ware mening niet verstaet, noch de kracht Godts? Indien gy de Godlyke Schrivten wel verstondt, zoudt gy weten, dat de staet der opgewekten geheel verschillende wezen zal, van de tegenwoordige gesteldheid der menschen, en indien gy behoorlyke denkbeelden hadt omtrent het Godlyk alvermogen, zoudt gy erkennen, dat het opwekken der doden, voor de oneindige Almacht, geenszins onmogelyk zy.

25. Gy hebt gansch zeer verkeerde begrippen, omtrent den staet der menschen in het toekomend leven. Want als sy uyt den dooden sullen opgestaen zijn, so en trouwen sy niet, noch en worden niet ten houwelicke gegeven: maer sy zijn (*k*) gelijck Engelen, die in de hemelen [*zijn*]. De fijne lichamen, welke de Engelen hebben, zijn niet geschikt tot de voortteeling, en zoortgelyke zullen ook de lichamen der opgewekte menschen wezen.

26. Doch aengaende de doode, dat sy opgeweckt sullen worden, leert de Heilige Schrivt allerduidelykst. Of hebt gy niet gelesen in het tweede Boeck Mosis, Kap. III, hoe Godt in den brandenden doornenbosch die door vlammen niet verteerd werd, tot hem gesproken heeft, seggende, (*l*) Ick ben de Godt, de goedertieren weldoener, de machtiger beschermer, en gunstrijke verzorger Abrahams, ende de Godt Isaacs, ende de Godt Jacobs?

27. Godt en is niet [*een Godt*], een weldoener, vriend, en beschermer der doode, maer een Godt der levende Gy dwaelt dan seer. Derhalven moeten Abraham, Isaäc, en Jacob, naer hun beste deel, de ziel, nog leven, en gelukkig zijn: en zal het in nadruk blijken, dat Abraham, Isaac, en Jacob byzondere vrienden van God waren, dan moet 'er ook eene opstanding der doden zijn, een toekomend leven, waarin de HEER by uitnemendheid betonen zal, dat Hy de God van deze Aertsvaderen zy.

(*k*) Matth. 22: 30. 1 Joh. 3: 2. (*l*) Exod. 3: 6. Matth. 22: 31, 32. Hand. 7: 32. Hebr. 11: 16:

3. *Het derde gesprek van den Heiland was met eenen Schrivtgeleerden, over het eerste en voornaemste gebod, vs. 21-34.*

28. (*m*) Ende één der Schriftgeleerde hoorende dat sy te samen in woorden waren, [*ende*] wetende dat hy haer wel geantwoordt hadde; quam tot hem, ende vraegde hem, Welck is het eerste gebodt van allen?

Hier schijnt eene strijdigheid te zijn, tusschen MATTHÆUS en onzen MARCUS. — De eerste heeft: *de Pharizeeuwen gehoord hebbende, dat* JESUS *den Sadduceeuwen den mond gestopt had, zijn te zamen by één vergaderd.* MARCUS zegt: *één der Schrivtgeleerden, horende, dat zy te zamen in woorden waren, en wetende dat Hy hun wel geantwoord hadde, kwam tot Hem.*

Dan deze schijnstrijdigheid laet zich gemakkelyk uit den weg ruimen, wanneer men de Euangelisten aenvult, en de zaek op deze wijs begrijpt, dat de Pharizeeuwen, die bittere vyanden van de Sadduceeuwen waren, vernomen hebbende, dat JESUS hun den mond gestopt hadde, en dat over een leerstuk, waerin zy zo zeer van hen verschilden, het welk hun daerom op zich zelve niet onaengenaem wezen kon, echter even daerdoor, by vernieuwing, op den Heiland verbitterd zijn geworden, om dat Hy telkens, en nu wederom, zo luisterryk over zijne party zegevierde, het welk ter vermeerdering van zijne, en ter vermindering van hunne achting by de schaer diende. — Hierop vergaderden dan de Pharizeeuwen, waerschijnlyk in den eenen of anderen hoek van den Tempel, om te overleggen, wat zy doen zouden, om de steedstoenemende hoogachting van den Heiland, by de menigte des volks, tegen te gaen. — Eén van hen, die in geleerdheid uitmuntte, bood zich aen, of werd van de overigen verzocht, dat hy eens een proev nemen wilde, om JESUS te verzoeken. Hy was een Schrivtgeleerde, en tegenwoordig geweest by het vorig gesprek, tusschen den Heer JESUS en de Sadduceeuwen. Ook wist hy, dat JESUS wel geant-

(*m*) Matth. 22: 34. Luc. 10: 25.

geantwoord, dat Hy de Sadduceeuwen beschaemd, en de leer der opstanding bondig bewezen had.

Deze nu, tot den Heiland komende, om Hem in zijne redenen te verstrikken, vraegde Hem: *welk is het eerste gebod van alle*, het welk boven en vóór alle andere zedelyke voorschrivten móet betracht worden? Hier over twistten de Joden geweldig onder elkanderen. Zommigen hielden de besnijdenis voor het voornaemste der geboden, eenige weinigen de zedelyke wet, en de meesten de schaduwachtige voorschrivten der Godsdienstige plechtigheden.

29. Ende Jesus antwoordde hem, Het eerste van alle de geboden is, (*n*) Hoort Israël, De Heere onse Godt is een eenigh Heere.

30. Ende gy sult den Heere uwen Godt lief hebben uyt geheel uw herte, ende uyt geheel uwe ziele, ende uyt geheel uwen verstande, ende uyt geheel uwe kracht. Dit is het eerste gebodt.

Eerst bepaelt de Heiland het alleenwaerdig voorwerp van onzen eerdienst, vs. 29. — De Israëliten worden opgewekt om te *horen*, niet alleen met het oor, maer ook met het hart, niet alleen met aendacht, maer ook met geloof en gehoorzaemheid, naer de gewichtigste van alle waerheden, dat *de* HEER *hun God een eenig* HEER zy. — De Heiland spreekt hier van den HEER, den JEHOVAH, den allerhoogsten God, die noodzakelyk bestaet en onveranderlyk is. Deze HEER, de *God* van Israël in eene byzondere betrekking, is een eenig HEER, zodat Hy alleen de waerachtige God zy, en niemand buiten Hem.

Omtrent dezen eenigen en waerachtigen God is het bevel, vs. 30: „ *gy zult den* HEER *uwen God lievhebben*, door „ Hem recht te kennen, hoog te achten, te danken, en te „ gehoorzamen, en dat wel *uit geheel uw hart, en uit geheel* „ *uwe ziel, en uit geheel uw verstand, en uit geheel uwe kracht*, „ dat is, uit een oprecht en zuiver beginsel, met alle de „ vermogens van uwe zielen en lichamen."

Dit, zegt de Heiland, *is het eerste gebod*, omdat het or-

(*n*) Deut. 6: 4. ende 10: 12: Luc. 10: 27.

middelyk voortvloeit uit die natuurlyke en onveranderlyke betrekking, welke 'er is tusfchen God, als den Schepper, en den mensch, als zijn redenmachtig fchepfel.

31. Ende, voegde 'er de Heiland by, het tweede gebod, [*desen*] eersten in verbindend gezach gelijck, [*is*] dit, (*o*) Gy fult uwen naeften, elken mensch, die met u uit het zelvde bloed gefchapen is, zonder onderfcheid, oprechtelyk lief hebben als ufelven, door met uwen evenmensch in alle gevallen zo te handelen, als gy zelvs, wanneer gy in zijne plaets gefteld waert, redelyker wijs, zoudt kunnen begeeren behandeld te worden. Daer en is geen ander gebodt grooter dan defe. Daer is onder alle de Godlyke wetten geen gebod, het welk groter, gewichtiger, belangrijker, en van meer onlosmaeklyke verplichting is voor elk eenen mensch, dan deze twee bevelen. *Daeraen hangt de ganfche wet en de Propheten*, deze twee geboden maken den korten en hoofdzakelyken inhoud uit van alles, wat in de Heilige Schrivten, betrekkelyk de plichten der menfchen, is voorgefteld.

32. Ende dit antwoord droeg de volkomen goedkeuring van den vrager wech: want de gemelde Schriftgeleerde feyde tot hem, Meefter, gy hebt wel in der waerheyt gefegt, het is zo, als gy betuigd hebt, gy hebt overeenkomftig Gods woord gefproken, dat 'er een eenigh Godt is, ende daer en is geen ander dan hy.

33. Ende daerom, hem lief te hebben uyt geheel het herte, ende uyt geheel het verftant, ende uyt geheel de ziele, ende uyt geheel de kracht: ende den naeften lief te hebben als hemfelven, is meer en van veel groter belang dan alle de brand-offeren ende de flacht-offeren, of fchaduwachtige plechtigheden, welke den Allerhoogften, zonder onderhouding der zedelyke geboden, onmogelyk behagen kunnen.

34 Ende Jefus fiende dat hy verftandelick geantwoordt, en gezonde begrippen van de leer der waerheid hadde, feyde tot hem, Gy en zijt niet verre van

(*o*) Lev. 19: 18. Matth. 22: 39. Rom. 13: 9. Gal. 5: 14. Jac. 2: 8.

van het Koninckrijcke Godts; gy zijt reeds op den weg, om daervan een onderdaen te worden, indien gy u, overeenkomstig deze verklaring, omtrent God en menschen zoekt te gedragen, zo is dit het recht geschikt middel, om u, door de overtuiging van uwe zonden, en de noodzakelykheid des Middelaers, vatbaer te maken, om het Euangelie der verzoening gelovig aen te nemen. Ende niemant van zijne vyanden, zo uit de Pharizeeuwen, als Sadduceeuwen, en durfde hem meer vragen, naerdien zy kennelyk ondervonden hadden, dat hunne boosaertige aenslagen, om Hem in zijne redenen te verstrikken, ten eenemael vruchteloos waren.

C. *Vervolgens gav de Godlyke Leeraer een allergewichtigst onderwijs, aen de schaer en zijne Discipelen, over verschillende onderwerpen, vs.* 35-44.

1. *Eerst gav Hy eene beschrijving van zijn persoon, zo naer zijne Godlyke, als naer zijne menschelyke natuur, vs.* 35-37.
2. *Daerna waerschouwde Hy de schaer, tegen de Schrivtgeleerden en Pharizeeuwen, vs.* 38-40.
3. *Eindelyk prees Hy de rechtgeaerte weldadigheid, vs.* 41-44.

35. (*p*) Ende Jesus antwoordde ende seyde, leerende in den Tempel, Hoe seggen de Schriftgeleerde, dat de Christus een sone Davids is?

MATTHÆUS heeft Kap. XXII: 41, 43, *als nu de Pharizeeuwen vergaderd waren, vraegde* JESUS *hen en zeide, wat dunkt u van den* CHRISTUS, *wiens zoon is Hy? zy zeiden tot Hem* DAVIDS *zoon.* — Uit vergelyking van dit verhael met dat van MARCUS, mogen wy besluiten, dat de Godlyke Leeraer, zo dra zijn gesprek met den Schrivtgeleerden geeindigd was, zijn werk om het volk te leren wederom hebbe opgevat; dat middelerwijl de Pharizeeuwen zich by elkander geschaerd hebben, misschien om te overleggen, hoe zy hun boosaertig oogmerk best bereiken zouden, daer zy by herhaling

(*p*) Matth. 22: 41. Luc. 20: 41.

ondervonden hadden, dat hunne pogingen, om Hem in zijne redenen te verstrikken, ten eenemael vruchteloos waren; dat de Heiland, by die gelegenheid, aen de zaemvergaderde Pharizeeuwen gevraegd hebbe, *wat dunkt u van den* CHRISTUS? *wiens zoon is Hy?* dat zy daerop antwoordden DAVIDS *zoon*; dat de Heiland zich daerop tot de schaer, welke rondom Hem stond, gewend, en met betrekking tot het gemelde antwoord der Pharizeeuwen gezegd hebbe, *hoe zeggen de Schrivtgeleerden*, gelijk gy zo aenstonds uit den mond der Pharizeeuwen gehoord hebt, *dat de* CHRISTUS, de lang beloovde MESSIAS, *een zoon van* DAVID *is*? „ Hoe is het mo-
„ gelyk, wil de Godlyke Leeraer zeggen, dat de Schrivt-
„ geleerden, die het volk onderwijzen moeten, en zich
„ beroemen in de wet zeer geoeffend te zijn, evenwel zo
„ onkundig zijn omtrent de allergewichtigste waerheden,
„ dat zy, in een stuk van het allergrootste belang, betrek-
„ kelyk den MESSIAS, op welken alle de hoop der vaderen
„ gevestigd was, en naer welken zo vele rechtvaerdigen
„ verlangd hebben, zulke verkeerde en met Gods woord
„ strijdende denkbeelden hebben, door Hem alleen voor
„ DAVIDS *zoon*, en eenen bloten mensch te houden?"

36. Want (*q*) David selve, zo vervolgde de Heiland, heeft Ps. CX: 1, door de onfeilbare leiding van den Heyligen Geest gesegt, De Heere heeft gesegt tot mijnen Heere, Sit aen mijne rechter[*hant*], tot dat ick uwe vyanden sal gesett hebben tot een voetbanck uwer voeten. Door dezen *zijnen Heer* verstaet DAVID den MESSIAS. Indien nu DAVID den MESSIAS zijnen Heer noemt, die als de Koning der Koningen eens over alles heerschen moet; dan eerbiedigt hy Hem als zijnen God en gebiedenden Koning. Hoe kan dan de MESSIAS alleen DAVIDS *zoon*, en een bloot mensch wezen?

37. David dan selve noemt hem [*sijnen*] Heere: ende hoe is hy dan alleen sijn sone, en een enkel mensch? Dit was voor de onkundige Pharizeeuwen eene

(*q*) Ps. 110: 1. Hand. 2: 34. 1 Cor. 15: 25. Hebr. 1: 13. ende 10: 13.

eene onoplosbare zwarigheid, en daerom kon niemand hun- ner Hem antwoorden, vergel. Matth. XXII: 46. Ende de menigte der fchare hoorde hem geerne, en met groot genoegen.

38. (r) Ende JESUS ging onvermoeid voort, met het volk te onderwijzen, hy feyde onder anderen tot haer in fijne leere, Wacht u voor de Schriftgeleerde, die daer geerne willen wandelen in lange kleede- ren, ende gegroet zijn op de merckten.

39. Ende de voorgeftoelten [*hebben*] in de Sy- nagogen, ende de vooraenfittingen in de mael- tijden

40 (*s*) Welcke de huyfen der weduwen opeten, ende [*dat*] onder den fchijn van lange te bidden. Defe fullen fwaerder oordeel ontfangen.

MATTHÆUS heeft Kap. XXIII: 1, *toen fprak* JESUS *tot de fchaer en tot de Discipelen*, en LUCAS Kap. XX: 45, *daer al het volk het hoorde, zeide Hy tot de Discipelen.* — De zaek fchijnt zich op deze wijs te hebben toegedragen. De Discipelen bevonden zich onder de fchaer, welke rondom den Heiland ftond, zodat Hy ook tot de fchaer fprak, offchoon Hy zijne tael eigenlyk meer byzonder tot de Discipelen richtte, of Hy fprak openlyk en onbefchroomd tot de Discipelen, ten aenhoren van de ganfche menigte, by gelegenheid dat Hy de Pharizeeuwen in hun boosaertig oogmerk, om Hem te verftrikken, had te leur gefteld.

Hy zeide: *wacht u voor de Schrivtgeleerden.* MATTHÆUS voegt 'er de *Pharizeeuwen* by, ook heeft de laetstgemelde Euangelist deze waerfchouwing veel uitvoeriger voorgedra- gen. De zaek was deze, de Heiland wilde dat de Discipe- len het voorbeeld der geveinsdheid van de Pharizeeuwen niet zouden naervolgen, en wel op hunne hoede zijn, om door hunne drogredenen niet vervoerd te worden.

De Heiland teekent de Schrivtgeleerden en Pharizeeu- wen, als trotfche, fchijnheilige, en baetzuchtige lieden,

(*r*) Matth. 23: 5, 6. Luc. 11: 43. ende 20: 46. (*s*) Matth. 23: 14. Luc. 20: 47. 2 Tim. 3: 6. Tit. 1: 11.

die *gaerne wilden wandelen in lange kleederen*, het zy men dit verstae van de franjes der kleederen, welke zy langer hadden dan anderen, om daerdoor voor het volk eene vertoning te maken, dat zy altoos aen de Godlyke wet dachten, het zy men dit opvatte van hunne kleederen zelve, om daerdoor eene grotere deftigheid te vertonen. Althans zy wilden daerdoor iets ongewoons, iets uitftekends aenduiden, opdat aller aendacht op hen, als op achtenswaerdige perfonen, zou gevestigd wezen. — Immers zy deden het om gegroet te worden op de markten, om op openbare plaetfen, ten aenfchouwen der menigte, op eene onderfcheidene wijs, met blijken van hoogachting bejegend te worden, en met den vereerenden naem van Rabbi begroet te worden, vgl. Matth. XXIII: 7. Om die zelvde reden begeerden zy in de Synagogen, of Godsdienftige vergader plaetfen, de voorgeftoelten, de eerfte en hoogfte zitplaetfen te hebben. Ook zochten zy *de vooraenzittingen in de maeltijden*, de eerfte en voornaemfte zitplaetfen aen de gastmalen. Middelerwijl waren deze huichelaers 'er op uit, om onder den fchijn van godsdienftigheid, weduwen en wezen te verdrukken.

Deze, voegde 'er de Heiland by, *zullen zwarer oordeel ontvangen*, dat is, zy zullen, in den laetften dag der algemene vergelding, een allergeduchtfte ftraf ondergaen. — Om hun dit op eene treffende wijs op het hart te drukken, fprak de Heiland by herhaling, tot 8 malen toe, een allerverfchrikkelykst wee uit over die huichelaren, vergel. Matth. XXIII.

41. (*t*) Ende Jefus zijne waerfchouwing, tegen de geveinsdheid der Schrivtgeleerden en Pharizeeuwen, geëindigd hebbende, zette zich by het uitgaen van den Tempel zo ter neder, dat Hy het gezicht had op de fchatkisten, gefchikt tot het inzamelen der lievdegivten, tot onderhoud van den Tempel, en de nodige uitgaven voor den plechtigen Godsdienst. Hy dan gefeten zijnde tegen over (*v*) de fchatkifte, fagh met eene oplettende aendacht, als-

(*t*) Luc. 21: 1. (*v*) 2 Kon. 12: 9.

alsmede met genoegen en goedkeuring, hoe de ſchare, beſtaende uit menſchen van allerlei rangen en ſtaten, gelt wierp in de ſchatkiſte, welke tegen Hem over ſtond, ende vele rijcke, die, hoewel de ware Godsdienst by hen op eenen lagen prijs ſtond, nog al wat over hadden voor de uiterlyke plechtigheden, wierpen vele [*daer in*].

42. Ende daer quam onder andere één arme weduwe, die des Heilands aendacht byzonder naer zich trok. Deze wierp twee kleyne [*penningſkens daer in*], zijnde twee van de kleinſte ſtukjens koperen munt, welke toen gangbaer waren, welck is een oort of twee duiten.

43. Ende [*Jeſus*] nam deze gelegenheid waer, om zijne volgelingen te leren, waerop men, in het beoordeelen der rechte mildadigheid, vooral te letten hebbe. Daerom ſijne diſcipelen tot hem geroepen hebbende, ſeyde Hy tot haer, Voorwaer ick ſegge u, dat (*x*) deſe arme weduwe, hoe vreemd het u ook moge voorkomen, meer naer de ſchatting van God, en van allen, die over de lievdegaven een rechtmatig oordeel vellen, in de ſchatkist ingeworpen heeft, dan alle die grote ſommen gelds in de ſchatkiſte geworpen hebben.

44. Want ſy alle hebben van haren overvloet [*daer in*] geworpen, en velen maer een gering gedeelte daervan, maer deſe heeft van haer gebreck, al wat ſy hadde [*daer in*] geworpen, ja haren gantſchen leeftocht, alles wat zy bezat, om de behoevten van dit leven te vervullen, uit lievde en yver voor den Godsdienst. Nu ziet God niet naer de grootheid der lievdegaven, op zich zelven aengemerkt, maer naer het vermogen van den gever, en het grondbeginſel van volvaerdigheid.

(*x*) 1 Cor. 8: 21.

HET XIII. KAPITTEL.

6. Kap. XIII. vinden wy een kort bericht van het gene de Heiland by het verlaten van den Tempel, en op den weg naer Bethania, gesproken heeft.

De Godlyke Leeraer voorspelde aen zijne Discipelen, dat de Tempel, welken Hy nu voor altoos verliet, zou verwoest en nimmermeer herbouwd worden. Ook sprak Hy over de voleinding der waereld, en Hy gav eene uitvoerige beschrijving van het laetste oordeel. MATTHÆUS heeft deze zeer merkwaerdige redevoering veel uitvoeriger voorgedragen Kap. XXIV, XXV. Onze Euangelist MARCUS geevt 'er een zakelyk uittreksel van.

8. De aenleiding tot deze redevoering bestond in eene vraeg, welke de Discipelen den Heiland voorstelden, vs. 1-4.

1. By het uitgaen van den Tempel, vertoonden de Discipelen hunnen Meester het prachtige van dat gebouw, vs. 1.

2. By die gelegenheid voorspelde de Heiland, dat de Tempel ten gronde toe zou verwoest worden, vs. 2.

3. Zy vraegden daerom, buiten de Stad gekomen zijnde, wanneer die verwoesting zou plaets hebben, vs. 3, 4.

1. ENde JESUS had nu zijne Prophetische bediening voleindigd, Hy verliet daerom voor altoos den Tempel als hy nu (*a*) uyt den Tempel gingh, seyde één van sijne discipelen tot hem, Meester, siet hoedanige steenen, hoe kunstig zijn zy gehouwen! hoe prachtig is het gansche gevaerte! hoe heerlyk zijn de cieraden! ende hoedanige gebouwen! zou die prachtige Tem-

(*a*) Matth. 24: 1. Luc. 21: 5.

Tempel eens verwoest worden, gelijk gy voorspeld hebt? Matth. XXIII: 35-39.

2. Ende Jesus antwoordende seyde tot hem, Siet gy dese groote en prachtige gebouwen met bewondering aen? zy zullen niet lang zo staen, maer tot den grond toe gesloopt worden. (*b*) Daer en sal niet [*een*] steen op [*den anderen*] steen gelaten worden, die niet afgebroken en sal worden. Er zal niet één eenig gedeelte van dat prachtig gebouw ongeschonden blijven.

3. Deze woorden sprak de Heiland, wanneer Hy met zijne Discipelen eenige schreden van den Tempel verwijderd was. (*c*) Ende als hy buiten de Stad gekomen zijnde, geseten was op den olijfbergh tegen den Tempel over, alwaer Hy een fraei gezicht had over de gansche Stad, vraegden hem Petrus, ende Jacobus, ende Joannes, ende Andreas alleen.

4. (*d*) Segt of onderricht ons nader, wanneer sullen dese vreesselyke dingen zijn? ende welck is het teecken wanneer dese dingen alle voleyndigt sullen worden?

De vraeg was tweederlei. Vooreerst begeerden zy te weten, *wanneer deze dingen*, van welke de Heiland gesproken had, betreffende de verwoesting van den Tempel, zouden plaets hebben. Zy voegden 'er als eene tweede vraeg by: *en welk is het teeken, wanneer deze dingen alle voleindigd zullen worden?* Volgens MATTHÆUS Kap. XXIV: 3, zeiden zy: *welke zal het teeken zijn van uwe toekomst, en van de voleinding der waereld?* — Zy voegden de verwoesting van den Tempel, en de voleinding der waereld te zamen, omdat zy in het heerschend vooroordeel van het Joodsche volk stonden, dat de Tempel blijven zou, tot aen de voleinding der waereld, en dat gevolgelyk de voleinding der waereld met de verwoesting van den Tempel zou gepaerd gaen. — Vermits nu deze beide zaken zeer onderscheiden waren, beantwoordt ook de Heiland deze tweeledige vraeg zeer onderscheiden.

(*b*) 1 Kon. 9: 7, 8. Mich. 3: 12. Luc. 19: 44. (*c*) Matth. 24: 3. Luc. 21: 7. (*d*) Hand. 1: 6.

§. *Het merkwaerdig antwoord van den Heiland vinden wy vs.* 5-37.
Deze redevoering kan zeer voegzaem in drie hoofddeelen onderscheiden worden.

1. *In het eerste deel vs.* 5-13. *spreekt de Godlyke Leeraer van de teekenen, welke de aennadering der verwoesting van den Tempel zouden aenwijzen, en in het voorbygaen een enkel woord, omtrent de voleinding der waereld.*

5. Ende Jesus haer antwoordende begon te seggen, (*e*) Siet toe dat u niemant en verleyde, door schijnbare voorwendsels van Godlyke Openbaringen en hemelsche gezantschappen. Zijt op uwe hoede, om niet bedrogen te worden.

6. Want vele sullen van tijd tot tijd komen (*f*) onder mijnen name, en zich voor mijn persoon uitgeven, seggende, Ick ben [*de Christus*], de beloovde MESSIAS, ende zy sullen, door dit bedrieglyk voorgeven, vele jammerlyk verleyden.

7. Ende wanneer gy sult hooren van bloedige oorlogen, ende van geruchten, en van vreesselyke toebereidselen tot oorlogen, so en wort niet verschrickt: want [*dit*] moet vooraf geschieden, eer de Tempel zal verwoest worden. Maer nogh en is het eynde niet van die schromelyke oordeelen, welke over het Joodsche volk, tot eene rechtvaerdige straf van hun hardnekkig ongeloov, zullen uitgeoeffend worden.

8. De allervreesselykste gebeurtenissen zullen nog de verwoesting van Stad en Tempel voorafgaen. Onderlinge verdeeldheden en burgerlyke oorlogen zullen alles vernielen. (*g*) Want [*het een*] volck sal tegen [*het ander*] volck opstaen, ende [*het een*] Koninckrijck tegen [*het ander*] Koninckrijck: ende daer sullen aerdbeevin-

(*e*) Jer. 29: 8. Ephes. 5: 6. 2 Thess. 2: 2, 3. 1 Joh. 4: 1. (*f*) Jer. 14: 14. ende 23: 21. (*g*) Jes. 19: 2.

vingen zijn in verscheyden plaetsen, ende daer sullen hongersnooden wesen, pestilentien, aerdbevingen, ende beroerten. Dese dingen, hoe vreesselyk zy ook wezen mogen, [*zijn* nog *maer*] beginselen der smerten en ellenden, welke over de Joden komen zullen.

9. (*h*) Maer siet gy voor uselven toe, en zorgt voor uw leven, dat het niet in gevaer kome, wanneer gy het eenigzins vermijden kunt: want sy sullen u ter zelvder tijd overleveren in de Raetsvergaderingen, ende in de Synagogen: Gy sult geslagen, gegeesseld, en op allerlei wijzen mishandeld worden, ende voor Stadthouders ende Koningen sult gy gestelt worden, om mijnent wille, haer tot een getuygenisse. Deze mishandelingen, welke u, en allen die mijnen naem belijden, zullen worden aengedaen, zullen tegen die vervolgers in den groten dag getuigen, kennelyke proeven zijn van hunne hardnekkigheid, en hen ten eenemael onverschoonbaer stellen.

10. Ende, wat de voleinding der waereld aengaet, om daervan kortelyk iets te zeggen, het Euangelium moet eerst gepredickt worden onder alle de volcken op den wijden aerbodem, en dan, wanneer alle geslachten der volken het Euangelie zullen gehoord hebben, zal het einde der waereld komen, vergel. Matth. XXIV: 14.

11. (*i*) Doch wanneer sy u leyden sullen om u over te leveren aen de rechtbanken en gerichtshoven, so en zijt te vooren niet besorgt, wat gy, ter uwer verantwoording, en tot betoog der waerheid van het Euangelie, spreken sult, noch en bedenckt het niet eens te voren. Verlaet u in zulke gevallen gerust op den Godlyken bystand, en de invloeden van den Heiligen Geest, die u inwendig onderwijzen en leiden zal in alle waerheid. Beide de vereischte gedachten, en de gepaste woorden zullen u ingeboezemd worden, om de leer van het Euangelie, met eene meer dan menschelyke kracht en wijsheid,

(*h*) Matth. 10: 17. ende 24: 9. Luc. 21: 12. Joh. 15: 19. ende 16: 2. Openb. 2: 10. (*i*) Matth. 10: 19. Luc. 12: 11, ende 21: 14.

te verdedigen. Zijt daerom niet bezorgd; maer so wat u in die ure gegeven en ingeboezemd sal worden, dat spreeckt. Want gy en zijt het niet die spreeckt, maer de Heylige Geest die in u spreekt.

12. (*k*) Ende de woede van de vyanden der waerheid zal zo ver gaen, dat zy op de nauwste betrekking van bloedverwantschap niet eens acht geven zullen; [*de een*] ongelovige broeder sal [*den anderen*] broeder, die mijnen naem belijdt, overleveren tot den doot, ende de vader het kint: ende de kinderen sullen opstaen tegen de ouders, ende sullense dooden.

13. Ende gy sult gehatet worden van alle, beide van Joden en Heidenen, om mijns naems wille, en om de belijdenis van mijn Euangelie. Dit zal aenleiding geven, dat velen, uit vrees voor vervolging, van de belijdenis des Christendoms zullen afvallen: (*l*) maer wie, onder alle die schromelyke vervolgingen, in de belydenis van mijnen naem volherden sal tot den eynde, die sal saligh worden.

De vervulling van deze Godspraek hebben wy, by de gelijkluidende plaets van MATTHÆUS, nader aengetoond, XVIII Deel. p. 431-433.

Alleenlyk zullen wy nu met één enkel woord het volgende aenmerken. — Er zijn, niet lang voor Jerusalems verwoesting, vele *verleiders* opgestaen; zelvs zegt JOSEPHUS, dat de bedriegers, die zich voor den MESSIAS uitgaven, onder het Stadhouderschap van FELIX, zo menigvuldig waren, dat 'er dagelyks ettelyke gevangen en gedood wierden. — Ter zelvder tijd hoorde men *oorlogen en geruchten van oorlogen.* Te Alexandria en omtrent Babylon, werd eene schromelyke slachting onder de Joden aengericht. Toen Keizer CALIGULA zijn standbeeld in den Tempel te Jerusalem wilde geplaetst hebben, kantten de Joden zich tegen deze onderneming allerhevigst aen, en het scheen dat 'er eerlang een bloedige oorlog te duchten ware. —

Het

(*k*) Ezech. 38: 21. Mich. 7: 6. (*l*) Matth. 10: 22. ende 24: 13. Luc. 21: 19. Openb. 2: 7, 10.

Het eene volk stond op tegen het ander, toen de Joden te Caesarea met de Syriers vochten, over het recht van de Stad, zodat 'er meer dan 20000 Joden sneuvelden, en de overige ter Stad wierden uitgedreven. Ook *stond het eene Koningrijk op tegen het ander*, toen de Joden tegen de Samaritanen en Syriers oorloogden, en vooral toen het Joodsche volk, onder den laetsten Stadhouder GESSIUS FLORUS, tegen de Romeinen opstond. — Uit de Handelingen der Apostelen is het ten overvloede bekend, hoe de eerste verkondigers van het Euangelie, en de belijders van JESUS naem, door Joden en Heidenen, verdrukt en vervolgd zijn. En dat de Apostelen voor de rechtbanken door den Heiligen Geest gesterkt en bestuurd zijn, is allerblijkbaerst uit hunne redevoeringen, welke in de Handelingen der Apostelen zijn opgeteekend.

2. *In het tweede deel van deze redevoering, vs. 14-27. handelt de Heiland, deels over de verwoesting van Jerusalem, deels over de voleinding der wareld.*

—. *Eerst over de verwoesting van Jerusalem, vs. 14-23.*

I. Het onmiddelyk voorafgaend teeken van Jerusalems verwoesting stelt de Heiland voor, vs. 14.

14 (*m*) Wanneer gy dan sult sien den grouwel der verwoestinge, daer van door den Propheet (*n*) Daniel gesproken is, staende daer het niet en behoort, (die het leest die mercke daer op,) (*o*) alsdan die in Judea zijn, datse vlieden op de bergen.

Door den *grouwel der verwoesting* wordt het leger der zogenaemde Zeloten bedoeld, die de wapenen hadden opgevat, om het juk der Romeinsche overheersching met geweld af te werpen. Hun leger bestond uit eenen grouwzamen hoop van de snoodste deugnieten, die zich aen allerlei boos-

(*m*) Matth. 24: 15. Luc. 21: 20. (*n*) Dan. 9: 27. (*o*) Luc. 21: 21.

heden schuldig maekten, en verdiende met het hoogste recht den afschuwelyken naem van *grouwel der verwoesting*, of *vleugel van grouwelen.* — Deze *grouwel der verwoesting*, van welke DANIEL gesproken heeft Kap. IX: 27, *stond in de heilige plaets*, toen de Zeloten hun leger binnen de Heilige Stad Jerusalem geplaetst hadden, onder voorwendsel, dat zy Stad en Tempel beschermen zouden.

Die dit leest, voegt 'er de Euangelist by, *die merke daerop*, om de Christenen van zijnen tijd onder het oog te brengen, dat zy hoe eer zo beter de vlucht moesten nemen, zodra zy het leger der Zeloten binnen Jerusalem vergaderd zagen, vermits alsdan de vreesselyke verwoesting van Stad en Tempel kort op handen was. Dan moesten zy, *die in Judea waren*, volgens den raed van den Heiland, *vlieden op de bergen*, en naer andere eenzame plaetsen, om hun leven te beveiligen.

II. De noodzakelykheid, om zonder uitstel te vluchten, dringt de Heiland nader aen, vs. 15, 16.

15. Ende die op het platte dack van zijn huis is, en kome niet langs de binnentrap af in het huys, om eenige kostbaerheden mede te nemen, noch en gae niet in, om yet uyt sijn huys wech te nemen, maer hy gae langs de buitentrappen, als zijnde de korste weg, zo spoedig mogelyk naer beneden, om zijn lijv te redden.

16. Ende die op den acker met het werk van den landbouw bezig is, en keere niet weder te rugge, om sijn opperkleet, het welk hy had uitgetrokken, te nemen, maer haeste zich om zijn leven te bergen.

III. Vs. 17-20. *teekent de Heer* JESUS *de schromelyke omstandigheden, welke vóór en by het verwoesten van Stad en Tempel zouden plaets hebben.*

17. Maer wee den bevruchten ende den soogenden [*vrouwen*] in die dagen. Deze zijn het meest te bekla-

klagen, omdat het haer onmogelyk wezen zal, zo haestig te vluchten, als de dringende nood en het nijpend gevaer vorderen zullen.

18. Doch biddet dat uwe vlucht niet en geschiede des winters, by slecht en onstuimig weder, het welk de wegen onbruikbaer maekt, *noch op eenen Sabbath*, wanneer de poorten der Stad gesloten zijn, en 'er niemand uitgelaten wordt, verg. Matth. XXIV: 20. In zulk een geval zou het vluchten onmogelyk zijn.

19. Want de eilende zal alsdan zonder voorbeeld wezen. In die dagen sullen 'er te Jerusalem sulcke verdruckinge zijn, welcker gelijcke op den aerdbodem niet geweest en is van den beginne der schepselen, die Godt geschapen heeft, tot nu toe, noch oock in volgende tijden niet meer zijn en sal.

20. Ende indien de Heere de vreesselyke dagen van voorbeeldelose ellenden niet verkort, en bepaeld hadde, dat zy van eenen langen duur wezen zouden, geen vleesch en soude behouden, maer de gehele Joodsche Natie zou uitgeroeid worden: maer om der uytverkorenen wille, welke God ten leven verordineerd heeft, en die hy heeft uytverkoren, heeft hy de dagen verkort, zodat die ysselyke ellenden maer eenen korten tijd duuren zullen.

IIII. Deze rampen zouden nog door veelerlei verleidingen verzwaerd worden, vs. 21-23.

21. Zijt onder die schromelyke rampen op uwe hoede tegen de verleidingen. (*p*) Ende alsdan so yemant tot ulieden sal seggen, Siet hier is de Christus, de beloovde MESSIAS; ofte, Siet hy is daer: en gelooft het niet.

22. (*q*) Want daer sullen valsche Christi, en gewaende Messiassen, ende valsche Propheten opstaen, ende sullen teeckenen ende schijnbare wonderen

(*p*) Matth. 24: 23. Luc. 21: 8. (*q*) Deut 13: 1. 2 Thess. 2: 11.

doen, om de menschen te verleyden, en zelvs om, indien het mogelick ware, oock de uytverkorene van de waerheid te doen afwijken.

23. Maer gylieden siet toe, en weest op uwe hoede. Siet, ick hebbe u alles voorsegt, en u allerernstigst gewaerschouwd.

——. *Vs. 24 - 27. spreekt de Heiland uitvoeriger over de voleinding der waereld.*

24. (*r*) Maer in die laetste dagen der waereld, die na die gemelde verdruckinge volgen zullen, sal de sonne door allervreesselykste onweders verduystert worden, ende de mane en sal haer schijnsel niet geven.

25. Ende de gansche natuur zal geheel in beroering wezen, de sterren des hemels sullen uyt schijnen te vallen, ende de krachten die in de hemelen [*zijn*], sullen door de geweldige schokken in de natuur beweegt worden, zodat het hart der menschen van schrik bezwijken zal, Luc. XXI: 25 - 27.

26. (*s*) Ende alsdan sullen sy den Sone des menschen, als den Richter van levenden en doden sien, komende in de wolcken, met glansrijke teekenen van groote kracht ende heerlickheyt

27 Ende alsdan sal hy sijne Engelen uytsenden, met een zeer groot geluid, als of zy op bazuinen bliesen, ende Hy sal sijne uytverkorene, die Hem gelovig hebben aengenomen, byeenvergaderen uyt de vier winden, van het uyterste der aerden, tot het uyterste des hemels, om dezelve van den overigen hoop der menschen af te zonderen, en aen zijne rechtehand te plaetsen, verg Matth. XXV: 33.

(*r*) Jes. 13: 10. Ezech. 32: 7. Joël 2: 31. ende 3: 15. Matth. 24: 26. Luc. 21: 25. Openb. 6: 12. (*s*) Dan. 7: 10. Matth. 16: 27. ende 24: 30. Marc. 14: 62. Luc. 21: 27. Hand. 1: 11. 1 Thess. 4: 16. 2 Thess. 1: 10. Openb. 1: 7.

3. *In het derde deel van deze redevoering houdt de Heiland dezelvde orde*, *vs.* 28-30.

—. *Eerst spreekt Hy over de verwoesting van Jerusalem*, *vs.* 28-30.

28. (*t*) Ende leert van den vijgeboom dese gelijckenisse, welke u eenige nadere opheldering geven kan, omtrent den tijd van Jerusalems verwoesting: wanneer nu sijn tack teer wort, doordien de sappen, welke gedurende den winter verstijvd waren, nu wederom in beweging komen, ende de bladeren beginnen uyt te spruyten, so weet gy dat de somer naeby is.

29 Alsoo oock gy, wanneer gy dese schromelyke dingen, van welke ik zo even gesproken heb, sult sien geschieden, so weet dat [*het*] schromelyk oordeel der verwoesting van Stad en Tempel naeby voor de deure is.

30. Voorwaer ick segge u, dat dit tegenwoordig geslachte van menschen, die nu leven, niet en sal voorbygaen, tot dat alle dese dingen, welke ik omtrent de verwoesting van Stad en Tempel gezegd heb, sullen geschiet zijn.

——. *Vs.* 31-37. *spreekt de Heiland over de voleinding der waereld.*

I. Hy handelt over den tijd van deze grote gebeurtenis, *vs.* 31, 32, *en*

II. Voegt 'er eene nadrukkelyke vermaning tot waekzaemheid by, *vs.* 33-37.

31. (*v*) De hemel ende de aerde sullen voorbygaen, 'er zal op het einde der waereld eene zeer aenmerkelyke verandering, in het zamenstel der natuur, voorvallen, verg. 2 Petr. III: 7-13, maer mijne woorden en sul-

(*t*) Matth. 24: 32. Luc. 21: 29. (*v*) Ps. 102: 27. Jes. 40, 8. ende 51: 6. Hebr. 1: 11.

len geenſins voorbygaen, noch onvervuld blijven. Gy kunt u op het gene ik voorzegd heb veilig verlaten.

32. (*x*) Maer van dien dagh van de voleinding der waereld, ende die bepaelde ure, op welke de gemelde verandering, in de natuur der ſtoffelyke dingen, zal plaets hebben, en weet niemant, noch de Engelen die in den hemel zijn, hoe groot ook anderszins hunne kundigheden wezen mogen, noch zelvs de Sone naer zijne menſchelyke natuur. Niemand weet dien bepaelden tijd dan de Vader.

33. (*y*) Siet toe, en zijt op uwe hoede, dat gy niet bevangen wordt door den ſlaep van zorgloosheid; waeckt ende bidt: want gy en weet niet wanneer de tijt is, dat de HEER komen zal om het gericht te houden, en rekenſchap van uw gedrag te vorderen. Het is hier even eens gelegen

34. Gelijck met het volgende geval, dat een vermogend menſche buyten lants reyſende, ſijn huys verliet, ende ſijnen dienſtknechten macht gaf om zijn huis te beſtuuren, ende elck ſijn werck aenwees, ende den deurwachter geboodt dat hy ſoude waken. In zulk een geval zou elk zorgvuldig zijn op zijnen post, omdat niemand weet wanneer de heer zal wederkeeren.

35. So waeckt dan, (want gy en weet niet wanneer de heere des huys komen ſal, om zijnen dienstknechten rekenſchap van hun gehouden gedrag aftevorderen, [*des avonts*] late. ofte ter middernacht, ofte met het hanengekraey, ofte in den morgenſtont,)

36. Op dat hy niet onvoorſiens en kome, ende u ſlapende vinde in zorgloosheid.

37. Ende 't gene ick u ſegge, [*dat*] ſegge ick allen die mijnen naem belijden, Waeckt tegen mijne heerlyke toekomst ten oordeel.

(*x*) Matth. 24: 36. Hand. 1: 7. (*y*) Matth. 24: 42. ende 25: 13. Luc. 12: 40. ende 21: 36. 1 Theſſ. 5: 6.

HET XIV. KAPITTEL.

II. *Kap XIV—XVI. geevt de Euangelist een omstandig bericht van het borgtochtelyk zoenlijden, het welk de Verlosser als Priester, ter verzoening van de zonden, ondergaen hebbe, en van zijne opstanding uit de doden.*

ℵ. *De geschiedenis van 's Heilands lijden wordt in de byzonderheden beschreven, Kap. XIV, XV. Wy onderscheiden 'er in*

A. *De onmiddelyk voorafgaende omstandigheden, Kap. XIV: 1-31, en*

B. *Het borgtochtelyke zoenlijden van den gezegenden Verlosser zelvs, Kap. XIV: 32— XV: 47.*

A. *Tot de onmiddelyk voorafgaende omstandigheden van 's Heilands lijden, Kap. XIV: 1-13, behoren de volgende byzonderheden.*

A. Het overleg der Joodsche Overheden, om den besten aller menschen, na het verlopen van het aenstaende Paeschfeest, op eene listige wijs te vangen en te doden, vs. 1, 2.

B. Het verraed van Judas, vs. 3-11.

α. De aenleiding daertoe was de zalving van den Heiland, door eene godvruchtige vrouw te Bethanien, waerover de geldgierige JUDAS *zeer te onvrede was, vs. 3-9.*

β. Daerop volgde het grouwzaem verraed zelvs, vs. 10, 11.

C. De laetste Paeschmaeltiid, welken de Heiland met zijne Apostelen gehouden heeft, vs. 12-25.

α. De toebereiding tot die plechtigheid vinden wy vs. 12-16.

β. Den Paeschmaeltijd zelven, en het gene daerby is voorgevallen, vs. 17-25.

a. De voorzegging van den Heiland, omtrent het verraed van JUDAS, *vs.* 17-21.
b. De instelling van het Heilig Avondmael, in de plaets van het Pascha, vs. 22-25.
D. Het uitgaen van den Heiland naer Gethsemane, en het gene Hy onder den weg, met zijne Discipelen gesproken heeft, vs. 26-31.

1. (*a*) ENde het Pascha, ende [*het feest*] der ongehevelde [*brooden*], wanneer de Joden zeven dagen lang ongerezen brood eeten moesten, ter gedachtenis van hunnen uittocht uit Egypte, die met zo veel overhaesting geschied was, dat zy geen tijd hadden, om hunne deegklompen te zuuren en te doen gisten; dit Paeschfeest was na twee dagen: ende de Overpriesters ende de Schriftgeleerde, de leden van den groten Raed, die het meest tegen JESUS verbitterd waren, vergaderden heimelyk in de zael van Cajaphas, den toenmaligen Hogepriester, verg. Matth. XXVI: 3. Daer sochten en overleiden zy, hoe sy hem, die de beste en heiligste aller menschen was, met listigheyt vangen ende dooden souden

2. Maer sy seyden en namen dit besluit, Niet in het aenstaende feest, op dat niet misschien oproer onder het volck en worde. Vermits JESUS by het zelve in grote achting is, zal het veiliger wezen dat wy het Paeschfeest eerst laten voorbygaen.

3 (*b*) Ende als hy te Bethanien was, het vlek op den olijvberg, alwaer de opgewekte LAZARUS zijne woning had, in het huys Simonis des melaetschen, die, door 's Heilands wonderdoend Alvermogen, van die vuile plaeg genezen was, daer hy ten maeltijde onthaeld werd; als JESUS nu ter gemelde plaets aen [*tafel*] sat, quam een godvruchtige vrouwe, zijnde Maria, de zuster van den opgewekten Lazarus, hebbende in hare hand een alabasterflessche

(*a*) Matth. 26: 2. Luc. 22: 1. Joh. 11: 55. ende 13: 1. (*b*) Matth. 26: 6. Luc. 7: 37. Joh. 11: 2. ende 12: 3.

flesſche met ſalve van onvervalſchten nardus, van grooten prijs: ende d'alabaſterfleſſche gebroken hebbende goot die op ſijn hooft.

Deze zalv was zeer kostbaer. *Het was onvervalschte Nardus van groten prijs* — De *Nardus* is eene plant, welke voornamelyke in de Indiën groeit. Uit dit kruid wordt eene oly geperst, welke zeer welriekende is, en met andere olyen vermengd. Dit mengſel wordt *Nardus* genaemd, omdat de Nardusoly daervan het voornaemſte en geurigſte gedeelte uitmaekt, verg. Hoogl. I: 12. — Deze *Nardus* was van groten prijs, en om dat die oly zeer kostbaer was, werd dezelve dikwijls vervalscht. Maer MARIA had *onvervalschte Nardus.*

Deze kostbare en ongemeen welriekende oly had de godvruchtige vrouw in een *alabaster flesſche*, in een bus, uit den witten en gladden alabaſterſteen uitgehouwen, om het vocht koel te houden. — Om de zalvoly op 's Heilands hoofd uittegieten, heeft zy die alabaster flesſche *gebroken.* Dit geevt zekerlyk niet te kennen, dat zy het werktuig in kleine ſtukken gebroken hebbe, dit zou zeer onvoegzaem geweest zijn. De uitleggers verſchillen over de beteekenis van het Griekſche woord.

Zommigen vertalen het door *omſchudden*, en dan zal de Euangelist te kennen geven, dat MARIA de alabaster flesſche hebbe omgeſchud, om de oly des te vloeibarer te maken; maer deze opvatting is ſtrijdig met de gewone beteekenis van het oorſprongelyk woord. — Anderen nemen het in den zin van *omdraeien*, en menen dat er een dekſel op de gemelde flesſche geſchroevd ware. MARIA dan zou deze ſchroev omgedraeid, en daerdoor los gemaekt hebben. — Dan wy vinden gene redenen, om van het meest aengenomen begrip aftewijken, dat de alabaster flesſche eenen nauwen hals hadde, en dat MARIA dezen hals afgebroken hebbe, om de kostbare oly des te overvloediger, en te gelijk op 's Heilands hoofd uit te ſtorten.

4. Ende daer waren ſommige, onder de aenzittende gasten, namelyk de Discipelen van den Heiland zelve, die dat kostbaer eerbewijs ſeer qualick namen by haerſel-

ven, ende seyden, Waer toe is dit verlies der salve geschiet? deze handelwijs is eene geheel nuttelose verkwisting.

5. Want men had van deze kostbare oly een veel voordeeliger gebruik kunnen maken: deselve hadde konnen boven de drie hondert penningen verkocht, ende [*die*] den armen gegeven worden: ende sy vergrimden tegen haer. Zy bestraften deze godvruchtige vrouw, en gaven hun misnoegen met vry sterke uitdrukkingen te kennen.

Driehondert penningen of denarien maekten bykans 90 Guldens Hollandsch uit, zijnde elk een denarie van zoortgelyke waerde, als een schelling by ons. — Volgens PLINIUS kostte de Nardusoly van 35 tot 310 penningen het pond. Die, van welke zich MARIA bediende, moet derhalven van de allerbeste zoort gewoest zijn.

Het misnoegen was algemeen onder alle de Discipelen, maer evenwel allereerst was het uit den geldgierigen JUDAS voortgekomen, vergel. Joh. XII: 4, 5. Hy was de rentmeester van 's Heilands gezelschap; wanneer nu deze kostbare zalvoly verkocht, en het geld in de algemene beurs geplaetst was, zou de gierigaert gelegenheid gehad hebben, om zich zelven te verrijken, vergel. Joh. XII: 6. Uit dit verfoeilyk beginsel verbitterde hy de gemoederen der overige Discipelen, tegen de Godvruchtige MARIA.

6. Maer Jesus, de kwalykgeplaetste aenmerkingen van zijne Discipelen horende, en het verfoeilyk beginsel van den baetzuchtigen Judas kennende, seyde, Laet af van haer te berispen; wat doet gy haer moeyte en verdriet aen? Sy heeft een goet werck aen my gewrocht, het welk gylieden behoorde te prijsen.

7. Het voorwendsel, dat de zalv behoorde verkocht te worden, om de penningen tot onderhoud der armen uit te deelen, is geheel ongepast. (c) Want de arme hebt gy altijt met u, ende wanneer gy wilt kont gy haer weldoen. Nimmer zal u de gelegenheid ontbreken, om

wel

(c) Deuter. 15: 11.

weldadigheid aen nooddruftigen te bewijzen; maer my en hebt gy niet altijt. Ik zal eerlang de waereld verlaten, en dan zult gy gene gelegenheid meer hebben, om my in persoon wel te doen.

8. Sy heeft gedaen 't geen sy konde, en den rechten tijd waergenomen, om my een kennelyk blijk van hare lievde te geven; sy is voorgekomen, en heeft zich by voorraed van deze gelegenheid bediend, om mijn lichaem te salven, [*tot een voorbereydinge*] ter begravenisse.

Volgens JOANNES Kap. XII: 7. zeide de Heiland; *zy heeft deze zalv bewaerd, tegen den dag van mijne begraving.* — Haer geloov, en haer inzien in het oogmerk van JESUS dood, was veel groter dan dat der Discipelen. Zy geloovde vastelyk, dat 's Heilands verzoenende dood kort op handen ware, en had dezen zeer kostbaren balsem geschikt, om 'er JESUS lichaem by zijne begravenis mede te zalven. Maer, vermits zy den Heiland nu nog eens voor zijnen dood ontmoette, maekte zy by voorraed gebruik van dezen balsem, om Hem tot zijne begravenis voor te bereiden, vresende dat zy daertoe, na zijnen dood, gene gelegenheid hebben zoude. — Vergel. XVIII Deel. p. 478, 479.

9. Voorwaer segge ick u, en houdt u hiervan verzekerd, overal Al waer dit Euangelium gepredickt sal worden in de geheele werelt, [*daer*] sal oock tot harer gedachtenisse, tot lov van haer geloov en van hare lievde gesproken worden, van 't gene sy gedaen heeft.

10. (*d*) Ende Judas Iscariot, één van de twaelve, die den Heiland altoos en overal vergezelden, zeer verbitterd over 's Heilands bestraffing, gingh henen tot de Overpriesters en andere leden van den groten Raed, die twee dagen voor het Paeschfeest, in het Paleis van den Hogepriester, vergaderd waren, om zamen te overleggen, hoe zy den gezegenden Heiland, na het verlopen van het

(*d*) Matth. 26: 14. Luc. 22: 4.

gemelde Feest, op eene listige wijs vangen en doden zouden, vergel. vs. 1, 2. Zijn grouwzaem oogmerk was, om zijnen groten Meester, voor eene somme gelds, te verraden, en daerdoor zijne gierigheid te verzadigen. Hy kwam in deze vergadering der boosdoeneren, op dat hy hem haer soude overleveren. Men had eene beloning uitgeloovd aen den genen, die JESUS in handen van den Joodschen Raed zou overleveren. JUDAS, die 'er de beste gelegenheid toe had, bood zich aen, tot zulk een afschuwelyk verraed van zijnen weldadigen Meester. Ik kan, dacht de gierigaert by zich zelven, dit geld ligtelyk mede nemen, en mijn Meester, die zo veel wonderen verricht heeft, zal zich uit de handen zijner vyanden wel weten te redden.

11. Ende deze onverwachte aenbieding behaegde des Heilands vyanden by uitnemendheid zeer; sy [*dat*] grouwzaem voorstel hoorende waren verblijdt, ende beloofden hem gelt te geven. Na eenige woorden over en weder gewisseld te hebben, werden zy het ééns over den bloedprijs. Judas werden 30 zilvere penningen toegelegd, bedragende zo veel als 15 Rijksdalers. Hy verbond zich met eenen plechtigen eed, dat hy zijnen Meester, zonder de minste beweging onder het volk, in de handen der Overpriesteren leveren zoude, vergel. Luc. XXII: 6, ende hy socht en overpeinsde, nadat hy zich wederom in 's Heilands gezelschap begeven had, hoe hy hem bequamelick overleveren soude.

12. (*e*) Ende op den eersten dagh (*f*) der ongehevelde [*brooden*] vergel. vs. 1, wanneer sy het lam van het Pascha slachteden, seyden sijne discipelen tot hem, Waer wilt gy dat wy henen gaen, ende het nodige bereyden dat gy dezen avond met ons het Pascha etet? Wees zo goed en bericht ons, welk een bepaeld huis binnen Jerusalem gy daertoe verkiezen zult.

13. Ende hy sondt twee van sijne discipelen uyt

(*e*) Matth. 26: 17. Luc. 22: 7. (*f*) Exod. 12: 17.

uyt, namelyk Petrus en Joannes, om de nodige schikkingen te maken, tot het houden van den Paeschmaeltijd, vergel. Luc. XXII: 8, ende Hy gav hun, uit kracht zijner alwetendheid, een teeken, waeraen zy zouden kunnen weten, welk een byzonder huis Hy bedoelde; Hy seyde tot haer, Gaet henen in de stadt: ende u sal, wanneer gy binnen de poort gekomen zijt, een mensche ontmoeten, dragende een kruycke waters; volgt dien.

14. Ende so waer hy ingaet, segt tot den heere des huys, De Meester by uitnemendheid, JESUS onze Godlyke Leeraer, segt, *mijn tijd is naby*, dat ik als het tegenbeeldig Paeschlam zal geslacht worden, *ik zal met mijne Discipelen by u het Pascha houden*, vergel. Matth. XXVI: 18. Daerom laet onze Meester vragen: Waer is de eetsale, daer ick het Pascha met mijne discipelen eten sal?

15. Ende hy sal u, zodra gy deze boodschap gedaen hebt, wijsen een groote oppersale, toegerust [*ende*] gereet, in alles geschikt om het Pascha met u te eten, bereydt het ons aldaer.

16. Ende sijne discipelen gingen uyt, ende quamen in de stadt, ende vonden 't gelijck hy haer gesegt hadde, ende bereydden al het nodige tot het vieren van het Pascha.

17. (*g*) Ende als het avont geworden was, quam hy met de twaelve in het gemelde huis, en at aldaer het Paeschlam met zijne Discipelen.

Des donderdags avond heeft de Heiland met zijne Discipelen het Pascha gegeten; des vrydags is Hy gekruisigd, en des zaturdags heeft Hy in het grav gerust. — Dan het is eene betwiste vraeg onder de Geleerden, of onze Verlosser het Pascha, op denzelvden dag, met de Joodsche Overheden en het meerder deel des volks, dan wel eenen dag vroeger gegeten hebbe. Wy begrijpen het op de laetste wijs, zodat de Joodsche Overheden het Pascha, niet

(*g*) Matth. 26: 20. Luc. 22: 14.

op dien zelvden donderdag avond, maer eerst des vrydags avonds gehouden hebben. — Onze bewijsredenen hebben wy reeds opgegeven, XVIII Deel. p. 483, 484.

18. Ende als sy, des donderdags avonds, in de gemelde opperzale, aensaten ende, volgens de Godlyke wet, het Paeschlam aten, gav de Heiland aen zijne Discipelen een onbewimpeld bericht, hoe Hy, door eenen van zijne bestendige volgelingen, en meestvertrouwde vrienden, in de handen van zijne bloeddorstige vyanden zou overgeleverd worden, Daerom seyde Jesus, Voorwaer ick segge en verzeker u, op de plechtigste wijs, (*h*) dat één van u, die thans met my eet, my sal verraden.

19. Ende sy begonden over dit bericht zeer bedroeft te worden, ende nog niet wetende, wie de booswicht ware, die zulk een gruwelstuk bestaen zoude, begon d'een na d'ander tot hem te seggen, Ben ick 't? ende een ander, Ben ick 't? Judas zelvs was onbeschaemd genoeg, om al mede deze vraeg te doen.

20. Maer hy antwoordde ende seyde tot haer, ['*t Is*] één uyt de twaelve, die met my, op dezen zelvden stond, te gelijk in de schotel indopt.

21. De Sone des menschen, die nu op het diepst vernederd is, om de reinigmaking der zonden door zich zelven te weeg te brengen, gaet wel henen, om gekruisigd te worden, gelijck door de Propheten op veelvuldige plaetsen van hem geschreven is, maer wee dien verfoeilyken mensche, door welcken de Sone des menschen verraden wort: Het waer hem goet, so die mensche niet geboren en ware geweest. Zo rampzalig zal zijn lot in de eeuwigheid wezen, dat het voor hem veel verkiesbarer zijn zoude, dat hy nimmermeer bestaen had. Judas, die digt by den Heiland aen de tafel lag, zodat hy, te gelijk met den Heiland, in éénen en denzelvden schotel indopte, vraegde daerop in zeer grote verwarring, *ben ik het Rabbi*, van welken gy vermoedt dat ik u verraden zal? Hierop antwoordde de Heiland ronduit: gy

(*h*) Ps. 41: 10. Hand. 1: 17.

gy zijt de bedoelde man, zulk een grouwelstuk zult gy begaen, *wat gy doet, doe het haestelyk.* Vergel. Matth. XXVI: 25. Joh. XIII: 27. Judas had die vraeg heimelyk, by wijs van inluistering gedaen. Dit maekte, dat de overige Discipelen het gemelde antwoord van den Heiland niet verstonden. Zy dachten dat Hy hem eenig bevel gav, het welk op zijn ampt, als rentmeester en beursdrager, betrekking had. Vergel. Joh. XIII: 28, 29.

22. (*i*) Ende als sy aten, of immers, na het eten van het Paeschlam, nog aen tafel zaten, nam Jesus een bol van het broot, het welk by Hem lag, ende als hy gesegent of gedankt hadde, brack hy het in bekwame stukken, ende gaf het haer, ende seyde, Nemet dat gebroken brood, etet, dat brood is een teeken van mijn lichaem, het welk eerlang aen het kruis, ter verzoening van de zonden, zal gebroken worden.

23. Ende vervolgens, na het eten van dat brood, nam Hy den naesten drinckbeker, die by Hem stond, en waerin nog een goed gedeelte van den wijn was, welken men by den Paeschmaeltijd gedronken had, ende denzelven gezegend en gedanckt hebbende gaf haer [*dien*]: ende sy droncken alle uyt denselven beker.

24. Ende hy seyde tot haer, Dat gene, het welk gy thans gedronken hebt, is een teeken van mijn bloet, het [*bloet*] des Nieuwen Testaments, waerdoor de eeuwige zegeningen van het beter Verbond staen verworven te worden, 't welck voor vele vergoten wort tot vergeving der zonden, voor zo ver mijn dood den grondslag der verzoening met God zal uitmaken.

25. Voorwaer ick segge u, dat ick, van nu af aen, niet meer en sal drincken van de eigenlyke vrucht des wijnstocks, tot op dien dagh, wanneer ick deselve sal nieuw drincken in het Koninckrijcke Godts. Wanneer mijn Vader my als Middelaer zal verhoogd, en met onnadenkelyke heerlykheid bekleed hebben, dan zal ik den geestelyken wijn van storeloose

(*i*) Matth. 26: 26. Luc. 22: 19. 1 Cor. 11: 23.

eer en blijdschap smaken, en gy zult, elk ter zijner tijd, in den hemel worden opgenomen, om de eeuwige zaligheid in mijne onmiddelyke tegenwoordigheid te genieten.

26. Ende als sy den lofsangh, of het heilig Hallel, Ps. CXIII—CXVIII, waermede men gewoon was den Paeschmaeltijd te besluiten, gesongen hadden, gingen sy uyt de eetzael, en buiten de Stad Jerusalem, om zich nae den olijfbergh te begeven.

27. (*k*) Ende Jesus seyde tot haer onder den weg, al voortwandelende, Gy sult in desen zelvden nacht alle, niemand uitgezonderd, aen my ge-ergert worden. Uw geloov zal wankelen, en zelvs in zo ver bezwijken, dat gy my verzaken en verlaten zult. Want daer, in het boek des Propheten Zacharia, Kap. XIII. 7, is geschreven, (*l*) Ick sal den Herder slaen, ende de schapen sullen verstroyt worden. Die merkwaerdige Voorzegging zal, in dezen zelvden nacht, kennelyk vervuld worden. Ik ben die Herder, die zal geslagen worden, en gylieden zijt de schapen, die verstrooid zullen worden, nadat gy my zult verlaten, en elk een goed heenkomen gezocht hebben.

28. (*m*) Maer na dat ick, ten derden dage, uit de doden sal opgestaen zijn, bemoedigt u met deze belovte, sal ick u voorgaen nae Galileen, om aldaer tot uwe nadere onderrichting, en ter versterking van uw geloov, nog eenigen tijd gemeenzaem met u te verkeeren.

29. Ende Petrus, die zeer grote gedachten had van zijne trouw en standvastigheid, vatte het woord op, en seyde tot hem, Of sy oock alle ge-ergert en zo ver vervoerd wierden, dat zy u tot één toe lafhartig verlieten en verzaekten, so en sal ick doch, het gae zo het wil, nog niet [*ge-ergert worden*], en u nimmermeer verloochenen.

30. (*n*) Ende Jesus seyde tot hem, waerlyk gy ver-

(*k*) Matth. 26: 31. Joh. 16: 32. (*l*) Zach. 13: 7. (*m*) Matth. 26: 32. ende 28: 10. Marc. 16: 7. (*n*) Matth. 26: 34. Luc. 22: 34. Joh. 13: 38.

vertrouwt te veel op u zelven; gy zult het nog het ergste van allen maken. Voorwaer ick segge u, dat heden nog in desen zelvden nacht, eer de haen tweemael gekraeyt sal hebben, gy my niet ééns, *maer* by herhaling tot driemael toe sult verloochenen.

31. (*o*) Maer hy seyde, in plaets van zijnen alwetenden Meester gehoor te geven, nogh dies te meer, en met nog groter vertrouwen, dat hy althans nimmermeer zou geërgerd worden. Al moeste ick met u den allergeweldigsten dood sterven, zeide hy, so en sal ick u nog geensins verloochenen. Ende insgelijcks seyden sy oock alle de Discipelen, dat zy, zo wel als Petrus, liever wilden sterven, dan hunnen Meester verzaken.

B. *Kap. XIV:* 32.— *XV:* 47, *geevt de Euangelist een omstandig bericht van 's Heilands verzoenend Borglijden zelve.* — *Wy onderscheiden 'er vier hoofdbyzonderheden in, het gene de Heiland geleden heeft eerst in Gethsemane, daerna voor de rechtbank der Joden, vervolgens voor den Richterstoel van den Romeinschen Stadhouder* PONTIUS PILATUS, *en eindelyk op Golgotha.*

A. Het lijden van den Heiland in Gethsemane wordt omstandig beschreven, Kap. XIV: 32-42

a. Het lijden in Gethsemane zelve vinden wy vs. 32-34.

32. (*p*) Ende sy quamen, na het eindigen van het laetstgemelde gesprek, in een plaetse, of in eenen hov, toebehorende aen eenen van 's Heilands vrienden, welcker name was Gethsemane, of *Olijvpers*, dus geheten naer de bakken, welke aldaer waren, om de oly uit de olijven te persfen. Hy trad dezen hov in, waertoe Hy vrijheid had van den eigenaer, ende hy seyde tot acht van sijne discipelen, Sitt hier aen den ingang van dezen hov neder tot dat ick gebeden sal hebben. Dit schikte de lievderijke JESUS op deze wijs, opdat die Discipelen, wegens

(*o*) Joh. 13: 37. (*p*) Matth. 26: 36. Luc. 22: 39. Joh. 18: 1.

de zwakheid van hun geloov, niet te schielyk aen Hem zouden geërgerd worden.

33. Ende hy zelvs dieper in den hov gaende, nam met hem Petrum, die zo zeer op zijne standvastigheid geroemd had, ende de zonen van Zebedeus, Jacobum, ende Joannem, die zich kort te voren vermeten hadden, dat zy den drinkbeker drinken konden, welken JESUS drinken moest, verg. Matth. XX: 22. Deze drie nam Hy met zich dieper in den hov, om hen getuigen te maken van zijne schromelyke zielsangsten, welke nimmer wederga hadden. Hier werd de lijdende Borg overvallen met eene droevheid, angst, en benauwdheid, zo buitengenwoon groot en verschrikkelyk, dat het met gene woorden kunne uitgedrukt worden; ende Hy begon op eene onbesefbare wijs verbaest ende seer beangst te worden.

34. Ende seyde tot haer, (q) Mijn ziele is geheel bedroeft tot der doot toe. De hartbrekende droevheid, welke mijne ziel benauwt, is zo groot, dat zy de angsten van den verschrikkelyksten dood ver weg overtreffe, en wanneer zy lang duurde, eenen gewissen dood ten gevolge hebben zou. Blijft gylieden hier, zijt getuigen van de allesoverklimmende benauwdheid mijner ziele, ende waeckt in gebeden, om niet in verzoeking te komen. Waekt ook *met my*, bidt met en voor my, vergel. Matth. XXVI: 38.

Deze hoogstgaende droevheid van den Heiland, welke nimmer wederga kende, werd niet alleen veroorzaekt door het schromelyk vooruitgezicht van zijn aennaderend lijden, in alles deszelvs verzwarende omstandigheden; maer de voornaemste oorzaken waren de volgende. — Hy zag de verbazende menigte der zonden, welke Hy als Borg had overgenomen, in alle derzelver grouwzamen aert en rampzalige gevolgen. — Hy zag de Godlyke gramschap in alle derzelver hevigheid ontstoken. — De gansche macht der helle viel Hem aen, om Hem door allerlei verschrikkingen, ware het

(q) Joh. 12: 27.

het mogelyk, wanhopig te maken, en van het werk der verzoening af te trekken.

β. *De Euangelist voegt 'er verscheidene gewichtige omstandigheden by, welke dit schromelyk zielelijden van den beangsten* JESUS *vergezelden, vs.* 35-42.

35. (*r*) Ende een weynigh voortgegaen zijnde viel hy in eene zeer eerbiedige gestalte op de aerde, ende badt allerernstigst met vertrouwen tot zijnen Vader, so het mogelick ware, en met Gods raed en het heil van zondaren bestaen konde, dat die bange ure van onuitspreekbare benauwdheid, zo spoedig doenlyk, van hem voorbyginge.

36. Ende hy seyde, Abba, mijn gelievde Vader, op welken ik in dezen uitersten nood mijn vertrouwen stel, alle dingen zijn u mogelick. Gy bezit een onbeperkt Alvermogen, zodat Gy alle dingen doen kunt, welke niet met uwe volmaektheden strijdig zijn. Neemt daerom desen drinckbeker van onuitspreekbare angsten en benauwdheden van my wech: (*s*) Doch niet wat ick wil, maer wat gy [*wilt*]. Ik onderwerp my volvaerdig en geheel aen uw altoos heilig welbehagen.

37. (*t*) Ende hy quam by de drie gemelde Discipelen, ende vondt haer slapende, ende seyde tot Petrum, Simon, gy die u zo zeer op uwe standvastigheid beroemd hebt, slaept gy, daer ik zo schromelyk benauwd ben? gaen u dan mijne onuitspreekbare angsten niet aen? En kont gy niet één ure, eenen korten tijd waken, en u in het gebed bezig houden?

38. Waket ende biddet, op dat gy niet in versoeckinge en komt. Zijt op uwe hoede en bidt om sterkte; de tijd van uwe beproeving is naby. (*v*) De geest [*is*] wel gewilligh, maer 't vleesch is swack. Uw hart en wil moge goed wezen, maer uw vleesch is vadzig,

(*r*) Luc. 22: 41. (*s*) Joh. 6: 38. (*t*) Matth. 26: 40. Luc. 22. 45. (*v*) Gal. 5: 17.

en de verdorvenheid, welke u nog aenkleevt, zal uwe goede voornemens eerlang jammerlyk overdwarsfen.

39. Ende wederom een eind wegs henen gegaen zijnde, badt hy ten anderen male, ſprekende de ſelve woorden.

40. Ende tot de drie gemelde Discipelen wedergekeert zijnde vondt hyſe wederom ſlapende; want hare oogen waren beſwaert wegens droevheid en vermoeidheid. Ontwakende waren zy zeer verlegen, ende ſy en wiſten niet wat ſy hem antwoorden ſouden.

41. Ende zich wederom een weinig van hen afſcheidende, badt hy ten derdenmale, ſprekende dezelvde woorden. Daerna quam Hy ten derden mael tot Petrus, Jacobus, en Joannes, ende ſeyde tot haer, Slaept [*nu*] voorts, ende ruſt, of liever vraegsgewijs: *Slaept gy nu nog al voort? rust gy nog al?* en dat onder mijn onbeſchrijvlyk zielelijden? Hoe onverſchoonbaer is zulk een gedrag voor mijne meest begunſtigde Leerlingen, die zich zo zeer op hunne ſtandvastigheid verlaten hebben? Het is waerlyk genoegh geſlapen: de ure, in welke ik den dood ondergaen moet, is naby gekomen. Siet de Sone des menſchen wort overgelevert in de handen der ſondaren uit de Heidenen, die Hem zullen kruiſigen en doden.

42. Staet op, laet ons mijnen vyanden rustig te gemoet gaen: Siet, die my verraedt is naeby met eene gewapende bende, om my te vangen en te binden.

B. Kap. XIV: 43 — XV: 1. beſchrijvt de Euangelist het lijden van den Heiland, voor de rechtbank der Joden.

a. De voorafgaende omſtandigheden vinden wy Kap. XIV: 43 - 54.

a. De onſchuldige Lijder werd, als een ſnode boosdoener, gevangen genomen, vs. 43 - 46.

43. (*x*) Ende terſtont als hy de laetstgemelde woorden nogh ſprack, quam de grouwzame verrader Judas

(*x*) Matth. 26: 47. Luc. 22: 47: Joh. 18: 3.

das aen, die één was van de twaelve, ende met hem een groote schare der dienaren van den Joodschen Raed, die, gewapend met sweerden ende stocken, [*gesonden* waren van de Overpriesters, ende de Schriftgeleerde, ende de Ouderlingen, om den heiligen JESUS, als ware Hy een booswicht van den eersten rang, te vangen en te binden.

44. Ende de schelmsche Judas die hem verriedt, hadde haer een gemeyn en kenbaer teecken gegeven, waeraen de dienaers den Heer JESUS van zijne Discipelen zouden kunnen onderkennen, seggende, Dien ick kussen sal, die is 't, welken gy hebben moet, grijpt hem, ende leydt hem sekerlick henen, zorgdragende dat hy niet ontsnappe.

45. Ende als hy naby tot JESUS gekomen was, gingh hy terstont tot hem, ende seyde met eene geveinsde vriendelykheid, Rabbi, Rabbi: ende (y) kuste hem met de allertederste omhelsing. Welk eene verfoeilyke trouwloosheid!

46. Ende terstond schoten de dienaers van den Joodschen Raed toe; sy sloegen hare handen aen hem, ende grepen hem, gelijk men gewoon is boosdoeners gevangen te nemen.

b. By die gelegenheid openbaerde PETRUS *eenen ontijdigen en onbezonnen yver*, *vs.* 47.

47. Ende één der gene die daer by stonden, het sweert treckende, sloegh den dienstknecht des Hoogenpriesters, ende hieuw [*hem*] sijne oore af, zodanig dat het nog even aen het hoofd bleev hangen. Deze yver van den driftigen Petrus was zeer ontijdig. De Heiland gelastte hem daerom zijn zwaerd in de schede te steken, veroordeelende zeer zijn doen, omdat hy zich met geweld tegen de gerechtsdienaren, en even daerdoor tegen de wettige Overheid zelve verzette. Hy voegde 'er by, dat Hy,

(y) 2 Sam. 20. 9.

wann er Hy zich uit de handen zijner vyanden redden wilde, de hulp van Petrus niet nodig had, vermits Hy zijnen hemelschen Vader om een gansch heirleger van Engelen, tot zijnen bystand, zou kunnen bidden, en dat op deze wijs de voorzeggingen der Propheten moesten vervuld worden. Verg. Matth. XXVI 51 54.

c. Vervolgens deed JESUS *eene vrijmoedige aenspraek aen de gerichtsdienaren, die Hem gevangen hadden, vs.* 48, 49.

48. Ende Jesus wendde zich daerop tot de gerichtsdienaren, en wel byzonder tot eenige Overpriesters, die deze gewapende bende aenvoerden, Luc. XXII: 52; en antwoordende seyde tot haer, Zijt gy tegen my, die geheel weerloos ben, uytgegaen met sweerden ende stocken als tegen eenen moordenaer, om my te vangen? Immers hadt gy my, indien gy my aen eenige misdaed schuldig hieldt, op eene gemakkelyke wijs, zonder al dien omslag vangen kunnen.

49. Dagelicks was ick, wanneer ik te Jerusalem was, by ulieden openlyk in den Tempel leerende, ende gy en hebt my niet gegrepen: maer [*dit geschiet*] (z) op dat de Schriften vervult souden worden, welke mijn lijden duidelyk voorspeld hebben.

d. De Heiland werd van alle zijne Discipelen verlaten. Dit verhaelt MARCUS, *en voegt 'er nog eene byzonderheid by, vs.* 50 - 52.

50. Toen nu JESUS in de handen zijner vyanden gekomen was, hebben Hem alle zijne Discipelen, die zo veel van hunne trouw en standvastigheid hadden opgegeven, tot één toe verlaten. (a) Ende sy hem verlatende zijn alle wanhopig gevloden, zodat zy, gelijk de Heiland voorspeld had, waren als schapen die genen herder hebben.

51. Ende

(z) Ps. 22: 7. ende 69: 10. Luc. 24: 25. (a) Job 19: 13. Psalm 88. 9.

51. Ende by deze gelegenheid viel 'er iets byzonders voor. Te weten één feker jongelingh volgde hem, hebbende een lijnwaet omgedaen over het naeckte [*lijf*], ende de jongelingen, dat is de soldaten of gerichtsdienaers, grepen hem.

52. Ende hy het lijnwaet, het welk zy vast hielden, verlatende, is naeckt van haer gevloden.

Deze byzonderheid heeft niemand der Euangelisten, buiten onzen MARCUS alleen. — Wie deze jongeling geweest zy, wordt niet nader bepaeid; zommigen denken, met eenige Oudvaders, aen den éénen of anderen der Apostelen; anderen aen onzen MARCUS zelven. Denkelyk was het een jongeling, die zich in een der naest gelegen hoven ophield, en door het gedruis uit den flaep ontwaekt zijnde, toeschoot, om te zien wat 'er gaende ware.

Ondertusschen wordt deze byzonderheid aengeteekend, om ons te doen opmerken, dat ook de Apostelen zouden gevat zijn, wanneer de Heiland het niet verhinderd had, en zy niet gevloden waren.

e. Eindelyk werd de Heiland wechgeleid naer het paleis van den Hogepriester Cajaphas, alwaer het meerderdeel der leden van den groten Raed vergaderd was, en PETRUS *volgde Hem van verre, vs.* 53, 54.

53. (*b*) Ende fy leydden Jefum, als eenen misdadiger gebonden, henen tot den toenmaligen Hoogenpriefter Cajaphas: ende by hem vergaderden alle de Overpriefters, ende de Ouderlingen, ende de Schriftgeleerde, die het meest tegen den heiligen JESUS verbitterd waren.

54 Ende Petrus, die met de overige Discipelen gevlucht was, volgde hem van verre tot binnen in de fale, of het paleis des Hoogenpriefters, ende hy, op de binnenplaets van het gemelde paleis gekomen zijnde, was mede fittende met de dienaren, ende hem warmende

(*b*) Matth. 26: 57. Luc. 22: 54. Joh. 18: 13, 24.

de by het vyer, om te vernemen hoe het met zijnen Meester gaen zoude.

β. Het lijden van den Heiland zelve, voor de rechtbank der Joden, vinden wy Kap. XIV: 55— XV: 1. Hier toe behoort

a. De onrechtvaerdige handelwijs van Israëls Oudsten, in het opzoeken van valsche getuigenisfen, vs. 55-60.

55. (*c*) Ende de Overpriesters ende de geheele Raet, alle de Opperhoofden van het Joodsche volk, zo velen 'er namelyk in deze grouwzame nachtvergadering tegenwoordig waren, sochten *valsche* getuygenisse tegen Jesum verg. Matth. XXVI: 59. Zy wisten zeer wel dat niemand den Heiland van eenige misdaed overtuigen konde, en daerom namen deze boosdoeners hunne toevlucht tot valsche beschuldigers. Zodra zy in het paleis van Cajaphas gekomen waren, zullen zy reeds verscheidene lieden met geld en belovten hebben omgekocht, om tegen den heiligen JESUS valschelyk te getuigen. Maer nu *zochten* zy valsche getuigenisfen, voorzover zy bevel gaven, om die omgekochte beschuldigers te laten binnen staen. Hun grouwzaem oogmerk was om hem onder schijn van recht te dooden, ende met dat alles en vonden zy niet, om 'er met eenigen schijn van recht een doodvonnis op te vestigen.

56. Want vele getuygden valschelick tegen hem, ende de getuygenissen en waren niet eenparigh, noch *voldoende* aen het oogmerk van deze onrechtvaerdige Richteren, om den Heiland met eenigen schijn van recht ter dood te verwijzen.

57. Ende eenige uit den Raed zelve opstaende getuygden valschelick tegen hem, seggende,

58. Wy zelve hebben hem hooren seggen, (*d*) Ick sal desen prachtigen Tempel, die met handen gemaeckt is, afbreken, ende in drie dagen eenen an-

(*c*) Matth. 26: 59. Hand. 6: 13. (*d*) Marc, 15: 29. Joh. 2: 19.

anderen, ſonder handen gemaeckt, bouwen. De Heiland had Joh. II: 18-22 met eene vingerwijs op zich zelven, geſproken van den Tempel zijnes lichaems. Dezen Tempel zouden de Joden, door Hem eenen allergeweldigſten dood aen te doen, verbreken, maer Hy zou denzelven door zijne opſtanding ten derden dage wederom opbouwen. Zijne woorden werden derhalven boosaertig verdraeid, en hun getuigenis was valsch. Daerenboven verſchilden zy grotelyks in de omſtandigheden; volgens zommigen zou Hy gezegd hebben, *ik* KAN *den Tempel afbreken, en in drie dagen opbouwen*, verg. Matth. XXVI: 61, en volgens anderen zou Hy gezegd hebben' *ik* ZAL het doen. Volgens de eerſte had Hy zijn vermogen, en volgens de laetſte, tevens zijn voornemen verklaerd, om den Tempel te Jeruſalem af te breken.

59. Ende oock alſoo en was haer getuygeniſſe niet eenparigh noch voldoende.

60. (*e*) Ende de Hoogeprieſter in 't midden opſtaende, en de geveinsde vertoning makende, als of Hy zeer ontroerd ware over de lasterlyke woorden, welke de gewaende misdadiger tegen den Tempel zou geſproken hebben, vraegde Jeſum, ſeggende, En antwoordt gy niets op deze ſchromelyke beſchuldiging? Wat grouwzame dingen getuygen deſe tegen u? Wat hebt gy tot uwe verantwoording in te brengen?

b. De heilige JESUS *werd, als een Godslasteraer, ter dood veroordeeld, vs. 61-64.*

61. (*f*) Maer de gemelde beſchuldiging was zo beuzelachtig, dat zy geen antwoord verdiende; ook konden de lasteraers niet beter beſchaemd worden, dan door een verachtelyk ſtilzwijgen; hy ſweegh daerom ſtille, ende en antwoordde niets. Wederom vraegde hem de Hoogeprieſter onder de bezwering, zodat zijn antwoord zou gerekend worden, als of Hy het zelve met eenen plechtigen eed bevestigd had, ende ſeyde tot hem, Zijt

(*e*) Matth. 26: 62. (*f*) Jeſ. 53: 7. Hand. 8: 32.

gy de Christus, de beloovde MESSIAS, en de Sone des gesegenden [*Godts*]?

62. Ende Jesus seyde, Ick ben 't: (*g*) Ende gylieden sult een Sone des menschen, ten blijke daer van, binnen korten tijd, sien sitten ter rechter[*hant*] der kracht [*Godts*]. Dan zult gy de duidelykste bewijzen zien van mijne Koninglyke macht en heerlykheid, welke ik als verheerlykte Middelaer bezitten zal; ende dan zult gy my als Richter zien komen met de wolcken des hemels, om wraek te nemen van mijne hardnekkige vyanden. Dit zult gy zelve zien en ondervinden.

63. Ende de Hoogepriester verscheurende sijne kleederen, om eene geveinsde vertoning te maken van zijnen yver voor Gods eer, seyde tot de overige leden van deze grouwzame nachtvergadering, Wat hebben wy nogh getuygen van nooden?

64. Gy hebt de schromelyke [*Godts*]lasteringe, welke deze man uitbraekt, alle gehoort: wat dunckt ulieden? Heeft hy niet den dood verdiend? Ende sy alle veroordeelden hem eenparig des doots schuldigh te zijn.

c. Hierop werden den Heiland de allersmadelykste mishandelingen aengedaen, vs. 65.

65. Ende zodra dit onrechtvaerdig doodvonnis geveld was, scheidden de leden van dezen bloedraed, en gaven den Heiland inmiddels aen hunne dienaren ter bewaring over. Deze deden Hem allerlei hoon en mishandelingen aen. Zelvs sommige begonden hem te bespouwen, ende sijn aengesicht met eenen doek te bedecken, ende (*h*) hem met vuysten te slaen, ende tot hem te seggen, Propheteert gy gewaende MESSIAS, en noem den man die u geslagen heeft; ende de dienaers gaven hem kinnebackslagen.

d. Tot

(*g*) Dan. 7: 13. Matth. 16: 27. ende 24: 30. ende 25: 31. Luc. 21: 27. Hand. 1: 11. 1 Thess. 4: 16. 2 Thess. 1: 10. Openb. 1: 7.
(*h*) Job 16: 10. Jes. 50: 6. Joh. 19: 3.

d. Tot verzwaring van zijne smerten, werd de Heiland door PETRUS, *driemalen achter één, allerschandelykst verloochend, vs 66—*

66. (*i*) Ende als Petrus beneden in de sale was, en onder de dienaren by het vuur zat, quam ééne van de dienstmaegden des Hoogenpriesters, welke de deurwaerster was, en hem, op het verzoek van eenen anderen Discipel, die aldaer bekend was, had ingelaten, verg Joh. XVIII: 17.

67. Ende siende Petrum hem warmende, sagh sy hem oplettend aen, ende seyde tot hem, Oock gy waert met Jesu den Nazarener. Ik kan aen uw gelaet en houding duidelyk zien, dat gy mede behoort tot de bestendige volgelingen van den vooroordeelden misdadiger.

68. Maer hy heeft het ten aenhoren van alle de dienaren ronduit geloochent, seggende, Ick en kenne [*hem*] en zijne volgelingen niet eens, noch ick en weet' niet wat gy segt en bedoelt. Ende hy gingh buyten in de voorsale, of in het voorportael, om naer buiten op de straet te geraken, ende de haen kraeyde toen voor de eerste mael.

69. (*k*) Ende de dienstmaegt, zijnde eene andere dan de gemelde, verg. Matth. XXVI: 71, hem wederom siende begon te seggen, tot de gene die daer by stonden, Dese is een van die menschen, die JESUS bestendig gevolgd hebben. Zijne gansche houding, en vooral zijne poging om weg te komen, verraden hem.

70. Maer hy hoe langs zo meer verlegen wordende, loochende het wederom, en zwoer zelvs plechtig dat hy den Heer JESUS niet eens kende. Ende een weynigh daer na de dienaers die daer by stonden seyden wederom tot Petrum, Waerlick gy zijt een van die lieden, die bestendige Discipelen van JESUS waren: want

(*i*) Matth. 26: 58, 69. Luc. 22: 55. Joh. 18: 16, 17. (*k*) Matth. 26: 71. Luc. 22: 58. Joh 18: 25.

gy zijt oock een Galileer, ende uwe sprake ge-
lijckt volkomen naer den lompen tongval der Galileers.
71. Ende toen de dienaer van den Hogepriester, welke
een bloedverwant was van dien knecht, dien hy kort te vo-
ren het oor had afgehouwen, hem herkende, verg. Joh.
XVIII: 26, werd hy allergeweldigst verschrikt. Niet wetende
wat hy van verlegenheid doen zoude, begon hy [*hemselven*]
te vervloecken ende te sweeren, Ick en kenne desen
mensche niet, dien gy segget en van welken gy spreekt.
72. Ende de haen kraeyde de tweede mael, ende
Petrus wiert aenstonds indachtigh des woorts, 't
welck Jesus tot hem gesegt hadde, (*l*) Eer de
haen tweemael gekraeyt sal hebben, sult gy my
driemael verloochenen. Ende hy [*hem*] van daer
makende zo schielyk hy konde, kwam ontroerd op de straet,
en weende bitterlyk, uit een hartelyk berouw over zijnen
schandelyken val, en ernstig biddende om vergeving.

HET XV. KAPITTEL.

e. Het doodvonnis, het welk de Joodsche Overheden, in de gemelde nachtvergadering, ten huize van den Hogepriester CAJAPHAS *geveld hadden, werd des morgens vroeg, in de gewone Raedkamer, plechtig uitgesproken, vs.* 1.

1. ENde (*a*) terstont des morgens vroegh
hielden de Overpriesters t'samen raet, met
de Ouderlingen ende Schriftgeleerde, ende de ge-
heele Raet. Het meederdeel der leden van het Sanhedrin
begaven zich naer de gewone vergaderplaets van den groten
Raed in den Tempel, genaemd de kamer Gazith. Aldaer
spraken zy het doodvonnis, het welk zy in hunne heime-
lyke

(*l*) Matth. 26: 34, 75. Luc. 22: 61. Joh. 13: 38. ende 18: 27.
(*a*) Psalm 2: 2. Matth. 27: 1. Luc. 22. 66. ende 23: 1. Joh. 18: 28.

lyke nachtvergadering tegen den Heiland geveld hadden, plechtig uit, verg. Matth. XXVII: 1, ende Jesum gebonden hebbende, brachten sy [*hem*] in eigen persoon henen naer den Romeinschen Stadhouder, ende verzochten, dat hy met den dood mogt gestraft worden, verwachtende dat de Stadhouder, enkel op hun zeggen, dat hy niet waerdig ware langer te leven, aenstonds gereed wezen zou, om hem zonder verder onderzoek te dood ter brengen. In die verbeelding gaven zy [*hem*] (*b*) aen Pilatum over.

C. Kap. XV: 2 - 21, beschrijvt de Euangelist het gene de Heer JESUS, *voor den Richterstoel van* PONTIUS PILATUS, *geleden heeft.*

a. Daer werd Hy, door de Joodsche Overheden, van vele schenddaden beschuldigd, vs. 2 - 5

2. (*c*) Ende Pilatus de Stadhouder van Keizer Tiberius, die nu, nadat Judæa een wingewest der Romeinen geworden was, alleen de macht had om halsstraffen uit te oeffenen, verg XVIII. Deel. p. 508-510. vraegde hem, Zijt gy de Koningh der Joden? Te weten, de leden van het Sanhedrin hadden den Heiland beschuldigd van gekwetste majesteit tegen den Keizer, omdat Hy zich uitgav voor den Koning der Joden, verg. Luc. XXIII: 2. Ende hy antwoordende seyde tot hem, Gy segt het; ja ik ben de Koning der Joden, het is zo als gy zegt. Maer evenwel de lijdende Borg verklaerde tevens uitdrukkelyk, dat zijn Koningrijk niet was van deze waereld, noch verdedigd wierd door uiterlyke wapenen, zodat Hy noch van verre noch van naby was aen te merken als een oproermaker, die den Keizer naer de kroon zou steken; verg. Joh. XVIII: 33—

3. Ende de Overpriesters beschuldigden hem van vele misdadige [*saken*] en handelingen, byzonder dat Hy het volk beroerde en tot muitery aenspoorde, door te leren, dat geen Jood verplicht ware, om den Romeinschen Keizer schattingen te betalen; maer hy en ant-

(*b*) Hand. 3: 13. (*c*) Matth. 27: 11. Luc. 23: 3. Joh. 18: 33.

woordde niets, omdat de beschuldigingen zo ongegrond waren, dat zy zich zelve verwoestten. Ook werd 'er geen het minste bewijs aengevoerd.

4. (*d*) Ende Pilatus daerover zeer verwonderd zijnde, vraegde hem wederom, seggende, En antwoordt gy niet op alle deze beschuldigingen, welke u, indien zy gegrond zijn, zekerlyk des doods waerdig maken? Siet, hoe vele [*saken*] en welke zware misdaden sy, die de zichtbare opperhoofden van uw eigen volk zijn, tegen u getuygen. Verontschuldig u, zo gy kunt.

5. Ende Jesus en heeft niet meer op alle die hatelyke en valsche beschuldigingen geantwoordt, so dat Pilatus hem verwonderde.

β. De Stadhouder, bemerkende dat JESUS *onschuldig ware, wendde verscheidene pogingen aen, om Hem los te laten, vs. 6-13.*

6. (*e*) Ende op het feest van het Paschen liet hy haer, ten genoegen namelyk van het volk, volgens een gebruik, het welk toenmaels plaets had, éénen gevangenen los, wien sy oock begeerden.

7. (*f*) Ende daer was een, genaemt Barabbas, gevangen met [*andere*] mede-oproermakers, die in den oproer eenen dootslagh gedaen hadde.

8. Ende de Stadhouder bediende zich van die gelegenheid, om den Heiland, zo het mogelyk was, in vryheid te stellen, te meer omdat de zaemgevloeide menigte des volks begon te vorderen, dat hy aen de gemelde gewoonte voldoen zoude: want de schare riep luidkeels uyt, ende begon te begeeren, [*dat hy dede*] gelijck hy haer altijt gedaen hadde; en, volgens het gebruik, op het feest eenen gevangenen los liet, ter hunner keuze.

9. Ende Pilatus antwoordde haer, seggende, Ik geef u de keus, tusschen Barrabas, die befaemden oproermaker,

(*d*) Matth. 27. 13. Joh. 19: 10. (*e*) Matth. 27: 15. Luc. 23: 17. Joh. 18: 39. (*f*) Matth. 27: 16. Luc. 23: 19. Joh 18: 40.

maker, die zijne handen met onschuldig bloed bezoeteld heeft, en tusschen JESUS, die zich uitgeevt voor uwen Koning.. Wilt gy niet dat ick u den zogenaemden Koningh der Joden loslate? Hy twijffelde niet, of de keus van het volk zou op JESUS vallen.

10. (Want hy had duidelyk bemerkt, dat JESUS onschuldig ware, en hy wist, ziende dit uit alle de omstandigheden, dat hem de Overpriesters door nijt overgelevert hadden.)

11. Hierin werd Pilatus nog meer bevestigd, door het bericht, het welk zijne Gemalin hem deed toekomen, wegens den benauwden droom, welken zy over JESUS en zijne zaek gehad had, verg. Matth XXVII: 19. (g) Maer de boosaertige Overpriesters, die onverzettelyk bleven, verspreidden zich onder den hoop, en beweegden de schare, om van den Stadhouder te vorderen, dat hy haer liever Barabbam dan JESUS soude loslaten.

12. Ende Pilatus daerdoor nog des te meer verlegen wordende, omdat hy in zijn uitzicht, tegen alle verwachting, was te leur gesteld, vatte wederom het woord op; antwoordende seyde hy wederom tot haer, Wat wilt gy dan dat ick [*met hem*] doen sal, dien gy een Koningh der Joden noemt?

13. Ende sy riepen wederom, op aenhitsing van hunne Opperhoofden, eenparig en als uit éénen momd, Kruyst hem.

14. Doch Pilatus seyde tot haer, de gerechtigheid verbiedt my om iemand ter dood te brengen, vóór dat zijne schuld gebleken is; Wat heeft hy dan quaets gedaen, waer door hy zou verdiend hebben, om de kruisstraf te ondergaen? Ende sy riepen te meer met een woest getier, zonder eenige reden te geven, Kruyst hem.

(g) Matth. 27: 20. Luc. 23: 18. Joh. 18: 40. Hand. 3: 14.

γ. De Stadhouder liet zich door de woede des volks vervoeren, om den onschuldigen JESUS *ter kruisdood te veroordeelen, vs.* 15.

15. (*h*) Pilatus nu ziende, dat niet alleen zijne pogingen, om JESUS los te laten, vruchteloos waren, maer zelvs dat het volk begon te muiten, waeruit de allernadeeligste gevolgen ontstaen konden, wiesch openlyk zijne handen, tot een teeken, dat hy geen deel hebben wilde aen het vergieten van onschuldig bloed, met verklaring, dat het volk, die den dood van JESUS oproerig vorderden, aensprakelyk ware voor de gevolgen van zulk eene schreeuwende onrechtvaerdigheid. Maer de menigte des volks antwoordde, in onberedeneerde woede, wy nemen alles voor onze rekening; dat alle de vloeken, welke gy meent dat uit zijnen dood zullen voortkomen, ons en ons nageslacht treffen, *zijn bloed kome over ons, en over onze kinderen*, verg. Matth. XXVII: 24-26. De Stadhouder daerom willende de schare genoegh doen, heeft haer Barabbam losgelaten, ende gaf Jesum over, als of naerdien hy [*hem*] reeds te voren gegeesselt hadde, verg. Joh. XIX: 1, om gekruyst te worden. Hy stelde den onschuldigen JESUS in de handen der Krijgsknechten, die gewoon waren, deze geweldige doodstraf uit te oeffenen.

δ. De lijdende Borg werd door de Soldaten op de smadelykste wijs mishandeld, en vervolgens naer Golgotha geleid, om gekruisigd te worden, vs. 16-20.

16. (*i*) Ende de krijgsknechten leydden hem binnen in de sale, welck is het Rechthuys, zijnde zeer onderscheiden van die plaets, alwaer de openbare Richterstoel van den Landvoogd stond, verg. Joh. XIX: 13; ende zy riepen de gantsche bende, welke thans by het Stad-

(*h*) Matth. 27: 26. Joh. 19: 1. (*i*) Matth. 27: 27. Joh. 19: 2.

Stadhouderlyk Paleis de wacht had, te samen, om JESUS te mishandelen.

17. Ende als zy Hem zijnen rok hadden uitgetrokken, verg. Matth. XXVII: 28, deden zy hem eenen ouden purperen mantel aen, welken iemand der Bevelhebberen had laten liggen, ende eene doorne kroone gevlochten hebbende, setteden hem [*die*] met een woest geweld op het gezegend hoofd, zodat Hem het bloed langs de wangen liep. Ook gaven zy Hem eenen rietstok, die eenen scepter verbeelden moest, in de hand, om Hem als eenen gewaenden Koning te beschimpen. Verg. Matth. XXVII: 29.

18. Ende, in dien bespottelyken opschik uitgedost, begonden zy hem schimpsgewijs te groeten, [*seggende*,] Weest gegroet, [*gy*] gewaende Koningh der Joden.

19. Ende de woeste krijgsknechten vergenoegden zich niet met den gezegenden JESUS te bespotten, maer zy deden Hem ook geweldige smerten aen: want zy sloegen sijn hooft met eenen rietstock, zodat de doornen nog dieper in het vleesch indrongen, ende zy bespogen hem, ende vallende op de knien aenbaden zy hem, bewijzende Hem spotsgewijs den allerdiepsten eerbied.

20. Ende als sy hem lang genoeg bespottet hadden, deden sy hem den purperen mantel af, ende deden hem sijne eygene kleederen aen, ende leydden hem uyt om hem te kruycigen.

D. Eindelyk beschrijvt de Euangelist het lijden van den Heiland op Golgotha, met de gevolgen daervan, vs. 21-37.

α. Het lijden van den Heiland op Golgotha zelve, vinden wy vs. 21-37.

a. Het gene onder den weg gebeurd is, verhaelt de Euangelitst, vs. 21.

21. (*k*) Ende, ter vermeerdering van zijne smerten,

(*k*) Matth. 27: 32. Luc. 23: 26.

droeg de Heiland zijn kruis. Maer vermits Hy, door alle de mishandelingen afgemat, naer den zin der krijgsknechten, genen spoed genoeg maekte, brachten zy Hem eenige verligting toe: want sy dwongen eenen zekeren Simon, oorspronglyk van Cyrenen in Africa, die [*daer*] juist voorbygingh, komende van den acker, den vader Alexandri ende Rufi, dat hy sijn kruyce droege.

Deze SIMON was de Vader van ALEXANDER en RUFUS, twee menschen die zekerlyk, ten tijde van MARCUS, onder 's Heilands Leerlingen bekend waren. Mogelyk was ALEXANDER een Jood, één der Discipelen te Ephesus, Hand. XIX: 33, en RUFUS dezelvde, die Rom. XVI: 13. voorkomt als een waerdig lidmaet der Gemeente te Rome. — Deze SIMON werd door de Romeinsche Soldaten gedwongen, om den afgematten JESUS te verligten, door het achterdeel van het kruis, of wel het gehele kruis achter Hem te dragen.

b. Het gene op Golgotha is voorgevallen vinden wy vs. 22 - 37.

a. By de eerste aenkomst, vs. 22, 23.

22. (*l*) Ende sy brachten hem tot de gerichtsplaetse, alwaer de kruiciging gewoonlyk geschiedde, genaemd Golgotha, 't welck is, overgesett zijnde, Hooftscheelplaetse, van wegen de bekkenelen der gestrafte misdagers, welke op dezen akeligen heuvel verstrooid lagen.

23. Ende sy gaven hem gemyrrheden wijn te drincken. Deze drank bestond uit slechten verzuurden wijn, gemengd met eene zeer bittere gom, welke uit een zeker geboomte droop; maer vermits die drank geschikt was, om de lijders eenigermate ongevoelig te maken, en JESUS zich, als Borg van zondaren, aan de verschrikkelykste smerten niet onttrekken wilde, weigerde Hy dien drank te nemen, nadat Hy denzelven met het uiterste der lippen gesmaekt had, verg. Matth. XXVII: 34; hy en nam daerom [*dien*] bedwelmenden drank niet. b. *Wy-*

(*l*) Matth. 27: 33. Luc. 23: 33. Joh. 19: 17.

b. *Wijders werd de Heiland gekruisigd, vs. 24-28.*

24. (*m*) Ende als sy hem gekruycigt hadden, (*n*) verdeelden sy sijne kleederen, werpende het lot over deselve, wat een yegelick wechnemen soude, gelijk van den MESSIAS voorspeld was, Ps. XXII: 19.

25 Ende het was de derde ure, na den opgang der zonne (volgens onze reekening des morgens ten IX uur,) ende sy kruycigden hem.

26. (*o*) Ende het opschrift sijner beschuldinge was, op het bevel van den Stadhouder Pilatus, boven hem geschreven, naer de gewoonte der Romeinen, op een bordeken, het welk aen het uitsteekend einde der opstaende pael van het kruishout gehecht was. Het was in drie onderscheidene talen gesteld, en van dezen inhoud, DE KONINGH DER JODEN.

27. Ende sy kruycigden met hem twee moordedenaers, éénen aen [*sijn*] rechter, ende éénen aen sijn slinker [*zijde*], zodat de gezegende Heiland in het midden der snoodste deugnieten geplaetst ware. Welk eene diepe vernedering voor Hem, welken alle de Engelen aenbidden moeten!

28. (*p*) Ende de Schrift is in dit geval allerduidelykst vervult geworden, die daer segt, Ende hy is met de misdadige gerekent; Jes. LIII: 12.

(*m*) Matth. 27: 35. Luc. 23: 34. Joh. 19: 23. (*n*) Ps. 22: 19. (*o*) Matth. 27: 37. Luc. 23: 38. Joh. 19: 19. (*p*) Jes. 53: 12. Luc. 22: 37.

C. Het lijden van den gekruisten Middelaer werd merkelyk verzwaerd, vs. 29-36.

1. Zo door de smadelykste lasteringen, vs. 29-32.

——. Van alle de omstanders, vs. 29.

————. Van de Overpriesteren, vs. 30-32ᵃ, en

——————. Van de krijgsgenoten, vs. 32ᵇ.

2. Als door eene akelige zonsverduistering en inwendige benauwdheden, vs. 33-36.

29. (q) Ende eene zeer grote menigte van Joden had zich naer Golgotha begeven, om 's Heilands kruiciging te aenschouwen. Velen deden Hem de meesthonende smaedheden aen: want die voorbygingen lasterden hem, schuddende hare hoofden tot een teeken van verguizing, ende seggende, Ha! (r) gy die den Tempel naer uw vermetel voorgeven afbreeckt, ende in drie dagen opbouwt, bedien u nu van de macht, welke gy hebt voorgewend.

30. Behoudt uselven, ende komt af van het kruys. Betoon daerdoor dat gy de MESSIAS en Gods zoon zijt, voor welken gy u hebt uitgegeven, Matth. XXVII: 40.

31. Ende insgelijcks deden oock zelvs de achtbare Opperhoofden van het volk, de Overpriesters met de Schriftgeleerde. Deze seyden tot malkanderen, al spottende en Hem uitjouwende, Hy heeft andere verlost van krankheden, en duivelen uitgeworpen, door den invloed van den Oversten der duivelen, maer even ziet hemselven en kan hy niet verlossen.

32. Hy heeft op God vertrouwd, dat God hem nu verlosse, Matth. XXVII: 43. De gewaende Christus, de zogenaemde Koningh Israëls kome nu af van het kruys, op dat wy het sien ende gelooven mogen, dat hy de Messias en de Koning van Israël is. Nu is het eerst de rechte tijd, nu heeft hy de beste gelegenheid, om zijne

(q) Ps. 22: 8. ende 69: 21. ende 109: 25. Matth. 27: 39. Luc. 23: 35. (r) Joh. 2: 19.

zijne macht en heerlykheid openbaer te maken. Dat hy 'er nu, ter onzer overtuiging, eene proev van geve. Oock zelvs de moordenaers, die met hem gekruyst waren, smadeden hem, en deden Hem de bitterste verwijtingen, immers één van deze ellendelingen.

33. (s) Ende als de seste ure gekomen was, op den vollen middag, wiert 'er eene wonderdadige en zwarte duysternisse over de geheele aerde, tot de negende ure toe, tot III uur in den nademiddag.

34. Ende ter negender ure, wanneer die akelige duisternis drie volle uuren geduurd had, riep de stervende Jesus met grooter stemme, seggende, (t) ELOÏ, ELOÏ, LAMMA SABACHTHANI? 't Welck is, overgesett zijnde, Mijn Godt, mijn Godt, waerom of *tot hoe ver* hebt gy my verlaten? Hy gevoelde nu al het gewicht van Gods ontzachlyke gramschap, tegen de zonden van het gansche menschelyk geslacht, in alle hare hevigheid; God de Vader verbergde zijn aengezicht voor Hem; en Hem ontbraken alle inwendige vertroostingen, in deze hoogstgaende benauwdheid.

35. Ende sommige van die daer by stonden [*dit*] akelig gekerm, het welk steenrotsen zou bewogen hebben, hoorende, waren boosaertig genoeg, om zijne bittere klachten schandelyk te verdraeien, als of Hy hulp zocht by de afgestorvene Heiligen. Zy seyden, Siet, hy roept Eliam tot hulp.

36. (v) Ende daer liep één der krijgsknechten toe, omdat hy den Heiland over dorst hoorde klagen, vergel. Joh. XIX: 28, ende vulde een spongie met edick, ende stackse op eenen rietstock, ende gaf hem zo te drincken. Doch eenige spotters uit de Joden beschimpten Hem, seggende tot den gemelden krijgsknecht; Houdt stil. Hy heeft Elias te hulp geroepen. Laet

(s) Matth. 27: 45. Luc. 23: 44. (t) Psalm 22: 2. Matth. 27: 46.
(v) Ps. 69: 22. Joh. 19: 29.

ons ſien of Elias komt, om hem te verlosſen, en van het kruis af te nemen.

ħ. *Al dat dubbelde lijden eindigde in den dood van den Verlosſer*, vs. 37.

37. Ende Jeſus een groote ſtemme van [*hem*] gegeven hebbende, roepende, *Vader in uwe handen beveel ik mijnen geest*, vergel. Luc. XXIII: 46, blies Hy den laetſten adem uit, en gaf den geeſt.

ß. *De gevolgen van 's Heilands dood vinden wy vs.* 38 - 47. *Deze beſtonden*

a. In ettelyke verbazende wonderen, als zo vele openbare bewijzen van zijne vlekkeloſe onſchuld, vs. 38 - 41.

b. In zijne begravenis, vs. 32 - 47.

38. (*x*) Ende het voorhangſel des Tempels, het welk het binnenſte Heiligdom van het Heilige afſcheidde, ſcheurde in de lengte in tween, van boven tot beneden, ten vertoge dat de weg tot den throon der genade, door 's Heiland verzoenenden dood, geopend was. De aerde beevde, als of zy ontroerd ware, over de boosheid der hardnekkige Joden; de ſteenrotſen ſcheurden, ten blijke van JESUS macht en heerlykheid; door dit ſcheuren der ſteenrotſen werden de graven in den omtrek van Jeruſalem geopend, vele Heiligen werden by JESUS opſtanding opgewekt, en zijn toen uit de graven uitgegaen, en te Jeruſalem gekomen. Verg. Matth. XXVII: 51 - 53.

39. (*y*) Ende de Hooftman over hondert, die met zijne Soldaten daer by tegen over hem ſtont, om het kruis te bewaken, ſiende die verbazende wonderen, en zich herinnerende dat hy alſoo ſterk roepende den geeſt gegeven hadde, ſeyde, Waerlick deſe menſche

(*x*) 2 Chron. 3: 14. Matth. 27: 51. Luc. 23: 45. (*y*) Matth. 27: 54. Luc. 23: 47.

sche was onschuldig; hy moet in de daed Godts Sone wezen, gelijk hy zich genoemd heeft.

40 (z) Ende daer op Golgotha, by het kruis van JESUS, waren oock vele godvruchtige vrouwen (a) van verre [*dit*] aenschouwende, onder welcke oock was Maria Magdalene, en Maria Jacobi des kleynen, ende Jose moeder, zijnde de zuster van de moeder des Heeren, ende Salome, de moeder der zonen van Zebedeus.

41. Welcke oock, doe hy in Galilea was, hem waren gevolgt, ende (b) hem van hare goederen ondersteund en gedient hadden, ende vele andere [*vrouwen*], die met hem nae Jerusalem opgekomen waren.

42. (c) Ende als het nu, volgens de reekening der Joden, de eerste avont was geworden, na III uur in den nademiddag, dewijle het de Voorbereydinge, of de vrijdag was, welcke is de Voorsabbath, die des vrijdags na zonnen ondergang eenen aenvang nam.

43. Quam Joseph, die van Arimathea [*was*], denkelyk dezelvde Stad met Rama, in het ervdeel van Benjamin, Jos. XVIII: 25; een gegoed eerlick en braev Raetsheer van zijne Stad, die oock selve het Koninckrijcke Godts was verwachtende, ende een heimelyk aenhanger van JESUS was. Deze hem verstoutende gingh hy in tot Pilatum, ende begeerde het lichaem Jesu, om het eerlyk te begraven.

44. Ende Pilatus verwonderde hem, dat hy alreede gestorven was, daer anders de Kruiselingen lang hingen, eer zy stierven, zomtijds ettelyke dagen, ende den Hooftman over hondert, die thans de wacht had op Golgotha, tot hem geroepen hebbende vraegde hem, of hy lange gestorven was.

45. Ende als hy 't van den Hooftman over hon-

(z) Matth. 27: 55. Luc. 23: 49. (a) Ps. 38: 12. (b) Luc. 8: 2, 3. (c) Matth. 27: 57. Luc. 23: 50. Joh. 19: 38.

dert verſtaen hadde, dat JESUS met een ſterk geroep, den geest gegeven had, ſchonck hy Joſeph het lichaem, en gav hem vrijheid om het zelve naer zijn welbehagen te begraven.

46. Ende hy kocht fijn lijnwaet, gelijk men toenmaels gewoon was, de lijken te bewinden, ende hem afgenomen hebbende, wondt [*hem*] in dat fijn lijnwaet, ende (*d*) leyde hem in een nieuw graf, 't welck in zijnen hov, niet verre van Golgotha gelegen, uyt een ſteenrotze gehouwen was: ende hy wentelde eenen ſteen tegen de deure des grafs, om het lijk tegen allen overlast te beveiligen.

47. Ende Maria Magdalene, ende Maria [*de moeder*] Joſe, de zuster van 's Heilands moeder, aenſchouwden, waer hy gelegt wiert, met voornemen, om het lijk, na het verlopen van den Sabbath, nog eens nauwkeuriger, en met meerdere plechtigheid te balſemen.

Nadat deze vrouwen vertrokken waren, liet de Stadhouder, op het verzoek der Joodſche Overheden, eene wacht van Romeinſche Soldaten by het grav plaetſen; ook werd de ſteen, die voor den gravkelder gewenteld was, verzegeld; alles om voor te komen, dat 's Heilands Discipelen zijn lichaem ſtolen, en voorgaven dat Hy was opgeſtaen.

(*d*) Matth. 12: 40. ende 26: 12. ende 27: 60. Luc. 23: 53.

HET XVI. KAPIPTEL.

ב. *Eindelyk verhaelt de Euangelist de geschiedenis van 's Heilands luisterijke opstanding en hemelvaert, Kap. XVI.*

A. *'s Heilands opstanding beschrijvt* MARCUS, *vs.* 1-18. MATTHÆUS *is de eenigste der Euangelisten, die melding maekt van de omstandigheden, welke by 's Heilands opstanding zijn voorgevallen, Kap. XXVIII:* 2-4, MARCUS *verhaelt eigenlyk eenige verschijningen van den verrezenen* JESUS, *welke de waerheid zijner opstanding boven alle bedenking stellen.*

A. Vooraf werd door eenen Engel, aen zommige vrouwen, by 's Heilands grav, geboodschapt dat Hy leevde, vs. 1-8.

α. De voorbereidende omstandigheden vinden wy vs. 1-4, *en*

β. De gemelde boodschap van den Engel zelve, vs. 5-8.

1. (*a*) ENde als de Sabbath voorbygegaen was, hadden Maria Magdalene, ende Maria de [*moeder*] Jacobi, ende Salome speceryen gekocht. Nadat de godvruchtige vrouwen van 's Heilands begravenis Kap. XV: 47, des vrijdags na den middag binnen Jerusalem waren wedergekeerd, hadden zy al aenstonds eenige specеryen gekocht, om eene zalve toe te bereiden, en daermede het lichaem van JESUS nog eens met meerdere plechtigheid te balsemen, verg. Luc. XXIII: 56. Inmiddels viel de Sabbath in, wanneer zy rustten naer het gebod. Maer des zaturdags avonds, zodra de Sabbath geëindigd was, gingen zy wederom naer de winkels, om

(*a*) Matth. 28: 1. Luc. 24: 1. Joh. 20: 1.

de specerijen, welke zy des avonds te voren hadden opgedaen, door den aenkoop van andere te vermeerderen. In haer ongeloov dachten zy, dat Jesus voor altoos gestorven ware; zy wilden hem daerom de laetste blijken van hare hartelyke lievde geven. Het oogmerk was op dat sy quamen ende hem salfden, te meer, omdat de balseming door Joseph verricht, om den aennaderenden Sabbath, met grote overhaesting geschied was.

2. Ende seer vroegh op den eersten [*dagh*] der weke, quamen sy tot het graf, als de sonne opgingh. Zy hadden den ganschen nacht doorgebracht, met het toebereiden van zalven en balsemen. Des morgens, toen het nog duister was, gingen zy ter Stad uit, en met het opgaen der zonne kwamen zy by het grav.

3. Ende onder den weg, als zy den Hov van Joseph naderden, seyden zy tot malkanderen, Wie sal ons den steen van de deure des grafs afwentelen. Dit is geen vrouwen werk.

4. (Ende opsiende, nadat zy den Hov waren ingetreden, sagen sy tot hare grote verwondering, dat de steen afgewentelt en het graf geopend was.) Met reden waren zy bekommerd geweest over het afwentelen van dien steen: want hy was seer groot.

5. (*b*) Ende in 't graf ingegaen zijnde, om naer het lijk van den Heiland te vernemen, sagen sy met verbasing eenen Engel, in de gedaente van eenen jongelingh sittende ter rechter [*zijde*] van den gravkelder, bekleedt met een wit langh kleet, ende op dat gezicht wierden zy zeer verbaest. Deze Engel had, by 's Heilands verrijzenis, den steen van den gravkelder afgewenteld, en was op denzelven gaen zitten, Matth. XXVIII: 2. Maer nadat de Romeinsche Soldaten, die aldaer de wacht hadden, gevlucht waren, ging Jesus ten grave uit, en daerop had de Engel zijn verblijv binnen den gravkelder genomen, om de vrouwen op te wachten,

(*b*) Matth. 28: 2. Joh. 20: 12.

en haer met de heuchelyke boodschap van 's Heilands opstanding te verblijden.

In dien tusschentijd was 'er nog een andere nedergedaeld, die den eerstgemelden in het grav vergezelde, daerom spreekt LUCAS van Engelen, Kap. XXIV: 4. MARCUS noemt alleenlyk den eersten, omdat hy het woord voerde.

6. Maer hy seyde tot haer, (*c*) En zijt niet verbaest; gy soeckt Jesum den Nazarener, die gekruyst was: om Hem de laetste eer aen te doen; hy is opgestaen, hy en is hier niet; siet de plaetse daer sy hem gelegt hadden, en gy zult bevinden dat dezelve ledig zy.

7. Doch vertoeft hier niet langer, gaet met allen mogelyken spoed henen, segt sijnen discipelen, ende vooral Petro, die Hem zo schandelyk verlochend heeft, en thans in diepen rouw gedompeld zit, dat hy leeft, en u (*d*) voorgaet nae Galileen: aldaer sult gy hem sien, en eenen tijd lang gemeenzaem met Hem verkeeren, (*e*) gelijck hy ulieden gesegt heeft, vergel. Matth. XXVI: 32.

8. (*f*) Ende sy haestelick uytgegaen zijnde vloden als het ware van het graf; ende beevinge ende ontsettinge hadde haer bevangen: ende en seyden niemant der genen, die zy onder den weg ontmoetten, yet van het gene haer by JESUS grav bejegend was: want sy waren bevreest, en daerom durvden zy 'er niemand iets van zeggen, voor dat zy de Discipelen gesproken hadden.

(*c*) Matth. 28: 5. Luc. 24: 5. (*d*) Hand. 1: 3. ende 13: 31. 1 Cor. 15: 5. (*e*) Matth. 26: 32. ende 28: 10. Marc. 14: 28. (*f*) Matth. 28: 8. Luc. 24: 9. Joh. 20: 18.

B. Hierop volgen de verschijningen van den verrezenen JESUS, *vs.* 9-18.

α. De eerste was aen Maria Magdalena, vs. 9-11.

β. De tweede aen de Emmausgangeren, vs. 12, 13.

γ. De derde aen alle de Apostelen, vs. 14.

δ. De vierde op eenen bepaelden berg, vs. 15-18.

9. Ende als [*Jesus*] opgestaen was 's morgens vroegh op den eersten [*dagh*] der weke, verscheen hy het (*g*) eerst van alle aen de meermalen gemelde Marie Magdalene, (*h*) uyt welcke hy seven duyvelen uytgeworpen hadde, terwijl zy na het vertrek der overige vrouwen nog by het grav bleev staen, bitterlyk wenende, verg. Joh. XX: 11-18.

10. Dese, op het bevel van den verrezenen Heiland, naer Jerusalem henen gaende boodschapte het niet alleen aen de Apostelen, maer ook aen den genen die met hem geweest waren, welcke in hun ongeloov treurden ende weenden, denkende, dat zy hunnen dierbaren Meester nimmer wederom aenschouwen zouden, Luc. XXIV: 9.

11. Ende als dese hoorden dat hy leefde, ende van haer gesien was, en geloofden sy 't niet, zy dachten dat Maria Magdalena en de andere vrouwen, welke verhaelden, dat zy JESUS gezien hadden, door het een of ander verschijnsel bedrogen waren, en hielden daerom hare boodschap voor een ydel geklap, het welk bykans gene aendacht verdiende, verg. Luc. XXIV: 11.

12. (*i*) Ende na desen is hy, nog op den zelvden dag zijner verrijzenis, geopenbaert of verschenen in een ander gedaente, aen twee van haer, daer sy wandelden, ende in het velt naer Emmaus gingen. De opgewekte Heiland voegde zich in hun gezelschap; maer in den beginne kenden zy Hem niet, deels omdat zy Hem in hun

on-

(*g*) Joh. 20: 14, 16. (*h*) Luc. 8: 2. (*i*) Luc. 24: 13.

ongeloov niet verwachtten, deels omdat Hy andere kleedegen droeg, dan voor zijnen dood, deels en voornamelyk om dat hunne oogen zodanig gehouden werden, dat zy Hem niet onderscheiden konden, Luc. XXIV. 13—

13. Dese oock henen gaende, nadat de Heiland zich aen hun ontdekt, en een uitvoerig gesprek gehouden had, boodschapten 't den anderen Discipelen en aenhangeren van hunnen Godlyken Meester, [*maer*] sy en geloofden oock die niet, menende dat zy bedrogen waren.

14. (*k*) Daer na is hy des avonds van dien zelvden dag, op welken Hy was opgestaen, verg. Joh. XX: 19, geopenbaert en verschenen aen de elve Apostelen, daer sy aensaten om te eten, ende verweet [*hen*] hare onverschoonbare ongeloovigheyt ende hardigheyt der herten: om dat sy, in weerwil van de duidelyke en herhaelde voorzeggingen, welke Hy omtrent zijne verrijzenis ten derden dage gedaen had, niet geloofc en hadden den genen, die hem gesien hadden, na dat hy opgestaen was.

15. Ende hy seyde tot haer, by gelegenheid van eene andere verschijning, (*l*) Gaet henen in de geheele werelt, predickt het Euangelium allen creaturen.

16. Die geloofc sal hebben, ende gedoopt sal zijn, sal saligh worden (*m*) Maer die niet en sal geloofc hebben, sal verdoemt worden.

17. Ende den genen die geloofc sullen hebben, sullen dese teeckenen volgen: (*n*) in mijnen name sullen sy duyvelen uytwerpen: (*o*) met nieuwe tongen sullen sy spreken:

18. (*p*) Slangen sullen sy opnemen, ende al is 't dat sy yet doodelicks sullen drincken, dat en sal

(*k*) Luc. 24: 36. Joh. 20: 19. 1 Cor: 15: 5. (*l*) Matth. 28: 19. Joh. 15: 16. (*m*) Joh 3: 18. ende 12: 48. (*n*) Luc. 10: 17. Hand. 5: 16 ende 8: 7. ende 16: 18. ende 19: 22. (*o*) Hand. 2: 4. ende 10: 46. ende 19: 6. (*p*) Luc. 10: 19. Hand. 28: 5.

haer niet schaden. (*q*) Op krancke sullen sy de handen leggen, ende sy sullen gesont worden.

Deze woorden van onzen verheerlykten Middelaer worden wel door *ende* onmiddelyk verbonden aen het vorige, daer vs. 14. gesproken is van de verschijning, met welke de verrezene JESUS zijne Apostelen des avonds van dien zelvden dag, op welken Hy is opgestaen, verwaerdigd heeft. Maer daer uit moest men niet besluiten, dat de Heiland het bevel en de belovten, welke vs. 15-18 voorkomen, by gelegenheid van de laetstgemelde verschijning, aen zijne Apostelen hebbe voorgesteld. — Uit vergelyking van Matth. XXVIII: 16-19 is het allerblijkbaerst, dat dit gesprek veel later zy voorgevallen, op eenen berg in Galilæa, alwaer de Heiland zijne Apostelen bescheiden had, en het is meer dan waerschijnlyk, dat 'er tevens die 500 Broeders by tegenwoordig geweest zijn, van welke PAULUS melding maekt, 1 Cor. XV: 6. — Het woordje *ende* dient hier eenvouwig, gelijk meermalen, tot eenen overgang, en MARCUS voegt dit gesprek van den opgewekten Verlosser met zijne Apostelen onmiddelyk aen het vorige, omdat Hy niet zo zeer ten oogmerke had, om alle de verschijningen van den opgewekten Heiland, volgens de orde van den tijd, te verhalen, als wel om een hoofdzakelyk bericht te geven van het gene de Heer JESUS, na zijne opstanding, by onderscheidene verschijningen, tot zijne Apostelen gesproken heeft.

De verheerlykte JESUS verkeerde thans in het gezelschap van zijne volgelingen, op eenen berg in Galilæa, alwaer Hy hen bescheiden had; op eene eenzame plaets, recht geschikt om met de zijnen vry en gemeenzaem te verkeeren. Ook is het uit alle de omstandigheden klaer genoeg, dat deze verschijning niet lang voor 's Heilands hemelvaert zy voorgevallen.

Voorheen had de Heiland tot zijne Discipelen gezegd, dat zy het Euangelie verkondigen moesten, niet onder de Hei-

(*q*) Hand. 28: 8.

Heidenen, ook niet onder de Samaritanen, maer alleen in het Joodsche land, Matth. X: 5, 6. — Thans geevt Hy zijnen Apostelen eene veel uitgestrekter volmacht, om, met de prediking van het Euangelie *henen te gaen in de gehele wareld*. Zy moesten 'er gevolgelyk uit leren, dat alle onderscheid van volk en volk ware wechgenomen, dat zy zich met de leer van het Euangelie niet langer tot het Joodsche land bepalen moesten, maer alle delen en plaetsen van den wijden aerdbodem, werwaerds de Voorzienigheid hen leiden zoude, doorreisen, om allerlei zoort van menschen, zonder onderscheid, tot Christenen te maken.

Daerom wordt 'er bygevoegd: *predikt het Euangelie aen alle Creatuuren*. Eigenlyk staet 'er, *aen de gehele schepping*, dat is aen alle en allerlei zoort van menschen, vergel. Col. I: 23; en het gene hier *alle creatuuren* heet; wordt in de gelykluidende plaets van MATTHÆUS Kap. XXVIII: 19, door *alle volken* uitgedrukt.

De Heiland voegt by dit bevel twee merkwaerdige belovten.

A. De eerste belovte verkeert omtrent de gevolgen der Euangelieprediking, wanneer zy gelovig werd aengenomen vs. 16.

Die geloovd zal hebben en gedoopt zal zijn, zal zalig worden. — By het *geloven* voegt de Heiland het *gedoopt* worden. Trouwens zal men eenig wezenlyk nut van den Doop trekken, dan moet men denzelven gelovig ontvangen. Om ons van de waerheid der belovten van het Euangelie des te meer te verzekeren, worden zy ons in den Doop verzegeld, zodat het oogmerk van den Doop daertoe strekke, om ons geloov meer uit te lokken en te versterken. Ook is de Doop noodzakelyk, op dat een Christen daerdoor zijn geloov aen het Euangelie openlyk belijde. — Aen dit geloov, en de belijdenis daer van door den Doop, wordt de zaligheid verbonden, vermits het geloov het welverordend middel is, om de zaligheid, welke haren grondslag heeft

in de verzoening van den Middelaer, deelachtig te worden.

Maer die niet geloovd zal hebben, zal verdoemd worden. — Eigenlyk ſtaet 'er de *ongelovige*, die het Euangelie verwerpt, de aengeboden verzoening verſmaedt, en den Middelaer ongehoorzaem is. — Deze ongelovige *zal verdoemd* worden, omdat hy de verzoening van den Middelaer, welke de eenige grond van zaligheid is, verwerpt; in zijnen verdoemelyken ſtaet blijvt liggen, Joh. III: 36, en zich nog daerenboven aen de ſnoodſte van alle zonden, aen het ongeloov ſchuldig maekt, 1 Joh. V: 10.

B. De tweede belovte verkeert omtrent de wondergaven, vs. 17, 18.

A. In het gemeen is het vs. 17ᵃ: *den genen, die geloovd zullen hebben, zullen deze teekenen volgen.* — *Teekenen* zijn wonderen, gewrochten, tot welke eene buitengewone tusſchenkomst van het Godlyk Alvermogen nodig is. In dezen zin gebruiken de LXX het oorſpronge yk woord zeer gemeenzaem. — Zulke teekenen zouden den genen *volgen, die geloovd zouden hebben*; dat is, de wonderen, welke de Heiland vervolgens opnoemt, zouden met de leer der gelovigen gepaerd gaen. — Hier wordt derhalven de gaev van wonderen beloovd, niet alleen aen de Apostelen, maer ook aen andere gelovigen, en wel voornamelyk aen de zodanigen, die geſchikt waren, om het Euangelie onder de Heidenen te prediken, en die daerom deze buitengewone gaev, zo wel als de Apostelen, nodig hadden, ten einde daerdoor hunne leer te bevestigen.

Ondertusſchen zou niet elk gelovige alle die teekenen verrichten, welke vervolgens worden opgenoemd, maer deze zou die, en gene eene andere gaev ontvangen; 'er was toch verſcheidenheid der gaven, 1 Cor. XII: 4. — Deze belovte is ook werkelyk vervuld. In de Handelingen der Apostelen vinden wy zeer vele en merkwaerdige voorbeelden van won-

deren, welke de Apostelen, ter bevestiging van hunne leer, verricht hebben. Ook hadden de Apostelen het vermogen, om de gaev van wonderen, door opleggirg der handen, aen anderen mede te deelen, Hand. XIX: 6.

B. De Heer JESUS noemt eenige byzonderheden ten voorbeelde op vs. 17[b], 18. — *In mijnen naem*, zegt Hy, dat is, by het inroepen van mijnen byſtand, en door mijne kracht, *zullen zy duivelen uitwerpen;* dit hebben de Apostelen werkelyk gedaen, Hand. XVI en XIX. — *Met nieuwe tongen*, dat is, in vreemde talen, welke hun nieuw en voorheen geheel onbekend waren, zullen zy ſpreken. Dit is blijkbaer in de Apostelen vervuld, op den groten Pinxterdag, Hand. II. — *Slangen zullen zy opnemen*, dat is, allerlei vergivtige dieren zullen zy behandelen, zonder beſchadigd te worden. Wy vinden 'er een voorbeeld van in PAULUS, Hand. XXVIII. — *Al is het, dat zy iets dodelyks zullen drinken, het zal hun niet ſchaden.* Zo verhaelt PAPIAS by EUSEBIUS, dat BARNABAS, toegenaemd JUSTIUS, eenen vergivtigen beker zonder eenig nadeel gedronken hebbe. — *Op kranken zullen zy de handen leggen, en zy zullen gezond worden.* Men vergelyke Hand. III, IX. XIV, van deze gaev ſpreekt ook JACOBUS, Kap. V.

Er is reden om te geloven, dat deze buitengewone gaven nog eenen geruimen tijd, na den dood der Apostelen, in de Christen Kerk hebben voortgeduurd.

B. MARCUS *beſluit zijn Euangelie, met een kort verhael van 's Heilands hemelvaert, vs.* 19, 20.

19. De Heere dan, na dat hy tot haer geſproken hadde, (*r*) is opgenomen in den hemel, verg. Hand. I: 9. ende is, als verheerlykte Middelaer, geſeten aen de rechter[*hant*] Godts, bekroond met eene onnadenkelyke heerlykheid.

(*r*) Luc. 24: 50, 51. Hand. 1: 9.

20. Ende de Apostelen gehoorzaemden het bevel van den Koning der Kerke, in weerwil van allen tegenstand: want (*s*) sy uytgegaen zijnde predickten overal, ende (*t*) de Heere wrocht met hunne prediking krachtdadig mede, ende bevestigde het woort door teeckenen die daer op volgden. *Amen.*

MARCUS besluit zijn Boek met het verzegelend *Amen*, ter bevestiging van de waerheid der geschiedenissen, welke hy in dit zijn Euangelie beschreven had.

(*s*) Hand. 1: 2. 1 Tim. 3: 16. (*t*) Hand. 14: 3. Hebr. 2: 4.

EINDE VAN HET EUANGELIE VAN MARCUS.

HET

HET HEILIG
EUANGELIUM,
NAER DE BESCHRIJVING
VAN
LUCAS.

XIX. DEEL.

HET HEILIG
EUANGELIUM
NAER DE BESCHRIJVING
VAN
LUCAS.

HET I. KAPITTEL.

I. *De Euangelist laet eene* INLEIDING *of* OPDRACHT *voorafgaen*, *vs.* 1-4.

1. NAedemael vele Schrijvers ter hant genomen hebben, om in orden te ſtellen en uit te geven een verhael van de merkwaardige dingen, die het leven en de daden van den Heer JESUS betreffen, en onder ons Christenen eene volkomene en ontwijffelbare ſekerheyt hebben.

2. Gelijck ons overgelevert en mondeling verhaeld hebben de geloovwaerdige getuigen, die van den beginne ſelve aenſchouwers ende ooggetuigen van 's Heilands daden, als mede dienaers des woorts geweeſt zijn, en om de prediking van JESUS leer zeer veel geleden hebben.

3. So heeft het oock my goet gedacht, hebbende alles van vooren aen en op nieuws neerſtelick onderſocht, vervolgens of *geleidelyk*, in eene goede orde, aen u, over die gewichtige gebeurteniſſen, welke

den grondslag van den Christelyken Godsdienst uitmaken, te schrijven, edele en voortreffelicke Theophile:

Over dezen THEOPHILUS hebben wy, in de INLEIDING tot dit Euangelie, met opzet gehandeld.

4. Op dat gy, met eene volkomene overtuiging, meugt kennen de sekerheyt der dingen, en der aengelegene waerheden, daer van gy onderwesen zijt. Dit heb ik des te nodiger geacht, omdat men zich op de verhalen der voorheengemelde Schrijveren niet genoeg verlaten kan, naerdien zy 'er verscheidene verdichtselen hebben ingemengd. Ik wensch, dat deze mijn arbeid u aengenaem en nuttig wezen moge.

Wy leren, uit deze opdracht, de volgende zaken.

A. Dat LUCAS de geschiedenis van 's Heilands leven, by *overlevering*, ontvangen had van zulken, *die van den beginne zelve aenschouwers en dienaers des woords geweest zijn.* Hy had daerover geraedpleegd met zulken, die de woorden van den Heer JESUS zelve gehoord hadden, en ooggetuigen van zijne wonderen geweest waren. Hy heeft voornamelyk het oog op de Apostelen, die den Heiland, van het begin zijner openbare bediening, geduurig en allerwegen vergezeld hebben. Ook hebben wy vooral te denken aen MARIA, de Moeder des HEEREN, van welke onze Schrijver bericht zal gekregen hebben, omtrent het gene hy Kap. I en II. heeft aengeteekend. — Zommigen houden het daervoor, dat onze LUCAS onder de LXX Discipelen behoord hebbe. Maer deze hadden niet alles *van den beginne* gezien en gehoord. Gevolgelyk had LUCAS, gesteld dat hy één der LXX Discipelen geweest zy, evenwel nog het onderricht van anderen nodig, omtrent zaken, welke gebeurd waren, voor dat hy zich by den Heer JESUS gevoegd had.

De oor- en ooggetuigen, van welke LUCAS zijne berichten ontvangen had, waren ook *dienaers des woords* geweest. — Er is, die denken aen het zelfstandig *woord*, Gods zoon, en het dus opvatten, „ die zelve niet alleen „ *aenschouwers*, maer ook *dienaers* van het zelfstandig *woord*,

„ *woord*, den zoon van God geweest zijn." Maer het is JOANNES alleen eigen, Gods Zoon het woord te noemen. Onze LUCAS spreekt zeer dikwijls van het *woord*, zonder nadere bepaling, en verstaet 'er door de leer van het Euangelie, Kap. VIII: 12, 13, 15, Hand. IV: 4. VIII: 4. X: 44. XIV: 25. XVI: 6. XVII: 11. — Hy bedoelt 'er derhalven de Apostelen door, die dienaers van het Euangelie geweest zijn.

B. Hy had *alles*, wat hy omtrent CHRISTUS, zijne woorden, en daden heeft opgeteekend, *van voren aen*, dat is van nieuws, *naerstelyk onderzocht*, met die nauwkeurigheid, welke het gewicht der zake, en de zucht tot waerheid vorderden.

C. Hy noemt THEOPHILUS den *voortreffelyken*. — Deze tijtel plag aen lieden van rang en aenzien gegeven te worden, Hand. XXIII: 26. XXIV: 3. XXVI: 25. Welk ondertusschen het ampt, en hoedanig de waerdigheid van THEOPHILUS geweest zy, kunnen wy niet bepalen.

Hy was *onderwezen van de dingen*, welke den Heiland betroffen. — Uit dit woord hebben zommigen besloten, dat hy een *catechumentus* was, een Heiden, die in de leer der Christenen onderwezen werd. Maer men kan het ook zeer wel vertalen, de *dingen van welke gy veel hebt horen spreken*. — Voor het naest schijnen wy te moeten denken aen eenen Magistraetspersoon, het zy Jood, het zy heiden, die vry wat kennis had van 's Heilands leer en daden, en den Christenen gunstig was.

D. Aen dezen aenzienlyken man droeg LUCAS zijn Euangelie op, met oogmerk om hem tot eene meer uitgebreide kennis van het Euangelie, en eene meer volkomene zekerheid te brengen.

II. *Op deze Inleiding volgt het Geschiedverhael zelvs, Kap. I: 5— XXIV: 53.*

ℵ. *De Euangelist begint met de geschiedenis der geboorte, zo van 's Heilands Voorloper, als van den Verlosser zelven, Kap. I: 5— II: 52.*

A. *Eerst spreekt hy over de ontvangenis, geboorte, en eerste kindsheid van* JOANNES *den Doper, en wel zodanig, dat hy'er de wondere ontvangenis van den Verlosser, welke zes maenden na die van* JOANNES *gevolgd is, tusschenin lasſche, Kap. I: 5-80.*

A. Betreffende JOANNES *den Doper, verhaelt* LUCAS, *vs. 5-25.*

α. Hoe de geboorte van dezen boetgezant, aen zijnen Vader ZACHARIAS, *door eenen Engel geboodschapt zy, vs. 5-22.*

a. De boodschap zelve vinden wy vs. 5-17. en

b. De verzegeling daervan, vs. 18-22.

β. De ontvangenis van dezen Boetgezant was buitengewoon, vs. 23-25.

5. In de laetste dagen van de regeering Herodis des Groten, toenmaligen Konings van Judea, was 'er een seker Priester met name Zacharias, (*a*) van de dagh-orden Abie: ende sijn wijf was uyt de dochteren Aarons, ende haer naem Elisabet.

Deze ZACHARIAS was een *Priester*, behorende tot de *dagorde* ABIE. — Alle de Priesters waren in zekere rangen of orden verdeeld, die elk op zijne beurt, eene week lang, in den Tempel den heiligen dienst moesten waernemen. Die week nu, geduurende welke elk een rang den dienst moest waernemen, heet hier de *dagorde*. Koning David had de Priesteren in 24 onderscheidene rangen verdeeld, en ieder derzelve naer het voornaemste hoofd van het geslacht benoemd, 1 Kron. XXIV. Onze ZACHARIAS behoorde tot den rang en de dagorde van ABIA, en was de achtste, 1 Kron. XXIV: 10. *Zijn*

(*a*) 1 Chr. 24: 10.

Zijn wijv was uit de dochteren AARONS, en derhalven mede uit den Priesterlyken ſtam oorſprongelyk. — Haer naem was ELISABETH

6. Ende ſy waren beyde rechtveerdigh en deugdzaem, niet alleen in de oogen der menſchen, maer ook voor den alweterden Godt, die het hart aenziet, wandelende in alle de zedelyke geboden ende kerkplechtige rechten des Heeren onberiſpelick en voorbeeldig, zodat niemand iets tot hunnen laste kon inbrengen.

7. Ende ſy en hadden geen kint, om dat Eliſabet onvruchtbaer was, ende ſy beyde verre op hare dagen gekomen waren, zodat zy nu alle hoop om kinderen te gewinnen hadden opgegeven, welgemoed berustende in deze beſtelling der Voorzienigheid.

8. Ende het geſchiedde, dat, als hy naer Jeruſalem gereisd was, en het Prieſter-ampt in den Tempel bediende voor Godt in de beurte ſijner dagh-orden,

Vermits 'er 24 dagordeningen waren, waervan elk ééne week in den Tempel dienst deed, moest ieder Priester, ten naesten by om het halv jaer, naer Jeruſalem reizen, en aldaer den dienst in den Tempel waernemen. — Wanneer de week van zijnen dienst geeindigd was, keerde hy naer zijne woonplaets terug — Het geſchiedde nu,

9. Nae de gewoonte der Prieſterlicke bedieninge, hem te lote was gevallen, (*b*) dat hy ſoude ingaen in den Tempel des Heeren om te (*c*) reuckofferen, dat is, het reukwerk op het gouden Altaer in het Heilige aenteſteken. Dit was een gewoon gedeelte van den dagelykſchen dienst. De Priesters hadden telken dag hunne byzondere verrichtingen waer te nemen, welke door het lot bepaeld werden. Thans had Zacharia de beurt aengeloot, om het reukwerk op het gouden Altaer aen te ſteken.

10. Ende alle de menigte des volcks, een groot getal van Godsdienstige Joden, was buyten, in het

(*b*) Hebr. 9: 6. (*c*) Exod. 30: 7. Lev. 16: 17.

voorhof van den Tempel, biddende ter ure des reuck-offers.

11 Ende van hem, terwijl hy in den gemelden dienst bezig was, wiert gesien een Engel des Heeren staende ter rechter [*zijden*] van den altaer des reuck-offers.

12. Ende Zacharias [*hem*] siende, wiert zeer ontroert, ende een grote vreese is op hem gevallen.

13. Maer de Engel seyde tot hem, En vreest niet Zacharia. Ik ben van God gezonden, om u eene zeer aengename boodschap te brengen; want uw ernstig en herhaeld gebedt, het welk gy in vorige tijden gedaen hebt; toen gy den HEER om kinderen smeekte, is nu, nadat gy, volgens den gewonen loop der natuur, gene huwelyks zegeningen meer verwacht, gunstig verhoort: ende uw wijf Elisabet, offschoon zy reeds hoog bejaerd is, sal u eenen sone baren, ende (*d*) gy sult sijnen naem heeten Joannes, beteekenende de GENADE DES HEEREN, tot een teeken, dat Gods genade by uitnemendheid op hem rusten zal.

14. Ende u sal blijtschap ende verheuginge zijn, niet alleen over de geboorte van dezen zoon, maer ook over zijn beminnelyk karakter, ende vele (*e*) sullen haer over sijne geboorte verblijden, en eenen wezenlyken zegen trekken uit het gewichtig werk, het welk hy verrichten zal.

15. Want hy sal groot zijn voor den Heere, die hem met eene byzondere gunst, en zijn werk met zijne hoge goedkeuring vereeren zal. Ten blijke, dat hy aen des dienst van God, op eene zeer byzondere wijs, is toegewijd, zal hy eene gestrenge levenswijs leiden; (*f*) noch wijn noch stercken dranck en sal hy niet drincken, van smakelyke spijzen, en andere aengenaemheden des levens, zal hy zich onthouden, om door de geringheid van zijn voedsel, en de gestrengheid van zijne le-

(*d*) Luc. 1: 60. (*e*) Luc. 1: 58. (*f*) Richt. 13: 4.

levenswijs te betonen, dat hy zich op den dienst van God by uitnemendheid beyvere; ende hy ſal met gaven van den Heyligen Geeſt vervult worden, oock van ſijns moeders lijve aen, dat is van zijne vroegſte jeugd, van den tijd zijner geboorte af.

16. Ende de zoon, die u ſtaet geboren te worden, (*g*) ſal vele der afgedwaelde kinderen Iſraëls, door zijne yverige boetpredikatien, bekeeren tot den Heere haren Godt, welken zy door hun wangedrag zo ſchandelyk verlaten hebben.

17. Ende (*h*) hy ſal het Joodſche volk voorbereiden, tot het ontvangen van den MESSIAS. Hy zal de Voorloper zijn van dien doorluchtigen Perſoon, en voor hem henen gaen in den geeſt ende kracht Elie, voor zo ver hy met denzelvden geest, en met denzelvden yver tot hervorming, als Elias, zal bezield zijn, (*i*) om, volgens de voorzegging van Maleachi Kap. IV: 5, 6. te bekeeren de herten der vaderen tot de kinderen, en het hart der kinderen tot hunne vaderen, voor zo ver hy de leer der waerheid, zo als dezelve door de Aertsvaderen beleden, geloovd, en bewandeld, maer in zijnen tijd in onbruik gekomen was, wederom tot de nazaten zou overbrengen, en in het helderſte daglicht voorſtellen, ende hy zal de ongehoorſame tot de voorſichtigheyt der rechtveerdige doen wederkeren, voor zo ver hy de wederhorigen bewegen zal, om den wijzen raed der Propheten en rechtvaerdigen op te volgen, om den Heere den MESSIAS te bereyden een toegeruſt volck, door het Joodſche volk tegen zijne komst voor te bereiden, om Hem gelovig en eerbiedig aen te nemen.

18. Ende Zacharias twijffelde door ongeloov. Daerom ſeyde hy tot den Engel, Waer by ſal ick dat weten, dat ik, tegen alle menſchelyke verwachting, eenen zoon hebben zal? Ik wenschte wel, tot nadere verzekering,

(*g*) Mal. 4: 6. Matth. 11: 14. (*h*) Matth. 3: 2. Marc. 9: 12.
(*i*) Mal. 4: 6.

een teeken te ontvangen. De zaek komt my ongeloovbaer voor: want (k) ick ben oudt, ende mijn wijf is verre op hare dagen gekomen, zodanig dat ik, volgens den gewoonen loop der natuur, gene kinderen meer verwachten kan.

19. Ende de Engel antwoordde, ende seyde tot hem: gy kunt u op mijne woorden gerust verlaten: want Ick ben Gabriel, die voor Godt ſtae, als de voornaemſte zijner dienaren en gunſtelingen. Ik ben oudtijds meermalen verſchenen, byzonder aen Daniel, Dan. VII: 16. IX: 21, ende nu ben ik, van den hogen God, uytgeſonden om tot u te ſpreken, ende u deſe dingen, omtrent uwen aenſtaenden zoon, uit Gods naem te verkondigen.

20. Ende ſiet, dit teeken geev ik u, ter bevestiging van mijne boodſchap, het welk tevens een blijk zal wezen van het Godlyk ongenoegen over uwe ongelovige twijffeling; gy ſult van dit oogenblik af ſwijgen, ſtom zijn, ende niet konnen ſpreken, tot op den dagh dat deſe dingen, welke ik u, omtrent de geboorte en de naemgeving van uwen zoon geboodſchapt hebt, werkelyk geſchiet ſullen zijn: om dies wille dat gy mijne woorden niet gelooft en hebt, welcke zekerlyk en in alles vervult ſullen worden op haren tijt.

21. Ende het volck was wachtende op Zachariam, dat hy uit het Heilige komen, en den Priesterlyken zegen uitſpreken zoude; ende zy waren verwondert, dat hy ſoo lange vertoefde in den Tempel.

22. Ende als hy ten laetſten uit het Heilige, in het Voorhov des Tempels uytquam, was hy ſtom en konde hy tot haer niet ſpreken: ende ſy bekenden en bemerkten, uit zijne ontroering, dat hy een Geſichte in den Tempel geſien hadde. Ende hy wenckte haer toe, om het volk door teekenen aen te duiden, dat hy met een buitengewoon gezicht verwaerdigd was, ende van dien

(k) Geneſ. 17: 17.

dien tijd af bleef hy ſtom, zodat hy in het geheel niet ſpreken konde.

23. Ende het geſchiedde, als de acht dagen ſijner bedieninge vervult waren, dat hy Jeruſalem verliet en nae ſijn huys gingh.

24. Ende kort na die dagen, dat de Priester Zacharia was te huis gekomen, wiert Eliſabet ſijn wijf bevrucht: ende ſy verbergde haer de vijf laetſte maenden van hare zwangerheid; dusdoende bleev hare zwangerheid onbekend, en niemand wist dat zy bevrucht ware, voor dat haer zoon geboren werd. Inmiddels hield zy zich bezig in godsdienstige overdenkingen, ſeggende by zich zelve:

25. Alſoo wonderlyk heeft my de Heere gedaen, in dezen gewenschten tijd, in de dagen in welcke hy [*my*], met oogen van byzondere gunst, aengeſien heeft, om (*l*) mijne verſmaetheyt onder de menſchen wech te nemen, daer ik, over mijne onvruchtbaerheid, van velen gehoond en geſmaed werd, vergel. Gen. XXX: 23. 1 Sam. I: 11.

B. Wijders verhaelt de Euangelist de wonderdadige ontvangenis van den Heiland, vs. 26-56.

α. Eerst beſchrijft hy de boodſchap, welke de Moedermaegd MARIA *deswegens, door denzelvden Engel, die* ZACHARIAS *de geboorte van zijnen zoon had bekend gemaekt, ontvangen heeft, vs.* 26-38.

a. De verſchijning van dezen Engel vinden wy vs. 26-29. *en*

b. Zijne boodſchap, met de oploſſing der bedenkingen, welke MARIA *daer tegen inbracht, vs.* 30-38.

β. Daerna verhaelt MARCUS, *hoe de gezegende Moedermaegd, wonderdadig bevrucht zijnde, zich naer* ELISABETH *hare nichte begeven hebbe, vs.* 39-56.

a. Haer vertrek derwaerds vinden wy vs. 39,

(*l*) Gen. 30: 23. Jeſ. 4: 1.

b. Hare zamenspraek met Elisabeth, vs. 40-45.
c. Den dankbaren lovzang, welken zy blymoedig heeft opgeheven, vs. 46-55.
d. Hare wederkering naer Nazareth, nadat zy drie maenden by hare nichte vertoevd had, vs. 56.

26. Ende in de seste maent van Elisabeths zwangerheid, wiert de Engel Gabriel van Godt gesonden nae een geringe en onaenzienlyke stadt in Galilea genaemt Nazareth,

27. (*m*) Tot een maegt die ondertrouwt was met eenen man, wiens name was Joseph. Zy beide waren oorspronggelyk uyt den huyse en het Koninglyk bloed Davids, ende de name der gemelde maget was Maria.

28. Ende de Engel tot haer in het huis van hare woning ingekomen zijnde, seyde, Weest gegroet gy begenadigde, die zo zeer bevoorrecht zijt, boven alle andere vrouwen, de Heere [*is*] met u, om u op eene zeer byzondere wijs te begunstigen, gy [*zijt*] gesegent onder de vrouwen, de gelukkigste van uwe kunne.

29 Ende als sy [*hem*] sagh wiert sy seer ontroert over dit sijn woort, ende overleyde hoedanige dese groetenisse mochte zijn. Zy kon zich in het geheel niet begrijpen, wat die gelukwenschen beduiden mogten.

30. Ende de Engel seyde tot haer, op eenen zeer vriendelyken en bemoedigenden toon, En vreest niet Maria. Wees in tegendeel hartelyk verblijd: want gy hebt genade by Godt gevonden, en gy zijt met uitnemende gunsten, boven alle andere vrouwen verwaerdigd.

31. (*n*) Ende siet, geloov het, ik verzeker het u uit Gods naem, die my gezonden heeft; gy sult van dit zelvde oogenblik af bevrucht worden, ende eenen sone

(*m*) Matth. 1: 18. (*n*) Jes. 7: 14.

ſone baren, ende ſult ſijnen (*o*) name heeten JESUS, dat is GOD DE ZALIGMAKER.

32. (*p*) Deſe ſal onnadenkelyk groot zijn, en uwen voorvader David oneindig overtreffen; ende zelvs zal Hy de Sone des Allerhoogſten met het hoogſte recht genaemt worden, omdat Hy indedaed Gods Zoon wezen zal. Ende (*q*) Godt de Heere ſal hem den throon ſijns vaders Davids geven, om die uitgeſtrekte heerſchappy te bezitten, welke aen het zaed van David beloovd is, 2 Sam. VII: 12, 13. Jer. XXIII: 5, 6.

33. (*r*) Ende hy ſal over het huys Jacobs, over het geeſtelyk Israël der gelovigen, Koningh zijn in der eeuwigheyt, ende ſijns Koninckrijcks en ſal geen eynde zijn, vergel. Dan. VII: 14.

34. Ende Maria ſeyde tot den Engel, Hoe ſal dat weſen, dat ik bevrucht zou worden en eenen zoon baren? Dit is geheel ſtrijdig met de ervaring van alle eeuwen: dewijle ick geenen man en bekenne. Ik ben wel aen Joſeph ondertrouwd, maer het huwelyk zal nog zo ras genen voortgang hebben.

35. Ende de Engel antwoordende ſeyde tot haer, dit zal geſchieden op eene gansch zeer buitengewone en wonderdadige wijs. De Heylige Geeſt ſal over u komen, ende de kracht des Allerhoogſten ſal u overſchaduwen. Daerom oock dat Heylige dat uyt u geboren ſal worden, ſal Godts Sone genaemt worden.

Door den HEILIGEN GEEST, die vervolgens *de kracht des Allerhoogſten* genaemd wordt, zouden wy lievst den tweeden perſoon in de aenbiddelyke Drieëenheid verſtaen, omdat dan de Godlyke Middelaer de Schepper en werkende oorzaek is van zijne menſchelyke natuur, daer Hy anders, wanneer men denkt aen den derden Perſoon, als mensch, een ſchepſel van den Heiligen Geest wezen zoude. Ook wordt de God-

(*o*) Matth. 1: 21. (*p*) Jeſ. 54: 5. (*q*) 2 Sam. 7. 12: Pſ. 132: 11. Jeſ. 9: 6. (*r*) 1 Chron. 22: 10. Pſalm 45: 7. ende 89: 37. Jerem. 23: 5. Dan. 7: 14, 27. Mich. 4: 7. Hebr. 1: 8.

lyke natuur van CHRITUS, in tegenstelling van de menschelyke, meermalen de Geest genaemd. Vergel. XVIII Deel p. 233.

De Heilige Geest zou *over* de Moedermaegd *komen*, dat is, Gods Zoon zou op eene wonderdadige wijs in MARIA werken, om aen het oorsprongelyk grondbestaen van zijne menschelyke natuur, in hare ingewanden, een groeiend en levenwekkend beginsel mede te delen. — Het woord *overschaduwen* wordt door de LXX gebruikt, van de inwoning der wolken, in de tente der zamenkomst, Exod. XL: 35. De *kracht des Allerhoogsten* zou MARIA *overschaduwen*, voorzover Gods Zoon in MARIA, als in eenen Tempel, wonen zou.

Meer kunnen wy niet zeggen van deze verborgenheid der godzaligheid, welke groot is. — Ondertusschen verdienen de bedenkingen van het ongeloov in het geheel gene aendacht. Of zou het voor den Oneindigen, die de Schepper is van het gansche menschdom, onmogelyk wezen, om eene maegd vruchtbaer te maken? Zou de Almachtige dat gene niet onmiddelyk verrichten kunnen, het welk Hy anders door middelen werkt? — Het is voor ons onmogelyk om te verklaren, hoe dit hebbe kunnen geschieden; maer de gewone voortbrenging der menschen is tot nog toe een diep geheim; wat is 'er dan onredelyker, dan van de Christenen te vorderen, dat zy verklaren zouden, hoe de menschlyke natuur van CHRISTUS, zonder toedoen des mans, op eene buitengewone wijs, in eene maegd ontvangen zy?

Daerom nu, uit hoofde van die wonderdadige ontvangenis, zou *dat heilige, het welk uit* MARIA *stond geboren worden*, met het hoogste recht *Gods Zoon genaemd worden.* Daeruit zou het blijken, dat haer wonderzoon tevens de waerachtige Zoon van God was.

36. Ende siet, neem dit ter versterking van uw geloov aen mijne boodschap wel in acht. Elisabet uwe bejaerde nichte is, tegen alle menschelyke verwachting, oock selve bevrucht met eenen sone in haren ouderdom: ende dese maent is haer, die te voren onvruchtbaer genaemt, en als zodanig versmaed was, de seste

van

van hare zwangerheid. Geloov daerom het gene ik u gezegd heb:

37. (s) Want geen dingh, het welk niet in zichzelve tegenstrijdig is, en sal by den almachtigen Godt onmogelick zijn.

38. Ende Maria geloovde de gemelde boofschap van den Engel, hoe vreemd dezelve ook wezen mogt: want zy seyde, met eene ootmoedige onderwerping aen Gods wil, Siet de dienstmaegt des Heeren: my geschiede nae uwen woorde. Ik beschouw het met dankzegging, als eene uitnemende eer, dat ik verwaerdigd worde om de moeder te zijn van den Verlosser der zondaren. Ende de Engel gingh wech van haer, en keerde weder naer den hemel.

39. Ende Maria opgestaen zijnde in die selve dagen, kort na dat zy de gemelde boodschap van den Engel ontvangen had, reysde met haeste nae het gebergte in een stadt Juda, denkelyk naer de Stad Hebron, welke aen de Priesteren toebehoorde, gelegen in het gebergte, in de stam van Juda, Jos. XXI: 11, om dusdoende van naby te zien het gene de Engel haer, tot versterking van haer geloov, omtrent de hoogbejaerde Elisabeth gezegd had.

40. Ende zy quam in het huys Zacharie, ende groetede Elisabet hare nichte op eene zeer vriendelyke wijs, en wenschte haer geluk met hare onverwachte zwangerheid.

41. Ende het geschiedde als Elisabet de groetenisse Marie hoorde, so sprongh het kindeken, van het welk zy nu zes maenden zwanger was, van wegen de blijdschap, met welke zy was aengedaen, op in haren buyck: ende Elisabet wiert vervult met den Heyligen Geest.

Een ongeboren kind in 's moeders ingewand kan gene kennis hebben van voorvallende zaken, noch zich daerover verblijden. Maer ELISABETH was buitengewoon verblijd

(s) Job 42: 2. Jer. 32: 17. Zach. 8: 6. Matth. 19: 26. Luc. 18: 27.

over de ontmoeting van hare nicht MARIA, te meer daer zy *vervuld was met* de buitengewone gaven van *den Heiligen Geest*, en door deszelvs invloeden wist dat MARIA den beloovden Verlosser van zondaren in hare ingewanden droeg. — De blijdschap van ELISABETH was zo ongemeen groot, dat daerdoor eene ongewone beweging van hare vrucht veroorzaekt wierd.

42. Ende Elisabeth riep of schreeuwde het van blijdschap uyt met grooter stemme, ende seyde, Gesegent en ten hoogsten bevoorrecht [*zijt*] gy onder de vrouwen, ende gesegent of hoogstgeloovd [*is*] de wonderdadige vrucht uwes buycks.

43. Ende van waer [*komt*] my dit zeer zonderling eerbewijs, dat zy, die verwaerdigd is om de moeder mijns Heeren en Zaligmakers te zijn, tot my komt, om my te bezoeken? De wonderdadige vrucht, welke gy in uwe ingewanden draegt, is de MESSIAS mijn Heer.

44. Want siet, als de stemme uwer groetenisse in mijne ooren geschiedde, so gevoelde ik eene buitengewone en verrukkende blijdschap. Zelvs sprongh het kindeken, van het welk ik zwanger ben, van vreugden op in mijnen buyck.

45. (*t*) Ende saligh is [*sy*] die de boodschap van den Engel, hoe vreemd en zonderling ook, geloost heeft: Want de wonderbare dingen, die haer van den Heere door zijnen Engel gesegt zijn, sullen zeker en volkomen volbracht worden.

47. Ende Maria werd ook verrukt van vreugde. Zy zong eenen merkwaerdigen lovzang, in het welk zy Gods wonderbare handelwijs, in het bestuuren der waereld, zijne goedheid, zijne trouw in het vervullen van zijne belovten, en het heil het welk haer Zoon aen zondaren zou te weeg brengen, met eene eerbiedige dankzegging vermeldde. Door de invloeden van den Heiligen Geest aengeblazen, seyde zy: Mijn gansche ziele maeckt groot en dankt den Heere den opperften Weldoener:

47. Ende

(*t*) Luc. II. 28.

47. Ende mijn geest verheugt hem in en juicht blijmoedig tot Godt mijnen Saligmaker:

48. Om dat hy de nederheyt en de geringe omstandigheden sijner dienstmaegt, met oogen van onderscheidende gunst, heeft aengesien, Want siet van nu aen sullen my saligh spreken alle de volgende geslachten, van wegens de byzondere eer, met welke ik, eene geringe maegd, boven alle andere vrouwen zo uitnemend verwaerdigd ben.

49. Want groote zeer zonderlinge en in de daed ongehoorde dingen heeft aen my gedaen hy die machtigh is boven alle de machtigen, ende heyligh [*is*] sijn naem.

50. (*v*) Ende sijne barmhertigheyt is en openbaert zich altoos van geslachte tot geslachte over de gene die hem in waerheid vreesen.

51. (*x*) Hy heeft meermalen een krachtigh werck gedaen door sijnen almachtigen arm: (*y*) Hy heeft verstroyt en te schande gemaekt de hoogmoedige in de gedachten harer herten, in de voornemens, welke zy gesmeed, en in de welbekookte ontwerpen, welke zy gemaekt hadden.

52. Hy heeft meermaken machtige, die geheel onverwinbaer schenen, door eene merkwaerdige tusschenkomst zijner allesbestuurende Voorzienigheid, van de throonen en de stoelen der eere afgetrocken, ende daerentegen (*z*) nedrige, die in verachtelyke omstandigheden geplaetst waren, heeft hy tot eer en aenzien verhoogt, gelijk aen my gebleken is.

53. (*a*) Hongerige, armen en nooddruftigen, die van alles beroovd waren, heeft hy zomwijlen met goederen en rijkdommen vervult: ende daerentegen rijcke heeft hy dikwerv ledigh wechgesonden, en in armoede gedompeld.

(*v*) Exod. 20: 6. (*x*) Jes. 51: 9. ende 52: 10. (*y*) Ps. 33: 10. 1 Petr. 5: 5. (*z*) 1 Sam. 2: 8. Psalm 113: 7. (*a*) Ps. 34: 11.

54. (*b*) Hy heeft de nazaten van Israël sijnen getrouwen knecht opgenomen, verzorgd, en beschermd tegen alle gevaren, op dat hy gedachtigh ware, of *in het gedenken* der barmhertigheyt, terwijl Hy medelijden had met alle de ongelegenheden der Israëliten. Dit deed Hy, om zijne belovten te vervullen, welke Hy, van de vroegste tijden af, omtrent de komst van den MESSIAS gedaen had.

55. (Gelijck hy gesproken heeft tot onse vaderen, [*namelick*] (*c*) tot Abraham, ende sijnen zade.) Uit kracht van deze belovte, gedenkt Hy der barmhartigheid aen Israël in der eeuwigheyt.

56. Ende Maria bleef by haer nichte ontrent drie maenden, ende keerde, kort voor de verlossing van Elisabeth, weder tot haer huys binnen Nazareth in Galilea.

C. *Vs.* 57-80. *verhaelt* LUCAS *de geboorte van* JOANNES den Doper, *en zijne lotgevallen, geduurende zijne eerste kindsheid.*

α. *De geboorte, besnijdenis en naemgeving van* JOANNES *den Doper vinden wy vs.* 57-63.

β. *By die gelegenheid sprak* ZACHARIAS *eene merkwaerdige Prophecy uit, vs.* 64-79.

γ. *Wijders geevt de Euangelist eerst een kort bericht, omtrent de opvoeding van* JOANNES, *vs.* 80.

57. Ende de tijt Elisabets wiert vervult, dat sy baren soude, ende sy baerde kort na het vertrek van Maria, op haren ouden dag, eenen sone.

58. Ende die daer rontom woonden, ende hare magen, die niets van Elisabeths zwangerheid ontdekt hadden, vermits zy zich, geduurende de vijf laetste maenden, in haer huis verborgen had, verg. vs. 24, hoorden op het alleronverwachtste, en met zeer grote verwondering, dat de Hee-

(*b*) Jes. 30: 18: ende 41: 9. ende 54: 5. Jer. 31: 3, 20. (*c*) Genes. 17: 19. ende 22: 18. Ps. 132: 11.

Heere sijne barmhertigheyt grootelicks aen haer bewesen hadde, door haer in den hogen ouderdom, tegen alle menschelyke verwachting, eenen zoon te schenken; ende zy (*d*) waren daerom met haer grotelyks verblijdt.

59. Ende het geschiedde dat sy op den (*e*) achtsten dagh quamen, om het kindeken volgens de Godlyke wet te besnijden, en het zelve naer gewoonte by die gelegenheid eenen naem te geven. De bloedverwanten, die by deze plechtigheid tegenwoordig waren, ende noemden het zoonken Zachariam, nae den name sijns vaders.

60. Ende sijne moeder antwoordde ende seyde, door eene Godlyke ingeving, Niet [*alsoo*]: maer (*f*) hy sal Joannes heeten. Dit kwam den bloedverwanten en anderen bekenden zeer vreemd voor.

61. Ende sy seyden tot haer, hoe zal de naem van Joannes te pas komen? Daer en is immers niemant in uw' maegschap, die met dien naem genaemt wort.

62. Ende sy wenckten sijnen vader, die, zedert de Engel hem in den Tempel verscheen, stom en ook doov geweest was; zy gaven hem door teekenen te kennen, dat hy verklaren zoude, hoe hy wilde dat hy genaemt soude worden.

63. Ende als hy een schrijftafelken ge-eyscht hadde, vermits hy nog niet spreken konde, schreef hy, seggende, Joannes is sijn name. Ende sy verwonderden haer alle over deze onverwachte naemgeving.

64. Ende terstont, wanneer nu alles vervuld was, het welk de Engel hun voorspeld had, wiert sijn mont geopent, ende sijne tonge [*losgemaeckt*], ende hy sprack wederom zeer verstaenbaer, even als te voren. Zijn eerste werk was God plechtig te danken; hy sprak Godt lovende.

65. Ende daer quam vreese over alle die rontom haer woonden, ende in het geheele gebergte van

(*d*) Luc. 1: 14. (*e*) Genes. 17: 12. Levit. 12: 3. (*f*) Luc. 1: 13.

Judea wiert veel gesproken van alle dese zonderlinge dingen.

66. Ende alle die het hoorden namen het ter herte, en zagen 'er iets byzonders in, seggende, Wat sal doch dit kindeken wesen, het welk op zulk eene buitengewone wijs is in de waereld gekomen? 'er is geen twijffel aen, of dit zoonken is tot buitenwone einden, en tot grote dingen geschikt. Ende de gunstige hant des Heeren was met den jongen Joannes, om hem te beschermen en voorspoedig te maken tot heil van zondaren.

67. Ende Zacharias sijn vader wiert vervult met de buitengewone invloeden van den Heyligen Geest, ende propheteerde van den MESSIAS, die eerlang stond geboren te worden, en in welken alle de belovten der Propheten stonden vervuld te worden, en voor welken zijn zoon Joannes den weg bereiden moest, seggende,

68. Geloofte [zy] de Heere, de Godt Israëls, want hy heeft Israël met zijne byzondere gunst besocht, ende eene zeer uitnemende verlossinge te wege gebracht sijnen volcke:

69. (g) Ende heeft eenen hoorn der saligheyt ons opgerecht, in het huys Davids sijns knechts.

Een hoorn der zaligheid, of *een hoorn des heils.* — Een *hoorn* is eene zeer gewone zinprent van macht en heerschappy; men vergelyke uit vele andere plaetsen, Ps. LXXV: 5, 11, Jer. XLVIII: 25. Zommigen denken daerom aen het geestelyk Koningrijk, aen die genadige heerschappy, welke de MESSIAS zou oprichten. — Dan de Koningen zelve worden meermalen zinbeeldig *hoornen* genaemd, Dan. VII: 24. Openb. XIII: 1. Men kan daerom, door den *hoorn des heils*, den MESSIAS zelven verstaen, voorzover zijn Koningrijk een rijk van heil en zaligheid wezen zoude, te meer omdat het woord *verwekken* doorgaens gebruikt wordt van personen, verg. Hand. XIII: 22, 23.

Deze uitspraek derhalven: God *heeft een hoorn des heils opgericht, in het huis van* DAVID *zijnen knecht*, zal in den zakelyken

(g) Ps. 132: 17.

lyken zin te kennen geven: „ 'er zal eerlang uit het huis
„ van DAVID een groot Koning geboren worden, die de
„ oorzaek van heil en zaligheid wezen zal."

70. (*h*) Gelijck hy gesproken en beloovd heeft door den mont sijner heyliger Propheten, die van den beginne der werelt [*geweest zijn*],

71 [*Namelick*] die grote Koning zal eene gezegende en langgewenschte verlossinge te weeg brengen, van onse geestelyke vyanden, ende van de geweldige hant aller der gene die ons haten:

72. Op dat hy barmhertigheyt dede, of die genadige belovten vervulde, welke Hy gedaen heeft aen onse vaderen, ende betoonde, dat Hy gedachtigh ware sijns heyligen en onschendbaren verbonts, het welk Hy met Abraham en zijn zaed had opgericht.

73. (*i*) [*Ende*] des plechtigen eedts, dien hy Abraham onsen vader gesworen heeft, ter bevestiging der belofte, dat in zijn zaed alle volken der aerde zouden gezegend worden, om ons die byzondere gunst te verlenen, en een geheiligd hart te geven,

74. (*k*) Dat wy verlost zijnde uyt de hant onser geestelyke vyanden, hem dienen souden sonder vreese voor die bedreigingen, welke de wet over hare overtrederen heeft uitgesproken.

75. (*l*) In heyligheyt ende gerechtigheyt voor hem, en onder een levendig besef van zijne alziende tegenwoordigheid, alle de dagen onses levens.

76 (*m*) Ende, zich tot den jonggeboren Joannes wendende, vervolgde Zacharias, gy teder kindeken sult volgens de boodschap, welke de Engel my in den Tempel gebracht heeft, verg. vs. 17, een Propheet des Allerhoogsten zijn en met recht genaemt worden: want gy sult voor het aengesicht des Heeren den MESSIAS, die eerlang verschijnen zal, voor henen gaen, om sijne

(*h*) Ps. 72: 12. Jes. 40: 10. Jer. 23: 6. ende 30: 10. Dan. 9: 27.
(*i*) Gen. 22: 16. Psalm 105: 9. Jer. 31: 33. Hebr. 6: 13, 17.
(*k*) Hebr. 9: 14. (*l*) 1 Petr. 1: 15. (*m*) Mal. 4: 5 Luc. 1: 17.

wegen te bereyden, en het Joodſche volk tegen zijne komst voor te bereiden,

77. (n) Om ſijnen volcke kenniſſe der ſaligheyt te geven, beſtaende in vergevinge harer ſonden, welke de MESSIAS door zijne eeuwige gerechtigheid verwerven zal. Deze vergeving is thans te verkrijgen.

78. Door de innerlicke bewegingen der barmhertigheyt onſes Godts, die een tederhartig medelijden heeft met de ellendige zondaren, met welcke ons beſocht heeft, en in de menſchelyke tot ons gekomen is, de MESSIAS, die by de Propheten eigenaertig getekend is, als een (o) Opgangh uyt der hoogte, als eene opgaende zon, Jeſ. LX: 1-3. Mal. IV: 2. Hy zal opgaen en zich vertonen als het licht der waereld.

79. (p) Om te verſchijnen en door de leer der zaligheid te verlichten, niet alleen de verblinde Joden, maer ook de afgodiſche Heidenen, den genen die geſeten zijn in duyſterniſſe van onkunde en bygeloov, ende zelvs in de ſchaduwe des doots: om onſe voeten door zijn onderwijs, en de genade van zijnen Geest, te richten op den wegh des vredes en des levens.

80. (q) Ende het kindeken Joannes wies voorſpoedig op, in de dagen zijner jeugd, ende wiert geſterckt in den geeſt, zodat hy al zeer vroeg blijken gav van meer dan gewone wijsheid en Godsvrucht, ende, terwijl zijne hoogbejaerde Ouders ſtierven, wanneer hy nog zeer jong was, ſchikte hy zich niet tot het Priesterlyk werk in den Tempel, maer hy bleev afgezonderd leven in de woeſtijnen, of het gebergte van Judæa, alwaer hy geboren was, tot den dagh ſijner vertooninge aen Iſraël, tot dat hy openlyk als Propheet te voorſchijn kwam.

(n) Luc. 3: 3. (o) Mal. 4: 2. (p) Jeſ. 9: 1. ende 42: 7. ende 48: 8. ende 49: 9. ende 60: 1. (q) Luc. 2: 40.

HET II. KAPITTEL.

B. *Hier vinden wy eene uitvoerige geschiedenis van 's Heilands geboorte, met een kort bericht, omtrent de lotgevallen van zijne eerste jeugd.*

A. De geschiedenis van 's Heilands geboorte ontmoeten wy vs. 1-20.

α. De Voorzienigheid bestuurde de zaken zodanig, dat de Heiland te Bethlehem geboren werd, gelijk de Propheten zo duidelyk van den MESSIAS *voorspeld hadden, vs. 1-7.*

β. Deze geboorte van den Verlosser werd aenstonds bekend gemaekt, vs. 8-20.

a. Zo door de Engelen, aen eenige herderen, vs. 8-14,

b. Als door deze herderen, aen allen die zy ontmoetten, vs. 15-20.

1. ENde het geschiedde in die selve dagen, omtrent dien zelvden tijd, in welken Joannes de Doper geboren was, dat 'er een openbaer gebodt uytgingh van den Keyser Augusto, dat de geheele werelt, voorzover zy thans onder de heerschappy der Romeinen stond, beschreven soude worden, zodat alle de ingezetenen van beide de geslachten, met hunne huisgezinnen, staten, goederen, en inkomsten, op zekere daertoe geschikte lijsten wierden aengeteekend, om langs dezen weg te weten, hoe groot het getal der onderdanen van den Keizer ware, hoe vele hulpbenden elk een wingewest, in tijd van oorlog, zou kunnen opbrengen, alsmede hoe veel schattingen een ieder der ingezetenen, naer zijn vermogen, zou betalen kunnen.

2. Dese eerste beschrijvinge geschiedde als Cyrenius over Syrien Stadthouder was.

Deze aenmerking van LUCAS heeft den Uitleggeren van

alle tijden zeer veel moeite verschaft. — Het is uit andere Schrijveren volkomen beslist, dat CYRENIUS, van welken LUCAS spreekt, by de Romeinen QUERENIUS genaemd, ter dezer tijd, geen Stadhouder van Syrien geweest zy. Hy bekleedde deze waerdigheid eerst tien jaren later, wanneer het Joodsche land, na de verbanning van ARCHILAUS, een wingewest der Romeinen geworden was, en wanneer die tweede beschrijving geschiedde, van welke LUCAS spreekt, Hand. V.

De zwarigheid is derhalven deze: hoe kan de Euangelist zeggen, dat *deze eerste beschrijving geschidde, als* QUERENIUS *over Syrien Stadhouder was*, daer deze QUERENIUS eerst tien jaren later die waerdigheid bekleed heeft? — Men heeft zeer verschillende wegen ingeslagen, om deze zwarigheid uit den weg te ruimen. Het zou geheel buiten ons bestek zijn, om dezelve alle byzonder aen te wijzen. De gemeenste oplossing is deze, dat men leze: *deze beschrijving geschiedde eerder*, dat is, *vóór dat* QUERENIUS *over Syrien Stadhouder was*, of, *deze eerste beschrijving geschiedde vóór die*, welke plaets had *toen* CYRENIUS *over Syrien Stadhouder was*. Wijlen onze waerdige Ambtgenoot SCHUTTE vertaelde het: *deze beschrijving werd de eerste als* CYRENIUS *over Syrien Stadhouder was*, omdat 'er namelyk toen eene tweede by kwam, welke Hand. V. vermeld wordt. — Hoe het wezen moge, zo veel is zeker, dat LUCAS door deze aenteekening de beschrijving, welke kort voor 's Heilands geboorte geschiedde, onderscheiden wil van eene tweede beschrijving, van welke hy Hand. V. heeft melding gemaekt, en die aenleiding gav tot aenmerkelyke beroerten.

3. Ende dit gebod van den Keizer werd, zonder eenigen tegenstand, door alle zijne onderdanen gehoorzaemd, ook door de Joden, hoewel zy behoorden onder het gebied van Herodes den Groten, den afhangelyken bondgenoot van den machtigen Augustus: want sy gingen alle om beschreven te worden, een yegelick nae sijn eygen stadt, van waer zijn geslacht oorsprongelyk was, en alwaer de geslachtlijsten voorhanden waren.

4. Ende Joseph, die nu de trouw met Maria voltrok-

ken had, Matth. I, gingh oock op van Galilea uyt de ſtadt Nazareth, alwaer hy woonachtig was, nae Judeam, (*a*) tot de ſtadt Davids, die (*b*) Bethlehem genaemt wort, (om dat hy, hoe zeer thans tot eenen lagen ſtand vernederd, evenwel uyt den Koninglyken (*c*) huyſe ende geſlachte Davids oorſpronkelyk was,)

5. Om aldaer in zijne voorvaderlyke Stad beſchreven te worden met Maria ſijn ondertrouwt wijf, mede uit het Koninglyk bloed van David afkomſtig, welcke op eene wonderdadige wijs bevrucht was, vergel. Kap. I: 35.

6. Ende het geſchiedde als ſy daer te Bethlehem waren, dat de dagen vervult wierden, dat ſy naer den gewonen loop der natuur baren ſoude.

7. Ende ſy (*d*) baerde haren eerſtgeboren ſoon, ende wondt hem in doecken, ende leyde hem neder in de kribbe, in welke men gewoon was aen de lastdieren voeder toe te reiken: om dat voor haerlieden geen plaetſe en was in de herberge.

De *Herbergen*, in het Oosten Karavanſeraes genaemd, waren vierkante gebouwen, voorzien van verſcheidene vertrekken om in te huisvesten, wijders was 'er een plein, alwaer de lastdieren geplaetst werden. In de kleine Stad Bethlehem was maer ééne zodanige Karavanſera; vermits nu deze, door de menigte van vreemdelingen, die by gelegenheid der beſchrijving heen en weder reisden, geheel vol en opgepropt was, moest MARIA zich behelpen opdat plein, het welk voor de lastdieren geſchikt was.

8. Ende daer waren ter dier tijd, op welken de Heiland der waereld in zeer verachtelyke omſtandigheden geboren werd, herders in die ſelve lantſtreke, in de grasrijke weiden, welke rondom Bethlehem lagen, haer houdende in het velt, ende hielden de nachtwacht over hare kudde.

(*a*) Joh. 7: 42. (*b*) 1 Sam. 16: 4, &c. (*c*) Matth. 1: 1. (*d*) Matth. 1: 25.

9 Ende siet een Engel des Heeren verscheen deze herderen op het alleronverwachtst; wanneer zy nergens minder aen dachten, stont hy reeds by haer, ende de heerlickheyt des Heeren, een allerluisterrijkste glans, die zich, door de duisterheid van de nacht, nog veel schitterender vertoonde, omscheense van alle kanten, ende sy vreesden met groot vreese voor deze verbazende verschijnselen.

10. Ende de Engel seyde tot haer, En vreest niet, want ik ben niet gezonden om u eene schrikbarende tijding van eenig naderend onheil bekend te maken, maer siet ick verkondige u in tegendeel eene stof van groote blijtschap, die alle den volcke, of het gehele volk der Joden wesen sal. De boodschap, welke ik u kom aenkondigen, behelst eene stof van uitnemende blijdschap, niet slechts voor byzondere personen, of voor een enkel geslacht, maer voor het gehele Joodsche volk.

11. [*Namelick*] ik boodschap u dat zalig nieuws, naer het welk zo vele eeuwen verlangd hebben, dat u heden op dit zelvde oogenblik geboren is de Saligmaker van zondaren, welcke is Christus de beloovde MESSIAS, de Heere, die tot Koning gezalvd is over Zion, den berg van Gods heiligheid, in het naburig Bethlehem, het welk de stadt Davids genaemd wordt, omdat die Koning aldaer geboren is.

12. Ende dit sal u, wanneer gy de zaek gaet onderzoeken, het teecken zijn, waerdoor gy zult verzekerd worden, dat ik u de waerheid gezegd heb, Gy sult het kindeken, van het welk ik zulke heuchelyke dingen getuigd heb, binnen Bethlehem vinden in doecken gewonden, ende liggende in de kribbe.

Het aenwijzen van het gemelde teeken, veronderstelde een bevel om de zaek te onderzoeken. — Vermits 'er nu maer éene herberg was binnen Bethlehem, maekte de aenwijzing van de kribbe, dat de herders niet dwalen konden. Misschien waren zy huurlingen van den Herbergier zelven.

13. Ende van stonden aen, zodra de herders deze zo heuchelyke als onverwachte tijding gehoord hadden,

was

was [*daer*] met den gemelden Engel (*e*) een menigte des hemelſchen heyrlegers. Nauwlyks hadden de herders zijne boodſchap gehoord, of zy zagen hem omringd door eene verbazende menigte van andere Engelen, die alle te zamen met hem eenen lovzang ophieven, prijſende Godt ende ſeggende,

14. Eere [*zy*] Godt in de hoogſte [*hemelen*], (*f*) ende vrede op aerden, in den menſchen een welbehagen.

Men heeft zich zeer veel moeite gegeven; om den zin en de orde van dezen lovzang naer te ſporen. — Misſchien geevt de Euangelist ſlechts het eerſte begin op van het lied, het welk de Engelen-gezongen hebben. Anders kan men 'er drie delen in onderſcheiden. In het eerſte verklaren de Engelen, dat de Allerhoogſte moet geloovd worden, byzonder over de geboorte van den MESSIAS, zeggende, *eer zy Gode in de hoogſte hemelen.* In het tweede betuigen zy, dat deze gebeurtenis allerlei heil en voorſpoed op de aerde zou te weeg brengen, zeggende, *en vrede* of heil en voorſpoed *op aerde.* In het laetſte roemen zy de lievde, welke God in deze grote gebeurtenis aen het menſchelyk geſlacht bewezen had, zeggende *welbehagen in menſchen.*

15. Ende het geſchiedde, als de Engelen van haer wechgevaren waren nae den hemel, dat de herders tot malkanderen ſeyden, Laet ons dan henen gaen tot Bethlehem, ende laet ons ſien het woort dat, en van naby onderzoeken de zaek, welke daer geſchiet is, volgens het woord 't welck de Heere ons door zijnen Engel heeft kondt gedaen.

Eigenlyk ſtaet 'er in het oorſprongelyke, van woord tot woord: *het geſchiedde, als wechgegaen waren van hen naer den hemel de Engelen, en de menſchen de herders zeiden tot malkanderen* enz. — Zommigen hebben uit de benaming van *menſchen* beſloten, dat 'er ook zalige zielen van afgeſtorvene heiligen onder de Engelen geweest, en te gelijk met deze naer den hemel zijn wedergekeerd. De zaek zelve is

(*e*) Dan. 7: 10. Openb. 5: 11. (*f*) Jeſ. 57: 19. Eph. 2: 17.

hoogstwaerschijnlyk, maer evenwel zy ligt niet in de woorden van LUCAS: want de zalige zielen der rechtvaerdigen worden nergens menschen genaemd. Ook kunnen de woorden *de menschen de herders*, volgens eenen gewonen spreektrant, beteekenen de herders, de herdersche menschen, op dezelvde wijs als wy spreken van *boersche menschen*.

Nog is 'er eene gissing, welke opmerking verdient. Zy is deze, dat de reizigers, die onder den weg waren, den schitterenden glans gezien, en het gezang der Engelen gehoord hebben, dat deze zich derwaerds begeven, en by de herderen gevoegd hebben, om deze zonderlinge verschijnsels van naby waer te nemen, en dat deze reizigers hier de *menschen* genaemd worden. Dan zal LUCAS dit willen zeggen, „ als nu de Engelen naer den hemel vertrokken, en „ de menschen, die toegeschoten waren, om deze zeld„ zame gebeurtenis van naby waer te nemen, wederom „ wechgegaen waren, geschiedde het dat de herders tot „ malkanderen zeiden, enz."

16. Ende sy quamen met haeste naer Bethlehem, ende vonden Mariam, ende Joseph, ende het kindeken liggende in de kribbe.

17. Ende als sy het gesien en de zaken zo bevonden hadden, als de Engel hun gezegd had, konden zy niet langer twijffelen, of dit jonggeboren kindeken was de MESSIAS, de Verlosser van zondaren, welken de Propheten zo lang beloovd hadden. Zeer verblijd zijnde, maeckten sy daerom alomme, door gansch Bethlehem, en aen allen welke zy ontmoetten, bekent het merkwaerdig woort, dat haer van dit kindeken gesegt was

18 Ende dit bericht der herderen bracht eene algemene verbaesdheid te weeg: want alle die het hoorden verwonderden haer, over het gene haer gesegt wiert van de herders, te meer omdat dit kindeken, van het welk zulke grote dingen getuigd werden, in zulke zeer nederige omstandigheden geboren was.

19. Doch Maria bewaerde dese woorden alle te samen als eenen kostbaren schat, en behield dezelve zorgvuldig in haer geheugen, overleggende [*die*] in haer herte

herte, en 'er geduurig over nadenkende, vermits zy daer door bevestigd werd, in het gene haer voorheen door den Engel Gabriel geboodschapt was.

20. Ende de herders keerden wederom naer hunne kudde, verheerlickende ende prijsende Godt over alles wat sy gehoort ende gesien hadden, gelijck tot haer door den Engel gesproken was: want zy hielden zich verzekerd, dat het jonggeboren kindeken, het welk zy te Bethlehem in de kribbe gezien hadden, de beloovde MESSIAS ware.

B. Hierop volgt een bericht, omtrent de lotgevallen van 's Heilands eerste jeugd, vs. 21-52. betreffende

α. Zijne besnijdenis en naemgeving, vs. 21.

β. Zijne voorstelling in den Tempel, met het gene daerby is voorgevallen, vs. 22-38.

a. De voorstelling zelve vinden wy vs. 22-24. en

b. De ontmoeting, welke het gezegend kindeken by die gelegenheid gehad heeft, vs. 25-38.

𝔞. Met den eerwaerdigen SIMEON, *vs.* 25-35.

𝔟. Met de Prophetesse ANNA, *vs.* 36-38.

γ. Zijne opvoeding te Nazareth, vs. 39-52.

𝔞. Geduurende de twaelv eerste jaren, vs. 39-50.

𝔟. Van zijn twaelvde jaer, tot den tijd zijner openbare bediening, vs. 51, 52.

21. Ende als (*g*) acht dagen vervult waren, dat is, wanneer de achtste dag was aengekomen, dat men het kindeken, volgens de Godlyke wet besnijden soude, so wiert die plechtigheid aen Marias wonderzoon verricht, en by die gelegenheid werd sijn (*h*) name genaemt JESUS, welcke genaemt was van den Engel, eer hy in den lichame ontfangen was, omdat Hy in nadruk de JESUS, de ZALIGMAKER is van zondaren.

(*g*) Gen. 17: 12. Levit. 12: 3. Joh. 7: 22. (*h*) Matth. 1: 21. Luc. 1: 31.

22. Ende als de veertig dagen harer (*i*) reyniginge vervult waren nae de wet Mosis, volgens welke eene vrouw, wanneer zy eenen zoon gebaard had, 40 dagen lang onrein was Lev. XII: 6, brachten sy hem te Jerusalem, op dat sy [*hem*] den Heere, in den Tempel, als eenen eerstgeborenen voorstelden.

23. (Gelijck geschreven is (*k*) in de wet des Heeren, Al wat manlick is dat de moeder opent, sal den Heere heyligh genaemt worden:) Uit kracht van deze wet waren alle de eerstgeborenen aen God geheiligd, maer nadat de Stam van Levi in derzelver plaets was aengenomen, werden zy gelost, Num. III.

24. Ende op dat sy offerhande gaven nae het gene dat in de wet des Heeren gesegt en bepaeld is, voor zulke lieden, die te gering van vermogen waren, om een lam te geven; deze konden volstaen met (*l*) een paer tortelduyven, ofte twee jonge duyven.

25. Ende siet daer was een zeer godvruchtig mensche te Jerusalem, wiens name was Simeon: ende dese mensche was rechtveerdigh ende Godtvreesende, verwachtende in het geloov de vertroostinge Israëls, voor zo ver hy den MESSIAS gelovig te gemoet zag, die den grond van vertroosting voor Israël zou te weeg brengen, ende de Heylige Geest was op hem met zijne buitengewone gaven.

26. Ende hem was een Godtlicke openbaringe gedaen door den Heyligen Geest, dat hy den doot niet sien en soude, eer hy den beloovden MESSIAS, den Christum, den Gezalvden des Heeren, voor zijne oogen soude sien.

27. Ende deze Godvruchtige man was gewoon dagelyks den Tempel te bezoeken. Maer thans gevoelde hy eenen byzonderen aendrang, om zich naer dat Heiligdom te begeven. De Geest maekte hem door eene verborgene ingeving bekend, dat hy in den Tempel, in dat vertrek, het

(*i*) Lev. 12: 6. (*k*) Exod. 13: 2. Num. 3: 13. ende 8: 16, 17.
(*l*) Lev. 12: 8.

het welk tot de reiniging der kraemvrouwen geschikt was, een kindeken ontmoeten zou, het welk de MESSIAS was. Hy quam daerom, door den Geest gedreven, blymoedig in den Tempel: ende als de ouders het kindeken Jesum in het voorhov van den Tempel inbrachten, om nae de gewoonte der wet met hem te doen, zo als in zulke omstandigheden gevorderd werd,

28. So nam hy, verrukt van vreugde, het selve kindeken in sijne armen, ende loofde Godt, ende seyde,

29. Nu (*m*) laet gy, Heere, uwen dienstknecht den weg van alle vleesch gaen in vrede, nae uw woort, het welk Gy hem in eene Openbaring hebt bekend gemaekt.

30. Want mijne oogen hebben uwe (*n*) saligheyt gesien. Nu heb ik dien gezegenden persoon gezien, die allen, die Hem gehoorzaem zijn, de oorzaek van eene eeuwige zaligheid worden zal.

31. (*o*) Die zaligheid, welke gy bereydt en geschikt hebt, om gesteld te worden voor het aengesichte, niet alleen van de Joden, maer van alle de volckeren:

32. (*p*) Een licht tot verlichtinge der Heydenen, die nog in de duisternis zitten van onkunde en bygeloov, tot vertroosting, ende tot heerlickheyt uwes volcks Israëls.

33. Ende Joseph ende Maria sijne moeder verwonderden haer en stonden verbaesd, over het gene dat, door den eerwaerdigen Simeon, van hem gesegt wiert.

34. Ende Simeon segende haerlieden. Hy wenschte Joseph, Maria, en vooral het kindeken allerlei voorspoed toe, ende in het byzonder seyde hy tot Mariam sijne moeder, Siet, (*q*) dese wort gesett, en zal aenleiding geven tot eenen val ende opstandinge veler in Israël. Velen zullen in Hem hun heil, anderen zullen in Hem hun ongeluk vinden. Dit kindeken zal

(*m*) Genes. 46: 30. (*n*) Ps. 98: 2. Jes. 52: 10. (*o*) Hand. 28: 28. (*p*) Jes. 42: 6. ende 49: 6. Hand. 13: 47. (*q*) Jes. 8: 14. Rom. 9: 33. 1 Petr. 2: 7.

een zeer merkwaerdig persoon zijn, ende tot een teecken (*r*) dat wedersproken sal worden. Hy zal een zeer beroemd persoon zijn in zijne leer en wonderen, maer velen zullen Hem versmaden.

35. (Ende oock een sweert sal door uw' selfs ziele gaen,) uw hart zal als met eene scherpe pijl doorboord worden, wanneer gy Hem aen het kruis zult zien sterven. Dit alles zal geschieden, op dat de gedachten uyt vele herten geopenbaert en de karakters der menschen kenbaer worden. Het zal uit de handelingen der menschen, omtrent dit kindeken, openbaer worden, dat velen, die voor godvruchtigen doorgaen, huichelaers zijn, verblind door vleeschelyke vooroordeelen.

36. Ende daer was ter zelvder tijd Anna een Prophetesse, een dochter Phanuëls, uyt de stamme Aser: Dese was tot grooten ouderdom gekomen, welcke met [*haren*] man slechts seven jaren hadde geleeft van haren maegdom af. Na dien tijd was zy altoos weduw gebleven.

37. Ende sy was een weduwe van ontrent vier en tachtentigh jaren, dewelcke by uitnemendheid godsdienstig was, en niet en weeck uyt den Tempel, zodat zy 'er, ten tijde van het morgen- en avond-offer, altoos tegenwoordig was, met vasten ende bidden [*Godt*] (*s*) dienende een aenmerkelyk gedeelte van den nacht ende dagh.

38. Ende dese, mede door eenen byzonderen aendrang van den Heiligen Geest, even als Simeon, te dier selver ure daer bykomende heeft insgelijcks het kindeken van Maria, voor den MESSIAS den Heere, met eerbiedige dankzegging beleden, ende sprack van hem tot allen die de verlossinge, welke de MESSIAS, volgens de belovten der Propheten, zou te weeg brengen, in Jerusalem verwachteden.

39. Ende als Joseph en Maria de gehele plechtigheid van de voorstelling in den Tempel verricht, en sy alles

vol

(*r*) Hand. 28: 22. (*s*) 1 Sam. 1: 22.

voleyndigt hadden, wat nae de wet des Heeren in zulk een geval [*te doen*] was, keerden sy wederom nae Galileam, tot hare stadt Nazareth, alwaer zy hunne woning hadden.

LUCAS maekt in het geheel gene melding van de Oostersche Wijzen, en des Heilands vlucht naer Egypte. — Alleenlyk bericht hy uitdrukkelyk, dat de Zaligmaker, na de voorstelling in den Tempel, naer Nazareth gevoerd zy, om aldaer opgevoed te worden. Wy voegen ons by de zulken, die menen, dat de gemelde gevallen gebeurd zijn, voor dat de Heiland in den Tempel werd voorgesteld.

40. Ende het gezegend kindeken werd opgevoed te Nazareth, de woonplaets van Joseph en Maria. Aldaer (*t*) wies het voorspoedig op, ende wiert gesterckt in den geest, zodat het zeer vroeg blijken gav van uitmuntende ende meer dan gemene vermogens. Het werd als vervult met eene buitengewone maet van wijsheyt: ende de genade Godts was over hem. Men kon duidelyk zien, dat God Hem zonderling begunstigde.

41. Ende sijne ouders, Joseph zijn pleegvader en Maria zijne moeder, reysden, gelijk zulken, die eenig belang in den Godsdienst stelden, gewoon waren te doen, alle jare nae Jerusalem op het feest van (*v*) Pascha.

42. Ende doe hy twaelf jaren [*oudt*] geworden en onder de verplichting gekomen was, om ook de Godsdienstige plechtigheden waer te nemen, ende sy, Joseph en Maria namelyk, met den twaelvjarigen JESUS, nae Jerusalem opgegaen waren, nae de gewoonte des feestdaegs:

43. Ende de dagen [*aldaer*] voleyndigt hadden, welke ter onderhouding van het Paeschfeest geschikt waren, doe sy naer Nazareth wederkeerden, bleef het kint Jesus te Jerusalem, ende Joseph ende sijne moeder en hadden het niet waergenomen, en daerom wiste zy 't

(*t*) Luc. 1: 80. (*v*) Exod. 23: 15, 17. Levit. 23: 5. Deut. 16: 1.

niet, dat JESUS te Jerusalem gebleven was. Dit kind had, op zijn twaelvde jaer, meer verstand en wijsheid, dan andere menschen bezitten, wanneer zy volwassen zijn. Dit maekte, dat Joseph en Maria op Hem zo veel acht niet floegen, als men anders doet op kinderen van die jaren. De Joden reisden, by zulke gelegenheden, met gehele gezelschappen. Joseph en Maria dachten, dat hy zich by een ander gezelschap gevoegd had.

44. Maer als zy Hem tegen den avond niet ontdekten, maekten zy zich grotelyks verlegen, niet denkende aen de verhevene einden, tot welke Hy in de waereld gekomen was. Daerom meenende dat hy in 't geselschap van andere reizigers op den wegh was, gingen sy een dagreyse den weg op naer Nazareth, ende sochten hem onder de magen, ende onder de bekende.

45. Ende als sy hem niet en vonden, keerden sy wederom nae Jerusalem, hem overal met grote verlegenheid soeckende.

46. Ende het geschiedde, na drie dagen, op den derden dag, nadat zy uit Jerusalem vertrokken waren, dat sy hem vonden in één der vertrekken van den Tempel, sittende in het midden der Leeraren, voor zo ver Hy zich als Leerling aen hunne voeten geplaetst had, haer hoorende, ende haer ondervragende, en antwoordende op hunne vragen.

Men moet het zo niet begrijpen, dat de Heiland zich in het gestoelte der Leeraren, in hun midden geplaetst hebbe. Daer zouden de Leeraers van de wet een kind van twaelv jaren zekerlyk niet geduld hebben. — Hy wordt gezegd de Leeraren *gehoord* en *hen ondervraegd te hebben.* Hy zal dan de voorstellen der Leeraren aendachtig gehoord, en met bescheidenheid eenige bedenkingen gemaekt hebben. Ook zullen zy Hem eenige vragen voorgesteld hebben, welke Hy met eene meer dan gemene wijsheid beantwoordde, blijkens vs. 47. In dit alles betoonde Hy, tot verwondering van alle de omstanderen, dat Hy reeds wijzer was, dan de Leeraers zelve.

47. (x) Ende alle die hem hoorden ontſetteden haer over ſijn ongemeen verſtant, ende zijne zeer gepaste antwoorden.

48. Ende Joſeph en Maria waren mede onder de omſtanderen; ſy hoorden Hem met verbaesdheid: want hem ſiende en horende wierden zy verſlagen, ende ſijne moeder ſeyde, nadat Hy het gemelde vertrek van den Tempel verlaten had, tot hem, Kint, waerom hebt gy ons ſoo gedaen, en gelegenheid gegeven tot onze angstvallige verlegenheid? Siet, uw vader ende ick hebben u met angſt geſocht, niet wetende waer wy u zouden wedervinden.

49. Ende hy ſeyde tot haer, Wat [*is 't*] dat gy my zo angstvallig geſocht hebt? Dit was in het geheel niet nodig. Wanneer gy u het oogmerk van mijne komst in de waereld herinnerd hadt, zoudt gy u niet zonder noodzake verlegen gemaekt hebben. En wiſtet gy niet, dat ick moet bezig zijn in de dingen mijns hemelſchen Vaders? in dat werk, het welk mijn eeuwige Vader my bevolen heeft, op aerde te volbrengen?

De Heiland geevt ſtilzwijgende te kennen, dat JOSEPH geeszins zijn Vader ware. Daerom ſpreekt Hy van de dingen zijnes hemelſchen Vaders.

50. (y) Ende ſy en verſtonden het woort niet, dat hy tot haer ſprack. Zy begrepen niet wat Hy bedoelde, door de dingen van zijnen Vader. MARIA was zekerlyk niet vergeten, welke eerbewijzen de Oosterſche Wijzen aen haren zoon, kort na zijne geboorte, gedaen hadden; het gene door den Engel, door de Herderen te Bethlehem, door Simeon en Hanna, by zijne voorſtelling in den Tempel, gezegd was. Maer evenwel zy had nog geen genoegzaem doorzicht in het oogmerk van zijne komst in de waereld. Toen haer zoon openlyk als Leeraer was te voorſchijn gekomen, en zijne Godlyke zending met verbazende wonderen bevestigd had, kreeg zy meer licht, en

(x) Matth. 7: 28. Marc. 1: 22. Luc. 4: 22, 32. Joh. 7: 1
(y) Luc. 9: 45. ende 18: 34.

haer geloov werd dermaten versterkt, dat zy Hem, ter verzoening van de zonden, aen het kruis kloekmoedig zag sterven.

51. Ende hy gingh met haer, met Joseph en Maria, af van Jerusalem, ende quam tot Nazareth, ende was haer onderdanigh in alle gewone dingen, zo als het een gehoorzaem kind betaemt. Ende sijne moeder bewaerde alle dese dingen, welke te Jerusalem waren voorgevallen, toen Hy eene proev gav van zijne ongemene wijsheid, in haer herte, zy dacht 'er ernstig over na.

52. Ende Jesus (z) nam met het vermeerderen van zijne jaren toe in wijsheyt, ende in grootte, ende in genade by Godt ende de menschen. Zijn gedrag was zodanig ingericht, dat Hy gunst vond beide by God en menschen, die Hem van naby kenden.

HET III. KAPITTEL.

D. *Kap. III—XXIV. verhaelt de Euangelist de verrichtingen van den Heiland, in zijnen mannelyken ouderdom*

A. *In zijne Prophetische bediening, Kap. III—XXI.*

A. Zijne plechtige inhuldiging, tot de Prophetische bediening, wordt omstandig beschreven, Kap. III— IV: 12.

1. *De plechtige inwijding tot de Prophetische bediening zelve vinden wy Kap. III.*

a. *Vooraf gaet eene beschrijving van* JOANNES den Doper, *des Heilands Voorloper, Kap. III:* 1 - 20.

a. *Eerst geevt de Euangelist een algemeen bericht, omtrent de zending van den gemelden* JOANNES, *vs.* 1 - 3.

b. *Daerop volgt eene meer byzondere beschrijving van zijne verrichtingen en lotgevallen, vs.* 4-20.

a. *Zij-*

(z) 1 Sam. 2: 26. Luc. 1: 80.

𝔞. *Zijne leer en daden vinden wy vs.* 4-18.

𝔟. *Zijne gevangenneming, vs.* 19., 20.

β. *Daerop volgt de geschiedenis van 's Heilands Doop, en de inwijding tot zijne Prophetische bediening, vs.* 21, 22.

γ. *By deze gelegenheid geevt de Euangelist bericht van 's Heilands ouderdom en afkomst, vs.* 23-38.

1. ENde in het vijftiende jaer der regeeringe des Keysers Tiberii, den opvolger van Augustus, als Pontius Pilatus Stadhouder was over Judea, ende Herodes Antipas, de zoon van Herodes den Groten, een Viervorst over Galilea, ende Philippus sijn broeder een Viervorst over Iturea ende over het lant Trachonitis, ende Lysanias een Viervorst over Abilene.

Na den dood van HERODES *den Groten*, in wiens laetste dagen de Heiland geboren was, werd zijn Koningrijk verdeeld in vier Vorstendommen. Zijn oudste zoon ARCHELAUS kreeg 'er twee gedeelten van, en de twee andere vierde delen kwamen op ANTIPAS en PHILIPPUS. Ondertusschen worden zulke Vorsten, welker gebied te klein was om een Koningrijk te heten, meermalen *Viervorsten* genaemd; en het woord Viervorstendom, het welk eigenlyk een vierde gedeelte van een Landschap beteekent, wordt meermalen in het algemeen voor een zeker gewest genomen.

HERODES *Antipas*, die hier door LUCAS bedoeld wordt, kreeg het bestuur over *Galilea*, waerby Perea gevoegd was. PHILIPPUS zijn broeder had het bewind over het land *Trachonitis* en *Iturea*. JOSEPHUS voegt 'er Batanea by, en het landschap Iturea noemt hy Auranatis *Antiq. Jud.* l. XVII, c. 10. — Alle deze gewesten lagen over de Jordaen.

HERODES *de Grote*, die onder den tijtel van Koning het gehele Joodsche land beheerschte, had by zijnen uitersten wil de andere helvt van zijn gebied gemaekt aen ARCHELAUS, onder den tijtel van Koning, JOSEPHUS *de bel. Jud.* l. I. c. 20. Keizer AUGUSTUS bevestigde wel deze verdeeling; evenwel gav Hy ARCHELAUS den tijtel niet van Ko

ning, maer beloofde hem denzelven te zullen geven, wanneer hy zich wel gedroeg. Maer in plaets van zich deze gunst des Keizers waerdig te maken, gedroeg zich ARCHELAUS zo flecht, dat hy afgezet en naer Vienne gebannen wierd. Toen werd zijn gebied een wingewest der Romeinen, en by het Stadhouderfchap van Syrien gevoegd. Dit is de reden, dat LUCAS hier gene melding maekt van ARCHELAUS, maer van PONTIUS PILATUS, die nu Stadhouder was van Judæa, het welk voorheen het gebied van ARCHELAUS geweest, maer nu een wingewest der Romeinen geworden was.

LYSANIAS *was Viervorst over Abilene.* — LYSANIAS fchijnt een nazaet geweest te zijn der Koningen van Chalcis die de party der Maccabeeuwen, tegen HERODES, zeer begunftigd hebben. Men houdt hem voor eenen zoon of kleinzoon van dien LYSANIAS, die ANTONIUS op aenhitfing van CLEOPATRA had van kant gemaekt. — *Abilene* was een landfchap in het holle Syrien, noordwaerds van Damascus gelegen. Voor het naest fchijnt LUCAS van dezen LYSANIAS melding te maken, omdat *Abilene* te voren mede tot de heerfchappy van HERODES *den Groten* behoord had.

2. Onder de (*a*) Hoogepriefters Anna ende Cajapha, gefchiedde het woort Godts tot Joannem den fone Zacharie, in de woeftijne.

Onder de *Hogepriester Annas en Cajaphas.* Ter dezer tijd waren de zaken der Joden zo vervallen, dat de Romeinfche Stadhouders, over de Hogepriesterlyke waerdigheid, willekeurig befchikten. Die het meeste geld bood, of op eene andere wijs de gunst van den Stadhouder wist te gewinnen, werd Hogepriester. ANNAS en zijn fchoonzoon CAJAPHAS waren de thans meest begunftigde pefonen, zodat zy gedurig afgingen en wederom aenkwamen.

Op dien bepaelden tijd, *gefchiedde het woord* GODS in eene Openbaring *tot* JOANNES, die tot dus ver *in de woestijne* een afgezonderd leven geleid had. Hy wist wel dat hy gezonden was, om den weg voor den MESSIAS te bereiden. Thans kreeg

(*a*) Hand. 4: 6.

kreeg hy in eene Openbaring bevel, om openlyk als Propheet te voorschijn te komen, en den Joden te verkondigen, dat het Koningrijk van den MESSIAS eerlang eenen aenvang nemen zoude.

3. (*b*) Ende hy quam, terwijl de Heiland zijne verblijvplaets nog te Nazareth hield, openlyk als Propheet te voorschijn in alle het omliggende lant des Jordaens, predikende den Doop der bekeeringe tot vergevinge der sonden, voorzover hy de Joden ernstig vermaende om zich te bekeeren, en, tot een teeken dat zy zijne leer aennamen, te laten dopen, onder belovte, dat zy langs dezen weg de vergeving der zonden erlangen zouden.

4. Gelijck geschreven is in het Boeck der woorden (*c*) Esaie des Propheten, seggende, De stemme des roependen in de woestijne, Bereydt den wegh des Heeren, maeckt sijne paden recht.

5. Alle dal sal gevult worden, ende alle bergh ende heuvel sal vernedert worden: ende de kromme [*wegen*] sullen tot eenen rechten [*wegh*] worden, ende de oneffene tot effene wegen.

Over deze Voorzegging van JESAIA hebben wy, by de gelijkluidende plaets van MATTHÆUS, reeds het een en ander aengemerkt, XVIII Deel p. 39, 40. — De Propheet had, in eene Godlyke Openbaring, de stem van JOANNES *den Doper* gehoord. — Het was *eene stem des roependen in de woestijne.* JOANNES zou derhalven in de woestijne van Judæa openlyk prediken. De inhoud van zijne prediking zou deze wezen: *bereidt den weg des Heeren, maekt zijne paden recht*, of gelijk 'er by JESAIA staet, *maekt recht in de wildernis eene bane voor onzen God.* De spreekwijs is ontleend van eenen Oosterschen Vorst, voor welken, wanneer hy zich op reis begeevt, de weg vlak gemaekt en de kromten wechgenomen worden. Het geevt te kennen, dat JOANNES zou gezonden

(*b*) Matth: 3: 1. Marc. 1: 4. (*c*) Jes. 40. 3. Matth. 3: 3. Marc. 1: 3. Joh. 1: 23.

worden, om de gemoederen der Joden, tegen de komst van den MESSIAS, voor te bereiden, en daeruit de vleeschelyke vooroordeelen wech te nemen.

LUCAS voegt 'er vs. 5. het vervolg der gemelde Godspraek by: *alle dal zal gevuld worden, en alle berg en heuvel zal vernederd worden, en de kromme wegen zullen tot eenen rechten weg worden, en de oneffene tot effene wegen.* — Het gansche voorstel is wederom zinbeeldig, en ontleend van het bereiden der wegen voor de Oostersche Vorsten. Het zegt met één woord, dat JOANNES de Doper zich beyveren zou, om alles uit de gemoederen der Joden wech te nemen, het welk hen anders verhinderen zou, om den MESSIAS gelovig aen te nemen.

6. (*d*) Ende alle vleesch sal de saligheyt Godts sien.

Er is die menen, dat de Euangelist hier het oog hebbe, op Jes. LII: 10: *alle einden der aerde zullen zien het heil van onzen God.* — Dan het schijnt ons allerduidelykst, dat hier de Godspraek van Jesaia Kap. XL: 5. vervolgd, en, volgens de vertaling der LXX, opgegeven worde. JESAIA spreekt eigenlyk van de *heerlykheid des* HEEREN, en *het gene de mond des* HEEREN gesproken had. Maer de *heerlykheid des* HEEREN ligt opgesloten in de zaligheid, welke God, volgens zijne beloften, door den MESSIAS zou daerstellen. — *Alle vleesch*, niet alleen de Joden, maer ook de Heidenen, zouden eerlang deze heerlykheid zien, wanneer het Koningrijk van den MESSIAS werd opgericht.

7. De prediking van dezen Joannes wekte de aendacht van het volk, zodat 'er talrijke scharen tot hem kwamen, zo uit de hoofdstad Jerusalem, als uit andere plaetsen van het Joodsche land, verg. Matth. III: 5. Hy seyde dan tot de zamengevloeide scharen, die van alle kanten uytquamen om van hem gedoopt te worden, ter verzegeling, dat hunne zonden zouden afgewasschen worden, wanneer zy zich in waerheid bekeerden, byzonder tot de Pharizeeuwen en Sadduceeuwen, die tot zijnen doop kwamen, niet uit het rechte beginsel, maer enkel uit nieuwsgie-

(*d*) Ps. 98: 2. Jes. 52: 10.

gierigheid, verg. Matth. III: 7: (*e*) Gy adderen gebroedfels, die, van wegen uwe geveinsdheid en verkeerde beginselen, wel by een slangenzaed vergeleken, en kinders van den duivel genaemd moogt worden wie heeft u aengewesen te vlieden van den toekomenden toorn? Wie heeft u geleerd, dat de doop op zich zelven, zonder boete en bekeering, genoeg wezen zou, om de eeuwige rampzaligheid te ontwijken?

8. Brengt dan vruchten voort der bekeeringe weerdigh, verricht goede daden, en betoont daerdoor dat gy waerachtig bekeerd zijt; dan zal de doop u wezenlyk nuttig zijn, en gy zult langs dien weg het eeuwig verderv ontvlieden. Rust niet langer op valsche gronden, welke u van mijnen raed afkeerig maken: ende en begint niet te seggen by uselven, (*f*) Wy hebben Abraham tot eenen vader, wy zijn nazaten van dien Abraham, die een byzondere gunstgenoot van God geweest is, en derhalven is het 'er zeer ver van daen, dat wy adderengebroedsels wezen zouden; de HEER heeft beloovd dat Hy de God van Abrahams zaed wezen zal in eeuwigheid, en derhalven hebben wy voor den toekomstigen toorn niet te vrezen. Want ick segge en verzeker u plechtig, dat Godt selfs uyt dese steenen, (toen wees hy met zijnen vinger op eenige Heidenen, het zy uit de tollenaers, het zy uit de krijgsknechten, die onder de schaer vermengd waren) Abraham kinderen kan verwecken. God zou uit de Heidenen, door zijne hartveranderende genade, Abraham geestelyke kinderen, die in de voetstappen van zijn geloov wandelden, kunnen voortbrengen. Gy bedriegt u derhalven geweldig, wanneer gy u verbeeldt, dat Gods gunst aen u verbonden zy, omdat gy vleeschelyke nakomelingen van Abraham zijt.

9 (*g*) Ende de bijle ligt oock alreede aen den wortel der boomen. Het Joodsche Gemeenebest zal eerlang, in den weg van Gods rechtvaerdige Voorzienigheid,

(*e*) Matth. 3: 7. ende 23: 33. (*f*) Matth. 3: 9. Joh. 8: 39. Hand. 13: 26. (*g*) Matth. 3: 10. ende 7: 19.

door de Romeinen worden uitgeroeid. De Joden, en vooral hunne Opperhoofden, mogen eigenaertig vergeleken worden by onvruchtbare bomen, welke niets anders voortbrengen dan bladeren van uitwendige vertoning, en gene vruchten der gerechtigheid. De bijl is reeds aen den wortel der bomen gelegd, voorzover het oordeel der verwoesting kort op handen is, en zekerlyk zal uitgeoeffend worden. Dit oordeel zal zeer geducht wezen; alle boom dan, die geen goede vrucht van waerachtige bekeering, maer slechts bladeren van uiterlyke belijdenis, of stinkende vruchten van geveinsde vertoningen voort en brengt, wort uytgehouwen, zodat 'er noch wortel noch tak overblijve, ende in het vyer geworpen. Even zo zal het ook gaen met de Joodsche Natie, zy zal geheel uitgeroeid, en door het vuur van Gods toorn verteerd worden.

Verg. XVIII Deel p. 44-48.

10. Ende de scharen, zeer getroffen door deze bedreiging, vraegden hem, (*h*) seggende, Wat sullen wy dan doen, omdat oordeel van onzen geheelen ondergang voor te komen?

11. Ende hy antwoordende seyde tot haer, vergenoegt u niet langer met het onderhouden der uiterlyke plechtigheden van den Godsdienst, maer beoeffent de verhevene plichten van lievde omtrent uwe evenmenschen. (*i*) Die twee rocken heeft deyle hem mede, die arm is, en geen rok en heeft: ende die overvloed van spijse heeft, doe desgelijcks, omtrent zulken die gebrek aen voedsel hebben.

12. Ende daer quamen oock onder andere tollenaers tot Joannes. Deze lieden, die by de Joden zeer gehaet, en van een zeer slecht gedrag waren, vervoegden zich tot hem om gedoopt te worden, ende seyden tot hem, Meester, wat sullen wy doen? Wy zijn by uitnemendheid godloos, hoe moeten wy ons gedragen, om den toekomenden toorn te ontvlieden?

13. Ende hy seyde tot haer, En eyscht niet meer

(*h*) Hand. 2: 37. (*i*) Jac. 2: 13, 15. 1 Joh. 3: 17.

meer schatting, dan 't gene u gesett en bevolen is. Blijvt by uwe bediening, maer onthoudt u van schraepzucht en onrechtvaerdige knevelingen.

14. Ende hem vraegden oock de krijgslieden, die toen door dat gewest henen trokken, by gelegenheid van eenen oorlog, welken Herodes Antipas voerde tegen Aretas, Koning in Arabien, seggende, Ende wy, wat sullen wy doen? Ende hy seyde tot haer, En doet niemant overlast, wacht u van alle geweld en onderdrukking; misbruikt uwen gewapenden arm niet, noch en ontvreemdt niemant het sijne met bedrogh, ende laet u vergenoegen met uwe besoldingen.

15. De menigte dit alles aenhorende, kwam op het vermoeden, of Joannes wel de verwachte MESSIAS wezen mogt. Ende als nu het volck verwachtede, dat hy zich voor den MESSIAS verklaren zoude, ende alle in hare herten overleyden van Joanne, of hy niet mogelick de Christus en ware, zelvs zo, dat zommigen hem stellig vraegden: zijt gy de beloovde MESSIAS?

16. So antwoordde Joannes aen allen openlyk en ronduit, dat 'er tusschen hem, en den MESSIAS, een oneindig onderscheid ware, seggende, (k) Ick doope u wel met water, mijne bediening strekt alleenlyk daertoe, om den uiterlyken doop, die tot bekeering verplicht, met water te bedienen. Deze doop verzegelt wel de vergeving van zonden aen allen, die zich langs den weg van het geloov bekeeren, maer het geven van de verzegelende kracht is geheel buiten mijne macht. Derhalven ben ik de MESSIAS niet, maer hy komt en zal eerlang openlyk verschijnen, die stercker en meerder is dan ick. De MESSIAS is een persoon van oneindige waerdigheid, wien ick niet weerdigh en ben de allerlaegste diensten te bewijzen, als daer is, by voorbeeld, den riem van sijne schoenen te ontbinden: (l) Dese sal u doopen met den Heyligen Geest ende deszelvs gaven, in groten over-

(k) Matth. 3: 11, Marc. 1: 8. Joh. 1: 26. Hand. 1: 5. ende 11: 16. ende 19: 4. (l) Jes. 44: 3. Joël 2: 28. Hand. 2: 4. ende 11: 15.

vloed mededeelen. Ook zal Hy de hardnekkigen, die Hem smadelyk verwerpen, met het vyer van Gods geduchte oordeelen dopen, en daermede als het ware geheel overgieten.

Verg. XVIII Deel p. 49-51.

17. (*m*) Wiens wan in sijne hant is, ende hy sal sijnen dorschvloer doorsuyveren: ende de tarwe sal hy in sijne schuere t'samenbrengen, maer het kaf sal hy met onuytbluſſchelick vyer verbranden.

Deze uitdrukkingen, welke geheel zinbeeldig zijn, hebben wy by de gelijkluidende plaets van MATTHÆUS Kap. III: 12, nader opgehelderd, verg. XVIII Deel p. 51-53. — De zinprent vertoont ons eenen vervuilden *dorschvloer*. By zulken dorschvloer mogt het Joodsche volk eigenaertig vergeleken worden. Men vond 'er *kaf* van snode zondaers, zijnde byzonder de Pharizeeuwen en Sadduceeuwen, door het welk de tarwe der godvruchtigen onderdrukt en zelvs verontreinigd werd. Maer de MESSIAS zou den vervuilden dorschvloer der Joodsche Natie *doorzuiveren*, met de *wan* of werpschoppe der meestgeduchte oordeelen, vooral by de verwoesting van Stad en Tempel. Hy had deze wan reeds *in zijne hand*, voorzover Hy gereed stond, die oordeelen uitteoeffenen, en reeds de toebereidselen maekte. *De tarwe* der godvruchtigen zou Hy *in zijne schuure te zamen brengen*, en by de algemene opstanding in den zaligen hemel verzamelen. Maer het *kaf* der godlosen zou Hy, by Jerusalems verwoesting, en vooral in de nimmereindigende rampzaligheid, *met onuitbluschbaer vuur verbranden*.

18. Hy dan oock nogh vele andere dingen vermanende, naer gelang van de onderscheidene personen, die tot hem kwamen, verkondigde den volcke het Euangelium, dat MESSIAS zich eerlang openbaren zou, om de zaligheid van zondaren aen te brengen.

19. (*n*) Maer naderhand, wanneer JESUS reeds eenigen tijd gepredikt had, werd Joannes in de gevangenis geworpen:

(*m*) Matth. 3: 12. (*n*) Matth. 14: 3. Marc. 6: 18.

pen: want als Herodes Antipas, de Viervorst van Galilea, van hem in het aengezicht bestraft wiert, om Herodias Philippi sijns broeders wijfs wille, vermits hy in een bloedschandig huwelyk verkeerde met Herodias, de Gemalin van zijnen nog levenden broeder Philippus, ende over alle boose [*stucken*], die de gemelde Herodes dede,

20. So heeft hy oock dit nogh boven alles daer toegedaen, dat hy Joannem, om Herodias, die hem daertoe had aengehitst, te behagen, in de gevanckenisse gesloten heeft.

21. (*o*) Ende het geschiedde, doe alle het volck het welk daertoe begeerig was, gedoopt wiert, dat JESUS uit het stedeken Nazareth, alwaer Hy tot nog toe zijn verblijv gehouden had, zich naer de Jordaen begav, om van Joannes gedoopt te worden. Vermits Hy vlekkeloos heilig was, had Hy zekerlyk dezen doop niet nodig, om Hem de vergeving der zonden te verzegelen. Maer Hy wilde zich evenwel aen deze plechtigheid onderwerpen, niet alleen om den doop van Joannes meerder gezach by te zetten, maer voornamelyk om zich daerdoor te laten verzegelen, dat Hy, als Borg van zondaren, in de wateren van een allerbitterst lijden zou ingedompeld worden, en daerna uit zijne diepe vernedering luisterrijk verhoogd worden. Joannes, die JESUS door eene Openbaring kende, verg. Joh I: 33, maekte in den beginne zwarigheid, om eenen persoon van zulk eene oneindige waerdigheid te dopen. Dan de Heiland bracht Joannes onder het oog, dat Hy tot zijn openbaer ampt plechtig moest ingewijd, en daertoe van hem gedoopt worden; ende daerop doopte Joannes den gezegenden Verlosser van zondaren, zo om Hem zijn lijden en daerop volgende heerlykheid te beteekenen, als om Hem tot zijne openbare bediening plechtig in te wijden. Verg. Matth. III: 12-16. Als nu Jesus [*oock*] gedoopt was, ende badt, dat Hy, naer zijne menschelyke natuur, met de gaven van den Heiligen Geest, tot zijne gewichtige ampten, mogt

(*o*) Matth. 3: 13. Marc. 1: 9. Joh. 1: 32.

bekwaem gemaekt worden, geschiedde het, dat de hemel ten aenschouwen van eene zeer grote menigte Joden geopent wiert. Er werd door het Godlyk Alvermogen, op het alleronverwachtste eene kloov gemaekt, in de benedenhemelen, het welk aenleiding gav, dat men daerdoor henen naer den derden hemel zien konde. Dit diende niet alleen tot daerstelling van de volgende verschijnselen, maer ook om den Heiland aftebeelden, dat Hem, wanneer Hy met den doop van een allerbitterst lijden gedoopt was, de hemelen zouden geopend worden, om Hem als den verheerlykten Koning te ontvangen, als mede om den aenschouweren te vertonen, hoe de hemel, door 's Heilands verzoenend lijden, voor de gelovigen zou geopend worden.

22. Ende, zodra de hemelen geopend waren, zag men dat de Heylige Geest op hem nederdaelde in lichamelicke gedaente gelijck een duyve. Men zag een lichamelyk verschijnsel, van eenen zeer schitterenden glans, het welk de gedaente van eene duiv vertoonde, met eene zeer grote snelheid, naer de wijs der duiven, uit den hemel nederdalen; deze duiv breidde zich met hare vleugelen uit boven het hoofd van den Heiland, ende bleev eenigen tijd op Hem, om aftebeelden, dat de Heilige Geest nimmermeer van Hem wijken zoude. Ook hoorden alle de omstanders dat 'er een zeer duidelyke stemme van God den Vader geschiedde uyt den hemel, seggende met zeer verstaenbare woorden tot den Heiland, (*p*) Gy zijt mijn geliefde en eeniggeboren Sone, op welken Ik, uit kracht der eeuwige Generatie, eene natuurlyke betrekking heb, in u hebbe ick mijn welbehagen, in u als Middelaer berust ik met een volkomen genoegen. Deze Godlyke stem diende, en om den Heiland te verheerlyken, en om het volk te bewegen, dat zy Hem eerbiedig en gelovig moggen aennemen, als den Zoon van God, en den beloovden MESSIAS.

Verg. XVIII Deel p. 53-59.

23. Ende

(*p*) Jes. 42: 1. Matth. 17: 5. Marc. 9: 7. Luc. 9: 35. Coloss. 1: 13. 2 Petr. 1: 17.

23. Ende hy Jesus begon ontrent of ruim dertigh jaren [*oudt*] te wesen, wanneer Hy gedoopt werd. en zijn Prophetisch ambt aenvaerdde, zijnde dit de gewone ouderdom der Priesteren en openbare Leeraren, wanneer zy in het openbaer versehenen. Tot dus ver had JESUS als een onbeämbt persoon te Nazareth gewoond, zijnde (alsoo men verkeerdelyk meynde) (*q*) de sone Josephs, maer in de daed was Hy de zoon des [*soons*] of de kleinzoon van Heli, den Vader van zijne moeder Maria.

24. Des [*soons*] Matthat, des [*soons*] Levi, des [*soons*] Melchi, des [*soons*] Janna, des [*soons*] Josephs,

25. Des [*soons*] Mattathia, des [*soons*] Amos, des [*soons*] Naum, des [*soons*] Esli, des [*soons*] Naggai,

26. Des [*soons*] Maath, des [*soons*] Mattathia, des [*soons*] Semeï, des [*soons*] Josephs, des [*soons*] Juda,

27. Des [*soons*] Joanna, des [*soons*] Rhesa, des [*soons*] Zorobabel, des [*soons*] Salathiël, des [*soons*] Neri,

28. Des [*soons*] Melchi, des [*soons*] Addi, des [*soons*] Cosam, des [*soons*] Elmodam, des [*soons*] Er,

29 Des [*soons*] Jose, des [*soons*] Eliëzer, des [*soons*] Jorim, des [*soons*] Matthat, des [*soons*] Levi,

30. Des [*soons*] Simeon, des [*soons*] Juda, des [*soons*] Josephs, des [*soons*] Jonan, des [*soons*] Eljakim,

31 Des [*soons*] Melea, des [*soons*] Maïnan, des [*soons*] Mattatha, des [*soons*] Nathan, des [*soons*] Davids,

32. Des [*soons*] Jesse, des [*soons*] Obed, des [*soons*] Boöz, des [*soons*] Salmon, des [*soons*] Naasson,

(*q*) Matth. 13: 55. Joh. 6: 42.

33. Des [*soons*] Aminadab, des [*soons*] Aram, des [*soons*] Esrom, des [*soons*] Phares, des [*soons*] Juda,

34. Des [*soons*] Jacobs, des [*soons*] Isaacs, des [*soons*] Abrahams, des [*soons*] (*r*) Thara, des [*soons*] Nachor,

35. Des [*soons*] Saruch, des [*soons*] Ragau, des [*soons*] Phalek, des [*soons*] Heber, des [*soons*] Sala,

36. Des [*soons*] Kaïnan, des [*soons*] Arphaxad, des [*soons*] Sem, des [*soons*] Noë, des [*soons*] Lamech,

37. Des [*soons*] Mathusala, des [*soons*] Enoch, des [*soons*] Jared, des [*soons*] Malaleël, des [*soons*] Kaïnan,

38. Des [*soons*] Enos, des [*soons*] Seth, des [*soons*] (*s*) Adams, des [*soons*] Godts.

Omtrent deze geslachtlijst van onze Zaligmaker, hebben wy het volgende op te merken.

I. Er is een zeer aenmerkelyk onderscheid, tusschen deze geslachtlijst, en die, welke wy vinden Matth: I: 1-17.

MATTHÆUS geevt de geslachtlijst JOSEPHS op, den man van 's Heilands Moeder, tot welken onze Verlosser, als zijnde wonderdadig ontvangen, gene natuurlyke betrekking altoos had. — Het is hoogstwaerschijnlyk, dat MATTHÆUS dezelve als een stuk, het welk by de Joden in dien tijd genoeg bekend, en van een algemeen gezach was, overgenomen en woordelyk geplaetst hebbe. — Er bleek uit, dat JOSEPH uit DAVID en ABRAHAM afkomstig ware. Nu was het in dien tijd genoegzaem bekend, dat JOSEPH en MARIA bloedverwanten waren. Verg. XVIII Deel, p. 9, 10. Derhalven moest ook MARIA en JESUS haer wonderzoon, zo wel als JOSEPH, uit DAVID en ABRAHAM oorspronglyk wezen.

II. On

(*r*) Genes. 11: 10, &c. (*s*) Gen. 5: 3.

II. Onze LUCAS geevt de voorouderen van MARIA op, uit welke de Zaligmaker naer het vleesch was voortgekomen. Hy zegt uitdrukkelyk, dat JESUS, hoewel de Joden by zijne openbare verschijning meenden, dat Hy een zoon van JOSEPH was, evenwel een kleinzoon was van HELI vs. 23. — Deze HELI was de Vader van MARIA. Zy zelve wordt niet genoemd, omdat de vrouwen op de geslachtlijsten niet gerekend werden.

III. MATTHÆUS brengt de geslachtlijst van JOSEPH niet verder, dan tot DAVID en ABRAHAM, omdat hy schreev voor Joden, die den MESSIAS, volgens de Voorzeggingen der Propheten, uit ABRAHAM door DAVID verwachtten. Maer LUCAS klimt op tot ADAM, den algemenen Stamvader van het menschdom, omdat hy schreev voor de Heidenen.

IV. MATTHÆUS geevt het geslacht van DAVID op, zo als het, door SALOMO en de volgende Koningen van Juda, tot op JOSEPH is voortgeplant; maer LUCAS noemt de voorouders van MARIA op, zo als zy uit DAVID, door den onbeambten NATHAN tot op HELI, den Vader van MARIA, zijn voortgesproten. — Hier uit vloeit van zelvs voort, dat men in de beide geslachtlijsten, van DAVID af en opwaerds andere namen moet aentreffen.

V. LUCAS dan geevt het geslacht van DAVID op, zo als het door NATHAN tot op HELI, den Vader van MARIA is voortgeplant. Deze geslachtlijst vinden wy nergens in de boeken der Kronijken. Dit stuk hebben wy derhalven alleen aen LUCAS te danken. — MATTHÆUS telt den tak van DAVID, door Salomo, tot aen de Babylonische gevangenis op XIV geslachten; maer de geslachtlijst van DAVID door NATHAN, by LUCAS opgegeven, heeft XX geslachten, tot de Babylonische gevangenis. Dan men herinnere zich, dat MATTHÆUS drie geslachten hebbe overgeslagen. Voor het overige is het zeer natuurlyk, dat het eene geslacht spoediger voortteele, dan het ander.

VI. Van de Babylonische gevangenis tot op JOSEPH, den man van MARIA, heeft MATTHÆUS wederom XIV geslach-

ten, maer by LUCAS vinden wy, geduurende dat zelvde tijdverloop, XXII geslachten. — Maer MATTHÆUS heeft, ook weder in dit tijdvak, eenige geslachten overgeslagen. Daerenboven is 'er niet gewoner, dan dat het ééne geslacht, geduurende den tijd van zes eeuwen, merkelyk spoediger voortteele, dan het ander.

VII. KAINAN, van welken LUCAS spreekt, is by MOSE Gen. X: 24. XI: 12. geheel onbekend. Maer in de Grieksche overzetting der LXX, vindt men dezen KAINAN, Gen. X: 24, tusschen ARPHAXAD en SELA. — Het kan zijn, dat MOSE zommige geslachten hebbe overgeslagen, of misschien is de naem van KAINAN, op de eene of andere wijs, in de Grieksche vertaling der LXX ingeslopen, en LUCAS zal deze geslachtlijst woordelyk hebben overgenomen, zo als zy by de Joden, die Grieksch spraken, gelezen werd.

VIII. In het slot van LUCAS geslachtregister, leest men ADAM *de zoon van God.* — ADAM wordt *de zoon van God* genaemd, omdat hy onmiddelyk van God geschapen is. — Zommigen brengen de uitdrukking *zoon van God* tot JESUS, en dan zou LUCAS dit willen zeggen: „ JESUS was naer „ het vleesch, *de zoon van* HELI enz., en naer zijne ver„ hevene natuur, was Hy tevens *de zoon van God.*" Dan deze opvatting schijnt ons zeer gedrongen, en het leerstuk van JESUS Godlyk zoonschap heeft zulke zwakke en vergezochte bewijzen niet nodig.

HET IV. KAPITTEL.

2. *Op de plechtige inwijding van den Heiland tot de Prophetische bediening, volgde zijne verzoeking door den Duivel, Kap. IV:* 1-13. *Wy ontwoeten 'er in*

α. *De aenleiding tot deze verzoeking, vs.* 1, 2.

β. *De verzoeking zelve, vs.* 3-12.

γ. *Den uitslag daervan, vs.* 13.

1. ENde (*a*) Jesus vol des Heyligen Geests keerde wederom van den Jordaen, alwaer Hy door Joannes gedoopt, en tot zijne Prophetische bediening plechtig was ingewijd, ende Hy wiert door eenen meer dan gemenen aendrang van den Geest, die op Hem rustte, geleydet in de woestijne van Jericho. Deze woestijne, liggende tusschen Jericho en Jerusalem, was eene zeer eenzame en allerakeligste wildernis, alwaer de wilde dieren een ongestoord verblijv hadden, vergel. Marc. I: 13. Herwaerds werd de Heiland, door eenen buitengewonen invloed van den Heiligen Geest, als heen gedreven, opdat Hy zich in het stille eenzame, door gebeden en heilige overdenkingen, zou voorbereiden tot het gewichtig werk, waertoe Hy door den Doop onlangs was ingewijd, byzonder om, tot zeer gewichtige einden, door den Duivel verzocht te worden.

Vergel. XVIII Deel. p. 59-62.

2. Ende wert veertigh dagen versocht van den duyvel: (*b*) ende en at gantsch niet in die dagen, vermits Hy, door Gods wonderdoend Alvermogen, op zoortgelyk eene wijs, als weleer Mose en Elia, gesterkt werd, dat Hy geduurende al dien tijd geen voedsel nodig had; ende als deselve veertig dagen ge-eyndigt waren, so hongerde hem ten laetsten. Vermits de wonderda

(*a*) Matth. 4: 1. Marc. 1: 12. (*b*) Exod. 34: 28. 1 Kon. 19: 8.

dige versterking toen ophield, gevoelde Hy wederom de behoevten der menschelyke natuur.

De verzoeking van den Duivel nam eigenlyk eerst eenen aenvang, toen JESUS, na veertig dagen gevast te hebben, begon te hongeren. Ondertusschen zegt LUCAS, dat Hy *veertig dagen verzocht wierd van den Duivel.* Wy mogen 'er uit besluiten, dat de Verlosser, geduurende dien ganschen tijd, door den Satan zy aengevochten, maer dat de verzoeking, toen Hem begon te hongeren, allerhevigst wierd.

3. Ende de duyvel, bemerkende dat JESUS hongerde, seyde tot hem, Indien gy Godts Sone zijt, gelijk eene hemelsche stem by uwen Doop verklaerd heeft, dan behoevt gy niet verlegen te zijn, en kunt u zelven oogenblikkelyk spijs verschaffen; segt met een woord van bevel tot desen steen, die daer voor ons ligt, dat hy broot worde, en eet tot verzadiging.

4. Ende Jesus wees deze schoonschijnende, maer booaertige verzoeking aenstonds van de hand. Trouwens, wanneer Hy het voorstel van den Duivel had opgevolgd, zou Hy iets gedaen hebben, het welk zeer onbetamelyk was, vergel. XVIII Deel. p. 63, 64. De Heiland antwoordde hem daerom, om hem het ongepaste van zijne raedgeving aen te tonen, seggende, (*c*) Daer is door Mose Deut. VIII: 3, geschreven, dat de mensche by broot alleen niet en sal leven, maer by alle woort Godts. God heeft niet alleen de gewone spijs geschikt, om het leven der menschen te onderhouden, maer Hy kan zich daertoe ook bedienen van andere middelen, welke Hy door zijn woord en almachtig bevel daer stelt. Dit is gebleken by het regenen van het Manna. Gevolgelyk betaemt het my, als mensch, het voorzien in mijne tegenwoordige behoevte aen de voorzorg van God over te laten.

5. Ende als hem de duyvel geleydt hadde op eenen hoogen bergh, in de gemelde wildernis van Jericho, van waer men een verrukkelyk uitzicht had, naer het land der Ammoniten, Gilead, en Basan, toonde hy hem alle

(*c*) Deut. 8: 3. Matth. 4: 4.

alle de Koninckrijcken der werelt, in eenen oogenblick tijts, en wees derzelver ligging aen met eene vingerwijs; hy voegde 'er eene uitvoerige beschrijving by van de macht, luister, en rijkdommen dezer Koningrijken.

6 Ende de duyvel seyde tot hem, Ick sal u alle dese macht ende de heerlickheyt derselver [*Koninckrijcken*] geven: want sy is my overgegeven, ende ick geesse wien ick oock wil. Ik ben een Aertsengel van den allereersten rang, en God heeft my de heerschappy over alle aerdsche Koningrijken toevertrouwd, zodat ik daerover beschikken kan naer mijn welbehagen.

7. Indien gy dan my sult aenbidden, en die hulde doen, welke men in het Oosten gewoon is, aen Koningen te geven, door u voor my, met het aengezicht ter aerde, neder te buigen, vergel. Matth. IV: 9. so sal het all' uwe zijn. Gy zult aenstonds in het bezit gesteld worden van die Koninglyke macht, welke den MESSIAS beloovd is.

8. Ende Jesus antwoordende seyde tot hem, Gaet wech van my, satan, ik verfoei dit voorstel, en heb 'er een afgrijzen van: want daer is geschreven, Deut VI: 13. vergel. Deut. X: 20. (*d*) Gy sult den Heere uwen Godt aenbidden, ende hem alleene dienen. De Allerhoogste is alleen het voorwerp van Godsdienstige hulde en aenbidding. Zou ik u dan die eer geven, welke den Allerhoogsten alleen toekomt? God heeft alleen macht, om over de Koningrijken der aerde naer zijn welgevallen te beschikken. Indien ik u derhalven hulde bewees, als iemand die my de heerschappy kan geven over alle de Koningrijken der aerde, zou ik inbreuk doen op de onbetwistbare rechten der oneindige Godheid.

9. Ende hy leydde hem zelvs nae Jerusalem, ende stelde hem op de tinne of hoogste top des Tempels, zijnde de zogenaemde Koninglyke gaendery, aen de Zuidzijde, van eene verbasende hoogte, welke Herodes had laten bouwen; ende toen JESUS zich op deze ontzettende hoogte bevond, seyde de verzoeker tot hem, Indien gy de

(*d*) Deuter. 6: 13. ende 10: 20. 1 Sam. 7: 3.

Sone Godts zijt, werpt uſelven van hier nederwaerts in het voorhov, en het zal een onlochenbaer bewijs wezen, dat gy waerlyk Gods Zoon zijt.

10. Want daer is Pſ. XCI: 11, 12. van den MESSIAS, Gods zoon geſchreven, (*e*) dat hy ſijne Engelen van u beveelen ſal, dat ſy u bewaren ſullen;

11. Ende dat ſy u op de handen nemen ſullen, op dat gy uwen voet niet t' eeniger tijt aen eenen ſteen en ſtootet.

12. Ende Jeſus, die zich dusdoende in een alleroogenſchijnlykst gevaer van zijn leven zou begeven hebben, zonder eenige de allerminſte noodzaek, antwoordende ſeyde tot hem, gy misbruikt de aengehaelde plaets der Heilige Schrivt op eene allerſchandelykſte wijs. Daer is immers ook, op eene andere plaets Deut. VI: 16. geſegt, (*f*) Gy en ſult den Heere uwen Godt niet verſoecken, zou ik dan eene vermetele proev nemen, of God my in eenig gevaer, waeraen ik my zelven moetwillig blootſtel, op eene wonderdadige wijs zal te hulp komen?

13. Ende als de duyvel alle de gemelde verſoeckinge voleyndigt hadde, weeck hy van hem voor eenen tijt, ziende voor ditmael van verdere verzoekingen af.

By de gelijkluidende plaets van MATTHÆUS Kap. IV, hebben wy reeds onze aenmerkingen, over deze verzoekingen uitvoerig medegedeeld, XVIII Deel. p. 73-80.

Alleenlyk hebben wy nog aen te merken, dat LUCAS van MATTHÆUS verſchille, in de rangſchikking der verzoekingen. Die verzoeking, welke by MATTHÆUS de tweede is, komt by LUCAS voor als de derde. — MATTHÆUS heeft veel zijn verhael geſchikt naer de orde van den tijd. Dit blijkt uit de tijdsbepalingen, van welke hy zich bediend heeft, *toen* vs. 5, en *wederom* vs. 8; daer LUCAS alleenlyk het zamenvoegend *ende* gebruikt, vs. 5, 9 Daerenboven is het niet waerſchijnlyk, dat de Duivel den Heiland, nadat Hy met verontwaerdiging gezegd had, *gae wech van my Satan*, op nieuws hebbe

(*e*) Pſalm 91: 11, 12. (*f*) Deut. 6: 16.

hebbe aengevallen. — LUCAS schijnt niet zo zeer de orde van den tijd te hebben willen volgen, als wel de grote vermetelheid van den Satan aen te wijzen, naerdien hy den Verlosser aenviel, niet alleen in de woestijne, maer ook op eenen hogen berg, ja zelvs in de heilige Stad, de zetel van den Godsdienst. — Mogelyk heeft LUCAS nog andere redenen gehad voor deze rangschikking, welke ons onbekend zijn.

Zodrae de Satan vertrokken was, schoten de Engelen toe, om den Heiland te dienen, Matth. IV: 11.

B. Kap. IV: 14— XXI. geevt LUCAS *een uitvoerig bericht van het gene de Heiland, in den loop van zijne Prophetische bediening, geleerd en gedaen heeft.*

α. Vooreerst in Galilea, Kap. IV: 14— VII: 10.

a. In het gemeen, Kap. IV: 14, 15.

b. Meer byzonder, Kap. IV: 16— VII: 10.

ß. Te Nazareth, Kap. IV: 16-30.

1. *Hy predikte aldaer, vs. 16-23.*
2. *Dan zijne landslieden waren aen Hem geërgerd, omdat zy zijne afkomst wisten, vs. 24.*
3. *Daeruit nam Hy aenleiding, om hunne vooroordeelen te wederleggen, vs. 25-27.*
4. *En even daerdoor geraekte Hy in groot gevaer van zijn leven, vs. 28-30.*

14. (g) Ende nadat Jesus eenigen tijd in Judæa had doorgebracht, nu en dan predikende, vergel. Joh. II, III, keerde hy wederom door de kracht en op de leiding des Geests, die op Hem rustte, en Hem in alles bestuurde, nae Galileen: ende het geruchte van hem gingh uyt door het geheele omliggende lant, toen Hy gehoord had, dat Joannes de Doper in de gevangenis gezet was, Matth. IV: 12, niet omdat Hy vreesde voor de woede van dien Vorst, maer voornamelyk omdat de Discipelen, welke Hy nog voornemens was te roepen, in Galilæa woonachtig waren.

(g) Matth. 4: 12. Marc. 1: 14. Joh. 4: 43. Hand. 10: 37.

15. Ende hy leerde, onder de inwoneren van Galilea, in hare Synagogen, en Godsdienstige vergaderplaetsen, met eene meer dan menschelyke kracht van wijsheid, ende Hy wiert van allen, die Hem met eerbied hoorden, als een groot Propheet gepresen en bewonderd.

16. (h) Ende hy quam onder anderen tot Nazareth, daer hy opgevoedt was, ende gingh, nae sijne gewoonte, gelijk Hy niet alleen te Nazareth, by zijne vorige inwoning, maer ook in andere steden en plaetsen van Galilea, bestendig gedaen had, op den dagh des Sabbaths in de Synagoge, om in die vergaderplaets, den gemeenschappelyken Godsdienst by te wonen, (i) ende, vermits Hy reeds alomme den roem van eenen uitmuntenden Leeraer wechdroeg, werd Hy, door den Oversten der Synagogen verzocht, om niet alleen een gedeelte uit de Wet of de Propheten voor te lesen, maer ook om, over eenig Godsdienstig onderwerp, een woord ter algemene stichting te spreken, vergel. Hand. XIII: 15. Om zijnen diepen eerbied voor Gods woord aen te tonen, als mede om des te beter gehoord te worden, stont Hy op om te lesen, en een woord tot stichting te spreken.

17. Ende hem wiert, door den dienaer der Synagoge, gegeven het Boeck des Propheten Esaie, om dat daeruit op dien tijd een gedeelte moest voorgelezen worden, ende als hy het Boeck open gedaen of de pergamenten rol *los gerold* hadde, vondt hy de plaetse daer geschreven was,

18. (k) De Geest des Heeren [*is*] op my, daerom heeft hy my gesalft: hy heeft my gesonden (l) om den armen het Euangelium te verkondigen, om te genesen die gebroken zijn van herten,

19. (m) Om den gevangenen te prediken loslatinge, ende den blinden het gesichte, om de verslagene henen te senden in vryheyt: om te prediken het aengenaem jaer des Heeren.

Deze

(h) Matth. 13: 54. Marc. 6: 1. Joh. 4: 43. (i) Nehem. 8: 5, 6. (k) Jes. 61: 1. (l) Matth. 11: 5. (m) Jes. 42: 7. ende 61: 1, 2.

Deze Godspraek vinden wy met eenige meer woordelyke, dan zakelyke verandering, Jes. LXI: 1, 2. — Deze Godspraek behelst eene troostrijke verklaring van den MESSIAS, omtrent één der voornaemste oogmerken van zijne zalving en zending om namelyk als Propheet, niet alleen byzondere personen, maer ook aen de gansche Kerk het dierbaerste heil aen te kondigen. Verg. XIII Deel, p 549-553.

20. Ende als hy, na het voorlezen van de gemelde woorden, het Boeck toegedaen, ende den dienaer der Synagoge wedergegeven hadde, om het zelve op zijne plaets te rug te brengen, sat hy neder, naer de gewoonte der Joodsche Leeraren, die in de Synagoge stonden, zo lang zy Gods woord voorlazen, maer wanneer zy het volk onderwezen, en den zin der schrivten openden, zaten zy neder; ende de oogen van allen in de Synagoge waren met eene sterke ingespannenheid op hem geslagen. De nieuwsgierigheid, om te horen wat JESUS, die onder hen opgevoed, en nimmer in de scholen der Schrivtgeleerden onderwezen was, zou voortbrengen, deed aller oogen op Hem gevestigd zijn. Daerenboven zal de eerbiedige houding van den Heiland, onder het voorlezen van Gods woord, de aendacht der toehorers des te meer op Hem bepaeld hebben.

21. Ende hy begon tot haer te seggen, Heden is dese Schrift in uwe ooren vervult. Gy hoort thans den persoon, welke in de voorgelezen Godspraek bedoeld wordt, tot u spreken. Ik ben de MESSIAS en niemand anders, van welken de Propheet voorspeld heeft, dat Hy zou gezonden worden, om het meest wezenlyk heil aen te kondigen. Van deze mijne Prophetische bediening heb ik reeds eenen aenvang gemaekt, en zal 'er nog eenen geruimen tijd in bezig blijven.

22. Ende sy gaven hem alle getuygenisse, dat Hy in kennis en wijsheid hunne verwachting ver weg overtroffen had, (n) ende verwonderden haer over de aengename woorden, die uyt sijnen mont voort-

(n) Jes. 50: 4. Matth. 13: 54. Marc 6: 2. Luc. 2: 47.

quamen, zo over het gewicht der zaken, welke Hy voordroeg, als over de deftigheid, nadruk, en welsprekendheid, met welke Hy dezelve uitsprak, ende evenwel, met dit alles waren zy geërgerd over zijne geringe afkomst: want zy seyden by zich zelve en onder malkander, (o) Is dese niet de sone Josephs, die wel eer onder ons een timmerman geweest is?

Zy hielden JESUS voor den zoon van JOSEPH, hunnen landsman, die reeds eenigen tijd gestorven was. Zy wisten niet dat de Heiland wonderdadig ontvangen ware, zonder eenige natuurlyke betrekking te hebben op JOSEPH, die toenmaels de ondertrouwde man was van de Moedermaegd MARIA. — Het is waer, de geboorte van den Heiland te Bethlehem was vergezeld geweest met omstandigheden, welke niet konden nalaten zich allerwegen te verspreiden. Ook de wonderdadige zwangerheid van MARIA, en de boodschap, welke zy deswegens door den Engel ontvangen had, alsmede de openbaring, met welke JOSEPH, toen hy voornemens was om MARIA heimelyk te verlaten, verwaerdigd was; dit alles kon te Nazareth niet onbekend gebleven zijn. Maer thans, na verloop van ruim 30 jaren, was dit alles wederom vergeten, en men hield JESUS voor den zoon van JOSEPH, omdat Hy in het huis van dien man was opgevoed. — Trouwens, geduurende den tijd van 30 jaren, waren de meeste inwoners van Nazareth gestorven, die ten tijde van 's Heilands wonderdadige ontvangenis geleevd hadden. Daerenboven had JESUS, geduurende zijn onbeambt leven te Nazareth, niets byzonders verricht, het welk de aendacht van zijne landgenoten kon opwekken. Ook zullen de verwarringen in de openbare landszaken, de beroerten, welke de tweede beschrijving veroorzaekte, en andere opmerkelyke omstandigheden aenleiding gegeven hebben, dat de buitengewone gebeurtenisfen, by 's Heilands ontvangenis en geboorte voorgevallen, in vergetelheid gebracht waren

Nu was de ergernis aen 's Heilands geringe afkomst en

om

(o) Joh. 6: 42.

omstandigheden de middelyke oorzaek, dat de meeste inwoners van Nazareth de toepassing van JESAIAS Godspraek, welke de Heiland op zich zelven maekte, niet wilden aennemen, noch Hem in die betrekking eerbiedigen, te minder, omdat Hy daer ter plaetse nog gene wonderen gedaen had.

23. Ende de alwetende JESUS kende de gedachten van hunne harten; hy seyde daerom tot haer, Gy sult sonder twijffel tot my dit spreeckwoort seggen, Medicijnmeester geneest uselven: al wat wy gehoort hebben, (p) dat in Capernaum geschiet is, doet [*dat*] oock hier in uw vaderlant.

Het spreekwoord, *Medicijnmeester genees u zelven*, is by vele volken aengenomen, en van een gemeen gebruik, om daer door de berispelyke handelwijs aen te tonen van de zulken, die anderen verbeteren en zich zelven voorbyzien, byzonder om daerdoor het onbetamelyk gedrag van de zulken aen te wijzen, die zich meer aen vreemden laten gelegen liggen, dan aen de zulken, tot welke zy de naeste betrekking hebben. — Hier moet het in den laetsten zin genomen worden. Dit blijkt uit de volgende woorden der Nazareners: *al wat wy gehoord hebben, dat in Capernaum geschied is, doe dat ook hier in uw vaderland*, dat is, „ wy hebben „ horen zeggen, dat gy vele wonderen te Capernaum ver„ richt hebt, in eene vreemde Stad, tot welke gy geene be„ trekking hebt, doe ook deze wonderen in uw Vaderland, „ en in deze Stad, alwaer gy zijt opgevoed."

Wy leren 'er uit, dat JESUS zich reeds te Capernaum met 'er woon had neergezet, eer Hy te Nazareth predikte, verg. Matth. IV: 13.

24. Ende JESUS bracht den Nazaraners onder het oog, dat Hy wijze redenen had, om gene wonderen in hunne Stad te doen: want hy seyde, Voorwaer ick segge u, (q) dat geen Propheet aengenaem en is in sijn vaderlant.

(p) Matth. 4: 13. (q) Matth. 13: 57. Marc. 6: 4. Joh. 4: 44.

Dit zeggen was, ten aenzien der Propheten en buitengewone Godsmannen onder het Joodsche volk, altoos bewaerheid, wanneer zy hunnen last getrouwelyk poogden uit te voeren, omdat de gemeenzaemheid, welke zy, vóór hunne Godlyke zending, met hunne landslieden gehad hadden, den eerbied voor hun ambt niet weinig hinderlyk was. — Dit was ook de reden, dat de Heiland onder de Nazareners, die genen byzonderen eerbied hadden voor hunnen inboorling, die wonderen niet deed, welke Hy in het vreemde Capernaum verricht had.

25. Maer ick segge u in der waerheyt, dat ik
hierin de grote Propheten Elia en Eliza tot voorbeelden
hebbe. Daer waren (*r*) vele weduwen in Israël in
de dagen Elie, doe de hemel drie jaren ende ses
maenden gesloten was: so dat daer groote hongersnoot wiert over het geheele lant.

26. Ende tot geene van haer en wiert Elias gesonden, dan nae Sarepta Sidonis, tot een vrouwe, [*die*] weduwe [*was*].

27. Ende daer waren (*s*) vele melaetsche in Israël ten tijden des Propheten Elisei: ende geen van haer en wiert gereynigt, dan Naaman de Syrier. De zending derhalven van Elia en Eliza bepaelde zich niet tot de Israëliten, tot welke zy de naeste betrekking hadden, maer tot vreemden, die buiten het Joodsche land woonden, omdat zy als Propheten onder hun eigen volk niet geëerd werden. Daerom moet het u niet vreemd voorkomen, dat ik onder mijne landslieden die wonderen niet verrichte, welke ik te Capernaum gedaen heb.

28. Ende sy wierden alle die in de Synagoge waren met toorne vervult, als sy dit hoorden.

29. Ende uit de Synagoge opstaende, wierpen sy hem uyt buyten de stadt, ende leydden hem op den top des bergs, op den welcken hare stadt gebouwt was, hebbende eene vervaerlyke steilte, met het

(*r*) 1 Kon. 17: 7, &c. Jac. 5: 17. (*s*) 2 Kon. 5: 14.

het boosaertig oogmerk om hem van de ſteylte af te werpen.

30. Maer hy door het midden van haer doorgegaen zijnde, gingh wech. Hy liet zich door de woedende Nazaraners wel henen leiden tot de gemelde ſteilte, maer op den top van den berg gekomen zijnde, bedwong Hy de boosheid van zijne landslieden, door zijn wonderdoend Alvermogen, zodanig dat zy de handen tegen Hem noch durvden noch konden uitſteken. De woedende menigte ſtond geheel bedremmeld, en daerdoor kreeg de Heiland gelegen om heen te gaen, en naer elders wech te trekken.

ℌ. *Daerna begav zich de Heiland naer Capernaum*, *vs.* 31 - 41.

1. *Hy predikte, en deed een zeer merkwaerdig wonderwerk in de* Synagoge, *vs.* 31 - 37.
2. *Hy genas, in het huis van* PETRUS, *de ſchoonmoeder van dien Apostel, en herſtelde vele andere kranken*, *vs.* 38 - 41.

31. (*t*) Ende hy quam af tot Capernaum, een ſtadt van Opper - Galilea, gelegen aen de zee van Tiberias, op de grenzen der ervdeelen van Zebulon en Naphtalim, verg. Matth. IV: 13, ende, aldaer zijne woning genomen hebbende, leerde Hy haer gezettelyk op de Sabbathdagen, predikende in de Synagoge verbetering van wandel, en geloov aen het Euangelie.

32. (*v*) Ende te Capernaum had zijne prediking meerderen invloed, dan te Nazareth. De Nazareners verwonderden zich alleen over zijne aengename woorden, maer by die van Capernaum werden de harten geraekt; ſy verſloegen haer, en waren gevoelig getroffen over ſijne leere: want ſijn woort was met macht, met een Godlyk gezach, en eenen krachtigen aendrang op de gemoederen.

33. (*x*) Ende in de Synagoge was een zeker onge-

(*t*) Matth. 4: 13. Marc. 1: 21. (*v*) Matth. 7: 28, 29. Marc. 1: 22. (*x*) Marc. 1: 23.

lukkig mensche hebbende eenen geest eens onreynen duyvels, met welken hy bezeten was, ende riep uyt met grooter stemme.

34. Seggende, Laet af, wat hebben wy met u [*te doen*], gy Jesu Nazarener? Zijt gy gekomen om ons te verderven? Ick kenne u wie gy zijt, [*namelick*] de Heylige Godts.

Deze lijder zal zekerlyk tijden van kalmte gehad hebben. Anders zou men hem in de Synagoge niet hebben toegelaten. Zolang de Godlyke Leeraer predikte, hield de bose geest zich geheel stil; maer toen hy bemerkte, dat het volk door 's Heilands prediking getroffen ware, zocht hy de verdere vrucht te verhinderen. Hy zette den ongelukkigen mensch, welken hy bezeten had, aen tot een vreesselyk geschreeuw. *Laet af*, riep hy tot den Godlyken Leeraer, houd op met prediken, *wat hebben wy met u te doen?* enz. Het is als of hy zeide: „ houd op met prediken, *gy* JESUS *de* „ *Nazarener*; gy zijt geen burger van onze Stad, maer een „ vreemdeling; *wat hebben wy met u te doen?* wat hebt gy u „ te bemoeien met ons de inwoners van Capernaum? predik „ in uwe eigene Stad Nazareth; wat komt gy hier alles „ in rep en roer stellen? *zijt gy* herwaerds *gekomen*, om „ ons burgeren van Capernaum *te verderven? Ik ken u* won„ der wel, en weet *wie gy zijt, namelyk de Heilige God.*"

De Duivel betoonde zeer bedreven te zijn in de schriften der Propheten, die den MESSIAS meermalen onder de benaming van den *Heiligen Gods* hadden voorgesteld, Ps. XVI: 10. Mal. II: 11. Dit getuigenis, schoon naer waerheid, gav de duivel niet aen den Heiland, om Hem daer door te vereeren, maer om de burgers van Capernaum van Hem af trekken, naerdien dit getuigenis gegeven werd door eenen mensch, die bekend was als iemand, die door eenen onreinen geest bezeten was. Dit, meende de duivel, was recht geschikt, om JESUS, als iemand die met de onreine geesten zamenspande, te Capernaum alle zijne achting te doen verliezen.

35. Ende Jesus bestrafte hem zeer ernstig en met gezach. Ook bedreigde Hy hem, seggende tot den onrei-

reinen geest, Swijgt ſtil, verlaet aenſtonds den ongelukkigen mensch, ende gaet van hem uyt. Ende de duyvel hem in 't midden der Synagoge geworpen hebbende, voer van hem uyt, ſonder hem yet te beſchadigen.

Volgens MARCUS ſcheurde de duivel dezen man, door het verwekken van hevige ſtuiptrekkingen. Maer op 's Heilands bevel voer hy uit den lijder, *zonder denzelven te beſchadigen*, zodat geen eenig zijner leden naderhand 'er nadeel van hadde.

36. Ende daer quam een verbaeſtheyt over alle, die aenſchouwers van dit wonderwerk geweest waren; ende ſy ſpraken te ſamen tot malkanderen, ſeggende, Wat gebiedend woort is dit, het welk deze Leeraer ſpreekt, met dat merkwaerdig gevolg, dat hy met macht ende kracht den onreynen geeſten gebiedt, ende ſy varen uyt?

37. Ende het geruchte van hem en zijne verbazende daden gingh uyt in alle plaetſen des omliggenden lants.

38. (y) Ende [*Jeſus*], omtrent den middag, wanneer de Joden gewoon waren de Godsdienſtige vergaderplaets te verlaten, opgeſtaen zijnde uyt de Synagoge, gingh in het huys Simonis zijnes Discipels, die, hoe zeer hy den Heiland allerwegen vergezelde, evenwel zijn huisgezin te Capernaum had: ende Simonis wijfs moeder was met een groote koortſe bevangen; ende ſy baden hem voor haer, dat Hy deze lijderes, door zijn wonderdoend vermogen, herſtellen wilde.

39. Ende ſtaende boven haer, of nevens haer, aen het boveneinde van het bedde, beſtrafte hy de koortſe, ende [*de koortſe*] verliet haer, opdat zelvde oogenblik, ende ſy van ſtonden aen opſtaende diende haerlieden, ten blijke dat zy volkomen gezond ware.

MATTHÆUS verhaelt ook dat de Heiland PETRUS ſchoonmoeder wonderdadig van de koortſe genezen hebbe Kap.

(y) Matth. 8: 14. Marc. 1: 22.

VIII: 14, 15. Maer 'er is een aenmerkelyk verschil, met het gene LUCAS heeft aengeteekend, ten aenzien van den tijd en de omstandigheden. Wy zouden ons daerom lievst voegen by hen, die menen, dat de Euangelisten het oog hebben op twee onderscheidene genezingen, aen PETRUS schoonmoeder op verschillende tijden verricht. Er is niets immers ongemeens in, dat iemand die eens de koortse gehad heeft, en 'er van genezen is, dezelvde kwael na verloop van eenigen tijd wederkrijge.

40. (z) Ende als de sonne ondergingh, alle die krancke hadden, met verscheydene sieckten [*bevangen*], brachten die tot hem, met verzoek om genezing: (*a*) ende hy leyde een yegelick van haer de handen op, ende genas deselve één voor één oogenbliklyk.

41. (*b*) Ende daer voeren oock, op 's Heilands bevel, duyvelen uyt van velen die bezeten waren, roepende, ende seggende, Gy zijt de Christus, de Sone Godts, denkelyk om, door zulk een getuigenis van JESUS te geven, hunne uitwerping voor te komen. Ende [*haer*] bestraffende en liet hy die niet spreken, om dat sy wisten dat hy de Christus was. Hy begeerde geen getuigenis te hebben van de Duivelen, opdat het niet schijnen mogt, als of Hy met de bose geesten zamenspande,

c. Wijders leerde de Heiland in andere plaetsen van Galilea, *Kap. IV*: 42— *V*: 16.

1. *In onderscheidene Synagoge*, *vs.* 42-44.

42. (*c*) Ende des morgens zeer vroeg, als het nog duister was stond de Heiland reeds op, Marc I: 35, en als het dagh wiert, gingh hy uyt Capernaum, ende trock nae een woeste eenzame plaetse om te bidden ende de scharen kwamen zeer vroeg aen het huis van Petrus, menende den groten Wonderdoener nog te vinden, maer Hy

(*z*) Matth. 8: 16. Marc. 1: 32. (*a*) Marc. 7: 32. ende 8: 23, 25. (*b*) Marc. 1: 34. ende 3: 11. (*c*) Marc. 1: 35.

Hy was reeds vertrokken. Zy sochten hem daerom, ende van Petrus vernomen hebbende waer Hy was, Marc. I: 36, 37, quamen zy tot by hem, ende hielden hem op, zoekende Hem door allerlei drangredenen te bewegen, dat hy van haer niet en soude wechgaen. Zy hadden nog meer kranken, welke zy verlangden genezen te hebben.

43. Maer hy seyde tot haer, Ick kan niet langer te Capernaum blijven, maer moet oock aen de ingezetenen van andere steden in Galilea het Euangelium des Koninckrijcks Godts verkondigen: want daer toe ben ick van mijnen hemelschen Vader uytgesonden.

44. Ende hy predickte in de Synagogen der onderscheidene steden en plaetsen van Galilea.

HET V. KAPIPTEL.

2. *Aen den oever van het meir Gennezareth, predikte de Heiland uit een Schip, en bezorgde zijnen Discipelen eenen wonderdadigen vischvangst, vs.* 1-11.

—. *'s Heilands prediking vinden wy vs.* 1-3.

——. *Den wonderdadigen vischvangst, vs.* 4-11.

1. (*a*) ENde het geschiedde wanneer JESUS door Galilea rondging, om het Euangelie te prediken, als de schare op hem aendrongh, vermits ieder een zeer naby komen wilde om Hem te zien, en het woort Godts te hooren prediken, dat hy stont by het meyr Gennesaret.

2. Ende hy sagh twee schepen aen [*den oever van*] 't meyr liggende: ende de visschers waren daer uyt gegaen, ende spoelden de netten.

(*a*) Matth. 13: 2. Marc. 4: 1.

3. Ende hy gingh, om het gedrang der menigte te
ontwijken, in één van die schepen, het welcke Simonis was, ende badt hem, dat hy een weynigh van 't lant afstake: ende nedersittende leerde hy de scharen uyt het schip.

4. Ende als hy afliet van spreken en zijne Leerreden geëindigd had, seyde hy tot Simon, (*b*) Steeckt af nae de diepte, ende werpt uwe netten uyt om te vangen.

5. Ende Simon antwoordde ende seyde tot hem, Meester, wy hebben den geheelen nacht over gearbeydt, ende niet gevangen, doch op uw woort sal ick het net uytwerpen, my verzekerd houdende, dat de vangst nu beter slagen zal.

Meester. LUCAS bedient zich hier van een Grieksch woord, het welk by de andere Euangelisten nergens voorkomt. Wy vinden dat zelvde woord ook Kap. VIII: 24, 45. IX: 33, 49. XVII: 13. Het zegt eigenlyk eenen *Voorstander*, en heeft men opgemerkt, dat het by ongewijde Schrijveren genomen worde, voor herders, die voorstanders der kudde zijn. — Onze Euangelist wil 'er iemand door aenduiden, die als een uitmuntend Leeraer geëerbiedigd wordt, en het is zeer opmerkelyk, dat LUCAS den naem van Rabbi, die by de andere Euangelisten verscheidene malen voorkomt, nergens aen den Heiland gegeven hebbe.

6. Ende als sy dat gedaen hadden, besloten sy een groote menigte visschen, welke door 's Heilands wonderdoend Alvermogen binnen het net verzameld werden, ende haer net scheurde, of immert het liep groot gevaer, om door de menigte der visschen te scheuren.

7. Ende sy wenckten hare medegenooten, die in het ander schip waren, dat sy haer souden komen helpen, om het net op te trekken. Ende sy quamen, ende vulden beyde de schepen met de gevangen visschen, so dat sy bynae soncken.

8. Ende Simon Petrus [*dat*] siende viel zeer eerbie-

(*b*) Joh. 21: 6.

diedig neder aen de knien Jesu, seggende, Heere, gaet uyt van my, want ick ben een sondigh mensche.

9. Want verbaestheyt hadde hem bevangen, ende alle die met hem in zijn Schip waren, over den zeer groten en onverwachten vangh der visschen, die sy gevangen hadden.

10 Ende desgelijcks was het oock gelegen met Jacobum ende Joannem de sonen Zebedei, die eigenaers van het andere Schip, en Simonis medegenooten waren. Ende Jesus seyde tot Simon, En vreest niet: (c) Van nu aen sult gy door het net van het Euangelie menschen vangen, door hen uit de diepte van hunne ellende te verlossen, en op den weg des levens te brengen.

11. Ende als sy de schepen aen lant gestiert hadden, (d) verlieten sy alles, ende volgden hem.

Dit wonderwerk verhaelt LUCAS alleen. De overige Euangelisten zijn het met stilzwijgen voorbygegaen. — Ondertusschen is het zeer merkwaerdig. Het hoofdoogmerk daervan was, om de Apostelen te bemoedigen tot het zeer gewichtig werk, waertoe zy geroepen waren, namelyk om menschen te vangen, en voor CHRISTUS te gewinnen met het net der Euangelie prediking. Dit grote werk zou door den zegen van JESUS, die zijne macht in dezen wonderdadigen vischvangst allerduidelykst geopenbaerd had, wel gelukken.

PETRUS was door het wonderdadige van dezen vischvangst zo verbaesd, dat hy nederviel aen de knien van den Heiland, en uitriep, *Heer gae uit van my, want ik ben een zondig mensch*, vs. 8. — Dit was de tael van ontroering en verbaesdheid. PETRUS wilde niet zeggen, dat hy verlangde van JESUS gezelschap ontslagen te worden, gelijk de Gergasenen, Matth. VIII. 34. Hy wilde alleenlyk dit te kennen geven, dat hy, een zondig mensch, de uitnemende eer onwaerdig was, om eenen Persoon van zulk eene verhevene

(c) Jer: 16: 16. Ezech 47: 9. Matth. 4: 19. Marc. 1: 17
(d) Matth. 4: 20 ende 19: 27. Marc. 10. 28. Luc. 18: 28.

waerdigheid, die de duidelykste proeven gav van zijn onbeperkt Alvermogen, in zijn Schip te hebben. In dien zelvden zin, maer met meerder bedaerdheid, zeide de Hoofdman tot JESUS; Heer ik ben niet waerdig, dat gy in mijn huis zoudt komen, Math. VIII: 8.

Maer hoe kon PETRUS zo verbaesd zijn over dien wonderdadigen vischvangst? kende hy dan den Heiland niet? — PETRUS had met zijnen broeder ANDREAS reeds te voren gehoord, uit den mond van JOANNES den Doper, dat JESUS de beloovde MESSIAS ware, en Hem voor zodanig aengenomen, Joh. I: 37. Ook was hy by verscheidene wonderdadige genezingen, welke JESUS verricht had, tegenwoordig geweest. Maer dit wonderwerk trof hem des te meer, om dat het zijn beroep raekte. Als een welbedreven visscher oordeelde hy, dat de tijd en de omstandigheden ongunstig waren voor den vangst. Hy had 'er reeds de proev van genomen, den gehelen nacht over gearbeid, en niet gevangen vs. 5. Op het woord van JESUS had hy evenwel het net uitgeworpen, vertrouwende dat de onderneming nu beter slagen zoude vs. 5. Dan hy had slechts eenen gewonen en matigen vangst verwacht. Maer nu het net bykans scheurde, de twee schepen tot zinkens toe met visch werden vol geladen, werd hy door het blijkbare van dit wonderwerk zeer gevoelig getroffen, en in zijn geloov op het krachtigste bevestigd.

Nu *verlieten* PETRUS, JACOBUS, en JOANNES *alles en volgden* JESUS vs. 11. — De Heiland had deze mannen reeds te voren, tot zijne Discipelen en volgelingen, geroepen. Maer, vermits Hy zich tot nog toe in Galilea had opgehouden, bleven zy hun beroep by de hand houden. — Thans verlieten zy alles om JESUS bestendig te volgen. De wonderdadige vischvangst overtuigde hen volkomen, dat zy de visschery tot hun tijdelyk onderhoud niet meer nodig hadden. Zy verlieten zich op de voorzorg van hunnen Meester; en in dit vertrouwen werden zy geenszins te leur gesteld, verg. Kap. XXII: 35. MATTHÆUS bericht ons Kap. IV: 19, gelijk ook MARCUS Kap. I: 17, dat JESUS hun by deze gelegenheid bevolen hebbe, om Hem altoos en overal te vergezellen.

Ein-

Eindelyk hebben wy nog op te merken, dat het gene de Heiland tot PETRUS zeide, *vrees niet, van nu aen zult gy menschen vangen*, ook tot JACOBUS en JOANNES betrekkelyk ware. Maer de Heiland richtte zijn tael byzonder tot PETRUS, ter beantwoording van de uitroep, welke hy in zijne verbaesdheid gedaen had; *Heer gae uit van my, want ik ben een zondig mensch*, vs. 8.

II. *In eene zekere Stad genas de Heiland eenen melaetschen, vs.* 12 - 16.

12. (*e*) Ende het geschiedde als hy in éene dier steden was, welke in Galilëa gelegen waren, siet daer [*was*] een man vol melaetscheyt: ende Jesum siende viel hy zeer eerbiedig op het aengesicht, ende badt hem, smekende op eene aendoenlyke wijs om zijnen bystand, seggende, Heere, mijn kwaed is voor het menschelyk vermogen geheel ongeneesbaer; gy, die zo vele verbazende wonderen verricht, zijt alleen in staet, om my van deze vuile plaeg te ontlasten, so gy wilt, gy kont my reynigen.

Een melaetsche was by uitnemendheid onrein, en mogt daerom niet in eene besloten Stad wonen, om anderen niet te besmetten. Het is daerom niet waerschijnelyk, dat de Heiland dezen binnen eene Stad ontmoet hebbe. Wy zouden daerom de oorsprongelyke woorden, en dit is met den aert der Griekſche tael wel bestaenbaer, liever overzetten: *het geschiedde, als* JESUS *voornemens was in zekere Stad in te treden, ziet daer was* digt by de poort *een man*, enz.

13. Ende hy, door een innerlyk medelijden ontstoken, de hant uytstreckende raeckte hem even aen, ende seyde, Ick wil, wort gereynigt. Ende terstont op dat zelvde oogenblik gingh alle de melaetscheyt van hem, zodat 'er geen schaduw meer van

(*e*) Matth. 8: 2. Marc. 1: 40.

overbleev. Zo blijkbaer was het wonderdadig uitwerkfel van JESUS almachtig bevel.

14. Ende hy geboodt hem, dat hy het niemant feggen en zorg dragen foude, dat zijne wonderdadige herftelling niet ruchtbaer wierd; maer gaet henen [*fey-de hy*] zo fpoedig mogelyk is, vertoont ufelven eerst den Priefter, ende offert voor uwe reyninge, (*f*) gelijck Mofes geboden heeft, haer tot een getuygeniffe, opdat het blijke, dat gy waerlyk volkomen genezen zijt. Gy moet het wonderwerk zo lang verzwijgen, tot dat de priester u voor rein verklaerd, en uw offer aengenomen heeft. Daerna moogt gy aen den Priester, en aen ieder eenen, bericht geven, dat ik u door een enkel woord fprekens gereinigd heb. Dan zullen 'er gene uitzonderingen meer tegen dit wonderwerk kunnen gemaekt worden.

Verg. XVIII Deel p. 144, 145.

15. Maer de man was al te zeer verblijd over zijne genezing, om te kunnen zwijgen; het geruchte van hem gingh te meer voort: ende vele fcharen quamen te famen om JESUS, die zulke verbazende dingen deed, te zien, [*hem*] te horen, ende door hem genefen te worden van nare kranckheden.

16. Maer hy, geheel vermoeid zijnde door den geweldigen aendrang, vertrock in de woeftijnen. Hy begav zich naer eene eenzame plaets, om wat uit te rusten, ende badt [*aldaer*].

(*f*) Lev. 13: 2. ende 14: 2. Matth. 8: 4.

d. Vervolgens kwam de Heer JESUS *wederom te Capernaum, Kap. V: 17— VII: 10.*

1. Binnen deze Stad genas Hy eenen geraekten, vs. 17-26.

—. De genezing zelve vinden wy vs. 17-20.

— —. De zamenspraek, welke de Heiland by die gelegenheid gehouden heeft, vs. 21-25.

— — —. Het uitwerksel daervan, op de gemoederen der omstanderen, vs. 26.

17. Ende het geschiedde in één dier dagen, dat hy binnen Capernaum, alwaer Hy zijn gewoon verblijv had, openlyk leerde, ende [*daer*] saten Phariseen ende Leeraers der wet, die van alle vlecken van Galileen, ende Judea, ende Jerusalem, op het gerucht van zijne wonderen, gekomen waren: ende de kracht des Heeren was [*daer*] om haer, die krank waren en tot den Heiland kwamen, wonderdadig te genesen.

MATTHÆUS Kap. IX. en MARCUS Kap. II. hebben ook de genezing van den geraekten, met dezelvde omstandigheden, uitvoerig aengeteekend. Zy voegen 'er by, dat dit wonderwerk te Capernaum geschied zy, Matth. IX: 1. Marc. II: 1.

18. (g) Ende siet [*eenige*] mannen brachten op een bedde eenen mensche die geraeckt was. De geraektheid van dezen lijder was zeer zwaer. Vele, zo niet alle de leden zijnes lichaems, waren van beweging en gevoel beroovd; althans zijne armen en benen, handen en voeten, waren ten eenemael beweeg- en gevoelloos. Omdat hy noch gaen noch staen konde, lag hy op een beddeken, en werd door vier mannen gedragen, Marc. II: 3. Deze mannen brachtten den ellendeling tot den Heiland, ende sochten hem in te brengen binnen het huis daer JESUS was, ende voor hem te leggen, niet twijffelende, of de menschlievende JESUS zou zich over den lijder ontfermen.

19. Ende niet vindende, waer door sy hem in-

(g) Matth. 9: 1. Marc. 2: 3. Hand. 9: 33.

brengen mochten, overmits het gedrang van de talrijke schare, so klommen sy op het dack, ende lieten hem door de tichelen neder met het beddeken, in het midden van het binnenplein, voor Jesum.

Vergelijk het aengeteekende, by de gelykluidende plaets van MARCUS, Kap. II: 4.

20. Ende hy siende haer geloove seyde tot hem, die geraekt was, met eene zeer vriendelyke houding, en op eenen innemenden toon, ongelukkig Mensche, welken ik bemin, gelijk een vader zijnen zoon bemint, Matth. IX: 2. *zijt wel gemoed*, uwe sonden zijn u vergeven.

By de Joden heerschte het vooroordeel, dat zware ziekten moesten beschouwd worden, als Godlyke straffen over grote zonden. Ook beschouwde deze geraakte zijne zonden als de oorzaken van zijne krankheid. De uitspraken derhalven, *uwe zonden zijn u vergeven*, *en wees genezen*, waren van dezelvde beteekenis. De ongelukkige ontving hier de bemoedigende verzekering, dat hy gelyktijdig, zo van zijne lichamelyke als geestelyke ellende, zou verlost worden, zodat zijne krankheid niet alleen zou genezen, maer dat hem ook alle zijne zonden zouden vergeven worden.

21. Ende de Schriftgeleerde ende de Pharisеen begonden by zich zelve te overdencken, seggende, Wie is dese, die [*Godts*]lasteringe spreeckt? (*h*) Wie kan de sonden vergeven dan Godt alleen? Dit is eene eer, welke aen geen schepsel toekomt. Vermits zy nu JESUS voor eenen bloten mensch aenzagen, oordeelden zy dat Hy God gelasterd had.

Vergel. XVIII Deel. p. 160.

22. Maer de alwetende Jesus, voor welken de geheimen van het hart niet verborgen zijn, hare bose en ongegronde overdenckingen bekennende, antwoordde ende seyde tot haer, Wat overdenckt gy kwaed in uwe herten?

23. Welck is lichtelicker met gezach te seggen, Uwe sonden zijn u vergeven, ofte te seggen, Staet op

(*h*) Ps. 32: 5. Jes. 43: 25:

op ende wandelt? Te *zeggen, de zonden zijn u vergeven,* is iemand de zonden met de daed te vergeven. Te *zeggen, ſtaet op en wandelt,* is eenen kranken, door een wonderwerk, met een enkel woord ſprekens, oogenblikkelyk en volkomen te herſtellen. Beide deze gezegdens kunnen van niemand voortkomen, dan van Hem, die waerachtig God is. Tot het een is zo wel een Godlyk Alvermogen nodig, als tot het ander. Hy, die het één kan doen, is ook in ſtaet om het ander te verrichten. Nu ſtaet het in mijne macht, dezen geraekten oogenblikkelyk te genezen, derhalven heb ik ook het vermogen, om hem de zonden te vergeven.

24. Doch op dat gy meugt weten, en door eene onlochenbare proev overtuigd worden, dat de Sone des menſchen, die, hoe diep ook vernederd, Gods eeuwige Zoon is, macht heeft op der aerden de ſonden te vergeven, zal ik dezen geraekten met een enkel woord ſprekens oogenblikkelyk genezen. Daerop (ſeyde hy, met een woord van Godlyk bevel, tot den geraeckten,) wees oogenblikkelyk genezen; Ick, die een oneindig Alvermogen bezit, ſegge u, Staet op, ende neemt uw beddeken op, ende gaet henen nae uw huys.

25. Ende de geraekte was op dat zelvde oogenblik volkomen genezen: want hy terſtont voor haer opſtaende, [*ende*] opgenomen hebbende 't gene daer hy op gelegen hadde, gingh blymoedig henen nae ſijn huys, Godt verheerlickende. Uit dit wonderwerk hadden de Pharizeeuwen moeten opmerken, dat JESUS waerachtig God was, en derhalven macht had, om de zonden te vergeven. Dan hunne harten waren verſtokt.

26. Ende evenwel had dit wonderwerk beter uitwerkſel op de gemoederen der omſtanderen: want verwondering en ontſettinge heeft [*haer*] alle bevangen, ende ſy verheerlickten Godt, dat Hy, ten nutte van het menschdom, eenen man, met zulk eene grote macht begaevd, in de waereld gezonden had, vergel. Matth. IX: 8; ende zy wierden vervult met vreeſe, ſeggende, Wy hebben heden ongeloovelicke dingen geſien.

2. *Aen den zeekant, even buiten Capernaum, riep de Heiland Levi uit het tolhuis tot het Apostelschap, en verkeerde by die gelegenheid gemeenzaem met de tollenaren en zondaren, vs. 27-32.*

27. (*i*) Ende na desen gingh hy op zekeren dag uyt Capernaum, naer den zeekant, ende aldaer sagh hy eenen tollenaer, met name Levi, sitten in het tolhuys, om de schattingen te ontvangen van de goederen, welke over de Galileesche zee vervoerd werden, ende seyde tot hem, Volgt my, om my overal te vergezellen, ten einde mijn onderwijs bestendig te genieten, mijne wonderen te aenschouwen, en daerdoor voorbereid te worden tot eenen verkondiger van het Euangelie.

28. Ende hy alles verlatende, zijn gansche beroep met alle de voordeelen, welke daeraen verbonden waren, stont Levi aenstonds op uit het gemelde tolhuis, ende volgde hem, om bestendig zijn leerling te wezen.

Deze LEVI is zeer te onderscheiden van MATTHÆUS. Hy was dezelvde, die anders JUDAS LEBBÆUS heet, en een broeder van JACOBUS, gelijk wy by Marc. II: 14, 15, nader hebben aengetoond.

29. Ende Levi rechtede hem kort daerna een groote maeltijt aen, in sijn huys, binnen Capernaum, (*k*) ende [*daer*] was een groote schare van tollenaren, bekenden van Levi, ende van andere die met haer aensaten.

30. Ende hare Schriftgeleerde ende de Phariseen murmureerden tegen sijne discipelen, vermits zy den Heiland zelven daerover niet durvden aenspreken, seggende, Waerom eet ende drinckt gy, nevens uwen meester, met tollenaren ende dergelyk slag van menschen, die doorgaens sondaren zijn van den eersten rang?

31. Ende

(*i*) Matth. 9: 9. Marc. 2: 14, 15. (*k*) Matth. 9: 10. Marc. 2: 15. Luc. 15: 1.

31. Ende Jesus hoorde deze berisping der Pharizeeuwen, Matth. IX: 12, en vatte daerom het woord op; antwoordende seyde Hy tot haer, Die gesont zijn en hebben, gelijk het bekende spreekwoord zegt, den Medicijnmeester niet van nooden, maer die sieck zijn. Nu ben ik de grote heelmeester der zielen. Maer gylieden verbeeldt u rechtvaerdig en gezond te zijn. Derhalven hebt gy mijn onderwijs en verkeering, immers naer uwe verbeelding, niet nodig. Uit dien hoofde maek ik minder werk van ulieden, dan van de tollenaers en zondaers, die gaerne erkennen willen, dat zy geestelyk krank zijn.

32. (*l*) Ick en ben niet gekomen om menschen te roepen, en door het Euangelie op eene minzame wijs te bewegen tot bekeering, ten einde hen langs dezen weg tot Gods gemeenschap te brengen. Derhalven heb ik niets te doen met rechtveerdige, die de bekeering niet nodig hebben; maer ik moet sondaren, die zich voor de zodanigen erkennen, tot bekeeringe roepen. Nu verbeeldt gy u rechtvaerdigen te wezen, en daerom wend ik my tot tollenaers en dergelyken, die erkennen, dat zy de bekeering nodig hebben.

3. *De Heiland hield een gesprek met de Discipelen van* JOANNES *den Doper, over het vasten, vs.* 33-39.

33. (*m*) Ende, by gelegenheid van eenen vastendag, vergel. Marc. II: 18, kwamen eenige Pharizeeuwen, vergezeld met zommige Discipelen van Joannes den Doper, die thans door Herodes in de gevangenis geworpen was, tot den Heiland, om Hem daerover te onderhouden, dat Hy en zijne Leerlingen eene min gestrenge leverswijs hielden; sy seyden tot hem, Waerom vasten Joannis discipelen dickmaels, ende doen gebeden, desgelijcks oock [*de discipelen*] der Pharifeen: maer de uwe eten ende drincken op dezen dag, en op vele andere vas-

(*l*) Matth. 9: 13. Luc. 19: 10. 1 Tim. 1: 15. (*m*) Matth. 9: 14.

tendagen, welke de Leerlingen van Joannes met de Pharizeeuwen onderhouden. Dit is eene kennelyke ongodsdienstigheid.

34. Doch hy seyde tot haer, met eene zeer gepaste wedervraeg, (*n*) Kont gy de bruyloftskinderen en gasten, terwijle de bruydegom by haer is, doen vasten? Hoe ongepast zou het wezen, dat bruiloftsgasten, in de tegenwoordigheid van den Bruidegom, gingen vasten en treuren? Nu ben ik de Bruidegom, die mijne Kerk, door geestelyke ondertrouw, in geloov en lievde met my vereenig. Mijne leerlingen zijn de bruiloftsgasten, en derhalven worden zy tot vreugde geroepen, zo lang ik by hen ben.

35. Maer de dagen sullen komen, wanneer de bruydegom van haer sal wechgenomen zijn, dan sullen sy vasten in die dagen. Gevolgelyk verwerp ik het vasten en treuren geenszins, wanneer de tijd daertoe roept, maer nu komt het niet te pas, dat mijne Leerlingen vasten zouden.

36. Ende hy seyde oock tot haer een gelijckenisse, om deze zaek nader op te helderen, Niemant en sett eenen lap van een nieuw kleet, op een oudt en versleten kleet, waerin een scheur is, om het zelve te lappen, anders so scheurt oock dat nieuwe [*het oude*], omdat het versleten is, en niet kan mede geven, ende de lap van het nieuwe en komt met het oude niet over een.

37. Ende niemant en doet (*o*) nieuwen wijn, die nog aen het werken en bruischen is, in oude [*leder*]-sacken, welke niet rekken kunnen, anders so sal de nieuwe wijn, by de eerste opbruisching, de oude [*leder*]-sacken doen bersten, ende die [*wijn*] sal uytgestort worden, ende de [*leder*]sacken sullen verderven.

38. Maer nieuwen wijn moet men in nieuwe [*leder*]sacken doen, ende sy worden beyde te samen behouden.

Over deze gelykenissen, en derzelver gepastheid, hebben wy,

(*n*) Jes. 62: 5. 2 Cor. 11: 2. (*o*) Matth. 9: 17. Marc. 2: 22.

wy, by Matth. IX: 16, 17, uitvoerig gehandeld, XVIII Deel. p. 169-172.

39. Ende, voegde 'er de Heiland nog by, niemant die ouden wijn drinckt, begeert terstont nieuwen: want hy segt, De oude is beter. Even zo is het ook gelegen met mijne Discipelen; het zou ongepast wezen dat ik hen, in het eerste begin van hunne roeping, met wat nieuws onderhield, met lessen namelyk van grote gestrengheid. Om dezelvde reden zijt gylieden, aen het gestrenge der oude huishouding zo gewoon, niet vatbaer voor de vryheid, welke het Euangelie medebrengt.

HET VI. KAPITTEL.

4. *Vs.* 1-5. *wederlegt de Heiland den laster der Pharizeeuwen, dat Hy den Sabbath geschonden had.*

1. (*a*) ENde het geschiedde op den tweeden eersten of voornamen Sabbath, die den Pinxterdag onmiddelyk voorging, of op denzelven inviel, vergel. XVIII Deel. p. 213, dat hy, op de koornakkeren wandelende, door het gezaeyde gingh: ende sijne discipelen hongerig zijnde, pluckten aren, ende atense, [*die*] wrijvende met de handen.

2. Ende sommige der Phariseen dat ziende, namen het zeer kwalyk. Daerom seyden zy tot haer, Waerom doet gy (*b*) dat niet geoorloft en is te doen, op de Sabbathen? Zelvs vraegden zy den Heiland, waerom Hy zijne Discipelen over deze Sabbathschennis niet berispte? Deze muggenzifters namelyk beschouwden het plukken en uitwrijven der koornairen als een zeker zoort van oogst, die op den Sabbath niet geschieden mogt.

(*a*) Deuter. 23: 25. Matth. 12: 1. Marc. 2: 23. (*b*) Exod. 20: 10.

3. Ende Jesus haer antwoordende seyde, En hebt gy oock dat niet gelesen, 't welck (*c*) David dede wanneer hem hongerde, ende den genen die met hem waren?

4. Hoe hy ingegaen is in het huys Godts, ende de toonbrooden genomen ende gegeten heeft, ende oock gegeven den genen die met hem waren: welcke niet en zijn geoorloft te eten, (*d*) dan alleen den Priesteren, 1 Sam. XXI: 6. De Sabbath komt met de toonbroden daerin overeen, dat zy beide heilig zijn. Dan deze heiligheid is alleen schaduwachtig. David heeft de schaduwachtige wet omtrent de toonbroden in den nood overtreden. Dit zijn gedrag hebt gylieden nimmer veroordeeld. Nu doen mijne Discipelen juist het zelvde, als David gedaen heeft. Zo 'er in hun gedrag eene overtreding is, bestaet het daerin, dat zy het schaduwachtig gebod omtrent den Sabbath, om hunnen honger te stillen, overtreden hebben. Een schaduwachtig gebod kan, in geval van noodzakelykheid, overtreden worden, zonder dat iemand zich daerdoor voor God bezondige, vermits alsdan derzelver verbindende kracht ophoudt. Deze zaek wordt bevestigd door het voorbeeld der Priesteren, die op den Sabbath een omslachtig werk in den Tempel verrichten. Ook heeft de HEER zelvs uitdrukkelyk verklaerd, dat Hy meerder welgevallen hebbe in het betrachten van zedelyke geboden, dan in een werkheilig vertrouwen op willekeurige plechtigheden, zo dat schaduwachtige verrichtingen voor het betrachten van de lievdewet wijken moesen. Maer dit is juist het geval van mijne Discipelen; zy zijn uitgehongerd, en hebben het gebruik van voedsel tot ondersteuning van hunne krachten nodig. Vergel Matth. XII: 5-7.

5. Ende hy seyde tot haer ten besluite, derhalven verdienen mijne Discipelen in dit geval gene berisping; (*e*) De Sone des menschen is een Heere oock des Sabbaths, zodat Hy de verbindende kracht van het schaduwach-

(*c*) 1 Sam. 21: 6. (*d*) Lev. 24: 9. (*e*) Matth. 12: 8. Marc. 2: 28.

duwachtig gebod, omtrent den Sabbath, het welk in zich zelve willekeurig is, kan doen ophouden, wanneer het zijne wijsheid goedvindt, en zijne Discipelen daervan ontslaen, in geval van noodzakelykheid.

5. *Op eenen anderen Sabbath genas Hy iemand, die eene lamme hand had, het welk door de Pharizeeuwen zeer kwalyk genomen werd*, *vs.* 6-11.

6. (*f*) Ende het geschiedde oock op eenen anderen Sabbath, dat hy te Capernaum in de Synagoge gingh, ende naer zijne gewoonte het volk leerde. Ende daer was, onder de vergaderde menigte, een ongelukkig mensche, ende sijne rechterhant was dorre, zonder kracht en gevoel, even als een stuk hout. Dit was zekerlyk eene zware bezoeking, vooral voor eenen ambachtsman, die met de handen den kost moet winnen.

7. Ende de Schriftgeleerde ende de Phariseen namen hem waer en sloegen Hem nauwkeurig gade, of hy op den Sabbath genesen soude: op dat sy [*eenige*] beschuldinge tegen hem mochten vinden, en Hem ten toon stellen als eenen Sabbathschender.

8. Doch hy, voor wien niets verborgen is, kende hare gedachten, ende seyde tot den mensche, die de dorre hant hadde, Rijst op, ende staet in 't midden der Synagoge, opdat ieder een zien moge, wat ik aen u verrichten zal. Ende hy opgestaen zijnde, stont [*over eynde*,] in het midden der vergadering.

9. Toen JESUS blijken liet, dat Hy den lijder genezen wilde, namen de boosaertige Pharizeeuwen, die niets anders bedoelden dan Hem te verderven, deze gelegenheid waer, om Hem eene strikvraeg te doen, zeggende: *is het ook geoorloofd op de Sabbathdagen te genezen?* Hun oogmerk was om den Heiland, wanneer Hy een bevestigend antwoord geven zou, als eenen Sabbathschender te beschuldigen, Matth. XII: 10. So seyde dan Jesus tot haer, Ick sal u ook iets vra-

(*f*) Matth. 12: 9. Marc. 3: 1.

gen: Wat is geoorloft op de Sabbathen? Goet te doen, of quaet te doen, door het nalaten van lievdewerken, wanneer zich daertoe de gelegenheid aenbiedt? Een mensche in het leven te behouden, of te verderven, door hem uit een dreigend doodsgevaer niet te redden? Hy bracht hun vervolgens onder het oog, dat het genezen op eenen Sabbath een lievdewerk ware, het welk niemand voor ongeoorloovd verklaren konde, en helderde de zaek op, met het voorbeeld van iemand, die een schaep had, het welk op eenen Sabbathdag in het water viel; dit schaep zou hy zekerlyk redden. Daer het nu geoorlovd was, op den Sabbath een beest te helpen, kon het niet in bedenking komen, of men eenen mensch, die een schaep in waerdigheid zo ver overtreft, op den Sabbathdag genezen mogt, vergel. Matth. XII: 11, 12.

10. Ende haer alle rontom aengesien hebbende, *met toorn*, vergel. Marc. III: 5, seyde hy tot den ongelukkigen mensche, Streckt uwe verdorde en lamme hant uyt. Ende hy dede alsoo: (*g*) ende sijne hant wiert, door 's Heilands wonderdoend vermogen, oogenblikkelyk herstelt, zodat zy volkomen gesont ware, gelijck de andere.

11. Dit verbitterde de Pharizeeuwen geweldig; Ende sy wierden vervult met uytsinnigheyt, en eene doldriftige woede, ende uit de Synagoge uitgegaen zijnde, vergel. Matth. XII: 14, vergaderden zy met elkanderen, ende spraken te samen met malkanderen, wat sy Jesu doen souden, en hoe zy Hem, die het land doorging goeddoende, als eenen Sabbathschender doden zouden. Dit grouwzaem overleg was voor den alwetenden JESUS niet verborgen; Hy verliet daerom de Stad Capernaum, vermits zijne uur nog niet gekomen was. Vele scharen volgden Hem; deze onderwees Hy, en genas 'er velen, die met krankheden bezocht waren. Ondertusschen verbood Hy hun, dat zy Hem niet zouden openbaer maken, deels omdat Hy genen roem uit menschen zocht, deels en voornamelyk om

(*g*) 1 Kon. 13: 6.

omdat Hy zijne vyanden niet tergen wilde, daer de tijd nog niet gekomen was, om zich aen hunne woede bloot te ftellen, vergel. Matth. XII: 15, 16.

6. Buiten Capernaum gekomen zijnde, fprak en deed de Heiland verfcheidene merkwaerdige dingen, vs. 12-46.

—. Hy vernachtte op eenen berg in den gebede, vs. 12.

——. Des morgens koos Hy, uit zijne Discipelen, twaelv Apostelen, vs. 13-16.

———. Vervolgens hield Hy eene uitmuntende Leerreden, vs. 17-49.

12. (*h*) Ende het gefchiedde in die dagen, dat hy buiten Capernaum uytgingh nae den bergh, naby de gemelde Stad, en de zee van Tiberias, om in het ftille eenzame te bidden: ende hy bleef den nacht over in het gebedt tot Godt.

13. (*i*) Ende als het dagh was geworden, riep hy fijne difcipelen tot hem, welke Hy reeds eenigen tijd te voren benoemd had, om Hem beftendig te vergezellen, ende verkoos 'er twaelve uyt haer, die hy, wegens hunne zending tot den dienst van het Euangelie, oock Apoftelen noemde Dezen gav Hy het vermogen, om duivelen uit te werpen, en allerlei krankheden te genefen, vergel. Matth. X: 1. Deze XII Apostelen waren de volgende.

14. [*Namelick*] Simonem, die het eerst van alle, door den Heiland geroepen was, om Hem beftendig te vergezellen, Matth. IV: 18. Marc. I: 16, en welcken hy oock Petrum noemde, Joh. I: 43, ende Andream fijnen broeder, die gelyktijdig met Petrus geroepen was, om JESUS geduurig naer te volgen, Jacobum ende Joannem zijnen broeder, de zonen van Zebedeus, Philippum ende Bartholomeum.

15. Mattheum ende Thomam, Jacobum den

(*h*) Matth. 14: 23. (*i*) Matth. 10: 1. Marc. 3: 13. ende 6: 7. Luc. 9: 1.

[*zone*] Alphei, ende Simonem genaemt Zelotem, of Cananites, omdat hy oorspronkelyk was van Cana in Galilea, Matth. X: 4.

16. Judam Jacobi broeder, anders genaemd Lebbeus of Thaddeus, ende Judam Iscariot, die oock naderhand de verrader van zijnen Godlyken Meester geworden is.

Vs. 17-49. geevt LUCAS *een kort begrip op, van die leerreden, welke door den Heiland op eenen berg, in de nabuurschap van Capernaum, by de zee van Tiberias uitgesproken is, en daervan de Berg-predicatie genaemd wordt.*

Deze gehele Leerreden heeft MATTHÆUS Kap. V—VII. woordelyk aengeteekend. Zommige gezegdens raekten alle de toehoreren in het gemeen, en zommige uitspraken waren meer byzonder betrekkelyk tot de Apostelen, vergel. XVIII Deel. p. 86. — Onze LUCAS geevt alleenlyk eenige flukken uit deze zeer merkwaerdige redevoering op, en wel byzonder de zodanige, welke betrekkelyk zijn tot alle Christenen.

I. De voorbereidende omstandigheden vinden wy vs. 17-19.

17. (*k*) Ende met haer, de XII Apostelen, welke Hy tot zich op den top van den berg geroepen had vs. 13, afgekomen zijnde, stont hy op een vlacke plaetse, op eenen heuvel die vlak was, ende [*met hem*] de schare sijner discipelen, ende een groote menigte des volcks van geheel Judea ende Jerusalem, ende van den zeekant van Tyrus ende Sidon, die Hem naergevolgd waren, om zijne Godlyke leer te horen, en aenschouwers te zijn van zijne verbasende wonderen.

18. Die gekomen waren om hem te hooren, ende om van hare sieckten, door zijn wonderdoend Alvermogen, genesen te worden, ende die van onreyne

(*k*) Matth. 4: 25. Marc. 3: 7.

reyne geesten gequelt waren, om daervan verlost te worden, ende sy wierden genesen.

19. Ende alle de schare der genen, die met eenige ongesteldheden bezocht waren, socht hem aen te raken; in eene gelovige verwachting, dat zy door Hem zouden genezen worden: (*l*) want daer gingh kracht van hem uyt, zodat alle kranken, die Hem aenraekten, oogenblikkelyk herteld wierden, ende hy genasse alle. Toen Hy nu zijne Leerreden begon, liet Hy de menigte zijner toehoorderen onder aen den voet van den berg staen, alwaer zy Hem bekwamelyk verstaen konden. Hy zette zich neder op den gemelden vlakken heuvel in het hangen van den berg, en zijne Discipelen waren aldaer rondom Hem.

//. Daerop volgen de lessen van den Godlyken Leeraer zelven, vs. 20-49.

†. Eerst beschrijvt Hy het gemoedsbestaen en de hoedanigheden van zijne rechtgeaerte Volgelingen, als den weg om wezenlyk gelukkig te worden, vs: 20-26.

20. (*m*) Ende hy sijne oogen opslaende over sijne discipelen, die Hem omringden, seyde, Saligh zijt gy arme *van geest*, Matth. V: 3, die een ootmoedig hart in uwen boesem draegt, en een diep vernederend gevoel hebt van uwe natuurlyke ellende, en veelvuldig zielsgebrek: want uwe is het Koninckrijcke Godts, gy hebt deel aen de zalige heilgoederen van dat geestelyk Koningryk, het welk ik gereed stae om op te richten.

21. (*n*) Saligh zijt gy die nu hongert, en uit eene gevoelige erkentenis van uwe doemschuld, een hartelyk verlangen hebt *naer* de eeuwige *gerechtigheid*, welke de MESSIAS, volgens de belovte der Propheten, zal aenbrengen, Matth. V: 6: want gy fult daermede volkomen versadigt worden. (*o*) Saligh zijt gy die nu weent, en een hartelyk berouw hebt over uwe zonden: want gy

(*l*) Marc. 5: 30. (*m*) Matth. 5: 2. (*n*) Jes. 65: 13. (*o*) Jes. 61: 3. ende 66: 10.

ſult lacchen, en hartelyk verblijd worden, door de heilrijke gevolgen van eene volkomen vergeving.

22. (*p*) Saligh zijt gy wanneer u de menſchen haten, ende wanneer ſy u affcheyden, *uitbannen*, ende ſmaden, ende uwen name als quaet verwerpen en verfoeien, even als of gy pesten van het menschdom waert, om des Soons des menſchen wille, om de belydenis en voortplanting van mijn Euangelie.

23. Wordt niet moedeloos onder de vervolgingen. (*q*) Verblijdt u integendeel in dien dage, ende zijt vrolick, dat gy verwaerdigd wordt, om voor my en mijne zaek te lijden: want ſiet uw loon is groot in den hemel, naermate uw lijden zwaerer is, zal ook de vergelding in het volgend leven uitſtekender wezen. Laet het u niet vreemd voorkomen, wanneer gy van de ongelovige Joden vervolgd en mishandeld wordt: zy volgen hier in het voorbeeld hunner voorzaten: (*r*) want hare vaders deden diergelijcke den Propheten, die gezonden waren, om de Natie te verlichten en te verbeteren.

24. (*s*) Maer wee u gy rijcke, die, in tegenſtelling van de armen naer den geest, trotſche gedachten hebt van u zelven, en zonder eenig inzien in uwe natuurlyke ellende, u verbeeldt geens dings gebrek te hebben: want gy hebt uwen ingebeelden trooſt wech, en gene ware bemoediging te wachten.

25. (*t*) Wee u die, door eene ingebeelde eigene gerechtigheid, verſadigt zijt: want gy ſult in de eeuwigheid hongeren, wanneer gy te laet ondervinden zult, dat gy uwe ziel met asch gevoed hebt: Wee u die nu lacht, en u verblijdt in kwaed te doen: (*v*) want gy ſult in het volgend leven wanhopig treuren ende weenen.

26. Wee u wanneer alle de menſchen wel van u ſpreken, en de lieden dezer waereld u toejuichen. Dit zou een teeken zijn, dat gy den boſen lieden, met verachting

(*p*) Matth. 5: 11. 1 Petr. 2: 19. ende 3: 14. ende 4: 14. (*q*) Hand. 5: 41. (*r*) Hand. 7: 52. (*s*) Amos 6: 1, 8. (*t*) Jeſ. 65: 13.

ting van waerheid en deugd, zoekt te behagen: want hare vaders deden diergelijcke den valſchen Propheten, daer de predikers van waerheid en Godzaligheid gelasterd, geſmaed, en op allerlei wijzen mishandeld werden.

LUCAS teekent alle de zaligſprekingen niet aen, welke de Heiland heeft voorgeſteld. Hy voegt 'er ook het één en ander, by wijs van tegenſtelling, en ter verklaring by. Wy leren 'er uit, dat hy 's Heilands voorſtel niet woordelyk, maer alleen zakelyk opgeve.

By de acht eerſte zaligſprekingen Matth. V: 3 10, richtte de Heiland zijne tael tot de ganſche ſchaer, om het gemoedsbeſtaen en de hoedanigheden van zijne rechtgeaerte Volgelingen te beſchrijven. Maer de laetſte Matth. V: 11, 12, behelzende eene bemoediging tegen de vervolgingen, was byzonder betrekkelyk tot de Apostelen. Dit laetſte ſtuk breidt LUCAS nader uit vs. 22, 23, 26; en dit zal wel de reden wezen, dat hy vs. 20 zegge, de Heiland hebbe zijne oogen opgeſlagen over de Discipelen, wanneer Hy deze uitſpraken deed; hoewel 'er verſcheidene dingen in voorkomen, welke de ſchare in het algemeen raekten.

††. *Vervolgens teekent* LUCAS *die lievdeplichten hoofdzakelyk aen, welke de Godlyke Leeraer aen alle zijne toehoreren heeft voorgeſchreven, vs.* 27-49.

,. *Hy bepaelt zich alleen tot die lievdeplichten, welke wy aen onzen naesten verſchuldigd zijn, vs.* 27-38.

‡. *Het lievhebben der vyanden, vs.* 27, 28.

‡‡. *Het afzien van wederwraek, vs.* 29.

‡‡‡. *Eene algemene menſchenlievde, vs.* 30-36.

‡‡‡‡. *Zich te onthouden van een lievdeloos oordeel, vs.* 37.

‡‡‡‡‡. *Het uitoeffenen van weldadigheid, vs.* 38.

,,. *Er worden nog eenige merkwaerdige ſpreuken bygevoegd, vs.* 39-45.

,,,. *De laetſte aenmerking is deze, dat uiterlyke vertoningen, zonder waerachtige verbetering van het hart, niet kunnen baten, vs.* 46-49.

27. Maer ick ſegge ulieden alle, die hier thans te-

genwoordig zijt, en [*dit*] voorstel hoort, (*x*) Hebt lief uwe vyanden, beantwoordt het kwaed, het welk zy u aendoen, met weldaden. doet wel den genen die u haten.

28. Segent de gene die u vervloecken: ende (*y*) bidt voor de gene, die u gewelt doen en u vervolgen, dat zy mogen gezegend en bekeerd worden.

29. Onthoudt u van de wederwraek. (*z*) Den genen die u aen de éénе wange slaet, biedt oock de andere: ende bezit uwen geest altoos in zachtmoedigheid, laten 'er gene wraekzuchtige voornemens in uw hart opkomen. Verdraegt liever de éénе mishandeling na de andere; wanneer u iemand, by voorbeeld, eenen slag in het aengezicht geevt, betoont dan gereed te wezen, om zonder wraekzucht eenen tweeden slag te verdragen. Al worden de smaedheden nog zo zeer vermenigvuldigd; denkt 'er niet eens aen om kwaed met kwaed met te vergelden. Wanneer iemand u in rechten vervolgen wil, en beweert dat uw rok hem toekomt, betoont u dan gereed, zo de partijdige Richter u onbillyk veroordeelt, om niet alleen den rok, maer 'er zelvs den mantel by afteftaen; den genen die u in zulk een geval den mantel neemt, en verhindert oock den rock niet [*te nemen*]. Verg. Matth. V: 40.

30. (*a*) Maer geeft een yegelick die van u begeert: helpt hem naer uw vermogen, ende van de gene, die het uwe ter leen neemt, en eyscht niet weder, wanneer het niet in zijn vermogen is.

31. (*b*) Ende de hoofdsom van alle de zedelyke plichten, welke elk een mensch aen zijnen naesten verschuldigd is, kan in zeer weinige woorden te zamen getrokken worden; gelijck gy wilt, met reden wenscht, en billyk kunt begeeren, dat u de menschen, in onderscheidene gevallen, en in verschillende omstandigheden doen sullen, doet gy haer oock desgelijcks,

32. (*c*) Ende indien gy lief hebt, die u lief heb-

(*x*) Exod. 23: 4. Spr. 25: 21. Matth. 5: 44. Rom. 12: 20. 1 Cor. 4: 12. (*y*) Luc. 23: 34. Hand. 7: 60. (*z*) 1 Cor. 6: 7. (*a*) Deut. 15: 7. Matth. 5: 42. (*b*) Matth. 7: 12. (*c*) Matth. 5: 46.

hebben, wat danck en welken byzonderen lov hebt gy te wachten? want oock de grootste sondaers hebben lief de gene die haer lief hebben, zelvs de flechtste menschen hebben ook eene byzondere toegenegenheid, voor hunne vrienden en weldoeners.

33. Ende indien gy goet doet, den genen die u goet doen, wat danck hebt gy? welken byzonderen lov verdient gy in zulk een geval: want oock de sondaers en menschen van het flechtste flag doen het selve. Betoont daerom, dat gy met edeler gevoelens bezield zijt, door weldaden te bewijzen aen onbekenden en zelvs aen vyanden.

34. (*d*) Ende indien gy leent den genen, van welcke gy het geleende hoopt weder te ontfangen, wat danck hebt gy? en welken byzonderen lov verdient gy in zulk een geval? want oock de sondaers en de flechtste menschen leenen den sondaren, op dat sy evengelijcke weder mogen ontfangen.

35. Maer hebt uwe vyanden lief, ende doet goet aen zulken, die u mishandelen, ende leent sonder yet weder te hopen; ende uw loon sal groot zijn in de hemelen, ende gy sult betonen (*e*) kinderen en naervolgers des Allerhoogsten te zijn, die weldadig en langmoedig is over alle: want hy is goedertieren ook over de ondanckbare ende boose, zodat zelvs zijne vyanden deelen in de toeschikking van zijne gemene weldaden, Matth. V: 45.

36. Weest dan barmhertigh, gelijck oock uwe Vader, die in de hemelen woont, barmhertigh is. Volgt den weldadigen God na, in het oeffenen van onbepaelde goedheid.

37. (*f*) Ende en oordeelt niet lievdeloos over de zedelyke gesteldheid en de daden van uwen evenmensch, door zijne handelingen aen verkeerde beginselen en kwade oogmerken toe te schrijven, ende gy en sult ook van den

(*d*) Deut. 15: 8. Matth. 5: 42. (*e*) Matth. 5: 45 (*f*) Matth. 7: 1. Rom. 2: 1. 1 Cor. 4: 5.

eeuwigen Richter niet op eene gestrenge wijs geoordeelt worden: Verdoemt niet, ende gy en sult niet verdoemt worden: Laet los, weest inschikkelyk en toegevend, ende gy sult losgelaten, met inschikkelykheid en toegevendheid behandeld worden.

38. (*g*) Geeft milddadig, en u sal ook van God milddadig gegeven worden; een goede, neergedruckte, ende geschudde, ende overloopende mate van zegeningen sal men in uwen schoot geven: (*h*) want met de selve mate daer mede gylieden metet, sal ulieden wedergemeten worden. Naermate gy meerder lievde uitoeffent, zal God ook, naer die zelvde evenredigheid, zijne lievde aen u openbaer maken.

39. Ende hy seyde tot haer een gelijckenisse, (*i*) Kan oock wel een blinde eenen blinden op den wegh leyden? Sullen sy niet beyde in de gracht vallen? Even zo zullen ook de Pharizeeuwen zich zelve, en alle die hen blindelings naervolgen, in het verderv nederstorten. Verg. Matth. XV: 14.

40. (*k*) De discipel en is niet boven sijnen meester, een leerling kan niet vorderen of verwachten, dat het hem beter ga, dan zijnen Meester: maer een yegelick volmaeckt [*discipel*], sal zijn gelijck sijn meester. Wanneer ik derhalven gesmaed en gelasterd word, moeten mijne leerlingen en naervolgers zich niet bevreemden, dat zy ook op zoortgelyke wijs behandeld worden. Verg. Matth. X: 24, 25.

41. (*l*) Ende veroordeelt niemand lievdeloos; wat siet gy den splinter, die in uwes broeders ooge is; ende den balck die in uw' eygen ooge is, en merckt gy niet?

42. Ofte hoe kont gy tot uwen broeder seggen, Broeder, laet toe dat ick den splinter die in uw' ooge is uytdoe, daer gy selve den balck die in uw' ooge

(*g*) Spr. 10: 22. ende 19: 17. (*h*) Matth. 7: 2. Marc. 4: 24. (*i*) Jes. 42: 19. Matth. 15: 14. (*k*) Matth. 10: 24. Joh. 13: 16. ende 15: 20. (*l*) Matth. 7: 3.

ooge is, niet en ſiet? zult gy de geringſte gebreken van uwen naesten als met een vergrootglas beſchouwen, en ondertusſchen uwe eigene gebreken over het hoofd zien, offchoon zy, in vergelyking van die uwes broeders, zo veel groter zijn, als een balk groter is dan een ſplinter? Gy geveynſde, die op deze wijs te werk gaet, (*m*) doet eerſt den balck uyt uw' ooge, ende dan ſult gy beſien om den ſplinter uyt te doen, die in uwes broeders ooge is. Begint eerst met u zelven te verbeteren, dan zal het eerst tijd worden, om de gebreken van uwen broeder te beſtraffen.

43. Men kan de geaertheid der menſchen kennen aen hunne woorden en daden. Het is hier even eens gelegen, als met bomen en derzelver vruchten. (*n*) Want het en is geen goede boom, die quade vrucht voortbrengt; noch geen quade boom, die goede vrucht voortbrengt. Zo als de boom is zijn de vruchten, even zo is het ook gelegen met de menſchen, de goede brengen goede, en de kwade brengen kwade vrucht voort, in hunne geſprekken en daden.

44. Want een yegelick boom wort uyt ſijn eygen vrucht gekent, vermits elk vruchten voortbrengt, overeenkomſtig zijne geaertheid: (*o*) want men leeſt en plukt geen vijgen van doornen, noch men ſnijdt geen druyve van bramen.

45. (*p*) De goede menſche brengt op dezelvde wijs het goede voort uyt den goeden ſchat ſijns herten: ende de quade menſche brengt het quade voort uyt den quaden ſchat ſijns herten. (*q*) Want uyt den overvloet des herten ſpreeckt ſijn mont. Daer het hart vol van is, daervan loopt ook de mond over.

46. (*r*) Ende wat noemt gy my Heere, Heere. door my uitwendig met den mond te belijden voor den

(*m*) Spreuck. 18: 17. (*n*) Matth. 7: 17. ende 12: 33. (*o*) Matth. 7: 16. (*p*) Matth. 12: 35. (*q*) Matth. 12: 34. (*r*) Mal. 1: 6. Matth. 7: 21. ende 25: 11. Luc. 13: 25. Rom. 2: 13. Jac. 1: 22.

MESSIAS, en openlyk voor my en mijne zaek uit te komen? ende en doet niet het gene dat ick ſegge, zulk een uitwendige vertoning kan, zonder waerachtige verbetering van het hart, niet met al baten:

47. (s) Een yegelick die tot my komt, om zich als leerling by my te vervoegen, ende mijne woorden aendachtig hoort, ende deſelve doet, door mijne lesſen blijmoedig te gehoorzamen, ick ſal u toonen wien hy gelijck is.

48. Hy is gelijck een verſtandig menſche die een huys bouwde op eene vaste ſteenrots, ende groef, ende verdiepte in de aerde, tot dat hy de ſteenrots gevonden had, ende leyde het fondament op een ſteenrotze: als nu de hooge vloetquam, ſo ſloegh de waterſtroom tegen dat huys aen, ende en konde dat niet bewegen: want het ſtond vast en was op de ſteenrotze gegrondt.

49. Maer een iegelyk die mijne woorden verwerpt, dieſe wel gehoort, ende niet gedaen en ſal hebben, is gelijck een onbedachtzaem menſche die een huys gemaks halve, in een dal bouwde op de loſſe aerde ſonder fondament: tegen het welcke de waterſtroom aenſloegh; ende het viel terſtont, omdat het genen vasten grondſlag had, ende de val van dat ſelve huys was groot. Het gehele gebouw ſtortte in, met een verſchrikkelyk geweld.

Verg. XVIII Deel p. 139-141.

(s) Matth. 7: 24.

HET VII. KAPITTEL.

7. Binnen Capernaum terug gekomen zijnde, genas de Heiland den kranken dienstknecht van eenen Hoofdman over honderd, vs. 1-10.

1. NA dat hy nu alle sijne woorden voleyn-
digt hadde ten aenhooren des volcks, (*a*)
gingh hy in tot Capernaum.
2. Ende een dienstknecht van een seker Hooft-
man over hondert, die hem seer weert was, en in
welken hy zeer veel belang stelde, dodelyk kranck zijnde
lagh op sijn sterven.
3. Ende van Jesu en zijne verbasende wonderen
gehoort hebbende, sondt hy tot hem de Ouderlin-
gen der Joden, by welke hy zeer gezien was, hem bid-
dende dat hy wilde komen, ende sijnen dienst-
knecht gesont maken.
4. Dese nu tot Jesum gekomen zijnde, baden
hem ernstelick, seggende, Hy is weerdigh dat
gy hem dat doet.
5. Want hy heeft ons volck lief, doet ons grote
diensten, ende heeft selve ons de Synagoge ge-
bouwt, door zijne soldaten daertoe te gebruiken, en aen-
merkelyke kosten te doen.
6. Ende Jesus gingh met haer. Ende als hy nu
niet verre van het huys was, sondt de Hooftman
over hondert tot hem [*eenige*] vrienden, met alle
blijken van eenen zeer diepen eerbied, ende seyde tot
hem, Heere, en neemt de moeyte niet: want ick
en ben niet weerdigh dat gy onder mijn dack
soudt inkomen. Dit zou voor my, die van natuure

(*a*) Matth. 8: 5.

een zondaer ben uit de heidenen, eene al te grote eer wezen.

7. Daerom en hebbe ick oock my selven niet weerdigh geacht om tot u te komen, maer ik heb de ouderlingen verzocht om uwen bystand, ten behoeve van mijnen kranken knecht, te smeken, maer segt [*het*] met een woort, dit zal genoeg zijn, ende mijn knecht sal genesen worden. Ik ben van uw wonderdoend vermogen, waervan ik zeer vele proeven gehoord heb, volkomen verzekerd.

8. Want ick ben oock een mensche onder de macht [*van andere*] bevelhebbers gestelt, die in rang boven my verheven zijn, maer evenwel heb ik wederom het gebied over mindere personen, hebbende krijgsknechten onder my, ende ick segge tot desen, Gaet, ende hy gaet: ende daerenboven heb ik huisbedienden, die my gehoorzamen, en daerom zeg ik tot den anderen, Komt, ende hy komt: ende tot mijnen dienstknecht, Doet dat, ende hy doet [*het*]. Maer gy zijt aen niemand onderworpen, en voert zelvs een onbepaeld bewind over de gansche natuur, zodat voor u niets te wonderlyk zy.

9. Ende Jesus dit hoorende, verwonderde hem sijner, over de kracht van het geloov, het welk deze Hoofdman openbaer maekte, ende sich omkeerende seyde tot de schare die hem volgde, Ick segge ulieden, Ick en hebbe soo grooten geloove, als ik in dezen vreemdeling ontdek, selfs in Israël, onder het gansche Joodsche volk, niet gevonden.

Indedaed het karakter van dezen Romeinschen Hoofdman was zeer beminnelyk, en de kracht van zijn geloov zo groot, dat hy daerin alle de Joden overtrof; welke de Heer JESUS op zijne tochten, in de bediening van zijn Prophetisch ambt, ontmoet had. Vergel. XVIII Deel. p. 146, 147.

10. Ende die gesonden waren om den Heiland te verzoeken, dat Hy den kranken dienstknecht genezen wilde, wedergekeert zijnde in het huys van den Hoofd-

Hoofdman, vonden den voorheen krancken dienſtknecht volkomen geſont.

Er is by ons geen twijffel aen, of deze wonderdadige genezing van den kranken dienstknecht des Hoofdmans, te Capernaum, is dezelvde gebeurtenis, welke Matth. VIII: 5-13. verhaeld wordt. De omſtandigheden van tijd, plaets, en perſonen, zijn volmaekt dezelvde. — Het is waer, 'er is eenig onderſcheid, ten aenzien van ettelyke byzonderheden. Volgens MATTHÆUS kwam de Hoofdman zelvs tot den Heiland, maer volgens het verhael van LUCAS zond hy eerst de ouderlingen der Joden, en daerna kwamen eenigen van zijne vrienden tot den Heer JESUS. MATTHÆUS legt de woorden, welke de vrienden van den Hoofdman, volgens LUCAS, geſproken hebben, in den mond van den Hoofdman zelven. Naer de aenteekening van MATTHÆUS, zeide de Heiland tot den Hoofdman: *gae henen, en u geſchiede gelijk gy geloovd hebt;* maer van deze woorden maekt LUCAS in het geheel gene melding.

Dan de verhalen der beide Euangelisten laten zich zeer wel overéén brengen, op deze wijs. — Eerst zond de Hoofdman de Ouderlingen der Joden, welke hy zeer aen zich verplicht had, tot den Heiland, Hem biddende, dat Hy komen wilde, en den kranken dienstknecht door zijn wonderdoend vermogen gezond maken. De menschlievende JESUS bewilligde geredelyk in dit verzoek, en begav zich aenſtonds op weg. Dan eer Hy aen het huis van den Hoofdman gekomen was, zond deze eenige van zijne vrienden tot den Heiland, om Hem te verzoeken, dat Hy de moeite niet nemen wilde, van in perſoon te komen, vermits Hy maer één woord van almachtig bevel te ſpreken had, om den kranken dienaer oogenblikkelyk te doen herſteld worden, Luc. VII: 3-8. Dan de Heer JESUS ging evenwel voort. Toen de Hoofdman Hem zijn huis zag naderen, ging hy den Heiland eerbiedig te gemoet, en herhaelde in perſoon het verzoek, het welk hy reeds door zijne vrienden gedaen had, Matth. VIII: 5-9. De Heiland verwonderde zich over de kracht van 's mans geloov, verklaerde dat hy daerin de Joden ver weg overtrof; en bediende zich van

die gelegenheid, om de roeping der heidenen te voorspellen, Matth. VIII: 10-12. Daerop wendde Hy zich tot den Hoofdman, zeggende, *gae henen, en u geschiede gelijk gy geloovd hebt.* Op dat zelvde oogenblik, dat JESUS deze woorden sprak, werd de dienstknecht hersteld, Matth. VIII: 13; en toen de gemelde vrienden van den Hoofdman weder in zijn huis kwamen, vonden zy den dienaer, welken zy doodbrakende gelaten hadden, volkomen gezond, Luc. VII: 10.

ß. *Nadat de Heiland in Galilea gepredikt, en aldaer vele wonderen verricht had, deed Hy eene reis naer de delen van Judæa, Kap VII: 11 — VIII: 3.*

a. *Eerst verhaelt de Euangelist het gene te Nain is voorgevallen, vs. 11-50.*

A. *Des Heilands vertrek derwaerds vinden wy vs. 11.*

11. Ende het geschiedde op den volgenden [*dagh*], nadat Hy den kranken dienstknecht van den Romeinschen Hoofdman wonderdadig genezen had, dat JESUS Capernaum verliet, hy gingh nae een stadt genaemt Nain, gelegen in het ervdeel van Issaschar, op de grensen van Galilea en Samaria, in eene aengename landstreek, tusschen de gebergten Thabor en Hermon. Wanneer men uit Galileá naer Jerusalem reisde, nam men doorgaens den weg door deze Stad, om het gebied der Samaritanen en de ruwe gebergten te vermijden. De Heiland begav zich naer het gemelde Nain; ende met hem gingen vele van sijne discipelen, die Hem gewoonlyk volgden, ende een groote schare van menschen, die uit Capernaum, en de omliggende landstreken waren zaemgevloeid, om zijne leer te horen, en zijne teekenen te zien.

Denkelyk ging de Heiland thans naer Jerusalem, om één der hoge Feesten te vieren, en daerom mag men denken, dat de schaer onder den weg geduurig zy aengegroeid, door den toevloed der genen, die zich tot het zelvde oogmerk naer Jerusalem begaven. — Zo beschikte het de Godlyke Wijsheid, opdat de Heiland een groot aental getuigen van

zijne

zijne wonderen hebben mogt, die zijn gerucht alomme verbreiden zouden.

II. *Te Nain verrichtte de Heiland een verbasend wonderwerk, vs. 12-17.*

1. *Het wonderwerk zelve beschrijvt de Euangelist, vs. 12-15, en*
2. *De gevolgen daervan, vs. 16, 17.*

12. Ende als hy de poorte der stadt genaeckte, en zo gereed was om binnen te treden, siet daer, een doode wiert met een groot gevolg ter Stad uytgedragen, [*die*] een eenighgeboren sone sijner moeder [*was*], ende sy [*was*] weduwe, bitterlyk bedroevd over dit smertelyk verlies, ende een groote schare van menschen uit de stadt [*was*] met haer.

De Joden waren gewoon hunne doden buiten de steden te begraven, opdat de stank der lijken gene besmetting mogt veroorzaken. — Het lijk werd gevolgd door de treurige moeder, die de eerste was achter het zelve, naerdien de vrouwen van ouds de lijkstatie mede vergezelden. Voorts was 'er eene zeer grote menigte van volk achter het lijk. Misschien was de gemelde weduw eene vrouw van aenzien, zodat de gansche Stad over dit treurig sterfgeval getroffen, en eene grote menigte der burgeren daerdoor opgewekt ware., om hunne achting voor de bedrukte weduwe te betonen.

13. Ende de Heere, die reeds zo vele proeven van zijne Godlyke Alwetendheid en Almacht gegeven had, haer siende, wiert innerlick met ontferminge over haer beweegt, ende seyde tot haer, En weent niet, want ik ben gekomen om u grotelyks te verblijden.

14. Ende hy gingh toe, ende raeckte de bare aen, zonder zich te verontreinigen, naerdien Hy de besmetting van dezen doden zou wechnemen. De Joden waren gewoon, hunne doden te begraven op beddekers, welke op de draegbaer gelegd werden. De Heiland raekte het een en ander aen, om te tonen, dat Hy met dit lijk iets

byzonders voor had; (de dragers nu ſtonden ſtille,) verwonderd over deze zeldzame handelwijs, ende hy ſeyde, met een woord van almachtig bevel, Jongelingh, ick ſegge u, (*b*) Staet op en leevt.

15. Ende de doode ſat aenſtonds over eynde, op dat zelvde oogenblik, ende begon te ſpreken, ten blijke dat hy leevde; ende JESUS vorderde niet, dat deze jongeling Hem vergezellen zoude, als een ſprekend bewijs van zijne heerlykheid, maer hy gaf hem ſijne moeder.

16 Ende vreeſe bevinghſe alle, ende ſy verheerlickten Godt, met aenbidding en dankzegging, ſeggende, (*c*) Een groot Propheet, die verbaſende wonderen verricht, is onder ons opgeſtaen, ende (*d*) Godt heeft ſijn volck in gunst beſocht, door het zelve zulken buitengewonen man toe te ſchikken.

17. Ende dit geruchte van hem en zijne ontzettende wonderen gingh uyt in geheel Judea, ende verſpreidde zich ſpoedig in alle het omliggende lant.

C. *Het gerucht van dit wonderwerk gav aenleiding tot twee merkwaerdige gebeurtenisſen*, *vs.* 18-50.

1. *Het eerſte was de bezending, welke* JOANNES *de Doper, uit zijne gevangenis, aen den Heiland deed, vs.* 18-35.

—. *Deze bezending zelve vinden wy vs.* 18-23.

18. (*e*) Ende de diſcipelen Joannis des Dopers, die thans in de gevangenis zat, boodſchapten hem van alle deſe verbazende dingen, welke JESUS verrichtte.

19. Ende Joannes ſekere twee van ſijne diſcipelen tot hem geroepen hebbende, ſondtſe tot Jeſum, ſeggende, Zijt gy de gene die komen ſoude, de MESSIAS, welken de Propheten beloovd hebben, ofte verwachten wy nog eenen anderen?

20. Ende als de beide mannen, door den Doper afgevaerdigd, tot hem gekomen waren, ſeyden ſy, Joan-

(*b*) Hand. 9: 40. (*c*) Luc. 24: 19. Joh. 4: 19. ende 6: 14. ende 9: 17. (*d*) Luc. 1: 68. (*e*) Matth. 11: 2.

Joannes de Dooper heeft ons tot u afgesonden, seggende, Zijt gy die komen soude, ofte verwachten wy eenen anderen?

Er zijn die menen dat JOANNES zelvs getwijffeld hebbe, of JESUS wel de MESSIAS ware, zodat hy, schoon te voren van deze waerheid volkomen overtuigd, door de langduurigheid van zijne gevangenis, aen deze zaek hebbe beginnen te twijffelen, of dat de gemelde Boetgezant, schoon hy wel wist dat de verheven persoon, welken Hy gedoopt had, de CHRISTUS ware, evenwel heeft kunnen twijffelen, of die man, van welken hy in zijn gevangenis zo veel hoorde spreken, wel dezelvde persoon ware, welke hy gedoopt had. — Maer JOANNES was, door eene Godlyke Openbaring, al te zeer bevestigd in zijn geloov, omtrent de waerheid van JESUS Messiasschap, dan dat daer over by hem de minste twijffeling zou kunnen opkomen.

JOANNES deed deze bezending om zijner Discipelen wil, die door zijn onderwijs niet te overreden waren, dat JESUS de MESSIAS ware, maer zich in tegendeel ergerden over den groten opgang, welken de Heiland maekte, omdat Hy zich niet vertoonde als eenen aerdschen Koning, en hunnen meester niet uit de gevangenis verloste. — Er was derhalven voor hun geen beter weg tot overtuiging, dan dat eenigen tot JESUS gingen, om zijne leer te horen, en zijne daden te aenschouwen.

21. Ende in de selve ure, dat de afgezondenen van Joannes den Heiland de gemelde vraeg voorstelden, genas hy 'er vele, door zijn wonderdoend Alvermogen, van allerlei sieckten ende qualen, ende Hy wierp boose geesten uit, ende vele blinden gaf hy het gesichte.

22. Ende Jesus antwoordende seyde tot haer, Gaet henen ende boodschapt Joanni weder de wonderdadige dingen die gy gesien ende gehoort hebt, welke zo vele onlochenbare bewijzen zijn van mijne Godlyke zending, [*namelick*] (*f*) dat de blinde worden siende, de kreupele wandelen, de melaetsche ge-

(*f*) Jes. 29: 18, ende 35: 5. ende 61: 1.

reynigt worden, de doove hooren, de doode opgeweckt worden, den armen en den geringsten onder het volk het Euangelium verkondigt worden, gelijk 'er van den MESSIAS allerduidelykst voorspeld is, Jes. XXXV: 5, 6. LXI: 1.

23. Ende saligh is hy, die aen my en mijne geringheid naer de waereld niet en sal ge-ergert worden. De uiterlyke omstandigheden, in welke ik verkeer, zijn zeer gering, en hier uit nemen de Joden over het algemeen aenleiding om my te verwerpen, naerdien zy, volhens hunne aerdschgezinde vooroordeelen, eenen MESSIAS verwachten, die met al de pracht van eenen aerdschen Koning verschijnen zou. Raedpleegt met de Propheten, en gy zult bevinden, dat ik aen de kenmerken, welke zy van den MESSIAS gegeven hebben, volkomen beantwoorde.

Met dit antwoord zond de Heer JESUS de Discipelen van JOANNES *den Doper* terug. — Er is geen twijffel aen, of zy zullen hunnen Meester in zijne gevangenis een getrouw verslag gedaen hebben van alles, wat zy gezien en gehoord hadden, en JOANNES zal hen hier uit van alle bedenkingen, nopens JESUS Messiasschap, ontheven hebben.

——. *By die gelegenheid deed de Heiland eene zeer merkwaerdige redevoering over* JOANNES *den Doper, en den uitslag van zijnen dienst, vs.* 24-35.

/. *De Heer* JESUS *gav een uitmuntend getuigenis van* JOANNES *den Doper, vs.* 24-28.

†. *Eerst wijst de Heiland ontkennender wijs aen, waer voor men* JOANNES *niet te houden had, vs.* 24.

24. (g) Als nu de boden Joannis wechgegaen waren, om hunnen Meester in zijne gevangenis bericht van hun wedervaren te brengen, gav Hy een heerlyk getuigenis van Joannes den Doper, opdat de Joden van hem gene verkeerde begrippen maken mogten. Hy liet evenwel de

(g) Matth. 11: 7.

de afgezondenen eerst vertrekken, om zijnen vyanden alle stof tot laster te ontnemen; had JESUS dit getuigenis gegeven in het byzijn der gezanten van Joannes, dan zouden zijne vyanden gedacht en gezegd hebben, dat Hy met Joannes eene afspraek gemaekt had, om de één den anderen lovgetuigenis te geven, ten einde daer door des te groteren aenhang onder het volk te maken. Na dat derhalven de af gezondenen vertrokken waren, begon hy tot de schaaren, welke Hem thans omringden, van Joanne te seggen, Wat zijt gy uytgegaen in de woestijne te aenschouwen? Een riet dat van den wint gins ende weder beweegt wort?

25. Maer wat zijt gy uytgegaen te sien? Een mensche met sachte kleederen bekleedt? Siet, die in heerlicke kleedinge ende wellust zijn, die zijn in de Koninckliche hoven.

De Heiland spreekt den Boetgezant vry van twee ondeugden, welke in eenen Leeraer ten hoogsten zijn af te keuren, en van welke hy mogelyk, by sommigen, uit hoofde van dit gezantschap, zou verdacht worden.

Vooreerst van onstandvastigheid en wispeltuurigheid, vs. 24b: *wat zijt gy uitgegaen in de woestijne te aenschouwen? een riet het welk van den wind ginds en weder beweegd wordt?*

De Heiland spreekt hier zinbeeldig. — Het *riet*, zijnde een bekend watergewas, het welk aen den oever van de Jordaen in grote menigte groeide, is eene eigenaertige zinprent van onstandvastigheid en wispeltuurigheid, verg. 1 Kon. XIV: 15.* Het riet wordt door den wind ginds en herwaerds ligtelyk bewogen; even zo worden ook onstandvastige zielen, wanneer 'er een wind van valsche leer of verdrukking opkomt, zeer ligtelyk aen het wankelen gebracht. — Wanneer de Godlyke Leeraer zegt, *wat zijt gy uitgegaen in de woestijne te aenschouwen?* herinnert Hy der schare de vorige dagen, wanneer zy zeer veel werk gemaekt hadden van JOANNES, toen hy in de woestijne leerde en doopte. In dien tijd was 'er eene talrijke schaer van menschen, uit Jerusalem, geheel Judæa, en het land rondom de Jordane, tot JOANNES vergaderd, om zijne prediking aen

te horen, en van hem gedoopt te worden. Onder de toehorers van den Heiland waren 'er thans velen, die de prediking van JOANNES in de woestijne gehoord hadden. „ Waertoe, wil Hy zeggen, zijt gy voormaels uitgegaen „ naer de woestijne, alwaer JOANNES leerde en doopte? „ Wat meende gy daer te zien? hebt gy toen JOANNES „ beschouwd als een beweegbaer riet, als eenen wispeltuu- „ rigen man? hebt gy daerom zulke reisen gedaen? hebt „ gy u met zulken ongemenen toevloed naer de woestijne „ begeven, om eenen nieuwen Leeraer te zien, die, zon- „ der vaste beginselen te hebben, ongestadig was in zijne „ leer? immers neen. Gy hebt toen grote achting voor „ JOANNES gehad; en hoe hebt gy hem bevonden? hebt „ gy aen hem immer iets bemerkt, het welk naer onstand- „ vastigheid zweemde? heeft hy niet altoos dezelvde leer „ gepredikt? waren 'er in zijne gestrenge levenswijs niet „ vele bewijzen van de grootste standvastigheid? en is hy „ niet, om zijne verkleevdheid aen waerheid en deugd, „ in de gevangenis geworpen? — JOANNES is nog dezelv- „ de, die hy altoos geweest is, en zijne gevangenis heeft „ hem niet vervoerd, om de waerheid, welke hy voorheen „ geleerd en gepredikt heeft, te verlaten."

Wijders spreekt de Heiland den Boetgezant vry van wellust en dartelheid vs. 25: *maer wat zijt gy uitgegaen te zien, eenen mensch met zachte klederen bekleed?* — *Zachte en heerlyke klederen* zijn Vorstelyke en zeer kostbare klederen van purper en scharlaken. *Een mensch dan, met zachte klederen bekleed*, is een wellustig mensch, verslaevd aen een prachtig en overdadig leven. — Zodanig een was JOANNES niet geweest. Integendeel hy was meer dan gemeen gestreng in zijne levenswijs. Zijn voedsel en kleding was zeer gering, Matth. III: 4. Ook had hy zich nooit gedragen als een vleier, die, om zijne dartelheid te voeden, zich schikte naer de begrippen der menschen. In tegendeel, hy bestrafte de Pharizeeuwen met groten ernst, Matth. III: 7-12, en zelvs had hy zich niet ontzien, om den Koning HERODES het onbetamelyke van zijn bloedschandig huwelyk onder het oog te brengen, met dat gevolg, dat hy daerover

in

in den kerker geworpen ware. — Zulk slag van wellustige lieden zou men ook te vergeevsch in de woestijne gezocht hebben. *Ziet, die in heerlyke kleding en wellust zijn, die zijn in de Koninglyke hoven.* In de paleisen der Groten moet men zulke menschen zoeken, die op weelde en dartelheid gezet zijn, en daerom spreken en handelen, niet zo als de beginsels van eer en geweten mede brengen, maer zo als het hunne begunstigers gaerne horen en zien. Zulk één was JOANNES niet, hy hield zijn verblijv in de woestijne, en leidde eene zeer gestrenge levenswijs. Hy bestrafte en vermaende zonder aenneming des persoons.

††. *Daerna toont de Heiland stelliger wijs, voor welken groten en uitmuntenden man men* JOANNES *den Doper te houden had, vs.* 26-28.

26. Maer wat zijt gy uytgegaen te sien, toen gy u, in zulk eene grote menigte, naer de woestijne begeven hebt, alwaer Joannes predikte en doopte? Immers hebt gy hem beschouwd als een Propheet? Dit was hy ook indedaed. Ja ick segge u, oock veel meer dan een Propheet.

Het was een algemeen aengenomen begrip der Joden van dien tijd, dat 'er een der oude Propheten, voor en by de komst van den MESSIAS, verschijnen zou, verg. Joh. I: 21. Maer JOANNES was *veel meer dan een* der oude *Propheten*, ten aenzien van zijne bediening, en de wijs zijner prediking, vergel. vs. 28.

27. Dese is 't van welcken in de Godspraek van Maleachi geschreven is, (*h*) Siet ick sende mijnen Engel voor uw aengesicht, die uwen wegh voor u henen bereyden sal. Joannes is die Engel, die gezant, die de Voorloper van den MESSIAS wezen moest, om de gemoederen van het volk tot zijne komst voor te bereiden. Derhalven is hy meerder dan één der oude Propheten: want nimmer is de komst van iemand der oude Prophe-

(*h*) Mal. 3: 1. Marc. 1: 2.

ten zo lang te voren voorspeld. Daerenboven heeft niemand der oude Propheten de eer en het voorrecht genoten, om de Voorloper en wegbereider van den MESSIAS te zijn, en nog veel minder om den MESSIAS te zien, en met den vinger aen te wijzen.

28. Want ick segge en verzeker ulieden allerplechtigst, Onder alle de nakomelingen van Adam, die van vrouwen geboren zijn, en is niemant meerder Propheet dan Joannes de Dooper. Niemand heeft de waerheid van God, in het vervullen van zijne beloften zo duidelyk gezien, als Joannes. Hy heeft den MESSIAS, naer welken zo vele Propheten en rechtvaerdigen verlangd hadden, gezien, gedoopt, en aen het volk aengewezen; maer evenwel met dit alles, de minste in het Koninckrijcke Godts, is meerder dan hy. Zelvs de allerminste onderdaen van dat geestelyk Koningrijk, het welk ik stae op te richten, is meer bevoorrecht dan Joannes, omdat hy de werkelyke oprichting van dat Koningrijk aenschouwt, waervan Joannes slechts de aennaderende toekomst gepredikt heeft.

II. Wijders verhaelt de Heiland den verschillenden uitslag van JOANNES *prediking*, *vs.* 29-35.

†. *De verschillende uitslag van* JOANNES *prediking wordt vs.* 29, 30. *voorgesteld.*

De meeste Uitleggers zijn van oordeel, dat LUCAS vs. 29, 30, by wijs van eene tusschenreden, bericht geve van het uitwerksel, het welk 's Heilands getuigenis, omtrent JOANNES den Doper, op de gemoederen van zijne toehoreren gehad hebbe. Maer vs. 30. spreekt de Heer JESUS zeer duidelyk van vorige dagen, in welke de Joden den dienst van JOANNES den Doper verworpen hebben, en vs. 29 is onmiddelyk aen vs. 28. verbonden, ten blijke dat de Heiland in zijne redevoering voortgae.

29. Ende, ten opzichte van zommigen, heeft de dienst van Joannes eene goede uitwerking gehad: want alle het gemeene volck der Joden [*hem*], Joannes den Doper namelyk

melyk, hoorende, ende zelvs de tollenaers, die voor het slechtste zoort van menschen gehouden werden, en met den Doop Joannis gedoopt waren, ten vertoge dat zy berouw hadden over hunne zonden, en vergeving begeerden, rechtveerdigden Godt, zy roemden Gods rechtvaerdigheid en trouw, zy erkenden, dat God zijne belovte, omtrent den Verlosser van zondaren, begon te vervallen.

30. Maer zulk een goed gevolg heeft de prediking van Joannes niet gehad by de Opperhoofden der Joden: want de trotsche Phariseen ende de werkheilige Wetgeleerde hebben den minzamen raet Godts, hen door den mond van Joannes vriendelyk vermanende, om te ontvlieden van den toekomenden toorn, tegen haerselven, tot hun eigen verderv, en tot verzwaring van hun oordeel, met versmading en beschimping verworpen, van hem niet gedoopt zijnde, zy kwamen wel tot Joannes, om van hem gedoopt te worden, Matth. III: 7, maer vermits zy zijne leer, welke geloov en bekeering vorderde, niet wilden aennemen, heeft de Boetgezant met reden geweigerd om hen te dopen.

††. *By deze gelegenheid teekende de Heiland de dwaesheid en boosheid der Joodsche Overheden, in eene eigenaertige gelykenis, vs.* 31-35.

‡. *De gelykenis zelve vinden wy vs.* 31, 32.

31. (*i*) Ende de Heere seyde vervolgens, By wien sal ick dan de menschen van dit geslachte, byzonder de Pharizeeuwen en Wetgeleerden, die den raed van God, in de prediking van Joannes, smadelyk verworpen hebben, vergelijcken? ende wien zijn sy gelijck? Zy zijn zo moetwillig en godvergeten boos, dat 'er huns gelyken bykans niet te vinden zijn.

32. Sy zijn gelijck de kinderen, die op de merckt sitten, ende malkanderen toeroepen ende

(*i*) Matth. 11: 16.

seggen, Wy hebben u op de fluyte gespeelt, ende gy en hebt niet gedanst: Wy hebben u klaeglieden gesongen, ende gy en hebt niet geweent.

De meeste Uitleggers vatten deze gelykenis zo op, dat zy in den letter eenen hoop kinderen vertone, die op eene markt of andere openbare plaets te zamen spelen, en nu eens, om eenen vreugdetijd te verbeelden, op de fluit spelen, terwijl anderen daerby dansen, dan eens, om een klaegfeest te vertonen, klaegliederen zingen, waerby anderen wenen. Maer in zulken hoop van kinderen zijn wel eens stijvhoofdigen, die van andere gedachten zijn dan hunne speelmakkers, zodat zy op het spelen der fluit niet dansen, noch op het zingen van klaegliederen wenen willen.

Op dezen grond vertonen zulken onder de kinders, die op de fluit speelden, den Heer JESUS, voor zo ver Hy, door de verkondiging van het Euangelie, en eenen vriendelyken omgang met menschen, de Joden op eene lievlyke wijs tot het geloov poogde te bewegen. JOANNES daerentegen was, in zijne gestrenge levenswijs, en ernstige boetpredicatien, gelijk aen zulke kinderen, die klaegliederen zingen. — Maer de Joden, byzonder de Pharizeeuwen, hadden zich noch met JOANNES, noch met den Heiland, willen vereenigen. Zy hadden niet willen dansen, toen de Heer JESUS op de fluit van het Euangelie speelde; zy hadden den Heiland, om zijne gemeenzame verkeering met allerlei menschen, gelasterd. Zy hadden niet willen wenen, toen JOANNES klaegliederen zong; zy hadden zijne gestrenge prediking en levenswijs ten hoogsten veroordeeld, en hem gelasterd, als iemand die van den duivel bezeten was.

Op deze wijs hebben wy het ook begrepen, by de gelykluidende plaets van MATTHÆUS, XVIII Deel. p. 206, 207. — Evenwel hebben wy by nader inderken bemerkt, dat deze opvatting aen grote zwarigheden onderworpen zy. De fluitspelende en klaegliederenzingende kinders zouden den Héer JESUS, en JOANNES den Doper verbeelden, maer de letter der gelykenis vertoont ons kinderen op de markt, van welke dan klaegliederen gezongen zijn, en dan wederom

derom op de fluit gespeeld is: want zy zeggen, *wy hebben u op de fluit gespeeld, en wy hebben u klaegliederen gezongen.* Nu blijkt niet evenwel, uit de gelykenis en de toepassing daervan, dat men door de spelende kinderen, die aen hunne medemakkers verwijten, dat zy niet hebben willen dansen noch wenen, niet JOANNES *den Doper* en den Heiland verstaen moet, maer de menschen van het toenmalig geslacht. Trouwens, de Heiland wil de hardnekkigheid der Pharizeeuwen afbeelden, die den raed van God verworpen hadden. Hy vraegt daerom: *by wien zal ik dit geslacht vergelyken?* daerop volgt, *zy zijn gelijk de kinderen enz.*; derhalven vertonen de kinders, die op de fluit spelen, en klaegliederen zingen, niet den Heer JESUS en JOANNES *den Doper*, maer de Joden en byzonder de Pharizeeuwen. De Joden komen dan voor als doende, maer JESUS en JOANNES als lijdende. — Daerenboven schijnt het niet zeer voegzaem, dat de ernstige prediking van JOANNES, en den Godlyken Leeraer, by een kinderspel vergeleken worde. — Eindelyk, om 'er niet meer by te voegen, tusschen den aert der prediking van den Heer JESUS en van JOANNES *den Doper* was zulk een wezenlyk verschil niet, dat de één als een fluitspeler, en de ander als een zanger van klaegliederen, kon afgebeeld worden.

Anderen zijn daerom op de gedachten gekomen, dat de Pharizeeuwen en Wetgeleerden de onderwerpen zijn van deze gelykenis, waervan zy zich den letter op de volgende wijs voorstellen. Onder eenen gemengden hoop van kinderen, vermaken zich de meeste met kinderspelen; maer 'er zijn ook andere onder, die, wegens hun meer gevorderd begrip, in dat spel niet willen delen. Zommige spelen op de fluit, om een vreugdefeest, en andere zingen klaegliederen, om een rouwmael naer te bootsen. Maer die kinders, die meer in verstand gevorderd zijn, willen hen' niet vergezellen, dansen noch wenen. Dit geeft aenleiding, dat de eerste tegen de laetste zeer verbitterd worden, zodat zy tegen hen met scheld- en lasterwoorden uitvaren. — Vat men het op deze wijs, dan is het oogmerk der gelykenis te vertonen, hoe de Pharizeeuwen en Wetgeleerden den raed van God tegen zich verworpen

hadden, in de prediking van JOANNES *den Doper*, en nog bleven verwerpen, in de prediking van JESUS, terwijl hunne uitwendige Godsdienstigheid niets anders was, dan een lichaem zonder ziel, een louter guichelspel.

De Heiland vergelykt de Pharizeeuwen en Wetgeleerden by speelende kinderen, die vreugdefeesten en rouwmalen naerbootsen. Door dit kinderspel kan men de Godsdienstverrichtingen der Pharizeeuwen verstaen, waerin zy slechts uiterlyk het loffelyk voorbeeld der gelovige Vaderen naervolgden. Hunne gelovige voorvaders hadden God oprechtelyk gediend, voornamelyk op plechtige tijden, zo van blijdschap op de hoge Feesten, als van vasten en geween. Maer nu was de Godsdienst, by de Pharizeeuwen en Wetgeleerden, zodanig verbasterd, dat zelvs de plechtigste feesttijden by hen, even als enkel spel, gevierd wierden. — Wanneer de Heiland de kinderen voorstelt, als speelende op de markten, mag men denken aen openbare plaetsen, in welke de Godsdienst verricht werd, de Synagogen namelyk en den Tempel.

Door de metgezellen der speelende kinderen worden dan JOANNES *den Doper* en de Zaligmaker bedoeld. Deze komen hier voor, als de gezellen der Pharizeeuwen en Wetgeleerden, omdat deze verblinde menschen, noch in JOANNES, noch in den Heer JESUS iets verhevens erkenden, en hen althans niet meer of beter achtten, dan zy zelve waren. Zy namen het daerom zeer euvel op, dat noch JOANNES noch de Heiland den Godsdienst op dezelvde wijs als zy verrichtten.

Eerst zeggen zy: *wy hebben op de fluit gespeeld, en gy helt niet gedanst.* — Het fluitspelen kan eene afbeelding zijn van den uitwendigen Godsdienst, zo als dezelve door de Pharizeeuwen op de hoge Feesten verricht werd, Amos V: 21-23. Maer hunne gansche Godsdienstoeffening was louter kinderspel. Zy handelden even als de kinders, die op de fluit willen spelen, om een vreugdefeest naer te bootsen, maer ondertusschen een wild geluid maken, zonder eenig verstandig oogmerk te hebben. — Dit wilden zy, dat JOANNES *de Doper* zou naervolgen. Wanneer hy hen tot

boet-

boetvaerdigheid aenmaende, om zich tegen de komst van den MESSIAS voor te bereiden, fpraken zy hem tegen, zich naer hunne vleefchelyke vooroordeelen verbeeldende, dat de MESSIAS hun aerdfche vreugde en voordeelen verfchaffen zoude. Maer JOANNES had niet gedanst, hy had hen opgewekt tot ootmoed en boetvaerdigheid. Daerom waren zy verbitterd op den Boetgezant, en fcholden hem als iemand, die den duivel had.

Niet minder hadden zy zich geftoten aen den Heiland en zijne prediking. Dit wordt op deze wijs voorgefteld: *wy hebben u klaegliederen gezongen, en gy hebt niet geweend.* — Het *zingen van klaegliederen* vertoont het huichelachtig gedrag der Pharizeeuwen, in tijden van rouw en vasten, wanneer zy een droevig gelaet vertoonden, en hunne aengezichten mismaekten, Matth. VI: 16. Dit alles was enkel kinderfpel, naerdien 'er by hen gene ware verootmoediging plaets had. — Zy wilden dat JESUS wenen zou, en hen in deze geveinsde vertoningen van boetvaerdigheid naervolgen. Daerom waren zy zeer geërgerd, dat de Heiland zo gemeenzaem en vriendelyk omging met de tollenaren en zondaren. Dit maekte hen zo verbitterd, dat zy Hem uitfcholden voor eenen vraet en wijnzuiper, eenen vriend van tollenaren en zondaren.

‡. *Deze gelykenis wordt met eigenlyke woorden nader verklaerd, vs.* 33-35.

33. (*k*) Want Joannes de Dooper is gekomen, en openlyk als Leeraer verfchenen, noch broot etende, noch wijn drinckende. Hy heeft zich van maeltijden en vreugdefeesten onthouden, zijne levenswijs was zeer geftreng en ingetogen, ende gy zijt daeraen grotelyks geërgerd, zo dat gy hem lastert en fegt, Hy heeft den duyvel. Een bofe geest heeft hem naer de woestijne gedreven, en maekt hem zo naergeestig.

34. De Sone des menfchen is gekomen, etende

(*k*) Matth. 3: 4. Marc. 1: 6.

ende drinckende, Hy verschijnt op maeltijden en vreugdefeesten, Hy verkeert gemeenzaem en vriendelyk met tollenaren en zondaren, ende dit ergert u ook, omdat Hy zich niet schikken wil naer uwe geveinsdheid; zelvs lastert gy hem en segt, Siet daer een mensche [*die*] een vraet ende wijnsuyper [*is*], een vrient van tollenaren ende sondaren.

35. Doch, wat de boosaertige Pharizeeuwen al lasterende zeggen mogen, de opperste Wijsheyt is vry verklaerd van dezen laster, en gerechtveerdigt geworden van alle hare kinderen en leerlingen. Alle mijne naervolgers, die gemeenzaem met my verkeeren, zullen dezen laster eenparig wederspreken, en alle, die een recht inzien hebben in het oogmerk van mijne zending, zullen erkennen, dat mijne levenswijs zeer wijsselyk zy ingericht.

2. *De andere merkwaerdige gebeurtenis vinden wy vs.* 36-50.
—. *De aenleiding wordt ons opgegeven, vs.* 36.

36 (*l*) Ende een der Phariseen badt den Heer JESUS, en verzocht hem op het vriendelykste, dat hy des avonds, wanneer men in het Oosten gewoon was lievdemalen te houden, met hem ate: ende ingegaen zijnde in des Phariseen huys sat hy aen.

Wie was deze Pharizeeuw, die den Heiland ten maeltijd nodigde? wy lezen uit vs. 40, 43, 44, dat zijn naem SIMON geweest zy. Uit dezen naem hebben zommigen aenleiding genomen om te denken, dat hy dezelvde zy met Simon den melaetschen, in wiens huis de Heiland, door eene vrouw, tot eene voorbereiding van zijne begravenis gezalvd is, Matth. XXVI: 6, 7. Maer 'er is zulk een blijkbaer onderscheid, tusschen beide die gevallen, zo ten aenzien van den gastheer, den tijd wanneer, de vrouw welke de zalving verrichtte, het oogmerk dezer zalving, als van vele andere omstandigheden, dat dit begrip van zelvs vervallen moet.

(*l*) Matth. 26: 6. Marc. 14: 3. Joh. 11: 2. ende 12: 3.

Wat bewoog den Pharizeeuw, om JESUS ten maeltijd te verzoeken? zou hy het gedaen hebben uit eerbied en toegenegenheid, omdat hy gevoelig getroffen was, door het verwijt van den Heiland, dat de onbuigzame lieden van zijnen aenhang den raed van God tegen zich verworpen hadden vs. 30? Maer deze man openbaerde zijn hatelyk bestaen, in het boosaertig veroordeelen van JESUS handelwijs, te gelijk met de kracht van zijn ongeloov vs. 39. Voeg 'er by, dat hy den Heiland die beleefdheden niet aendeed, welke men anders gewoon was aen gasten te bewijzen, vs. 44-46. — Het is ons daerom zo voorgekomen, dat hy den Godlyken Leeraer, enkel uit nieuwsgierigheid, verzocht hebbe, om den man, van welken zo veel gerucht uitging, van naby te ontmoeten en te leren kennen.

——. *De merkwaerdige gebeurtenis zelve wordt omstandig beschreven, vs. 37-50.*

I. Eene zekere vrouw bewees hare lievde en hoogachting aen den Heiland, vs. 37, 38.

37. Ende siet, een zekere vrouwe in de stadt Nain, alwaer de Heiland thans verkeerde, welcke een sondaresse was, een ontuchtig vrouwspersoon, die, wegens hare bekende onkuisheid, ter kwader naem stond: vergel. Joh. VIII: 3, 11, wilde den Heiland een kennelyk blijk geven van hare lievde en hoogachting: want verstaende dat hy in des Phariseen huys aensat, bracht een alabaster-flessche met salve.

38. Ende staende achter aen sijne voeten, terwijl Hy aen de tafel aenlag, weenende, begon sy sijne voeten nat te maken met tranen: ende sy droogdese af met het hayr van haer hooft, ende kuste sijne voeten, ende salfdese met de salve.

De Joden droegen gene kousen, en deden hunne voetzolen uit, wanneer zy gingen eten. Nu stond deze vrouw achter de voeten van JESUS, welke van het tafelbeddeken afstaken. Zy besproeide zijne voeten al wenende met hare tranen, en droogde dezelve af met haer hoofdhair, het

welk, naer de gewoonte der treurigen, los van hare fchouderen hing. Ook kuschte zy zijne voeten, en zalvde dezelve met de zalv uit de alabaster flesfche. — Ondertusfchen was zy niet gekomen, om 's Heilands voeten op de gezegde wijs te wasfchen en te zalven. Men was gewoon het hoofd der gasten te zalven; maer dit had de Pharizeeuw verzuimd vs. 46. De zondares wilde dit vergoeden, maer achter JESUS ftaende, rekende zy deze eer te groot, haer gemoed fchoot zo vol, dat 'er een regen van tranen uit hare oogen op JESUS voeten nederdaelde; deze droogde zy met hare hairlokken af; en vergenoegde zich, met 's Heilands voeten te zalven.

Deze zondares gav de duidelykfte proeven van boetvaerdigheid, gepaerd met geloov en lievde. — Zy zag nu het grouwzame van haer wangedrag, met fchaemte en zelvsverfoeijing, en de overdenking daervan perstte haer eenen vloed van tranen uit de oogen. — Zy kwam gelovig en met vertrouwen tot den Verlosfer, en in haer geval, kon zy gene fterker blijken van hare lievde geven, dan door het kusfchen en zalven van 's Heilands voeten.

II. Het gedrag van deze vrouw werd door den gastheer lievdeloos veroordeeld, vs. 39.

39 Ende de Pharifeus, die hem genoodt hadde, [*fulcks*] fiende veroordeelde en den lievderijken JESUS en de boetvaerdige zondares. Hy dacht heimelyk in zijn hart, en fprack by hemfelven, feggende, (*m*) Defe, indien hy een Propheet ware, foude wel weten wat ende hoedanigen vrouwe defe is, die hem aenraeckt, dat zy eene vrouw is van een allerfchandelykst gedrag: want fy is een ontuchtige fondareffe. Wist JESUS dit, dan zou hy haer niet eens toelaten, om hem aen te raken, en nog veel minder, om zijne voeten te kusfchen en te zalven.

Welk een lievdeloos en trotsch beftaen? Was hy in de plaets

(*m*) Luc. 15: 2.

plaets van JESUS geweest, hy zou de zondares, zonder eenig mededogen, voor het hoofd gestoten en wechgejaegd hebben. — Ondertusschen was hy voor een Pharizeeuw nog al zeer bescheiden. Hy doet gene verwijtingen, noch aen den Heiland, noch aen de zondares. Alleenlyk besluit hy by zich zelven, dat JESUS geen Propheet wezen moest.

III. De Heer JESUS *verdedigde het gedrag van deze vrouw, vs.* 40-50.

†. Eerst spreekt Hy tot den Pharizeeuw, door eene eigenaertige gelykenis, vs. 40-47.

‡. De gelykenis wordt voorgesteld, vs. 40-43, *en*

‡‡. toegepast, vs. 44-47.

40. Ende Jesus antwoordende seyde tot hem, Simon, ick hebbe u wat te seggen De Heiland wilde de verkeerde gevolgtrekking van den Pharizeeuw ongevoelig wederleggen, en tevens aentonen dat Hy wist, wat de Pharizeeuw gedacht had, ten betoge dat Hy meer dan een Propheet ware. Ende de Pharizeeuw was gereed om te horen; hy sprack, Meester, segt het.

41 [*Jesus seyde,*] Een seker schultheer hadde twee schuldenaers. Beide waren zy geheel onvermogende om te betalen. De schuld van den eenen was tienmael zo groot, als die van den anderen, de een was schuldigh vijf hondert penningen, ende de ander vijftigh.

42. Ende de schuldheer schold hun beiden volkomen kwijt; want als sy niet en hadden om te betalen, scholdt hy het haer beyden quijt. Segt dan, wie van desen sal hem meer lief hebben?

43 Ende Simon antwoordende seyde, Ick achte dat hy 't [*is*], dien hy het meeste quijtgescholden heeft: want by dezen zijn de drangreden tot dankbaerheid tienmael zo groot, als by den anderen. Ende hy seyde tot hem, Gy hebt recht geoordeelt.

44. Ende de Heiland wilde den Pharizeeuw onder het oog brengen, dat 'er een verbasend onderscheid was tusschen

zijne lievdebewijzen, en die van de boetvaerdige zondares; hy hem daerom omkeerende nae de vrouwe, welke achter Hem stond, seyde tot Simon, Siet gy dese vrouwe? Ick ben in uw huys gekomen; water en hebt gy niet tot mijne voeten gegeven: maer dese heeft mijne voeten met tranen nat gemaeckt, ende met het hayr hares hoofts afgedroogt.

45 Gy en hebt my geenen kus gegeven: maer dese, van dat sy ingekomen is, en heeft niet afgelaten mijne voeten te kussen.

46. Met olie en hebt gy mijn hooft niet gesalft: maer dese heeft mijne voeten met salve gesalft.

Het was zekerlyk een schijn van beleevdheid, dat de Pharizeeuw den Heer JESUS ten maeltijd verzocht had, maer met dit alles, kwam het niet voort uit de rechte beginselen; ook bewees hy Hem niet eens de gewone blijken van achting. — In het Oosten laet de Gastheer water aenbrengen, opdat de gasten hunne voeten wasschen, Richt. XIX: 21, en wanneer hy iemand eene byzondere achting bewijzen wil, wascht hy hem in eigen persoon de voeten. Het een en ander had de Pharizeeuw verzuimd. Maer de zondares had de voeten van den Heiland met hare tranen gewasschen. — In het Oosten is men gewoon, de gasten, tot een teeken van achting en toegenegenheid, met eenen lievdekus te verwelkomen, en hun hoofd met welriekende oly te zalven. Dit had de Pharizeeuw al mede verzuimd, maer de zondares had het vergoed. Derhalven had zy veel meerder en groter blijken van lievde tot JESUS gegeven, dan hy.

47. Daerom segge ick u Simon, ter uwer beschaming en ter harer bemoediging, Hare sonden zijn [*haer*] vergeven die vele waren, want sy heeft veel lief gehadt, hare grote lievde is een blijk van haer geloov, waerdoor zy de vergeving der zonden is deelachtig geworden, even gelijk de schuldenaer in de gelykenis, welken het meest was kwijtgescholden, ook het meest heeft liev gehad, maer dien weynigh vergeven wort, die gene ver-

vergeving zoekt, en zich verbeeldt dat hy dezelve niet nodig hebbe, gelijk gy, die heeft weynigh lief.

††. *Daerop wendde de Heiland zijne aenspraek tot de boetvaerdige zondares, vs. 48-50.*

‡. *De aenspraek aen deze vrouw was kort, maer zeer nadrukkelyk, vs. 48.*

‡‡. *Evenwel had zy verkeerde uitwerkselen by de overige gasten, vs. 49.*

‡‡‡. *Dit gav aenleiding, dat de Heiland haer nog eens op eene zeer minzame wijs bemoedigde, vs. 50.*

48. Ende hy feyde tot haer, (*n*) Uwe fonden, hoe veelvuldig en grouwzaem zy ook wezen mogen, zijn [*u*] genadig vergeven. Deze uitspraek hoorde zy, met alle aendoeningen van blijdschap en dankbaerheid.

49. Ende de overige gasten, die aen de tafel van Simon mede aenfaten begonden te feggen by haerfelven, (*o*) Wie is defe die oock de fonden vergeeft? Welk een flechthoofd is deze man, dat hy zich een meer dan menschelyk gezach aenmatigt? niemand heeft macht om de zonden te vergeven, dan God alleen.

SIMON zelvs sprak geen woord Wy mogen 'er uit besluiten, dat de gelykenis en de verdere redeneering van den Heiland hem voorzichtiger gemaekt hebbe. — Ook verhaelt de Euangelist niet, dat de Heiland de ongunstige gedachten der overige gasten wederlegd hebbe; trouwens Hy had, in zijne vorige redeneering, reeds kennelyke blijken gegeven, dat Hy alwetend, en gevolgelyk veel meer dan een Propheet ware.

50. Maer hy feyde tot de vrouwe, op eenen zeer vriendelyken toon, Uw geloove heeft u behouden; uw geloov, waervan gy zulke allerduidelykste bewijzen gegeven hebt, is het middel geweest waer door, en de weg, langs welken gy behouden zijt, gaet henen in vrede, met een vrolyk hart en een gerust geweten,

(*n*) Matth. 9: 2. (*o*) Matth. 9: 3.

HET VIII. KAPITTEL.

I. Van Nain zette de Heiland zijne reis voort, door de steden van Judæa, vs. 1-3.

1. ENde het geschiedde daer na, als de Heiland de Stad Nain verlaten had, dat hy reysde door Judæa, van d'eene stadt ende vlecke tot d'ander, predikende ende verkondigende het Euangelium van het Koninckrijcke Godts: ende de twaelve, die naderhand zijne Apostelen geworden zijn, [*waren*] met hem,
2. (*a*) Ende op deze reis werd Hy vergezeld van sommige gelovige vrouwen, die door zijn wonderdoend Alvermogen van boose geesten ende kranckheden genesen en daerdoor bewogen waren, om Hem als den MESSIAS te eerbiedigen. [*namelick*] Maria, afkomstig van Magdala, en daerom genaemt Magdalene, (*b*) van welcke seven duyvelen op 's Heilands almachtig bevel uytgegaen waren,
3. Ende de weduw Joanna, voormaels de huysvrouwe Chuze des Rentmeesters Herodis, ende Susanna, ende andere vele, die hem dienden van hare goederen, en, vermits Hy van alles ontbloot was, door hare lievdegaven onderfteunden.

(*a*) Matth. 27: 55, 56. (*b*) Marc. 16: 9.

4. Vs.

γ. Vs. 4-56. verhaelt de Euangelist, wat de Heiland, in Galilea wedergekeerd zijnde, aldaer verricht hebbe.

a. De Godlyke Leeraer stelde eene zeer eigenaertige gelykenis voor, vs. 4-18.

a. De gelykenis zelve vinden wy vs. 4-8, en

b. De nadere verklaring daervan, vs. 9-18.

Deze gelykenis van den zaedzaeier ontmoeten wy ook Matth. XIII: 3— en Marc. IV: 2—.

Onze LUCAS hecht dit verhael zo onmiddelyk aen het gene hy, van 's Heilands omreis door de steden en vlekken van Judæa, heeft aengeteekend vs. 1-3, dat men in den eersten opslag denken zou, de Godlyke Leeraer hebbe de hier gemelde gelykenis op die omreis voorgesteld. — Maer uit Marc. IV: 1, is het blijkbaer, dat de Heiland deze gelykenis aen de zee van Galilea, in de nabuurschap van Capernaum, hebbe uitgesproken. Wy besluiten 'er uit, dat de Verlosser, na de omreis door Judæa, vs. 1-3. vermeld, in Galilea zy wedergekeerd. — Ondertusschen is het twijffelachtig, of de gelykenis van den zaedzaeier, by MATTHÆUS Kap. XIII. aengeteekend, met die, van welke LUCAS en MARCUS spreken, gelyktydig en op dezelvde plaets zy voorgesteld. Er is namelyk onder de Uitleggeren, die de beide gebeurtenisfen onderscheiden, en menen dat de Heiland de gelykenis van den zaedzaeier tweemalen, op verschillende tijden en plaetsen, hebbe uitgesproken. Dan een opzettelyk onderzoek van deze zaek zou ons al te ver afleiden.

4. (*c*) Als nu een groote schare aen de Galileesche zee byeenvergaderde, ende sy van alle steden tot hem quamen, om zijne leer te horen, en zijne wonderen te aenschouwen, so plaetste Hy zich in een schip, om des te beter gehoord en minder belemmerd te worden; en de menigte stond voor Hem op den oever, Marc. IV. 1. Toen seyde hy onder anderen door gelijckenisse,

(*c*) Matth. 13: 8. Marc. 4: 2.

5. Een zeker zaeyer gingh uyt op zijnen akker, om
sijn zaet in het omgeploegde land te zaeyen: ende als
hy zaeyde, viel het een deel by den wegh, ende
op het hard betreden voetpad, het welk langs of door zijnen
akker liep. Het natuurlyk gevolg was, dat dit gedeelte van
het zaed door de voorbygangers wiert vertreden, ende
de vogelen des hemels aten dat op, vermits het geheel bloot lag.

6. Ende het ander viel op een steenrotze, daer
te weinig aerde was, om genoegzame wortelen te maken:
ende schielyk opgewassen zijnde is het verdorret,
om dat het geen vochtigheyt en hadde, zodat het
door de hitte verteerd wierd.

7. Ende het ander deel van het zaed viel in 't midden van zulke plaetsen, alwaer de doornen en distelen
derzelver stofzaed in het wilde gestrooid hadden: ende
de doornen met het goed zaed mede opwassende verstickten het selve, zodat 'er gene vruchten van voortkwamen.

8. Ende het ander viel op de goede en wel toebereide aerde: ende opgewassen en tot rijpheid gekomen
zijnde, bracht het hondertvoudige vrucht voort.
Dit seggende riep hy met eenen byzonderen nadruk
uit, Wie ooren heeft om te hooren, en begerig is
om te leren, die hoore met de vereischte opmerking naer
deze gelykenis, en overdenke aendachtig de verhevene zedenles, welke daerin ligt opgesloten. Die begerig is om
gewichtige waerheden te leren, en deze gelykenis behoorlyk nadenkt, kan 'er ligtelyk den zin van begrijpen.

9. (*d*) Ende sijne discipelen, die tot dus ver onder
den gemengden hoop der toehoreren gestaen hadden, in het
gemelde vaertuig tot by den Heiland gekomen zijnde,
vraegden hem, seggende, Wat magh de zin en de
bedoeling van dese gelijckenisse wesen? uwe toehorers
hebben u niet begrepen.

10. Ende hy seyde, U en allen, die mijne leer gelovig

(*d*) Matth. 13. 10. Marc. 4: 10.

vig aennemen, is 't door de Godlyke genade (*e*) gegeven de verborgenheden des Koninckrijcks Godts, de zeer verhevene leerstukken van het Euangelie, voorzover het menschelyk verstand daer voor vatbaer is, genoegzaem te verstaen: (*f*) maer tot den anderen, die met vleeschelyke vooroordeelen bezet zijn, en mijne leer ongelovig verwerpen, [*spreeck' ick*] in gelijckenissen en geheimzinnige voorstellen, welke eenigermaten duister zijn, (*g*) op dat sy siende niet en sien, ende hoorende niet en verstaen, verg. Marc. IV: 12.

11. (*h*) Dit is nu de verborgen zin en de bedoeling van de gemelde gelijckenisse. Zy vertoont de verschillende uitwerkselen der prediking van het Euangelie onder de menschen. Het zaet, het welk in den akker gezaeid wordt, is een zinbeeld van het woort Godts, het welk door de prediking van het Euangelie, in de gemoederen der menschen als gezaeid wordt.

12. Ende die by den wegh en op het hard betreden voetpad [*bezaeyt worden*], zijn dese, die het woord van het Euangelie uitwendig hooren, zonder dat het eenigen indruk make op de gemoederen: daer na komt de duyvel ende neemt de nagedachtenis van het gehoorde woort uyt haer herte wech, op dat sy niet en souden gelooven, ende saligh worden. By zulke menschen heeft het Euangelie even zo weinig invloed, als het zaed, het welk op een hard betreden voetpad gevallen is, groeien kan.

13. (*i*) Ende die op de steenrotze [*gezaeyt worden*], zijn dese, die, wanneer sy 't met genoegen gehoort hebben, het woort met vreugt ontfangen: ende dese en hebben geenen wortel van hartelyke overtuiging en lievde tot de waerheid. Het zijn de zodanigen, die maer voor eenen tijt gelooven, om dat de opgenomenheid met het Euangelie genen genoegzamen grond-

(*e*) 2 Cor. 3: 5. (*f*) Matth. 11: 25. 2 Cor. 3: 14. (*g*) Jes. 6: 9. Ezech. 12: 2. Matth. 13: 14. Marc. 4: 12. Joh. 12: 40. Hand. 28: 26. Rom. 11: 8. (*h*) Matth. 13: 18. Marc. 4: 13. (*i*) Matth. 13: 20. Marc. 4: 16.

slag heeft, ende in den tijt der versoeckinge wijcken sy af van de belijdenis der waerheid.

14 Ende dat in de doornen valt, dese zijn die het woord van het Euangelie met aendacht gehoort hebben, ende henen gaende (*k*) verstickt worden door de sorgvuldigheden voor de dingen dezer waereld, ende de verleiding van den rijckdom, ende wellusten des levens. Daerdoor worden de goede indrukken, welke de prediking van het Euangelie nu en dan by deze menschen maekt, zeer spoedig verdoovd, ende daerom en voldragen zy geen rijpe [*vrucht*] van geloov en bekeering.

15. Ende dat in de goede aerde [*valt*], zijn dese, die het woort gehoort hebbende 't selve in een oprecht eerlick ende goet herte, het welk door de genade is voorbereid, zorgvuldig bewaren, ende in volstandigheyt vruchten der bekeering waerdig voortbrengen.

16. (*l*) Ende de vruchten van mijne leer, wanneer zy door een gelovig hart wordt aengenomen, vertonen zich openlyk en allerwegen, want niemant die een keerse ontsteeckt, bedeckt deselve met een vat, of settse onder een beddestede; maer men settse op eenen kandelaer, op dat de gene die in het vertrek inkomen het licht sien mogen. Even zo moet ook het gezegend uitwerksel van mijne leer op hen, die de zelve gelovig aennemen, in gedrag en wandel blijkbaer worden.

17. (*m*) Want daer en is niet van mijne leer verborgen, het welk nu onder eenigzins duistere gelijkenissen wordt voorgesteld, dat niet openbaer en sal worden: noch iets, het welk ik u nu heymelick zeg, dat naderhand niet allerwegen bekent en sal worden, ende voor de gansche waereld in 't openbaer komen.

18. Siet dan, hoe gy hoort, en draegt zorg dat gy van mijne leer een recht gebruik maekt: (*n*) want so wie een zeker talent heeft, en daer van een goed gebruik maekt,

(*k*) Matth. 19: 23. Marc. 10: 23. Luc. 18: 24. 1 Tim. 6: 9. (*l*) Matth. 5: 15. Marc. 4: 21. Luc. 11: 33. (*m*) Job 12: 22. Matth. 10: 26. Marc. 4: 22. Luc. 12: 2. (*n*) Matth. 13: 12. ende 25: 29. Marc. 4: 25. Luc: 19: 26.

maekt, dien sal nog meer gegeven worden: ende so wie niet en heeft, of slechts weinige gaven ontvangen heeft, oock 't gene dat hy meynt te hebben, sal van hem genomen worden.

b. De yver van den Godlyken Leeraer was zo groot, dat Hy zich door zijne bloedverwanten niet liet aftrekken, vs. 19-21.

19. (*o*) Ende, nadat de Heiland zich naer het huis van zijn gewoon verblijv binnen Capernaum begeven had, werd Hy omringd door eene zeer grote menigte van menschen, die alle even begeerig waren om Hem te horen. By die gelegenheid gebeurde het, dat sijne moeder ende [*sijne*] broeders of Neven aldaer quamen tot hem. Zy vreesden dat Hy zich aan moeilykheden zoude blootstellen, ende gaven daerom voor, dat zy Hem spreken moesten, verg. Matth. XII: 46; maer zy en konden by hem niet komen van wegen de dikgedrongen schare, welke Hem omringde.

20. Ende hem wiert geboodschapt [*van eenige*] der omstanderen, die seyden, Uwe moeder ende uwe broeders staen daer buyten, begeerende u te sien en te spreken.

21. Maer hy antwoordde ende seyde tot haer, (*p*) Mijne moeder ende mijne broeders zijn dese, die Godts woort hooren, ende dat selve doen. De zodanigen zijn mijne naeste vrienden, de zulken heb ik even zo lief, als men anders gewoon is zijne bloedverwanten te beminnen. Zulker belangen wegen by my boven alles, en roepen my thans om hen te onderwijzen. Ik heb daerom thans gene gelegenheid, om, met achterlating van het werk, waerin ik thans bezig ben, tot mijne maegschap naer het vleesch uit te komen.

(*o*) Matth: 12: 46. ende 13: 55. Marc. 3: 31. (*p*) Joh. 15: 14. 2 Cor. 5: 16.

c. De Heiland verrichtte ettelyke verbazende wonderen, vs. 22 - 56.

a. By zijnen tocht naer het land der Gadarenen deed Hy twee grote wonderwerken, vs. 22 - 39.

1. *Op de reis derwaerds stilde Hy een ontzettend onweder, vs.* 22 - 25.

2. *In het land der Gadarenen zelve wierp Hy eene menigte duivelen uit eenen bezetenen, vs.* 26 - 39.

—. *Het wonderwerk zelve vinden wy vs.* 26-33.

— —. *De uitwerkselen daervan vs.* 34 - 39, *zo*

/. *Op de inwoners van het land, vs.* 34 - 37, *als*

//. *Op den persoon, die hersteld was, vs.* 38, 39.

22. (*q*) Ende het geschiedde in één van die dagen, dat hy in een schip gingh, ende sijne discipelen [*met hem*]: ende hy seyde tot haer, Laet ons overvaren aen de d'ander zijde des Galileeschen meyrs. Ende sy aen boord gegaen zijnde staken af.

23. Ende als sy voeren, en eenigen tijd onder zeil geweest waren, viel hy in slaep, zeer vermoeid zijnde door de bezigheden van dien dag: ende daer quam onverwacht een storm van wint, een geweldige hoos op het meyr; ende sy wierden vol [*waters*], ende waren in noot van te vergaen, zo onstuimig was de zee.

24. Ende sy gingen tot hem, ende weckten hem op, seggende, Meester, Meester. wy zijn in gevaer van met man en muis te vergaen, red ons door uw wonderdoend Alvermogen. Ende hy opgestaen zijnde veroordeelde hun ongeloov, dat zy zo weinig vertrouwen stelden op Gods vaderlyke voorzorg. Wijders bestrafte hy den wint, ende de watergolven, zeggende tot den wind, door een woord van zijn onwederstaenbaer Alvermogen, ga liggen, en tot de zee, wees stil; ende sy hielden

(*q*) Matth. 8: 23. Marc. 4: 35, 36.

den op, zodra de Heiland dit almachtig bevel had uitgesproken, ende daer wiert terstond grote stilte, zodat de onstuimige zee geheel effenbaer ware.

25. Ende hy seyde tot haer, Waer is uw geloove en vertrouwen op de Godlyke voorzorg geweest? Maer zijne reisgenoten ontzetteden zich over dit verbazend wonderwerk; sy bevreest zijnde verwonderden haer, seggende tot malkanderen, (r) Wie is doch dese? welk een verheven persoon moet Hy wezen: dat hy niet alleen macht hebbe over alle ziekten en kwalen, maer dat Hy oock zelvs de stormwinden ende het onstuimig zeewater gebiedt, ende sy zijn hem gehoorzaem, zodat zy, enkel op zijn bevel, oogenblikkelyk bedaren?

26. (s) Ende sy voeren voort nae het lant der Gergesenen, het welk ook het land der Gadarenen genaemd wordt, omdat Gadara daervan de hoofdstad is, en het welck gelegen is aen de andere zijde van de Galileesche zee, tegen over Galileen.

27. Ende als hy aen het lant uytgegaen was, ontmoetede hem een seker man uyt de stadt Gadara oorsprongelyk, die van over langen tijt met duyvelen hadde beseten geweest: ende en was met geen kleederen gekleedt, ende en bleef in geen huys, maer hield zijn verblijv in de graven, en dergelyke akelige plaetsen. Hy was zeer boosaertig, zodat hy allen, welken hy ontmoette, overlast deed.

MATTHÆUS spreekt van twee bezetenen, Kap. VIII: 28. Onze Euangelist, gelijk ook MARCUS Kap. V: 2, melden slechts van éénen, omdat deze het woord voerde, maer zy sluiten daerom den tweeden niet uit.

21. Ende de duivelen, die dezen ongelukkigen bezeten hadden, bemerkten dat JESUS hen wilde uitdrijven; hy daerom Jesum siende, ende door den aendrang der duivelen seer geweldig roepende, viel voor hem neder, ende seyde met een groote stemme, of de duivelen deden hem luidkeels uitroepen, Wat hebbe ick met u [*te doen*]?

(r) Job 26: 12. Ps. 107: 25. (s) Matth. 8: 28. Marc. 5: 1.

waerom bemoeit gy u met my en mijne zaken, Jesu gy Sone Godts des Allerhoogsten? Ick bidde u dat gy my niet en pijnigt voor den tijd van mijne eindelyke straf.

29. Want hy hadde den onreynen geest geboden, dat hy van den mensche soude uytvaren, want hy hadde hem menigen tijt bevangen gehadt: ende hy wiert met ketenen ende met boeyen gebonden om bewaert te zijn. Ende hy verbrack de banden, ende wiert van den duyvel gedreven in de woestijnen.

30. Ende Jesus vraegde hem, seggende, Welck is uw naem? Ende hy seyde, Legio, en groot in getal. Want vele duyvelen waren in hem gevaren.

31. Ende sy baden hem, dat hy haer niet gebieden en soude in den afgront, de gewone verblijvplaets der onreine geesten, henen te varen.

32. Ende aldaer was een kudde veler swijnen weydende op den naestgelegen bergh: want de inwoners van die landstreek hielden gehele kudden zwijnen, om dezelve te verkopen aen de Romeinsche Soldaten, en andere Heidenen, die in deze gewesten zeer talrijk waren; ende de duivelen, die in den ongelukkigen woonden, verzochten dat zy hun verblijv in die zwijnen nemen mogten, sy baden hem, dat hy haer wilde toelaten in deselve te varen. Ende hy liet het haer toe, zy kregen vrijheid om zich in die zwijnen te begeven, en op die dieren te werken, zo als het hun goeddacht.

33. Ende de duyvelen op 's Heilands bevel uytvarende van den gemelden mensche, welken zy zo lang bezeten en geplaegd hadden, voeren in de swijnen: ende de kudde werd op dat zelvde oogenblik razende, zy stortede van de steylte af in het meyr van Tiberias, ende versmoorde.

Men brengt tegen dit geschiedverhael twee bedenkingen in; men oordeelt het ongeloovbaer, dat er in het Joodsche land, op éêne plaets, zo vele zwijnen gevonden werden, en men houdt het voor zeer onbillyk, dat de Heiland zulk

eene zware schade aen de zwijnenhoeders hebbe toegebracht. — Deze bedenkingen hebben wy by de gelykluidende van MATTÆUS opgelost, en tevens aengetoond, dat dit geval niet van krankzinnigheid kunne verklaerd worden. Verg. XVIII Deel p. 153-157.

34. Ende dit wonderwerk maekte de zwijnenhoeders zeer verbaesd; diese weydden siende 't gene geschiet was, zijn in grote ontsteltenis gevlucht: ende henen gaende boodschapten 't in de stadt, ende op het lant.

35. Ende dit maekte alle de inwoneren van Gadara even nieuwsgierig, om den Heiland te zien; sy gingen daerom met hopen uyt om te sien 't gene geschiet was, ende quamen tot Jesum, ende vonden den wel bekenden mensche, van welcken de duyvelen uytgevaren waren, sittende aen de voeten Jesu, gekleedt ende wel by sijn verstant: ende sy wierden bevreest.

36. Ende oock die het wonderwerk van naby gesien hadden verhaelden haer, hoe de besetene was verlost geworden.

37. Ende de geheele menigte van het omliggende lant der Gadarenen, geen doorzicht hebbende in de weldadige oogmerken, welke de Heiland bedoelde, baden hem, (*t*) dat hy van haer wechginge, want sy waren met groote vreese bevangen, dat JESUS nog meer oordeelen over hen zou uitoeffenen. Ende hy bewilligde in dat onberaden verzoek, in het schip gegaen zijnde keerde Hy wederom naer Galilea, aen de andere zijde van het meir.

38. (*v*) Ende de man, van welcken de duyvelen uytgevaren waren, had geheel andere gevoelens; uit dankbaerheid voor zijne verlossing, badt hy hem dat hy mochte by hem zijn, om Hem bestendig te vergezellen, Maer Jesus liet hem van hem gaen, seggende,

(*t*) Hand. 16: 39. (*v*) Marc. 5: 18.

39. Keert weder nae uw huys, ende vertelt aen uwe magen en bekenden, wat groote dingen u Godt door mijne hand gedaen heeft. Ende hy gingh henen door de geheele ſtadt, verkondigende wat groote dingen Jeſus hem gedaen hadde.

II. *In Galilea van dezen tocht terug gekomen, deed de Heiland twee verbazende wonderwerken. Hy wekte de dochter van* JAIRUS *uit de doden op, en genas eene bloedvloeiende vrouw, vs.* 40-56.

1. *De aenleiding tot dit dubbel wonderwerk vinden wy, vs.* 40-42.

40. Ende het geſchiedde, als Jeſus uit het land der Gadarenen in Galilea, en wel binnen Capernaum, verg. Matth. IX: 1, wederkeerde, dat hem de ſchare met blijdſchap ontfingh: want ſy waren alle hem verwachtende,

41. (x) Ende ſiet daer quam een aenzienlyk man, wiens naem was Jaïrus, ende hy was een Overſte der Synagoge, die het opzicht had over de Godsdienſtige vergaderplaets en haer onderhoud, ende hy viel zeer eerbiedig aen de voeten Jeſu, ende badt hem dat hy in ſijn huys wilde komen, en de handen leggen op zijne dochter, welke dodelyk krank was, ter harer herſtelling.

42. Want hy hadde een eenige dochter van ontrent twaelf jaren, ende deſe lagh op haer ſterven. De menschlievende JESUS voldeed aenſtonds aen dat verzoek, zijnde vergezeld, niet alleen van zijne Discipelen, maer ook van eene grote ſchaer, beſtaende uit tollenaers, uit Pharizeeuwen, uit de Leerlingen van Joannes den Doper, en voorts uit eenen groten gemengden hoop, verg. Matth. IX: 19, en Marc. V: 24. Ende als hy henen gingh, ſo verdrongen hem de ſcharen.

(x) Matth. 9: 18. Marc. 5: 22.

2. De Heiland wekte, by die gelegenheid, het dochterken, het welk middelerwijl gestorven was, uit de doden op, en genas ter gelyker tijd eene bloedvloeiende vrouw, vs. 43-56.

—. De wonderdadige genezing, welke onder den weg geschiedde, wordt beschreven, vs. 43-48.

43. (y) Ende een vrouwe die twaelf jaren langh onophoudelyk den (z) vloet des bloets gehadt hadde, welcke allen haren leeftocht aen Medicijnmeesters te koste gelegt hadde, ende van niemant en hadde konnen genesen worden,

44. Van achteren tot hem komende raeckte den zoom sijns kleets aen. Vermits zy volgens de Wet onrein was, en anderen door aenraking onrein maekte, Lev. XV: 25. Num. V: 2, 3, durvde zy zich aen den Heiland niet openbaren. Zy vergenoegde zich daerom, met door de schaer heen te dringen, tot dat zy den Heiland zo naby kwam, dat zy van achteren den zoom van zijn kleed konde aenraken. Dit oordeelde zy genoeg, om wonderdadig genezen te worden, ende zy bereikte ook haer oogmerk: want terstont, en op dat zelvde oogenblik, dat zy den zoom van 's Heilands klederen aenraekte, stelpte de vloet hares bloets, die zo vele jaren geduurd had.

45. Ende Jesus seyde, Wie is 't die my heeft aengeraeckt? Ende als sy 't alle missaeckten, seyde Petrus ende die met hem waren, Meester, de scharen drucken ende verdringen u, ende segt gy dan nog, Wie is 't die my aengeraeckt heeft?

46. Ende Jesus seyde, Yemant heeft my aengeraeckt, in eene gelovig vertrouwen van, door mijn wonderdoend vermogen, genezen te worden. Want ick hebbe bekent, en zeer duidelyk waergenomen, dat 'er wonder kracht van my uytgegaen is.

47. De vrouwe nu, welke JESUS door het aenraken

(y) Matth. 9: 20. Marc. 5: 25. (z) Lev. 15: 25.

van zijn kleed, een heimelyk teeken van haren nood, en van haer verlangen naer genezing had willen geven, siende dat sy niet verborgen en was, of voor de menigte onbekend blijven konde, quam beevende van vrees en ontsteltenis, ende zeer eerbiedig voor hem nedervallende verklaerde hem voor alle het volck, om wat oorsake sy hem aengeraeckt hadde, ende hoe sy terstont genesen was.

48. Ende hy seyde tot haer, op eene zeer vriendelyke wijs, Dochter, vrees in het geheel niet, maer zijt wel gemoet, uw geloove, waerdoor gy op mijne macht en goedheid vertrouwd hebt, dat ik u redden, en dat dit geschieden zoude op het enkel aenraken van mijne klederen, heeft u behouden en doen gezond worden; gaet henen in vrede en met blijdschap.

——. *De opwekking van* JAIRUS *dochter wordt vs.* 49-56, *verhaeld.*

49. (*a*) Als hy nogh sprack tot de gemelde vrouw, quam daer een van [*het huys*] des Oversten der Synagoge, seggende tot hem, Uwe dochter is reeds gestorven: en zijt daerom den Meester niet langer moeyelick.

50. Maer Jesus [*dat*] hoorende vatte het woord op. Hy richtte zijne tael tot den Oversten der Synagoge, en antwoordde hem, seggende, En vreest niet: gelooft alleenlick, dat ik machtig en gewillig ben, om uwe dode dochter op te wekken, ende sy sal behouden worden en leven.

51. Ende als hy in het huys van Jaïrus quam, en liet hy niemant uit de zeer grote menigte, welke Hem omringde, inkomen dan Petrum, ende Jacobum, ende Joannem, ende den vader ende de moeder des kints.

52. Hy vond aldaer reeds de klaegsters, welke, naer de

(*a*) Marc. 5: 35.

de gewoonte der Joden, klaegliederen zongen, en pijpers, die het treurgezang met een dof geluid op pijpen vergezelden, Matth. IX: 23. Ende ſy ſchreyden alle, ende maeckten miſbaer over deſelve dochter, welke inmiddels geſtorven was. Ende het eerſte werk van den Heiland was, dit treurig misbaer te doen ophouden: want hy ſeyde, En ſchreyt niet: ſy en is niet geſtorven, (*b*) maer ſy ſlaept; en, ſchoon zy waerlyk geſtorven is, moet zy ſlechts beſchouwd worden als in ſlaep te wezen, uit hoofde der kortſtondigheid van haren dood.

53. Ende dit zeggen van den Heiland vond genen ingang by de woelende menigte; ſy belachten hem, wetende dat ſy geſtorven was.

54. Maer als hyſe alle, die het rouwmisbaer maekten, uytgedreven hadde, greep hy hare hant ende riep, ſeggende, Kint, ſtaet op.

55. Ende haer geeſt keerde weder, ende ſy is terſtont opgeſtaen: en hy geboodt, dat men haer te eten geven ſoude, opdat het blijken mogt, dat zy leevde en volkomen gezond ware.

56 Ende hare ouders ontſetteden haer: ende hy beval haer, dat ſy niemant en ſouden ſeggen het gene geſchiet was. Verg. Marc. V: 43.

(*b*) Joh. 11: 11.

HET IX. KAPITTEL.

§. *Vervolgens deed de Heiland eene grote omreis, door alle de steden en vlekken van het Joodsche land, predikende het Euangelie in de Synagogen, Kap. IX:* 1 - 10.

a. De Heiland zond zijne Apostelen uit om te leren en wonderen te doen, vs. 1 - 6.

b. Het gerucht van den Heer JESUS*, en zijne wonderen, had merkwaerdige uitwerkselen op Koning* HERODES*, vs.* 7 - 9.

c. De Apostelen, tot den Heiland wedergekeerd, deden Hem verslag van hunne verrichtingen, vs. 10.

1. (*a*) ENde JESUS verliet de Stad Capernaum, alwaer Hy zich eenigen tijd had opgehouden, en deed eene grote omreis, door alle gedeelten des Joodschen lands, om het Euangelie in de Synagogen te prediken, en zijne leer met onlochenbare wonderen te bevestigen, verg. Matth. IX: 35. Hy was vergezeld van eene zeer talrijke schaer, welke Hem volgende om zijne leer te horen, en zijne wonderen te aenschouwen. By die gelegenheid gevoelde Hy een tederhartig medelijden met de Joden, om dat zy gelijk waren aen schapen, welke genen herder hadden, voorzover hunne Leeraers naer hen niet omzagen. Uit dit beginsel maekte Hy schikkingen, om zijne Apostelen, met de prediking van het Euangelie, onder de Joden uittezenden. Te weten, tot dus ver waren de XII Apostelen geduurig geweest in het gezelschap van hunnen Godlyken Meester. Dan, vermits zy geschikt waren, om de leeringen, welke zy van Hem gehoord hadden, aen anderen te prediken, behaegde het den Heiland, als het ware, eene proev te nemen van hunne vorderingen. Hy zond hen uit,

(*a*) Matth. 10: 1. Marc. 3: 13. ende 6: 7. Luc. 6: 13.

uit, om het Euangelie in alle plaetsen van het Joodsche land te prediken, om hen voor te bereiden, tot hun aenstaende Apostelschap, en eenige ondervinding te doen krijgen van het gene zy in het vervolg te doen en te wachten hadden. Om deze reden, sijne twaelf discipelen t'samengeroepen hebbende, gaf hy haer kracht ende macht over alle de duyvelen, om dezelve uit de bezetenen uit te werpen, ende om allerlei zoorten van sieckten, met een enkel woord sprekens, te genesen. De gaev der wonderen werd hun medegedeeld, om hunne leer en Godlyke zending te bevestigen.

2. (*b*) Ende Hy sondtse henen om onder de verlorene schapen van Israëls huis, verg. Matth. X: 9, in alle plaetsen van het Joodsche land te prediken het Koninckrijcke Godts, ende de krancke gesont te maken, melaetschen te reinigen, duivelen uittewerpen, en zelvs doden op te wekken, maer zonder eenige beloning te begeeren of te ontvangen, Matth. X: 8.

3. Ende hy seyde tot haer, (*c*) En neemt niets mede tot den wegh, noch gewapende staven, om u te verdedigen, Matth. X: 10. Marc. VI: 8, noch male, of reiszak met eetwaren gevuld, noch broot, noch gelt: noch yemant van u en sal twee rocken hebben, noch schoenen buiten die, welke gy aen uwe voeten hebt. De behoevten des levens, al wat gy tot voedsel en deksel op deze reis nodig hebt, zullen u worden aengeboden, door hen, welken gy het Euangelie predikt, en anders zal God voor u zorgen.

4. Ende in wat huys gy oock sult ingaen, alwaer de huiswaerd gewillig is om u te herbergen, blijvet aldaer, zo lang gy in die Stad of in dat vlek vertoevt, ende gaet van daer, alwaer men u wel ontvangen had, het laetste uyt, wanneer gy de plaets verlaet. Blijvt bestendig by den eersten huiswaerd, schoon u naderhand eene betere verblijvplaets wierd aengeboden, verg. Matth. X: 11-13.

(*b*) Matth. 10: 7. (*c*) Matth. 10: 9. Marc. 6: 8. Luc. 22: 35.

5. (*d*) Ende so wie u niet als mijne gezanten en sullen ontfangen noch herbergen willen, uytgaende van die stadt, of van dat huis, alwaer men u niet ontvangen en horen wilde, schuddet oock het stof af van uwe voeten, als iets het welk onrein is, tot een teeken, dat gy met die Stad, of met zulk een huis, niet verder wilt te doen hebben, tot een getuygenisse tegen haer, dat zy, om hunne onverbeterbare hardnekkigheid, aen hun eigen lot worden overgelaten. De straf van zulk eene Stad zal allerschromelykst wezen, veel zwarer dan die der Heidenen, Matth. X: 15.

6. Ende, nadat de Heiland hun nog ettelyke lessen gegeven, en beloften gedaen had, om hen te bemoedigen tegen de zwarigheden, welke zy ontmoeten zouden, Matth. X: 16-42, ondernamen de Apostelen de reis door het Joodsche land: want sy uytgaende doorgingen alle de vlecken en steden, verkondigende het Euangelium, ende genesende [*de siecken*] en allerlei kwalen, door de gaev der wonderen, welke de Heiland hun had medegedeeld, overal waer zy kwamen.

7. (*e*) Ende Herodes Antipas de Viervorst van Galilea, verg. Marc. VI: 14, hoorde alle de dingen die van hem geschiedden. Hy kreeg bericht van alle de verbazende wonderen, welke door den Heiland en zijne Apostelen verricht werden, ende was twijffelmoedigh, om dat van sommige gesegt wiert, dat Joannes van den dooden was opgestaen. De Heiland had reeds, geduurende eenen geruimen tijd, zeer vele en grote wonderen verricht, byzonder in Galileä, waer over Herodes het bewind voerde. Maer nu eerst kreeg 'er de Vorst bericht van. Trouwens aen dat wellustig hov dacht men nergens minder aen, dan aen zaken van Godsdienst. Zodra hy het gerucht van 's Heilands wonderen vernomen had, kwam hy op het vermoeden, waerin ook anderen verkeerden, dat Joannes de Doper, welken hy had laten onthalzen,

(*d*) Matth. 10: 14. Marc. 6: 11. Luc. 10: 11. Hand. 13: 51, ende 18: 6. (*e*) Matth. 14: 1. Marc. 6: 14.

zen, uit den doden was opgewekt, en die verbazende wonderen verrichtte, verg. XVIII Deel p. 261, 262.

8. Ende van sommige werd gezegd, dat Elias verschenen was: ende [*van*] andere, dat één ander Propheet van den ouden was opgestaen.

9. Ende Herodes seyde, Joannem hebbe ick onthooft: wie is nu dese, van welcken ick sulcke dingen hoore? Zou dat die zelvde Joannes, wezen? Zou hy uit den doden zijn opgewekt? Ende hy socht hem te sien, om zeker te zijn, of hy Joannes was, wien de Vorst zeer wel gekend had.

10 (*f*) Ende de Apostelen uit de verscheidene delen des Joodschen lands, alwaer zy het Euangelie gepredikt en wonderen verricht hadden, tot den Heiland wedergekeert zijnde verhaelden hem omstandig al wat sy gedaen hadden. Wanneer nu JESUS hoorde, hoe Joannes de Doper door Herodes Antipas vermoord was, begav Hy zich, om de woede van Herodes te ontwijken, vermits zijne uur nog niet gekomen was, naer de andere zijde van het Galileesche meir, verg. Joh. VI: 1. (*g*) Ende hy was vergezeld met zijne Apostelen; Hy namse in het schip mede; ende, aen de overzijde gekomen zijnde, vertrock Hy alleen met zijne Apostelen in een woeste plaetse der stadt genaemt Bethsaida; om aldaer in de eenzaemheid eenige rust te genieten, en zich in Godsdienstige oeffeningen bezig te houden.

t. In de nabuurschap van Bethsaida spijsde de Heiland eene zeer grote menigte van menschen, op eene wonderdadige wijs, met eenen geringen voorraed van broden en visschen, *vs.* 11 - 17.

11. Ende de scharen, welke den Godlyken Leeraer volgden, [*dat*] verstaende, dat Hy, met zijne Discipelen, te scheep naer de andere zijde van de Galileesche zee vertrokken ware, volgden hem te voet langs het strand

(*f*) Marc. 6: 30. (*g*) Matth. 14: 13. Marc. 6: 31, 32.

Matth. XIV: 13, ende hy ontfinghse met aendoening, uit aenmerking dat zy zo veel moeite gedaen hadden, om Hem weder te vinden, ende sprack tot haer van het Koninckrijcke Godts; ende die genesinge van noode hadden, maeckte hy van hunne kwalen gesont, door zijn wonderdoend Alvermogen.

12. (*h*) Ende de dagh begon te dalen, wanneer de weldadige Leeraer eenen geruimen tijd met het een en ander had doorgebracht, ende de twaelve, welke Hy tot Apostelen verordend had, tot hem komende seyden tot hem, Laet de schare van u, op dat sy henen gaende in de omliggende vlecken ende in de dorpen, tegen den aennaderenden nacht, herberge nemen mogen ende spijse vinden; want wy zijn hier in een woeste plaetse, alwaer noch spijs noch huisvesting te vinden is.

13. (*i*) Maer hy seyde tot haer, Geeft gy haer te eten, dit zal veel weldadiger zijn, dan de hongerige menigte naer de omliggende vlekken heen te zenden. Ende sy seyden, Wy en hebben niet meer als vijf brooden, ende twee visschen, welke wy zo even van een jongsken gekocht hebben, verg. Joh. VI: 9. Deze geringe voorraed kan immers niet met al baten, ten zy dan dat wy henen gaen, ende spijse koopen voor al dit volck:

14. Want daer waren ontrent vijf duysent mannen, behalven de vrouwen en kinderen, Matth. XIV: 21. Doch hy seyde tot sijne discipelen, ik zal, door mijn wonderdoend vermogen, voor deze grote menigte zorgen, brengt my de vijf broden en beide visschen hier, Matth. XIV: 18; Doet haer op het gras nedersitten by saten of partyen, elcke van vijftigh personen.

15. Ende sy deden alsoo: ende dedense alle, by partyen van 50 personen, op het gras nedersitten.

16. Ende hy de vijf brooden ende de twee visschen

(*h*) Matth. 14: 15. Marc. 6: 35. Joh. 6: 5. (*i*) Matth. 14: 16. Marc. 6: 37. Joh. 6: 9.

ſchen in zijne handen genomen hebbende, ſagh op nae den hemel, om zijnen Vader voor deze goede gaven eerbiedig te danken, (*k*) ende ſegende die, volgens de gewoonte der Joden: ende brackſe, en onder het breken vermeerderde de voorraed geduurig, zodat 'er eene verbazende menigte van ſtukken voor den dag kwamen, ende Hy gaffe den diſcipelen, om de ſchare voor te leggen.

17. Ende ſy aten ende wierden alle verſadigt: ende daer wiert opgenomen 't gene haer van de brocken overgeſchoten was, twaelf korven.

§. Wijders kwam de Heiland in de nabuurſchap van Cæſarea Philippi, en vervolgens aen de oorſprong der beeke Kiſon, vs. 18 - 45.

a. Aldaer hield Hy een zeer merkwaerdig geſprek met zijne Apostelen, om hen tot eeene duidelyke kennis van zijn perſoon op te leiden, vs. 18 - 27.

Wy weten, uit vergelyking van Matth. XVI: 13, dat de grote Leeraer dit geſprek met zijne Discipelen, in de nabuurſchap van Cæſarea Philippi gehouden hebbe. Deze Stad lag aen de Jordaen, niet ver van derzelver oorſprong, omtrent den voet van den berg Libanon. Oudtijds heette zy *Lais*, daerna *Dan*, en nu was haer naem *Cæſarea Philippi*. PHILIPPUS de zoon van HERODES Kap. III: 1. had haer herbouwd, en, ter eere van Keizer TIBERIUS, *Cæſarea* genaemd. In onderſcheiding van *Cæſarea*, aen de Middellandſche zee gelegen, heette zy naer den herbouwer *Cæſarea Philippi*.

18. (*l*) Ende het geſchiedde, als hy in de nabuurſchap van Cæſarea Philippi alleen was biddende, afgeſcheiden van de ſcharen, welke Hem anders omringden, dat de XII diſcipelen, welke Hy tot Apostelen verordend had, met hem waren: ende hy vraegde haer, ſeggende, Wie ſeggen de ſcharen dat ick ben? Wat denken zy van

(*k*) 1 Sam. 9: 13. (*l*) Matth. 16: 13. Marc. 8: 27.

mijn persoon, en omtrent het oogmerk van mijne komst in de waereld? Deze vraeg stelde de Heiland aen zijne Apostelen voor, om met hun in gesprek te treden, en den weg te banen tot hunne nadere onderrichting.

19. Ende sy antwoordende seyden: de menschen denken zeer onderscheiden over uw persoon. Zommigen houden u voor (m) Joannes de Dooper, denken de datdie Boetgezant uit de doden zy opgewekt, of dat zijne ziel in uw lichaem verhuisd zy: ende andere zeggen dat Gy Elias zijt, van welken Maleachi Kap. IV: 5. gesproken heeft: ende nog andere willen dat Gy Jeremias zijt, Matth. XVI: 14; eindelyk zijn 'er nog die denken, dat eenigh Propheet van den ouden opgestaen is, niet wetende wie.

20. Ende hy seyde tot haer, Maer gylieden, die zo lang met my verkeerd, mijn onderwijs gehoord, en mijne wonderen gezien hebt, wie segt gy dat ick ben? Wat oordeelt gylieden van mijn persoon, en het oogmerk van mijne komst in de waereld? Ende Petrus, die misschien de oudste en althans zeker de voorbarigste van alle de Apostelen was, vatte aenstonds het woord op. Uit naem van alle zijne amptgenoten antwoordende seyde hy; Gy zijt de (n) Christus, de langbeloovde MESSIAS, *de Zoon des levendigen* Godts; wy erkennen u voor den MESSIAS, die een persoon zijt van eene oneindige waerdigheid, verg. Matth. XVI: 16.

21. Ende, nadat hy nog verscheidene merkwaerdige woorden tot Petrus en zijne Medeäpostelen gesproken had, verg. Matth. XVI: 17-19, geboodt JESUS haer scherpelick, ende beval, dat sy dit niemant seggen en souden, dat Hy de beloovde MESSIAS ware.

Voor dit verbod, het welk in den eersten opslag zeer vreemd schijnt te wezen, had de Heiland zeer wijze en gewichtige redenen, gelegen, deels in zijne Apostelen, deels in de Joden, die Hem gelovig aennamen, deels in de hardnekkigheid van het meerderdeel der Joden, deels in het hoofd-

oog-

(m) Matth. 14: 2. (n) Joh. 6: 69.

oogmerk van zijne komst in de waereld, verg. XVIII Deel p. 298-300.

Nadat PETRUS, uit naem van alle zijne ampgenoten, die treffelyke belijdenis gedaen had, begon de Heiland zijnen Apostelen zijne toekomende lotgevallen duidelyk voor te ſtellen, het welk Hy te voren zo niet gedaen had.

22. Seggende, (*o*) De Sone des menſchen moet, als plaetsvervangende Borg van zondaren, ter verzoening van de overtredingen, zeer vele ſmerten en ſmaedheden lijden, ende met verachting verworpen worden van de Opperhoofden des volks, de Ouderlingen, ende Overprieſters, ende Schriftgeleerde: ende zelvs zal Hy, als een deugniet van den eerſten rang, aen het kruis gedoodt worden; ende evenwel, nadat alles zal Hy verhoogd en daertoe ten derden dage opgeweckt worden. De yverige Petrus, die nog zeer bezet was met vleeſchelyke vooroordeelen, beweerde dat hy 'er voor zorgen zou, dat zijn Meester niet gedood wierd. Dan de Heiland beſtrafte Hem allerernſtigst, om hem te beſchamen, en van zijne aerdschgezinde vooroordeelen te genezen, Matth. XVI: 22, 23.

23. Ende, wanneer hy van de eenzame plaets, alwaer Hy gebeden, en de gemelde woorden met de XII Apostelen geſproken had, tot de ſchaer was wedergekeerd, ſeyde de Heiland tot allen, zo wel tot de menigte welke Hem omringde, als tot de Apostelen: (*p*) So yemant achter my wil komen en mijn Leerling zijn, om in de verborgenheden van het Euangelie onderwezen te worden, en te wandelen in dien weg, welken ik aenwijs, Kap. XIV: 27; byzonder zo iemand, met verlating van zijn tijdelyk beroep, my wil naer wandelen, om van my in de oprichting van mijn Koningrijk gebruikt te worden, die verloochene hemſelven, ende betone met woorden en daden, dat hy zich zelven, zijne vermogens, voorrechten, en uitzichten geheel verſmade, zodat hy ten eenemael afzie van alle eigene

(*o*) Matth. 16: 21. ende 17: 22. Marc. 8: 31. ende 9: 31. ende 10: 33. Luc. 18: 31. ende 24: 7. (*p*) Matth. 10: 38. ende 16: 24. Marc. 8: 34. Luc. 14. 27.

gerechtigheid, waereldsche voordeelen, aerdsche vermaken, en tijdelyke belangen, om zich geheel en onverdeeld aen mijnen dienst op te dragen. Wijders neme hy sijn kruys dagelicks op hem, altoos bereidwillig zijnde, om allerlei lijden, wanneer het mijn naem en zaek vordert, te ondergaen, en zich daeronder lijdzaem te gedragen, ende hy volge my, om bestendig by my te blijven, en dien weg gezettelyk te bewandelen, welken ik door leer en voorbeeld aenwijs.

Deze vermaning was thans zeer gepast voor 's Heilands Discipelen, aen welke Hy zijn aenstaende lijden voorspeld had, te meer, omdat zy nog grotelyks verblind waren door vleeschelyke vooroordeelen. Zy verbeeldden zich dat JESUS een aerdsch Koningrijk stond op te richten, en dat zy daer in grote eer en voordeelen genieten zouden. Ondertusschen moest Hy, langs eenen weg van lijden en smerten, in zijne heerlykheid ingaen, en zy zelve hadden ook veelerlei smaed en vervolgingen te wachten.

24. (q) Want so wie sijn tydelyk leven behouden wil, door my te verlochenen, uit vrees voor smaed en mishandelingen, om de belijdenis van mijnen naem, die sal het verliesen, hy zal niet alleen ter zijner tijd den lichamelyken dood sterven, maer ook zijne ziel van het eeuwig verderv niet bevrijden kunnen; maer so wie sijn tydelyk leven, door het ondergaen van kruis en smerten, verliesen sal, om mijnent wille, die sal het in de eeuwigheid behouden.

25. Want door alles, wat men in de waereld najaegt, kan men zijner ziele het eeuwig leven niet bezorgen; wat baet het toch een mensche, wat voordeel zal het hem aenbrengen, die de geheele werelt met alle de voordeelen en genoegens, welke zy verschaffen kan, soude winnen, ende hemselven verliesen, ofte schade [*sijns selfs*] lijden, zodat zijne kostbare ziel in de eeuwigheid verloren ging?

26.

(q) Matth. 10: 39: ende 16: 25. Marc. 8. 35. Luc. 17: 33. Joh. 12: 25

26. (r) Want ſo wie hem mijns ende mijner woorden ſal geſchaemt hebben, zodat hy, uit vrees voor lijden en vervolgingen, my en de belijdenis van mijnen naem verlochene, diens ſal de Sone des menſchen hem ſchamen, wanneer hy komen ſal in ſijne heerlickheyt, ende [*in de heerlickheyt*] des Vaders, bekleed met allen dien luister, welken de Vader Hem heeft toegezegd, ende omſtuwd van een gansch heirleger der heylige Engelen, om elk naar zijn doen te vergelden. Dan zal Hy de zulken, die Hem getrouwlyk aengekleevd, en voor de menſchen rondborſtig beleden hebben, in de heerlykheid invoeren, maer de zodanigen, die Hem verlochend hebben, naer de plaets der eindeloſe rampzaligheid verwijzen.

47. (s) Ende ick ſegge u waerlick, dat de beginſelen van deze dingen nog by uwen leevtijd zullen gezien worden: Daer zijn ſommige der gene die thans hier by my ſtaen, dien den doot niet en ſullen ſmaken, tot dat ſy het Koninckrijcke Godts ſullen geſien hebben. Zommigen uwer zullen de verwoesting van Jeruſalem nog beleven, waer door Ik een overtuigend bewijs geven zal, dat ik, als verhoogde Middelaer, werkelyk in mijne heerlykheid ben ingegaen; en dit oordeel zal eene voorproev zijn van mijne heerlyke toekomst, in den laetſten dag der waereld, om elk te vergelden naer zijne werken.

b. Zes dagen later werd JESUS *op den berg verheerlykt, vs.* 28-36.

28. (t) Ende het geſchiedde ontrent acht dagen na deſe woorden, wanneer men 'er namelyk den dag by rekent, op welken de Heiland de voorheen gemelde woorden geſproken heeft, alsmede den dag van zijne verheerlyking, verg. Matth. XVII 1, dat hy met zich

(r) Matth. 10: 33. Marc. 8: 38. Luc. 12: 9. 2 Tim. 2: 12. 1 Joh. 2: 23. (s) Matth. 16: 28. Marc. 9: 1. (t) Matth. 17: 1. Marc. 9: 2.

medenam Petrum, ende Joannem, ende Jacobum, ende klom op den bergh, denkelyk op Thabor, om te bidden.

29. Ende als hy badt, wiert de gedaente sijns aengesichts voor de oogen der drie gemelde Apostelen verandert van gedaente, zodat het een veel luisterrijker aenzien had, en schitterende was, gelijk de glans der zonne, ende sijne kleedinge vertoonde zich wit [*ende*] seer blinckende gelijk het licht der zonne op den vollen middag. Deze glansrijke vertoning was des te heerlyker, om dat het nacht was. Ook was deze heerlykheid recht geschikt, om den Middelaer, naer zijne menschelyke natuur, tot zijn aenstaende lijden te bemoedigen, en om de ergernis der Apostelen, wegens zijne diepe vernedering, wech te nemen.

30. Ende siet, twee mannen spraken met hem, welcke waren Moses ende Elias, en door de Apostelen duidelyk gezien werden.

By de gelijkluidende plaets van MATTHÆUS Kap. XVII: 3, hebben wy de volgende vragen opzettelyk beantwoord. — Hebben de Apostelen MOSE en ELIA in de daed gezien, of werden zy hun slechts in een gezicht vertoond? Hoe wisten zy, dat die twee mannen MOSE en ELIA waren? Wat heeft MOSE, die immers gestorven was, voor een lichaem gehad? Waerom verschenen juist MOSE en ELIA? waerom was 'er ook HENOCH niet by tegenwoordig? — Verg. XVIII Deel p. 310-313.

31. Dewelcke gesien zijnde in heerlickheyt, en met verheerlykte lichamen, seyden sijnen uytgangh, dien hy soude volbrengen te Jerusalem, zy vertoonden den Heiland de laetste lotgevallen van zijn leven, zijne veroordeeling, zijnen dood, zijne opstanding, en daerop volgende verheerlyking, ter bemoediging van den Verlosser, en ter onderrichting van zijne Discipelen.

32. Petrus nu, ende de beide Apostelen, die met hem [*waren*], waren met slaep beswaert geweest, terwijl de Heiland bad; ende ontwaeckt zijnde, sagen

ſy ſijne heerlickheyt, ende de twee hemelſche mannen die by hem ſtonden. Ook hoorden zy de woorden, welke MOSE en ELIA tot hunnen Meester ſpraken.

33. Ende het geſchiedde als ſy van hem affcheyd-den, ſo ſeyde Petrus, van wegens de grote ontroering niet bedenkende wat hy ſprak, tot Jeſum, Meeſter, het is goet en het komt waerlyk zeer wel dat wy hier zijn: ende laet ons drie tabernakelen maken, voor u éénen in het midden, ende voor Moſes éénen aen de rechte, ende voor Elias éénen aen de ſlinke hand. Zo ſprak Petrus van ontſteltenis, niet wetende wat hy ſeyde. Hy beſloot, naer zijne vleeſchelyke vooroordeelen, uit de omſtandigheden, dat het waereldsch Koningrijk van den Heiland nu eenen aenvang nemen zoude, en daertoe wilde hy, in de verbijstering van zijne gedachten, eenige kleine voorbereidſelen maken.

34. Als hy nu dit ſeyde, en bezig was met zulke onbedachtzame woorden te ſpreken, quam 'er een luchtige wolcke, ende overſchaduwde haer, den Heer JESUS, Moſe, en Elias, ten blijke van Gods meer byzondere tegenwoordigheid; ende de Apostelen waren zeer ontſteld, ſy wierden nog meer bevreeſt, als die mannen, JESUS, Moſe, en Elias, in de wolcke ingingen.

35. (v) Ende daer geſchiedde een hoorbare ſtemme van God den Vader uyt de gemelde wolcke, ſeggende, Deſe JESUS is oneindig meerder dan Moſe en Elias; Hy is mijn eeuwige en geliefde Sone. Hy is die grote Propheet by uitnemendheid, welken Moſe reeds beloovd heeft: (x) hoort hem daerom als dien Godlyken Leeraer, met aendacht, eerbied, geloov, en onderwerping.

36. Ende als de ſtemme geſchiedde, of *geſchied was*, ſo wiert Jeſus alleen gevonden. Moſe en Elias waren, terwijl de drie Apostelen, als van vrees buiten zich zelven wechgerukt, bevende op de aerde lagen, Matth. XVII: 6, naer den hemel wedergekeerd, en de gedaente

(v) Jeſ. 42: 1. Matth. 3: 17. ende 17: 5. Marc. 1: 11. ende 9: 7. Luc. 3: 22. Coloſſ. 1: 13. 2 Petr. 1: 17. (x) Deuter. 18: 15, 19. Hand. 3: 22.

van JESUS was wederom als te voren. Daerna richtte de Heiland zijne Apostelen met bemoedigende woorden op, Matth. XVII: 7; en wanneer zy, met het aenbreken van den dageraed, van den berg afkwamen, gelastte de Heiland hun, om wijze redenen, verg. XVIII Deel p. 298-300, dat zy dit gezicht zouden geheim houden, tot dat Hy uit de doden was opgestaen, Matth. XVII: 9, ende zy gehoorzaemden dit bevel; sy swegen stil, ende en verhaelden in die dagen niemant yet van 't gene sy gesien hadden.

e. In den volgenden morgenstond genas de Heiland eenen bezetenen, vs. 37-45.

a. De genezing zelve vinden wy, 37-42, en

b. Het gesprek, het welk de grote Leeraer, by die gelegenheid, met zijne Discipelen gehouden heeft, vs. 43-45.

37. (y) Ende het geschiedde des daegs daer aen, als sy in den morgenstond van den bergh afquamen, dat hem een groote schare, welke zijne negen achtergelaten Discipelen omringd hadden, in 't gemoet quam.

38. Ende siet een man van de schare riep uyt, seggende, Meester, ick bidde u, siet doch mijnen waerden soon met oogen van ontferming aen. Dit bid ik u allervuurigst: want hy is my een eenigh geboren.

39. Ende siet hy is allerellendigst, een onreine geest neemt hem, ende van stonden aen roept hy, ende hy scheurt hem dat hy geweldig schuymt; zodat hem het bruisch op den mond stae, ende de duivel plaegt hem by aenhoudendheid, en wijckt naeuwlicks van hem. Dan valt hy in het vuur, dan in het water, ende het scheelt weinig, of de duivel vermorsfelt en verplettert hem.

40. Ende ick hebbe uwe negen discipelen, welke Gy hier gelaten hadt, ernstig gebeden, dat sy den duivel beteugelen en hem souden uytwerpen: ende sy en hebben niet gekonnen, hoe zeer zy het beproevd hebben.

(y) Matth. 17: 14. Marc. 9. 17.

ben. Daerom verstout ik my, om my by u zelven te vervoegen.

41. Ende Jesus antwoordende seyde tot die negen Discipelen, die te vergeevsch getracht hadden om den onreinen geest uit te werpen, O ongeloovigh ende verkeert geslachte, het welk nog met zo vele twijffelingen bezet zijt, hoe lange sal ick nogh by ulieden zijn, ende ulieden by my behouden, als mijne bestendige volgelingen? Hoe lang zal ik ulieden met zo vele zwakheden, en kennelyke blijken van ongelovigheid, nog in mijn onmiddelyk gezelschap verdragen? Door uw ongeloov hebt gy aen de boosaertige Pharizeeuwen aenleiding gegeven, om niet alleen u, maer ook my te bespotten, verg Marc. IX: 14-17. Voorts wendde zich de Heiland tot den vader van den lijder, zeggende, Brengt uwen ongelukkigen sone hier voor my, en ik zal hem oogenblikkelyk genezen.

42. Ende nogh op dat zelvde tijdstip, als de jongeling naer den Heiland ging, en hy [*nae hem*] toequam, scheurde hem de duyvel door geweldige stuiptrekkingen, ende verscheurde [*hem*] bykans: maer Jesus bestrafte den onreynen geest, ende gebood hem, dat hy den jongeling verlaten zoude. Door dit almachtig bevel maeckte Hy het kint volkomen gesont, ende gaf hem sijnen vader hersteld weder.

43. Ende, wanneer de meermalen gemelde Discipelen hunnen Godlyken Meester vraegden, waerom zy den duivel niet hadden kunnen uitwerpen, en den jongeling genezen, antwoordde Hy, dat hun ongeloov alleen daervan de eenige oorzaek ware. Hy voegde 'er by, dat dit geslacht van duivelen zich niet verdrijven liet uit de bezetenen, dan door een wondergeloov, het welk door bidden en vasten verkregen werd, Matth. XVII: 19-21. Deze wonderdadige genezing bracht eene grote verbazing te weeg onder de omstanderen: want sy wierden alle verslagen over de grootdadigheyt Godts. Ende als sy alle haer verwonderden over alle de dingen, die Jesus gedaen hadde, seyde hy tot sijne discipelen,

44. Legget gy dese woorden, welke ik nu zal

spreken, in uwe ooren, en bewaert 'er de gedachtenis van in uwe harten, (z) Want of *te weten* de Sone des menschen sal eerlang, als ware by een boosdoener, overgelevert worden in der menschen handen, om hem te doden.

45. (*a*) Maer sy en verstonden dit woort niet, uit hoofde van hunne vleeschelyke vooroordeelen begrepen zy niet wat de Heiland meende, ende het was voor haer verborgen, alsso dat sy het niet en begrepen: ende sy vreesden, van dat woort hem nader te vragen, te meer omdat Hy hen, even te voren, over hun ongeloov zo ernstig bestraft had.

¶. *Vs.* 46-50. *trekt* LUCAS *in zeer korte woorden te zamen het gene 'er wederom te Capernaum is voorgevallen.*

MATTHÆUS bericht ons, dat de Heiland, na het voorheen gemelde wonder, zich wederom naer Capernaum begeven hebbe, Kap. XVII: 24. vergel. Marc. IX: 33. Aldaer betaelde Hy de schatting met een stuk gelds, het welk Hy op eene wonderdadige wijs beschikt had. PETRUS namelyk wierp op 's Heilands bevel den angel uit, in de zee van Tiberias, naby Capernaum, en vong eenen visch, die eenen stater in zijnen mond had, Matth. XVII: 24-27.

46. (*b*) Ende, wanneer Petrus van den oever der zee was terug gekeerd, en het geld, het welk hy in den visch gevonden had, aen de ontvangers van de Tempelschatting betaeld had, kwamen de Discipelen tot JESUS, om Hem te vragen, wie van henlieden in het Koningrijk, het welk Hy stond op te richten, den hoogsten rang, en de aenzienlykste posten bekleden zou? daer rees, toen zy onder den weg naer Capernaum waren, reeds een overlegginge onder haer, namelick wie van haer de meeste ware. Over dit stuk hadden zy al onder den weg getwist, en nu stelden zy de vraeg aen hunnen Godlyken Meester voor, Matth. XVIII: 1.

47.

(*z*) Matth. 17: 22. Marc. 9: 31. (*a*) Luc. 2: 50. ende 18: 34.
(*b*) Matth. 18: 1. Marc. 9: 33. Luc. 22: 24.

47. Maer Jesus siende, reeds onder den weg, door zijne Alwetendheid, de overlegginge harer herten, en nu deze vraeg horende, nam een kindeken van de straet, het welk Hy tot zich riep, Matth. XVIII: 2, ende stelde dat by hem, nadat Hy het lievderijk omhelsd had, Marc. IX: 36, in het midden van zijne Discipelen.

48. (c) Ende seyde tot haer; indien gy uwe hoogmoedige begrippen niet aflegt, en aen de kleine kinderkens, die van rang noch eerzucht weten, in nederigheid niet gelijk wordt, kunt gy gene rechtgeaerte onderdanen zijn van mijn geestelyk Koningrijk. Die, met aflegging van alle hooggevoelendheid en heerschzucht, dit kindeken in nederigheid gelijk wordt, is het meest geschikt, om de belangen van mijn Koningrijk te bevorderen, en zal ook in de eeuwigheid eenen zeer heerlyken loon ontvangen, Matth. XVIII: 3, 4. So wie dit en zoortgelyk kindeken, dat is iemand mijner dienaren, die alle trotschheid en heerschzucht aflegt, met lievde en hoogachting ontfangen sal in mijnen name, en hem weldadigheid bewijst, als aen iemand die door my gezonden is, die ontfangt my, naerdien ik de lievde en weldadigheid, van zulk eenen van mijne rechtgeaerte dienaren bewezen, zal rekenen als of zy aen my zelven in eigen persoon bewezen waren, (d) ende so wie my ontfangen sal, die ontfangt hem die my gesonden heeft, voor zo ver mijn hemelsche Vader, die my gezonden heeft, de lievde aen my betoond rekent, als of zy aen Hem zelven bewezen was. Daerentegen is 'er geen groter en strafwaerdiger misdaed, dan iemand van mijne oprechte dienaren te ergeren, te verwerpen en te vervolgen, Matth. XVIII: 6. zijt daerom nederig, en verbant alle heerschzucht. (e) Want die de minste onder u allen is, en zich zo gedraegt, als of hy de minste ware, door altoos gereed te zijn om anderen te dienen, die sal waerlyk groot zijn, eenen byzonderen lov verdienen, en eene uitnemende heerlykheid ontvangen in het volgend leven.

(c) Matth. 18: 5. Marc. 9: 37. Joh. 13: 20. (d) Luc. 10: 16, Joh. 13: 20. (e) Matth. 23: 11, Luc. 14: 11. ende 18: 14.

49. (*f*) Ende Joannes antwoordde ende feyde, Meester, wy hebben eenen gesien, die in uwen name de duyvelen uytwierp: ende wy hebben 't hem verboden, om dat hy [*u*] met ons niet en volgt, en niet behoort tot het gezelschap der Discipelen, die u bestendig vergezellen. Vergel. Marc. IX: 38.

50. Ende Jesus seyde tot hem, En verbiedt het niet. Laet hem geworden. Want (*g*) wie tegen ons niet en is, en niet met woorden en daden betoont, dat hy ons vyandig zy, die is voor ons, en bevordert onze belangen, ten minsten hy benadeelt den voortgang van mijn Koningrijk niet.

I. Kap. IX: 51 — XIII: 21. beschrijft de Euangelist eene reis, welke de Heiland uit Galilæa naer Jerusalem gedaen heeft, met het gene op dien tocht is voorgevallen.

a. Eerst verhaelt LUCAS, *hoe de gezegende* JESUS *door Samaria gereisd zy, vs.* 51-56.

51. Ende het geschiedde, als de dagen sijner (*h*) opneminge in den hemel vervult wierden, en de tijd naderde, dat Hy in zijne heerlykheid zou ingaen, tot welke Hy zich door lijden den weg zou banen, so richtede hy sijn aengesicht onbeweeglyk, en nam een vast voornemen om nae Jerusalem te reysen. Vergel. Joh. VII: 2-10.

De dagen zijner opneming. — De zeer geleerde SCHUTTE heeft opgemerkt, dat het woord *opneming* vertaeld, by de Grieken zeer bekend zy, in de bepaelde beteekenis van iemand, als zijnen eigenen zoon, op en aen te nemen; en is daerom van oordeel, dat deze *opneming* hier moet verstaen worden, van die merkwaerdige gebeurtenis, welke op den berg Thabor was voorgevallen, toen God de Vader den Heiland, met eene hoorbare stem uit den hemel, voor zijnen Zoon verklaerde vs. 35. Het gene vs. 37-50. verhaeld is, moet

(*f*) Marc. 9: 38. (*g*) Matth. 12: 30. Luc. 11: 23. (*h*) Marc. 16: 19. Hand. 1: 2. 1 Tim. 3: 16.

moet dan als eene tusschenrede beschouwd worden; en dan zou LUCAS willen zeggen, „ toen de dagen van dat burger-
„ lyk jaer, in het welk de Heiland op den berg verheerlykt
„ werd, vervuld werden, als dat burgerlyk jaer ten einde
„ liep, *zette Hy zijn aengezicht vast*, Hy nam een vast en
„ onveranderlyk voornemen, om naer Jerusalem te gaen, en
„ het Loovhuttenfeest by te wonen, zonder naer andere
„ reisende gezelschappen te willen wachten." *Heilige Jaerboeken* II Deel. p. 127—

Dan ons bestek laet ons niet toe, om in het onderzoek van deze zaek dieper in te dringen.

52. Ende als hy met zijne Discipelen het land der Samaritanen naderde, door het welk Hy naer Jerusalem trekken wilde, sondt JESUS Jacobus en Joannes als boden uyt voor sijn aengesicht: ende sy henen gereyst zijnde, quamen in een vleck der Samaritanen, om voor hem en zijne Discipelen, tegen dat zy daer kwamen, [*herberge*,] huisvesting en spijs te bereyden.

53. Ende sy en ontfingen hem niet, en wilden Hem niet herbergen, (*i*) om dat sijn aengesicht was [*als*] reysende nae Jerusalem. Er was een grote haet tusschen de Joden en Samaritanen, die zich dan vooral openbaerde, wanneer de Joden zich, by gelegenheid van een Feest, naer Jerusalem begaven, en hunnen weg namen door het land der Samaritanen. Nu zagen de inwoners van het vlek uit alle de omstandigheden duidelyk genoeg, dat JESUS met zijne Discipelen, ter bywoning van het aennaderend Feest, naer Jerusalem reisde.

54. Als nu sijne discipelen Jacobus ende Joannes, die herberg besteld hadden, [*dat*] vyandig gedrag der Samaritanen sagen, seyden sy, in overmaet van gramschap, Heere, wilt gy dat wy, naer het wonderdoend vermogen, het welk Gy ons hebt medegedeeld, seggen, dat vyer van den hemel nederdale, ende dese boosaertige Samaritanen oogenblikkelyk verslinde, gelijck

(*i*) Joh. 4: 9.

oock (*k*) Elias gedaen heeft, aen die twee hoofdmannen over vijftig, met hunne onderhebbende manschap, die door den Koning AHAZIA gezonden waren, om Baal-Zebub, den God van Ehron, over zijne krankheid te raedplegen, 2 Kon. I: 9-12.

55. Maer de zachtmoedige JESUS hem omkeerende bestrafte hyse over dat wraekzuchtig voornemen, ende seyde, Gy en weet niet van hoedanigen geest gy zijt, en gy bedenkt niet, dat zulk eene wraekzuchtige gemoedsgesteldheid in het geheel niet overeenkomt, met die zachtmoedigheid, welke ik openbaer maek en ulieden zo ernstig heb aengeprezen.

56. (*l*) Want de Sone des menschen en is niet gekomen om der menschen zielen of leven te verderven, maer om menschen te behouden en eindeloos gelukkig te maken. Ende sy gingen, zonder zich met deze onhandelbare lieden langer op te houden, nae een ander vleck, ook in het land der Samaritanen, alwaer de ingezetenen bescheidener waren, en herberg gaven.

b. Wijders beschrijvt LUCAS, wat 'er op dezen tocht, tot aen Bethanien toe, zy voorgevallen, Kap. IX: 57— X: 37.

Hier toe behoort

a. een gesprek van den Heiland, met drie onderscheidene personen, vs. 57-62.

57. (*m*) Ende het geschiedde op den wegh als sy het laetstgemelde vlek der Samaritanen verlaten hadden, en al verder naer Jerusalem voortreysden, dat 'er een zeker man, die aerdsche voordeelen by het oprichten van MESSIAS Koningrijk verwachtte, tot JESUS kwam, en hem seyde, Heere, ick sal u volgen, en u bestendig als uw leerling vergezellen, waer gy oock henen gaet.

58. Ende Jesus seyde tot hem, gy bedriegt u; mijne naervolgers hebben gene aerdsche voordeelen te wachten:

(*k*) 2 Kon. 1: 10, 12. (*l*) Joh. 3: 17, ende 12: 47. (*m*) Matth. 8: 19.

ten: want ik verkeer, in deze waereld, in zeer vernederende omstandigheden. en mijn Koningrijk is niet van deze waereld. Er is geen dier zo behoeftig als ik ben. De vossen zelvs hebben holen waerin zy zich onthouden, ende de vogelen des hemels nesten voor zich en hunne jongen; maer de Sone des menschen en heeft in den staet van zijne diepe vernedering niet, waer hy het hooft neder-legge. Ik ben een arm man, ontbloot van alle tijdelyke bezittingen.

59. (n) Ende hy seyde tot eenen anderen, welken Hy op den weg ontmoette, Volgt my. Doch hy seyde, Heere, laet my toe, dat ick henen gae, ende eerst mijnen vader, die onlangs gestorven is, behoorlyk begrave.

60. (o) Maer Jesus, die eene proev wilde nemen van 's mans gehoorzaemheid, seyde tot hem, volg my terstond, zonder u over de begravenis van uwen Vader te bekommeren. Laet de geestelyke doode, die van Gods leven vervreemd zijn, hare natuurlyke dooden begraven: doch gy wordt thans tot een verhevener werk geroepen, gaet henen ende verkondigt de aennadering van het geestelyk Koninckrijcke Godts. Dat het zwaerste is, moet ook het zwaerste wegen:

61. Ende oock een ander seyde, Heere, ick sal u bestendig volgen: maer (p) laet my eerst toe, dat ick behoorlyk afscheyt neme van de gene die in mijn huys zijn, en tot mijn geslacht behoren.

62. Ende Jesus seyde tot hem, die my wil volgen moet gereed zijn, om alles zonder eenig uitbeding voor my op te offeren. (q) Niemant die sijne hant aen den ploegh slaet ende siet nae het gene achter is, en is bequam tot een dienaer van het geestelyk Koninckrijcke Godts. Die in den dienst van dit Koningrijk wil gebruikt worden, moet niet meer denken aen het gene hy

(n) Matth. 8: 21. (o) Matth. 8: 22. (p) 1 Kon. 19: 20. (q) Spreuk. 26: 11. Phil. 3: 14. Hebr. 6: 4, 5, 6. 2 Petr. 2: 20.

verlaten heeft, maer zich daer aen geheel en onverdeeld overgeven.

De spreekwijs is ontleend van eenen landman, die, wanneer hy ploegt, voor uit moet zien om goede en rechte voren te maken. Even zo moet ook een dienaer van het Euangelie niet zien naer het gene achter is, zich niet inwikkelen in de dingen der waereld, noch berouw hebben over het gene hy begonnen heeft.

HET X. KAPITTEL.

b. De uitzending der zeventig Discipelen, vs. 1-24.
 1. *De uitzending zelve vinden wy vs.* 1-16.
 —. *In het gemeen, vs.* 1.
 ——. *Meer byzonder, vs.* 2-15, *beschrijvt de Euangelist*
 /. *De bevelen, welke de Heiland hun gegeven heeft, vs.* 2-11.
 //. *De bedreiging over de genen, die hen verwerpen zouden, vs.* 12-16.

1. ENde na desen, eenigen tijd nadat de voorheen gemelde zaken waren voorgevallen, stelde de Heere nogh andere tseventigh personen aen, welke Hy verkoos uit zijne Discipelen, ende sondtse henen voor sijn aengesicht, om zijne voorlopers te wezen, twee en twee, in een yeder stadt ende plaetse, daer hy zelvs eerlang komen soude.

2. Hy seyde dan tot haer, en gav hun dezen last: (*a*) De oogst is wel groot, maer de arbeyders zijn weynige. Op den akker van het Joodsche land is een rijke oogst van zielen voor mijn Koningrijk in te zamelen, en,

(*a*) Matth. 9: 37. Joh. 4: 35.

en, naer evenredigheid daer van, zijn 'er weinig arbeiders, die zich beyveren, om de Joden tot geloov en bekeering op te wekken; (b) daerom biddet den Heere des oogsts, den hogen God, die de grondëigenaer is van het Joodsche land, dat hy een genoegzaem aental van arbeyders in sijnen oogst uytstoote, dat Hy Leeraers verzorge om menschen voor mijn Koningrijk te gewinnen.

3. (c) Gaet gylieden dan henen paer aen paer, in elk eene plaets, alwaer ik zelvs eerlang komen zal. Maer weet dat gy grote zwarigheden, en zelvs eenen geweldigen tegenstand, in uwen predikdienst ontmoeten zult; siet, ick sende u als weerlose lammeren in 't midden der verslindende wolven, die allergeweldigst op u zullen aenvallen.

4. Gy hebt u van niets te verzorgen. (d) En draegt daerom geenen buydel met geld mede, noch male, of reiszak gevuld met eetwaren, noch schoenen buiten die, welke gy aen uwe voeten hebt. De behoevten des levens zullen u, door hen, welken gy het Euangelie predikt, worden aengeboden, en anders zal God voor u zorgen. Maekt allen mogelyken spoed, (e) ende en groet daerom niemant op den wegh met die omslachtige plichtsplegingen, welke anders in het Oosten gebruikelyk zijn.

5. (f) Ende in wat huys gy sult ingaen, segt eerst, Vrede [zy] desen huyse. Groet de inwoners op eene minzame wijs, en wenscht hun allen zegen toe.

6. Ende indien aldaer een sone des vredes is, die den vrede bemint en zijn wezenlyk heil by God zoekt, so sal uwe vrede op hem rusten, en hy zal den zegen, welken gy hem hebt toegewenscht, werkelyk genieten: maer indien 'er zulk een zoon des vredes niet in dat huis is, so sal [*uwe vrede*], de wensch van voorspoed, welke gy gedaen hebt, vruchteloos tot u wederkeeren.

7. (g) Ende blijft in dat selve huys, alwaer men u met lievde en achting ontvangt, zo lang gy in die plaets vertoevt, etende ende drinckende 't gene van naer

(b) 2 Thess. 3: 1. (c) Matth. 10: 16: (d) Matth. 10: 9. Marc. 6: 8. Luc. 9: 3. ende 22: 35. (e) 2 Kon. 4: 29. (f) Matth. 10: 12. Marc. 6: 10. (g) 1 Cor. 10: 27.

[*voorgesett wort*]; Maekt vrijmoedig gebruik van de beleevdheden, welke men u aendoet; (*h*) want de arbeyder is sijns loons weerdigh, en, door uwe prediking verdient gy het gene u tot lichaems onderhoud nodig is. En gaet niet over van [*'t eene*] huys in [*'t ander*] huys, maer blijvt in dat zelvde huis, alwaer men u by uwe aenkomst in eene plaets minzaen ontvangen heeft, offschoon gy naderhand eene betere herberg vinden kondt.

8. Ende in wat stadt of plaets gy sult ingaen, ende sy u minzaem ontfangen, eet het gene ulieden voorgesett wort.

9. Ende geneest de krancke die daer in zijn, door de gaev van wonderen, welke ik u heb medegedeeld, predikt het Euangelie aen de inwoneren, ende segt tot haer, Het geestelyk Koninckrijcke Godts, het welk de MESSIAS staet op te richten, is naeby u gekomen.

10. (*i*) Maer in wat stadt gy sult ingaen, ende sy u niet ontfangen, maer u en uwe prediking smadelyk verwerpen, uytgaende op hare straten, so segt openlyk,

11. (*k*) Oock het stof, dat uyt uwe stadt aen ons kleeft, schudden wy af op ulieden, tot een teeken dat wy met u gene gemeenschap hebben willen: nochtans so weet dit, dat het Koninckrijcke Godts naeby u gekomen is, en dat gy genodigd zijt, om onderdanen van dat geestelyk Koningrijk, en deelgenoten van deszelvs voorrechten te wezen.

Over de uitzending van deze LXX Discipelen hebben wy het een en ander aen te merken.

I. Zy moeten van de Apostelen wel onderscheiden worden. Hunne bediening was alleen tijdelyk, daer de Apostelen hun ambt hun gansche leven lang moesten warnemen. — De LXX werden uitgezonden als voorlopers van den Heiland,

(*h*) Levit. 19: 13. Deut. 24: 14. ende 25: 4. Matth. 10: 10 1 Cor. 9: 4, 14. 1 Tim. 5: 18. (*i*) Matth. 10: 14. Marc. 6: 11. Luc. 9: 5. (*k*) Hand. 13: 51. ende 18: 6.

land, naer alle die plaetsen, in welke Hy zelvs eerlang komen zou om te prediken, dat het Koningrijk van den MESSIAS kort op handen ware, en daer door de gemoederen der menschen, tot de komst van dien groten Leeraer, voor te bereiden. Zo rasch zy daerom tot den Heiland waren wedergekeerd, en verslag van hunne verrichtingen gedaen hadden, nam hunne bediening een einde. — Ondertusschen hebben velen van deze LXX Discipelen na 's Heilands hemelvaert, onder den naem van *Euangelisten*, de Apostelen als medehelpers op hunne tochten vergezeld. BARNABAS, SOSTHENES, en eenige anderen, welker namen elders in de Handelingen en brieven der Apostelen vermeld worden, gelijk ook onze LUCAS zelvs, schijnen onder dit getal der LXX behoord te hebben.

II. LUCAS is de eenigste van alle de Euangelisten, die deze uitzending der LXX heeft aengeteekend, de overigen maken 'er in het geheel gene melding van. Dan hier over zal zich niemand verwonderen, die zich herinnert, dat het leven van den Heiland zeer rijk was in allerhande merkwaerdige gebeurtenisfen, zodat ieder Euangelist vele van dezelve met stilzwijgen heeft moeten voorbygaen, indien hy niet een werk van verbazende omslachtigheid schrijven wilde, verg. Joh. XXI: 25.

12. Ende, zo vervolgde de Heiland tot deze LXX zendelingen te spreken, ick segge en verzeker u plechtig dat het [*dien* grouwzamen inwoneren *van*] Sodoma, die eertijds, om hunne hemeltergende boosheden, op zulk eene schromelyke wijs verdelgd zijn, verdraeglicker wesen sal in dien groten dage der algemene vergelding, dan de inwoners van deselve stadt, alwaer men u en uwe prediking smadelyk verwerpen zal.

13. Wee u Chorazin, wee u Bethsaida, steden gelegen aen de zee van Galilea, binnen welke ik zelvs zo lang gepredikt, en zo vele wonderen verricht heb; uw oordeel zal in den groten dag zwarer zijn, dan dat der blinde Heidenen: want so in Tyrus ende Sidon, of andere steden der Heidenen, de krachten en wonderen geschiet

waren, die in u geschiet zijn, sy souden eertijts in sack ende asscne sittende haer bekeert hebben, en ten minsten blijken van boetvaerdigheid gegeven hebben.

14. Doch het sal daerom den Heidenschen inwoneren van Tyrus ende Sidon verdraeglicker zijn in het algemeen oordeel, dan ulieden, die tegen veel groter licht gezondigd, en meerdere voorrechten smadelyk verworpen hebt.

15. Ende gy Capernaum, die tot den hemel toe verhoogt zijt, voorzover gy de eer genoten hebt van den langbeloovden MESSIAS tot uwen inwoner te hebben, die zo lang onder uwe burgers gepredikt heeft, en welken zy zo vele wonderen hebben zien verrichten, gy sult om het hardnekkig ongeloov van uwe inwoneren onherstelbaer verwoest, en als tot den afgrond der hellen toe nedergestooten worden.

16. De bejegeningen, welke ulieden mijne zendelingen worden aengedaen, reken ik als of zy my zelven waren aengedaen. (*l*) Wie u hoort en uwe prediking gelovig aenneemt, die hoort my zelven die u gezonden heb; ende wie u en uwe prediking smadelyk verwerpt, die verwerpt my: (*m*) ende wie my verwerpt, die verwerpt den genen die my gesonden heeft, te weten mijnen eeuwigen Vader.

2. *De wederkeering dezer LXX zendelingen, na het volbrengen van hunnen last, en het gene daerby is voorgevallen, wordt beschreven vs.* 17-24.

17. Ende, nadat de tseventigh zendelingen, paer aen paer, om elkander te helpen en te bemoedigen, in alle de onderscheidene plaetsen alwaer JESUS zelvs eerlang komen zoude, hunnen last volbracht hadden, zijn zy tot hunnen Godlyken Meester wedergekeert met blijtschap, seggende, Heere, oock de duyvelen zijn ons onderworpen in uwen name, zodat wy eene menigte van

(*l*) Matth. 10: 40. Marc. 9: 37. Joh. 13: 20. (*m*) 1 Thess. 4: 8.

van onreine geesten uit de bezetenen hebben uitgedreven.

18. Ende hy seyde tot haer, dit weet ik, (n) Ick sagh, toen gy de onreine geesten uitwierpt, door de oogen mijner alwetendheid, den satan als een blicksem uyt den hemel in den afgrond nedervallen. Er waren vele duivelen, onder Gods toelating, uit den afgrond in den luchthemel opgeklommen, om de menschen te plagen, maer ik zag op dien zelvden tijd, toen u de onreine geesten onderworpen waren, dat de opperste der duivelen met zijne onderhebbende engelen, zo plotselings als een blikfem, uit de lucht in den afgrond nedervielen.

19. (o) Siet ick geve u de macht om op de duivelen, die zo listig zijn als slangen ende zo boosaertig als scorpioenen te treden, ende over alle kracht des helschen vyants te zegepralen: ende geen dingh, niets hoe genaemd, en sal u eenigsins beschadigen.

20. Doch en verblijdt u daer in niet zo zeer, dat de onreine geesten u onderworpen zijn: maer verblijdt u veel meer (p) dat uwe namen geschreven zijn in de hemelen, en dat gy in den hemel als rechtgeaerte onderdanen van mijn Koningrijk bekend staet.

21. (q) Te dier zelvder ure verheugde hem Jesus in den geest, zodat zijne gansche ziel innerlyk verblijd was, ende seyde, Ick dancke u eerbiedig en blijmoedig, mijn eeuwige Vader, die de gebiedende Heere des hemels ende der aerde zijt, dat gy dese gewichtige dingen, welke den inhoud van het Euangelie uitmaken, (r) voor den wijsen ende verstandigen, voor den Schrivtgeleerden en waereldwijzen verborgen hebt, zodat zy het Euangelie, uit hoofde van hunne verblindheid en hoogmoed, smadelyk verwerpen, ende hebt deselve daer en tegen den kinderkens geopenbaert, voorzover Gy aen geringe en eenvouwige lieden, die door de Schrivtgeleerden en waereldwijzen als kinders in het verstand beschouwd

(n) Openb. 12: 8, 9. (o) Marc. 16: 18. Hand. 28: 5. (p) Exod: 32: 32. Jes. 4: 3. Dan. 12: 1. Phil. 4: 3. (q) Matth. 11: 25. (r) Job 5: 12. Jes. 29: 14. 1 Cor: 1: 19. ende 2: 7, 8. 2 Cor 3: 14.

worden, genade geschonken hebt om mijne hemelsche leer gelovig aen te nemen. Daerin hebt Gy uwe vrijmacht luisterrijk verheerlykt. Ja Vader, want alsoo is geweest het welbehagen voor u, zodanig was de vrijmachtige bepaling, welk Gy in uwen eeuwigen raed gemaekt hebt, dat de dwazen en verachten, in de bedeeling uwer genade, den voorrang hebben zouden boven de wijzen en edelen.

22. (*s*) Alle dingen, voegde 'er de Heiland by, zich wederom tot de zeventig zendelingen keerende, *alle dingen*, welke 'er nodig zijn om zondaren zalig te maken, zijn my van mijnen Vader overgegeven. De uitvoering van dat gewichtig werk is in mijne handen gesteld. Hoe zeer ik door de Wetgeleerden moge veracht worden, ben ik evenwel een persoon van oneindige waerdigheid, zijnde Gods eigen en eeuwige Zoon; ende niemant der geschapene verstanden en weet wie de Sone is, dan de Vader die my gegenereerd heeft; ende niemand der geschapene wezens weet wie de Vader is, dan de Sone, die eene volmaekte kennis heeft van alle de verborgenheden der Godlyke natuur, ende hy, (*t*) dien het de Sone door woord en geest sal willen openbaren, krijgt eenige kennis van deze grote Verborgenheden, naermate zijn eng beperkt verstand daer voor vatbaer is.

23. Ende hem keerende nae alle de discipelen, die Hem thans omringden, seyde hy [*tot haer*] alleen, zonder dat het door de schaer gehoord werd, (*v*) Saligh en by uitnemendheid bevoorrecht zijn de oogen die sien 't gene gy siet.

24. (*x*) Want ick segge u met nadruk, en neemt deze mijne woorden wel ter harte, dat vele der oude Propheten ende Koningen hebben begeert te sien 't gene gy siet, ende het heeft hun niet mogen gebeuren: want zy en hebben 't niet gesien, ende vele oude Propheten en Koningen hebben zeer verlangd te hooren 't gene gy hoort, ende en hebben 't niet gehoort. Gy-

lie.

(*s*) Psalm 8: 7. Joh. 3: 35. ende 17: 2. 1 Cor. 15: 27. Phil. 2: 10. Hebr. 2: 8. (*t*) Joh. 1: 18. ende 6: 44. 46. (*v*) Matth. 13: 16. (*x*) 1 Petr. 1: 10.

lieden geniet het uitnemend voorrecht, om den beloovden MESSIAS te zien, zijne hemelsche leer te hooren, zijne verbazende wonderen te aenschouwen, en zelvs om met Hem gemeenzaem te verkeeren.

c. Wijders beantwoordde de Heiland de vraeg van eenen Wetgeleerden, vs. 25-37.

1. *De vraeg van den Wetgeleerden werd voorgesteld, vs.* 25.
2. *De Heiland antwoordde met eene wedervraeg, vs.* 26.
3. *Deze wedervraeg werd door den Wetgeleerden recht beantwoord, vs.* 27, 28.
4. *De Wetgeleerde deed eene tweede vraeg, vs.* 29, *en*
5. *De Heiland beantwoordde dezelve, door eene zeer gepaste gelykenis, vs.* 30-37.

25. Ende siet, een seker Wetgeleerde, die meer dan gemeen bedreven was in de Godlyke Schrivten, stont op uit het midden der schare, en naderde tot den Heiland, hem versoeckende. De huichelaer wilde den Godlyken Leeraer op de toets stellen, ende deed Hem eene strikvraeg, seggende, Meester, wat doende sal ick het eeuwige leven be-erven? Welke plichten moet ik betrachten, om in de eeuwigheid gelukkig te wezen?

26. Ende hy seyde tot hem, Wat is in de wet geschreven? Wat zegt 'er de Schrivt van? hoe leest gy?

27. Ende hy antwoordende seyde, (y) Gy sult den Heere uwen Godt, den eenigen en waren God, den almachtigen Schepper en weldadigen Bestuurer van het gansch Geheel-al, die, in eene byzondere betrekking, de God is van het Joodsche volk, lief hebben, recht kennen, hoogachten, danken, en gehoorzamen, en dat wel uyt geheel uw herte, ende uyt geheel uwe ziele, ende uyt geheel uwe kracht, ende uyt geheel uw verstant, uit een oprecht beginsel, en met alle uwe vermogens: (z) ende gy zult uwen naesten, elk eenen mensch,

(y) Deut. 6: 5. ende 10: 12. ende 30: 6. (z) Levit. 19: 18 Rom. 13: 9. Gal. 5: 14. Jac. 2: 8.

die uw natuurgenoot is, zonder uitzondering hartelyk lievhebben als uselven, door zijne belangen met denzelvden yver te bevorderen, als uw eigen welzijn.

28. Ende dit antwoord van den Wetgeleerden werd door den Heiland goedgekeurd, hy, die de beste Meester is, seyde tot hem, Gy hebt recht geantwoordt: Doet dat, gehoorzaem deze lievdewet, ende gy sult leven.

29. Maer hy willende hemselven rechtveerdigen, en de vertoning maken, dat hy die lievdewet gehoorzaemde, seyde tot Jesum, En wie is mijn naeste? Immers niemand anders dan de Joden; deze Natie bemin ik hartelyk, en met andere volken heb ik niets te doen, tot de Heidenen heb ik gene betrekking, om hen als mijne naesten te beschouwen en te behandelen.

30. Ende Jesus antwoordende seyde, ik zal u door eene gelykenis onder het oog brengen, wie uwe naesten zijn, Een seker mensche quam af van Jerusalem nae Jericho, hy trok door die akelige en huilende wildernis henen, welke tusschen Jerusalem en Jericho gelegen is; ende hy viel aldaer onder de struikrovers en moordenaers: welcke hem van alles beroovden, en oock zijne klederen uytgetogen, ende hem nog daer toe [*sware*] slagen gegeven hebbende, gingen henen, ende lieten [*hem*] in die akelige wildernis, alwaer hy van alle hulp beroovd was, half-doot liggen.

31. Ende by gevalle quam een seker Priester, die te Jerusalem geweest was, om de beurt zijner dagördening in den dienst van het Heiligdom waer te nemen, denselven wegh af. Van dezen bedienaer van den Godsdienst, die een voorbeeld voor anderen moest wezen, zou men verwacht hebben, dat hy den mishandelden man alle mogelyke hulp zou toebrengen. Maer neen, de Priester wist van geen lievde en medelijden. Aen de plaets gekomen zijnde alwaer de ellendeling lag te kermen, ende hem siende maekte hy eenen omweg, om zich met den ongelukkigen niet eens in te laten; zo doende gingh hy tegen over [*hem*] voorby.

32. Ende desgelijcks handelde oock een Levijt, die

die mede langs dezen weg kwam, als hy was by die plaetse, daer de ongelukkige hulpeloos op den grond lag, quam hy wel naer hem toe, ende sagh [*hem*] met opmerking; maer zijn hart bleev ongevoelig. Zonder den ongelukkigen eenigen bystand aen te brengen, liet hy hem liggen, ende gingh tegen over [*hem*] voorby.

33. Maer een seker Samaritaen, een man uit dat volk het welk by de Joden zo zeer gehaet is, mede door die akelige woestijne henen reysende, quam ontrent hem, ende hem in dien deerniswaerdigen toestand siende wiert hy met innerlicke ontferminge beweegt.

34 Ende het bleev niet by een enkel medelijden. De Samaritaen bracht den ongelukkigen dadelyk hulp toe: want hy tot [*hem*] gaende verbondt sijne wonden, gietende daer in olie ende wijn uit den voorraed, welke hy naer de wijs der Oosterlingen met zich voerde, ende hem heffende op sijn eygen lastbeest, voerde hem in de naest by gelegen herberge, ende versorgde hem van alles wat hy nodig had.

35. Ende des anderen daegs wechgaende om zijne reis verder voort te zetten, langde hy twee penningen of schellingen uyt, ende gaffe den weert, ende seyde tot hem, Draegt sorge voor den lijder, en pas hem wel op, ende so wat gy meer [*aen hem*] te koste sult leggen boven het geld, het welk ik u heb ter hand gesteld, dat sal ick u wedergeven, als ick wederkome.

36. Wie dan van dese drie dunckt u de naeste geweest te zijn des genen die onder de moordenaers gevallen was? Wie heeft zich gedragen als zijn naeste?

37. Ende hy seyde, Die Samaritaen, welke barmhertigheyt aen hem gedaen heeft. So seyde dan Jesus tot hem, Gaet henen ende doet gy desgelijcks. Bewijs weldadigheid aen alle menschen zonder onderscheid, het zy zy tot de Joden, het zy zy tot andere volken behoren.

c. Kap. X: 38— XIII: 21, verhaelt de Euangelist, hoe de Heiland te Bethanien gekomen is, met het gene aldaer gebeurde.

a. De Heiland werd in het huis van LAZARUS *zeer vriendelyk onthaeld, vs. 38-42.*

38. Ende het geschiedde, als sy naer Jerusalem verder voort reysden, dat hy quam in een vleck genaemd Bethanien, het welk vijftien stadien, of ruim twee uuren gaens, van de hoofdstad Jerusalem gelegen was, Joh. XI: 1, 18; ende een seker vrouwe met name Martha, de zuster van Lazàrus, welken de Heiland uit de doden heeft opgewekt, ontfingh hem zeer minzaem in haer huys.

39. Ende dese hadde een suster genaemt Maria, welcke oock (*a*) sittende aen de voeten Jesu als haren Leeraer, sijn woort en onderwijs eerbiedig hoorde.

40. Doch de zorgvuldige Martha was seer besigh met veel dienens, om den Heiland op eenen overvloedigen maeltijd te onthalen, ende zy daer bykomende seyde, Heere, en treckt gy u dat niet aen, dat mijne suster my alleen laet dienen? Segt dan haer, dat sy my helpe.

41 Ende Jesus antwoordende seyde tot haer, Martha, Martha, gy bekommert ende ontrust u over vele dingen, welke in het geheel niet nodig zijn.

42. Maer één dingh is boven alles en voor alle werken noodigh, namelyk God te dienen, en den weg tot het hoogste goed te bewandelen. Daerover moest gy u meer bekommeren, doch Maria heeft het goede deel uytgekoren, zy hoort en geloovt mijne hemelsche leer, daerdoor heeft zy deel aen het hoogste goed, (*b*) het welcke van haer niet en sal wechgenomen worden.

(*a*) Hand. 22: 3. (*b*) Ps. 27: 4.

HET XI. KAPITTEL.

II. De Heiland leerde zijne Discipelen bidden, en verzekerde hun; dat een gelovig gebed gunstig verhoord wordt, vs. 1-13.
1. De aenleiding daertoe was de vraeg van eenen der Discipelen, vs. 1.
2. Het onderwijs van den Heiland vinden wy vs. 2-13.
—. Hy schreev een formuliergebed, vs. 1-4.
——. Hy verzekerde zijne Discipelen, dat een gelovig gebed gunstig verhoord worde, vs. 5-13.
/. Deze verzekering stelde Hy voor by gelykenis, vs. 5-8, en
//. Bekleedde dezelve met redenen vs. 9-13, ontleend
†. Uit het verband tusschen een gelovig gebed, en het ontvangen der Godlyke zegeningen, vs. 9, 10.
††. Uit de handelwijs der natuurlyke Vaderen, vs. 11-13.

1. ENde het geschiedde, doe hy in een seker eenzame plaetse in de nabuurschap van Bethanien was biddende, als hy ophieldt, dat een van sijne discipelen tot hem seyde, Heere, leert ons bidden. Gy hebt ons, in uwe leerreden op den berg Matth. VI, wel onderwezen, hoe men in het openbaer in den gemeenschappelyken Godsdienst bidden moet, maer wees zo goed, om ons een voorschrivt te geven, volgens het welk wy onze byzondere gebeden in het eenzame moeten inrichten, gelijck oock Joannes de Doper sijne discipelen geleert heeft.

2. Ende hy seyde tot haer, (*a*) Wanneer gy in het afgezonderde biddet, so segget: Onse Vader, die

(*a*) Matth. 6: 9.

de Vader zijt van alle menschen in de natuur, en der gelovigen in het byzonder door de genade, gy die in de hemelen woont, en aldaer op den throon van Majesteit gezeten [*zijt*] Ik nader U wel vrijmoedig, gelijk een zoon tot zijnen Vader spreekt, maer tevens met den diepsten eerbied voor uwe oneindige hoogheid. Dat alle uwe Volmaektheden, welke Gy in de werken der natuur, en vooral in die der genade geopenbaerd hebt, door my, en door alle verstandige wezens gekend, geëerbiedigd, en geroemd worden. Uw name worde daertoe geheyligt. Geev my, en alle menschen onderdanen te zijn van MESSIAS geestelyk Koningrijk, en deelgenooten van deszelvs zalige voorrechten. Uw Koninckrijcke kome, en de heerschappy van uwen Zoon worde hoe langs zo meer uitgebreid. Leer my en allen menschen Uwe wille, welken Gy in de Openbaring hebt voorgeschreven, volvaerdig en blijmoedig te gehoorzamen; geev my en allen menschen het voorbeeld van de bestendige gehoorzaemheid der Engelen naer te volgen, zo veel het met de natuur en bestemming der menschen overeenkomt, opdat zo doende uw wil geschiede, gelijck in de hemel door de heilige Engelen, [*alsoo*] oock op der aerden, door de menschen.

3. Verleen my en allen anderen menschen een matig en genoegzaem deel der aerdsche zegeningen. Geeft ons daertoe elcken dagh ons dagelicksch broot, het welk tot ons bestaen nodig is.

4. Ende vergeld my en andere menschen niet naer onze ongerechtigheden, maer vergeeft ons genadig alle onse menigvuldige sonden: want oock wy vergeven eenen yegelicken die ons schuldigh is en beledigd heeft. Ende bewaer my en alle menschen voor struikelingen, of immers voor grotelyks af te dwalen, en leydt ons niet in versoeckinge, maer bewaer ons voor de kracht der verleiding, of sterk ons tegen dezelve door uwe genade; verlost ons daertoe van den boosen en zijne listige omleidingen.

Het Godverheerlykend besluit, het welk wy vinden

Matth.

Matth. VI: 13, wordt 'er hier niet bygevoegd. Dit behoorde tot de openbare gebeden, en hier gav de Heiland een voorſchrivt van een byzonder gebed.

5. Ende de Heiland verzekerde zijne Discipelen, by die gelegenheid, van de gunſtige verhoring der gelovige gebeden hy ſeyde daerom tot haer, Wie van u ſal eenen vrient of nabuur hebben, met welken hy gemeenzaem verkeert, ende ſal ter middernacht tot hem gaen, ende tot hem ſeggen, Vrient, leent my drie brooden:

6. Overmits mijn oude vrient onverwacht van de reyſe tot my gekomen is, ende ick en hebbe niet dat ick hem voorſette?

7. Ende dat die nabuur, welken het gemelde verzoek gedaen werd, zonder eens de deur open te doen, van binnen antwoordende ſoude ſeggen, Doet my geen moeyte aen: de deure is nu geſloten, ende mijne kinderen zijn met my in de ſlaepkamer: ick en kan niet opſtaen, om u broden te geven. Wat zou men van zulken man zeggen? Zou men zulk eene behandeling van eenen nabuur verwachten kunnen?

8. Ick ſegge ulieden, Hoewel hy niet en ſoude opſtaen ende hem geven, uit aenmerking van vriendſchap, om dat hy, die de broden ter leen vraegt, ſijn vrient is, ſchoon de vriendſchap hem niet bewegen mogt, om den verzoeker te helpen, nochtans om ſijne onbeſchaemtheyts wille, omdat de verzoeker al ſtaen blijvt en aenhoudt, ſal hy eindelyk opſtaen, ende hem geven ſoo veel broden als hy 'er behoeft. En zou dan uwe hemelſche Vader, die de lievde zelve is, weigeren naer uwe ſmekingen te horen, en uwe gebeden onmededogend afſlaen?

9. Ende ick ſegge ulieden ſtellig en plechtig; (b) Biddet wel nederig en ootmoedig, maer ook tevens met vrijmoedigheid, ende u ſal gegeven worden het gene

(b) Matth. 7: 7. ende 21: 22. Marc. 11: 24. Joh. 14: 13. ende 15: 7. ende 16: 24. Jac. 1: 5, 6. 1 Joh. 3: 22. ende 5: 14.

gy begeert, soeckt al biddende met yver, en uit overreding van het belang, het welk gy by de begeerde zaek hebt, ende gy sult vinden: kloppet door in het gebed met vertrouwen aen te houden, ende u sal open gedaen worden.

10. Want een yegelick zonder uitzondering, wie hy ook wezen mag, die gelovig bidt, die ontfangt: ende die soeckt, die vindt: ende die klopt, dien sal open gedaen worden. God zal de gelovige gebeden gunstig verhoren, naerdien 'er, uit kracht der Godlyke belovten, een onverbreekbaer verband ligt tusschen bidden en ontvangen, zoeken en vinden, kloppen en open doen.

11. (c) Ende men mag hier, uit het gedrag der aerdsche Vaderen, tot dat van den hemelschen Vader redeneeren: want wat vader onder u, dien de hongerige sone om broot bidt, sal hem in plaets van brood eenen steen geven? Of oock wat Vader onder de menschen, wanneer zijn zoon om eenen visch verzoekt, sal hem voor eenen visch een slange geven?

12. Ofte so hy oock om een ey soude bidden, sal hy hem een ronde witte scorpioen geven, die veel gelijkt naer een ei?

13. Indien dan gy die van natuure boos en diep verdorven zijt, weet en door eene natuurlyke drift wordt aengezet uwen kinderen goede gaven en dingen, welke hun nuttig zijn, te geven, hoe veel te meer sal de hemelsche Vader, die, benevens eene oneindige goedheid, een onbeperkt vermogen bezit, goede givten en byzonder de gaven van den Heyligen Geest geven den genen die hem bidden? Hoe oneindig ver toch overtreft de hemelsche Vader alle aerdsche Vaders, in macht en goedheid?

(c) Matth. 7: 9.

I. De Heer JESUS *wierp eenen duivel uit, en wederleide by die gelegenheid den laster van zijne vyanden, vs.* 14-36.

1. *Het wonderdadig uitwerpen van den onreinen geest vinden wy vs.* 14.

2. *By die gelegenheid wederleide de Heiland den laster der Pharizeeuwen, vs.* 15-36.

—. *Zijne vyanden beschuldigden Hem, dat Hy gemeenschap hield met den Oversten der duivelen, en anderen oordeelden dit wonderwerk niet genoegzaem, maer begeerden een teeken uit den hemel, vs.* 15, 16.

— —. *De Heiland beantwoordt hen, vs.* 17-36.

/. *Hy betoogt het ongerijmde van den gemelden laster, dat Hy gemeenschap hebben zou met den Oppersten der duivelen, vs.* 17-28.

†. *Dit betoog vinden wy vs.* 17-26.

††. *En het uitwerksel daervan op het gemoed van eene zekere vrouw*, 27, 28.

//. *Ten aenzien van het teeken uit den hemel, verklaert Hy, dat de Joden een allesbeslissend teeken in zijne opstanding erlangen zouden, en geevt by die gelegenheid eene eigenaertige schets van de zedelyke gesteldheid des Joodschen volks, vs.* 29-36.

14 (*d*) Ende hy wierp door zijn wonderdoend Alvermogen eenen duyvel uyt, ende die was stom, voorzover de bezetene, door den boosaertigen invloed van den duivel, die in hem woonde, in het geheel niet spreken konde. Ende het geschiedde, als de duyvel uytgevaren was, dat de stomme op dat zelvde oogenblik sprack, ende de scharen, welke getuigen waren van dit wonderwerk, verwonderden haer grotelyks.

15. Maer sommige van haer, zijnde boosaertige Pharizeeuwen, seyden, om zijn wonderwerkend Alvermogen

(*d*) Matth. 9: 32, ende 12: 22.

te ontkennen, en zijn persoon veracht te maken, (*e*) Hy werpt de duyvelen uyt door den invloed van Beëlzebul den oversten der duyvelen, met welken hy eene verborgen gemeenschap houdt.

16. Ende andere [*hem*] versoeckende, om zijn wonderdoend vermogen op den toets te stellen, (*f*) begeerden van hem een teecken uyt den hemel, het zy aen de Zon, Maen, of Starren, het zy door eenig zeldzaem verschijnsel in den dampkring, door manna te doen regenen, door donder te verwekken, of iets dergelyks. Een willekeurige eisch, die zeer ongepast was, daer de Heiland reeds zo vele beslissende wonderen verricht had, dat 'er dergelyke teekenen niet nodig waren.

17. Maer hy door zijne Alwetendheid kennende hare gedachten, want de Pharizeeuwen stonden niet zo na by Hem, dat Hy den gemelden laster, nopens den invloed van Beëlzebul, met het gehoor zijner ooren verstaen had, verg. Marc. III: 23. riep hen tot zich, en seyde tot haer, (*g*) Een yeder Koninckrijck dat tegen hemselven verdeelt is, het zy dat de Vorst met zijne onderdanen over hoop ligt, het zy dat de onderdanen door onderlinge verdeeldheden tegen elkander woeden, kan niet bestaen, en wort binnen korten geheel verwoest: ende een huys tegen hemselven [*verdeelt zijnde*, zodat de huisgenoten tegen elkander woeden, en het algemeen belang verwaerlozen, valt binnen korten tijd.

18. Uit deze algemeen bekende waerheden, blijkt de ongerijmdheid van uwen boosaertigen laster. Indien nu oock de satan tegen hemselven verdeelt is, hoe sal sijn Rijck bestaen? Dewijle gy segt, dat ick door Beëlzebul de duyvelen uytwerpe. Wanneer ik in een verdrag stond met, en mijne macht ontleende van den Oversten der duivelen, dan zou de Satan tegen zich zelven verdeeld zijn, en zich van my bedienen, om zijne eigene krijgsmacht te bestrijden. Maer wat is 'er ongerijmder dan dit?

19. En-

(*e*) Matth. 9: 34. ende 12: 24. Marc. 3: 22. (*f*) Matth. 16: 1.
(*g*) Matth. 12: 25. Marc. 3: 24.

19. Ende indien ick door Beëlzebul de duyvelen uytwerpe, door wien werpense uwe sonen en Leerlingen uyt? Immers geven uwe Leerlingen voor, dat zy het vermogen bezitten om de duivelen te verbannen, en gy beweert, dat zy zulks doen door Gods vermogen. Maer ik houde my in het geheel niet op met zulke bezweringen, als uwe Leerlingen doen, en werp de duivelen uit met één enkel woord sprekens. Indien gy dan van my zegt, dat ik door den bystand van Beëlzebul werke, zo moet gy dit ook van uwe Leerlingen beweren. Daerom sullen dese uwe rechters zijn, voorzover zy u in het aengezicht veroordeelen zullen, naerdien zy zich ten hoogsten beledigd rekenen zouden, wanneer van hen gezegd wierd, dat zy de duivelen uitwierpen door den invloed van Beëlzebul. Verg. XVIII Deel p, 22, 229.

20. Maer indien ick door den vinger, dat is, door den Geest of het Alvermogen Godts, verg. Matth. XII: 28. Exod. VIII: 19, de duyvelen uytwerpe, gelijk elk onbevooroordeeld aenschouwer van mijne wonderen erkennen moet, so is dan het Koninckrijck Godts tot u gekomen, naerdien mijne wonderen onlochenbare bewijzen zijn, dat ik de MESSIAS ben, de grondlegger van dat hemelsch Koningrijk, het welk onder u wordt opgericht.

21. Niets is 'er blijkbarer, dan dat ik en de Satan geslagene vyanden zijn. Wanneer een stercke gewapende sijn hof bewaert, en genen tegenstander heeft, so is [*al*] wat hy heeft in vrede en veilig.

22. (*h*) Maer als een vyand daer overkomt, die stercker is dan hy, ende hem overwint, die neemt sijne geheele wapenrustinge, daer hy op vertrouwde, ende deelt sijnen roof uyt van het gene hy hem ontweldigd heeft. Wil iemand den hof van eenen sterkgewapenden beroven, dan moest hy hem eerst door groter kracht overweldigen. Nu zo staet het ook met my en den Satan. Ik ontweldig den duivel van tijd tot tijd zijne bezittingen, derhalven ben ik zijn geslagen vyand, en hoe

(*h*) Col. 2: 15.

zou ik dan door zijnen invloed en byſtand de duivelen uitwerpen?

23. (*i*) Wie met my niet en is, en met blijkbare daden niet betoont, dat hy de belangen van mijn Koningrijk bevordere, die is tegen my: ende wie met my niet en vergadert, om onderdanen voor mijn Koningrijk in te zamelen, die verſtroyt en is mijn tegenſtander. De Satan nu is zekerlyk niet met my, mijn oogmerk is om zijne macht te vernielen, en daerom laet hy niets onbeproevd, om de voortplanting van mijn Koningrijk te ſtuiten. Gevolglyk moeten ik en de Satan geſlagene vyanden zijn.

24. Het gebeurt wel eens, dat de bezetenen, nadat zy van het geweld des duivels verlost zijn, onder de Godlyke toelating, op nieuws door den duivel overheerd worden. (*k*) Wanneer de onreyne geeſt van den menſche uytgevaren en gedwongen is, om den mensch, welken hy overheerschte, te verlaten, ſo doet hy wel eens vergeevſche pogingen, om eene nieuwe woonplaets te zoeken, dan gaet hy door dorre woeste en eenzame plaetſen, ſoeckende ruſte: ende die niet vindende, ſegt hy, Ick ſal wederkeeren in mijn huys daer ick uytgevaren ben.

25. Ende komende vindt hy het vorig huis van zijn verblijv ledig, niet bewoond door den geest die uit God is, [*met beſemen*] gekeert ende verciert, zodat alles in orde en gereedheid is, om hem op nieuws te ontvangen.

26 Dan gaet hy henen, ende neemt met hem ſeven andere geeſten, booſer dan hy ſelve is; ende in het lichaem van dien mensch ingegaen zijnde woonen ſy aldaer. Zy houden 'er een beſtendig verblijv, (*l*) ende het laetſte van dien menſche wort erger dan het eerſte. Zijn toeſtand is erger en onherſtelbarer dan te voren.

Deze gelykenis was eene eigenaertige afbeelding van de ge-

(*i*) Matth. 12: 30. (*k*) Matth. 12: 43, &c. (*l*) Joh. 5: 14. Hebr. 6: 4, 5, 6. ende 10: 26. 2 Petr. 2: 20.

gesteltenis der ongelovige Joden, en van het treurig lot, het welk zy te wachten hadden. gelijk wy by de gelijkluidende plaets Matth. XII: 45. hebben opgemerkt, verg. XVIII Deel p. 241.

27. Ende het geschiedde, als hy dese dingen sprack, dat een seker vrouwe de stemme verheffende uyt de schare, tot hem seyde, het is een voorrecht voor ouderen, wanneer zy eenen zoon hebben die een groot man wordt, Saligh en hoogstbevoorrecht, Heer JESUS, is derhalven de buyck die u gedragen heeft, ende de borsten, die gy hebt gesogen.

28. Maer hy seyde, (m) Ja saligh en onvergelykelyk gelukzaliger zijn de gene die het woort Godts hooren, ende dat selve in een gelovig hart bewaren, en daeraen met hunnen wandel beantwoorden.

29. Ende als de scharen, welke al geduurig vermeerderden, dichtbyeenvergaderden om den Heiland van naby te zien te horen, begon hy de vraeg der Pharizeeuwen, die een teeken uit den hemel gevorderd hadden, vs. 16. te beantwoorden, en openlyk tot de vergaderde menigte te seggen, Dit geslacht der Pharizeeuwen is een boos geslachte, naerdien zy zich, uit een boosaertig beginsel, tegen alle middelen van overtuiging verharden, het versoeckt en vordert een wonderteecken naer hunne eigene verkiezing. Aen dezen beschaemden eisch zal niet voldaen worden, ende haer en sal geen teecken gegeven worden, dan (n) het teecken Jone des Propheten.

30. Want gelijck Jonas, door zijne wonderdadige verlossing, uit het ingewand van het zeegedrocht, het welk hem had ingezwolgen, den Niniviten een teecken geweest is, alsoo sal oock de Sone des menschen, door zijne opstanding uit de doden, een doorluchtig teeken zijn voor desen hardnekkigen geslachte. Gelijk Jonas, nadat hy in zee geworpen en verdronken was, drie dagen in het

(m) Matth. 7: 21. Joh. 6: 29. Rom. 2: 13. (n) Jon. 1: 17. ende 2: 10.

ingewand van den visch geweest, en daerna, uit de doden opgewekt zijnde, door dien visch op het droge is uitgespogen, zo zal ook de Zoon des menschen, nadat Hy gedood is, drie dagen in het grav liggen, en daerna worden opgewekt. Dit zal een allerduidelykst en allesbeslissend bewijs zijn van zijne Godlyke leer en zending.

31. Het hardnekkig ongeloov der Joden, vooral der Pharizeeuwen, is geheel onverschoonbaer, en daerom zal ook hun rechtvaerdig oordeel allerschromelykst wezen. De Koninginne van Scheba, welker Koningrijk in Arabien tegen het zuyden gelegen was, sal uit het stof des doods opstaen in den groten dag van het algemeen oordeel met de mannen van dit hardnekkig en onverbeterbaer geslachte, ende salse veroordeelen, en onverschoonbaer stellen: (o) want sy is gekomen uit een afgelegen oord, by manier van spreken van de eynden der aerde, om te hooren de wijsheyt Salomons. Ende siet oneindig meer dan Salomon, ja de opperste Wijsheid zelve is hier. Maer die verheven persoon wordt, door de onbuigzame Pharizeeuwen, en het meerderdeel van dit hardnekkig volk, smadelyk verworpen.

32. De Heidensche mannen en inwoners van het weeldrig Nineve sullen uit het stof des doods opstaen in dien groten dag, wanneer het algemene oordeel zal gehouden worden, met dit hardnekkig geslachte, ende sullen 't selve veroordeelen en beschamen; (p) want sy hebben haer ten minsten met uiterlyke teekenen van boetvaerdigheid bekeert, en hunne openbare ongerechtigheden afgebroken, op de predikinge Jone. Ende siet, meer dan Jonas is hier. Er verkeert thans onder de Joden een persoon van oneindig meerder waerdigheid dan Jona, maer de Pharizeeuwen, en het meerderdeel des volks, verharden zich tegen zijne leer en wonderen.

33. (q) Ende, om eene schets te geven van het diep verderv der zeden, het welk onder de Joden heerschte, voeg-

(o) 1 Kon. 10: 1. 2 Chr. 9: 1. Matth. 12: 42. (p) Jon. 3: 5.
(q) Matth. 5: 15. Marc. 4: 21. Luc. 8: 16.

voegde 'er de Godlyke Leeraer by: niemant die een keerſe ontſteeckt, ſett [*die*] in 't verborgen, noch onder een koornmate, dan zou 'er niemand nut van hebben: maer die verſtandig handelt, zet de kaers op eenen kandelaer, midden in het vertrek, op dat de gene die inkomen het licht ſien, en 'er dienst van hebben mogen.

34. (*r*) De keerſe des lichaems is de ooge. Wanneer dan uwe ooge eenvoudigh is, ſo is oock uw geheel lichaem verlicht. Door middel van het oog kan de mensch zien, en waernemen waer hy zijnen voet zette; maer ſo ſy boos, zo het oog ongeſteld of met eene ſtaer bezet is, ſo is oock uw [*geheel*] lichaem duyſter. In zulk een geval kan een mensch of geheel niet, of immers niet recht zien, en hy verkeert overal in de duisternis.

35. Siet dan toe en draegt zorg, dat niet het licht van verſtand, 't welck in u is, duyſterniſſe en zy, en door verkeerde vooroordeelen beneveld worde, dan zoudt gy het ware en het goede van het valſche en boſe niet onderkennen kunnen. Zodanig is het geſteld met de Pharizeeuwen en het grote gros des volks; het licht, het welk in hun is, is duisternis geworden, hun verſtand is door vleeſchelyke vooroordeelen geheel beneveld, en daerom heerscht 'er eene akelige duisternis van onkunde en verkeerdheid in alle hunne handelingen.

36. Indien dan uw lichaem door de goede geſteldheid van uwe oogen geheel verlicht is, zodat gy overal volkomen zien kunt, niet hebbende eenigh deel dat duyſter is, ſo ſal 't geheel verlicht zijn, gelijck wanneer de keerſe, op eenen kandelaer geplaetst, met het ſchijnſel u verlichtet. Dat elk dan zorg drage, dat zijn verſtand niet door vooroordeelen verduisterd worde.

(*r*) Matth. 6: 22.

II. *De Heiland hield het middagmael by eenen Pharizeeuw, en sprak by die gelegenheid zeer merkwaerdige redenen, vs. 37 - 54.*

1. *De aenleiding tot dit gesprek was de verwondering van den Pharizeeuw, dat de Heiland zich vóór het eeten niet gewasschen had, vs.* 37, 38.

2. *Het gesprek zelve behelsde eene scherpe bestraffing over de geveinsdheid, trotschheid, en gierigheid der Pharizeeuwen, vs.* 39 - 52.

3. *Het uitwerksel van dit gesprek vinden wy vs.* 53, 54.

37. Als hy nu [*dit*] sprack, en noch ter nauwer nood zijne reden geëindigd had, badt en verzocht hem een seker Phariseus, te Bethanien woonachtig, dat hy by hem het middagmael wilde eten. De Heiland, die de gevalligheid door zijn voorbeeld wilde aenprijzen, bewilligde, ende ingegaen zijnde sat hy aen.

38. Ende de Phariseus [*dat*] siende verwonderde hem, (*s*) dat hy, die zulk een groot Propheet was, en zo zeer op heiligheid aendrong, niet eerst voor het middagmael hem gewasschen en hadde, gelijk de Pharizeeuwen altoos gewoon waren te doen, wanneer zy onder het gedrang van menschen geweest waren, uit vrees, dat zy misschien eenen onreinen hadden aengeraekt, vergel. Marc. VII: 2 - 4.

39. Ende de Heere wetende, wat 'er in het gemoed van den Gastheer omging, seyde tot hem, (*t*) Nu gy geveinsde Phariseen, welker gansche Godsvrucht enkel in uiterlyke vertooningen gelegen is, gy reynigt wel zeer zorgvuldig het buytenste des drinckbekers ende des schotels: (*v*) maer het binnenste van u is vol van roof ende boosheyt, voorzover gy gene zwarigheid maekt, om, langs allerlei wegen van onrecht, u te verrijken.

40. Gy onverstandige, die het buytenste heeft gemaeckt, en heeft hy oock niet het binnenste ge-

(*s*) Marc. 7: 3. (*t*) Matth. 23: 25. (*v*) Tit. 1: 15.

gemaeckt? Immers heeft God niet alleen de uiterlyke voorwerpen, welken in het oog vallen, geschapen, maer ook de ziel, welke binnen in den mensch woont. Daer gy nu zo zeer gezet zijt om het uitwendige zuiver te houden, moest gy dan niet veel meer bedacht zijn, op de inwendige reiniging van uwe harten?

41. (*x*) Doch geeft tot aelmoesse het gene daer in uwe drinkbekers en schotels is: ende siet, alles is u reyn. Dan zal het blijken, dat uw hart inwendig gereinigd zy.

42. (*y*) Maer wee u Phariseen, want gy zijt zeer nauw gezet in kleinigheden te onderhouden, maer over het wezen van deugd en Godsvrucht bekommert gy u in het geheel niet. Gy vertient, by voorbeeld, de munte ende ruyte, ende zijt zeer zorgvuldig om tienden te geven van alle moeskruyt, hoe gering het ook wezen mag, het welk in uwe hoven groeit, ende (*z*) gy gaet ondertusschen de allergewichtigste stukken van den Godsdienst voorby, zodat gy u in het geheel niet bekommert over het oordeel, en eene rechtmatige beoordeeling der handelingen van andere menschen, ende over de liefde Godts. Dit moest men vooral doen, ende het ander niet nalaten.

43. (*a*) Wee u gy trotsche Phariseen, want gy bemint het voorgestoelte in de Synagogen, welke eereplaetsen voor de hoofden van het volk geschikt zijn, ende de eerbiedige begroetingen van het volk op de merckten en andere openbare plaetsen.

44. (*b*) Wee u gy Schriftgeleerde ende Phariseen, gy geveynsde: want gy zijt gelijck de graven die niet openbaer en onder den grond verborgen zijn, ende de menschen die daer over wandelen en weten 't niet. Even zo weet gy ook het onreine en het grouwzame, het welk in uwe harten is, te verbergen.

45. Ende een van de Wetgeleerde antwoordende

(*x*) Jes. 58: 7. Dan. 4: 27. Luc. 12: 33. (*y*) Matth. 23: 23. (*z*) 1 Sam. 15: 22. Hos. 6: 6. Mich. 6: 8. Matth. 9: 13. ende 12: 7. (*a*) Matth. 23: 6. Marc. 12: 38. Luc. 20: 46. (*b*) Matth. 23: 27.

feyde tot hem, Meefter, als gy defe bittere dingen van de Pharizeeuwen fegt, fo doet gy oock ons fmaetheyt aen, naerdien de Schrivtgeleerden meerendeels tot den aenhang der Pharizeeuwen behoren.

46. (c) Doch hy feyde, Wee oock u Wetgeleerde, die de werkheilige beginfelen der geveinsde Pharizeeuwen volgt; want gy belaftet de menfchen, uit kracht der mondelinge overleveringen, welke gy met de Godlyke wet in eenen rang ftelt, en zomtijds boven dezelve verheft, met willekeurige laften, zeer fwaer en moeilyk om te dragen, ende felve en raeckt gy die laften, wel verre van dezelve te torfchen, niet eens aen met één van uwe vingeren. Gy zelve onderhoudt de moeilyke inftellingen niet, welke gy aen anderen voorfchrijvt.

47. (d) Wee u, want gy bouwet de graven en graefteden der oude Propheten prachtig op, om aen die heilige mannen eene byzondere achting te bewijzen, ende ondertusfchen uwe vaders hebben defelve gedoodt.

48. So getuygt gy dan dat gy mede behagen hebt aen de grouwzame wercken uwer hardnekkige vaderen: want fy hebbenfe gedoodt, end gy bouwet hare graven.

49. Daerom oock Hy, die de Wijfheyt Godts en de opperfte Wijsheid zelve is, fegt, (e) Ick fal Propheten ende Apoftelen tot haer fenden, ten einde nog eene laetfte poging te doen, om dit hardnekkig geflacht te verbeteren, maer zy zullen in de boosheid onverzettelyk voortgaen, ende van dien, van de Propheten en Apostelen, fullen fy [*fommige*] dooden, ende [*fommige*] fullen fy uytjagen:

50. Op dat van dit geflachte afge-eyfcht werde de rechtvaerdige wraek over het bloet van alle de Propheten, dat vergoten is van de grontlegginge der waerelt af;

51.

(c) Jef. 10: 1. Matth. 23: 4. Hand. 15: 10. (d) Matth. 23: 29. (e) Matth. 10: 16. Luc. 10: 3. Joh. 16: 2. Hand. 7: 51. Hebr. 11. 35

51. (*f*) Van het bloet Abels (*g*) tot het bloet Zacharie den zoon van Jojada, die op bevel van Koning Joas, in den Tempel gestenigd en gedoodt is tusschen den altaer ende het Huys [*Godts*]: ja segge ick u, het sal afge-eyscht worden van dit geslachte, omdat de maet der boosheid van het Joodsche volk vervuld, en Gods getergde langmoedigheid ten einde is.

Men vergelyke het gene wy, by de gelykluidende plaets van MATTHÆUS, hebben aengeteekend, XVIII Deel p. 422, 423.

52. (*h*) Wee u gy Wetgeleerde, want gy hebt den sleutel der kennisse wechgenomen, en de gezonde uitlegkunde, door welke de zin van Gods woord, als door eenen sleutel geopend wordt, hebt gy geheel uit het oog verloren. Door uwe valsche leer, en de vleeschelyke vooroordeelen, welke gy onder het volk verspreidt, sluit gy den ingang van het Koningrijk der hemelen, het welk Joannes de Doper reeds heeft beginnen te openen voor de menschen; gy selve en zijt niet ingegaen, ende, dat nog erger is, anderen die ingingen hebt gy verhindert.

53. Ende als hy dese dingen tot haer seyde, begonden de Schriftgeleerde ende Phariseen hart aen te houden, en scherpten hun verstand, om Hem strikvragen voor te stellen, ende hem van vele dingen te doen spreken; hopende iets in zijne antwoorden te zullen vinden, het welk zy tot zijn nadeel verdraeien mogten.

55. Hem lagen leggende, ende soeckende yet uyt sijnen mont te bejagen, op dat sy hem als eenen lasteraer van God, en eenen verachter van Moses wet beschuldigen mochten.

(*f*) Genes. 4: 8. Hebr. 11: 4. (*g*) 2 Chron. 24: 21. (*h*) Matth. 23: 13.

HET XII. KAPITTEL.

E. Het overige, het welk, geduurende dit verblijv van den Heiland te Bethanien, is voorgevallen, beschrijvt de Euangelist, Kap. XII: 1— XIII: 21.

1. By gelegenheid, dat 'er eene zeer grote schaer van ettelyke duizenden by Hem vergaderd was, gav de Heiland eenige nodige lessen aen zijne Discipelen, vs. 1-12.

1. DAerentusschen (*a*) als vele duysenden der schare byeenvergadert waren, so dat sy malkanderen vertraden, begon hy te seggen tot sijne discipelen, Voor eerst wacht uselven voor den suerdeessem der Phariseen, welcke is geveynstheyt.

Thans waren 'er *vele duizenden der schare by een vergaderd, zodat zy malkanderen* niet alleen verdrongen, maer zelvs *vertraden.* — Misschien was deze verbazende menigte in de nabuurschap van Bethanien vergaderd, by gelegenheid van het oproer, het welk verwekt werd, toen de Stadhouder PILATUS geld uit de schatkist ligten wilde, om de waterleiding Siloam te verbeteren. Tegen deze onderneming hadden zich velen van het volk, byzonder Galileers, met geweld verzet, en de Stadhouder had een aental van deze oproermakers, door zijne Soldaten, zelvs in de Voorhoven van den Tempel, laten vatten en doden, Kap. XIII: 1, 4. — Het een en ander kan aenleiding gegeven hebben, dat 'er vele duizenden uit Jerusalem gevlucht waren, en tot de scharen, welke JESUS reeds in de nabuurschap van Bethanien omringden, zijn toegeschoten, zodat zy elkanderen door de verbazende menigte verdrongen en vertrapten. SCHUTTE l. c. p. 142-144.

By

(*a*) Matth. 16: 6. Marc. 8: 15.

By deze gelegenheid gav de Heiland eenige nuttige lessen aen zijne Discipelen.

Voor eerst en voor alle werken waerschouwt Hy hen tegen de geveinsdheid vs. 1b. *Voor eerst*, zegt Hy, *wacht u voor den zuurdeessem der Pharizeeuwen, welke is geveinsdheid.* — De gehele Godsdienst der Pharizeeuwen bestond in uiterlyke vertoningen, en was enkele geveinsdheid. Deze geveinsdheid mogt eigenaertig by zuurdeessem vergeleken worden, om dat zy zich als een zuurdeessem in de zeden mengde, en het gemoed van trotschheid deed opzwellen. — Met recht vermaent daerom de Heiland zijne Discipelen, om zich te wachten van dien zuurdeessem, en zorg te dragen, dat zy niet besmet wierden met de hoogstverdervelyke grondbeginselen der geveinsde Pharizeeuwen.

2. (*b*) Ende de geveinsde bedriegt zich, wanneer hy waent, dat de boosheid van zijn hart zal verborgen blijven: want daer en is niets in het menschelyk hart bedeckt, dat niet en sal ontdeckt worden, ende daer is niets verborgen, 'er wordt geen kwaed in het heimelyke gepleegd, dat niet ter zijner tijd, en vooral in den groten dag des oordeels en sal geweten worden.

3. Daerom al wat gy in duysterniſſe, en in het heimelyk tot elkanderen gesegt hebt, sal in 't licht en in het openbaer gehoort worden: ende wat gy in de oore, bywijs van heimelyke inluistering, gesproken hebt, in de binnenkamers, sal op de daken in het openbaer gepredickt worden.

4. Ende ick segge u mijnen byzonderen vrienden, welke ik hartelyk bemin, en met welke ik zeer gemeenzaem verkeer, zijt geduldig onder de vervolgingen, aen welke gy, om de belijdenis van mijnen naem, zult worden bloot gesteld, en vertrouwt in alle gevaren op mijnen allesvermogenden bystand. (*c*) En vreest u daerom niet voor de gene die het lichaem dooden, ende daer na niet

(*b*) Job 12: 22. Matth. 10: 26. Marc. 4. 22. Luc. 8: 17. (*c*) Jes. 51: 7. Jerem. 1: 8. Matth. 10: 28.

meer en konnen doen, omdat uw beste deel, de ziel, buiten hun bereik is.

5. Maer ick sal u toonen wien gy vreesen en eerbiedigen sult: Vreest dien hogen God, die na dat hy het lichaem gedoodt heeft, [*oock*] macht heeft om de ziel in de helle te werpen; ja ick segge en vermaen u met allen dien ernst, welken het gewicht der zake vordert, Vreest dien, die hoger is dan alle de hogen.

6. Vertrouwt in alle gevallen, hoe donker het 'er ook moge uitzien, op Gods machtige en gunstige voorzorg. (*d*) En worden niet vijf muschkens verkocht voor twee penningskens? ende niet één van die èn is voor Godt vergeten. God zorgt ook voor deze vogelkens, welke zo weinig geacht worden.

7. (*e*) Ja oock de hayren uwes hoofts, de minst geachte delen van uw lichaem zijn alle getelt, en by God opgeteekend. En vreest dan niet, wat u ook overkomen moge, maer vertrouwt op de Godlyke voorzorg. Immers gy gaet in waerdigheid vele muschkens onvergelyklyk te boven; en zou dan de hoge Bestuurer aller dingen, die zelvs voor de muschkens zorgt, uwer vergeten?

8. (*f*) Ende ick segge u, Een yegelyk die my belijden sal voor de menschen, door rondborstig voor my, mijne leer, en mijn Koningrijk uit te komen, ook onder de geweldigste vervolgingen van de vyanden der waerheid, dien sal oock de Sone des menschen, in den groten dag des oordeels, openlyk belijden, en als zijne getrouwe dienaren erkennen, voor en in de tegenwoordigheid van de Engelen Godts, die Hem, by het algemeen gericht, vergezellen zullen.

9. (*g*) Maer wie my, mijne leer, en mijnen dienst, verloochenen sal voor de menschen, die sal verloochent worden voor de Engelen Godts, voorzover ik, in den groten dag des oordeels, in de tegenwoordigheid der En-

(*d*) Matth. 10: 29. (*e*) 1 Sam. 14: 45. 2 Sam. 14: 11. 1 Kon. 1: 52. Luc. 21: 18. (*f*) Matth. 10: 32. (*g*) Matth. 10: 33. Marc. 8: 38. Luc. 9: 26. 2 Tim. 2: 12. 1 Joh. 2: 23.

Engelen, openlyk verklaren zal, dat ik de zulken voor de mijnen niet erkenne.

10. Ende een yegelick die [*eenigh*] lasterlyk woort in onwetendheid, of uit gebrek van overtuiging fpreken fal tegen den Sone des menfchen, tegen het gene Hy als mensch verricht, het fal hem vergeven worden, wanneer hy, langs den weg der verzoening, genade zoekt, (*h*) maer wie tegen alle middelen van overtuiging aan, tegen den Heyligen Geeft, tegen de wonderen, welke ik door de kracht van mijne oneïndige Godheid verricht, gelaftert fal hebben, dien en fal het niet vergeven worden, noch in dit, noch in het volgend leven.

Verg. XVIII Deel p. 231-239.

11. (*i*) Ende zijt onder alle vervolgingen wel gemoed. Verlaet u gerust op den Godlyken byftand, en de invloeden van den Heiligen Geest, die u inwendig zal onderwijzen, en leiden in alle waerheid. Zelvs wanneer fy u henen brengen fullen in de Synagogen, ende [*tot*] de Overheden ende de Machten, om u voor de rechtbanken wegens mijne leer te verantwoorden, fo en zijt niet op eene angstvallige wijs beforgt, hoe ofte wat gy tot verantwoordinge feggen, ofte wat gy fpreken fult.

12. Want de Heylige Geeft fal u in de felve ure leeren 't gene [*gy*] fpreken moet. Beide de vereischte gedachten, en de gepaste bewoordingen zullen u ingeboezemd worden, om uwe leer, met eene meer dan menfchelyke wijsheid en kracht, te verdedigen.

(*h*) 1 Joh. 5: 16. (*i*) Matth. 10: 19. Marc. 13: 11, Luc. 21: 14.

2. *By gelegenheid dat de Heiland, door eenen ongenoemden persoon uit de schare, verzocht werd, om Richter te zijn in zijne erv-bedeeling, waerschouwde Hy zijne Leerlingen, tegen ongelovige zorg voor het tijdelyke, vs.* 13 - 48.

-. *De gemelde aenleiding vinden wy vs.* 13, 14. *en*

--. *De waerschouwende vermaning van den Heiland, vs* 15-48.

/. *In het gemeen waerschouwde Hy zijne toehoreren tegen de gierigheid, vs.* 15 - 21.

†. *Hy stelde die waerschouwing niet alleen voor, vs.* 15, *maer*

††. *Voegde 'er ook, tot naderen aendrang, eene zeer gepaste gelykenis by, vs.* 16 - 21.

//. *Daerna wendde zich de Heer* JESUS *meer byzonder tot zijne Discipelen, vs.* 22 - 48. *Zijn voorstel was deels afmanend, deels opwekkend.*

†. *In de afmaning, vs.* 22 - 30.

‡. *Waerschouwt Hy zijne Discipelen, tegen al te grote bekommeringen over de dingen van den tijd, vs.* 12. *en*

‡‡. *Bindt die waerschouwing door verscheidene drangredenen nader aen, vs.* 23 - 30.

††. *In de opwekking vs.* 31 - 48. *vermaent Hy zijne Discipelen.*

‡. *Om eerst en voor alle dingen bedacht te zijn op de eeuwige belangen, vs.* 31 - 34.

‡‡. *Om yverig en waekzaem te zijn in hunnen plicht, vs.* 35 - 48.

*. *De vermaning wordt voorgesteld, vs.* 35.

**. *Door eene gelykenis nader aengedrongen, vs.* 36 - 40. *en*

***. *By gelegenheid van eene vraeg, welke* PETRUS *deed, wordt aengewezen, dat deze vermaning zich uitstrekke tot allen, maer evenwel allerbyzonderst tot de Leeraren, vs.* 41 - 48.

13. Ende een uyt de schare seyde tot hem, Meester, segt mijnen broeder, dat hy met my de erf-

erffenisse deele. Hy weigert, om my iets van onze vaderlyke nalatenschap uitte keeren. Gy zijt zulk een groot Propheet. Mijn broeder heeft, even als ik, zeer veel eerbied voor u en uwe uitspraken. Wanneer Gy maer één woord spreekt, zal het invloed hebben op mijnen broeder.

14. Maer hy seyde tot hem, Mensche, ik bemoei my in het geheel niet met dergelyke zaken, die tot de rechtbank der waereldsche Overheden behoren; wie heeft my tot een Rechter ofte scheydsman over uliedcn gestelt? Het is mijne zaek niet, om my in zoortgelyke geschillen in te laten.

15. Ende Hy nam die gelegenheid waer, om zijne toehorers, die Hem thans omringden, tegen de gierigheid te waerschouwen; hy seyde tot haer, Siet toe ende wacht u (*k*) van de gierigheyt: want het en is niet in den overvloet [*gelegen*], dat yemant gelukkig leeft uyt sijne goederen. Het ware geluk en genoegen bestaet niet in den overvloed.

16. Ende hy seyde tot haer, om zijne vermaning nader aen te dringen, een zeer gepaste gelijckenisse, ende sprack, Eenes rijcken mensches lant hadde ongemeen welgedragen:

17. Ende hy overleyde by hemselven, zonder eens te denken aen de dankbaerheid, welke hy Gode voor dezen byzonderen zegen verschuldigd was, seggende in zijn hart; Wat sal ick doen, om dien groten voorraed te bergen? want alle mijne schuuren zijn vol, en ick en hebbe niet meer bergplaetsen, waer in ick mijne vruchten sal versamelen. Om een deel van zijnen groten overvloed aen de armen te geven, dacht de gierigaert in het geheel niet.

18. Ende hy seyde, na een langduurig overleg, by zich zelven, Dit volgende sal ick doen: ick sal mijne schueren, die veel te klein zijn, afbreken, ende grooter bouwen: ende sal aldaer versamelen alle die

(*k*) 1 Tim. 6: 7.

mijn overvloedig gewas, ende dese mijne veelvuldige goederen. Dan heb ik voorraed voor vele jaren, en dan kan ik gerust en zorgloos leven; gebrek heb ik niet te vrezen, en wat ligt my aen andere menschen gelegen? Elk mag voor zich zelven zorgen.

19. Ende ick sal tot mijne ziele seggen, (*l*) Ziele, gy zult lang en gerust leven, en nimmer gebrek hebben, al kwamen 'er in het vervolg nog zo vele onvruchtbare jaren: want gy hebt vele goederen, die opgelegt en wel bewaerd zijn voor vele jaren: neemt ruste, bekommer u niet over het toekomende, eet, drinckt, zijt vrolick, en wat anderen overkomen mag, gy behoevt u niet te bekommeren.

20. Maer Godt seyde tot hem, te midden van deze overleggingen, (*m*) Gy dwaes, gy zult geen nut hebben van allen uwen overvloed: want in desen nacht sal men uwe ziele van u afeysschen, zy zal door den dood van uw lichaem worden afgescheiden, om rekenschap van uwe daden te geven; ende 't gene gy bereydt en opgelegd hebt, (*n*) wiens sal het zijn? Immers zal al uw goed in andere handen komen.

21. Alsoo [*is 't met dien*] gelegen, die hemselven aerdsche schatten vergadert, en daerop zijn vertrouwen vestigt; ende ondertusschen niet rijck en is in Gode, of deel heeft aen die geestelyke goederen, by welke de ziel in de gemeenschap van God leven kan.

22. Ende hy seyde vervolgens, zich meer byzonder tot sijne discipelen wendende, (*o*) Daerom, opdat gy althans uwe harten niet te zeer vasthecht aen de aerdsche goederen, segge ick u vooral, en zijt niet op eene angstvallige wijs besorgt voor uw bestaen en onderhoud in dit leven, wat gy eten sult, wanneer uw tegenwoordige voorraed verteerd is, noch voor het lichaem, waer mede gy u kleeden sult, wanneer de klederen, wel-

(*l*) Pred. 11: 9. 1 Cor. 15: 32. Jac. 5: 5. (*m*) Ps. 52: 7. Jer. 17: 11. (*n*) Ps. 39: 7. (*o*) Ps. 55: 23. Matth. 6: 25. Phil. 4: 6. 1 Tim. 6: 8. 1 Petr. 5: 7.

welke gy aen hebt, versleten zijn. Verbant daerom alle ongelovige zorgen, welke met het vertrouwen op God niet bestaen kunnen.

23. Het leven is meer dan het voedsel, ende het lichaem dan de kleedinge. Derhalven moogt gy gerust vertrouwen, dat God, die u het leven geschonken en het lichaem geformeerd heeft, u ook van voedsel en kleding verzorgen zal. Of zou Hy, die het meerdere geevt, het mindere onthouden?

24. (p) Aenmerckt de onreine raven, welke zo veracht zijn, en andere vogelen, die daer voor ons henen vliegen, dat sy niet en zaeyen, noch en maeyen, welcke geen spijskamer noch voorraedschuere en hebben, om voedsel voor den toekomenden tijd op te leggen, ende evenwel Godt voedt deselve, zorg dragende, dat zy het nodige tot hun onderhoud vinden kunnen. Maer hoe veel gaet gy de vogelen te boven? hoe veel voortreffelyker wezens zijt gy, dan de onreine raven en dergelyke vogels? en zou dan uw Hemelsche Vader voor u niet zorgen, in het bestel van zijne gunstige Voorzienigheid?

25. De angstvallige zorgen zijn geheel nutteloos, en kunnen u geen het minste voordeel toebrengen. (q) Wie doch van u kan met besorgt te zijn, en, met alle zijne afmattende bekommeringen, één elle tot sijne lengte toedoen, zijne lichaemsgestalte langer maken, of zijnen leevtijd, die by God bepaeld is, één uur uitrekken?

26. Indien gy dan oock het minste niet, tot verlenging van uw lichaemsgestalte, en geen oogenblik tot de duuring van uwen leevtijd kont toebrengen, wat zijt gy voor de andere dingen besorgt, tot welke gy met alle uwe zorgen even zo weinig kunt toebrengen?

27. Aenmerckt de lelien des velds, die daer in het wilde staen, hoe sy willig wassen, zonder dat zy 'er zelve iets toe doen. Leert 'er uit niet bezorgd te zijn voor uwe kleding. Sy en arbeyden niet, noch en spinnen

(p) Job 39: 3. Psalm 147: 9. (q) Matth. 6: 27.

niet, om zich een heerlyk opperkleed te vervaerdigen, ende ick segge u, Oock de machtige Koning Salomon, die zulke onnoemelyke schatten bezat, wanneer hy in alle sijne heerlickheyt met zijne prachtige staetsiekléderen was uitgedoſt; en is op verre na niet zo cierlyk bekleedt geweest als één van dese wilde leliën.

28. Indien nu Godt het gras des velds, met de bloemen, welke daeronder wassen, dat heden op het velt is, ende morgen afgemaeid en in den oven geworpen wort, alsoo cierlyk bekleedt, hoe veel meer zal Hy u bekleden, gy kleyngeloovige, die nog niet genoegzaem geleerd hebt, op de Godlyke voorzorg gelovig te vertrouwen?

29. Ende gylieden, en vraegt daerom niet, uit een ongelovig wantrouwen, wat gy eten, ofte wat gy drincken, of hoe gy in het vervolg aen de behoeften des levens komen sult: ende en weest niet wanckelmoedigh; laet u niet slingeren door angstvallige zorgen, maar vertrouwt op uwen hemelschen Vader.

30. Want alle dese aerdsche dingen soecken de volckeren der werelt, die den waren God niet kennen, met inspanning van alle hunne vermogens; daerover zijn de blinde heidenen alleen bekommerd. Betoont toch, dat gy veel verhevener begrippen hebt, omtrent Gods machtige en gunstige voorzorg. Zijt dan niet bekommerd voor de behoeften van dit leven, maer vertrouwt op Gods Voorzienigheid: want uwe hemelsche Vader weet dat gy dese dingen behoeft; Hy is machtig en goedertieren, om u dezelve te kunnen en te willen schenken.

31. (r) Maer uwe zorgen moeten zich bepalen tot veel verhevener voorwerpen, soeckt het Koninckrijcke Godts, en staet 'er naer om deel te hebben aen deszelvs zalige voorrechten, ende alle dese aerdsche dingen, welke tot onderhoud van dit tydelyk leven nodig zyn, sullen u toegeworpen, en als eene toegivt, by wijs van overmaet geschonken worden, even als een koper, boven de

(r) 1 Kon. 3: 13. Psalm 37: 25.

de bedongen waren, nog iets by wijs van overmaet, tot eene toegivt ontvangt.

32. En vreest niet, gy kleyn en weerloos kuddeken van mijne Discipelen, die eerlang met de prediking van het Euangelie zult worden uitgezonden, als schapen onder de verscheurende wolven. Zijt in alle gevallen wel gemoed: want het is uwes Vaders welbehagen uliedden de eeuwige goederen van het geestelyk Koninckrijck te geven, het welk ik zal oprichten; en zou Hy u dan de behoevten van dit leven niet toeschikken?

33. (*s*) Verkoopt het gene gy hebt, wanneer het de belangen van mijn Koningrijk vorderen, ende geeft 'er aelmoesse van aen de nooddruftigen. (*t*) Maeckt uselven dusdoende buydels die niet en verouden, eenen geestelyken schat die niet af en neemt, maer onverdervelyk in de hemelen bewaerd wordt, daer de dief niet by en komt, noch de motte en verderft.

34. Want waer uwe schat is, aldaer sal oock uw herte zijn. Indien gy het hoogste goed zoekt in de vergangelyke dingen van dit leven, zullen zich ook uwe gedachten en begeerten tot het aerdsche bepalen, maer wanneer gy uwen schat stelt in de eeuwige dingen, zullen uwe gedachten en begeerten zich tot den hemel en het hemelsche uitstrekken.

35. Zijt yverig en waekzaem, mijne waerde Discipelen, in het betrachten van uwen plicht. (*v*) Laet uwe lendenen omgordet zijn, ende de keersen brandende. Waekt zorgvuldig in uwen post, en zijt altoos gereed, om dat gene te verrichten, het welk uwe roeping van u vordert.

De spreekwijzen zijn ontleend van de dienstknechten in het Oosten, die hunne klederen opkoppelden, en met eenen gordel om hunne lendenen toebonden, om de aenzittende gasten des te vaerdiger en onbelemmerder te bedienen, terwijl anderen toortsen en fakkelen in de handen hadden, om te lichten.

(*s*) Matth. 19: 21. Luc. 16: 9. (*t*) Matth. 6: 20. ende 19: 21. Luc. 16: 9. 1 Tim. 6: 19. (*v*) Eph. 6: 14. 1 Petr. 1: 13.

36. Ende zijt gy den menſchen gelijck, die des nachts op haren heere wachten, wanneer hy wederkomen ſal van de bruyloft: op dat als hy komt ende klopt, ſy hem terſtont mogen open doen. Wacht gylieden ook alzo, tegen de komst van uwen heer.

37. Saligh en gelukkig zijn die getrouwe dienſtknechten, welcke de heere als hy des nachts van het gastmael komt ſal wakende vinden. Aen zulke dienstknechten zal de HEER blijken geven van zijne byzondere gunst. Even zo zal ook de Zoon des menſchen de getrouwheid van zijne yverige dienaren niet onvergolden laten. Voorwaer ick ſegge u, dat hy hem ſal omgorden en gereed houden, om hun zijne gunst te doen ondervinden, ende Hy ſalſe in den hemel, aen den maeltijd der eeuwige zaligheid, doen aenſitten, ende bykomende ſal hy haer dienen, en alles toeſchikken wat zy nodig hebben, om eindeloos gelukkig te wezen.

38. (x) Ende ſo hy komt in de tweede [*nacht-*] wake, ende komt in de derde wake, ende vindtſe alſoo wakende en yverig bezig in zijnen dienst, ſaligh zijn deſelve getrouwe dienſtknechten.

39. (y) Maer wacht u van zorgloosheid, en weest altoos op uwe hoede; weet dit en neemt het wel in opmerking, dat indien de heere des huys, het welk bestolen is, geweten hadde in welcke ure van den nacht de dief ſoude komen, hy ſoude gewaeckt hebben, ende en ſoude ſijn huys niet hebben laten doorgraven.

40. (z) Gy dan zijt oock bereydt, tegen den tijd, op welken gy rekenſchap van alle uwe bedrijven zult moeten geven: want in welcke ure gy het niet en meynt, ſal de Sone des menſchen onverwacht komen, om het gericht te houden.

41. Ende Petrus ſeyde tot hem, Heere, ſegt gy

(x) Matth. 24: 42. (y) Matth. 24: 43. 1 Theſſ. 5: 2. 2 Petr. 3: 10. Openb. 3: 3. ende 16: 15. (z) Matth. 24: 44. ende 25: 13. Marc. 13: 33. Luc. 21: 34. 1 Theſſ. 5: 6.

gy dese gelijckenisse, welke op waekzaemheid aendringt, tot ons, uwe Apostelen in het byzonder, ofte oock tot allen, die u horen? Is dit eene algemene les voor alle Christenen, of raekt zy meer byzonder de dienaren des woords?

42. Ende de Heere seyde, ik zal de zaek nog eens onder eene andere gelykenis voorstellen, en oordeelt 'er dan zelve over. Beschouwt eens een paer dienstknechten, van welke de één getrouw en de ander ondeugend is. (*a*) Wie is dan, ik laet het aen uw eigen oordeel over, de getrouwe ende voorsichtige huysbesorger of hovmeester, dien de Heere des huizes zo veel toevertrouwt, dat hy hem over alle sijne andere dienstboden sal setten, om [*haer*] ter rechter tijt het bescheyden deel spijse te geven? Nu gylieden zijt zulke vertrouwde dienstknechten, welke ik tot mijne huisbezorgers, en opzieners van mijne Kerk heb aengesteld. Zijt daerom den getrouwen en voorzichtigen huisbezorger gelijk, in het betrachten van dien gewichtigen post, welken ik u als mijne Apostelen heb aenbevolen.

43. Saligh is die getrouwe en voorzichtige dienstknecht, welcken sijn Heere, als hy komt, om elk rekenschap van zijne bedrijven af te vorderen, sal vinden alsoo doende, yverig en waekzaem in den hem toevertrouwden post.

44. Waerlick ick segge ulieden, zo tot uwe bemoediging als tot uwe aenwakkering, dat hy hem over alle sijne goederen setten sal, en tot eenen veel hogeren rang verheffen.

45. Maer indien deselve dienstknecht onverstandig en trouwloos was, zodat hy by zich zelven in sijn herte soude seggen, Mijn Heere vertoeft te komen, om my rekenschap van mijne bedrijven af te eisschen, ende zijnen plicht geheel verzuimende, soude beginnen de andere knechten ende de dienstmaegden, welke

(*a*) Matth. 24: 45. ende 25: 21. 1 Cor. 4: 2.

yveriger en getrouwer zijn dan hy, op allerlei wijzen te mishandelen, en zelfs te ſlaen, ende zich zorgloos nederzette, om overdadig te eten ende te drincken, ende droncken te worden, met de brasſers en de dronkaerts.

46. So ſal de Heere deſſelven dienſtknechts komen ten dage, in welcken hy hem niet en verwacht, of vermoed had, om hem rekenſchap van zijn gedrag af te vorderen, ende ter ure die hy niet en weet: ende ſal hem afſcheyden, naer zijne verdienſten zeer geſtrengelyk ſtraffen, ende ſal ſijn deel ſetten met de ontrouwe, in de allerakeligſte verblijvplaets.

47. (*b*) Ende die dienſtknecht welcke geweten heeft den wille ſijns Heeren, ende [*ſich*] tegen zijne tookomst niet behoorlyk bereydt, noch nae ſijnen wille gedaen en heeft, die ſal met vele [*ſlagen*] geſlagen worden, omdat hy, tegen beter weten aen, moetwillig gezondigd heeft.

48. Maer die [*deſelve*] bevelen van zijnen heer niet geweten en heeft, ende uit onkunde gedaen heeft [*dingen*] die ſlagen weerdigh zijn, die ſal met weynige [*ſlagen*] geſlagen worden, omdat zijn ſchuld ligter is. Ende een yegelick dien veel gegeven is, van dien ſal veel ge-eyſcht worden: ende dien men veel vertrouwt heeft, van dien ſal men overvloediger eyſſchen. Gevolgelyk wordt 'er meerder yver en waekzaemheid gevorderd van de dienaren des woords, dan van gemeene Christenen, en daerom zal ook hunne ſtraf, in geval van plichtverzuim, veel zwarer wezen.

(*b*) Jac. 4: 17.

3. De

3. *De Heiland verklaerde, dat de voortplanting van zijne leer velerlei verdeeldheden, verwarringen en vervolgingen zoude te weeg brengen, vs. 49-59.*

—. *Deze verklaring zelve vinden wy vs. 49-53.*

——. *De Heiland nam daeruit aenleiding, om zijne toehoreren te vermanen, vs. 54-59.*

/. *Om acht te geven op de teekenen der tijden, vs. 54-56.*

//. *Om alle twisten te vermijden en vrede te maken, vs. 57-59.*

Misschien heeft de tijding van het gemelde oproer, binnen Jerusalem, den groten Leeraer aenleiding gegeven tot dit voorstel. Vergel. SCHUTTE l. c. p. 146.

49. Ick ben gekomen om vyer en vlam van twisten, verdeeldheden, en vervolgingen onder de menschen op de aerde te werpen, voor zo ver namelyk de voortplanting van mijne leer, door den tegenstand van bose lieden, tot alle deze onheilen aenleiding geven zal; ende wat wil ick zeggen? dat vuur is alreeds aen het smeulen. Verwondert u niet, indien ik zegge, dat het alreede ontsteken is?

50. (*c*) Maer ick zelvs moet met eenen doop van veelvuldig en allersmertelykst lijden gedoopt worden: ende hoe worde ick, naer mijne menschelyke natuur, welke eenen afkeer heeft van lijden, door benauwdheid geperst, tot dat het volbracht zy? Hoe zeer wenschte ik, dat ik dat lijden reeds had ten einde gebracht!

51. (*d*) Meynt gy dat ick gekomen ben om vrede te geven, en dat de voortplanting van mijne leer aenleiding geven zal tot rust op de aerde? dan bedriegt gy u geweldig. Neen, segge ick u, (*e*) maer veel eer zal veelvuldige verdeeltheyt, beroering, en verwar-

(*c*) Matth. 20: 22. Marc. 10: 38. (*d*) Matth. 10: 34. (*e*) Mich. 7: 6.

ring, het gevolg wezen der prediking van mijn Euangelie. Alle die onheilen zullen daeruit, door de boosheid der menschen, voortvloeien, hoe zeer mijne leer nergens meer op aendringt, dan op lievde, vrede, en zachtmoedigheid.

52. Want van nu aen sullender vijve in één huys verdeelt zijn, drie tegen twee, ende twee tegen drie. De eene party zal mijne leer aennemen, en daerom van de andere party, die dezelve verwerpt, gehaet, mishandeld en vervolgd worden.

53 De ongelovige vader sal tegen den sone, die mijn Euangelie omhelsd heeft; verdeelt en verbitterd zijn, ende de ongelovige sone zal tegen den vader, die my belijdt, verbitterd wezen; de moeder tegen de dochter, ende de dochter tegen de moeder: de schoonmoeder tegen hare schoondochter, ende de schoondochter tegen hare schoonmoeder. Zulke treurige verdeeldheden zullen 'er plaets hebben, tusschen huisgenoten en naeste bloedverwanten, over het al of niet omhelsen van mijne leer.

54. Ende hy seyde oock tot de scharen, (*f*) Wanneer gy een wolcke siet opgaen van het westen, alwaer de Middellandsche zee gelegen is, terstont segt gylieden, Daer komt regen, de waterige dampen, uit de Middellandsche zee opgetrokken, in eene wolk vergaderd, en door den Westenwind tot ons voortgedreven, zullen regen aenbrengen, ende het geschiet doorgaens alsoo.

55. Ende wanneer gy den zuyden wint, komende uit de heete gewesten, [*siet*] waeyen, so segt gy, Daer sal hitte zijn: ende het geschiet.

56. Gy geveynsde, het aenschijn der aerde ende des hemels weet gy te beproeven, en weet zeer wel uit de natuurlyke verschijnselen af te leiden, hoedanig het weder wezen zal, ende hoe en beproeft gy desen tijt niet? Hoe komt het by dat gy, uit de voorzeggingen

van

(*f*) Matth. 16: 2.

van MOSE en de Propheten, vergeleken met de tegenwoordige omstandigheden van zaken, niet begrijpt, dat de tijd van den MESSIAS gekomen zy?

57 Waerom zijt gy omtrent u zelven zo zorgloos? Ende waerom en oordeelt gy oock van uselven niet 't gene recht en billyk is, dat gy, wanneer gy dezen tijd van genade verwaerloost, eene schromelyke straf rechtvaerdig te wachten hebt?

58. Het is nu nog tijd, om u met God te verzoenen, neemt daerom denzelven wel in acht. (g) Want als gy henen gaet met uwe wederpartye voor de Overheyt, met welken gy eenen twist hebt, om recht te verkrijgen, so doet neerstigheyt op den wegh om van hem verlost te worden, zoek hem te vermurwen en te bewegen, dat hy van het rechtsgeding afzie, op dat hy misschien u niet voor den Rechter en trecke, ende de Rechter u den gerechtsdienaer overlevere, ende de gerechtsdienaer u in de gevanckenisse werpe.

59. Ick segge u, Gy en sult van daer geensins uytgaen, tot dat gy oock het laetste penningsken betaelt sult hebben. Draegt daerom zorg, dat gy, in den groten dag der algemene vergelding, niet veroordeeld, en tot eene eindelose straf verwezen wordt.

(g) Spr. 25: 8. Matth. 5: 25

HET XIII. KAPITTEL.

4. Vervolgens bracht de Heiland zijnen toehoreren onder het oog, dat 'er eerlang over de Joden een zeer zwaer oordeel, tot eene rechtvaerdige straf van hunne hardnekkigheid, komen zoude, vs. 1-9.

—. De aenleiding tot dit voorstel was eene boodschap, welke de Heiland ontving, omtrent den moord van eenige Galileers, vs. 1.

1. ENde daer waren te dier selver tijt eenige tegenwoordigh, die hem boodschapten van de Galileers, welcker bloet Pilatus met hare offerhanden gemengt hadde.

PILATUS, de toenmalige Stadhouder over Judea en Samaria, had eenige Galileers in den Tempel, alwaer zy bezig waren om den Heere offeranden te doen, laten ombrengen, en daer door hun bloed met hunne offeranden gemengd.

Er was een geweldig oproer ontstaen, omdat 'er geld uit de schatkist van den Tempel geligt was, ten einde daermede de onkosten der waterleiding van Siloa, uit eene bron ruim 8 uuren van de Stad gelegen, goed te maken. JOSEPHUS *Antiq. Jud.* l. XVIII. c. 2. In dit oproer hadden de Galileers eene voorname hand gehad, en PILATUS wreekte zich op de gemelde wijs.

Deze akelige gebeurtenis werd thans aen den Heiland geboodschapt, door eenigen, die by die gelegenheid de vlucht uit Jerusalem genomen hadden. Zy wilden den Heiland door deze boodschap van ter zijde eenen steek geven, omdat Hy ook een Galileer was, en zijne landslieden zich in dit oproer zeer onderscheiden hadden.

—. *Het*

——. *Het voorstel z lve vinden wy vs.* 2-9.

I. De Heiland bedreigt deze boodschappers, te gelijk met alle Joden, die Hem omringden, dat zy, in geval zy zich in het ongeloov bleven verharden, door zoortgelyke schromelyke oordeelen jammerlyk zouden omkomen, vs. 2-5; *en*

II. Hy dringt deze waerschouwing, door eene eigenaertige gelykenis, nader aen, vs. 6-9.

2. Ende Jesus antwoordde, ende seyde tot haer, Meynt gy, en staet gy in dat ongegronde vooroordeel, dat dese Galileers, die zo jammerlyk zijn omgekomen, grove en uitstekende sondaers zijn geweest boven alle de Galileers, om dat sy sulcks geleden hebben, en, onder het verrichten van den Godsdienst, op het bevel van den Roomschen Stadhouder, zo jammerlyk zijn omgebracht?

3. Ick segge u, Neense. Zy waren geen groter zondaers, dan de overige Galileers. Zy waren wel zondaers, en met de gansche waereld voor God verdoemelyk, maer zy waren juist gene booswichten, godloser dan de overige. Dit zou men uit hun deerniswaerdig uiteinde te onrecht besluiten. Andere Galileers, die ontkomen zijn, waren niet minder schuldig dan zy. Gy zelve zijt voor God niet rechtvaerdiger, dan die Galileers, die ongelukkig zijn omgekomen, maer indien gy u niet en bekeert, so sult gy alle desgelijcks op zoortgelyk eene wijs vergaen, en uw leven verliezen door schromelyke oordeelen. Spiegelt u dan aen het lot der ongelukkige Galileers.

4. Denkt niet, dat gy Joden beter en minder strafwaerdig zijt, dan de Galileers. Of die achttiene, op welcke de toren in Siloam viel, ende doodde se: meynt gy dat dese schuldenaers zijn geweest, boven alle de overige menschen die in Jerusalem woonen?

Men had in Jerusalem eene fontein, en daerby een badwater, het welk den naem droeg van Siloa, Joh. IX. Het schijnt dat dit badwater met eenen muur omgeven, en dat

daerop een ſterke toren gebouwd ware. Nu ſtortte deze toren in, by gelegenheid dat PILATUS de gemelde waterleiding liet verbeteren, en verpletterde 18 menſchen, die 'er juist onder waren. — Wy vinden by JOSEPHUS gene nadere berichten omtrent deze gebeurtenis.

5. Ick ſegge u, vervolgde de Heiland, Neenſe; die ongelukkigen waren wel zondaers, maer evenwel gene grotere booswichten, dan de overige inwoners van Jeruſalem, maer indien gy u niet en bekeert, ſo ſult gy alle insgelijcks door zoortgelyke oordeelen vergaen, en zelvs zullen 'er velen onder de puinhopen van Stad en Tempel verpletterd worden. Tot nog toe wordt gy in Gods langmoedigheid verſchoond, maer de rechtvaerdige Richter zal u ter zijner tijd, in geval van aenhoudende verharding, naer verdienſten ſtraffen.

6. Ende hy ſeyde, ter nadere bevestiging van zijn voorſtel, deſe zeer gepaste gelijckeniſſe, Een ſeker [*man*] hadde eenen vijgeboom, geplant in ſijnen wijngaert, gelijk men meermalen gewoon is te doen, ende hy quam ende ſocht vrucht daer op, ende en vondtſe niet. Gedaurende drie achter een volgende jaren, was en bleev de vijgenboom ten eenemael onvruchtbaer.

7. Ende hy ſeyde tot den wijngaerdenier, Siet ick kome nu drie jaren ſoeckende vrucht op deſen vijgeboom, ende en vindeſe niet: houwt hem uyt: waer toe beſlaet hy oock onnuttelick de aerde?

8. Ende hy antwoordende ſeyde tot hem, Heere, heb nog een weinig geduld, laet hem oock [*nogh*] dit jaer, tot dat ick om hem gegraven ende meſt gelegt ſal hebben:

9. Ende indien hy vrucht ſal voortbrengen, [*laet hem ſtaen:*] maer indien niet, ſo ſult gy hem namaels uythouwen.

In deze gelykenis, waer van de Heiland de verklaring en toepasſing aen zijne horeren overliet, vinden wy eene eigenaertige ſchildery van de hardnekkige Joden, die alle genademiddelen veronachtzaemden, en van het ſchromelyk

oor-

oordeel, het welk over dit onverbeterbaer volk komen zoude. — Dan men houde wel in het oog, dat deze gelykenis wel de Joden in het gemeen, maer eigenlyk meer byzonder de inwoners van Jerusalem betreffe, die, zo zy vruchten van bekeering voortbrachten, welke de Heer zo vele jaren te vergeevsch gezocht had, even als de onvruchtbare vijgenboom, zouden uitgehouwen worden, terwijl het alleen aen 's Heilands voorbede moest worden toegeschreven, dat die hardnekkigen nog eenigen tijd verschoond werden.

God komt hier voor onder het zinbeeld van iemand, die eenen vijgenboom plantte in zijnen wijngaerd. — De *wijngaerd* verbeeldt het gansche Joodsche volk. De *vijgenboom* vertoont de hoofdstad Jerusalem; deze stad muntte uit in luister en heerlykheid, boven de overige steden van het Joodsche land, even als de vijgenboom zijne kroon uitstrekt boven de wijnstokken. Dezen vijgenboom had de HEER geplant, voorzover Jerusalem niet alleen hare opkomst en bloei aen den HEER verschuldigd was, maer ook voorzover Hy dezen geheimzinnigen vijgenboom met den regen van rijke genademiddelen bevochtigd, en Jerusalem zo gezegend had, dat zy groot geworden was, tot eene vreugde der gansche aerde. — De eigenaer van den wijngaerd had *vruchten gezocht* op den vijgenboom, en *niet gevonden*. Het geevt te kennen, dat de inwoners van Jerusalem zich in de boosheid verhard hadden, zonder blijken te geven van bekeering en dankbaerheid.

Door den *wijngaerdenier* hebben wy den Heiland te verstaen, aen welken God de Vader de macht gegeven heeft, om het gericht te houden. Tot dezen Wijngaerdenier zeide de eigenaer, *ziet ik kome nu drie jaren*, enz.

Drie jaren lang had die vijgenboom *de aerde vruchteloos beslagen*, zonder vruchten voort te brengen. — *Drie jaren* zijn drie grote tijdvakken, geduurende welke de inwoners van Jerusalem zich in de onbekeerlykheid verhard hadden. Men zou deze drie jaren voegzaem kunnen rekenen van dien tijd, op welken Jerusalem tot den zetel van den openbaren Godsdienst, en van de burgerlyke Regeering gemaekt was. Dan kan men het eerste jaer tellen van den opbouw des Tem-

pers, tot aen de Babylonische gevangenis, het tweede van de wederkeering uit Babel, tot de prediking van JOANNES, en het derde van daer tot des Heilands kruisdood. — Anders kan men de drie jaren in het algemeen nemen, voor al den tijd van Gods langmoedigheid, gedurende welken Hy te vergeefsch gewacht had, dat de Jerusalemmers zich bekeeren zouden.

De HEER, de rechtvaerdige Richter, zou daerom den vijgenboom uitgehouwen, en Jerusalem verwoest hebben. Maer, op de tusschenspraek van den wijngaerdenier, op de voorbede van den Heiland, bleev hy nog *een jaer* staen. Men denke aen den tijd, die van 's Heilands kruisdood tot Jerusalems verwoesting verlopen is. — Middelerwijl zou de Wijngaerdenier den vijgenboom *omgraven, en 'er mest om henen leggen.* Men is gewoon om eenen boom, die niet wel voort wil, de aerde los te graven, opdat de regen en zonnestralen des te beter tot den wortel doordringen, en 'er mest rondom henen te leggen. Even zo zou de Heiland Jerusalem aen den wortel aentasten, niet alleen door ernstige waerschouwingen en bedreigingen zijner Apostelen, maer ook door voorafgaende tuchtroeden; Hy zou 'er mest om henen leggen, door eene zeer overvloedige toediening van de middelen der genade.

De eigenaer van den wijngaerd zou nog afwachten, of Jerusalem in dit jaer vruchten der bekeering mogt voortbrengen. Maer indien niet, zou de vijgenboom uitgehouwen, en Jerusalem verwoest worden.

5. *Eindelyk deed de Heiland nog, op zijne terugreis, een verbazend wonder, vs.* 10-21.

—. *Het wonder zelve vinden wy vs.* 10-13.

10. Ende hy leerde op den Sabbath in ééne der Synagogen.

Waer deze Synagoge geweest zy, wordt niet aengeteekend, maer het allerwaerschijnlykst is, dat het hier vermelde op de terug reis van Jerusalem verricht zy. Te weten, na het uitspreken van de laetstaengeteekende gelykenis, begav

gav zich de Godlyke Leeraer naer Jerusalem, om het Loovhuttenfeest by te wonen. Geduurende dat Feest leerde Hy in den Tempel, en genas ook eenen blindgeborenen, Joh. VII: 11— X: 21.

Vervolgens keerde hy terug naer Capernaum, en leerde in de Synagoge van de ééne of andere Stad in Judæa of Galilea, en deed aldaer eene wonderdadige genezing.

11. Ende siet daer was een vrouwe, die eenen geest der kranckheyt, of der *zwakheid* achttien jaren langh gehadt hadde, zodat zy hare leden niet tot haren wil gebruiken konde: ende sy was door het inkrimpen van hare zenuwen en spieren zodanig ingekort, en hare ledematen dermate gekromd, dat zy geheel t'samengebogen ware, ende zy en konde haer gantschelick niet oprechten of om hoog zien.

Deze vrouw had vele jaren lang *eenen geest der krankheid*, of der *zwakheid* gehad. — Beteekent een *geest der krankheid* eenvouwig eene grote krankheid? Maer 'er wordt vs. 16. uitdrukkelyk bygevoegd, dat de Satan haer achttien jaren had gebonden gehouden. Er is daerom geen twijffel aen, of een bose geest heeft zijne hand gehad in deze krankheid. — De Joden, zegt men, waren gewoon, allerlei ziekten aen de werking van onreine geesten toe te schrijven. Maer niets 'er blijkbarer uit de Euangelische geschiedenis, dan dat God, vooral in dien tijd, den bosen geesten toegelaten hebbe om de menschen te plagen; en de Godlyke JESUS zou niet oprecht gehandeld hebben, wanneer Hy het wanbegrip der Joden begunstigd had, door menschen, die natuurlyke ziekten hadden, als bezetenen van den duivel te doen voorkomen.

12. Ende Jesus haer met aendoeningen van een tederhartig medelijden siende riepse tot hem, genas haer door zijn wonderdoend Alvermogen, ende seyde tot haer, Vrouwe, gy zijt verlost van uwe kranckheyt. Middelerwijl dreev Hy den onreinen geest uit;

13. Ende hy leyde de handen op haer, om alle de omstanderen te doen opmerken, dat hare genezing van Hem voortkwam, ende sy wiert terstont weder recht,

ende verheerlickte Godt voor hare onverwachte herstelling.

——. *By die gelegenheid sprak de Heiland eenige merkwaerdige redenen, vs. 14-21.*

/. *De Overste der Synagoge berispte deze wonderdadige genezing, omdat zy op eenen Sabbath verricht werd, vs. 14.*

14. Ende de Overste der Synagoge, aen welken de bezorging van alles, wat tot onderhoud van dit Godsdienstig gesticht behoorde, was toevertrouwd, qualick nemende dat Jesus op den Sabbath genesen hadde, wendde zich niet tot JESUS zelven, omdat hy wist, dat die Godlyke Leeraer alle zijne tegensprekers beschaemde, maer hy antwoordde ende seyde tot de schare, denkende, dat zijn gezach veel invloed op de menigte hebben zou, (*a*) Daer zijn, volgens het vierde gebod in de wet, ses dagen, in welcke men moet wercken: komt dan in deselve, ende laet u genesen, ende niet op den dagh des Sabbaths. Door dit zeggen wilde deze huichelaer den weldadigen Verlosser, als eenen Sabbathschender, ten toon stellen.

//. *In het antwoord van den Heiland, vs. 15-21.*

†. *Verdedigde Hy zijn gedrag, vs. 15-17.*

††. *Hy leerde, in twee gelykenissen, dat zijn Koningrijk, in weerwil van allen tegenstand, eenen heerlyken voortgang hebben zou, vs. 15-22.*

15. De Heere dan antwoordde hem ende seyde, Gy geveynsde, (*b*) en maeckt niet een yegelick van u op den Sabbath sijnen osse ofte esel van de kribbe los, ende leydt [*hem*] henen om te doen drincken? Maekt iemand der Joden eenige zwarigheid, om wer-

(*a*) Exod. 20: 9. Deut. 5: 13. Ezech. 20: 12. (*b*) Exod. 23: 5. Deut. 22: 4. Luc. 14: 5.

werken der noodzakelykheid te verrichten, welken geen uitstel lijden kunnen, als daer is het helpen en verzorgen van zijne beesten?

16. Ende dese, die niet alleen een natuurlyke, maer ook een geestelyke dochter Abrahams is, wandelende in de voetstappen des geloovs en der gehoorzaemheid van dien Godvruchtigen Abraham, welcke de satan, door zijnen boosaertigen invloed, siet, nu achttien jaren gebonden hadde, en moeste die niet losgemaeckt worden van desen bant, op den dagh des Sabbaths? Overtreft zy niet in waerdigheid de ossen en de ezelen onvergelyklyk ver?

17. Ende als hy dit seyde, wierden sy alle beschaemt die haer tegen hem stelden, en zo met woorden als met hunne gebaerden betoonden, dat zy het genezen van den ellendeling op eenen Sabbathdag veroordeelden, ende alle de schare des volks, welke thans in de Synagoge was, verblijdde haer over alle de heerlicke dingen, die in de gemelde genezing, en in andere wonderen van hem geschiedden.

18. (c) Ende hy seyde, om den luisterrijken voortgang van zijn Koningrijk eigenaertig aftebeelden, de volgende gelykenissen. Wien is het geestelyk Koninckrijck Godts, het welk ik als de beloovde MESSIAS eerlang zal oprichten, gelijck? ende waer by sal ick 't selve vergelijcken?

18. Het is gelijck een mostaertzaet, het kleinste onder alle de zaden der moeskruiden, welke in het Joodsche land groeien, 't welck een mensche genomen ende in sijnen hof geworpen heeft: ende het wies op, ende wiert tot eenen grooten boom, ende breidde zijne takken zo welig uit, dat de vogelen des hemels nestelden in sijne tacken.

Omtrent den verborgenen zin van deze gelykenis, heb ik kortelyk het volgende op te merken.

Het kleine *mostaertzaed* verbeeldt de Kerk van CHRISTUS,

(c) Matth. 13: 31. Marc 4: 30.

in haren onaenzienlyken ſtaet naer de waereld. Zodanig was hare geſteldheid, ten tijde van 's Heilands omwandeling op de aerde. — *Een mensch had dit mostaertzaed genomen en geworpen in zijnen hov.* Deze *mensch* is de Heer JESUS zelvs, die dit mostaertzaed genomen en geworpen heeft in den hov van het Joodſche land. Het teekent eigenaertig af, hoe de Heiland, in de dagen van zijn Leeraerämpt, zijne Kerk, in hare eerſte en zwakke beginſelen, onder de Joden geplant en aengekweekt hadde. — Het mostaertzaed wies ſpoedig op, even zou ook de Euangeliekerk, van geringe beginſelen, zeer ſpoedig toenemen en uitgebreid worden. — Het mostaertzaed *werd tot eenen groten boom*, het vertoonde, hoe de Kerk van CHRISTUS, na verloop van korten tijd, al vaster worden, en diepe wortelen ſchieten zou, zodat zy door gene ſtormwinden van vervolging zou kunnen uitgeroeid worden. Zelvs zou de Kerk door talrijke gemeenten, welke overal ſtonden geſticht te worden, en eigenaertig by takken mogen vergeleken worden, gelijk zijn aen eenen groten boom, onder welken allerlei zoorten van menſchen allerlei voorrechten genieten zouden, gelijk de *vogels* in de takken van eenen boom *nestelen*.

20. Ende hy ſeyde wederom, (*b*) Waer by ſal ick het Koninckrijck Godts vergelijcken?

21. Het is gelijck een klomp ſuerdeeſſem, welcken een vrouwe nam, ende verbergde in drie maten meels, tot dat het geheel geſuert was.

Het *zuurdeeg* is hier een zinbeeld van CHRISTUS Koningrijk, voorzover de leer van het Euangelie, gepaerd met de genade van den Heiligen Geest, krachtig werkt op het gemoed der menſchen, om het zelve den HEER aengenaem te maken. — In het meel van het menſchelyk hart *verbergt* de Heer JESUS, door de prediking zijner knechten, den krachtig werkenden zuurdeesſem van het Euangelie, en dit zuurdeeg zal zo lang werken, tot dat het *geheele* deeg der uitverkorenen zal *gezuurd*, en Gode tot een aengenaem ſpijsoffer toebereid wezen.

, Kap

(*b*) Matth. 13: 33.

Kap. XIII 21— XVII: 10. beschrijvt de Euangelist eene reis, welke de Heiland uit Galilea naer Jerusalem gedaen heeft, met het gene onder den weg is voorgevallen.

a. Het algemeen bericht van deze reis vinden wy vs. 22.

22. (*e*) Ende, nadat de Heiland, van de laetstgemelde reis naer Jerusalem, was te huis gekomen, en eenigen tijd te Capernaum, de Stad van zijne woning, vertoevd had, begav Hy zich wederom op reis; hy reysde van d'eene ſtadt ende vlecke tot d'andere, zonder zich ergens op te houden, leerende, by elk eene gepaste gelegenheid, ende richtende [*ſijne*] reyse nae Jerusalem, denkelyk om het Feest der vernieuwing van den Tempel by te wonen, verg. Joh. X: 22-39.

b. Het gene op deze reis is voorgevallen verhaelt LUCAS, *Kap. XIII: 23— XVII: 10.*

α. De Heiland waerschouwde de Joden, tegen het schromelyk oordeel, het welk hun boven het hoofd hing, vs. 22-30.

1. De aenleiding daertoe was de vraeg van iemand, over het getal der gener die zalig worden, vs. 23.

2. Op deze vraeg antwoordde de Heer JESUS, *met de gemelde waerschouwing, vs. 24-30.*

23. Ende daer ſeyde een uit den hoop, denkelyk een trotsche Wetgeleerde, tot hem, Heere, zijnder oock weynige die ſaligh worden? Ende hy ſeyde tot haer,

Wat bedoelde de vrager door het *zalig worden*? Sprak hy van de hemelsche gelukzaligheid? Voor het naest schijnt hy met vleeschelyke vooroordeelen bezet geweest te zijn, omtrent het Koningrijk van den MESSIAS, zodat hy dit wilde zeggen: „ HEER, leert gy, dat 'er maer eenige „ weinigen aen de verlossing, welke de MESSIAS zal te weeg

(*e*) Matth. 9: 35. Marc. 6: 6.

„ brengen, en aan de voorrechten van het waereldsch Ko-
„ ningrijk, het welk Hy staet op te richten, deel zullen
„ hebben?" — Of hy deze vraeg gedaen hebbe, uit nieuwsgierigheid, dan met een boosaertig oogmerk, om den Heiland in zijne redenen te verstrikken, kunnen wy niet bepalen.

Althans de Godlyke Leeraer beantwoordde hem niet regelrecht op zijne vraeg, maer met eene waerschouwing, dat hy en alle de Joden wel zouden doen, om het aennaderend oordeel, door eene tijdige bekeering, voor te komen. Hy zeide daerom tot den vrager, en de overige Joden, die Hem omringden.

24. (*f*) Strijdt om in te gaen door de enge poorte: want vele (segge ick u) sullen soecken in te gaen, ende en sullen niet konnen.

De *enge poort* beteekent hier zinbeeldig CHRISTUS en zijne gerechtigheid, als zijnde de eenige weg, langs welken men den toegang heeft tot Gods gemeenschap, Joh. XIV: 6. Eph. III: 12. Deze poort is *eng*, voorzover het, voor het vleesch, moeilyk en zelvs ondoenlyk is, door CHRISTUS ten leven in te gaen. Hiertoe moet de trotsche zondaer diep vernederd, en het vleesch met deszelvs begeerlykheden gekruicigd worden.

Des Heilands vermaning was daerom, *strijdt om in te gaen door de enge poort*. Het Grieksche woord, door *strijden* vertaeld, wordt byzonder gebruikt van de benauwde worstelingen der stervenden, alsmede van de kampspelen der ouden. De Godlyke Leeraer bedoelt derhalven eene onvermoeide inspanning van alle vlijt en vermogens, en veronderstelt dat 'er zich, tegen het ingaen in de Godlyke gemeenschap, zeer grote zwarigheden en hinderpalen opdoen. Trouwens de begeerlykheden van het vleesch, en de toverkracht der verzoekingen, moeten overwonnen worden.

Er wordt tot eene drangreden bygevoegd: *want velen, zeg ik u, zullen zoeken in te gaen, en zullen niet kunnen.* — Men denke aen zulke menschen, die wel eenige begeerte heb-

(*f*) Matth. 7: 13.

hebben om zalig te worden, en daertoe eenige pogingen aenwenden, maer niet met dien yver, en terhandneming van die middelen, welke God zelvs heeft voorgeschreven, als mede niet in dien tijd, welken God tot eenen tijd van genade verordend heeft. Dan byzonder heeft de Heiland het oog op de Joden, die, wanneer de tijd der Godlyke langmoedigheid verlopen was, de zaligheid langs eenen verkeerden weg zoeken zouden, maer die alsdan niet zouden kunnen ingaen, van wegen het oordeel der verblinding en verharding, aen het welk zy, om het versmaden van het Euangelie, en het veronachtzamen van den dag der genade, rechtvaerdig zouden worden blootgesteld.

De Godlyke Leeraer geevt vs. 25-30. een nader bericht van den tijd, wanneer de Joden niet zouden kunnen ingaen, en van de vruchtelose pogingen, welke zy zouden aenwenden. — By wijs van gelykenis wordt de gemeenschap met God, of de herstelling in zijne gunst, voorgesteld als een Koninglyk paleis, waerin een Vorstelyke maeltijd gehouden wordt. De Joden waren genodigd, om in dit paleis en tot dezen maeltijd, door de enge poort der gelovige omhelsing van den MESSIAS en zijne gerechtigheid, in te gaen; maer eerlang zou deze nodiging een einde nemen, en de deur van het paleis gesloten worden.

25. [*Namelick*] na dat de Heere des huys sal opgestaen zijn, ende (*g*) de deure sal gesloten hebben: ende gy sult beginnen buyten te staen, ende aen de deure te kloppen, seggende, Heere, Heere, doet ons open, ende hy sal antwoorden ende tot u seggen, (*h*) Ick en kenne u niet, van waer gy zijt.

26. Alsdan sult gy beginnen te seggen, Wy hebben in uwe tegenwoordigheyt gegeten ende gedroncken, ende gy hebt in onse straten geleert.

27. (*i*) Ende hy sal seggen, Ick segge u, Ick

(*g*) Matth. 25: 11. Luc. 6: 46. (*h*) Matth. 25: 12. (*i*) Matth. 7: 23.

en kenne u niet, van waer gy zijt: (*k*) wijckt van my af alle gy werckers der ongerechtigheyt.

28. (*l*) Aldaer sal zijn weeninge ende knerssinge der tanden, (*m*) wanneer gy sult sien Abraham, ende Isaac, ende Jacob, ende alle de Propheten in het Koninckrijcke Godts, maer ulieden buyten uytgeworpen.

29. (*n*) Ende daer sullender komen van oosten ende westen, ende van noorden ende zuyden: ende sullen aensitten in het Koninckrijcke Godts.

30. (*o*) Ende siet, daer zijn laetste, die de eerste sullen zijn: ende daer zijn eerste, die de laetste sullen zijn.

De *Heer des huizes* vs. 25. is God de Vader, die hier voorkomt als een Koninglyk Gastheer, terwijl Hy zondaren nodigt, tot het gastmael van de genadegoederen, door CHRISTUS verworven, vergel. Matth. XXII: 2. — Deze Heer des huizes zat nu nog, om de genodigde gasten aftewachten, de tijd der Godlyke langmoedigheid over de Joden duurde nog. Maer eerlang zou Hy, wanneer de tijd der verdraegzaemheid geëindigd was, *opstaen en de deur zou gesloten worden*. De genademiddelen zouden van de Joden weggenomen worden, en de gelegenheid, om in de Godlyke gunst hersteld te worden, zou ophouden.

Dan zouden zy vergeevsche pogingen doen, om in te gaen. — Zy zouden *beginnen buiten te staen*, en buiten de mogelykheid zijn, om ingelaten te worden. Zy zouden daerom *aen de deur kloppen*, door God te bidden, dat Hy hun den MESSIAS zenden wilde, zulken MESSIAS namelyk, als zy in hunne verblindheid hadden te gemoet gezien. In zo ver zouden zy ook roepen, *Heer, Heer, doen ons open*, schenk ons den MESSIAS, welken wy nog verwachten, om ons in uwe gunst in te leiden. Maer de HEER zou antwoorden, *ik ken u niet* voor lieden, op welke ik eene byzondere betrekking heb; gy moogt u beroemen Abrahams zaed te wezen,

(*k*) Psalm 6: 9. Matth. 25: 12, 41. (*l*) Matth. 8: 12. ende 13: 42. ende 24: 51. (*m*) Matth. 8: 11. (*n*) Jes. 2: 2. Mal. 1: 11. Matth. 8: 11 (*o*) Matth. 19: 30. ende 20: 16. Marc. 10: 31.

zen, maer gy zijt geheel ontaert van dezen uwen Vader; daerom zijt gy my geheel vreemd, *van waer zijt gy?*

Zy zouden zich te vergeevsch van drangredenen bedienen, en zeggen: *wy hebben in uwe tegenwoordigheid gegeten en gedronken*, wanneer wy ons aendeel bekomen hebben van de fpijs- en drankofferen, en als aen uwe tafel vergast zijn, Deut. XII: 7, 18. XIV: 26: *gy hebt op onze ftraten geleerd*, voor zo ver gy ons, door den dienst van uwe Propheten, fprekende in uwen naem, onderwezen hebt. — Maer dit vertrouwen op uitwendige voorrechten zou ook ydel wezen. De Heer des huizes zou niet alleen by herhaling zeggen, *ik ken u niet, van waer gy zijt*, maer 'er ook byvoegen: *wijkt van my af*, ik wil met u gene verdere gemeenfchap hebben, *gy werkers der ongerechtigheid*, die door het verfmaden van het Euangelie, en het oprichten van eene eigene gerechtigheid, één walg in mijne oogen geworden zijt.

De rampzalige toeftand der verworpene Joden wordt eigenaertig geteekend vs. 28. — *Zy zouden zich zelven zien uitgeworpen* buiten de verlichte eetzael, en buiten het ganfche huis der Godlyke gunst verftoten zijnde, zouden zy verkeeren in de buitenfte duisternis, aldaer zou *wening zijn en knersfing der tanden*, voor zo ver zy, uit de Godlyke gunst ten eenemael uitgefloten, wenen zouden van fpijt, en knersftanden van wegens de koude des nachts. En, dat hunnen fpijt nog grotelyks zou vermeerderen, zy zouden *zien Abraham, en Ifaac, en Jacob, en alle de Propheten in het Koningrijk van God*, voor zo ver zy zich herinneren zouden, dat deze hunne voorvaders, en oude Leeraers, deelgenoten waren van de eindelofe gelukzaligheid.

By deze gelegenheid voorfpelt de Heer JESUS de roeping der heidenen, die, in de plaets der verworpene Joden, zouden worden aengenomen vs. 29. *Daer zullender* van de Heidenen, die voorheen vervreemd waren van Israëls burgerfchap, *komen*, uit alle gewesten van den wijden aerbodem, *van Oosten en Westen, en van Noorden en Zuiden*, tot de Godlyke gemeenfchap, en zy *zullen*, door het Euangelie genodigd zijnde, en dat aenbod gelovig hebbende aengeno-

men, *aenzitten in het Koningrijk Gods*, door deel te hebben aen alle de zalige heilgoederen, door den MESSIAS verworven.

De Heiland besluit zijne redevoering met deze aenmerking vs 30: *ende ziet daer zijn laetsten, die de eerste zullen zijn, en daer zijn eersten, die de laetste zullen zijn.* Dat is, velen der Heidenen, die later geroepen zijn dan de Joden, zullen meer bevoorrecht worden dan de Joden, die eerder geroepen waren.

b. De Heiland werd door eenige Pharizeeuwen gewaerschouwd, dat HERODES *Hem lagen leggen wilde, vs.* 31-35.

1. *De boodschap der Pharizeeuwen vinden wy vs.* 31.

31. Te dien selven dage quamen daer eenige Phariseen tot den Heer JESUS, die zich thans bevond op het grondgebied van Herodes, seggende tot hem, Gaet hoe eer zo liever wech, ende vertreckt zonder uitstel van hier: want Herodes wil u dooden.

Zy spreken van HERODES, bygenaemd ANTIPAS, die JOANNES den Doper onthoofd had. Tegen dezen kwamen zy den Heiland waerschouwen, als waren zy zijne welmenende vrienden, dat het tijd was, om zich wech te maken uit het grondgebied van dien Vorst, die eenen toeleg op zijn leven maekte.

Ondertusschen komt het ons voor, dat de listige en boosaertige Pharizeeuwen schandelyk gelogen hebben. — Nergens is 'er eenig blijk, dat HERODES op het leven van den Heiland hebbe toegelegd. Zelvs toen PILATUS den Heer JESUS tot hem zond, was hy met het geval geheel verlegen. Ook is het niet te denken, dat HERODES, die zich den haet van het volk, door het vermoorden van JOANNES, had op den hals gehaeld, zulk eenen toeleg tegen den Heer JESUS, die nog veel meer by het volk in achting was, zou hebben durven smeden. Nog minder waerschijnlyk is het, dat de Pharizeeuwen, de bittere vyanden van den Heiland, Hem tegen dien toeleg, in geval dezelve by HERODES gesmeed was, zouden gewaerschouwd hebben.

Of ondertusfchen HERODES, omdat hy den Heiland gaerne van zijn grondgebied hebben wilde, de Pharizeeuwen heeft opgemaekt, om deze leugenachtige boodfchap, kwanswijs in het heimelyke, aen den Heer JESUS te doen, dan of de Pharizeeuwen de gansche zaek uit zich zelve verzonnen hebben, om Hem maer wech te krijgen, naerdien zy den opgang, welken Hy maekte, niet verdragen konden, durven wy niet beslisfen. Evenwel komt ons het laetfte waerfchijnlyker voor, naerdien de onderlinge vyandfchap, welke 'er plaets had tusfchen HERODES en de Pharizeeuwen, zodanig eene zamenfpanning niet fchijnt toe te laten. Misfchien hoopten deze hatelyke lieden, dat de Heiland in zijn antwoord iets beledigends voor HERODES zeggen zou, om Hem deswegens te befchuldigen.

2. *Het antwoord van den Heiland, op de gemelde boodfchap, wordt vs.* 32-35. *opgegeven.*

—. *De Heiland antwoordde op die boodfchap zeer nadrukkelyk*, *vs.* 32, 33.

——. *En voorfpelde, by die gelegenheid, den fchromelyken ondergang van Jerufalem*, *vs.* 34, 35.

32. Ende hy feyde tot haer, Gaet henen tot Herodes, ende zo gy hem iets van my wilt overbrengen, fegget dan dien vos, Siet ick werpe duyvelen uyt, ende make gefont, huyden ende morgen, ende ten derden [*dage*] worde ick voleyndigt.

33. Doch ick moet huyden ende morgen, ende den volgenden [*dagh*] reyfen: want het en gebeurt niet, dat een Propheet gedoodt worde buyten Jerufalem.

De Heer JESUS noemt HERODES *dien vos*, om zijne loosheid en ftaetkunde, welke in alle zijne handelingen doorftraelde, daer hy dan den Joden, en dan weder den Keizer wat zocht te vleien, zo als het zijn belang medebracht. Ondertusfchen was deze benaming geen laster- of fcheldwoord, naerdien het zinbeeld van eenen vos meermalen gebruikt wordt, voor een fchrander en doorzichtig mensch. Ook

had de Heiland in dit geval byzondere redenen, om HERODES als een schrander mensch voor te stellen. Hy wilde daerdoor de Pharizeeuwen stilzwijgende leugenstraffen, en hun de onmogelykheid onder het oog brengen, dat HERODES eenen toeleg hebben zou, om Hem te doden. Staetkundige redenen moesten hem daervan terug houden, gelijk wy reeds hebben opgemerkt, daer JESUS by het volk in zulk eene grote achting was. Daerenboven was HERODES een Sadduceeuw, en uit dien hoofde een geslagen vyand van de Pharizeeuwen. Het kon derhalven niet anders dan aengenaem zijn voor dien Vorst, dat JESUS zich geduurig tegen de Pharizeeuwen verzette, en hen by het volk gehaet maekte. Zou nu die listige HERODES aen de Pharizeeuwen dien gewichtigen dienst hebben willen doen, om JESUS, tegen welken zy zo zeer verbitterd waren, van kant te maken?

De boodschap, welke de Pharizeeuwen aen HERODES doen konden, was deze: *ziet*, zo moesten zy uit JESUS naem zeggen, *ik werp duivelen uit* enz.

De Heiland wilde in het gemeen zeggen, dat Hy niets deed, het welk HERODES eenigzins ontrusten kon, naerdien Hy zich bezig hield met *duivelen uit te werpen*, en *kranken te genezen.* HERODES had derhalven gene redenen, om voor den Heiland te vrezen, nademael Hy zijn grondgebied doorwandelde, niet om oproer te verwekken, maer alleen om weldadigheid aen ellendigen te bewijzen. Hier uit kon de Vorst te gelijk opmaken, dat JESUS een groot Propheet, en meer dan een mensch ware.

Dan de Heiland vreesde ook voor HERODES niet, daerom voegt Hy 'er by: *heden en morgen* enz.

Veelal brengt men dat *heden en morgen* tot de vorige gezegden, *ik werp duivelen uit en maek gezond*, en de tijdsbepaling *ten derden dage*, tot het werkwoord *voleindigen.* — Op dezen grondslag, zou men de zaek zo begrijpen kunnen, dat de Heiland hier het oog hebbe op de drie onderscheidene reisen, welke Hy naer Jerusalem gedaen heeft. LUCAS spreekt van vier reisen naer Jerusalem, de eerste begint Kap. IX: 51, de tweede Kap. XIII: 22, de

derde Kap. XVII: 11, de vierde Kap. XVIII: 31. De eerste reis was reeds afgelegd. De Heiland deed nu de tweede. Hy zou derhalven willen zeggen: „ ik *werp dui-* „ *velen uit en maek gezond, heden en morgen*, op deze tegen- „ woordige, en mijne volgende reis, welke ik voorne- „ mens ben te doen, en *ten derden dage*, op mijne derde „ reis, zal ik gedood of *voleindigd worden.*" — Dan ande- ren voegen de uitdrukkingen, *heden en morgen, en ten derden dage*, liever by elkander, omdat zoortgelyke gezegden in het volgende vers voorkomen, alwaer zy zekerlyk by één horen.

De Heiland zou binnen korten sterven. Dit geevt Hy te kennen met deze woorden, *ik word heden, morgen, en ten derden dage voleindigd.* — Het woord, door *voleindigen* overgezet, is Hebr. V: 9. en VII: 28. door *heiligen* ver- taeld. De LXX gebruiken het van de Priesters, welker handen gevuld werden, om hen tot hun ambt toe te rusten. Volgens deze beteekenis zal de Heiland willen zeggen, dat Hy zich thans toerustte, om als Priester de verzoening te weeg te brengen. Dan het grondwoord wordt ook ge- nomen voor den geweldigen dood der Martelaren; en volgens die beteekenis, wil de Heer JESUS te kennen geven, dat Hy afgemaekt wierd, en wel in den tegenwoordigen tijd, omdat zijn geweldige dood kort op handen was. — *Heden, morgen, en ten derden dage* zegt in het algemeen, binnen korten tijd, vergel. Hos. VI: 2. De Taelkenners hebben opgemerkt, dat deze manier van spreken ook by de Grieken en Latijnen gebruikelyk zy. — Het is derhal- ven als of de Heiland dus redeneerde: „ Ik zal binnen „ korten tijd eenen geweldigen dood ondergaen. Maer „ evenwel vrees ik niet voor HERODES. Ik ben veilig op „ zijn grondgebied: want ik moet nog eenen tijd omrei- „ sen, eer ik te Jerusalem kom, alwaer de Propheten „ plegen gedood te worden. *Ik moet heden, en morgen en* „ *den volgenden dag reizen.* Geduurende die korte omreis, „ welke ik nog doen moet, behoev ik voor HERODES niet „ te vrezen. Die Vorst is in den Godlyken raed niet „ verordend, om my te doden. Jerusalem zal zich met

„ mijn onschuldig bloed bezoetelen: *want het gebeurt niet,*
„ *dat een Propheet gedood worde, buiten Jerusalem*; Jerusalem
„ heeft de gewoonte en 'er de hebbelykheid van verkre-
„ gen, om Propheten te doden. Ook aldaer, en niet op
„ het grondgebied van HERODES, zal ik gedood worden."

Zo als de Heer JESUS van Jerusalem sprak, worden alle zijne menschelyke aendoeningen gaende, omdat Hy zich, door zijne Godlyke Alwetendheid, het rampzalig lot voorstelde, het welk over die ondankbare bloedstad komen zoude. Hy sprak daerom eene weeklacht uit over Jerusalem, zeggende.

34. (*p*) Jerusalem, ik ben met een teder medelijden aengedaen, over uw grouwzaem gedrag en rampzalig uiteinde, Jerusalem, gy beroemde en bevoorrechte Stad, ik stel my het schromelyk lot, het welk u boven het hoofd hangt, met ontroering voor den geest; gy die door uwe inwoneren, van tijd tot tijd, de Propheten doodet, ende steenigt de heilige mannen, die van God tot u gesonden zijn, om uwe ingezetenen gemoedelyk op te wekken, tot boete en bekeering, (*q*) hoe menigmaël hebbe ick, de grootste van alle de Propheten, uwe kinderen en burgeren, die van den weg des levens jammerlyk afdwalen, op de allerminnelykste wijs willen byeenvergaderen, en op den rechten weg der gelukzaligheid brengen, gelijckerwijs, met zoortgelyk eene tederheid en lievdezorg, als een henne hare kieckens lokt, en onder de vleugelen [*vergadert*], ende gylieden, (hier wendde de Heiland zijn aengezicht tot de Pharizeeuwen, die Hem de voorgemelde boodschap gebracht hadden), gy Opperhoofden en Leeraers van het volk, en hebt niet gewilt, dat ik de afgedwaelde Jerusalemmers zou te recht brengen, maer gy hebt u tegen mijne lievdepogingen boosaërtig verzet, en derzelver vrucht verhinderd, door het volk in hunne vleeschelyke vooroordeelen te stijven.

35. (*r*) Siet de Tempel, uw prachtig huys wort ulie-

(*p*) Matth. 23: 37. (*q*) Ps. 17: 8. ende 91: 4. (*r*) Ps. 69: 26. Jes. 1: 7. Jerem. 7: 34. Mich. 3: 12. Matth. 23: 38. Hand. 1; 20.

ulieden woest gelaten. Dit trotsch gebouw zal geheel verwoest en nimmer hersteld worden. Ende voorwaer ick segge u en verzeker u plechtig, dat gy met alle de Joden, my in de prediking van het Euangelie, na de verwoesting van den Tempel, niet en sult sien, tot dat [*de tijt*] sal gekomen zijn, als gy sult seggen, (*s*) Gesegent [*is*] hy die komt in den name des Heeren.

De bedreiging is ontzettend, *gy zult my niet meer zien.* De Heiland spreekt dezelvde woorden nog eens, volgens de aenteekening van MATTHÆUS, Kap. XXIII: 38, maer by eene andere gelegenheid. toen Hy namelyk zijne laetste leerreden hield in den Tempel, om daerdoor te kennen te geven, dat Hy dit Heiligdom nimmermeer weder betreden zou. — Maer nu reisde Hy nog door het Joodsche land, en stond nog verscheidene malen in den Tempel te leren. — In ons geval wil de Heer JESUS te kennen geven, dat de Pharizeeuwen en de hardnekkige Joden Hem, na de verwoesting van Jerusalem, in de prediking van het Euangelie niet meer zien zouden, en dat 'er over hen een oordeel van blindheid en verharding stond te komen, waerdoor hun de gelegenheid zou benomen worden, om den MESSIAS te zien, en Hem te kennen in zijne schoonheid. — Onder dit oordeel zou de Joodsche Natie blijven zuchten, *tot dat de tijd zou gekomen zijn, wanneer zy zeggen zouden, gezegend is hy, die komt in den naem des* HEEREN, dat is, tot de algemene bekeering der Joden, welke in de laetste dagen zal plaets hebben, wanneer zy den gezegenden JESUS gelovig omhelsen en dankbaer aenbidden zullen.

(*s*) Psalm 118: 26.

HET XIV. KAPITTEL.

I. Op eenen Sabbathdag was de Heiland ten maeltijd, ten huize van eenen Pharizeeuw, vs. 1-24.

1. De Heiland genas eenen waterzuchtigen, en betoogde, dat deze lievdedaed op eenen Sabbath geoorloovd ware, vs. 1-6.

—. De genezing zelve vinden wy vs. 1, 2, en

——. De verdediging daervan, vs. 3-6.

1. ENde het geschiedde, als hy gekomen was in het huys van een der Oversten der Phariseen, zijnde een Magistraetspersoon van den Pharizeeuwschen aenhang, op den Sabbath, om aldaer, op het verzoek van den gemelden Oversten, broot te eten, en den avondmaeltijd te houden, dat de overige Pharizeeuwen, die mede aenzaten, Hem met boosaertige oogen beschouwden, zo dat sy hem waernamen, of zy iets in zijne woorden en daden vernamen, het welk zy tot zijn nadeel duiden konden.

2. Ende siet daer was een seker watersuchtigh mensche voor hem. De Pharizeeuwen hadden bezorgd, dat deze lijder zich by den Heiland om hulp vervoegde.

3. Ende Jesus vatte het woord op; antwoordende seyde Hy tot de Wetgeleerde ende Phariseen, die mede genodigd waren, ende sprack, wat dunkt 'er uliedden van, die Leeraers van de wet zijt, Is 't oock geoorloft op den Sabbath eenen kranken gesont te maken?

4. Maer sy swegen stille. Zy wisten niet, wat zy antwoorden zouden. Ja konden zy niet zeggen, omdat hunne overleveringen en willekeurige inzettingen mede brachten, dat de Sabbath door het genezen van kranken geschonden wierd. Aen den anderen kant wisten zy, dat

de Heiland dit wanbegrip reeds meermalen wederlegd had. Zy zwegen daerom ſtil, en vergenoegden zich met de ſchouderen op te halen. Ende JESUS ontfermde zich over den lijder, hy nam [*hem*], deed hem nader komen, ende genas hem door zijn wonderdoend vermogen oogenblikkelyk, ende liet [*hem*] volkomen gezond henen gaen.

5. Ende de Heiland vatte wederom het woord op, om dit zijn gedrag, tegen de vooroordeelen der Pharizeeuwen, te verdedigen; hy haer antwoordende ſeyde, (*a*) Wiens eſel ofte oſſe van ulieden ſal in eenen put vallen, ende die hem niet terſtont en ſal uyttrecken op den dagh des Sabbaths, zo wel als op andere dagen? zou het dan niet geoorloofd zijn, om eenen ongelukkigen mensch, op eenen Sabbathdag, van zijne krankheid te genezen?

6. Ende ſy en konden hem daer op niet wederantwoorden, zy waren geheel verſtomd, en in hun boosaertig oogmerk te leur geſteld.

2. *Over dezen maeltijd ſprak de Heer* JESUS *verſcheidene merkwaerdige redenen, vs.* 7-24.

-. *Hy vermaende tot nederigheid, vs.* 7-11. *en*

--. *Tot weldadigheid, vs.* 12-14.

---. *Hy vergeleek zijn Koningrijk by eenen maeltijd, vs.* 15-24.

/. *De byzondere aenleiding daertoe vinden wy vs.* 15. *en*

//. *De gelykenis zelve, vs.* 16-24.

7. Ende het was nu tijd geworden, om aen tafel te gaen. Nu zag Hy met verontwaerdiging, dat de Pharizeeuwen de eerſte en hoogſte plaetſen innamen, zonder dat dezelve hun aengewezen werden, hy ſeyde daerom om het ydele van hunne eerzucht aen te wijzen, tot de genoodde Pharizeeuwen en Schrivtgeleerden een gelijc-

(*a*) Exod. 23: 5. Deut. 22: 4. Luc. 13: 15.

kenisse, aenmerckende hoe sy de vooraensittingen verkoren: seggende tot haer,

8 Wanneer gy van yemant ter bruyloft of tot een ander prachtig feest genoodt sult zijn, so en set u niet in de eerste sitplaetse: op dat niet misschien een weerdiger dan gy, van hem genoodt zy:

9. Ende hy komende, die u ende hem genoodt heeft, tot u segge, Geeft desen plaetse aen dezen of dien, die eenen hogeren rang bekleedt dan gy, ende gy alsdan soudt beginnen met schaemte de laetste plaetse te houden

10. (*b*) Maer wanneer gy genoodt sult zijn, gaet henen ende set u, ten blijke van uwe nederigheid, in de laetste plaetse: op dat, wanneer hy komt die u genoodt heeft, hy tot u segge, Vrient, gaet hooger op. Alsdan sal 't u eere zijn voor de gene die met u aensitten.

11. (*c*) Want hoogmoed komt voor den val; een yegelick, die hemselven uit trotsheid en eerzucht verhoogt boven zijne medemenschen, sal door God, in den weg zijner Voorzienigheid, vernedert worden: ende die hemselven uit een beginsel van ootmoed vernedert, sal verhoogt worden.

12. Ende hy seyde oock tot den genen die hem genoodt hadde, 'er is niets lovwaerdiger dan de rechte en welgeplaetste milddadigheid. Gy geevt aen deze uwe vermogende vrienden eenen prachtigen maeltijd, tot welken gy ook my genodigd hebt, gy wilt u daerdoor voordoen, als eenen man, die veel voor anderen over heeft. Maer dit is de rechte milddadigheid niet. (*d*) Wanneer gy een middagmael ofte avontmael sult houden, om uwe toegenegenheid aen anderen te bewijzen, so en roept of nodigt niet uwe vrienden, noch uwe broeders, noch uwe magen, noch [*uwe*] rijcke gebueren: op dat oock deselve u niet te eeniger tijt we-

(*b*) Spreuck. 25: 6, 7. (*c*) Job 22: 29. Spr. 29: 23. Matth. 23: 12. Luc. 1: 51. ende 18: 14. Jac. 4: 6, 10. 1 Petr. 5: 5. (*d*) Neh. 8: 11. Spr. 3: 28.

weder en nooden, ende u vergeldinge en geschiede. Dit is een laeg beginsel, en een verachtelyk oogmerk.

13. Maer wanneer gy een maeltijt sult houden, so noodt arme, verminckte, kreupele, blinde, en alle de zodanigen, van welke gy gene wedervergelding wachten kunt; dit zal de rechte en belangelose milddadigheid zijn

14. Ende gy sult saligh zijn, om dat sy, welke gy onthaeld hebt, niet en hebben om u te vergelden: want het sal u vergolden worden by de algemene verantwoording, in den groten dag van de opstandinge der rechtveerdige.

15. Ende als een van de gene die mede aensaten, dese dingen hoorde, seyde hy tot hem, Saligh is hy die broot eet in 't Koninckrijcke Godts, en deel heeft aen de goederen van het Koningrijk, het welk de MESSIAS zal oprichten; gelukkig is het lot van de zulken.

De Joden hadden zeer vleeschelyke denkbeelden, omtrent het Koningrijk van den MESSIAS. Zy dachten aen een heerlyk feest, aen eenen prachtigen maeltijd. Nu deze man den Heiland hoorde spreken van de vergelding der rechtvaerdigen, kwamen die aerdschgezinde denkbeelden aenstonds boven, en hy riep in een zoort van verrukking uit: *zalig is hy die broot eet in Gods Koningrijk.*

16. Maer de Heiland stelde den aert van zijn geestelyk Koningrijk, in eene gepaste gelykenis, eigenaertig voor, hy seyde tot hem, (*e*) Een seker mensche bereydde een groot en zeer prachtig avontmael, ende hy noodd'er vele.

17. Ende hy sondt sijnen dienstknecht uyt ter ure des avontmaels, om den genoodden, naer de Oostersche gewoonte, te waerschouwen, dat alles gereed was, en te seggen, Komet, hoe eer zo liever: want alle dingen zijn nu gereet.

18. Ende sy begonden alle [*haer*] eendrachtelick

(*e*) Jes. 25: 6. Matth. 22: 2. Openb. 19: 7, 9.

te ontſchuldigen, onder verſchillende voorwendſelen.
De eerſte ſeyde tot hem, Ick hebbe eenen acker
gekocht, ende het is noodigh dat ick uytgae, ende
hem beſie: ick bidde u, houdt my voor veront-
ſchuldigt, dat ik gene gelegenheid heb, om den maeltijd
by te wonen.
19. Ende een ander ſeyde, Ick hebbe vijf jock
oſſen gekocht, ende ick gae henen om die te be-
proeven, of zy onder het zelvde juk goed lopen en
werken willen, ick bidde u, houdt my voor veront-
ſchuldigt, dat ik het gastmael niet kan bywonen.
20. Ende een ander ſeyde, Ick hebbe een wijf
getrouwt, ende daerom en kan ick niet komen,
omdat ik haer gezelſchap houden moet.
21. Ende deſelve dienſtknecht [*weder*]gekomen
zijnde, boodſchapte deſe dingen ſijnen heere. Doe
wiert de heere des huys toornigh, ende ſeyde tot
ſijnen dienſtknecht, Gaet haeſtelick uyt in de
ſtraten ende wijcken en openbare plaetſen der ſtadt,
alwaer veel volk te zamen komt; ende brengt de arme,
ende verminckte, ende kreupele, ende blinde hier
in, op dat ik deze onthale, in de plaets der gasten, die
mijne nodiging, onder allerlei niets beteekenende voorwend-
ſels, verſmaden.
22. Ende de dienſtknecht ſeyde, Heere, het is
geſchiet gelijck gy bevolen hebt, ende nogh is
daer plaetſe voor meerder gasten.
23. Ende de heere ſeyde tot den dienſtknecht,
Gaet nog eens uyt, buiten de Stad in de openbare we-
gen, ende heggen of paden, ende zo gy daer menſchen
ontmoet, dwingtſe op eene vriendelyke wijs, en door
minzame drangredenen, om in mijne welbereide eetzael te
komen, op dat mijn huys vol werde.
24. Want ick ſegge ulieden, dat niemant van
die mannen, die eerst genoodt waren, en geweigerd
hebben te komen, mijn avontmael ſmaken en ſal.

Het geheimzinnig oogmerk van deze gelykenis is klaer genoeg. Zy diende, om het hardnekkig ongeloov der Joden

den aftebeelden. De Gastheer is de gezegende JESUS, die het Avondmael bereid, en eenen rijken overvloed van geestelyke goederen verworven heeft. De Joden waren eerst genodigd door het Euangelie, maer zy, byzonder de Pharizeeuwen, verfmaedden dit minzaem aenbod. De Heiland wendde zich daerom tot de tollenaren en zondaren, die by de Pharizeeuwen als armen, blinden, en verminkten beschouwd werden. Dan 'er bleev nog overvloedig plaets aen het geestelyk gastmael, daerom werden de Heidenen, die eertijds buiten de Stad van God waren, allerminzaemst genodigd; en de verharding van het grootste gros der Joden had eene gehele verwerping ten gevolge.

II. *Wanneer de Heiland, op den weg, met eene zeer grote menigte van menschen omringd was, deelde Hy hun ettelyke nuttige lessen mede, vs. 25-35.*

1. *Hy stelde de ware hoedanigheden van zijne echte naervolgeren voor, vs. 25-27.*
2. *Hy waerschouwde zijne toehoreren, om vooraf wel te overdenken, wat zy ondernamen, wanneer zy zijne naervolgers worden wilden, door twee gepaste gelykenissen, vs. 28-33.*
3. *Eindelyk stelt Hy voor, onder de gelykenis van een smakeloos zout, hoe onnuttig een valsch genaemd Christen zy, vs. 34, 35.*

25. Ende vele scharen gingen met hem: ende vergezelden Hem op zijne reis, om zijne Godlyke leer te horen, en zijne verbasende wonderen te aenschouwen. By deze gelegenheid deelde Hy hun eenige nuttige lessen mede: want hy hem omkeerende seyde tot haer,

26. (*f*) Indien yemant tot my komt, om mijn leerling en naervolger te wezen, ende niet en haet sijnen vader, ende moeder, ende wijf, ende kinderen, ende broeders, ende susters, ja oock selfs sijn eygen leven, wanneer hy gene mindere achting

(*f*) Deut. 13: 6. ende 33: 9. Matth. 10: 37.

heeft voor zijne naestbestaenden, en zelvs, wanneer het de belangen van mijn Koningrijk vorderen, voor zijn tijdelyk leven, dan voor my, mijne eer, en mijnen dienst, die en kan mijn rechtgeaert discipel niet zijn.

27. (g) Ende wie sijn kruys niet en draegt, zich lijdzaem onderwerpt aen allerlei verdrietelykheden en vervolgingen, om de belijdenis van mijnen naem, ende my op den weg van ootmoed en lijden na en volgt, die en kan mijn rechtschapen discipel niet zijn.

28. Een ieder daerom, die mijn leerling wil zijn, en my naervolgen, bedenke vooraf wel wat hy onderneme. Want wie van u, die verstandig handelt, willende eenen toren bouwen, en sitt niet eerst neder, ende overrekent de kosten, of hy oock heeft 't gene tot volmakinge [*noodigh is*]?

29. Op dat niet misschien als hy het fondament gelegt heeft, ende niet en kan voleyndigen, alle die het sien hem beginnen te bespotten,

30. Seggende, Dese mensche heeft beginnen te bouwen, ende en heeft niet konnen voleyndigen, omdat hy zijne rekening kwalyk gemaekt hadde.

31. Of wat Koningh gaende nae den krijgh om tegen eenen anderen Koningh te slaen, en sitt niet eerst neder, ende beraetslaegt, of hy machtigh is met tien duysent te ontmoeten den genen, die met twintigh duysent knechten, welke hy onder de wapenen heeft, tegen hem komt?

32. Andersins sendt hy gesanten uyt, wanneer hy verstandig wil handelen, en bevindt dat hy te zwak is, om zijnen vyand het hoofd te bieden, terwijle de gene, die gewapender hand tegen hem optrekt, nogh verre is, ende begeert 't gene tot vrede [*dient*].

33. Alsoo dan een yegelick van u overrekene eerst de kosten, en bedenke wel wat 'er gevorderd wordt, om mijn rechtgeaerte leerling te wezen, eer hy het onderneme om my te volgen: want die niet en verlaet alles wat

(g) Matth. 10: 38. ende 16: 24. Marc. 8: 34. Luc. 9: 23.

wat hy heeft, en afstand doet van alle tydelyke voordeelen en genoegens, die en kan mijn discipel niet zijn.

34. (*h*) Het sout is goet en zeer nuttig, vooral om de spijzen voor bederv te bewaren: maer indien het sout smaeckeloos geworden is, waer mede sal het smaeckelick gemaeckt worden? welk middel blijvt 'er over, om aen het zout deszelvs kracht weder te geven?

35. Het en is noch geschikt tot vruchtbaermaking van het lant, noch tot het vetmaken van den mesthoop bequaem: men werpt het wech als een nutteloos ding. Even zo onnut is ook een Christen, die aen zijne roeping niet beantwoordt. Wie ooren heeft om te hooren en begeerig is om te leren, die hoore oplettend naer mijne lessen, en gehoorzame mijne voorschrivten.

HET XV. KAPITTEL.

§. De Heiland, van vele tollenaren en zondaren omringd zijnde, verdedigde zich tegen de Pharizeeuwen, dat Hy dit zoort van menschen vriendelyk ontving, Kap. XV: 1—XVI: 31.

1. De aenleiding tot deze verdediging vinden wy vs. 1, 2.

1. (*a*) ENde alle de daeromstreeks wonende tollenaers, die by de Joden, van wegen het invorderen der schattingen, zeer gehaet waren, ende doorgaens een losbandig leven leidden, mitsgaders de sondaers van de ergste zoort, die als zodanigen bekend waren, naederden tot hem, om hem en zijne leer te hooren.

2. Ende de Pharisëen ende de Schriftgeleerde, die zich verbeeldden, dat zy te heilig waren, om met dergegelyk slag van menschen eenige verkeering te hebben, wa-

(*h*) Matth. 5: 13. Marc. 9: 50. (*a*) Matth. 9: 10. Marc. 2: 15. Luc. 5: 29.

ren aen het gedrag van den Heiland zeer geërgerd. Zy murmureerden, seggende by zich zelve en tot anderen: Dese, die zich uitgeeft voor eenen zeer groten Propheet, ontfangt de sondaers van den eersten rang zeer minzaem, ende eet zelvs met haer, wanneer zy hem te gast nodigen. Welk een eerbaer mensch zal, met zulke boosdoeners, eenige gemeenschap houden?

2. *De Heer* JESUS *verdedigde zijn gedrag, door het voorstellen van vier eigenaertige gelykenissen, Kap. XV: 3— XVI: 13.*

—. *De eerste gelykenis is genomen uit het gedrag van eenen herder, vs. 3-7.*

/. *De gelykenis zelve vinden wy vs. 3-6, en*

//. *De toepassing daervan vs. 7.*

3. Ende de Heiland verdedigde zijn gedrag, tegen de beschuldigingen der hatelyke Pharizeeuwen; hy sprack ten dien einde tot haer dese gelijckenisse, seggende,

4. (*b*) Wat mensche onder u, die eigenaer is van eene talrijke kudde, hebbende hondert schapen, ende één van die verliesende, en verlaet niet de negen en tnegentigh in de woestijne, of grasrijke open velden, onder het opzicht zijner bedienden, ende gaet nae het verlorene schaep, niet ophoudende te zoeken, tot dat hy 't selve vinde?

5. Ende als hy 't gevonden heeft, legt hy 't op sijne schouderen, verblijdt zijnde.

6. Ende te huys komende is zijne blijdschap zo groot, dat hy dezelve niet voor zich houden kunne; daerom roept hy de vrienden ende de gebueren te samen, seggende tot haer, Weest blijde met my, want ick hebbe mijn schaep gevonden, (*c*) dat verloren was.

7. Ick segge ulieden, en verzeker het u plechtig, gy Pharizeeuwen en Schrivtgeleerden, dat 'er alsoo blijtschap sal zijn in den hemel over éénen sondaer, die

(*b*) Matth. 18: 12. (*c*) 1 Petr. 2: 10.

die hem bekeert, [*meer*] dan over (*d*) negen en tnegentigh rechtveerdige, die de bekeeringe niet van nooden en hebben, en derhalven ook niet in gevaer zijn, van eeuwig verloren te gaen.

De *man*, die in deze gelykenis als *herder* voor komt, vertoont den Heiland zelven.

De *kudde der schapen* beteekent het Joodsche volk in het gemeen, over het welk Gods Zoon het herderlyk opzicht, reeds van de vroegste tijden af, gevoerd had, en ook nu nog voerde geduurende zijne omwandeling op aerde, maer in het byzonder dat bepaelde getal der Joden, die Hem van eeuwigheid door zijnen Vader gegeven waren, en welke Hy door zijn bloed tot zijn eigendom maken zoude. — Deze kudde bestond uit schapen, welke niet verloren waren, en tevens uit zulken, die waren afgedwaeld, en dat wel in die evenredigheid, dat de eerste hier voorkomen als 99, en de laetste als één eenige. Maer hier doet zich eene drieledige vraeg op.

1. Wie moet men verstaen door de schapen, die niet verloren waren, en wie door het afgedwaelde schaep? — Volgens des Heilands eigene verklaring, beteekenen de schapen welke niet verloren waren, *rechtvaerdigen die de bekeering niet nodig* hebben, en het verloren schaep wijst ons naer zondaers, die zich bekeeren

Maer wie zijn hier de *rechtvaerdigen, die de bekeering niet nodig hebben?* — Zommigen der Oudvaders dachten aen de heilige Engelen, die nimmer gezondigd hebben, en dan zou het verloren schaep een zinbeeld zijn van het gansche menschelyk geslacht, het welk als één eenig man in ADAM gevallen is. Maer nergens worden de heilige Engelen aengemerkt als schapen van den Heiland. — Anderen verstaen door de 99 rechtvaerdigen de godzalige menschen, die reeds verheerlykt zijn. Maer deze 99 schapen werden in de woestijne gelaten, en de benaming van woestijne of weidlanden is zekerlyk niet geschikt, om

(*d*) Luc. 5: 32.

aen den hemel te doen denken; ook dwalen de Inwoners van den hemel niet meer af, en evenwel het verloren schaep was uit de woestijne afgedwaeld. — Zeer velen denken aen de Pharizeeuwen, die waenden, dat zy rechtvaerdig waren, en de bekeering niet van noden hadden, omdat de benaming van rechtvaerdigen, in dien zin, meermalen van de Pharizeeuwen gebruikt wordt, verg. Matth. IX: 13, en omdat deze opvatting zeer wel schijnt te stroken met het oogmerk van deze gelykenis, daer de Heiland zijn gedrag verdedigt tegen het murmureren der werkheilige Pharizeeuwen. Dan met dit begrip kunnen wy ons niet vereenigen. Deze *rechtvaerdigen* worden nader omschreven als zulken, *die de bekeering niet nodig hebben.* Maer de Pharizeeuwen hadden, met alle hunne ingebeelde rechtvaerdigheid, de bekeering wel degelyk nodig Daerenboven de 99 rechtvaerdigen komen in de gelykenis voor, als zulken, die tot de kudde van den Heiland behoorden, maer daeronder konden de Pharizeeuwen in nadruk niet gerekend worden.

Wy denken daerom, met anderen, aen ware gelovigen onder de Joden, die den HEER reeds ter dezer tijd waren toegebracht. Deze behoorden in nadruk tot de kudde en het eigendom van den Heiland. Zy waren in nadruk rechtvaerdigen, en hadden de bekeering niet nodig.

2. Wie worden beteekend door het verloren schaep, het welk weder gevonden wordt? De Heiland verklaert het vs. 7, door *eenen zondaer, die zich bekeert.* — Men denke dan aen zulken onder het Joodsche volk, die tot den Heer JESUS kwamen, om van Hem in den weg der zaligheid onderwezen te worden, onder welke vooral vele tollenaers en zondaers waren. Deze behoorden in nadruk tot de kudde van den Heiland; voorzover zy Hem, door den Vader, tot zijn eigendom gegeven waren, en mogten in de toepassing der gelykenis vs. 7, eigenaertig beschreven worden, als zondaers die, door hun komen tot den Heiland, blijken gaven, dat zy zich bekeerden.

3. Maer waerom komen de rechtvaerdigen voor, in zulk eene grote evenredigheid tot de zondaers, die zich bekeeren,

als

als 99 tot één ? Omdat het getal der gener, die reeds uit de Joden waren toegebracht, zo door JOANNES den Doper, als door den Heiland zelven, veel groter was, dan het getal der zulken, die zich thans uit de tollenaren en zondaren bekeerden. Voeg 'er by, dat de tegenstelling van 99 tot één, in de gelykenis diende ter aenwijzing van de reden, waerom de Herder zich over dat gevonden schaep zo zeer verblijdde, en zelvs meer dan over de anderen, die niet waren verloren geweest.

Door de *woestijne*, in welke die 99 schapen weidden, en het éene schaep was afgedwaeld, wordt de staet der Joodsche Kerk geteekend, zo als zy in dien tijd gesteld was. Deze wordt met recht eene *woestijne* genaemd, omdat 'er nog wel zielenvoedsel te vinden was, voorzover de Joden de schriften van MOSE en de Propheten onder zich hadden, maer door de onbedachtzaemheid en de wanbegrippen der Leeraren, was het zeer schrael geworden.

De herder, in de gelykenis, zocht het éene verlorene schaep op, en liet de overige 99 in de woestijne, toevertrouwd aen het opzicht van onderherderen. — Het vertoont hoe de Heiland die genen, die reeds onder de Joden waren toegebracht, aen de verzorging van hunne gewone Leeraren overliet, terwijl Hy zich aen hunne lichamelyke tegenwoordigheid onttrok, om de tollenaers en zondaers, die schromelyk waren afgedwaeld, hevderijk op te zoeken.

Het vinden van het verloren schaep strekte den herder tot grote blijdschap, en 'er was groter vreugde over het éene schaep, het welk was verloren geweest, dan over de 99, die niet waren afgedwaeld. — Zo gaet het ook in het geestelyke. De menschlievende JESUS verblijdde zich hartelyk, wanneer zondaers zich bekeerden.

De herder riep zijne vrienden en gebuuren te zamen, om in zijne vreugde te deelen over het vinden van het verloren schaep. — Dit beeldt eigenaertig af, hoe de Heiland de Engelen en de zalige zielen in den hemel tot blijdschap opwekt, over de bekeering van zondaren, die het eeuwig verderv ontvlieden.

Deze gelykenis beantwoordde zeer aen het oogmerk van den groten Leeraer. Is 'er blijdschap in den hemel, wanneer 'er een zondaer is die zich bekeert, dan mogt de Heiland zich met reden verblijden, dat de tollenaers en zondaers tot Hem kwamen, om zijne leer te horen, en zijne blijdschap daerover betonen, door hen minzaem te ontvangen, en met hun te eten.

——. *De tweede gelykenis vertoont eene vrouw, welke zich zeer verblijdt, over het vinden van eenen verloren penning, vs. 8 - 10.*

I. De gelykenis zelve vinden wy vs. 8, 9, *en*

II. De toepassing daervan vs. 10.

8. Ofte wat vrouwe hebbende tien penningen, indien sy éénen penningh verliest, en wendt niet alle middelen aen, om denzelven weder te vinden? ontsteeckt zy niet een keerse om te zien, of de penning in den eenen of anderen duisteren hoek mogt gerold zijn? ende keert of veegt zy het gansche huys niet [*met besemen*], of zy den penning ook onder het stof ontdekken mogt? ende soeckt zy niet neerstelick tot dat sy [*dien*] vindt?

9. Ende als sy [*dien*] gevonden heeft, is zy zeer verblijd. Vermits zy ook anderen in hare blijdschap wil doen deelen, zo roept sy de vriendinnen ende de gebuerinnen te samen, seggende, Weest blijde met my, want ick hebbe den penningh gevonden, dien ick verloren hadde.

10. Alsoo (segge ick ulieden) gy Pharizeeuwen en Wetgeleerden, met allen dien ernst, welken het gewicht der zake vordert, is daer blijtschap in den hemel voor de Engelen Godts over éénen sondaer die hem bekeert.

De geestelyke zin van deze gelykenis komt, in de hoofdzaek, overeen met dien van de vorige.

De Heiland zelvs wordt hier voorgesteld, onder het zinbeeld van eene *vrouw*, het welk de natuur der gelykenis zelve medebracht.

De

De *penningen*, welke hier voorkomen als het eigendom van deze vrouw, vertonen hier de uitverkorenen, die den Heiland als zijn eigendom toebehoren, en als het ware zijnen rijkdom uitmaken, byzonder onder het Joodsche volk. — Negen van deze tien penningen behield de vrouw. Zy verbeelden, even als de 99 schapen, rechtvaerdigen, die de bekeering niet nodig hadden, zulken onder de uitverkorene Joden, die reeds waren toegebracht. De éêne penning die verloren was, schildert de zulken onder de uitverkorene Joden, die nog, op den weg der godloosheid, onboetvaerdig afdwaelden.

De pogingen, welke de vrouw aenwendde, om den verloren penning te vinden, beteekenen allen den lievdearbeid van den Heiland, om verlorene zondaren te recht te brengen; en het vinden van den penning vertoont de bekeering van zondaren.

De blijdschap van deze vrouw, over het wedervinden van den penning, waerin ook hare vrindinnen en gebuurinnen deelden, leert ons, even als de vorige gelykenis, hoe de Engelen in den hemel zich verheugen, wanneer zondaers zich bekeeren.

Deze gelykenis was derhalven wederom recht geschikt tot het oogmerk van den Heiland, en ter beschaming van de murmurerende Pharizeeuwen.

———. *De derde gelykenis is die van den verloren zoon, vs. 11-33. Zy vertoont eenen man, die twee zonen had van een zeer onderscheiden gedrag.*

/. *De jongste zoon gedroeg zich slecht, maer beterde zich ten laetsten, vs.* 11-24.

†. *Eerst bracht hy al zijn goed losbandig door, vs.* 11-14.

††. *Hy ondervond de treurige gevolgen van zijn wangedrag, vs.* 15, 16.

†††. *Hy keerde, met berouw en schuldbekentenis, tot zijnen Vader weder, vs.* 17-20, *en*

††††. *Zijn Vader ontving hem met grote blijdschap, vs.* 21-24.

11. Ende hy seyde nog eene andere gelykenis, om de

murmurerende Pharizeeuwen te beschamen, van dezen inhoud. Een seker mensche hadde twee sonen, die reeds tot jaren van onderscheid gekomen waren.

12. Ende de jongste van haer seyde tot den vader, Vader, geeft my het deel des vaderlyken ervgoets dat [*my*] toekomt, gelijk by de Oostersche volken meer gebruikelyk is, dat de Vaders aen hunne zonen, wanneer zy tot jaren van onderscheid gekomen zijn, een zeker deel van goed geven, om daermede gewin te doen, het welk, na den dood des Vaders, van hun ervdeel wordt afgerekend. Ondertusschen was zijn oogmerk, om zich aen het vaderlyk gezacn te onttrekken, en losbandig zijn vermaek te zoeken. Ende de Vader, niets kwaeds vermoedende, bewilligde in dit verzoek, hy liet beide zijne zonen by zich komen, en deylde haer het goet, het welk zy by zijn sterven vorderen konden.

13. Ende niet vele dagen daer na, de jongste sone, alles byeenvergadert hebbende, is wechgereyst in een verre [*gelegen*] lant: ende heeft aldaer sijn goet doorgebracht, levende overdadiglick in brasseryen en dronkenschap, en in allerlei ontuchtigheid, vergel. vs. 30.

14. Ende als hy het alles verteert hadde, wiert daer een groote hongersnoot in dat selve lant: ende hy begon gebreck te lijden.

15. Ende hy gingh henen ende voegde of verhuurde hem by één van de burgers desselven lants: ende die sondt hem op sijn laut, om de swijnen te weyden. Hy werd derhalven als een slaev gebruikt, tot een werk, het welk, byzonder voor eenen Jood, niet alleen het verachtelykste was, maer te gelijk strijdig met de beginselen van zijnen Godsdienst.

16. Ende zelvs had hy gebrek aen voedsel, zodat hy begeerde sijnen buyck te vullen met den draf dien de swijnen aten, dat is met een zeker zoort van peulvruchten, welke in het Oosten zo over loedig waren, dat zy voor de verkens geworpen wierden, ende niemant en gasse hem, dat is, niemand gav hem eenig ander voedsel,

zodat

zodat hy al blijde was, dat hy met zijne verkens eeten mogt, om zijnen hollen buik te vullen.

17. Ende tot hemselven en eindelyk tot nadenken gekomen zijnde, seyde hy by zich zelven, Hoe vele huerlingen mijns vaders hebben overvloet van broot, ende ick vergae van honger?

18. Ick sal opstaen, dit vreemde land verlaten, ende weder tot mijnen vader gaen, ende ick sal met nederige schuldbekentenis tot hem seggen, Vader, ick hebbe zwaerlyk gesondigt tegen den hogen God, die in den Hemel woont, ende voor u.

19. Ende ik en ben niet meer weerdigh uw sone genaemt, en als zodanig behandeld te worden: Maeckt my en behandel my slechts als éénen van uwe huerlingen. Dit zal ik my reeds voor een geluk rekenen

20. Ende opstaende gingh hy nae sijnen vader, Ende (*e*) als hy nogh verre [*van hem*] was, sagh hem sijn vader, herkende hem aenstonds als zijnen jongsten zoon, ende wiert met innerlicke ontferminge beweegt. De mededogende Vader wachtte niet, tot dat zijn zoon tot hem kwam, en voor hem te voet viel, maer hy snelde naer zijnen ongelukkigen zoon toe, met uitgestrekte armen: ende [*toe*-]loopende viel hem om sijnen hals, ende kuste hem tederlyk.

21. Ende de sone seyde tot hem, Vader, ick hebbe gesondigt tegen den Hemel, ende voor u, ende en ben niet meer weerdigh uw sone genaemt te worden.

Men kan deze woorden aenmerken, als eene tael van verlegenheid, zodat de verloren zoon, door de vriendelyke ontmoeting van zijnen Vader allergevoeligst getroffen zijnde, geheel verlegen stond, en niet wist wat hy zou antwoorden. De goedheid van zijnen vader deed hem nog dieper inzien in zijne schuld en onwaerdigheid. Hy doet dezelvde schuldbekentenis, welke hy vs. 18, 19. had voorgenomen te doen; alleenlyk laet hy 'er af, *maek my als éénen van uwe huurlingen*.

(*e*) Hand. 2: 39. Ephes. 2: 12, 17.

omdat hy daerdoor den schijn zou gegeven hebben, dat hy de blijken van zijns vaders vergevende goedheid wantrouwde.

22. Maer de vader den ontroerden zoon in zijn huis geleid hebbende seyde tot sijne dienstknechten, Brengt [*hier*] voort het beste kleet, of het eerste kleed' zodanig als mijn zoon gedragen heeft, trekt hem die flordige en versletene kleederen uit, welke hy aen heeft, haelt een lang kleed het welk van de schouderen tot op de voeten hangt, ende doet het hem aen, ende geeft eenen ringh aen sijne hant, tot een teeken dat hy geen slaev meer is, ende doet hem schoenen aen de voeten.

23. Ende ik wil ook, ter gelegenheid dat mijn verloren zoon is wedergekomen, een vreugdemael bereid en gehouden hebben; brengt ten dien einde het gemeste kalf, het welk in den stal is, hier voort, ende slacht het, vervaerdigt al het overige, het welk tot een prachtig vreugdemael nodig is, ende laet ons eten ende vrolick zijn.

24. Want dese mijn soon was voor my zo goed als doot, ende nu is hy, door zijne terugkomst, als het ware weder levendigh geworden: ende hy was verloren, ende is gevonden. Ende de Vader hield, met zijne huisgenoten en bekenden, het bestemde vreugdemael, en sy begonden vrolick te zijn.

II. De handelwijs van den oudsten zoon vinden wy vs. 25-32.

†. Hy was zeer misnoegd, over de vreugde van zijnen Vader, vs. 25-28ª.

††. Maer de Vader beantwoordde hem, met eene zonderlinge zachtmoedigheid, vs. 28ᵇ-32.

25. Ende sijn oudtste soon was op dat pas in 't velt: ende alsό hy uit het veld terug quam, ende het huys van zijnen Vader genaeckte, hoorde hy, reeds op eenen afstand, het gesangh, ende het gerey der aanzittende gasten, aen het gemelde vreugdemael.

26. Ende tot hem geroepen hebbende één van de

de knechten, vraegde wat dat voor een vreugdebedrijv, in het huis van zijnen Vader, mochte zijn.

27. Ende dese seyde tot hem, Uw broeder, die zo lang verloren was, is zeer onverwacht terug gekomen: ende uw vader is daerover ongemeen zeer verblijd. Hy heeft uwen broeder met alle blijken van toegenegenheid ontvaengen, en thans is hy bezig, om deswegens een vreugdemael te houden: want hy heeft het gemeste kalf geslachtet, en eenen maeltijd aengelegd; om dat hy hem gesont weder-ontfangen heeft.

28. Maer de oudste zoon nam geen deel in de blijdschap van zijnen Vader, in tegendeel hy wiert toornigh, ende en wilde in de eetzael niet ingaen. So gingh dan sijn vader uyt, ende badt hem, dat hy zich mede aen het vreugdemael plaetsen zoude, en zich verblijden over de wederkomst van zijnen broeder.

29. Doch hy antwoordende seyde tot den vader, gy handelt zeer onrechtvaerdig, Siet, ick diene u [*nu*] soo vele jaren in bestendige gehoorzaemheid, ende en hebbe noyt uw gebodt overgetreden, ende gy en hebt my nog noyt eenige de minste vergelding gedaen, zelvs hebt gy my nog nimmer een bockſken gegeven, op dat ick met mijne vrienden mochte vrolick zijn:

30. Maer als dese uwe slechte sone gekomen is, die zich zo onbetamelyk gedragen, en al uw goet, het welk gy hem hadt toebedeeld, in overdaed en allerlei ontucht met hoeren doorgebracht heeft, so hebt gy hem niet slechts een bocksken, maer zelvs het gemeste kalf geslachtet, het beste uit den stal.

31. Ende hy seyde tot hem, uwe onvergenoegdheid is zeer ongegrond. Mijn lieve Kint, gy zijt altijt by my, ende alle het mijne is uwe; gy geniet by aenhoudendheid de blijken van mijne lievde.

32. Maer uw broeder is zo lang van de proeven mijner toegenegenheid verstoken geweest; en hy heeft in de allerdeerniswaerdigste omstandigheden verkeerd. Men behoorde dan, by deze aengename gelegenheid, vrolick ende blijde te zijn, want dese uwe broeder was, en voor

my, en ook voor u, zo goed als doot, ende nu is hy als weder levendigh geworden: ende hy was verloren, ende is gevonden.

Om de geheimzinnige beteekenis van deze gelykenis wel te begrijpen, moet men in het oog houden, by welke gelegenheid, en met welk oogmerk de Heer JESUS dezelve heeft voorgesteld. — Dit weten wy uit vs. 1, 2, de Pharizeeuwen murmureerden, omdat de Heiland de tollenaers en zondaers, die tot Hem kwamen, om van Hem onderwezen te worden, minzaem ontving, en zelvs met hun aenzat. Tegen deze murmureering nu verdedigt de Heiland zijn gedrag, gelijk in de twee vorige, alzo ook in deze derde gelykenis.

Op dezen gelegden grond zal de *man*, die twee zonen had, God in het gemeen, of CHRISTUS in het byzonder vertonen — De twee zonen verbeelden de tollenaers en zondaers aen de éène zijde, en de Pharizeeuwen aen den anderen kant, en wel zo, dat de jongste zoon de tollenaers en zondaers, en de oudste zoon de Pharizeeuwen afschildere. — Het gedrag van den jongsten zoon omtrent zijnen Vader, teekent het gedrag der tollenaren en zondaren omtrent den Heiland, voor en na hunne bekeering. — De handelwijs van den Vader, omtrent den jongsten zoon, verbeeldt de handelwijs van den Verlosser, opzichtelyk de tollenaers en zondaers. — De onvergenoegdheid van den oudsten zoon vertoont de denk- en handelwijs der Pharizeeuwen.

Dan wat meer in het byzonder.

De beide *zonen* waren de Pharizeeuwen en tollenaers. Beide behoorden zy tot de gemeenschap der Joodsche Kerk, en in zo ver waren zy broeders. De Pharizeeuwen komen om hun gezach, en de hoge gedachten, welke zy hadden van hunne waardigheid, zeer gepast voor, onder de zinprent van den oudsten zoon. De jongste zoon, die zich aen allerlei losbandigheid overgav, vertoont eigenaertig de losbandige tollenaers en zondaers.

De jongste zoon begeerde een gedeelte van zijn erfgoed, het welk hem door zijnen Vader werd ingewilligd. — Het teekent, hoe de tollenaers en zondaers zich van de banden der wet als het ware losmaekten, en daerin, door een

een rechtvaerdig oordeel van God, aen zich zelven werden overgelaten. — Het vertrek van dezen jongsten zoon, naer een ver gelegen land, zijne ongebonden levenswijs, en de daerop gevolgde ellenden, beteekenen de gemeenschap, welke de tollenaers hielden met de heidenen, hunne overdadige levenswijze, met de rampzalige uitwerkselen daervan. — Er ontstond een hongersnood in het vreemde land, alwaer de verloren zoon zich ophield; men denke aen de onkunde van die waerheden, welke het voedsel van de ziel uitmaken. Deze onkunde heerschte by de Heidenen, en, door hun gemeenzaem verkeer met de Romeinen, deelden de Tollenaers hoe langs zo meer in hunne onwetendheid.

De verloren zoon verhuurde zich tot eenen slaev. Even zo deden ook de tollenaers; zy verhuurden zich, om de schattingen in te zamelen, daerdoor vervielen zy tot schraepzucht en knevelaryen, en hun hart werd van dag tot dag al meer en meer bedorven. — De verloren zoon was genoodzaekt, om zich met zwijnendraf te voeden, even zo ging het ook met de tollenaers, van allen waren troost der ziele verstoken, zochten zy hunne gerustheid in de zeden verwoestende beginselen der Epicuristische Wijsbegeerte.

De verloren zoon kwam ten laetsten tot nadenken, stond op, en keerde met schuldbekentenis tot zijnen Vader weder. — Even zo deden ook de tollenaers, die zich bekeerden. Zy gingen uit het vreemde land, en braken de gemeenschap met de heidenen af, en kwamen ootmoedig tot JESUS, met schuldbekentenis en berouw.

De minzame wijs, op welke hy door zijnen Vader ontvangen werd, vertoont ons de tedere aendoeningen van lievde en ontferming, met welke de Heiland zulke boetvaerdige zondaren ontvangen wilde, en hun genade bewijzen. — De verloren zoon had een slecht slavenkleed aen, het vertoont de geestelyke naektheid der tollenaren en het niet beteekenende van dat gene, waermede zy dezelve bedekken wilden. Hy kreeg het beste *kleed* aen, eenen ring aen zijne hand, en schoenen aen de voeten. Even zo werden ook de boetvaerdige tollenaers bekleed met CHRISTUS gerechtigheid, vercierd met den ring van het Godlyk kindschap, en ge-

fchoeid met eene hartelyke bereidwilligheid, om het pad van Gods geboden te lopen. Het vreugdefeest, het welk de Vader hield, over het wederkeren van zijnen verloren zoon, is eene eigenaertige afteekening van CHRISTUS blijdfchap, in welke de Engelen met hem deelden, over de bekeering van tollenaren en zondaren.

Het gedrag van den oudften zoon, die in de blijdfchap niet deelen wilde, onvergenoegd was over het houden van het vreugdemael, en zijnen Vader van onrechtvaerdigheid befchuldigde, vertoonde eene verregaende afgunst over de wijs, op welke zijn broeder ontvangen werd, eene halftarrige ongehoorzaemheid, dat hy, in weerwil van zijns Vaders minzame opwekkingen, in de vreugde niet deelen wilde, eene onbefchaemde boosaertigheid, dat hy zijnen Vader van onrechtvaerdigheid durvde befchuldigen, en eene verachtelyke trotsheid, waerdoor hy zich op zijne eigene verdienften hoogmoedig beroemde. — Deze zelvde hatelyke hoofdkarakters hadden ook plaets by de Pharizeeuwen en Schrivtgeleerden. Zy waren nijdig over de toegenegenheid, welke de Heiland bewees aen boetvaerdige tollenaren; zy kantten zich halftarrig aen, tegen alle des Heilands opwekkingen; hunne boosheid ging in ons geval zo ver, dat zy den Heiland van onrechtvaerdigheid befchuldigden, dit lag duidelyk in hunne murmurering; hunne trotsheid maekten zy openbaer, door het verheffen van hunne eigene verdienften, en laeg neder te zien op de boetvaerdige tollenaers.

De Vader, in de gelykenis, poogde zijnen oudften zoon, op eene minzame wijs, het onbetamelyke van zijn lievdeloos en boosaertig gedrag onder het oog te brengen. Even zo heeft ook de Heiland niets onbeproevd gelaten, om de Pharizeeuwen het verkeerde van hunne handelwijs te doen opmerken.

HET XVI. KAPITTEL.

----. *De Heiland voegde 'er nog eene vierde gelykenis by, van eenen onrechtvaerdigen rentmeester, die zich, toen hy afgezet werd, op eene vernuftige wijs, vrienden wist te maken, vs.* 1 - 13.

I. De gelykenis zelve vinden wy vs. 1 - 8, *en*

II. De nadere toepassing daervan, vs. 9 - 13.

De gelykenis is met de drie voorgaende zeer nauw verbonden, zodat zy in overeenstemming met dezelve moet verklaerd worden. Te weten de tollenaers en zondaers, die boetvaerdig tot den Heiland kwamen, bezaten over het algemeen rijkdommen, welke zy langs wegen van onrecht, en door knevelaryen verkregen hadden. Dit gav den Heiland aenleiding, om de gelykenis van den onrechtvaerdigen rentmeester voor te stellen, en daeruit eenige nuttige lessen af te leiden.

1. Ende hy seyde oock, by de gemelde gelegenheid, dat de Pharizeeuwen murmureerden over zijn gedrag omtrent de tollenaers en zondaers, tot sijne discipelen, in de tegenwoordigheid van alle zijne toehoreren, de volgende gelykenis. Daer was een seker rijck mensche, welcke eenen rentmeester over zijne goederen hadde, om zijne inkomsten te ontvangen en te verrekenen: ende dese wiert by hem verklaegt, als die sijne goederen doorbracht en verspilde. De Rentmeester deed 'er voordeel mede voor zich zelven, en verkortte de inkomsten van zijnen heer, die veel minder renten ontving, dan hy van zijne goederen had kunnen trekken. Het overschot nam de rentmeester voor zich.

2. Ende hier over was de eigenaer met reden onvergenoegd op zijnen rentmeester; hy riep en ontbood hem daerom by zich, om hem af te zetten; ende Hy

feyde tot hem, Hoe hoore ick dit van u, dat gy van de inkomsten mijner goederen merkelyk minder verrekent, dan gy ontvangen hebt? Geeft rekenschap van uw rentmeesterschap, en vertoon my in alle de byzonderheden, wat gy ontvangen en uitgegeven hebt: want gy en sult niet meer konnen rentmeester zijn. Gy hebt u dezen post geheel onwaerdig gemaekt, en ik zal eenen anderen nemen, die mijne belangen beter behartigt.

3. Ende de rentmeester feyde by hemselven, Wat sal ick nu doen, om aen mijn onderhoud te komen, dewijle mijn heere dit rentmeesterschap van my neemt? Graven, ploegen, en ander akkerwerk te verrichten en kan ick niet, zulke vermoeiende bezigheden heb ik nooit geleerd, en daertoe ben ik niet opgelegd. Aelmoessen van anderen te vragen en te bedelen schame ick my.

4. Ick weet', zeide hy, na een weinig overdenkens by zich zelven, wat ick doen sal, op dat ik, wanneer ick van 't rentmeesterschap afgesett sal wesen, by pachters van mijns heeren goederen gunst vinde, en sy my in hare huysen ontfangen, en van het nodige verzorgen.

5. Ende hy riep tot hem een yegelick van de schuldenaers sijns heeren, die het een of ander van zijne goederen gepacht hadden, ende seyde tot den eersten, Hoe veel zijt gy mijnen heere schuldigh? Hoe veel landhuur moet gy opbrengen?

6. Ende hy seyde, Hondert vaten olie. Ende hy seyde tot hem, Neemt uw hantschrift of huurcedel, ende nedersittende schrijft haestelick dat gy niet meer dan vijftigh vaten oly verschuldigd zijt.

7. Daer na seyde hy tot eenen anderen, Ende gy, hoe veel landpacht zijt gy mijnen heer schuldigh? Ende hy seyde, ik heb my by de huurcedel verbonden, om jaerlyks Hondert mudden tarwe op te brengen. Ende hy seyde tot hem, Neemt uw hantschrift, ende schrijft in de huurcedel, dat gy maer tachtentigh mudden tarwe hebt uitgeloovd.

8. En-

8. Ende de heere prees de ſchrandere voorzichtig heid van den onrechtvaerdigen rentmeeſter, om dat hy voorſichtelick gedaen, en op eene vernuftige wijs voor zijn toekomend onderhoud gezorgd hadde: want, dit voegde 'er de Heiland by, de kinderen deſer werelt zijn voorſichtiger dan (*a*) de kinderen des lichts in haren geſlachte.

De letter van deze gelykenis wordt doorgaens verkeerd begrepen. — De zaek is deze. De Heiland ſchildert eenen onrechtvaerdigen rentmeester, die zich zelven op eene onbetamelyke wijs verrijkte, en merkelyk meer ontving, dan hy aen zijnen heer verrekende. Deze heer had verſcheidene akkeren en landhoeven, die jaerlyks door den rentmeester verpacht en verhuurd werden. De rentmeester had merkelyk meerder huur bedongen, dan hy zijnen heer ter hand ſtelde. Den pachter van eene landhoeve had hy geſteld op 100 vaten oly, en de landman had zich, tot het opbrengen van dezen pacht, by de huurcedel verbonden; maer de eigenaer wist niet beter, of de huur was maer 50 vaten oly, en hy ontving ook niet meer van den rentmeester, die de 50 overige vaten voor zich hield. Den bruiker van eenige akkers had de rentmeester eene huurcedel laten tekenen, volgens welke hy 100 mudden tarwe aen landpacht moest opbrengen; maer de eigenaer ontving 'er ſlechts 80: ook wist hy niet, dat de landman meer betaelde; de 20 overige mudden hield de rentmeester voor zich. Zo handelde hy met alle de goederen van zijnen heer, zodat hy door deze knevelaryen een ruim inkomen had. — Inmiddels hoorde de eigenaer dat de pachters meer betaelden, dan de rentmeester hem verrekende. Hy gelastte daerom den ſchraper zijnen post neder te leggen, en vooraf nauwkeurige verantwoording te doen van alles. Nu was de rentmeester van zijn ruim beſtaen ontzet. Dan zijne ſchranderheid gav hem een middel aen de hand, om zich te redden. Hy liet alle de pachters en huurlieden by zich komen, en liet hen nieuwe huurcedels ſchrijven, waerin alle pachten geſteld werden op dien ver-

(*a*) Eph. 5: 8. 1 Theſſ. 5: 5.

minderden prijs, welken hy gewoon was aen zijnen Heer te verrekeren. — Dit was eene grote voorzichtigheid. Hy bereikte daerdoor een drieledig oogmerk, deels verborgde hy zijne onrechtvaerde knevelaryen voor het oog van zijnen heer, deels verbeterde hy zijn vorig wangedrag, deels en voornamelyk maekte hy zich vrienden onder de pachters, die nu zo veel minder hadden op te brengen, en hem in den nood onderſteunen zouden.

En de Heer, dus wordt 'er bygevoegd, *prees den onrechtvaerdigen rentmeester, omdat hy voorzichtig gedaen had.* — Wie is hier deze *Heer?* gemeenlyk denkt men aen den eigenaer der landgoederen, aen den heer van den rentmeester, zodat LUCAS onafgebroken voortga, in het opgeven van 's Heilands eigene woorden. Dan de gedachte van anderen ſchijnt ons vry wat opmerking te verdienen, die, door dezen Heer den Heiland JESUS verſtaen, zodat het eerſte deel van vs. 8. eene aenteekening van LUCAS behelze, die 'er het gewone, *hy ſprak*, heeft uitgelaten. Volgens dit begrip is de mening van vs. 8. deze: „ *en de Heer* JESUS *prees den onrechtvaer-„ digen rentmeester*, over zijne ſchranderheid in het bevor-„ deren van zijn tijdelyk belang, *omdat hy voorzichtiglyk ge-„ handeld had: want* hy ſprak, *de kinders dezer wereld*, enz." — Deze opvatting heeft vry wat ſchijn. De letter der gelykenis vooronderſtelt, dat deze listige ſtreek van den rentmeester aen zijnen heer onbekend ware; hoe zou hy hem derhalven over zijne voorzichtigheid hebben kunnen prijzen? Had de heer geweten, hoe de rentmeester met de pachters gehandeld had, dan zou hy zijne vorige knevelaryen ontdekt, zich grotelyks over hem vertoornd, en van de ſchuldenaers gevorderd hebben, om de volle ſom van de huur te betalen, tot welke zy zich oorſpronglyk verbonden hadden. Maer even daerdoor zou de list van den rentmeester geheel verydeld zijn, en hy zou zijn oogmerk niet bereikt hebben, om de pachters tot zijne vrienden te maken, en van hen onderhouden te worden. Ondertusſchen vooronderſtelt de Heiland, in de toepasſing van deze gelykenis vs. 9, dat de rentmeester zijn oogmerk bereikt hebbe, en in de huizen der pachteren zy opgenomen.

De Heiland prees de schranderheid van dezen rentmeester, niet voorzover zy voorheen onrechtvaerdig was, maer alleen in dit derde, dat de man zeer vernuftig was, in het uitdenken van middelen, om zijnen welvaert te bevorderen. In dit derde moesten de Christenen den onrechtvaerdigen rentmeester gelijk zijn, om hunne eeuwige belangen te behartigen. — Daerom voegt Hy by: „ *want de kinders dezer* „ *waereld*, dat is aerdschgezinde menschen, die hun hoogste „ goed zoeken in de waereld en hare ydelheden, *zijn voor-* „ *zichtiger*, schranderer, en yveriger om hunne tydelyke be- „ langen te bevorderen, *dan de kinders des lichts*, dan ware „ Christenen zijn, welker verstand door den Heiligen Geest „ geschikt is, in het behartigen van die dingen, welke hun „ eeuwig welzijn bevorderen kunnen."

Maer wat zegt de laetste uitdrukking: *in hun geslacht?* Wy zouden zeggen: *in hun zoort, in hunnen aert.* Zo spreekt de Heiland meermalen van *een geslacht*, dat is een zoort van menschen, Matth. XII: 39. Marc. IX: 19,

Deze gelykenis was zeer gepast voor de tollenaers, die doorgaens door hunne knevelaryen grote rijkdommen byéén schraepten, om hun de rechtvaerdigheid van hunne vorige handelingen onder het oog te brengen, en hen te leren, dat zy, even als de rentmeester deed, hunne vorige onrechtvaerdigheden verbeteren en vergoeden moesten.

Eigènlyk had de grote Leeraer deze gelykenis tot zijne Discipelen gesproken vs. 1. Dan ik geev in bedenking, of de Heiland, wanneer Hy daervan de toepasfing maekte vs. 9-13. niet zijne rede gericht hebbe tot de tollenaers, die tot Hem gekomen waren, om Hem te horen, Kap. XV: 1. Immers de vermaning, om zich *vrienden te maken uit den onrechtvaerdigen Mammon*, schijnt niet zo zeer te passen op 's Heilands Discipelen, die geringe en onvermogende lieden waren, en niet konden verdacht worden, dat zy zich door kunststreken van onrecht verrijken wilden.

9. Ende ick segge ulieden, zo vervolgde de Heiland, zich wendende tot de tollenaers, die thans in grote menigte tot Hem gekomen waren, om Hem te horen, Kap. XV: 1.

(*b*) Maeckt uſelven vrienden uyt den onrechtveerdigen Mammon: op dat wanneer u ontbreken ſal ſy u mogen ontfangen in de eeuwige tabernakelen.

Mammon is een Syriſch woord, en beteekent *rijkdom.* — Door den *onrechtvaerdigen Mammon* derhalven hebben wy ſchatten der goddloosheid te verſtaen rijkdommen, welke langs wegen van onrecht, en door ongeoorloovde middelen verkregen zijn. Maer wat zegt het zich *vrienden te maken, uit den onrechtvaerdigen Mammon, en door hen in eeuwige tabernakelen ontvangen te worden?* Men zou veel kunnen ſchrijven, over het geene de Uitleggers hier hebben aengemerkt. Onzes erachtens is de zin eenvouwig deze: „Gy tollenaers, die
„ over het algemeen aenmerkelyke rijkdommen bezit, welke
„ gy door onrecht en knevelaryen verzameld hebt, volgt
„ het voorbeeld van den onrechtvaerdigen rentmeester; ſtaekt
„ voor eerst alle onrechtvaerdigheden, en maekt u vervol-
„ gens *vrienden uit den onrechtvaerdigen Mammon*, geeft de
„ goederen, welke gy door onrecht hebt byéén geſchraept,
„ zo veel mogelyk is, aen den rechten eigenaer weder,
„ deelt het overige uit aen de armen; daerdoor zult gy u
„ vrienden maken, en by uwen dood, *wanneer u alles ont-*
„ *breken* en ontzinken *zal*, zult gy overgebracht geworden *in*
„ *de eeuwige tabernakelen* van den zaligen hemel, alwaer de
„ armen, welke gy u tot vrienden gemaekt hebt, en die
„ mijne leer gehoorzaemd hebben, u met blijdſchap zullen
„ ontvangen en verwelkomen.”

10. Zy, die rijkdommen bezitten, zijn in dit opzicht Gods rentmeesters. Die getrouw is in het beſtieren en gebruiken van het aerdſche goed, het welk, in vergelyking van het hemelſche, zekerlyk 't minſte is, die is oock doorgaens in 't groote, in zaken van een eeuwig aenbelang, getrouw: ende die in het minſte in tijdelyke zaken, onrechtveerdigh is, die is oock in het groote onrechtveerdigh, zodat hy geen goed gebruik make,

(*b*) Matth. 6: 19. ende 19: 21. 1 Tim. 6: 19.

ke van de middelen, door welke zijn eeuwig welzijn kan bevorderd worden.

11. So gy dan in den onrechtveerdigen Mammon niet getrouw en zijt geweest, en aerdsche schatten, langs wegen van onrecht vergaderd hebt en deze onrechtvaerdigheden niet vergoeden wilt, wie sal u het ware goed, by het welk de ziel leven kan, vertrouwen?

12. Ende so gy in in een anders [*goet*] niet getrouw en zijt geweest, wie sal u het uwe geven? Indien gy anderen het hunne ontvreemd, kunt gy dan verwachten, dat andere u het uwe geven zullen?

13. De verkleevdheid aen de aerdsche rijkdommen kan met de lievde tot God niet bestaen. (*c*) Geen huysknecht en kan twee heeren, die strijdige belangen hebben, te gelijk dienen; want of hy sal den eenen haten, ende den anderen lief hebben; ofte hy sal den eenen aenhangen en getrouw blijven, ende den anderen verachten, en hem den dienst opzeggen. Gy en kont Gode niet te gelijk dienen ende den Mammon. Die zijn hoogste goed zoekt in de aerdsche schatten, zegt den Allerhoogsten God den dienst op.

3. *Vervolgens verzette de Heiland zich regelrecht tegen de Phariseeuwen, vs.* 14-31.

—. *De nadere aenleiding daertoe vinden wy vs.* 14.

14. Ende alle dese dingen hoorden oock de Phariseen, die thans by de Heiland tegenwoordig waren, Kap. XV: 2, met zeer veel ongenoegen, byzonder die dingen, welke Hy van den onrechtvaerdigen Mammon gezegd had, naerdien zy ook zeer (*d*) die geltgierigh waren betroffen: ende sy beschimpten hem daerom, zodat zy met verachting den neus tegen Hem optrokken.

(*c*) Matth. 6: 24. (*d*) Matth. 23: 13.

——. *De Heiland wendde zich regelrecht tegen de boosaertige en geldgierige Pharizeeuwen, vs.* 15-31.

f. Met duidelyke woorden, vs. 15-18.

†. *Hy vertoont hun, dat zy zich te vergeevsch voor het oog der menschen rechtvaerdigden, vs.* 15.

††. *Hy bestraft hen over het verwerpen van Gods Koningrijk, het welk, van* JOANNES *tijd af, onder hen verkondigd was, vs.* 16.

†††. *Hy brengt hun onder het oog, dat zy, met alle hunne gewaende nauwgezetheid, overtreders van de wet waren, vs.* 17, 18.

15 Ende hy seyde tot haer, Gy geveinsde Pharizeeuwen zijt het, die uselven rechtveerdigt voor de menschen, en u uitwendig zodanig vertoont, als of gy beter en rechtvaerdiger waert dan andere, ja als of gy voorbeelden waert van heiligheid en Godsvrucht. De menschen, die slechts aenzien wat voor oogen is, en naer de uitwendige vertoningen oordeelen, kunt gy wel bedriegen; maer de alwetende (*e*) Godt kent uwe herten: hy weet uwe heimelyke beginselen en oogmerken, met alles wat 'er in uwen geest omgaet. God oordeelt geheel anders over uw bestaen en over uwe bedrijven, dan de kortzichtige menschen: (*f*) Want dat, van wegens de uiterlyke en bedrieglyke vertoning, hooge is en zeer geprezen wordt onder de menschen, is dikwijls een grouwel voor Godt, die het hart aenziet.

16 Met allen den uiterlyken schijn van Godsdienstigheid, verwerpt gy het geestelyk Koningrijk van God, het welke reeds door Joannes den Doper verkondigd is. (*g*) De wet van Mose, ende de boeken der Propheten [*zijn*], tot op den tijd van Joannem, de Godlyke Schrivten geweest, in welke de MESSIAS en de openbaring van zijn geestelyk Koningrijk voorspeld werd. Met deze schrivten moest men, tot op den tijd van Joannes den Boetgezant, alleen raed-

(*e*) Ps. 7: 10. (*f*) 1 Sam. 16: 7. (*g*) Matth: 11: 12, 13.

r aedplegen. Maer van dier tijt af dat Joannes gepredikt heeft, wort het gemelde Koninckrijcke Godts, het welk de MESSIAS moet oprichten, verkondigt, dat het naby gekomen zy, ende een yegelick doet gewelt op het selve. Velen beyveren zich, om onderdanen van dit Koningrijk, en deelgenoten van deszelvs goederen te worden, vergl. Matth. XI: 13; maer gylieden die voorgangers behoorde te wezen, verwerpt dit Koningrijk door een hardnekkig ongeloov.

17. (*h*) Ende evenwel moest dit niet zo verstaen worden, als of ik beweren wilde, dat de zedelyke wet ware afgeschaft. Niets minder dan dit: want het is lichter dat de hemel ende de aerde voorbygaen, en vernietigd worden, dan dat één tittel der wet valle, of dat de zedelyke wet iets van haer gezach verliezen zoude. Ik doe de wet geenszins te niet. Maer dit doet gylieden zelve, door uwe valsche en willekeurige verklaringen.

18. De Wet leert, by voorbeeld, dat de band van het huwelyk onverbreekbaer zy. (*i*) Een yegelick die sijn wijf verlaet, ende een andere trouwt, die doet volgens de wet overspel: ende een yegelick die de verlatene van den man trouwt, die doet [*oock*] overspel. En ondertusschen gylieden begunstigt de echtscheidingen, en leert, dat een man, om alle beuzelachtige redenen, zijn wijv willekeurig verlaten mag, zo menigmalen hy het goed vindt.

(*h*) Ps. 102: 27. Jes. 40: 8. ende 51. 6. Matth. 5: 18. (*i*) Matth. 5: 32. ende 19: 9. Marc. 10: 11. 1 Cor. 7: 10.

II. De Godlyke Leeraer voegde 'er eene eigenaertige gelykenis by, van den rijken man en den armen LAZARUS, *om de verkleevdheid der Phariseeuwen aen de dingen van de waereld, in derzelver rampzalige gevolgen, af te schilderen, en hun tevens onder het oog te brengen, dat zy de ware mening der Godlyke Wet over het hoofd zagen, vs.* 19 - 31.

†. *Hy stelt den verschillende staet van deze menschen in dit leven voor, vs.* 19-21, *en*

††. *Hun onderscheiden lot in de eeuwigheid, vs.* 22-31.

‡. *Dat van* LAZARUS, *vs.* 22, *en*

‡‡. *Dat van den rijken dwraes, vs.* 23-31.

19. Ende daer was, zo vervolgde de Godlyke Leeraer by gelykenis te spreken, een seker rijck mensche, ende was zeer prachtig gekleedt met kostbaer purper ende seer fijn lijnwaet, levende alle dage vrolick ende prachtigh.

20 Ende daer was een seker arm bedelaer, met name Lazarus, welcke lagh voor sijn poorte, wachtende, dat de rijke mannen, die zijn kostbaer huis in of uitgingen, hem eenen aelmoes geven mogten. Daerenboven was de ellendige bezocht met eene huidziekte, zijnde vol sweeren,

21. Ende begeerde versadigt te worden van de kruymkens, die van de tafel des rijcken vielen, en rekende zich reeds gelukkig, wanneer hy iets van den afval hebben mogt, het welk anders in dit huis van overdaed verloren ging. Dit geringe afval werd hem ook zomtijds door de dienstboden toegeschikt. Hy was aen de poort van den rijken dwaes zeer bekend; zelfs basten de honden niet tegen hem: maer oock de honden quamen om hem blijken van toegenegenheid te geven, ende leckten sijne sweeren. Dit was alle de verzachting van zijnen deerniswaerdigen toestand.

22. En-

22. Ende het geſchiedde dat de bedelaer ſtierf, ende op eene verachtelyke wijs begraven werd. Maer zijn lot in het volgend leven was allerheuchelykst, naer dien hy van de Engelen gedragen wiert in den ſchoot Abrahams.

Alle de zinbeelden, welke vs. 22. en vervolgens voorkomen, zijn ontleend van eenen prachtigen maeltijd. Te weten, de Joden ſtelden zich de gelukzaligheid van het volgend leven voor, onder de gedaente van eenen Vorſtelyken maeltijd. Zy verbeeldden zich dat ABRAHAM aldaer de eerſte plaets bekleedde, dat de plaets, alwaer die maeltijd gehouden werd, van de verblijvplaets der verdoemden, door eene grote kloov geſcheiden was, maer evenwel zo, dat de rampzaligen, tot eene overmaet van hun ongeluk, het eeuwig vreugdefeest der rechtvaerdigen van verre zien konde. — De Heer JESUS laet deze vleeſchelyke begrippen voor het gene zy waren, en ontleende daervan de beelden in deze ſchilderachtige gelykenis.

Door den *ſchoot van* ABRAHAM hebben wy derhalven te denken, aen eene meer dan gewone maet der hemelſche gelukzaligheid. In het Oosten lag men op beddekens aen de tafel, met de benen achterwaerds; die nu onmiddelyk voor iemand aenlag, lag als het ware in zijnen ſchoot. ABRAHAM werd verbeeld de eerſte en hoogſte plaets te hebben, aen den maeltijd der hemelſche gelukzaligheid. De Engelen *droegen* LAZARUS, zodra hy geſtorven was, *in den ſchoot van* ABRAHAM, zodat hy naest ABRAHAM de hoogſte eereplaets kreeg aen het hemelsch gastmael; dat is in den gewonen ſtijl te zeggen, „ LAZARUS werd door de Engelen „ ten hemel ingevoerd, en genoot de zaligheid in eenen „ zeer hogen trap.”

23. Ende de rijcke ſtierf oock ter zijner tijd, ende wiert met eene zeer grote ſtatie plechtig begraven. Maer zijn deel werd geſteld in de akelige verblijfplaets der verdoemden. Ende als hy in de helle ſijne oogen ophief, zijnde in de pijne, ſagh hy Abraham van verre, ende den voorheen armen en verachten Lazarum in ſijnen

ſchoot, bekledende eene der eerſte eereplaetſen, aen den maeltijd der hemelſche gelukzaligheid.

24. Ende hy riep ende ſeyde, Vader Abraham, ontfermt u mijner. Ik ben immers uit u voortgeſproten; op de waereld was ik hoogst gelukkig, ik heb alles genoten, wat het aerdſche leven konde opleveren, daerom is my deze rampzalige verblijvplaets des te akeliger, en de ſmerten, welke ik moet uitſtaen, zijn my des te onverdraeglyker. Heb medelijden met my, ende, vermits ik onherroepbaer tot dit rampzalig lot verwezen ben, ſendt ten minſten Lazarum, die op de waereld van het afval mijner tafel geſpijsd is, om my eenige verligting toe te brengen, gelast hem, dat hy ſlechts het uyterſte ſijns vingers in het water doope, ende verkoele mijn tonge: (*k*) want ick lijde ſmerten in deſe vlamme, welke geheel onverdraeglyk zijn.

De Heer JESUS legt dezen rampzaligen zulke woorden in zijnen mond, als hy zou geſproken hebben, indien hy, volgens de vleeſchelyke begrippen der Joden, ABRAHAM en LAZARUS, uit de plaets der verdoemenis, had kunnen zien en beroepen; en Hy laet ABRAHAM, in het vervolg, op zulke eene wijs antwooorden, als die Aertsvader zou gedaen hebben, wanneer 'er werkelyk zulk een geſprek was voorgevallen.

25. Maer Abraham ſeyde, (*l*) Kint, gedenckt dat gy uw goet en waereldsch deel overvloedig ontfangen hebt in uw tijdelyk leven, op de aerde, toen was uw ganſche hart verkleevd aen de ydelheden der waereld, ende gy dacht 'er niet eens aen, om u voortebereiden tot de eeuwigheid. Lazarus desgelijcks heeft het quade by uitnemendheid in de waereld ondervonden; hy was arm en ellendig, maer hy diende God met zijn ganſche hart. Hier is de huishouding der vergelding, ende daerom is Lazarus nu hoogst gelukzalig; naer evenredigheid van de ſmerten en rampen, welke hy op de waereld ondergaen heeft, wort hy

(*k*) Jeſ. 66: 24. Marc. 9: 44. (*l*) Job 21: 13.

hy nu overvloedig vertrooft. Gy daerentegen moet thans de ftraffen dragen van uwe weelde en dartelheid, ende omdat gy God op de aerde vergeten hebt, lijdt gy nu, tot uwe rechtvaerdige ftraf, deze ondraeglyke fmerten.

26. Ende boven dit alles, tuffchen ons, die in deze hemelfche eetzael der gelukzaligheid verkeeren, ende ulieden, die uw verblijv hebt in de plaets der verdoemenis, is een groote klove geveftigt, fo dat de gene die van hier tot u willen overgaen, om u eenige verlichting toetebrengen, niet en fouden konnen, noch oock die [*daer zijn*], in de woningen der rampzaligheid, van daer niet kunnen tot ons overkomen. Onze gelukzaligheid is eindeloos en kan nimmer verftoord worden, en uw deerniswaerdig lot is onherftelbaer.

27. Ende hy feyde, Ick bidde u dan, vader, zo 'er voor my gene verligting te wachten is, dat Lazarus dan evenwel mijne bloedverwanten waerfchouwe, die nog op de waereld, in het genot van hare ydelheden, losbandig henen leven, opdat zy zich aen mijn rampzalig lot fpiegelen, en ontvlieden mogen van den toekomenden toorn. Heb toch de goedheid, dat gy hem fendet tot mijns vaders huys.

28. Want ick hebbe vijf broeders op de aerde, die in waereldfchen overvloed zorgloos leven, zonder te denken aen hun lot in de eeuwigheid: dat Lazarus, die nog al eenige verplichting aen my heeft, van wegens het gene hy aen de poort van mijn paleis genoten heeft, mijne zorglofe broederen waerfchouwe, en dat hy haer [*dit*] ernftig betuyge, op dat oock fy niet en komen in defe plaetfe der pijninge, maer zich nog by tijds bekeeren.

29. Abraham feyde tot hem, zulk een buitengewoon gezantfchap zou geheel nutteloos wezen. Uwe broeders hebben genoegzame middelen van genade, en het ontbreekt hun niet aen waerfchouwingen, en opwekkingen tot bekeering, indien zy daerop maer acht willen geven. (*m*)

(*m*) Jef. 8: 20. ende 34: 16. Joh. 5: 39. Hand. 17: 11.

Sy hebben Mosem ende de Propheten, die hun in hunne schrivten, als met luider stemme, toeroepen, dat het aerdsche leven een staet van beproeving zy, en dat ieder, naer zijn gedrag in de waereld, in de eeuwigheid zal vergolden worden; datse die waerschouwingen en opwekkingen van Mose en de Propheten hooren, en daervan een goed gebruik maken.

30. Ende hy seyde, Neen, vader Abraham. Aen de schrivten van Mose en de Propheten hebben mijne broeders niet genoeg. Aen dit onderwijs zijn zy zo gewoon, dat het genen blyvenden indruk make op hunne gemoederen: maer so yemant van de dooden tot haer henen ginge, en byzonder Lazarus, welken zy zo menigmalen aen de poort van het paleis hebben zien bedelen, om hen te waerschouwen, dan zouden zy gevoelig getroffen worden, en sy souden haer bekeeren.

31. Doch [*Abraham*] seyde tot hem, Indien sy Mosem ende de Propheten, die zulke onlochenbare bewijzen van hunne Godlyke zending gegeven hebben, niet en hooren, so en sullen sy oock, al waer 't dat 'er yemant uyt den dooden opstonde, haer niet laten geseggen, maer even losbandig in hunne boosheid voortgaen.

HET XVII. KAPITTEL.

§. De Heer JESUS *waerschouwde zijne Discipelen tegen de ergernissen, en vermaent hun, om hunne beledigers gaerne te vergeven, vs.* 1 - 10.

1. *De waerschouwing en vermaning vinden wy vs.* 1 - 4.

—. *De waerschouwing tegen de ergernissen, vs.* 1 - 3a, *en*

— —. *De vermaning tot verzoenbaerheid, vs.* 3b, 4.

2. *Het een en ander gav aenleiding tot een nader gesprek, vs.* 5 - 10.

—. *De Discipelen bemerkende, dat zy daertoe veel geloov nodig hadden, baden om vermeerdering van geloov, vs.* 5.

— —. *Hierop antwoordt de Heiland, vs.* 6 - 10, *dat Hy*

/. *Eerst de kracht van het geloov aentone, vs.* 6, *en*

//. *Daerna door eene gelykenis lere, hoe men God in ootmoed dienen moet, zonder daer van een verdienstelyk werk te maken, vs.* 7 - 10.

1. (*a*) ENde hy seyde tot de discipelen, Het en kan niet wesen, en het is, uit hoofde van het ongeloov en het bederv der zeden, welke onder de menschen heerschen, onmogelyk, dat 'er geen ergernissen en komen. Dit kan, in dezen verdorvenen toestand der menschen, niet anders wezen; doch wee [*hem*] door welcken sy komen. Hy, die aenleiding geevt, dat anderen van den weg der waerheid en der Godzaligheid afdwalen, heeft zeer geduchte straffen te wachten.

(*a*) Matth. 18: 7. Marc. 9: 42.

2. Het soude hem, om my van een spreekwoord te bedienen, het welk onder de Joden zeer gewoon is, nutter en beter zijn, dat een meulensteen om sijnen hals gedaen ware, ende hy in de zee geworpen, dan dat hy één van dese kleyne en nederige menschen, die in my geloven, soude ergeren. Dan zou hy gene gelegenheid hebben, om zulk eene zware misdaed te begaen, en daerdoor zijn oordeel te verzwaren.

3. Wacht uselven, gy mijne Apostelen, die geroepen zijt, om mijn geestelyk Koningrijk onder de menschen uit te breiden, vooral van ergernissen, van alles wat u, in de belydenis van mijnen naem, en in het bevorderen der belangen van mijn Koningrijk, zou kunnen hinderen. Zijt altoos gereed om uwen naesten, wanneer hy u beledigd heeft, van ganscher harte te geven, zo menigmael hy berouw heeft, over het ongelyk u aengedaen. (*b*) Ende indien uw' broeder tegen u sondigt en misdoet, so bestraft hem, en vertoon hem met bescheidenheid het onbetamelyke van zijn doen, ende indien hy betuigt, dat het hem leet is, so vergeeft het hem, als of hy u nimmer beledigd had.

4. (*c*) Ende gy moet altoos genegen zijn tot verzoening, al is iemand van uwe naesten zo boos, dat hy u by herhaling en aenhoudendheid beledige. Zelvs indien hy sevenmael 's daegs tegen u sondigt, ende sevenmael 's daegs tot u wederkeert, seggende, Het is my leet: so sult gy 't hem even zo vele malen vergeven.

5. Ende de Apostelen seyden tot den Heere JESUS, wy bemerken, dat wy, om bestand te zijn tegen de ergernissen, en de mishandelingen, welke wy te wachten hebben, eene groote maet van geloov nodig hebben. Wy bidden u daerom: Vermeerdert ons het geloove, het welk by ons nog zeer zwak is. Sterk ons, door uwe invloeden, in ons vertrouwen op de Godlyke voorzorg, om in alle zwarigheden wel gemoed te zijn.

6. En-

(*b*) Levit. 19: 17. Spreuck. 17: 10. Matth. 18: 15. Jac. 5: 19.
(*c*) Matth. 18: 21.

6. Ende de Heere seyde, (*d*) So gy een geloove der wonderen haddet, slechts zo klein als een mostaertzaet, gy soudet tegen desen moerbesiëboom, die daer aen den weg staet, seggen, Wort ontwortelt, ende in de zee geplant: ende hy soude u gehoorsaem zijn.

7. Ende dient God in ootmoed uwes harten, zonder daervan een verdienstelyk werk te maken: want wie van u heeft eenen dienstknecht ploegende ofte [*de beesten*] hoedende, die tot hem, als hy van den acker inkomt, na het verrichten van zijn werk, terstont sal seggen, Komt by my in mijn eetvertrek, ende sit aen de tafel, die daer gedekt en bereid staet? zo zal immers iemand met zijnen dienstknecht niet handelen.

8. Maer sal hy niet tot hem seggen, Bereydt dat ick t' avont sal eten, ende omgordt u ende dient my, tot dat ick sal gegeten ende gedroncken hebben: ende eet ende drinckt gy daer na?

9. Danckt hy oock denselven dienstknecht, om dat hy gedaen heeft 't gene hem bevolen was? Ick meyne, neen. Immers had de dienstknecht niet meer gedaen, dan hy verplicht was.

10. Alsoo oock gy, wanneer gy, in de uitbreiding van mijn Koningrijk, yverig en getrouw sult gedaen hebben al het gene u bevolen is, so segt, Wy zijn onnutte dienstknechten; wy hebben voor ons zelven geen nut of voordeel van ons werk te wachten: want wy hebben [*maer*] gedaen 't gene wy schuldigh waren te doen, en hebben derhalven niets verdiend. De loon welken ik u, by eene andere gelegenheid, beloovd heb, Matth. V: 12. zal u geworden uit gunst en genade, maer niet uit kracht van uwe verdiensten.

(*d*) Matth. 17: 20. ende 21: 21. Marc. 11: 23.

κ, Kap. XVII: 11—XXI: 38. beschrijvt LUCAS *de laetste reis, welke de Heiland naer Jerusalem gedaen heeft, om aldaer, door zijn borgtochtelyk lijden, de verzoening te weeg te brengen.*

a. Eerst geevt de Euangelist een algemeen bericht van deze reis, Kap. XVII: 11.

b. Daerna verhaelt hy eenige merkwaerdige byzonderheden, welke op dezelve zijn voorgevallen, Kap. XVII: 12— XXI: 38.

α. Hy genas 10 melaetschen, onder welke 'er maer één man was, zijnde een Samaritaen, die blijken gav van eene hartelyke dankbaerheid, Kap. XVII: 12-19.

11. Ende het geschiedde, als hy, voor de laetstemael, nae Jerusalem reysde, dat hy door het midden van Samarien ende Galileen gingh. De Heiland reisde thans door deze grote vlakte, welke in het midden ligt, tusschen de landschappen Samaria en Galilea.

12. Ende als hy in een seker vleck quam, ontmoeteden hem tien melaetsche mannen, welcke stonden van verre.

13. Ende sy verhieven [*hare*] stemme, seggende, Jesu, beste Meester, ontfermt u onser, en reinig ons, door uw wonderdoend vermogen, van deze vuile plaeg.

14. Ende als hyse sagh, werd hy met een tederhartig medelijden aengedaen. Evenwel genas hy hen niet op dat zelvde oogenblik. Alleenlyk seyde hy tot haer, Gaet henen ende vertoont uselven (*e*) den Priesteren te Jerusalem, opdat zy, volgens de Wet, over uwe melaetsheid oordeelen. Ende het geschiedde terwijle sy henen gingen, dat sy onverwacht gereynigt wierden. Dit geschiedde door 's Heilands wonderdoend vermogen.

15. Ende één van haer, in eene verrukking van blijd-

(*e*) Lev. 13: 2. ende 14: 2. Matth. 8: 4. Luc. 5: 14.

blijdschap, siende dat hy genesen was, keerde wederom, met grooter stemme Godt verheerlickende. Maer de andere negen gingen hunnes weegs, zonder dat zy 'er eens aen dachten, om JESUS blijken te geven van hunne dankbaerheid. Eén van hen alle keerde slechts tot JESUS terug.

16. Ende hy viel eerbiedig op het aengesicht voor sijne voeten, hem danckende: ende deselve was een Samaritaen. Welk een schande voor de overigen, die Joden waren?

17. Ende Jesus antwoordende seyde, En zijn niet de tien gereynigt geworden? Ende waer zijn de negen? Komen deze niet, om my dankbaerheid te bewijzen?

18. En zijnder geene gevonden die wederkeeren, om Godt eere te geven voor hunne genezing, dan alleen dese vreemdelingh?

19. Ende hy seyde tot hem, Staet wel gemoed op, ende gaet vergenoegd en dankbaer henen naer uw huis; uw geloove, waerdoor gy vertrouwd hebt, dat ik machtig en gewillig ben om u te redden, heeft u behouden, en zal u in de eeuwigheid gelukkig maken.

E. *By gelegenheid, dat de Pharizeeuwen vraegden, wanneer Gods Koningrijk komen zou, vertoonde de Heer* JESUS *hun, dat zy gansch zeer verkeerde begrippen hadden van dat Koningrijk, en voorspelde tevens den ondergang van Jerusalem, Kap. XVII: 20— XVIII: 8.*

1. *De gemelde vraeg der Pharizeeuwen vinden wy vs.* 20. *en*
2. *Het antwoord van den Heiland, vs.* 21 - 37.

—. *Eerst wees Hy het verkeerde van de vleeschelyke begrippen der Pharizeeuwen aen, vs.* 21.

——. *Daerna richtte Hy zijne tael tot zijne Discipelen, en voorspelde den ondergang van Stad en Tempel, vs.* 22 - 37.

/. *Deze voorzegging op zich zelve wordt vs.* 22 - 24. *voorgesteld.*

//. De omstandigheden van tijden en zaken worden nader aengewezen, vs. 25-31.

///. Er wordt eene vermaning tot eene tijdige vlucht bygevoegd, vs. 32-36.

////. Wijders antwoordt de Heiland, op eene nadere vraeg der Discipelen, vs. 37.

20. Ende de Heer JESUS gevraegt zijnde van de boosaertige Phariseen, die Hem zochten te verstrikken, wanneer het beloovde Koninckrijcke Godts, het welk door den MESSIAS stond opgericht te worden, en van henlieden als eene waereldsche heerschappy beschouwd werd, komen soude, heeft hy haer eenvouwig geantwoordt ende met korte woorden gesegt, Het Koninckrijcke Godts en komt niet met uyterlick gelaet, met eene prachtige vertoning, en met die staetsie, welke in waereldsche heerschappyen plaets heeft.

21. Noch men en sal, by de oprichting van MESSIAS Koningrijk, met luidruchtige toejuichingen seggen, (*f*) Siet hier, ofte, Siet daer is de Koning, die zich met eene prachtige staetsie op den throon zet. Zelvs is dat Koningrijk, het welk geheel geestelyk is, reeds in de beginselen geopenbaerd. Want siet het Koninckrijcke Godts is al werkelyk binnen ulieden, en in het midden van uw volk, voor zo ver vele Joden, door het geloov in mijnen naem, onderdanen van dat Koningrijk, en deelgenoten van deszelvs voorrechten geworden zijn.

22. Ende hy seyde vervolgens, zijne tael richtende tot de discipelen, Daer sullen dagen van grote benauwdheid komen, wanneer gy sult begeeren éénen der dagen van den *Sone des menschen te sien, ende gy en sult [*dien*] niet sien.

Welken tijd bedoelt de Heiland, door *de dagen van den zoon des menschen?* Zulken tijd, op welken de Heiland in persoon by zijne Discipelen tegenwoordig is. Hy geevt duidelyk genoeg te kennen, dat zijne Discipelen tijden van grote

(*f*) Matth. 24: 23. Marc. 13: 21. Luc. 21: 7, 8.

grote benauwdheid, na zijn vertrek uit de waereld, ſtonden te beleven, zodat zy hartelyk wenſchen zouden, dat Hy in perſoon by hen ware, om hen te vertroosten. — Het is als of de Heer JESUS zeide: „ Gy althans mijne Discipelen, „ legt toch alle vleeſchelyke vooroordeelen eindelyk eens „ af; verbeeldt u niet langer, dat ik een waerelsch Koning- „ rijk op deze aerde zal oprichten, dat gy tijdelyke eer en voordeelen genieten, en dagen van voorſpoed beleven zult. „ Niets minder dan dit. In tegendeel zult gy zeer veel „ moeten lijden. Zelvs zullen 'er dagen van zulke grote „ benauwdheden komen, wanneer ik de aerde zal verlaten „ hebben, dat gy hartelyk wenſchen zult, ik mogt nog „ maer eens éénen dag lichamelyk by u tegenwoordig zijn, „ om u te bemoedigen en te verſterken. Maer zulk een „ dag zal 'er niet komen. Eerlang zal ik naer den hemel tot „ mijnen Vader wederkeeren, en niet lichamelyk terug ko- „ men, voor het einde der waereld."

23. (*g*) Ende die dagen van benauwdheid zullen tevens tijden van verzoeking wezen. Er zullen vele bedriegers te voorſchijn komen, en zich voor den MESSIAS uitgeven: want ſy ſullen tot u en andere belijders van mijnen naem ſeggen, Siet hier is de CHRISTUS, ofte, Siet daer [*is hy*]: maer geloovt het niet, en gaet niet henen, om Hem te zoeken, noch en volgt de misleide menigte niet naer. Vergel. Matth. XXIV: 23.

24 De MESSIAS zal eens zeer onverwacht komen, om zijne rechtmatige gramſchap, over de hardnekkige Joden, op eene zeer geduchte wijs uit te oeffenen. Want gelijck de blickſem, die van 't een [*eynde*] onder den hemel met eene onverwachte uitbarsting blickſemt, tot het ander onder den hemel zeer heerlyk ſchijnt: alſoo ſal oock de Sone des menſchen weſen; Hy zal onverwacht komen, en zijne heerlykheid openbaer maken, in ſijnen dagh, wanneer Hy wraek nemen zal van de hardnekkige Joden, door het verwoesten van Stad en Tempel.

Zommigen denken hier aen den dag des oordeels, wan-

(*g*) Matth. 24: 23. Marc. 13: 21.

neer het Koningrijk van den Middelaer met grote heerlykheid komen zal, en dan zou de Heiland, in het volgende, de omstandigheden beschreven hebben, welke dien groten dag voorgaen en vergezellen zullen, voornamelyk, omdat de Heiland Matth. XXIV: 37-41. bykans dezelvde uitdrukkingen gebruikt, wanneer Hy spreekt van de omstandigheden, welke zijne laetste toekomst, by de voleinding der eeuwen, voorgaen en vergezellen zullen. — Volgens anderen, heeft de Heiland het oog op den tijd van Jerusalems verwoesting.

Wy hebben eenigen tijd in bedenking gestaen, wat te kiesen. — Dan de beschouwing van vs. 25. heeft ons overgehaeld, om ons by de laetsten te voegen. De Heer JESUS zegt, dat Hy *eerst*, voor den bedoelden dag van zijne toekomst, *veel moest lijden en verworpen worden van dit*, dat is het toenmalige *geslacht* der Joden. Deze tijdsbepaling schijnt ons duidelyk te wijzen naer eene toekomst, welke, niet lang na het lijden en de verwerping van den Heiland, zou plaets hebben. Hoe vele eeuwen zijn 'er reeds verlopen, na het lijden van den Verlosser, en moeten 'er nog verlopen, eer het einde der waereld komen zal? Ook zal Hy niet na zijne verwerping door de Joden ten oordeel komen, maer de Joden zullen eerst bekeerd worden, en Hem gelovig eerbiedigen. Behalven, gelijk wy reeds hebben opgemerkt, dat de Heer JESUS spreke van *dit*, dat is het toenmalig *geslacht* der Joden. Voorts laten zich alle de uitdrukkingen, welke elders, met een ander oogmerk, van de voleinding der eeuwen gebruikt worden, zich op de omstandigheden van tijden en zaken, voor en by de verwoesting van Jerusalem, zeer voegzaem toepassen.

25. (*h*) Maer evenwel de zoon des menschen zal niet aenstonds komen, om zijne heerlykheid aen het Joodsche volk te openbaren. De Joden moeten eerst de maet van hunne ongerechtigheid volkomen vol maken, en de grouwzaemste misdaed plegen aen den MESSIAS: want eerst moet hy veel lijden, ende op de allersmadelykste wijs verwor-

(*h*) Matth. 16: 21. ende 17: 22. ende 20: 18. Marc. 8: 31. ende 9: 31. ende 10: 33. Luc. 9: 22. ende 18: 31. ende 24: 6, 7.

worpen worden van dit tegenwoordig zo hardnekkig geslachte.

26. (*i*) Ende de onbezonnen Joden zullen in eene zorglose gerustheid leven, en gene onheilen duchten: want gelijck het geschiet is in de dagen van Noë, alsoo sal het oock zijn in en omtrent de dagen van de toekomst des Soons des menschen, om de hardnekkige Joden, over alle de mishandelingen, Hem aengedaen, rechtvaerdig te straffen.

27. De menschen in de eerste waereld waren zorgloos, en leevden losbandig henen, hoe zeer de algemene zundvloed naderde, om hen te verdelgen. Sy aten, sy droncken, sy namen ten houwelicke, sy wierden ten houwelicke gegeven, zy leevden in alles gerust en weelderig, zelvs tot den dagh op welcken Noë in de Arke gingh, om met zijn huisgezin behouden te worden, ende de sundvloet quam, eer zy 'er aen dachten, ende verderfse alle tot één toe.

28. Desgelijcks oock, gelijck het te Sodom en de omliggende steden geschiedde in de dagen Lots; sy aten, sy droncken, sy kochten, sy verkochten, sy planteden, sy bouwden. Zy waren geheel zorgeloos, en dachten niet aen de schromelyke straffen, welke hun boven het hoofd hingen.

29. (*k*) Maer op welcken dagh Lot van Sodoma uytgingh, om zich met de zijnen, volgens het Godlyk bevel, te redden, kwam dezen zorgelosen een zeer vreesselyk oordeel geheel onverwacht over. Kort na dat Loth vertrokken was, regende het vyer ende sulpher van den hemel, ende verderfse alle, zodat 'er geen één ontkomen zy.

30. Even alsoo sal het zijn in den dagh, op welcken de Sone des menschen, by de verwoesting van Jerusalem, in zijne heerlykheid, als verhoogde Middelaer, geopenbaert sal worden. De Joden zullen zor-

(*i*) Gen. 6: 2. ende 7: 7. Matth. 24: 37, 38. 1 Petr. 3: 20. (*k*) Genes. 19: 24. Deut. 29: 23. Jes. 13: 19. Jer. 50: 40. Hos. 11: 8. Amos 4: 11. Jud vs. 7.

geloos henen leven, en, op de sterkte van Jerusalem vertrouwende, wanen, dat zy geen kwaed te vrezen hebben. Maer de dodelyke dag zal hen onverwacht overvallen.

31. Dat daerom de Christenen by tijds uit Jerusalem vluchten, zodrae de Zeloten een leger oprichten binnen Jerusalem, vergel. Matth. XXIV: 15. In dien selven allerakeligsten dagh redde elk zich zelven, zo spoedig mogelyk is; wie op het platte dack van zijn huis sal zijn, ende sijn huysraet in huys heeft; die en kome niet af; langs de binnentrappen, om denselven wech te nemen en te bergen, maer hy kiese den kortsten weg, en gae, zo spoedig mogelyk is, langs de buiten trappen naer beneden, om zijn persoon te redden. Ende wie op den acker in den landbouw bezig zijn sal, die en keere desgelijcks niet nae het gene dat achter is, om het gene hy in den loop gelaten heeft op te zoeken, maer hy haeste zich om zijn leven te beveiligen.

32. (*l*) Gedenckt aen het wijf Lots, die, om hare verkleevdheid aen het gene zy binnen Sodom had achtergelaten, op zulk eene voorbeeldige wijs gestraft is. Dat elk zich, by het aennaderen van Jerusalems verwoesting, aen deze vrouw spiegele, en maer make, dat hy, met achterlating van alles, hoe eer zo beter wechkome.

33. (*m*) So wie binnen Jerusalem, vertrouwende op de sterkte van die Stad, sijn leven sal soecken te behouden, die sal 't verliesen: ende so wie het selve sal verliesen, en geheel verloren rekenen, door Jerusalem te verlaten, die sal het, tegen alle menschelyke verwachting, in 't leven behouden.

Van deze zelvde uitdrukkingen bedient zich de Heer Jesus, in een ander geval, en in eene andere beteekenis, gelijk uit het verband blijkbaer is, Kap. IX: 24. Matth. X: 39.

34. (*n*) Ick segge en waerschouw u, In dien akeligen en benauwden nacht van allerleie ellenden, sullen, by de

(*l*) Genes. 19: 26. (*m*) Matth. 10: 39. ende 16: 25. Marc. 8: 35. Luc. 9: 24. Joh. 12: 25. (*n*) Matth. 24: 40, 41. 1 Thess. 4: 17.

de schromelyke bloedstortingen, welke de Zeloten zullen aenrichten, twee op één bedde zijn: de een sal aengenomen, ende de ander sal verlaten worden.

Wy vertalen de laetste woorden liever, *de een zal vyandig aengegrepen* en gedood, *maer de ander zal* by het leven *gelaten* worden. Terwijl de één vermoord en mishandeld wordt, zal de ander gelegenheid weten te vinden, om te ontsnappen. — Immers het Grieksche woord, het welk de Onzen vertalen door *aennemen*, heeft elders de beteekenis van vyandig aen te tasten.

35. Twee [*vrouwen*] sullen t'samen malen in den handmolen, om de granen tot meel te maken, en zy zullen een zeer onderscheiden lot hebben; de eene sal aengenomen, of in de woede vyandig aengegrepen, ende de andere sal verlaten of by het leven gelaten worden.

36. Twee sullen op den acker in het zelvde werk bezig zijn: de een sal aengenomen en vyandig aengegrepen, ende de ander sal verlaten worden en ontkomen. Zo zal het zijn onder allerlei rangen en standen van menschen.

37. Ende de Discipelen vatten het woord op; sy antwoordden ende seyden tot hem, Waer Heere zult gy uwe heerlykheid op de gezegde wijs openbaren? Ende hy seyde tot haer, (*o*) Waer het dode lichaem is, aldaer sullen de arenden, gelijk het bekende spreekwoord zegt, vergadert worden. Wanneer en dergelyke roofvogels by één scholen, is het een teeken, dat 'er op die plaets een dood aes ligge, vergel. Job XXXIX: 33. Hab. I: 8. Even zo zal ook het by één vergaderen van de Romeinsche legermacht rondom Jerusalem, een kenbaer teeken wezen, dat aldaer eene zeer geweldige slachting onder de Joden zal plaets hebben.

(*o*) Job 39: 33. Matth. 24: 28.

HET XVIII. KAPITTEL.

/////. Eindelyk leert de Heiland, door eene keurige gelykenis, dat de zijnen, in het midden van zo vele rampen, den moed niet moesten opgeven, maer aenhouden in het gelovig bidden, vs. 1-8.

†. Het oogmerk van deze gelykenis wordt ons opgegeven, vs. 1.

††. De gelykenis zelve, vs. 2-5. en

†††. De toepassing daervan, vs. 6-8.

1. ENde hy seyde oock een gelijckenisse tot haer, daer toe [*streckende*] (*a*) dat men, onder de verdrukkingen, niet moedeloos worden, maer altijt gelovig en vertrouwend bidden moet, ende niet vertragen, of ophouden van te bidden, al wordt de verlossing nog zo lang uitgesteld.

2. Seggende, Daer was een seker onrechtvaerdig en gewetenloos Rechter in een stadt, die Godt niet en vreesde, ende geen mensche en ontsagh: Hy stoorde zich noch aen Gods gebod, noch aen de klachten der menschen. Hy verbeeldde zich, dat hy ieder een boven het hoofd gewassen ware.

3. Ende daer was een sekere hulpelose weduwe in deselve stadt, die door iemand van hare medeburgeren verdrukt en mishandeld werd, ende sy quam tot hem, seggende, wat ik u bidden mag, heer Richter, Doet my recht tegen mijne wederpartye, en handhaev mijne zaek tegen mijnen onderdrukker.

4. Ende hy en wilde voor eenen [*langen*] tijt niet naer hare klachten horen, maer de weduw hield al geduurig en onvermoeid aen, zy viel hem geduurig lastig met

(*a*) Rom. 12: 12. Eph. 6: 18. Coloss. 4: 2. 1 Thess. 5: 17.

met hare bittere klachten, en dringende verzoeken. Het duurde lang, eer hy 'er zich aen stoorde, maer ten laetsten werd hy het moede; daer na seyde hy by hemselven, Hoewel ick Godt niet en vreese, ende geen mensche en ontsie,

5. Nochtans zal ik deze vrouw moeten genoegen geven, wil ik mijne rust niet by aenhoudendheid gestoord hebben. Niet omdat ik Godlyke of menschelyke verplichting erken, maer alleenlyk om dat dese weduwe my zo moeyelick en lastig valt, dat ik het niet langer verdragen kan, so sal ick haer, om van de moeite maer aftekomen, tegen haren onderdrukker recht doen: op dat sy niet eyndelick en kome, ende my het hooft breke, of tot het einde van mijn leven toe lastig te valle. Om van dat moeilyk nalopen aftekomen, zal ik haer recht doen.

6. Ende de Heere seyde, Hoort wat de onrechtveerdige Rechter segt, en leert 'er uit, by God, in gelovige gebeden, geduurig aen te houden, al wordt de verhoring, om wijze redenen, eenen zeer langen tijd uitgesteld.

7. (b) En, daer nu een gewetenloos Richter, aen eene onderdrukte weduw, op hare aenhoudende en dwingende verzoeken, nog ten laetsten recht doet, en verlost van de mishandelingen hares onderdrukkers, daer het aenhouden van eene verdrukte weduw zo veel kan uitwerken by eenen Richter, die van Godsvrucht noch rechtvaerdigheid weet, sal Godt dan, die de goedheid en de rechtvaerdigheid zelve is, op ernstige en aenhoudende gebeden geen recht doen, en uitkomst geven aen sijnen onderdrukte uytverkorenen, die dagh ende nacht biddende tot hem roepen, hoewel hy lanckmoedigh is over haer, en de verhoring van hunne gebeden eenen langen tijd uitstelle. Verg. 2 Petr. III: 9.

8. Ick segge en verzeker u, God laet zich niet te vergeevsch door de zijnen aenroepen. Weet daerom dat hy haer haestelick of onverwacht, wanneer het de rechte

(b) Openb. 6: 10.

tijd is, zijnen gunstgenoten recht doen, en hen uit de verdrukking verlossen sal. Doch, nog eene zaek moet ik 'er, ter opheldering en bevestiging van het gene ik, omtrent de zorgloosheid der hardnekkige Joden, gezegd heb, by voegen; de Sone des menschen, als hy komt in zijne heerlykheid, om Jerusalem te verwoesten, sal hy oock geloove vinden op der aerden onder de Joden? Neen waerlyk, of immers by zeer weinigen. Op dien tijd zal 'er zoortgelyk een bederv der zeden onder de hardnekkige Joden heerschen, als 'er in dagen van Noach, en naderhand te Sodom plaets had, verg. Kap. XVII: 27, 28. Hoe ernstig gy hen door uwe Euangeliepredikinq moogt waerschouwen en vermanen, het zal, by ver weg het grootste gros, genen den minsten indruk maken. Over het algemeen zullen zy in de zorgeloosheid voortgaen, en zich in ongeloov verstokken. Zeer weinig zullen my als Richter verwachten.

C. *By gelegenheid, dat de Heiland de verwaendheid van eenige werkheilige Pharizeeuwen waernam, prees Hy de ootmoedige boetvaerdigheid aen, als het eenig middel, om Gode te behagen. Hy bediende zich daertoe wederom van eene zeer levendige gelykenis, vs. 9-14.*

1. *De aenleiding tot het voorstellen van deze gelykenis vinden wy vs. 9.*
2. *De gelykenis zelvs, vs. 10-13.*
3. *De toepassing daervan, vs. 14.*

9. Ende hy seyde oock met betrekking tot sommige, onder zijne toenmalige toehorers, die van den Pharizeeuwschen aenhang waren, zo dat zy by haerselven vertrouwden en zich hoogmoedig lieten voorstaen, dat sy rechtveerdigh en by uitnemendheid heilig waren, ende de andere, die zulke uiterlyke vertoningen van Godsvrucht niet maekten, als zy gewoon waren te doen, niets en achteden, ziende hen met versmading aen, als of zy onrein waren, dese gelijckenisse:

10. Twee menschen gingen ter zelvder tijd op in den

den Tempel om te bidden: de een was een hoogmoedige Phariseus, die by de waereld, als een man van zonderlinge Godsvrucht, werd aengezien, ende de ander was een tollenaer, een groot zondaer, die zich door onrecht verrijkt, en in allerlei losbandigheid wellustig geleevd had.

11. De Phariseus moedig staende, met eene hoge borst, badt dit by hemselven, (c) O Godt, ick dancke u, dat ick niet zo slecht en ben gelijck de andere menschen, roovers, onrechtveerdige, overspeelders: ofte oock gelijck dese tollenaer, die met my te gelijk in den Tempel gekomen is. Hy bad niet om vergeving van zonden. Deze meende hy, als zijnde by uitstek heilig, niet nodig te hebben. Hy oordeelde zich zelven rein te zijn van overtredingen, en beroemde zich daerop, niet alleen by de menschen, maer ook zelvs voor den alwetenden God. Dit was het nog niet al. Hy pochte ook op zijne goede werken, en beroemde zich by God, dat hy veel meer gedaen had, dan hy verplicht was.

12. Ick vaste, vervolgde hy in zijn hoogmoedig gebed, schoon Gy my dit niet geboden hebt, tweemael ter weke, ick geve tienden niet slechts van dat gene, welk in de Wet bepaeld is, maer zelvs van alles wat ick besitte, tot het geringste toe. Hoe uitnemend is dan mijne heiligheid! en welk eenen meer dan gemenen loon heb ik op mijne nauwgezetheid te wachten!

13. Ende de tollenaer, in eene eerbiedige gestalte van verre staende en wilde oock selfs uit verlegenheid de oogen niet opheffen nae den hemel: maer hy zag ootmoedig naer den grond, en sloegh op sijne borst, ten blijke van zijn berouw over alle zijne zonden, seggende, O Godt, zijt my sondaer, die allen zegen verbeurd heb, genadigh. Ik ben een groot zondaer van den eersten rang, en heb uwe geduchte gramschap rechtvaerdig verdiend. Maer Gy zijt de Vader der barmhartigheid.

(c) Jes. 1: 15. ende 58: 2. Openb. 3: 17, 18.

Ik val U ootmoetig te voet, en fmeek U allerernftigst om genadige vergeving.

14. Ick fegge ulieden, en neemt deze mijne uitfpraek ter harte, Defe boetvaerdige tollenaer gingh af gerechtveerdigt in fijn huys, [*meer*] dan die opgeblazen Pharizeeuw, die gene vergeving van zijne zonden ontving: (*d*) Want een yeder die hemfelven verhoogt, fal ten laetften vernedert worden: ende die hemfelven vernedert, fal verhoogt worden, zo al niet in dit leven, zekerlyk in de eeuwigheid.

De boetvaerdige tollenaer *ging af gerechtvaerdigd in zijn huis*, dat is, alle zijne zonden waren hem genadig vergeven. — Maer wat zegt de volgende uitdrukking, *meer dan die?* Brengt dit niet mede, dat ook de Pharizeeuw vergeving ontvangen hebbe, maer in eene mindere maet, en zo volkomen niet als de tollenaer? Geenszins. Wy ontmoeten hier eene gewone fpreekmanier der Hebreeuwen, volgens welke zy eene ontkenning by wijs van vergelyking uitdrukken. *Meer dan die* is te zeggen *en die niet*. Wy vinden deze zelvde fpreekmanier, Gen. XXXVIII: 26 *zy is rechtvaerdiger dan ik*, dat is, zy is rechtvaerdig en ik niet. Zo zeide ook SAUL eens tot DAVID, *gy zijt rechtvaerdiger dan ik*, dat is, gy zijt rechtvaerdig en ik niet.

II. *Nadat de Heiland in de landpalen van Judæa gekomen was, Marc. X: 1, zegende Hy ettelyke kinderkens, welke tot Hem gebracht werden, en leerde, dat men, om een rechtgeaert onderdaen van zijn Koningrijk te wezen, de kinderkens in nederigheid moet gelijk worden, vs. 15-17.*

15. (*e*) Ende fy brachten uit de eene of andere plaets, op de grenzen van Judæa gelegen, oock de kinderkens tot hem, op dat hy die foude aenraken, de handen op

(*d*) Job 22: 29. Spr. 29: 23. Matth 23: 12. Luc. 14: 11. Jac. 4: 6, 10. 1 Petr. 5: 5. (*e*) Matth. 19: 13. Marc. 10: 13.

op leggen, en biddende zegenen. Deze menschen beschouwden den Heiland als eenen groten Propheet, wiens gebed van grote kracht was, en begeerden daerom dat Hy hunne kinderen, met oplegging der handen, al biddende zegenen mogte; ende de discipelen [*dat*] siende bestraften deselve. Zy meenden, dat het voor hunnen groten Meester te veel vernederende ware, om zich met kinderen op te houden; zy vermaenden daerom de Ouderen, om Hem niet lastig te vallen, en hunne kinderen wech te nemen. Verg. Matth. XIX: 13.

16. Maer Jesus riep deselve [*kinderkens*], op eene zeer minzame wijs tot hem, ende seyde tot zijne Discipelen, Laet de kinderkens vryelyk tot my komen, ende en verhindert haer niet: (*f*) want der sulcker is het Koninckrijcke Godts. De goederen van het geestelyk Koningrijk, het welk ik stae op te richten, zijn zo wel voor kinderkens geschikt, als voor volwassenen.

17. Voorwaer segge ick u, houdt 'er u van verzekerd, en neemt deze mijne uitspraek wel ter harte, So wie het Koninckrijcke Godts niet en sal ontfangen als een kindeken, en den kinderen niet in ootmoed en nederigheid gelijk wordt, die en sal geensins in het selve komen, noch deel hebben aen deszelvs zalige voorrechten. De lievderijke JESUS zegende daerop de gemelde kinderkens, met oplegging der handen, al biddende, en ging vervolgens naer eene andere plaets, op de grenzen van Judæa, Matth. XIX: 15.

(*f*) Matth. 18: 3. ende 19: 14. 1 Cor. 14: 20. 1 Petr. 2: 2.

c. *Al verder voortreizende beantwoordde de Heiland, onder den weg, de vraeg van eenen rijken en aenzienlyken jongman, vs. 18 - 30.*

1. *De vraeg van den gemelden jongman vinden wy vs. 18.*

18. (g) Ende als de Heiland op de grenzen van Judæa verder voortreisde, Marc. X: 17, gebeurde 'er onder den weg iets merkwaerdigs; een ſeker Overſte of Magiſtraetsperſoon, een man van een groot vermogen, die nog jong was, Matth. XIX: 22, bewees Hem den diepſten eerbied, en viel voor Hem op de knien neder, Marc. X: 17. Vervolgens vraegde hy hem, ſeggende, Goede Meeſter, wat doende ſal ick het eeuwige leven be-erven? Door het onderhouden der wet heb ik reeds de zaligheid van het volgend leven verdiend. Daer ben ik wel gerust op. Maer ik wenschte wel eenen meer dan gemenen trap van gelukzaligheid, in de huishouding der eeuwigheid, te bereiken. Wat moet ik daertoe doen? Is 'er ook eenig buitengewoon goed werk te doen, om daertoe te geraken? Laet het zo moeilyk wezen als het wil, ik ben bereid, om het te volbrengen. Verg. XVIII Deel p. 340, 341.

2. *Op deze vraeg gav de Godlyke Leeraer een zeer uitvoerig antwoord, vs. 19 - 30.*

a. *De redewisſeling van den Heiland, met dezen aenzienlyken en vermogenden man, vinden wy vs. 19 - 23.*

/. *Deze redewisſeling zelve wordt voorgeſteld, vs. 19 - 22, en*

//. *De uitwerking daervan op het gemoed van den Overſten, vs. 23.*

19. Ende Jeſus ſeyde tot hem, vooraf heb ik iets aen te merken over den naem van *goeden Meester*, met welken gy my hebt aengeſproken. Wat noemt gy my goet?

(g) Matth. 19: 16. Marc. 10: 17.

goet? Niemant en is goet dan één, [*namelick*] Godt. God is volmaekt heilig, oneïndig goed en gelukzalig, Hy is de eenige en algenoegzame bron van alle weldadigheid. Derhalven is God alleen *goed*, in nadruk van dat woord. Wanneer gy my nu, in nadruk van dat woord, en in waerheid *goed* wilt noemen, dan moet gy ook erkennen, dat ik niet alleen een groot Propheet, maer ook de waerachtige God zelvs ben.

20. Maer, om nu te komen tot de vraeg zelvs, welke gy my hebt voorgesteld: wanneer gy het eeuwig leven beërven wilt, moet gy de Godlyke wet, in alle hare geboden, in alle opzichten, en met alle uwe vermogens, volmaektelyk gehoorzamen, zonder immermeer in eenig opzicht te kort te schieten. Verg. Matth. XIX: 17. Vermits nu niemand, op deze volmaekte wijs, de Godlyke wet kan gehoorzamen, wilde de Heiland den Oversten door dit antwoord onder het oog brengen, dat het den mensch onmogelyk zy, om het eeuwig leven door zijne eigene werken deelachtig te worden. Dan dit begreep de werkheilige Magistraetspersoon in het geheel niet. Zich verbeeldende, dat de Heiland eenige nieuwe en zeer moeilyke wetten en geboden bedoelde, vraegde hy den Heiland: op welke geboden hebt Gy het oog? Verg. Matth. XIX: 18. JESUS antwoordde. Gy weet immers de geboden der Godlyke Wet: (*h*) Gy en sult geen overspel doen, Gy en sult niet dooden, Gy en sult niet stelen, Gy en sult geen valsche getuygenisse geven: (*i*) Eert uwen vader, ende uwe moeder. Deze geboden behelzen alle de plichten, welke wy aen onzen naesten verschuldigd zijn, en de hoofdsom van dit alles is begrepen in deze weinige woorden, zijnen naesten liev te hebben als zich zelven. Verg. Matth. XIX: 19.

28. Ende de rijke man, die nog nimmer aen den wijduitgestrekten zin van deze woorden gedacht, noch acht gegeven had op het grondbestaen en de heimelyke neigingen

(*h*) Exod. 20: 12, &c. Deut. 5: 17. Rom. 13: 9. (*i*) Eph. 6: 2. Coloss. 3: 20.

van zijn diepbedorven hart, antwoordde den Heiland, zonder zich eenigszins te bedenken, dat hy in dit alles nimmer was te kort geschoten; hy seyde onbeschroomd, Alle dese dingen, welke de geboden der Godlyke wet voorschrijven, hebbe ick zeer nauwkeurig onderhouden van mijner jonckheyt aen. Zelvs van kindsbeen af aen, heb ik my zorgvuldig gewacht, om my tegen mijnen naesten te bezondigen. Wat ontbreekt dan nog aen mijne gehoorzaemheid? kan ik nog iets doen, laet het nog zo moeilyk wezen, om een meer dan gemeen deel te hebben, in de zaligheid van het volgend leven? Matth. XIX: 20.

22. Doch Jesus dit hoorende seyde tot hem, Nogh één dingh ontbreeckt u, en wanneer gy dat volbrengt, zult gy volmaekt zijn. Het bestaet hier in; (*k*) verkoopt alles wat gy hebt, ende deelt het geld onder den armen. Wanneer gy dit doet, zult gy eene overtuigende proev geven, dat gy voor de hemelsche gelukzaligheid alles over hebt, ende gy sult eenen schat hebben in den hemel. Haest u, om dit éène voorschrivt te volbrengen, ende, wanneer gy alles zult verlaten hebben, komt dan herwaerts, volgt my, om my als een bestendig Leerling overal te vergezellen. Dan zal het tevens blijken, dat gy my in waerheid voor den *goeden Meester* erkent.

23. Maer als hy dit woord van beproeving hoorde, wiert hy geheel droevigh: want hy was seer rijck, en kon geheel niet besluiten, on van zijne schatten aftestaen. Hy ging daerom treurig en beschaemd wech.

b. By deze gelegenheid hield de Heiland een nader gesprek met zijne Discipelen, vs. 24-30.

I. Eerst met alle de Discipelen in het gemeen, vs. 24-27.

II. Daerna met PETRUS *in het byzonder, vs. 28-30.*

24. Jesus nu siende dat hy geheel droevigh geworden en treurig wechgegaen was, seyde tot zijne Disci-

(*k*) Matth. 6: 19. ende 19: 21. 1 Tim. 6: 19.

eipelen, die Hem bestendig vergezelden, Matth. XIX: 23. (*l*) Hoe swaerlick sullen de gene die veel goet hebben, en hunne harten aen de aerdsche schatten vast hechten, in het Koninckrijcke Godts ingaen, en daervan rechtgeaerte ordrdanen worden?

25. Want het is, om my van een gewoon spreekwoord te bedienen, lichter dat zulk een groot dier, als een kemel is, gae door de zeer nauwe ooge van een naelde, dan dat een rijcke zijn hart losmake van de begeerlykheid der waereldsche rijkdommen, en in 't Koninckrijcke Godts ingae, het welk, in vele gevallen, zelvsverlochening en de opoffering van aerdsche schatten vordert.

26. Ende zijne Discipelen, die [*dit*] voorstel met ontroering hoorden, seyden, Wie der rijken kan dan saligh worden? Dit voorstel van den Heiland kwam hun nog des te onbegrijpelyker voor, naermate zy nog grotelyks verblind waren, door vleeschelyke vooroordeelen, omtrent den luister van dat waereldsch Koningrijk, het welk zy meenden, dat JESUS op zou richten.

27. Ende hy seyde, (*m*) De dingen die onmogelick zijn by de menschen, zijn mogelick by Godt. Alle menschelyk vermogen schiet te kort, om het hart van eenen aerdschgezinden rijken van de begeerlykheden der waereldsche schatten aftetrekken; maer evenwel God kan het hart van zulken mensch, door almachtige genade, veranderen en verbeteren.

28. (*n*) Ende de driftige Petrus nam, naer zijne gewoonte, met voorbarigheid het woord op, en seyde, Siet, wy, uwe Discipelen, zijn menschen van een gansch ander karakter, dan die rijke Overste. Hy verliet U treurig, zodrae Gy den afstand van zijne aerdsche bezittingen gevorderd hadt. Maer wy hebben, uit lievde tot uwen dienst, alles wat wy bezaten gewillig verlaten, ende zijn u gevolgt. Welk een meer dan gemene vergelding

(*l*) Spr. 11: 28. Matth. 19: 23. Marc. 10: 23. (*m*) Job 42: 2. Jer. 32: 17. Zach. 8: 6. Luc. 1: 37. (*n*) Matth. 4: 20. ende 19: 27. Marc. 10: 28. Luc. 5: 11.

hebben wy dan niet te wachten, daer wy alles voor U hebben opgeofferd?

29. Ende hy seyde tot haer: het is ook zo, gy zult eene zeer heerlyke vergelding erlangen. Voorwaer ick segge ulieden, en daerop kunt gy u gerust verlaten, (o) dat 'er niemant en is, die verlaten heeft huys, of ouders, of broeders, of wijf, of kinderen, of andere tijdelyke voorrechten, om de belangen van het geestelyk Koninckrijcke Godts te bevorderen.

30. (p) Die niet en sal veelvoudigh wederontfangen in desen tijt, ende althans in de komende eeuwe het eeuwige leven. Ondertusschen had Petrus, in de gemelde vraeg, zijne hooggevoelendheid en zelvsverheffing allerduidelykst openbaer gemaekt. De Heiland waerschouwde daerom zijne Discipelen, by deze gelegenheid, zeer nadrukkelyk tegen den hoogmoed, Matth. XIX: 30—XX: 16.

f. *De Jordaen overgetrokken zijnde, en al verder naer Jerusalem voortreizende, gav de Heer* JESUS *zijnen Apostelen een zeer duidelyk bericht van zijn aenstaende lijden*, *vs.* 31-34.

1. *De Heiland voorspelde zijn aenstaende lijden*, *vs.* 31-33.
2. *Maer de Apostelen verstonden 'er niets van*, *vs.* 34.

31. (q) Ende als hy de Jordaen was overgetrokken, en westwaerds opging naer Jerusalem, nam JESUS de twaelve, welke Hy tot zijne Apostelen geroepen had, alleen en afzonderlyk by hem, om hun eene nadere opening te geven van het lijden, het welk Hy nu binnen korten tijd te Jerusalem ondergaen zoude, ende seyde tot haer, Siet wy gaen thans voor de laetstemael op nae Jerusalem: ende het sal alles volbracht worden aen den Sone des menschen, (r) dat, omtrent den MESSIAS en zijne allerdiepste vernedering, geschreven is door de Propheten.

32.

(o) Deuter 33: 9. (p) Job 42: 12. (q) Matth. 16: 21. ende 17: 22. ende 20: 17. Marc. 8: 31. ende 9: 31. ende 10: 32. Luc. 9: 22. ende 24: 7. (r) Ps. 22: 7. Jes. 53: 7.

32. (*s*) Want hy sal, door de Opperhoofden des Joodschen volks, onder de valsche betichting van godslastering, ter dood veroordeeld, ende vervolgens in de handen van den Romeinschen Stadhouder gesteld worden. Dusdoende zal Hy den Heydenen overgelevert worden, ende hy sal bespott worden, ende smadelick gehandelt worden, ende zelvs, om de smaedheid en verguizing ten hoogsten toppunte te voeren, bespogen worden.

33. Ende [*hem*] gegeesselt hebbende sullen sy hem aen het kruis dooden: ende ten derden dage na zijnen dood sal hy weder-opstaen.

34. Dit was reeds de derdemael, dat de Heiland zijn aenstaende lijden, en zijne opstanding uit de doden, aen de Apostelen voorspelde. Vergel. XVIII Deel. p. 359—360. Ende nochtans sy en verstonden geen van dese dingen: ende dit woort was voor haer verborgen, ende sy en verstonden niet 't gene gesegt wiert. Zy konden zich in het geheel geen begrip maken van JESUS lijden en sterven, en derhalven ook niet van zijne opstanding. Zy waren in die vaste verbeelding, dat de MESSIAS een waereldsch Koningrijk zou oprichten, veel luisterrijker dan alle andere Koningrijken der aerde. Zy dachten wel, dat 'er lijden en strijd zou nodig wezen, om dat Koningrijk tot stand te brengen. Maer dat JESUS sterven moest, kwam hun geheel ongeloovbaer voor. Zy begrepen de voorzeggingen der Propheten, omtrent de vernedering van den MESSIAS, in eenen geheel anderen zin, en dachten daerom dat de Heiland een geheimzinnig sterven en opstaen bedoelde, waervan zy geen denkbeeld maken konden. Dit ging zo ver, dat de zonen van ZEBEDEUS op dat zelvde tijdstip verzochten, dat zy de eerste eerambten in het Koningrijk, het welk JESUS stond op te richten, bekleden mogten, vergel. Matth. XX: 20-23. Marc. X: 35-40.

(*s*) Matth. 27: 2. Luc. 23: 1. Joh. 18: 28. Hand. 3: 13.

g. *Te Jericho gekomen zijnde, verrichtte de Heiland verbazende wonderen, en stelde eene zeer eigenaertige gelykenis voor,* Kap. XVIII: 35 — XX: 27.

1. *Het wonderwerk van tweeledig,* Kap. XVIII: 35 — XIX: 10.

—. *Eerst genas hy eenen blinden, met een enkel woord sprekens,* Kap. XVIII: 35 - 43.

35. (*t*) Ende het geschiedde als hy naeby Jericho, eene van ouds zeer vermaerde Stad, tien mijlen van Jerusalem gelegen, welke door Josua verwoest, maer door eenen zekeren Hiel, onder de regeering van Achab, herbouwd, en door Herodes aenmerkelyk verfraeid was, als de Godlyke Leeraer na by deze Stad Jericho quam, dat een seker blinde aen den wegh sat, bedelende.

36. Ende dese hoorende de talrijke schare, welke den Heiland vergezelde, met een aenmerkelyk gedruisch voorbygaen, vraegde wat dat 'er toch te doen ware.

37. Ende sy boodschapten hem, dat Jesus de Nazarener, die zulke verbazende wonderen verrichtte, voorbygingh.

38. Ende hy riep, seggende, Jesu, gy Sone Davids, welken ik als den MESSIAS eerbiedig, ontfermt u mijner, en verlos my van deze akelige blindheid.

39. Ende die voorbygingen bestraften hem, op dat hy swijgen soude, zommigen oordeelden, dat zulk een geroep niet te pas kwame; anderen waren nijdig, over de vereerende aenspraek van *Davids zoon*, waerdoor de blinde den Heiland erkende voor den MESSIAS, die, volgens de belovten der Propheten, uit David moest voortkomen; maer de ongelukkige blindeman stoorde zich aen deze bestraffing geheel niet, hy riep zelvs soo veel te meer, Sone Davids, ontfermt u mijner.

40. Ende de lievderijke Jesus, die zijn geroep eenigen tijd had onbeantwoord gelaten, om zijn geloov te bepro-

(*t*) Matth. 20: 29. Marc. 10: 46.

proeven, [*stil*]staende, beval dat men denselven blindeman, door het gedrang van het volk henen, tot hem brengen soude: ende als hy naeby [*hem*] gekomen was, vraegde hy hem, om zijn geloov nog al meer op den toets te zetten,

41. Seggende, Wat wilt gy dat ick u doen sal? Ende hy seyde, Heere, ik vraeg, en bid ootmoedig, dat ick siende magh worden.

42. Ende Jesus seyde tot hem, met een woord van een almachtig bevel, Wort siende: uw geloove, waerdoor gy vertrouwd hebt, dat ik machtig en gewillig ben om u te helpen, heeft u behouden, en is het middel geweest tot uwe herstelling.

43. Ende terstont, op dat zelvde oogenblik, dat de wonderdoende JESUS die woorden uitsprak, wiert hy siende, ende volgde hem als zijn leerling naer Jerusalem, Godt verheerlickende, over de zonderlinge weldaed, welke hem bewezen was; ende alle het volck, het welk 'er in grote menigte by tegenwoordig was, [*dat*] siende, gaven Gode lof, over zulk een verbasend wonder.

Dit wonderwerk wordt door de Euangelisten zeer onderscheiden opgegeven. Zelvs zijn 'er aenmerkelyke schijnstrijdigheden tusschen hunne verhalen.

A. MATTHÆUS spreekt van twee blinden, Kap. XX: 30. Onze Euangelist maekt alleenlyk melding van éénen blinden, gelijk ook MARCUS, die hem nader beschrijvt als den zoon van TIMEUS, genaemd BARTIMEUS, Kap. X: 46. — Maer deze zwarigheid laet zich zeer gemakkelyk uit den weg ruimen, op deze wijs, dat 'er twee blinden geweest zijn, en dat LUCAS, even als MARCUS, maer van éénen blinden spreke, omdat deze het woord voerde.

B. Maer 'er schijnt een blijkbaer verschil te wezen, omtrent de plaets, alwaer dit wonderwerk is voorgevallen. MATTHÆUS zegt, Kap. XX: 29, dat het geschied zy, als

JESUS en zijne Discipelen uit Jericho uitgingen, om verder naer Jerusalem voort te reizen. Even zo heeft ook MARCUS Kap. X: 46. Maer onze LUCAS bericht ons, dat de Heiland die wonderdadige genezing verricht hebbe, eer Hy Jericho was ingetreden, *als Hy naby Jericho kwam* enz.

Zommigen denken aen twee onderscheidene gevallen. Het eerste zou geschied zijn, toen de Heiland in de nabuurschap van Jericho gekomen was, en het ander nadat Hy die Stad was doorgetrokken, en zijnen weg verder naer Jerusalem voortzette. Maer de wezens moeten zonder noodzake niet vermenigvuldigd worden. — Onzes erachtens spreken alle de Euangelisten van het zelvde wonder, en de zaek zal zich op de volgende wijs hebben toegedragen. Wanneer de Heiland de Stad Jericho van de Oostzijde naderde, zat 'er een blindeman aen den weg te bedelen. Deze een groot gedruisch van eene menigte menschen horende, en niet wetende wat 'er te doen ware, volgde den hoop, door de Stad Jericho henen. Wat hy al vroeg, hy kon geen bericht krijgen. Maer buiten de Stad gekomen zijnde aen de Westzijde, vernam hy, dat de wonderdoende JESUS gekomen ware. Nu was 'er ook, aen de Westzijde van Jericho, een tweede blinde bedelaer, genaemd BARTIMEUS. Zy riepen daerom beide: JESUS, *gy zoon van David, ontferm u onzer.* Hoe zeer zommigen hen bestraften, zy riepen des te harder. De Heiland liet hen by zich komen, en trad met hun in gesprek, om hun geloov te beproeven. BARTIMEUS voerde het woord, en beide de blinden werden, aen de Westzijde buiten Jericho, door 's Heilands wonderdoend Alvermogen genezen.

HET XIX. KAPITTEL.

——. Het ander wonderwerk geschiedde aen eenen rijken en schraepzuchtigen Tollenaer, by welken de Heiland, enkel door hem aen te zien, eene gehele omzetting in het gemoed te weeg bracht, vs. 1-10.

I. De merkwaerdige bekeering van dezen Tollenaer vinden wy vs. 1-6, en

II. Ettelyke byzonderheden, welke by die gelegenheid zijn voorgevallen, vs. 7-10.

1. ENde [*Jesus*] ingekomen zijnde, gingh hy door Jericho henen:

2. Ende siet daer aen de Westzijde buiten Jericho, was een zeker bekend man met name geheeten Zaccheus, die aldaer zijn tol- en woonhuis had; ende dese was een Overste der tollenaren, een Opper-Collecteur, die de schattingen, welke binnen Jericho en hare Stadsgerechtigheid, aen den Romeinschen Keizer, moeten betaeld worden, gepacht, en eene menigte van bedienden onder zich had, om de tollen te vorderen en in te zamelen. Hy had, door allerhande knevelaryen, naer de gewoonte der tollenaren, eene menigte van onrechtvaerdig geld byéén geschraept, verg. vs 8, ende hy was dusdoende rijck geworden.

3. Ende veel horende sprekende, van de wonderen, welke JESUS verricht had, byzonder van de genezing der beide blinden, waerover alle de menigte des volks God loovde, was zeer nieuwsgierig, om den Heiland eens van naby te beschouwen. Hy socht daerom Jesum te sien, wie of *hoedanig* hy was, hoe Hy 'er uitzag, en hoedanig Hy zich gedroeg. Hy liep en drong al wat hy kon, ende evenwel alle zijne pogingen waren vruchteloos; hy en konde den Heiland niet zien, van wegen de schare, om dat hy kleyn van persoon was. Hy was zeer klein

van gestalte; dit verhinderde hem, om over de menigte der menschen heen te zien, of verder door te dringen.

4. Ende evenwel vond hy een zeer geschikt middel uit, om zijn oogmerk te bereiken: want met grote drift voor uyt loopende om de schaer voor uit te komen, en den Heiland op eene plaets aftewachten, alwaer Hy moest voor by komen, klom hy op eenen wilden vijgeboom, die aen den gemenen weg stond, op dat hy hem mochte sien: want hy door dien [*wegh*] soude voorbygaen.

5. Ende als Jesus aen die plaetse quam, alwaer de gemelde vijgenboom aen den gemenen weg stond, opwaerts siende sagh hy hem, ende seyde tot hem, Zacchee̋, haest u ende komt af: want ick moet heden in uw huys blijven.

De Heer JESUS, *opwaerds ziende*, *zag* ZACHEUS. Geevt dit eenvouwig te kennen, dat de Heiland hem in den vijgenboom ontdekte, toen Hy zijne oogen naer boven sloeg? Waerlyk dit was niets byzonders. Zo zagen hem ook al'e de omstanders. — Wy vertalen daerom het grondwoord, door *aenzien*, gelijk het ook Marc. VIII: 33, en op vele andere plaetsen genomen wordt.

De zaek was deze. Toen de Heiland onder den gemelden vijgenboom gekomen was, sloeg Hy zijne oogen naer boven, en *zag* ZACHEUS *aen*, en wel op zulk eene wijs, dat dit aenzien, door zijnen almachtigen invloed, eene gehele omzetting in 's mans gemoed te weeg bracht. — Er is geen twijffel aen, of de Heiland zal eene zonderlinge kracht in zijne oogen, en iets majestueus in derzelver opslag gehad hebben, zodat Hy, met een enkel aenzien, als tot in het binnenste van het hart konde doordringen. Een enkele opslag van 's Heilands oog was genoeg, om den Apostel PETRUS, toen hy zo diep gevallen was, in de zael van CAJAPHAS te ontroeren, en tot nadenken te brengen. — Zo ging het ook in dit geval; het aenzien van den Heiland oeffende een meer dan menschelyk vermogen op het gemoed van ZACHEUS; het herinnerde hem den beklaeglyken toestand van zijne ziel, hoe hy, met zijn gansche hart aen het vluchtig

tig schijngoed der waereld verkleevd, zich, langs allerlei wegen van onrecht, met het goed van anderen verrijkt had. Dit verwekte hem schaemte, zelvsverfoeijing, en berouw. Het aenzien van Hem, wiens oogen zijn als vuurvlammen, schoot eene strael van Godlyk licht in het hart van den Opper-Tollenaer, zodat hy den Heiland in de waerdigheid van zijn persoon leerde kennen, als den beloovden MESSIAS, en Hem als zodanig gelovig aennam.

Dit hartvermeesterend aenzien van den Heiland ging gepaerd met eene bemoedigende aenspaek. Hy zeide tot hem, ZACHEUS, *haest u, en kom of* van den boom: *want ik moet heden in uw huis blijven*, dat is vernachten. De Heer JESUS, ten blijke van zijne Alwetendheid, noemde dezen man, welken Hy nimmer te voren gezien had, met zijnen eigenen naem ZACHEUS.

6. Ende Zacheus was hartelyk verblijd, over de zeer grote eer, welke de Heiland hem en zijn huis wilde aendoen; hy haestede hem ende quam van den boom af, ende ontfingh hem met blijtschap in zijn huis.

7. Ende alle die 't sagen, en van welke 'er zommigen mede in huis gedrongen waren, murmureerden by zich zelven en onder malkander, seggende, Hy, die zich voor eenen groten Propheet uitgeevt, is tot eenen sondigen man, by eenen bekenden deugniet, ingegaen om te herbergen. Elk een eerbaer mensch, en vooral onze Wetgeleerden, zouden zich wel wachten van onder het dak van tollenaers, en dergelyke grote zondaers te komen. Deze lievdelose beoordeelaers hadden wel de uitwendige verrichtingen gezien en gehoord, maer zy wisten niets van het Godlyk genadewonder, het welk de Verlosser aen het gemoed van ZACHEUS, enkel door het opslaen van zijne oogen, verricht had.

8. Ende Zaccheus, die met den Heiland ernstig zat te spreken, over den weg der verzoening, werd gevoelig getroffen, wanneer hy zijnen Godlyken Meester hoorde lasteren, en begeerde de omstanderen te doen opmerken, dat hy van denk- en handelwijs geheel veranderd ware. Met vrymoedigheid stont hy op, ende seyde tot den Heere, ten

aenhoren der omstanderen, Siet de helft van mijne goederen, Heere, geve ick den armen: ende indien ik yemant yet door bedrogh ontvreemdt hebbe, dat geve ick vierdubbel weder.

ZACHEUS spreekt hier geenszins van het gene hy voorheen gedaen had, maer van het gene hy van nu af voornemens was te doen. — *De helvt van mijne goederen*, zegt hy, *geev ik* van nu af aen *de armen.* ZACHEUS maekte als het ware zijn Testament, het welk hy nog by zijn leven, en wel by de eerste gelegenheid, wilde ter uitvoer brengen. De helvt van zijn goederen schikte hy voor de armen, van die goederen namelyk, welke hy rechtvaerdig verkregen had, — *Indien ik*, voegt hy 'er by, *iemand iets door bedrog ontvreemd heb, dat geev ik vierdubbel weder.* De tollenaers waren zeer afgericht op alle streken van knevelary, en ZACHEUS was 'er een groot meester in geweest, zodat hy zeer rijk geworden ware, vs. 2. By de Romeinen was eene wet, volgens welke een tollenaer, die iemand iets onrechtvaerdig ontvreemd had, veroordeeld werd om het dubbel weder te geven l. I. *Pandect. de Public. & vesteg.* Maer ZACHEUS was voornemens, zonder dat hy 'er gerichtelyk toe genoodzaekt werd, het gene hy anderen ontvreemd had, vierdubbel weder te geven. Daertoe wilde hy zijne boeken nauwkeurig nazien. — Dit voornemen was een duidelyk bewijs van 's mans bekeering.

9. Ende Jesus seyde tot hem, om den laster der murmurerende menigte te wederleggen, Heden, op dezen zelvden dag,. is desen huyse saligheyt geschiet, en een zeer uitnemend voorrecht bewezen, naedemael oock (*a*) dese grote zondaer kennelyke blijken geevt, dat hy een geestelyke sone Abrahams is, die in de voetstappen van Abrahams geloov en Godsvrucht wandelt.

10. De murmurerende menigte heeft zeer verkeerde begrippen, omtrent het oogmerk van mijne komst in de waereld. (*b*) Want de Sone des menschen is gekomen, om

(*a*) Luc. 13: 16. (*b*) Matth. 10: 6. ende 15: 24. ende 18: 11. Hand. 13: 46.

om te soecken ende saligh te maken dat verloren was, om onbekeerde menschen, die den weg naer het eeuwig verderv bewandelen, en gevaer lopen van eindeloos verloren te gaen, op te zoeken, met den zelvden yver, met welken een herder een verloren schaep opzoekt, ten einde hen op den rechten weg te brengen, tot het geloov te bewegen, en in de Godlyke gunst te herstellen. Daerom begeev ik my niet in de huizen van werkheilige Pharizeeuwen, die wanen dat zy de bekeering niet nodig hebben, maer by zulken, die weten, dat zy zondaers zijn, groter dan anderen.

2. *Vervolgens stelde de Heiland eene zeer eigenaertige gelykenis voor, vs. 11-17.*

—. *De aenleiding tot deze gelykenis vinden wy vs. 11.*

11. Ende als sy, die 'er by tegenwoordig waren, dat gene, het welk de Heer JESUS, omtrent het oogmerk van zijne komst in de waereld, gezegd had, met genoegen hoorden, voegde hy daer by, ende seyde een gelijckenisse, om dat hy naeby Jerusalem was, ende [*om dat*] sy meynden dat het Koninckrijcke Godts terstont soude openbaer worden. Zy verstonden dit zeggen, volgens hunne vleeschelyke vooroordeelen, van de verheffing des Joodschen volks, uit hunne vernederende omstandigheden, tot het toppunt van aerdschen luister. Zy dachten dat dit ingebeelde aerdsche Koningrijk nu eerlang zou geopenbaerd worden, en dat de Heiland naer Jerusalem ging, om zich aldaer als Koning der Joden te laten uitroepen. In deze vleeschelyke vooroordeelen stonden niet alleen de Joden in het gemeen, maer 's Heilands Discipelen waren daermede ook nog grotelyks bezet. Om die dwalende begrippen te keer te gaen, stelde Hy de volgende gelykenis voor.

—— —. *De gelykenis zelve was ingericht, om te tonen, dat zijn Koningrijk niet van deze wareld ware*, *vs.* 12-27.

De gelykenis komt hoofdzakelyk in den letter hier op neder. — Een Prins, die een wettig recht van aenfpraek had op een uitgebreid Koningrijk, ging naer de Hovplaets, om aldaer gekroond en ingehuldigd te worden. Middelerwijl gav hy aen elk van zijne bedienden eene zekere fomme gelds, om daermede winst te doen. Maer nadat hy vertrokken was, lieten hem zommigen weten, dat zy hem niet voor Koning erkennen wilden. Dan, nadat hy de heerfchappy ontvangen had, keerde hy weder naer zijne vorige woonplaets, en hield rekening met zijne knechten, wegens de gelden, welke hy hun had toevertrouwd. Zy, die winst gedaen hadden, werden beloond, maer zy, die de belangen van hunnen heer verwaerloosd hadden, werden geftraft. Ook deed de Koning den voorheen gemelden wederfpannelingen, die hem niet erkennen wilden, zijne rechtvaerdige wraek ondervinden.

/. *De hoodzaek zelve wordt kortelyk voorgefteld*, *vs.* 12,

12. (*c*) Hy feyde dan, Een feker welgeboren man, een edelman, van eene zeer aenzienlyke en hoge geboorte, reyfde in een verre [*gelegen*] lant, om voor hemfelven een Koninckrijck, waerop hy een wettig recht van aenfpraek had, te ontfangen en plechtig te aenvaerden; ende [*dan*] weder te keeren naer de plaets van zijne vorige woning.

//. *In de nadere uitbreiding vs.* 13-27, *befchrijvt de Heiland*

†. *Het gene deze Koning deed by zijn vertrek*, *vs.* 13, 14.

††. *Het gene hy deed by zijne terugkomst*, *vs.* 15-27.

13. Ende geroepen hebbende fijne tien dienft- knech-

(*c*) Matth. 25: 14, Marc. 13: 34.

knechten, gaf hy haer tien ponden, aen elk één pond, ende seyde tot haer, Doet met dit geld handelinge en winst, tot dat ick, na het aenvaerden van mijn Koningrijk, in deze mijne verblijvplaets wederkome.

14. Ende nauwlyks was hy vertrokken, of sijne burgers en landgenoten vatten eenen haet op tegen zijn persoon. Zy hateden hem, ende sonden hem daerom eenige gesanten na, seggende, Wy en willen niet dat dese over ons Koningh zy. Wy hebben eenen afkeer van zijn persoon, en begeeren hem geenszins voor onzen Koning te erkennen.

15. Ende het geschiedde, doe hy wederquam, als hy het Koninckrijck ontfangen hadde, dat hy seyde en bevel gav, dat die tien voorheen gemelde dienstknechten tot hem souden geroepen worden, dien hy het gelt gegeven hadde, om met hun rekening te houden, op dat hy weten mochte, wat een yegelick, geduurende zijne afwezigheid, met handelen gewonnen hadde.

16. Ende de eerste quam, ende seyde, Heere, uw pont heeft tien ponden daer toe gewonnen.

17. Ende hy seyde tot hem, Wel, gy goede dienstknecht, dewijle gy in het minste getrouw zijt geweest, so kan ik u zaken van meerder gewicht toevertrouwen; hebt macht en het gebied over tien steden.

18. Ende de tweede quam, ende seyde, Heere, uw pont heeft vijf ponden gewonnen.

19. Ende hy seyde oock tot desen, Ende gy, weest bestuurer over vijf steden.

20. Ende een ander quam, seggende, Heere, siet [*hier*] uw pont, 't welck ick in eenen sweetdoeck gewonden, en zeer zorgvuldig wechgeleyt hadde:

21. Want ick vreesde u, om dat gy een straf en gestreng mensche zijt, welken men nimmer voldoen kan: gy neemt wech dat gy niet gelegt en hebt, ende gy maeyt dat gy niet gezaeyt en hebt. Ik ben daerop

maer alleenlyk bedacht geweest, dat ik het my toevertrouwde geld niet verliezen mogt.

22. Maer hy seyde tot hem, (*d*) Uyt uwen mont sal ick u oordeelen, gy boose, luie, en trouwlose dienstknecht: gy wist, zegt gy, dat ick een straf en gestreng mensche ben, nemende wech dat ick niet gelegt en hebbe, ende maeyende dat ick niet gezaeyt en hebbe.

23. Waerom en hebt gy dan mijn gelt niet in de banck by de wisselaers gegeven, ende ick komende hadde het selve met woecker mogen eyſſchen?

24. Ende de Koning wendde zich daerop tot de omstanders; hy seyde tot de gene die by hem stonden, Neemt dat pont van hem wech, ende geeft het dien, die de tien ponden heeft.

25. Ende sy seyden tot hem, Heere, hy heeft reeds tien ponden. Doch de Koning zeide, geef het hem tot eene beloning.

26. (*e*) Want ick segge u, dat eenen yegelicken die heeft, en van het gene hy heeft een behoorlyk gebruik maekt, nog meer sal gegeven worden: maer van den genen die niet of weinig en heeft, en daervan een slecht gebruik maekt, van dien sal genomen worden oock het weinige dat hy heeft.

27. Doch dese mijne vyanden, die dadelyk na mijn vertrek, ter aenvaerding van mijn Koningrijk, hunnen haet tegen mijn persoon geopenbaerd, en niet en hebben gewilt, dat ick over haer Koningh soude zijn, brengt hier, ende slaetse [*hier*] voor my doot.

Laten wy den geestelyken zin van deze merkwaerdige gelykenis wat nader ophelderen.

De *welgeboren man*, de Edelman van eene zeer hoge geboorte, is de Heer JESUS zelvs. Trouwens, behalven dat Hy

(*d*) 2 Sam. 1: 16. Matth. 12: 37. (*e*) Matth. 13: 12. ende 25: 29. Marc. 4: 25. Luc. 8: 18.

Hy God is boven al te prijzen in de eeuwigheid, had Hy zijne menschelyke natuur niet alleen op eene uitnemender wijs ontvangen, dan andere menschen, maer Hy was ook een afstammeling van Koning DAVID, zodat Hy, hoe diep ook nu vernederd, een wettig recht had op de kroon van Israël.

De welgeboren man *reisde naer een vergelegen land, om een Koningrijk te ontvangen, en dan weder te keren.* De Heiland zou ook, na het volbrengen van zijn werk op de aerde, naer de hemelsche gewesten vertrekken, om aldaer als Koning gehuldigd te worden, en te heerschen over alle de werken van Gods handen. Zijne toenmalige toehorererers dwaelden derhalven, wanneer zy zich verbeeldden dat Hy thans naer Jerusalem ging, om een aerdsch Koningrijk op te richten. Daerna zou ook de Heiland *wederkeren*, en zich als eenen grootmachtigen Koning, in het land van zijne geboorte, onder de Joden luisterrijk openbaren. Hy zou zijne Koninglyke tegenwoordigheid vertonen, door majestieuse verrichtingen, byzonder door het vergelden van zijne dienaren, en het straffen van zijnen wederspannige vyanden.

By zijn vertrek deelde de Koning tien ponden uit, onder tien bedienden, zodat elk één pond hadde, met bevel om daermede, geduurende zijne afwezigheid, te handelen en winst te doen vs. 13-15— Deze *dienstknechten* vertonen ons niet alleen de Apostelen, maer ook die alle, welke de Heiland, wanneer Hy naer den hemel vertrokken was, tot den dienst van het Euangelie gebruiken zoude, mitsgaders allen die Hem als hunnen Heer belijden zouden. Er wordt van *tien* dienstknechten gesproken, om een bepaeld voor een onzeker getal te stellen, verg. Matth. XXV: 1; zodat tien dienstknechten zo veel zegge, als alle de dienstknechten. — De *tien ponden*, welke de Koning by zijn vertrek onder de dienstknechten uitdeelde, verbeelden de gaven en bekwaemheden, welke elk van 's Heilands gezanten naer zijne betrekking ontvangen zou, om het Euangelie met vrucht te verkondigen, niet alleen gewone, maer ook buitengewone gaven van den Geest. — De dienstknechten moesten met

dit geld *handeling doen;* tot dat de Koning weder kwam in zijn geboorte land. Even zo moesten ook des Heilands gezanten hunne gaven en vermogens yverig en getrouw aenleggen, om door het Euangelie menfchen te winnen, en MESSIAS Koningrijk uittebreiden, onder de Joden zijne landgenoten, tot dat Hy komen zou, om de Joden te oordeelen.

Nadat de Edelman vertrokken was, om als Koning gehuldigd te worden, en zijnen knechten bevelen gegeven had, openbaerden zijne landgenoten hunnen bitteren haet tegen zijn perfoon. *Zy zonden hem gezanten na, zeggende, wy willen niet, dat deze over ons Koning zy, vs.* 14. — Het gros der verharde en ongelovige Joden wordt hier aengeteekend, als 's Heilands *medeburgers*, omdat zy zijne volk en landgenoten waren. *Zy haetten* den Koning JESUS, gelijk, geduurende zijn verblijv op de aerde, ten overvloede gebleken was. — *Zy zonden Hem gezanten na.* Dit moet, overeenkomftig den aert van eene gelykenis, verftaen worden van alle die woelingen en vervolgingen, welke de Joden na 's Heilands verhoging aenrichtten, om den voortgang van zijn Koningrijk te ftuiten, terwijl zy zelvs, door vervloekingen en lasteringen van JESUS naem, openlyk in hunne Synagogen, als door gezanten naer den hemel afgevaerdigd, hunne vyandfchap tegen den verhoogden Middelaer openbaer maekten. Zy verwierpen den Heiland door een verftokt ongeloov, en kwamen 'er openlyk voor uit, dat zy Hem niet voor Koning erkennen wilden.

Het overige van deze gelykenis vs. 15-17, vertoont de wederkomst van den Heer JESUS, om rekening met zijne dienstknechten te houden, en zijne vyanden te ftraffen. — Welk eene wederkomst wordt hier bedoeld? De gedachten der Uitleggeren zijn hier onderfcheiden. De Koning zou wederkomen, om zijne medeburgeren te ftraffen, die niet gewild hadden, dat hy Koning over hen wezen zou. Dit fchijnt ons duidelyk te wijzen naer de ftraf der hardnekkige Joden, door de verwoesting van Stad en Tempel. Deze gerichtshandel wordt meermalen befchreven, als de toekomst van JESUS, naerdien Hy zich toenmaels, als de verhoogde

Ko-

Koning van Zion, in zijne heerlykheid allerluisterrijkst geöpenbaerd heeft, Matth. XVI: 28. XXVI: 64. Luc. IX: 26.

Op dezen tijd zou de Heer JESUS zich als Koning doen gelden, en beginnen met zijne dienstknechten tot rekenschap te roepen vs. 15. — Het geevt te kennen, dat Hy het onderscheiden bedrijv van zijne dienaren, voor het oog der gehele waereld, zou openbaer maken, door de getrouwe te belonen, en de trouwlose te straffen. Dit wordt in de byzonderheden nader voorgedragen, vs. 16-27.

Zijne handeling, omtrent de getrouwe dienstknechten, van welke 'er maer twee ten voorbeelde genoemd worden, vertoont de Heiland in de gelykenis, vs. 16-19. — De eerste had op één pond eene overwinst gemaekt van 10 ponden, vs. 16. Men denke, in den zakelyken zin, niet aen eenen bepaelden persoon, maer aen de Apostelen, en verdere getrouwe Euangeliedienaers, die, met de gaven hun toevertrouwd, eenen zeer overvloedigen winst gedaen hebben voor CHRISTUS Koningrijk, verg. 1 Cor. XV: 10. De Heiland noemt hen daerom *goede en getrouwe dienstknechten*, en geevt hun dezen loon: *dewijl gy in het minste getrouw zijt geweest, hebt macht over steden.* De Euangeliebediening, hoe uitnemend en heerlyk in zich zelve, wordt hier voorgesteld, als *het minste* in vergelyking van dat meer uitgebreid bestuur, het welk den Apostelen en eersten Euangeliedienaren, tot vereering van hunne gedachtenis, zou gegeven worden. Zy *zouden macht hebben over tien steden*, dat is, na het voleindigen van hunnen dienst onder de Joden, zouden zy tot den aenzienlyksten trap van bestuur in CHRISTUS Kerk bevorderd worden. Verg. Matth. XIX: 28. — De tweede dienstknecht, die vijf ponden overwinst gemaekt had vs. 18, schijnt ons de gelovige belijders van JESUS naem te vertonen, die wel minder in rang, maer niet minder in getrouwen yver waren, dan de Apostelen en eerste Euangeliepredikers, die ook in hunne betrekking met hun talent hadden winst gedaen, voor 's Heilands Koningrijk. Was hunne overwinst zo groot niet als die der vorige, dit kan daeruit afgeleid worden, dat zy zo veel gelegenheid niet hadden,

om voordeel te doen, of dat des Heeren vrymachtige bedeeling hunne pogingen zo blijkbaer niet gezegend had. Schoon hunne beloning zo groot niet wezen zou, als die der eerfte Vorften in CHRISTUS geestelyk Koningrijk, zouden hun evenwel aenzienlyke vereeringen, elk naer zijne onderfcheidene betrekking, worden toegevoegd, zodat zy, reeds hier op aerde, eenen aenzienlyken genadeloon voor hunnen getrouwen yver zouden wechdragen, vs. 9.

Geheel anders zou de Koning handelen met de trouwlofe dienstknechten, vs. 20-25.

Deze trouwlofen worden vs. 20, 21. afgeteekend. — De gelykenis fpreekt van eenen *bofen en luien dienstknecht.* — Hy vertoont ons geveinsde mondbelijders, die den Heer JESUS wel uiterlyk voor hunnen Koning erkenden, maer met een hart, het welk in den grond vyandig was, en zonder iets voor den Koning over te hebben. Zy hadden evenwel ook één pond ontvangen. Men denke aen de kennis der waerheid, en andere gaven en voorrechten, welke zy ten nutte van JESUS Koningrijk hadden moeten aenleggen. Maer daertoe hadden zy, als bofe, luie, en zorglofe menfchen, genen lust gehad. — Deze trouwlofe dienstknecht had het hem toevertrouwde geld *in eenen zweetdoek wechgelegd.* Het kan ons het beftaen van zulke Naemchristenen afbeelden, die hunne belijdenis en onergerlyk gedrag voor de menfchen wel bewaerd hadden, maer met dit alles lusteloos geweest waren, om voor Koning JESUS te leven en te werken. — De bedekfelen der fchande, met welke de zulken wanen zich zelve te kunnen verdedigen, worden in de gelykenis voorgefteld, wanneer de bofe dienstkneeht vs. 21. zegt: *want ik vreesde u, omdat gy een ftraf mensch zijt,* enz. Hier worden derhalven zulke geveinsde mondbelijders uitgeteekend, als menfchen die vervuld zijn met harde en vyandige gedachten van den Heer JESUS, en hunne onwilligheid, met de misbruikte leer van hun onvermogen, zoeken te verfchonen.

Het vonnis over dien bofen dienstknecht vinden wy vs. 22-26. — Het geeft in den zakelyken zin te kennen, dat de geveinsde mondbelijders, met hunne talenten, ten min-

minsten zo veel hadden moeten doen als zy konden. — Het pond van den bosen dienstknechten werd hem afgenomen, en den genen gegeven die eene tiendubbele overwinst gemaekt had. Het schijnt aen te duiden, dat de Apostelen en de eerste Euangeliedienaers eene zonderlinge wijsheid, en een buitengewoon vermogen betonen zouden, om zulke geveinsde belijders openbaer te maken, en hun alles te ontnemen, waermede zy voor het oog der menschen pronkten; gelijk in de voorbeelden van ANANIAS, SAPHIRA, en SIMON *den tovenaer*, gebleken is.

Eindelyk volgt het strafvonnis, over des Konings openbare vyanden, vs. 27. — Dit is eene zeer eigenaertige afbeelding van het geduchte oordeel, het welk de Heiland, na zijne verhoging, over de verstokte Joden zou uitoeffenen, wegens de versmading van zijne Koninglyke Heerschappy, gelijk de uitkomst, in de verwoesting van Stad en Tempel, kennelyk bevestigd heeft.

Deze gelykenis was derhalven zeer gepast tot het oogmerk van den Heiland, om zijne toehorers te waerschouwen, tot nadenken te brengen, en hun het ongegronde van hunne vleeschelyke vooroordeelen, omtrent het waereldlyk Koningrijk van den MESSIAS, onder het oog te brengen.

ℌ. *Vs.* 28-44. *verhaelt de Euangelist, hoe de Heiland zijne reis voortgezet, en te Jerusalem gekomen zijnde, aldaer zijne plechtige intrede gedaen hebbe.*

1. *Vooraf gaet een algemeen bericht van 's Heilands vervorderde reis naer Jerusalem, vs.* 28.

28. Ende dit gesegt hebbende reysde hy voor [*haer*] henen, Hy zette zijne reis verder voort, ende gingh op nae Jerusalem, schoon Hy wist, dat Hy aldaer allergeweldigst zou mishandeld en gedood worden.

2. *In het meer byzonder bericht van dezen merkwaerdigen optocht naer Jerusalem, vs. 29-44. ontmoeten wy*

—. *De toerusting, welken* JESUS, *op zekeren afstand van Jerusalem, maekte tot zijne intrede in die Stad, vs. 29-35. Hier geevt* LUCAS *bericht*

I. Van 's Heilands bevelen aen zijne Discipelen, vs. 29-31. en

II. Van derzelver uitvoering, vs. 32-35.

29. (*f*) Ende het geschiedde als hy naeby Bethphage ende Bethanien gekomen was, zijnde twee gehuchten, aen den voet van den bergh genaemt den olijfbergh, dat hy twee van sijne discipelen uytsondt, terwijl Hy zelvs, met zijne overige Discipelen, naer Bethanien voortging, om den opgewekten Lazarus, die aldaer woonachtig was, een bezoek te geven, Joh. XII: 14. Aen de twee afgevaerdigden gav de Heer JESUS dit bevel:

30. Seggende, Gaet henen in dat vleck, dat tegen ons over is, mogelyk bedoelde Hy Bethphage, in 't welck inkomende sult gy een veulen, aen een huis gebonden vinden, waer op nog geen mensche oyt en heeft geseten; benevens eene ezelin, ontbindt het selve, ende brengt het met de moeder hier, zonder verlov te vragen aen den eigenaer.

31. Ende indien yemant u vraegt, wie geevt u vryheid, om het veulen met de ezelin wech te voeren? Waerom ontbindt gy [*dat*]? so sult gy alsoo tot hem seggen, Om dat het de Heere van noode heeft. De eigenaer is een van mijne goede vrienden, die voor my eene zeer byzondere achting heeft, zodat hy my het gebruik van die dieren niet zal weigeren.

32. Ende die uytgesonden waren, henen gegaen zijnde, vonden 't gelijck hy haer gesegt had-

(*f*) Matth. 21: 1. Marc. 11: 1.

hadde, en ontdekten daerin een blijkbaer bewijs van 's Heilands Alwetendheid.

33. Ende als sy het veulen met de oude ezelin ontbonden, seyden de heeren desselven, die tot het huisgezin van den eigenaer behoorden, tot haer, Waerom ontbindt gy het veulen?

34. Ende sy seyden, De Heere heeft het tot zijn gebruik van noode. Op dit woord liet men de ezelin met haer veulen, zonder verder tegenspreken, aenstonds volgen.

35. (*g*) Ende sy brachten het selve veulen, met de ezelin, tot Jesum te Bethanien. Aldaer werden deze dieren in bewaring gehouden, tot den dag van 's Heilands optocht naer Jerusalem. (*h*) Ende de Discipelen, op dien gemelden dag, hare opperkleederen op het veulen geworpen hebbende, setteden sy Jesum daer op.

By Matth. XXI: 7. hebben wy reeds opgemerkt, dat de Heiland alleen op het veulen gezeten en gereden hebbe, gelijk MARCUS, LUCAS, en JOANNES uitdrukkelyk zeggen. MATTHÆUS ondertusschen spreekt van beide, de ezelin en het veulen, en zegt, dat de Discipelen hunne klederen op dezelve gelegd hebben. Maer men kan die gezegden opvatten, volgens eene bekende taelregel in de Heilige Schrivten, by welke iets aen verscheidene onderwerpen onbepaeld wordt toegeschreven, het welk slechts aen één van die onderwerpen moet worden toegeëigend, vergel. Gen. XXI: 7. XLVI: 7. Matth. II: 20. XII: 1. Joh. VI: 45 — De ezelin moest 'er by zijn, niet alleen omdat het veulen nog niet van de moeder gespeend was, maer ook om de staetsie te vermeerderen, gelijk meermalen losse handpaerden, by de intrede der Vorsten, den stoet vergezellen.

De opperklederen, op den jongen ezel gespreid, dienden om de plaets van eenen zadel te vervullen.

Het veulen was jong, woest, en nog ongetemd. Er had nooit iemand op gezeten. Maer door zijne almacht maekte JESUS dit dier handel- en rijdbaer. — Maer waerom

(*g*) Joh. 12: 14. (*h*) 2 Kon. 9. 13.

reed de Heiland, die op zulken kleinen afstand van Jerusalem was, en altoos te voet ging, in dit geval op eenen jongen ezel? Dit diende niet alleen, om de Godspraek van ZACHARIA Kap. IX: 9, te vervullen, vergel. Matth. XXI: 4, 5. maer voornamelyk omdat de Heiland, by het doen van zijne Koninglyke intrede in Jerusalem, een vertoog wilde geven zo wel van zijne Koninglyke heerlykheid, als van de ware gesteldheid zijnes Koningrijks. Hy betoonde, dat zijn Koningrijk geestelyk en onzichtbaer, maer geenszins van deze waereld ware. Hy deed zijne intrede, niet met waereldsche pracht; Hy was niet gezeten op eenen zegenwagen, maer op eenen geleenden ezel, zonder gewonen zadel. Hy had wel een groot gevolg by zich, maer het was een heop van gemeen volk. Hy werd wel toegejuicht, maer het was van het geringe volk, terwijl de Groten en aenzienlyken zich daeraen ergerden. Hy vertoonde zich derhalven, volgens de Godspraek van ZACHARIA, als een zachtmoedig en vreedzaem Koning, waervan het rijden op eenen ezel, een dier het welk in den oorlog niet gebruikt werd, mede een beeld vertoonde.

——. *Hierop volgde des Heilands Koninglyke intrede in Jerusalem zelve*, vs. 36-44.

/. *Het gene de schaer betreft verhaelt de Euangelist*, vs. 36-40. *en*

//. *Het gene de Heiland voor zich zelven deed*, vs. 41-44.

36. Ende als hy, op het veulen gezeten zijnde, naer Jerusalem [*voort*]reysde, spreydden sy, zommigen namelyk van de menigte, welke Hem omringde, hare opperkleederen en overrokken onder [*hem*] op den wegh, langs welken JESUS rijden moest, terwijl andere groene takken van de bomen afhieuwen, om den weg met loov te bestrooien, vergel. Matth. XXI: 8; alles om hunne blijdschap te betuigen, den Heiland te vereeren, en Hem als Koning in te halen.

Het was by vele volken eene oude gewoonte, den grond, by

by de kroning van eenen Koning, met tapijten te bespreiden, 2 Kon. IX: 13. Ook was het bestrooien van den grond met groente, wanneer men iemand op het hoogst vereeren wilde, oudtijds in gebruik, 1 Macc. XIII: 51. 2 Macc. X: 7. Voor XERXES werden myrthen op den weg gestrooid, en voor ALEXANDER bloemen, by zijne intrede in Babylon. — Het een en ander heeft nog plaets in de Oostersche landen; een der nieuwste reisigers verhaelt, dat jong en oud te Damascus, ter eere van den Bassa, die met de jaerlyksche karavaen van Mecca wederkeerde, palmen op den weg gestrooid had, en dat zy, ten blijke van onderdanigheid, hunne opperklederen om hem uitgespreid hadden.

37. De Heiland had dezen optocht begonnen van Bethanien, aen de andere zijde van den Olijvberg. Ende als hy nu, de hoogte of den rug van den berg overgereden hebbende, genaeckte aen den afgangh des olijfbergs, alwaer men de Stad Jerusalem in het gezicht kreeg, zodat men ook zijne nadering uit de Stad beschouwen konde, ging 'er Hem eene menigte volks uit de Stad te gemoet, met palmtakken in de handen, en met het geroep van Hosanna, Joh. XII: 12, 13. Deze juichten, zeggende, *Hosanna den zoon van David, gezegend is Hy, die komt in den naem des* HEEREN, *Hosanna in de hoogste hemelen*, Matth. XXI: 9. Dit gejuich werd door de menigte, welke den Heiland vergezelde, blijmoedig beantwoord, zodat 'er als het ware een beurtgezang gehouden wierd. Immers toen begon alle de menigte der discipelen, welke den Heiland thans volgden, zijnde een grote gemengde hoop, haer te verblijden, ende Godt te loven met grooter stemme, van wegen alle de krachtige daden die sy gesien hadden Gaende gemaekt door het volk, het welk den Heiland uit Jerusalem te gemoet kwam, begonden ook zy, die Hem van Bethanien gevolgd waren, te juichen en God te loven, over de lang gewenschte intrede van den MESSIAS, en de verbasende wonderen, door welke Hy zijne Godlyke zending bevestigd had.

38. Zy kwamen 'er openlyk voor uit, dat zy JESUS hielden voor den MESSIAS, den Koning van Israël, Seggen-

de, of zingende, (*i*) Gesegent [*is*] de Koningh die daer komt in den name des Heeren: (*k*) Vrede [*zy*] in den hemel, ende heerlickheyt in de hoogste [*plaetsen*].

Dit lovgezang geven de Euangelisten op met eenig onderscheid. Trouwens onder deze zeer grote menigte, zal de één deze, en de andere die woorden gebruikt hebben, om de vreugde van zijn hart openbaer te maken, en de Euangelisten stellen slechts den zakelyken inhoud voor. — De lovzang behelsde eene blijde toejuiching van den Heiland, als den Koning Israëls, en een Godvruchtige wensch, omtrent de heilrijke gevolgen van MESSIAS openbaring.

De blijde toejuiching was deze: *gezegend is de Koning, die daer komt in den naem des Heeren.* De woorden zijn ontleend uit Ps. CXVIII: 26. — Zy erkenden derhalven den nederigen JESUS voor den MESSIAS, den *Koning van Israël.* Zy roemen Hem als den Koning, die *kwam in den naem*, dat is, op hoog gezach *des Heeren*, op Godlyken last, om zijn Koningrijk op te richten. — Zy wenschen Hem geluk, zeggende, *gezegend is*, of liever *gezegend zy de Koning*, *die daer komt* enz.

Zy verklaren hunnen wensch nader: *vrede zy* enz. — Zy wenschen met één woord, dat de vrede uit den hemel, en allerlei heil daer mede verbonden, het gezegend gevolg der openbaring van den MESSIAS wezen, en dat God daer voor in den hemel den roem ontvangen mogt.

De meesten der juichende menigte hadden geen doorzicht in den nadruk van deze betuigingen, en waren nog grotelyks bezet, met vleeschelyke vooroordeelen, omtrent het Koningrijk van den MESSIAS. Dan evenwel de Heiland werd dusdoende, in Gods bestelling, verheerlykt en met gejuich ingehaeld. — Maer, mag men denken, hoe kwam het overeen, met 's Heilands gewoon karakter, en zijne eigene betuiging, volgens welke Hy geen getuigenis zocht van menschen, dat Hy zich deze eerbewijzingen der schare liet welgevallen? Voorheen had de Heiland alle toejuichingen

(*i*) Psalm 118: 26. (*k*) Luc. 2: 14. Ephes. 2: 14.

gen der menschen van de hand gewezen, niet alleen om een voorbeeld van nederigheid te geven, maer ook voornamelyk, opdat Hy onbelemmerd, in het waernemen van zijne bediening, zou kunnen voortgaen, en opdat de Oversten der Joden Hem niet voor den tijd van kant maekten. Maer nu liep zijn leven ten einde, en Hy had zijne Prophetische bediening reeds volbracht; nu zou eerlang zijne uur gekomen zijn. — Wie zou ondertusschen gedacht hebben, dat velen van dat zelvde volk, het welk den Heiland nu met gejuich inhaelde, Hem weinige dagen daerna ter kruisiging vorderen zouden.

39. Ende sommige der Phariseen uyt de schare, onder welke zy zich vermengd hadden, zagen deze eerbewijzingen aen met nijdige oogen. Zy seyden tot hem, Meester, bestraft uwe discipelen, en als deze zwijgen, zal de schaer van zelve ophouden, met dit ongepast juichen. Zy vreesden, dat JESUS te Jerusalem algemeen voor den MESSIAS zou erkend worden, Joh. XII: 18. Daerenboven, wanneer de Heiland zijne Discipelen bestrafte, zou Hy zelvs openlyk verklaren, dat Hy de MESSIAS, de Koning van Israël, niet ware.

40. Ende hy antwoordende seyde tot haer, Ick segge ulieden, met allen dien nadrukkelyken ernst, welken het gewicht der zake vordert, dat mijne Discipelen en de scharen niet moeten noch kunnen zwijgen, en dat, so dese swijgen, (*l*) de steenen haest in menschen veranderd worden, en luidkeels roepen sullen, dat ik de MESSIAS ben.

41. Ondertusschen was de Heiland met deze eerbewijzingen niet zodanig ingenomen, dat Hy vergeten zou, het heil van zondaren te bevorderen. Ende zelvs nam Hy deze gelegenheid waer, om over den nakenden ondergang van Jerusalem te weeklagen: want, als hy in het afdalen van den olijvberg naeby Jerusalem quam, ende de stadt sagh, weende hy over haer, wegens hare aennaderende verwoesting, en vooral op de herrinnering van Je-

(*l*) Hab. 2: 11.

rusalems hemelhoge schuld, waerdoor zy de maet van hunne ongerechtigheid had vol gemaekt. Hier over weende Hy bitterlyk, onder alle de vreugdebewijzingen der juichende menigte,

42. Seggende, Och of gy Jerusalem, binnen welker muuren ik zo veel gepredikt, en welker kinderen ik zo menigmael met de tederste lievde heb zoeken te vergaderen, oock bekendet, oock nogh in desen uwen dagh, geduurende dien korten tijd van Gods langmoedigheid, die u nog vergund wordt, en een gepast gebruik maekte van 't gene tot uwen vrede [*dient*], van alle die zedelyke middelen, welke nog worden aengewend, om u te verbeteren, en in de Godlyke gunst te herstellen! Maer nu is het gene gy daertoe moest by de hand nemen verborgen voor uwe oogen, naerdien uw verstand door vleeschelyke vooroordeelen, zorgloosheid, en ongeloov, geheel beneveld is.

43. Want daer sullen eerlang dagen van benauwdheid over u komen, dat uwe vyanden, de Romeinen, welke God, in den weg van zijne vergeldende Voorzienigheid, verwekken zal, een begravinge, bestaende in eenen aerden wal, met paelwerk en schansen voorzien, rontom u sullen opwerpen, ende sullen u omcingelen, zodat alle toevoer zal afgesneden wezen, ende u van alle zijden benaeuwen, om de bezetting af te matten, en tot de overgaev te dwingen.

44. (*m*) Ende sullen u tot den gront nederwerpen, zodat gy ten eenemael zult verwoest, en met den grond gelijk gemaekt worden, ende uwe kinderen in u, dat is uwe inwoners, zullen verslagen worden. De vyanden zullen u stormenderhand innemen, niemand verschonen, ende sy en sullen in u [*den eenen*] steen op [*den anderen*] steen niet laten, zodat zelvs uwe fundamenten zullen omgewroet en opgeruimd worden; daerom dat gy den tijt uwer besoeckinge, geduurende welken God

(*m*) 1 Kon. 9: 7, 8. Mich. 3: 12. Matth. 24: 1, 2. Marc. 13: 2. Luc. 21: 6.

God u met zijne gunst, en het aenbod van genade bezocht heeft; niet bekent en in acht genomen hebt.

Deze Voorzegging, welke door de uitkomst zo duidelyk bevestigd is, diende tevens om de vleeschelyke vooroordeelen van het volk te keer te gaen, dat Hy te Jerusalem een aerdsch Koningrijk zou oprichten.

I. Kap. XIX: 45— XXI: 38. beschrijvt de Euangelist de verrichtingen van den Heiland, geduurende zijn laetste verblijv binnen Jerusalem.

1. Binnen Jerusalem gekomen zijnde, begon Hy met het reinigen van den Tempel, vs. 45, 46.

45. Ende JESUS keerde des avonds weder naer Bethanien, en bracht aldaer den nacht door. Des anderen daegs begav Hy zich wederom naer Jerusalem, vergel. Marc. XI: 12. Toen gegaen zijnde in den Tempel, begon hy uyt te drijven de gene die daer in verkochten ende kochten.

Voor het naest bevonden zich deze kooplieden, in dat gedeelte van den Tempel, het welk bekend is onder den naem van Salomons voorhov, Joh. X: 23, alwaer men de vergadering vond van allerlei volk, en ook verscheidene winkels, byzonder van allerlei vee, schapen, ossen, duiven, en wat verder tot de offeranden nodig was. Ook zaten hier de Wisselaers, om aen vreemdelingen het geld, het welk te Jerusalem niet gangbaer was, te verwisselen. Deze toevloed van handelaers zal thans des te groter geweest zijn, om het aennaderend Paeschfeest.

De Godlyke wet stond wel toe, dat zy, die uit ver afgelegen plaetsen eenige offeranden brachten, dezelve tot geld maekten, en dan wederom, voor dat geld, andere offeranden te Jerusalem kochten, Deut. XIV: 24-27. Nimmer evenwel was des HEEREN bedoeling, om den Tempel tot eene plaets van koophandel te maken. Dan, in deze tijden van een algemeen bederv, hadden de Priesters aen de kooplieden vergund, dezen handel in den Tempel te drijven, omdat zy mede in de winst deelden.

By den aenvang van zijne bediening had de Heer JESUS den Tempel al eens gezuiverd, Joh. II: 13-16, maer dit schandelyk misbruik was thans wederom op nieuws ingekropen. De Heiland daerom, door een Godlyk yvervuur bezield, dreev die handelaers uit den Tempel, en wel, volgens de kracht van het Griekfche woord, met geweld, in weerwil van al hunnen tegenstand. — Trouwens het was allerschandelykst, dat de plaets, tot den plechtigen Godsdienst geschikt, tot zulke onheilige einden gebruikt wierd, en dat de hebzuchtige Priesters daerin de hand leenden. — Ook wijst het zich van zelvs, dat de Heiland zich in dit geval van zijn Godlyk Alvermogen bediend hebbe. HIERONYMUS houdt daerom dit bedrijv voor een der grootste wonderen, welke JESUS verricht heeft. De Heiland dreev deze handelaers, door zijn wonderdoend vermogen, uit de voorhoven van den Tempel.

46. Seggende, met eene majestueuse houding, en eene geduchte stem tot haer, (n) Daer is geschreven, Mijn huys, de Tempel is een huys des gebedts, en alleen tot den Godsdienst geschikt, maer gy hebt dat tot een kuyl der moordenaren of rovers gemaeckt, voorzover gy in de voorhoven van den Tempel handel drijvt, u schuldig maekt aen onrechtvaerdige knevelaryen, waeruit dikwijls verschillen en vechteryen ontstaen, zodat de Tempel zomtijds met bloed besmet worde.

Deze woorden zijn ontleend uit twee onderscheidene Godspraken, Jes. LVI: 7. en Jer. VII: 11. Verg. XVIII Deel. p. 375, 376.

(n) 1 Kon. 8: 29. Jes. 56: 7. Jer. 7: 11. Matth. 21: 13. Marc. 11: 17.

2. *Vervolgens verhaelt de Euangelist, wat de Heiland in den Tempel te Jerusalem gesproken hebbe, Kap. XIX:* 47—*XXI:* 38.

—. *In het gemeen bericht hy ons, dat de Heer* JESUS *het volk leerde, en daerdoor den nijd der Oversten tegen zich verwekte, vs.* 47, 48.

47. Ende hy leerde, geduurende zijn verblijv te Jerusalem, dagelicks in den Tempel: (*o*) ende dit maekte den nijd van de Overpriesters, ende de Schriftgeleerde, ende de Overste des volcks gaende. Vrezende, dat zy al hun gezach en achting verliezen zouden, spanden zy den Heer JESUS allerlei strikken, en sochten hem te dooden:

48. Ende sy en vonden niet, wat sy doen souden, hoe zy hun moorddadig ontwerp, met eenigen schijn van recht, volvoeren zouden. Openlyk durvden zy Hem niet aenvallen: want alle het volck hingh hem aen, hield Hem in grote achting, ende hoorde [*hem*] gaerne leren.

HET XX. KAPIPTEL.

——. *Kap. XX, XXI. geevt* LUCAS *een meer byzonder bericht, van het gene de Heiland in den Tempel gesproken heeft.*

I. Het eerste gesprek was een antwoord, op de vraeg der Joodsche Overheden, door welk eene macht Hy sprak en handelde, Kap. XX: 1 - 19.

†. *De vraeg der Joodsche Opperhoofden vinden wy vs.* 1, 2.

1. (*a*) ENde het geschiedde in één van die dagen, geduurende welke Hy voor de laetste-

(*o*) Marc. 11: 18. Joh. 7: 19. ende 8: 37. (*a*) Matth. 21: 23. Marc. 11: 27. Hand. 4: 7. ende 7: 27.

mael te Jerusalem verkeerde, als hy in de voorhoven van den Tempel het volck, het welk rondom Hem was, yverig leerde, ende het Euangelium verkondigde, dat eenigen van de Overpriesters ende Schriftgeleerde met de Ouderlingen daer overquamen, zijnde zeer gebelgd over het gezach, het welk Hy zich aenmatigde.

2. Ende spraken tot hem, seggende, Segt ons door wat macht gy dese dingen doet: op welk gezach hebt gy de handelaers uit de voorhoven van den Tempel verdreven? op welken grond verstout gy u, om het volk openlyk in den Tempel te leren? Ofte verklaert ons zonder omwegen, wie hy is die u dese macht heeft gegeven.

††. *Hierop volgde het antwoord van den Godlyken Leeraer, vs.* 3-19.

‡. *Eerst antwoordt Hy door eene wedervraeg, vs.* 3-8.

3. Ende hy vatte het woord op, antwoordende op zulk eene wijs, dat zy daerop gene uitvlucht maken konden. Hy seyde tot haer, Ick sal u oock één woort vragen: ende segget my, wat gy oordeelt van de zaek, welke ik u zal voorstellen, dan zal ik ook uwe vraeg regelrecht beantwoorden, en ronduit verklaren, door welk eene macht, en op wiens gezach ik spreke en handele.

4. De Doop Joannis, dien beroemden Boetgezant, die zo veel opgang onder het volk gemaekt heeft, was die uyt den Hemel, ofte enkel uyt de menschen? Van waer had Joannes zijnen last, om boete te prediken en te dopen? Had hy zijnen last uit den hemel van God zelven, gelijk hy uitdrukkelyk verklaerde, of handelde hy alleen op menschelyk gezach?

5. Ende sy waren met deze vraeg grotelyks verlegen, en wisten niet wat zy zouden antwoorden. Zy overleyden onder haer, seggende, Indien wy seggen, Uyt den Hemel: so sal hy seggen, Waerom en hebt gy dan hem niet gelooft, byzonder in dat getuigenis, het welk hy van my gegeven heeft? 6.

6. Ende indien wy feggen, Uyt de menfchen, zijn leer en doop was een enkel menfchelyk ontwerp, fo fal ons alle het volck fteenigen: Want fy houden voor feker dat Joannes een Propheet was, van God gezonden.

In den grond der zake, kwam de vraeg van den Heiland, met die der Joodfche Opperhoofden, volkomen overeen. JOANNES had getuigd, dat JESUS uit den hemel ware, en een Godlyk gezach hadde. Indien derhalven JOANNES van God gezonden was, om te prediken en te dopen, dan had de Heiland, volgens zijn onfeilbaer getuigenis, werkelyk een Godlyk gezach.

7. Ende fy antwoordden, dat fy niet en wiften van waer [*die* doop van Joannes *was*], en dat de Schrivtgeleerden daerover nog gene beflisfende uitfpraek gedaen hadden.

8. Ende Jefus feyde tot haer, So oordeel ik het geheel onnodig, om uwe vraeg, welke met de mijne in het wezen der zake overeenftemt, te beantwoorden, en daerom fegge ick u oock niet, door wat macht ick defe dingen doe.

‡‡. *Ter nadere opheldering van zaken, voegde 'er de Godlyke Leeraer drie gelykenisfen by, Matth. XXI: 28— XXII: 14. van welke* LUCAS *'er maer éénе heeft opgeteekend, die namelyk van den wijngaerd, aen landlieden verhuurd, vs.* 9-19.

*. *De gelykenis zelve vinden wy vs.* 9 - 15ª.

**. *Het gefprek, het welk de Heiland daerover, met de Joodfche Opperhoofden, gehouden heeft, vs.* 15ᵇ - 18.

***. *De uitwerkfelen daervan op het gemoed der laetften, vs.* 19.

9. (*b*) Ende hy begon tot het volck, het welk rondom Hem was, ten aenhoren van de gemelde Pharizeeuwen, defe gelijckeniffe te feggen, Een feker vermo-

(*b*) Pf. 80: 9. Jef. 5: 1. Jer. 2: 21. ende 12: 10. Matth. 21: 33. Marc. 12: 1.

gend mensche plantede eenen wijngaert, van zeer edele wijnstokken, op eenen vruchtbaren grond, ook voorzag hy denzelven van alles, wat in dat geval nodig was, zelvs bouwde hy eenen toren, zo tot cieraed van den wijngaerd, als tot een verblijv van de lieden, die den zelven bewaekten, Matth. XXI: 33; ende hy verhuerde dien wijngaerd aen lantlieden, om denzelven te arbeiden en de vruchten te genieten, mits hem eene jaerlyksche uitkeering te betalen, het zy in geld, het zy in vruchten; ende, nadat hy alles bezorgd had, trock hy eenen langen tijt buyten 's lants

10. Ende als 't de tijt was, om de jaerlyksche uitkeering te vorderen, sondt hy tot de lantlieden eenen dienstknecht, op dat sy hem de bedongen huur van de vrucht en van de inkomsten des wijngaerts geven souden: maer de lantlieden sloegen denselven dienstknecht, mishandelden hem smadelyk, ende sonden [*hem*] ledigh henen.

11. Ende wederom sondt hy nogh eenen anderen dienstknecht: maer oock dien geslagen ende smadelick gehandelt hebbende, sonden sy [*hem*] ledigh henen.

12. Ende wederom sondt hy nogh eenen derden: maer sy verwondden oock desen, ende wierpen [*hem*] uyt den wijngaerd.

13 Ende de heere des wijngaerts seyde by zich zelven, Wat sal ick doen? Hoe zal ik met die bose landlieden handelen, om eindelyk aen de huur te komen? Ick sal mijnen eenigen zeer geliefden sone senden: mogelick desen siende, sullen sy [*hem*] ontsien, en althans niet mishandelen.

14. Maer als de lantlieden hem sagen, overleyden sy onder malkanderen, ende seyden, (*c*) Dese is de erfgenaem, (*d*) komt, laet ons hem dooden, op dat de erffenisse onse worde.

15. En-

(*c*) Psalm 2: 8. Hebr. 1: 2. (*d*) Genes. 37: 18. Psalm 2: 1 Matth. 26: 3. ende 27: 1. Joh. 11: 53.

15. Ende als sy hem buyten den wijngaert uytgeworpen hadden, doodden sy [*hem*]. Wat sal dan de heere des wijngaets, wanneer hy van zijne buitenlandsche reis teruggekomen is, haer doen? Hoe zal hy die snode booswichten behandelen, aen welken hy zijnen wijngaerd verhuurd had?

16. Hy sal komen ende dese lantlieden, die zich als dieven en moordenaers gedragen hebben, door eenen smertelyken dood verderven, ende sal den wijngaert aen andere geven. Ende de Pharizeen begrepen gemakkelyk, dat de Heiland, op eene verbloemde wijs, hen en hunne grouwzame voornemens bedoelde: want als sy [*dat*] geheimzinnig voorstel hoorden, seyden sy, Dat zy verre, dat 'er zulke bose landlieden zouden gevonden worden; die zich, zelvs omtrent den zoon van den eigenaer, zo ver vergrijpen zouden.

Te weten, in deze gelykenis had de Godlyke Leeraer het grouwzaem gedrag van het Joodsche volk, byzonder van hunne Opperhoofden, zeer levendig afgeteekend, en de Pharizeeuwen begrepen zeer wel, dat Hy van hen gesproken had, verg. Matth. XXI: 45. — De eigenaer van den wijngaerd is God de Vader. De wijngaerd beteekent het Joodsche volk. De landlieden, aen welke de wijngaerd verhuurd werd, zijn de Opperhoofden van het Joodsche volk, byzonderd de Schrivtgeleerden, welker werk het was dezen wijngaerd te bearbeiden, door het volk met leer en voorbeeld aen te sporen, om vruchten der gerechtigheid voort te brengen. De eigenaer reisde buitenlands. Dit geevt te kennen, dat God het Joodsche volk, nadat het in Kanaan gevestigd was, niet langer onmiddelyk onderwees en bestuurde. De dienstknechten, die gezonden werden om de huur te ontvangen, zijn de Propheten, welke de HEER van tijd tot tijd tot het Joodsche volk gezonden heeft, om het zelve tot bekeering op te wekken. Deze werden mishandeld en vervolgd. Eindelyk zond de eigenaer van den wijngaerd zijnen eenigen zoon. Deze is de Godlyke JESUS zelvs. Maer de landlieden ontzagen Hem niet; opdat zy de ervenis aen zich behouden, en in het bezit van hunne

inkomsten blijven zouden, hebben zy Hem door de handen der Romeinen gedood. Verg. XVIII Deel p. 385-397.

De Pharizeeuwen, des Heilands mening wel begrijpende, zeiden: *dat zy verre.* Niet dat zy de straf van deze bose landlieden afkeurden: want zy zelve hadden het vonnis geveld, Matth. XXI: 41. Zy wilden 'er door te kennen geven, dat de landlieden in de gelykenis niet tot die boosheid komen zouden, om den zoon van den landheer zelven te doden. Zy waren wel voornemens om JESUS te doden, maer zy erkenden Hem niet voor den zoon van God. In zo ver zeggen zy, *dit zy verre*, dat wy Hem doden zouden, die Gods eigen zoon is.

17. Maer de Heiland bracht hun onder het oog, dat het wanbedrijv der landlieden, in de gelykenis, juist het zelvde grouwelstuk ware, het welke zy, omtrent zijn persoon, reeds in hunne harten voorgenomen hadden, en eerlang zouden ter uitvoer brengen; hy saghse met een veel beduidend oog zeer sterk aen, ende seyde, Wat is dan dit, 't welck (*e*) geschreven staet, Ps. CXVIII: 22. De steen dien de bouwlieden met eene zeer smadelyke verachting verworpen hebben, dese is tot een hooft des hoecks geworden? Deze Voorzegging leert allerduidelykst, dat de MESSIAS, welken God verördend heeft, tot het bezit van eene onnadenkelyke heerlykheid, door de Opperhoofden van het Joodsche volk zal versmaed en verworpen worden.

18. De MESSIAS moet, volgens de Godspraek van Jesaïas Kap. VIII: 14, 15, den ongelovigen Joden tot eenen steen des aenstoots wezen, en eene rots der ergernis. (*f*) Een yegelick die op dien steen valt, door zich aen den MESSIAS en zijne leer te ergeren, sal verplettert worden, (*g*) ende op wien hy valt, dien sal hy vermorselen. Elk, die zich tegen dezen zeer verheven persoon aenkant, zal als een potscherv verbrijzeld worden.

19. Ende de Overpriesters ende de Schriftgeleer-

(*e*) Ps. 118: 22. Jes. 8: 14. ende 28: 16. Matth. 21: 42. Marc. 12: 10. Hand. 4: 11. Rom. 9: 33. 1 Petr. 2: 4, 7. (*f*) Jes. 8: 15. Zach. 12: 3. (*g*) Dan. 2: 34.

leerde, door het voorstel van deze dingen zeer verbitterd, sochten te dier selver ure de handen aen hem te slaen en Hem te vangen; maer sy vreesden het volck, het welk thans in den Tempel vergaderd was, dewijl zy Hem als eenen groten Propheet eerbiedigden. Zy vatten tegen den Heiland eenen dodelyken haet op: want sy verstonden dat hy dese gelijckenisse tegen haer gesproken, en henlieden, in de geheimzinnige mening, bedoeld hadde.

II. Het tweede gesprek in den Tempel, hield de Heer JESUS *met de Pharizeeuwen en Herodianen, over het betalen van schatting aen den Romeinschen Keizer, vs.* 20-26.

†. *De listige vraeg van deze veinsaerts vinden wy, vs.* 20-22, *en*

††. *Het antwoord van den Heiland, vs.* 23-26.

20. (*h*) Ende de Pharizeeuwen gingen zeer verbitterd henen, om elders in het heimelyke te overleggen, hoe zy Hem ten val brengen zouden. Maer evenwel sy namen [*hem*] waer, ende sloegen al zijn doen nauwkeurig gade, en zochten Hem in zijne redenen te verstrikken. Na een bedaerd overleg, hoe zy hun boosaertig oogmerk het best bereiken zouden, sonden zy verspieders op Hem uyt, die haerselven veynsden rechtveerdigh en by uitnemendheid nauwgezet te zijn: op dat sy hem in [*sijne*] reden vangen, en een schijnbaer voorwendsel hebben mochten, om hem der heerschappye ende der macht des Romeinschen Stadthouders, als een verdervelyk werktuig voor de maetschappy, over te leveren.

21. Ende de gemelde verspieders waren eenige van de schranderste Leeringen der Pharizeeuwen, vergezeld met eenige aenhangers en voorstanders van Koning Herodes, die met de Pharizeeuwen dit gemeen hadden, dat zy bittere vyanden waren van den Heer JESUS, verg. Matth. XXII:

(*h*) Matth. 22: 16. Marc. 12: 13.

16. Deze kwamen tot Hem, onder eene bedrieglyke vertoning van zeer byzondere hoogachting; sy vraegden hem, seggende, Meester, wy zijn zeer genegen om uw onderwijs te ontvangen: want wy weten dat gy recht spreeckt, ende leert, dat gy de waerheid liev hebt, en daer voor onbewimpeld uitkomt, zodat men op uwe woorden volkomen staet kan maken, ende dat gy den persoon niet aen en neemt, zodat gy 'er u, in het voorstellen der waerheid, in het geheel niet aen stoort, of de persoon, tot welken gy spreekt, van hogen of van lagen rang zijn, en of uwe woorden aengenaem zijn dan niet; maer gy leert den wegh Godts, den weg, die tot Gods gunst henen leidt, in der waerheyt, juist zo als dezelve ligt, zonder iets achter te houden, of 'er iets by te voegen.

22. Op die geveinsde inleiding, waer van zy niets in het geheel meenden, lieten zy deze strikvraeg volgen: Wat dunkt u, en wat zegt gy 'er van? Is 't ons geoorloft den Keyser schattinge te geven, ofte niet? Hoe moeten wy ons in dit netelig stuk, waeromtrent velen van ons volk zwarigheden maken, naer uwe gedachten gedragen? Zedert dat Judea een wingewest der Romeinen geworden, en aen Syrien gehecht is, vordert de Keizer schatting van ons volk. Sommigen beweren dat wy ons daer aen, met een goed geweten, onderwerpen kunnen. Zo begrijpen het de aenhangers der Herodessen. Anderen daerentegen oordeelen dit strijdig met de Godlyk wet, Deut. XVII: 15. Van deze gedachten zijn de Pharizeeuwen. Wees zo goed en dien ons van uwen raed, hoe wy ons omtrent dit stuk gedragen moeten.

23. De strikvraeg was zeer listig. Had de Heiland op eene bevestigende wijs geantwoord, dan zou Hy zich, by het meerderdeel van het volk, gehaet gemaekt hebben. Had Hy gezegd, dat de Joden niet verplicht waren, om den Keizer schatting te geven, dan zou men Hem, by den Romeinschen Stadhouder, als eenen oproermaker hebben aengeklaegd. Ende hy, voor wiens Alwetendheid niet verborgen is, hare arglistigheyt en boosaertige oogmerken bemerc-

merckende, ſeyde tot haer, gy geveinsde huichelaers, Wat verſoeckt gy my? Zoekt gy my onder ſchoonſchijnende woorden te verſtrikken?

24. Toont my eenen penningh van die zoort, waer mede gy gewoon zijt, de ſchatting aen den Keizer te betalen. Zy vertoonden Hem eenen zodanigen penning. Wijders vraegde Hy, wiens beelt ende opſchrift heeft hy? Ende ſy antwoordende ſeyden, Des Keyſers.

25. Ende hy ſeyde tot haer, vermits de penning, waermede gy de ſchatting betaelt, het beeld en opſchrivt van den Keizer draegt, verklaert gy zelve, even daer door, dat de Romeinſche Keizer uw Opperheer zy, en dat gy hem voor den zodanigen eerbiedigt. (*i*) Geeft dan den Keyſer dat des Keyſers is, het gene gy hem, als uwen Opperheer, billyk verſchuldigd zijt, ende geevt Gode dat Godes [*is*], door den Allerhoogſten die lievde, eerbied, en gehoorzaemheid te bewijzen, welke gy Hem, als den Koning der Koningen, verſchuldigd zijt.

26. Ende ſy en konden hem in [*ſijn*] woort niet vatten, om Hem voor den volcke gehaet te maken: ende haer verwonderende over ſijne antwoorde, in het welk eene onnavolgbare wijsheid doorſtraelde, ſwegen ſy ſtille, en, vermits zy geen woord wiſten te antwoorden, gingen zy beſchaemd wech.

(*i*) Matth. 17: 25. ende 22: 21. Rom. 13: 7.

III. Het derde gesprek was, met de Sadduceeuwen, over de opstanding der doden, vs. 27-40.

†. De Sadduceeuwen stelden eene schijnbare bedenking voor, tegen de leer der opstanding, vs. 27-33.

††. Op deze bedenking antwoordde de Heiland, vs. 34-38.

‡. Eerst toont Hy het ongegronde van die bedenking aen, vs. 34-36.

‡‡. Daerna bewijst Hy de opstanding der doden met opzet, vs. 37, 38.

†††. De Euangelist voegt 'er het uitwerksel by, het welk 's Heilands redeneering had op de omstanders, vs. 39, 40.

27. (*k*) Ende tot hem quamen, nadat Hy de gemelde verspieders beschaemd had, sommige der Sadduceen, welcke tegensprekende [*seggen*] dat 'er geen opstandinge der doden en is, ende vraegden hem,

28 Seggende, Meester, (*l*) Moses heeft ons, Deut. XXV: 5, deze wet voor geschreven, So yemants broeder sterft, die een wijf heeft, ende hy sterft sonder kinderen, dat sijn broeder, in geval hy nog ongehuwd is, het wijf, het welk weduwe geworden is, in huwelyk nemen sal, ende sijnen overleden broeder zaet verwecken, opdat zijn geslacht niet uitsterve, en zijne goederen niet vervreemd worden.

29. Daer waren nu eens seven broeders: ende de eerste of oudste nam een wijf, ende hy stierf sonder kinderen na te laten.

30. Ende de tweede broeder nam dat wijf, het welk nu weduw geworden was, tot zijne vrouw, om aen de gemelde wet te voldoen, ende [*oock*] dese stierf sonder kinderen na te laten.

31. Ende de derde nam het selve [*wijf*]: ende desgelijcks oock alle de seven broeders; van den oudsten

(*k*) Matth. 22: 23. Marc. 12: 18. Hand. 23: 8. (*l*) Deut. 25 5.

ſten tot den jongſten, zijn zy, de één na den anderen, aen het zelvde wijv getrouwd geweest, ende en hebben geen kinderen nagelaten, ende zijn geſtorven.

32. Ende ten laetſten na alle ſtierf oock het wijf, die op elk der zeven broeders eene gelyke betrekking had.

33. In de opſtandinge der doden dan, geſteld zijnde dat dezelve zou plaets hebben, wiens wijf van deſen ſal ſy zijn? Want die ſeven hebben deſelve tot een wijf gehadt: en zy alle hebben op haer ééne en dezelvde betrekking.

34. Ende de Sadduceeuwen, denkende dat JESUS dezelvde vleeſchelyke begrippen had, omtrent den ſtaet der opgewekten, in het volgend leven, als de Pharizeeuwen, verbeeldden zich, dat zy de onbeſtaenbaerheid van de opſtanding der doden ontegenzeggelyk hadden aengetoond. Maer Jeſus vatte het woord op, antwoordende zodanig, dat zy in hunne verwachting geheel wierden te leur geſteld. Hy ſeyde tot haer, gy hebt zeer verkeerde begrippen van zaken. Indien gy de ware mening der Godlyke Schrivten verſtondt, zoudt gy weten, dat de ſtaet der opgewekten, van de tegenwoordige geſteldheid der menſchen, geheel verſchillende wezen zal. De kinderen deſer eeuwe, de menſchen in den ſtaet van het tegenwoordig leven, trouwen: ende worden ten houwelicke uytgegeven, om hun geſlacht voort te planten.

35. Maer die weerdigh ſullen geacht zijn, de zaligheid van die toekomende eeuwe te verwerven, ende de opſtandinge uyt den dooden, en ſullen noch trouwen, noch ten houwelicke uytgegeven worden, omdat het menſchelyk geſlacht, in de huishouding van het volgend leven, niet meer zal voortgeplant worden.

36. Want ſy en konnen niet meer ſterven: want ſy zijn (*m*) den Engelen gelijck. Hunne lichamen

(*m*) 1 Joh. 3: 2.

zijn zoortgelyke, als de fijne lichamen der Engelen, welke onstervelyk zijn, en niet geschikt tot de voortteling, Ende sy zijn kinderen Godts, dewijle sy kinderen der opstandinge en een onstervelyk leven deelachtig zijn.

37. Ende wat de zeer gewichtige leer zelve aengaet, dat de doode opgeweckt sullen worden, heeft oock Moses aengewesen, sprekende van de Godlyke verschijning, met welke hy by den brandenden doornenbosch verwaerdigd werd, als hy (n) den Heere noemt den Godt Abrahams, ende den Godt Isaacs, ende den Godt Jacobs.

38. [Godt] nu en is niet een Godt der doode, maer der levende. Gevolglyk is 'er eene opstanding der doden: want Abraham, Isaac, en Jacob, waren toen reeds alle gestorven. Abraham, Isaac, en Jacob moeten na den dood van hunne lichamen nog leven, en zich naer de ziel in zulken staet bevinden, waerin zy hoogstgelukkig zijn: want sy leven hem, tot Gods eer, alle. Daerenboven zal God in vollen nadruk de God zijn van Abraham, Isaac, en Jacob, dan moet 'er ook eene opstanding der doden wezen. en een toekomend leven, waer in de HEER in volle kracht betonen zal, dat Hy de God van deze Aertsvaderen zy.

39. Ende sommige der Schriftgeleerde van den Pharizeeuwschen aenhang, dit gesprek horende, antwoordende seyden, Meester, gy hebt wel gesegt, en schoon geantwoord.

4. Ende de Sadduceeuwen waren beschaemd; sy en durfden hem niet meer yet vragen.

IIII. Het vierde gesprek van den Heiland was met ettelyke Pharizeeuwen, vs. 41-47.

41. Vervolgens ging de Godlyke Leeraer weder voort, met het volk te onderwijzen, Marc. XII: 35. Middelerwijl

(n) Exod. 3: 6. Hand. 7: 32. Hebr. 11: 16.

wijl schaerden zich zommige Pharizeeuwen te zamen, om te beraedslagen, welke middelen zy verder by de hand nemen zouden, om Hem te verderven. (*o*) Ende de Heiland vraegde hen: welke gedachten maekt gy van den beloovden MESSIAS, die reeds zo lang is te gemoet gezien? uit welk een geslacht meent gy moet Hy voortkomen? Matth. XXII: 42. Zy antwoordden, zonder zich te bedenken, het is eene bekende en algemeen aengenomen zaek, dat de MESSIAS uit het geslacht van DAVID moet voortkomen. Dan de Heiland bediende zich van deze gelegenheid, om hun onder het oog te brengen, hoe onkundig zy, met alle hunne gewaende wijsheid, omtrent de allergewichtigste leer van den MESSIAS waren; hy seyde tot haer, Hoe seggen sy, dat de Christus Davids sone is?

42. Ende David selve segt in het Boeck der Psalmen, dat de MESSIAS zijn Heer is, zeggende: (*p*) De Heere heeft gesegt tot mijnen Heere, Sit aen mijner rechter[*hant*],

43. Tot dat ick uwe vyanden sal gesett hebben tot een voetbanck uwer voeten.

44. David dan noemt hem [*sijnen*] Heere, Hem eerbiedigende als den Koning der Koningen, die eens over alles heerschen moet; ende hoe is hy dan sijn sone? Hoe kan de MESSIAS te gelijk Davids zoon, en Davids gebiedende Koning wezen?

45. Ende op deze bedenking wisten de Pharizeeuwen geen woord te antwoorden. Niemand kon deze vraeg van den Heiland beantwoorden, en de Pharizeeuwen durvden Hem van dien tijd af niet meer vragen, met oogmerk om Hem in zijne redenen te verstrikken, Matth. XXII: 46. De Leeraers van het volk, de Schrivtgeleerden, de Pharizeeuwen, en Sadduceeuwen, welke de Heiland nu verscheidene malen verstomd had, gingen beschaemd henen. Zy gaven nu den toeleg, om den Godlyken Leeraer in zijne redenen

(*o*) Matth. 22: 42. Marc. 12: 35. (*p*) Ps. 110: 1. Hand. 2: 34. 1 Cor. 15: 25. Hebr. 1: 13. ende 10: 13.

te verstrikken, geheel op. Dan eer Hy voor altoos den Tempel verliet, wendde de Heiland zich, ten aenhoren van het volk, tot zijne Discipelen, om hen, en tevens het volk te waerschouwen, tegen de grove gebreken der Schrivtgeleerden: want daer alle het volck, thans in de voorhoven van den Tempel vergaderd, [*het*] hoorde, seyde hy openlyk tot sijne discipelen,

46. (*q*) Wacht u van de Schriftgeleerde, die daer willen wandelen in lange kleederen, om eene grotere deftigheid te vertonen, en aller aendacht naer zich te trekken, ende beminnen de groetingen op de merckten, ende de voorgestoelten of hoogste zitplaetsen in de Synagogen, ende de vooraensittingen in de maeltijden: Wacht u van het voorbeeld hunner geveinsdheid naer te volgen, en zijt wel op uwe hoede, om door hunne drogredenen niet vervoerd te worden.

47. De Schrivtgeleerden en Pharizeeuwen zijn trotsche, schijnheilige, en baetzuchtige lieden, die onder den schijn van Godsdienstigheid weduwen en wezen verdrukken. (*r*) Die der weduwen huysen op-eten, ende hare goederen listig naer zich trekken, terwijl zy onder eenen bedrieglyken schijn lange gebeden doen: Dese sullen swaerder oordeel ontfangen, en in den groten dag eene allergeduchtste straf ondergaen. Om deze bedreiging nader te bekrachtigen, sprak de Heiland by herhaling, tot achtmalen toe, een allerverschrikkelykst wee uit over deze huichelaren, vergel. Matth. XXIII.

(*q*) Matth. 23: 5, 6. Marc. 12: 38, 39. Luc. 11: 43. (*r*) Matth. 23: 14. Marc. 12: 40. 2 Tim. 3: 6. Tit. 1: 11.

HET XXI. KAPITTEL.

*IIIII. Vervolgens prees de Godlyke Leeraer de rechtgeaerte welda-
digheid, en dit waren de laetste woorden, welke Hy in den
Tempel gesproken heeft, vs. 1-4.*

1. (*a*) ENde JESUS zijne waerschouwing, tegen de
geveinsdheid der Schrivtgeleerden en Phari-
zeeuwen, geeindigd hebbende, zette zich, by het uitgaen
van den Tempel, zo ter neder, dat Hy het gezicht had op de
schatkisten, geschikt tot het inzamelen der lievdegivten,
welke tot onderhoud van den Tempel, en de nodige uitga-
ven voor den plechtigen Godsdienst, gegeven werden; op-
siende sagh hy de rijcke hare gaven overvloedig in
de schatkiste werpen.
2. Ende hy sagh oock onder andere een seker arme
weduwe twee kleyne [*penningskens*] daer in wer-
pen, zijnde twee van de kleinste stukjens koperen munt,
welke toen gangbaer waren, bedragende een oort of twee
duiten, vergel. Marc. XII: 42.
3. Ende JESUS nam deze gelegenheid waer, om zijne
volgelingen te leren, waerop men, in het beoordeelen der
rechte milddadigheid, vooral te letten hebbe; hy riep
daerom zijne Discipelen tot zich, Marc. XII: 43, en sey-
de, Waerlick ick segge u, dat dese (*b*) arme we-
duwe, hoe vreemd het u ook moge voorkomen, meer,
naer de schatting van God en van allen, die over de lievde-
gaven een rechtmatig oordeel vellen, dan alle de rijken
heeft [*in*] de schatkist geworpen.
4. Want die alle hebben van haren overvloet

(*a*) 2 Kon. 12: 9. Marc. 12: 41. (*b*) 2 Cor. 8: 12.

geworpen tot de gaven Godts, en velen maer een gering gedeelte van hun groot vermogen, maer dese heeft van haer gebreck, alle den leeftocht dien sy hadde, alles wat zy bezat, om de behoevten van dit leven te ver vullen, uit lievde en yver voor den Godsdienst, [*daer in*] geworpen. Nu ziet God niet naer de grootheid der lievdegaven, op zich zelve aengemerkt, maer naer het vermogen van den gever, en het beginsel waeruit hy werkt.

//////. *Vs.* 5-36. *geevt de Euangelist een kort bericht van het gene de Heiland, by het verlaten van den Tempel, en op den weg naer Bethanien, gesproken heeft.*

MATTHÆUS heeft deze zeer merkwaerdige redevoering veel uitvoeriger voorgedragen, Kap. XXIV, XXV. De Godlyke Leeraer voorspelde aen zijne Discipelen, dat de Tempel, welken Hy nu voor altoos verliet, binnen weinige jaren zou verwoest, en nimmer herbouwd worden. By die zelvde gelegenheid, sprak Hy ook over de voleinding der waereld, en gav tevens eene omstandige beschrijving van het laetste oordeel.

Onze Euangelist geevt maer een zakelyk uittreksel van deze redevoering.

†. *De aenleiding tot deze redevoering bestond in eene gewichtige vraeg der Discipelen, vs.* 5-7.

⸸. *By het uitgaen van den Tempel, vertoonden de Discipelen aen hunnen Meester het prachtige van dat gebouw, vs.* 5.

⸸⸸. *By die gelegenheid voorspelde de Heiland, dat de Tempel ten gronde toe zou verwoest worden, vs.* 6.

⸸⸸⸸. *Zy vraegden daerom, buiten de Stad gekomen zijnde, wanneer die verwoesting zou plaets hebben, vs.* 7.

5. (*c*) Ende als sommige seyden van den Tempel, by gelegenheid dat Hy denzelven voor altoos verliet, dat hy

(*c*) Matth. 24: 1. Marc. 13: 1.

hy met schoone steenen ende begiftingen verciert was, seyde hy.

6. [*Wat*] dese grootsche en kostbare dingen [*aengaet*], die gy met verwondering over het prachtige, en de kunstige bouwörde aenschouwt, (*d*) daer sullen dagen komen, in welcke niet [*een*] steen op [*den anderen*] steen en sal gelaten worden, die niet en sal worden afgebroken. De Tempel zal ten gronde toe verwoest worden, en 'er zal niet één eenig gedeelte van dat prachtig gebouw ongeschonden blijven.

7. Ende sy vraegden hem, seggende, Meester, wanneer sullen dan dese vreesselyke dingen zijn? ende welck is het voorafgaend teecken, wanneer dese dingen sullen geschieden?

Volgens het meer uitvoerig bericht van MATTHÆUS, was hunne vraeg tweeledig. Zy begeerden te weten, wanneer Jerusalem zou verwoest, en wanneer de waereld zou voleindigd worden. Beide deze zeer onderscheidene zaken voegden zy te zamen, omdat zy in het vooroordeel stonden; het welk onder de Joden heerschte, dat de Tempel in stand zou blijven, tot aen de voleinding der waereld, en dat gevolgelyk de voleinding der waereld, met de verwoesting van den Tempel, zou gepaerd gaen, Kap. XXIV: 3. Vermits nu deze beide zaken zeer verschillende waren, beantwoordde ook de Heiland deze tweeledige vraeg zeer onderscheiden, gelijk MATTHÆUS breder heeft aengeteekend. Onze Euangelist geevt maer een kort begrip van 's Heilands merkwaerdig antwoord.

(*d*) 1 Kon 9: 7. Mich. 3: 12. Luc. 19: 44.

††. *Het antwoord van den Heiland vinden wy vs. 8-36.*

‡. *Eerst spreekt Hy van de teekenen, uit welke men zou mogen besluiten, dat de verwoesting van den Tempel naderde, vs. 8-19, bestaende*

*. *In verleidende leeringen, vs. 8.*

**. *Geruchten van oorlogen, vs. 9.*

***. *Verwoestende oorlogen zelve, vs. 10, 11. en*

****. *Vervolgingen van de belijders des Euangeliums, vs. 12-19.*

§. *De Heiland voorspelt deze vervolgingen, vs. 12, 13. en*

§§. *Bemoedigt zijne Discipelen tegen dezelve, vs. 14-19.*

8. (*e*) Ende hy seyde, Siet toe en draegt zorg, dat gy niet verleydt en wordet door schijnbare voorwendsels van Godlyke Openbaringen, en hemelsche gezantschappen. Weest toch op uwe hoede, om niet bedrogen te worden: (*f*) want vele sullender van tijd tot tijd komen onder mijnen name, en zich voor mijn persoon uitgeven, seggende, Ick ben [*de Christus*], de beloovde MESSIAS. Ende de tijt, dat de MESSIAS het Joodsche volk, van de overheersching der Romeinen, verlossen zal, is naeby gekomen. Geloovt het toch niet, laet u door zulke bedriegers niet mede slepen. En gaet dan haer niet na. Volgt die bedriegers niet, noch wordt hunne leerlingen en aenhangers.

9. Ende wanneer gy sult hooren van bloedige oorlogen ende geweldige beroerten, so en wort niet verschrickt. Want dese dingen moeten eerst geschieden, eer de Tempel zal verwoest worden; maer [*nogh*] en is terstont het eynde niet van die geduchte oordeelen, welke over de hardnekkige Joden zullen uitgeoeffend worden.

10. Doe

(*e*) Jer. 29: 8. Matth. 24: 4. Ephes. 5: 6. Coloss. 2: 18. 2 Thess. 2: 2. 1 Joh. 4: 1. (*f*) Jer. 14: 14. ende 23: 21.

10. Doe seyde hy tot haer, ter nadere opheldering van zaken: onderlinge verdeeldheden en burgerlyke oorlogen zullen de verwoesting van den prachtigen Tempel voorafgaen. (*g*) [*Het een*] volck sal tegen [*het ander*] volck opstaen, ende [*het een*] Koninckrijck tegen [*het ander*] Koninckrijck.

11. Ende daer sullen groote aerdbeevingen wesen in verscheyden plaetsen, ende hongersnooden, ende pestilentien: daer sullen oock schrickelicke dingen, ende groote teeckenen van den hemel geschieden. Deze dingen, hoe vreesselyk zy ook wezen mogen, zijn nog maer beginselen der ellenden, welke over de Joden komen zullen.

12. (*h*) Maer voor dit alles sullen sy hare wrede handen vyandig aen ulieden slaen, ende [*u*] vervolgen, [*u*] overleverende in de Synagogen ende (*i*) gevanckenissen, ende gy sult getrocken worden voor (*k*) Koningen ende Stadthouders, om mijns naems wille. Deze mishandelingen, den belijderen van mijnen naem aengedaen, zullen kennelyke proeven zijn van de hardnekkigheid der Joden, en hen ten eenemael onverschoonbaer stellen.

13. Ende [*dit*] sal u daerom overkomen tot een getuygenisse tegen die hardnekkigen, in den groten dag des oordeels.

14. Wanneer gy voor rechtbanken en gerichtshoven zult getrokken worden, om u, wegens mijne leer en de prediking van het Euangelie, te verantwoorden, verlaet u dan op mijnen bystand. Beide de vereischte gedachten, en de gepaste woorden zullen u ingeboezemd worden, om de leer van het Euangelie, met eene meer dan menschelyke kracht en wijsheid, te verdedigen. (*l*) Neemt dan in uwe herten voor, van te vooren niet te overdencken, [*hoe*] gy u verantwoorden sult.

(*g*) Jes. 19: 2. (*h*) Matth. 10: 17. ende 24: 9. Marc. 13: 9. Joh. 16: 2. Openb. 2: 10. (*i*) Hand. 4: 3. ende 5: 18. ende 12: 4. ende 16: 24. (*k*) Hand. 25: 23. (*l*) Matth. 10: 19. Marc. 13: 11.

15. (*m*) Want ick sal u mont ende wijsheyt geven, woorden en gedachten inboesemen, zo dat gy de zaek van het Euangelie verdedigen zult, met eene kracht, welcke niet en sullen konnen tegenspreken, noch wederstaen, alle die haer tegen u setten.

16. (*n*) Ende de woede van de vyanden der waerheid zal zo ver gaen, dat zy niet eens acht zullen geven op de betrekking van bloedverwantschap: want gy sult overgelevert worden oock van ouders ende broeders, ende magen, ende vrienden, die het Euangelie ongelovig verwerpen; ende zelvs sy sullender [*sommige*] uyt u (*o*) dooden.

17. (*p*) Ende gy sult van allen, beide van ongelovige Joden en Heidenen, gehaet worden om mijns naems wille, en om de belijdenis van mijn Euangelie.

18. (*q*) Doch niet een hayr uyt uwen hoofde en sal verloren gaen. Velen van u en andere Christenen zullen wel wredelyk gedood worden, vergel. vs. 17, maer geduurende dien tijd, dat Ik mijne strafgerichten, door de verwoesting van Jerusalem, over de hardnekkige Joden zal uitoeffenen, zal niemand der Christenen omkomen Ik zal hen, geduurende de belegering van Jerusalem, in eene veilige schuilplaets, te Pella bewaren.

19. Besittet uwe zielen in uwe lijdsaemheyt. Onderwerpt u geduldig aen alle smaedheden, mishandelingen, en vervolgingen.

‡‡ *Vervolgens handelt de Heiland, deels over de verwoesting van Jerusalem, deels over de voleinding der waereld, vs.* 20-28.

*. *Over de verwoesting van Jerusalem, vs.* 20 - 24.

**. *Over de voleinding der waereld, vs.* 25 - 28.

20. (*r*) Maer wanneer gy sien sult dat Jerusalem van Romeinsche heyrlegers omcingelt wort, so weet

(*m*) Exod. 4: 12. Jes 54: 17. Matth. 10: 19. Hand. 6: 10. (*n*) Mich. 7: 6. (*o*) Hand. 7: 59. ende 12: 2. (*p*) Matth. 10: 22. Marc. 13: 13. (*q*) 1 Sam. 14: 45. 2 Sam. 14: 11. 1 Kon. 1: 52. Matth. 10: 30. (*r*) Dan. 9: 27. Matth. 24: 15. Marc. 13: 14.

weet alſdan dat hare verwoeſtinge naeby gekomen is.

21. Alſdan de Christenen, die in Judea zijn, datſe zo ſpoedig mogelyk is, uit de ſteden en dorpen, vlieden nae de bergen; ende die in 't midden van deſelve zijn, datſe daer uyttrecken: ende die op de velden zijn, datſe in deſelve niet komen, en blijven in onbewoonde plaetſen, om hun leven te beveiligen.

22. Want deſe akelige dagen zullen zijn dagen der wrake, over de hardnekkige Joden, (*s*) op dat alles vervult worde dat daeromtrent door de Propheten geſchreven is.

23. Doch wee den bevruchten, ende den ſoogenden [*vrouwen*] in die dagen. Deze zullen het meest te beklagen zijn, omdat zy zo ſpoedig niet zullen kunnen vluchten, als de nood vereiſchen zal: want daer groote noot zijn ſal in het Joodſche lant, ende de ſchromelykſte uitwerkſelen van Gods geduchten toorn zullen over dit hardnekkig volck komen.

24. Ende ſy ſullen ten deele vallen en verſlagen worden door de ſcherpte des ſweerts, ende ten deele gevanckelick wechgevoert worden onder alle volcken: ende Jeruſalem ſal van de Heydenen vertreden, ten gronde toe verwoest worden, en zo verwoest blijven liggen, (*t*) tot dat de tijden der Heydenen vervult ſullen zijn, tot dat alle de Heidenen zullen bekeerd, en derzelver volheid zal ingegaen zijn. Dan zal ook Iſraël gelovig tot den HEER wederkeeren, en Jeruſalem herbouwd werden, gelijk de Propheten voorſpeld hebben.

25. (*v*) Ende daer ſullen, in de laetſte dagen der waereld, wanneer haer einde aennadert, vreesſelyke teeckenen zijn in de ſonne, ende mane, ende ſterren. Er zullen in de ganſche natuur geweldige ſchokken plaets hebben, vreesſelyke onweders zullen 'er zijn in de lucht,

(*s*) Dan. 9: 26, 27. Matth. 24: 15. Marc. 13: 14. (*t*) Rom. 11: 25. (*v*) Jeſ. 13: 10. Ezech. 32: 7. Joël 2: 31. ende 3: 15. Matth. 24: 29. Marc. 13: 24. Openb. 6: 12.

ende op de aerde benaeuwtheyt der volckeren, met twijffelmoedigheyt, als de zee ende watergolven, door geweldige stormen beroerd, groot geluyt sullen geven:

26. Ende den menschen het herte sal beswijcken van vreese, ende het gansche menschdom zal sidderen, op de verwachtinge en het vooruitzicht der geduchte dingen, die het aerdrijck sullen overkomen. Want de krachten der hemelen sullen beweegt worden, en de gansche natuur zal in beroering wezen.

27. (x) Ende alsdan sullen sy den Sone des menschen, als den Richter van levendigen en doden, sien komen in een wolcke met glansrijke teekenen van groote kracht ende heerlickheyt.

28. Als nu dese dingen beginnen te geschieden, so siet vrolyk om hooge, ende heft uwe hoofden welgemoed opwaerts, (y) om dat uwe verlossinge van allerlei ellenden naeby is.

††. *In het derde deel van deze redevoering, vs. 29-36. spreekt de Godlyke Leeraer.*

*. *Eerst over de verwoesting van Jerusalem, vs. 29-32.*

**. *Daerna over de voleinding der waereld, vs. 33-36.*

§. *Hy stelt de zekerheid van deze zaek voor, vs. 33. en*

§§. *Voegt 'er eene nadrukkelyke vermaning tot waekzaemheid by, vs. 34-36.*

29. (z) Ende hy seyde tot haer, om eenige nadere opheldering te geven, omtrent den tijd van Jerusalems verwoesting, een zeer gepaste gelijckenisse, Siet den vijgeboom, ende alle de boomen, en leert daeruit den tijd van Jerusalems aennaderende verwoesting op te merken.

30. Wanneer sy nu uytspruyten, zodat de tedere tak-

(x) Dan. 7: 10. Matth. 16: 27. ende 24: 30. ende 25: 31. ende 26: 64. Marc. 13: 26. ende 14: 62. Hand. 1: 11. 2 Thess. 1: 10. Openb. 1: 7. (y) Rom. 8: 23. (z) Matth. 24: 32. Marc. 13: 28.

takjens voor den dag komen, ende gy [*dat*] siet, so weet gy uyt uselven dat de somer nu naeby is.

31. Alsoo oock gy, wanneer gy dese schromelyke dingen, van welke ik zo even gesproken heb, sult sien geschieden, so weet dat de openbare oprichting van het Koninckrijcke Godts naeby is, het welk zich, in de verwoesting van Jerusalem, allerluisterrijkst vertonen zal.

32. Voorwaer ick segge en verzeker u allerplechtigst, dat dit tegenwoordig geslachte van menschen geensins en sal voorbygaen, tot dat alles, wat ik omtrent de verwoesting van Jerusalem en den Tempel gezegd heb, sal geschiet zijn.

33. (*a*) De hemel ende de aerde sullen voorbygaen, voorzover 'er, op het einde der waereld, eene zeer aenmerkelyke verandering, in het zamenstel der natuur, zal voorvallen, vergel. 2 Petr. III: 7-13; maer mijne woorden en sullen geensins voorbygaen, noch onvervuld blijven. Alles wat ik gezegd heb, zal onfeilbaer vervuld worden.

34. (*b*) Ende niemand weet den bepaelden tijd, op welken de voleinding der waereld zal plaets hebben, dan alleen de Vader, vergel. Marc. XIII: 32. Weest daerom op uwe hoede, en zijt altoos gereed, om den Richter der gansche aerde af te wachten. Wapent u tegen de zorgloosheid; wacht uselven, dat uwe herten niet te eeniger tijt beswaert en worden met brasserye, ende dronckenschap, ende sorgvuldigheden deses levens, ende dat u die dagh, op welken gy rekenschap van uw gedrag zult moeten geven, niet onvoorsiens [*over*] en kome.

35. (*c*) Want gelijck een strick, waerin een vogel onverwachts gevangen wordt, sal hy komen over alle

(*a*) Ps. 102: 27. Jes. 51: 6. Matth. 24: 35. Hebr. 1: 11. (*b*) Rom. 13: 13. 1 Thess. 5: 6. 1 Petr. 4: 7. (*c*) 1 Thess. 5: 2. 2 Petr. 3: 10. Openb. 3: 3. ende 16: 15.

de gene die op den gantſchen aerdbodem geſeten zijn.

36. (*d*) Waeckt dan tot aller tijt, biddende dat gy meugt weerdigh geacht worden te ontvlieden alle deſe vreesſelyke dingen die, by de verwoesting van Jeruſalem, geſchieden ſullen, ende om, in den groten dag der algemene verantwoording, met vrymoedigheid te ſtaen voor den Sone des menſchen, wanneer Hy komen zal, om de levenden en de doden te oordeelen.

//////. Eindelyk beſluit de Euangelist de geſchiedenis van 's Heilands Prophetiſche bediening, met een verhael dat de Heiland, geduurende zijn laetſte verblijv binnen Jeruſalem, des daegs in den Tempel leerde, en den nacht op den olijvberg doorbracht, vs. 37, 38.

37. (*e*) Des daegs nu was hy, geduurende zijn laetſte verblijv te Jeruſalem, leerende in den Tempel, maer des nachts gingh hy uyt Jeruſalem, om de lagen zijner vyanden te ontwijken, tot dat zijne uur gekomen was, ende vernachtte te Bethanien, een vlek op den na by gelegenen bergh, van de menigte der olijven, welke aldaer groeiden, genaemt den olijſ[*bergh*].

38. Ende alle het volck quam, in grote menigte, reeds 's morgens vroegh tot hem in den Tempel, om hem te hooren.

(*d*) Matth. 24: 42. ende 25: 13. Marc. 13: 33. Luc. 12: 40. 1 Theſſ. 5: 6. (*e*) Joh. 8: 2.

HET XXII. KAPITTEL.

B. *Kap. XXII—XXIV. geevt de Euangelist een uitvoerig bericht van het verzoenend lijden, het welk de Heiland als Priester ondergaen heeft, en van zijne opstanding uit de doden.*

A. De geschiedenis van 's Heilands borgtochtelyk lijden wordt uitvoerig beschreven, Kap. XXII, XXIII.

a. De onmiddelyk voorofgaende omstandigheden vinden wy Kap. XXII. vs. 1-38. Hiertoe behoren de volgende byzonderheden.

a. Het overleg van de Joodsche Opperhoofden, om den Heiland, na het verlopen van het aennaderend Paeschfeest, op eene listige wijs te vangen en van kant te maken, vs. 1, 2.

b. Het verraed van JUDAS, *vs. 3-6.*

c. De laetste Paeschmaeltijd, welke de Heer JESUS *met zijne Apostelen gehouden heeft, vs. 7-38.*

a. De toebereiding tot deze plechtigheid vinden wy vs. 7-13.

b. Den Paeschmaeltijd zelve, en het gene daerby is voorgevallen, vs. 14-38.

1. De Heiland voorspelde, dat dit zijn laetste Paeschmaeltijd ware, vs. 14-16.

2. Wijders stelde Hy het Sacrament van het heilig Avondmael in, vs. 17-20.

3. Daerna voorspelde Hy het verraed van JUDAS, *vs. 21-30.*

—. Het verraed zelvs wordt kortelyk aengewezen, vs. 21, 22.

——. Alle de Apostelen waren zeer begeerig om te weten, wie de deugniet wezen mogt, vs. 23.

———. By gelegenheid, dat zy twistten over het meesterschap, gav de Heiland hun een nader onderricht, omtrent den aert van zijn Koningrijk, vs. 24-30.

4. *Vervolgens verzekerde Hy* PETRUS, *dat hy Hem verlochenen zoude*, *vs.* 31 - 34.

5. *Ten laetsten verklaerde Hy*, *dat zijn einde naderde*, *vs.* 35 - 38.

1. (*a*) ENde het feest der ongehevelde [*broden*], wanneer de Joden, zeven dagen lang, ongerezen broden eeten moesten, ter gedachtenis van hunnen uittocht uit Egypten, die met zo veel overhaesting geschied was, dat zy genen tijd hadden, om hunne deegklompen te doen gisten, welk Feest ook genaemt werd het Pascha, dat is voorbygang, omdat de Joden op den eersten avond een gebraden lam aten, ter gedachtenis, dat de verdervende Engel, die alle de eerstgeborenen in Egypten gedood had, de woningen der Israëliten, welker deurposten met het bloed van een lam bestreken waren, was voorbygegaen; Dit Feest was naeby, en moest na twee dagen gevierd worden.

2. (*b*) Ende de Overpriesters ende de Schriftgeleerde, die leden van den groten Raed, die het meest tegen JESUS verbitterd waren, vergaderden heimelyk in de zael van Cajaphas, den toenmaligen Hoogepriester, Matth. XXVI: 3. Aldaer te zaem gekomen zijnde, sochten en beraedslaegden zy, hoe sy hem, die het land was doorgegaen, goeddoende, op eene listige wijs vangen en ombrengen souden. Deze grouwzame schenddaed durvden zy niet openlyk ondernemen: want sy vreesden het volck, by het welk de gezegende JESUS in zeer grote achting was. Zy beraedslaegden daerom, dat zy het aenstaende Paeschfeest, by gelegenheid van het welk Jerusalem opgepropt was van volk, eerst zouden laten voorbygaen, en dan zien, of men zijn oogmerk niet met list bereiken konde. Maer zy kregen daertoe eene zeer gunstige gelegenheid, welke zy niet hadden kunnen verwachten.

3. (*c*) Ende de satan, de grootste vyand van het men-

(*a*) Exod. 12: 15. Matth. 26 2. Marc. 14: 1. (*b*) Psalm 2: 2. Joh. 11: 47. Hand. 4: 27. (*c*) Matth. 26: 14. Marc. 14: 10. Joh. 13: 27.

menschelyk geslacht, voer in Judas, die toegenaemt was Iscariot, zijnde uyt het getal der twaelve, die tot het Apostelämbt geroepen waren. De opperste der bose geesten vervoerde dezen booswicht tot het grouwzaemst verraed, het welk immermeer gepleegd was.

4. Ende hy gingh henen, ende sprack met de Overpriesters ende de Hooftmannen des Tempels, en andere leden van den groten Raed, die, gelijk gezegd is, thans in het paleis van den Hogepriester Cajaphas vergaderd waren. De Joodsche Raed had eene beloning uitgeloovd aen den genen, die JESUS in hunne handen zou overleveren. Judas nu, die 'er de beste gelegenheid toe had, bood zich aen tot zulk een grouwzaem verraed van zijnen weldadigen Meester, overleggende met de onrechtvaerdige Richters, hoe hy hem haer soude overleveren.

5. Deze onverwachte aenbieding was 's Heilands onverzoenbaren vyanden by uitnemendheid aengenaem. Ende sy, het afschuwelyk voorstel van den booswicht horende, waren verblijdt, ende zijn 't met hem eens geworden', dat sy hem gelt geven souden. Men werd het, na eenige woordenwisseling, eens over den bloedprijs. Judas werden 30 zilverlingen toegelegd, bedragende 15 Rijksdalers van onze munt.

6. Ende Judas verbond zich met eenen plechtigen eed, dat hy zijnen weldadigen Meester, zonder de minste beweging onder het volk, in de handen van zijne bitterste vyanden zoude overleveren; hy beloofde het grouwzaem schelmstuk te zullen volbrengen; ende socht ook van dien tijd af aen, zich weder by 's Heilands gezelschap begeven hebbende, naer eene geschikte gelegenheyt om hem haer over te leveren sonder oproer.

7. (d) Ende de dagh der ongehevelde [*brooden*] quam ondertusschen, twee dagen na deze grouwzame onderhandeling, op den welcken het lam van het Pascha moest geslacht en gegeten worden.

8. In den morgen van dien dag, vraegden de Discipelen

(d) Matth. 26 17. Marc. 14: 12, 13.

aen den Heiland, welk een bepaeld huis binnen Jerusalem Hy verkiezen zoude, om den Paeschmaeltijd te houden, Marc. XIV: 12. Ende hy sondt Petrum ende Joannem uyt, om de nodige schikkingen te maken, tot het houden van den Paeschmaeltijd, seggende, Gaet henen in de Stad Jerusalem, ende bereydt ons het Pascha, op dat wy het dezen avond eten mogen.

9. Ende sy seyden tot hem, Waer wilt gy dat wy het bereyden? Gy hebt ons het bepaelde huis nog niet aengewezen.

10. Ende Hy gav hun, uit kracht zijner Alwetendheid, een teeken, waer aen zy konden weten, welk een byzonder huis Hy bedoelde; hy seyde tot haer, Siet, als gy in de stadt sult gekomen zijn, so sal u een mensche binnen de poort ontmoeten, dragende een kruycke waters; volgt hem in het huys daer hy ingaet.

11. Ende gy sult seggen tot den huysvader van dat huys, De Meester by uitnemendheid, onze Godlyke Leeraer segt u, *mijn tijd is naby*, dat ik als het tegenbeeldig Pascha zal geslacht worden, *ik zal met mijne Discipelen by u het Pascha houden*,, Matth. XXVI: 18, daerom laet Hy vragen: Waer is de eetsale, daer ick het Pascha met mijne discipelen eten sal?

12. Ende hy sal u aenstonds een groote toegeruste oppersale wijsen, zeer geschikt om het Pascha te eeten, bereydt het aldaer.

13. Ende sy henen gaende, en binnen de poort van Jerusalem gekomen zijnde, vonden 't gelijck hy haer gesegt hadde, ende bereydden al het nodige tot het vieren van het Pascha.

14. (*e*) Ende als de ure, op welken men des avonds gewoon was den Paeschmaeltijd te houden, gekomen was, sat hy in de gemelde eetzael aen, ende de twaelf Apostelen met hem.

Dat de Heiland het Pascha eenen dag vroeger, dan de Joodsche Overheden en het meerder deel van het volk, gegeten

(*e*) Matth. 26: 20. Marc. 14: 17.

ten hebbe, vindt men nader aengewezen, XVIII Deel p. 483, 484.

15. Ende als hy des donderdags avonds in de gemelde eetzael was aengezeten, met zijne XII Apostelen, seyde de Heiland tot haer, Ick hebbe grootelicks begeert dit laetste Pascha met u te eten, eer dat ick lijde, en den kruisdood onderga.

16. Want ick segge en verzeker u, dat ick niet meer daer van eten en sal, tot dat het gene door het Paeschlam beteekend wordt, mijn verzoenende dood namelyk, vervult sal zijn in het geestelyk Koninckrijcke Godts.

17. Ende als hy, na het eeten van het Paeschlam, eenen drinckbeker genomen hadde, die by Hem stond, en waerin nog een goed gedeelte van den wijn was, denzelven gezegend, ende gedanckt hadde, seyde hy, Neemt desen, ende deelt [*hem*] onder ulieden.

18. Want ick segge u, dat ick van nu af aen niet meer drincken en sal van de eigenlyke vrucht des wijnstocks, tot dat het Koninckrijcke Godts sal gekomen zijn. Wanneer ik als Middelaer zal verhoogd zijn, en mijn geestelyk Koningrijk aenvaerd hebben, dan zal ik den geestelyken wijn van storelose eer en blijdschap smaken.

19. (*f*) Ende vervolgens stelde Hy het Nachtmael in, tot een altoosduurend Sacrament, in de plaets van het Pascha: want hy nam een bol van het broot, het welk by Hem op de tafel lag, ende als hy gedanckt en het zelve gezegend hadde, brack Hy het in geschikte stukken, ende gaf 't haer, seggende, neemt dat brood en eet het, Dat brood is een teeken van mijn lichaem 't welck voor u, en in uwe plaets, als een zoenoffer van uwe zonden, gegeven en verbroken wort: Doet dat tot mijner gedachtenisse, gy en alle mijne naervolgers, zo lang de waereld staet.

20. Desgelijcks nam Hy oock den drinckbeker na

(*f*) Matth. 2 : 26. Marc. 14: 22. 1 Cor. 11: 23, 24.

het Avontmael, of na het houden van den maeltijd, en nadat Hy gedankt had, Marc. XIV: 23, gav Hy denzelven aen zijne Apostelen om 'er uit te drinken, ſeggende, Deſe drinckbeker, dat is, de wijn, welken gy thans gedronken hebt, [*is*] het Nieuwe Teſtament in mijnen bloede, voerzover het de goederen van het Nieuwe Teſtament beteekent en verzegelt, welke ik eerlang verwerven zal door mijn bloed, 't welck voor u en voor velen, Marc. XIV: 23, vergoten wort tot vergeving van zonden: want mijn dood zal den grondſlag der verzoening met God uitmaken.

21. (*g*) Doch, ſiet, welk een grouwzaem beſtaen van den booswicht! welk eene onbſchaemde trotschheid! de hant des genen, die my verraedt, is met my aen de tafel. De verrader is één van u allen, die thans met my aen tafel zit.

22. Ende de Sone des menſchen gaet wel, door eenen wreden dood, uit deze waereld henen, (*h*) gelijck in den raed van God, die alle de byzonheden van mijn lijden bepaeld heeft, beſloten is: Doch wee dien menſche door welcken hy verraden wort. Het ware hem beter dat hy niet geboren ware. Zijn lot zal in de eeuwigheid zo rampzalig wezen, dat het voor hem veel meer verkiesbaer wezen zou, nimmermeer beſtaen te hebben, Marc. XIV: 21.

23. Ende dit zeggen maekte eenen diepen indruk op de gemoederen der Discipelen; ſy begonden onder malkanderen te vragen, wie van haer het doch mochte zijn, die dat grouwzaem ſchelmſtuk doen ſoude. Judas, die zo digt by den Heiland zat, dat hy te gelijk met Hem in éénen en denzelvden ſchotel indoopte, was onbeſchaemd genoeg om te vragen, *ben ik het Rabbi?* vermoedt Gy van my, dat ik U verraden zoude? De Heer JESUS verklaerde daerop ronduit, dat hy de bedoelde man ware, en voegde 'er by: *wat gy doet, doe het haestelyk*, Matth. XXVI: 25. Joh.

(*g*) Matth. 26: 23. Marc. 14: 18. Joh. 13: 21. (*h*) Pſ. 41: 10. Joh. 13: 18. Hand. 1: 16.

Joh. XIII: 27. Judas had zijne vraeg heimelyk gedaen, by manier van inluistering. Dit was de reden, dat de overige Discipelen het zeggen van den Heiland niet begrepen; zy verbeeldden zich, dat hun Meester aen Judas eenig bevel gav, rakende zijn ampt als beursdrager en rentmeester van hun gezelschap, Joh. XIII: 28, 29.

24. Ende alle de Discipelen betuigden, dat zy eenen grouwel hadden van het gemelde verraed, en dat zy hunnen Meeeter alle mogelyke lievde en eerbied toedroegen. Dit gav aenleiding tot naeryver, zodat zy wederom twistten, wie van hun de eerste was in lievde tot den Heiland, en daer door ook de grootste voorrechten in zijn Koningrijk erlangen zoude; daer wiert oock op nieuws hevige twistinge onder haer, wie van haer scheen de meeste te zijn, in beide de gemelde opzichten.

25. Ende hy seyde tot haer, gy weet hoe het gelegen is met waereldsche heerschappyen: (*i*) De Koningen der volckeren, die het oppergebied hebben over gehele Natiën, heerschen over haer met een onbepaeld gezach: ende die macht over haer hebben worden door hen, die hun onderworpen zijn, weldadige [*heeren*] genaemt, of *Weldoeners*, om hunnen eerbied en hunne toegenegenheid uit te drukken.

26. (*k*) Doch gy zult niet alsoo doen, zulk eene heerschappy komt in mijn Koningrijk niet te pas, omdat het niet van deze waereld, maer geheel geestelyk is; (*l*) maer de meeste onder u, die zy gelijck de minste; ende die een vooorganger of een hoofd van anderen is, zy als een die dient, hy beyvere zich om anderen, over welke hy als opziener gesteld is, met al zijn vermogen nuttig te wezen.

27. Want wie is meerder? Die aen eenen maeltijd aensitt, ofte die dient? En is 't niet die aensitt? (*m*) Maer ick ben in 't midden van u, als een die

(*i*) Matth. 20: 25. Marc. 10: 42. (*k*) 1 Petr. 5: 3. (*l*) Luc. 9: 48. (*m*) Matth. 20. 28. Joh. 13: 14. Phil. 2: 7.

dient, daer ik my zelvs verneder, om uwe voeten te wasschen, Volgt dan het voorbeeld van mijne nederigheid naer.

29. Ende gy zijt de gene, die met my ſteets gebleven zijt, en my beſtendig hebt aengekleevd in mijne verſoeckingen, in alle de ſmaedheden, welke my zijn aengedaen.

29. (*n*) Ende ick verordineere u het, de goederen van mijn geestelyk Koninckrijck, gelijckerwijs mijn Vader my [*dat*] Koningrijk verordineert heeft, het welk ik, zodra ik de verzoening heb te weeg gebracht, als verhoogde Middelaer aenvaerden zal.

30. Op dat gy etet ende drincket aen mijne tafel in mijn Koninckrijck, en rijkelyk deel hebt aen de geestelyke goederen, welke ik verwerven zal, ende (*o*) ſittet op throonen, oordeelende de twaelf geſlachten Iſraëls.

Het *zitten* der Apostelen *op thronen* geevt te kennen, dat zy, als mannen van den eerſten rang, in de Kerk zouden erkend en geëerd worden, en de eer genieten, om, als onmiddelyke afgezanten van den verheerlykten Middelaer, de eerſte grondvesters te zijn van zijn geestelyk Koningrijk. Zy zouden *oordeelen de twaelv geſlachten Iraëls.* Door de XII *ſtammen Israëls*, worden alle de Christenen bedoeld, die het geestelyk Israël uitmaken, en in zo ver het volk van Israël zijn ingelijvd. De Apostelen zouden hen *oordeelen*, voorzover hunne leer de onfeilbare regelmaet van het geloov, en het rechte voorſchrivt van den wandel wezen zou, zodat alle Christenen zich, in beide opzichten, op het oordeel en de uitſpraek der Apostelen verlaten zouden. Verg. XVIII Deel p. 346—

31. Ende de Heere ſeyde tot Petrus, Simon, Simon, ſiet (*p*) de ſatan heeft ulieden ſeer begeert, om te ſiften als de tarwe:

32. Maer

(*n*) Luc. 12: 32. (*o*) Matth. 19: 28. Openb. 3: 21. (*p*) 1 Petr. 5: 8.

32. Maer ick hebbe voor u gebeden, dat uw geloove niet op en houde: ende gy, als gy eens sult bekeert zijn, so versterckt uwe broeders.

De Heiland richtte zijne tael bepaeldelyk tot PETRUS, hoewel de waerschouwing ook tot alle zijne Medeäpostelen betrekkelyk ware, deels omdat hy het was, die het meest op zich zelven vertrouwde, en zich ongemeen veel liet voorstaen op zijne eigene krachten, deels omdat de Satan het meer op hem gemunt had, dan op iemand anders. — De Heer JESUS sprak hem aen met zijnen eigen naem *Simon*, omdat hy zich, in het hier bedoelde geval, niet minder dan als een PETRUS gedragen zou, als een rotssteen in vastigheid, maer tot eenen schromelyken val komen. De herhaelde aenspraek van *Simon*, *Simon*, diende niet alleen om zijne aendacht op te wekken, maer de Heiland wilde ook daer door zijnen ernst uitdrukken, alsmede zijne byzondere toegenegenheid, verg. Gen. XXII: 11.

De Satan, is het, *heeft ulieden*, u en uwe Medeäpostelen, *zeer begeerd*. — Het Grieksche woord komt nergens voor, noch in het Nieuwe Testament, noch by de LXX. By uitheemsche Schrijveren wordt het genomen voor iemand ter straffe op te eischen. Zommige vergelyken daerom dit geval met dat van JOB, die door den Satan by God beschuldigd en opgeëischt werd, om zijne oprechtheid ter toetse te brengen. Maer het geval van JOB moet oneïgenlyk worden opgevat. Anderen hebben opgemerkt, dat het oorsprongelyk woord, by de Grieksche Schrijveren, ook wel eens voor uitdaging ten strijde genomen worde. Maer ook deze beteekenis kan hier niet te pas komen: want de Heiland spreekt tot zijne Apostelen, van zulken toeleg des Satans, die hun tot dus ver onbekend was. — Wy houden ons aen onze Overzettin. De Heiland spreekt, onzes erachtens, van eene zeer sterke begeerte des Satans, om de Apostelen eens onder zijne macht te hebben, en hun de kracht van zijne verzoekingen eens in nadruk te doen ondervinden: eene begeerte, welke gepaerd ging met alle mogelyke middelen, welke hem de list en de boosheid aen de hand gaven. — Voorts hebben wy nog op te merken, dat de Heiland hier niet spreke van iets,

het welk te voren had plaets gehad, maer waer voor de Apostelen nu te vrezen hadden.

Het oogmerk van den *Satan was*, *hen te ziften als de tarwe*, De tarw en ander graen wordt *gezift*, in eene zeeve ginds en herwaerds geschud, om het goed zaed van het kav en andere onreinigheden te zuiveren. — De Satan was zeer begeerig om de Apostelen, deels door rampen en onheilen, deels door inwendige aenvechtingen, met één woord, door alle middelen van list en geweld, te schudden en te slingeren, om hen van hunne vastigheid, van het geloov in JESUS, en de lievde tot Hem, ware het mogelyk, af te trekken.

Maer waerom had het de Satan zo zeer op de Apostelen geladen? Om zijn Koningrijk, ware het mogelyk, staende te houden. Nu wist de Satan, dat de Heiland zijne Apostelen had aengesteld, om de eerste grondleggers te zijn van zijn Koningrijk, en het zelve, door de prediking van het Euangelie, wijd en zijd uit te breiden. Hy oordeelde het daerom van zijn belang, om de Apostelen tot dat gewichtig werk, waerby het Rijk der duisternis zo veel nadeel lijden zou, onnut te maken. Hy dacht nu de beste gelegenheid te hebben, om zijne oogmerken te bereiken. Eerlang zou de Heer JESUS in de handen van zijne vyanden worden overgeleverd; dan waren de Apostelen allen verstoken van zijnen raed en bystand; de omstandigheden, in welke hun Meester komen zou, waren recht geschikt, om hen te ergeren en aen het twijffelen te brengen.

Ondertusschen zou de boosaertige toeleg van den Satan niet gelukken. *Maer*, voegt 'er de Heiland ter bemoediging by, *ik heb voor u gebeden*, dat namelyk de poging van den Satan mogt verydeld worden, en, byzonder met opzicht tot PETRUS, *dat zijn geloov niet ophield*, dat hy, hoe zeer hy zijnen Godlyken Meester verlochenende, in die verlochening niet volhardde. — Dit heeft ook de uitkomst bevestigd.

De Heiland besloot zijne waerschouwing met deze vermaning: „ *en gy*, *als gy eens zult bekeerd zijn*, en uit uwen schande-
„ lyken val weder opgestaen zijn, zo *versterk uwe broeders*, niet
„ alleen uwe Medeäpostelen, maer ook alle Christenen, be-

„ ves-

„ vestig hen, door opwekking en voorbeeld, in het geloov
„ en het vertrouwen op my."

33. Ende hy feyde tot hem, Heere, de Satan zal
my nimmer ten val brengen, ick zal u, wat 'er ook gebeu
ren moge, nimmer verlaten, en ben bereydt met u,
zo het de nood mogt vorderen, oock in de gevancke-
nisse ende in den doot te gaen.

34. Maer hy feyde, (*q*) Ick fegge u Petre, gy
vertrouwt te vergeevsch op uwe krachten, gy zult eerlang op
eene allerschromelykste wijs vallen, de haen en fal heden
in dezen zelvden nacht niet ten tweedemale kraeyen,
eer gy driemael fult verloochent hebben, dat gy
my kent.

35. Ende vervolgens wendde zich de Heiland tot alle
de Apostelen, hy feyde tot haer, (*r*) Als ick u uyt-
fondt, fonder buydel, ende male, ende fchoenen,
of eenigen voorraed, hoe ook genaemd, heeft u oock yet
ontbroken? Heb ik niet in mijn verborgen bestuur voor
u gezorgd? Ende fy feyden, Niets heeft ons immers in
eenig geval ontbroken.

36. Hy feyde dan tot haer, Maer nu, wie eenen
buydel heeft, die neme hem, desgelijcks oock een
male; ende die geen en heeft, die verkoope fijn
kleet, ende koope een fweert. Nu wordt het tijd,
om op uwe veiligheid te denken. Eerlang zult gy in groten
nood, en in veelvuldige gevaren komen, verstoken van mijnen
raed en bystand.

37. Want ick fegge u, dat nogh dit 't welck
door de Propheten voorfpeld en gefchreven is, in my
moet volbracht worden, namelick, (*s*) Ende hy
is met de mifdadige gerekent; en, als een booswicht
van den eersten rang, ter dood gebracht: Want oock die
dingen die van my en mijn lijden [*gefchreven zijn*],
hebben een eynde, en zullen eerlang vervuld worden.

38. Ende fy zich verbeeldende, dat de Heiland hen

(*q*) Matth. 26: 34. Marc. 14: 30. Joh. 13: 38. (*r*) Matth. 10: 9.
Marc. 6: 8. Luc. 9: 3. (*s*) Jes. 53: 12. Marc. 15: 28.

aenſpoorde om de wapenen op te vatten, ſeyden, Heere, ſiet hier aen den wand hangen twee ſweerden, welke ons zeer wel zouden kunnen dienen. Ende JESUS brak dit geſprek af, hy ſeyde tot haer, Het is genoegh, laten wy hier niet verder over ſpreken.

Men heeft uit deze woordenwisſeling van den Heiland, met zijne Apostelen vs. 35-31, zeer ten onrechte willen beſluiten, dat Hy op geweld bedacht ware, en een voornemen had, om zijne volgelingen te wapenen. Het tegendeel is, uit alle de omſtandigheden, zo blijkbaer, dat het geen betoog nodig hebbe. Wel verre van de toevlucht tot geweld te nemen, wendde Hy zich in het gebed tot zijnen Vader, Joh. XVII. Toen men Hem gevangen nam, was Hy bezig met bidden. Hy had niemand by zich, dan zijne weerloſe en vreesachtige Apostelen, die Hem terſtond verlieten, en hun heil in de vlucht zochten.

Maer evenwel, zegt het ongeloov, Hy gav zijnen Apostelen bevel om hunne opperkleederen te verkopen, en zich van zwaerden te voorzien, vs. 36. — Dan dit was in het geheel de mening niet van den zachtmoedigen Heiland. Hy bediende zich van een gemeen en bekend ſpreekwoord, om een groot gevaer aen te duiden, het welk kort op handen was: en Hy gav vs. 37. allerduidelykst te kennen, dat Hy den dood ondergaen moest, zodat het aenwenden van middelen, om denzelven voor te komen, ten eenemael vruchteloos wezen zoude. — Het is waer, de Apostelen verſtonden het zo, als of zy zich wapenen moesten, en vertoonden Hem twee zwaerden, welke aen den wand van de eetzael hingen, en daerop antwoordde Hy, *het is genoeg* vs. 38. Wanneer Hy het geweld, het welk Hem zou worden aengedaen, met geweld had willen keren, zouden twee zwaerden zekerlyk niet genoeg geweest zijn. Trouwens Hy wilde ook geenszins te kennen geven, dat die twee zwaerden eene genoegzame wapening waren, maer alleenlyk dit zeggen, dat Hy dit geſprek wilde afbreken, omdat Hy van het groot gevaer, waerin de Apostelen komen zouden, reeds genoeg gezegd had. — Hy beſtrafte ook daerom den voorbarigen PETRUS, toen hy het zwaerd getrokken had, Matth. XXVI: 52.

β. *Na*

ß. Na deze voorafgaende omstandigheden, volgde het verzoenend lijden van onzen gezegenden Borg, Kap. XXII: 39— XXIII: 56. Wy onderscheiden 'er in vier hoofdbyzonderheden; het gene de Heiland geleden heeft in Gethsemane, voor de rechtbank der Joden, voor den richterstoel van den Romeinschen Stadhouder PONTIUS PILATUS, *en op Golgotha.*

a. Vooreerst het lijden van den Heiland in Gethsemane, Kap. XXII: 39-46.

𝔞. Eerst verhaelt de Euangelist het zware zielelijden van den Heiland in Gethsemane, vs 39-42.

𝔟. Daerna hoe de beängste Borg door eenen Engel versterkt zy, vs. 43, 44, en

𝔠. Eindelyk hoe de Discipelen zich onder dit alles gedragen hebben, vs. 45, 46.

39. (*t*) Ende, uit de eetzael, alwaer Hy met zijne Apostelen den laetsten Paeschmaeltijd gehouden had, uytgaende vertrock hy uit Jerusalem, gelijck hy, geduurende den tijd van zijn laetste verblijv binnen die Stad, tegen den nacht gewoon was te doen, nae den olijfberg: ende hem volgden oock sijne discipelen. Hy begav zich bepaeldelyk naer eenen hov, toebehorende aen éénen van zijne vrienden, genaemd *Gethsemane* of *olijvpers*, naer de bakken, welke aldaer waren, om de oly uit de olijven te perssen.

40. Ende als hy aen die plaetse gekomen was, ging Hy, met drie van zijne Apostelen, Petrus, Jacobus, en Joannes, dieper in den Hov Marc. XIV: 33, maer de acht overige liet Hy aen den ingang blijven, toen seyde hy tot haer, ik ga my afzonderen tot het gebed, blijvt gylieden hier. Biddet middelerwijl dat gy niet in versoeckinge en komt.

41. (*v*) Ende, wanneer hy met Petrus, Jacobus, en

(*t*) Matth. 26: 36. Marc. 14: 32. Joh. 8: 1. ende 18: 1. (*v*) Matth. 26: 39. Marc. 14: 35.

Joannes, dieper in den hov gegaen was, scheydde Hy hem van haer af, ontrent eenen steenworp. Toen werd de lijdende Borg overvallen met eene droevheid, angst, en benauwdheid, zo buitengewoon groot en verschrikkelyk, dat het met gene woorden kan worden uitgedrukt. De hartbrekende droevheid, welke zijne ziel benauwde, was zo groot, dat zy de angsten van den verschrikkelyksten dood zeer ver overtroffen, en, wanneer zy lang geduurd hadden, zekerlyk eenen gewissen dood ten gevolge zouden gehad hebben. Hy moest 'er kermende van uitroepen: *mijne ziel is geheel bedroevd tot den dood toe*, Marc. XIV: 34. Hy beschouwde nu alle de verbazende menigte der zonden, welke Hy als Borg had overgenomen, in alle derzelver grouwzaemheid; Hy zag de Godlyke gramschap in alle hare hevigheid, tegen Hem als Middelaer ontstoken; hier kwamen nog de aenvechtingen van den Satan by, die Hem van zijnen verzoenenden dood zocht afteschrikken, om, ware het mogelyk, de verlossing van zondaren voor te komen. Hy bad in dien zwaren angst, met sterke roepingen en tranen, dat Hy uit denzelven mogt verlost worden, ende knielde neder, ende badt.

42. Seggende Abba, mijn gelievde Vader, op welken ik in dezen uitersten nood mijn vertrouwen vestig, of gy wildet desen drinckbeker van onuitspreekbare angsten en benauwdheden, van my wechnemen! doch niet mijn menschelyke wille, (x) maer de uwe, geschiede. Ik onderwerp my volvaerdig en geheel aen uw altoos heilig welbehagen. Na eene korte verademing verdubbelden zich de angsten. Hy bad daerom ten anderen male:

43. Ende van hem wiert gesien een Engel uyt den hemel, die op de aerde was nedergedaeld, zich by Hem voegde, en hem versterckte.

Het schijnt, dat die Engel een vertroostend gesprek met den Heiland gehouden hebbe, om Hem te bemoedigen. De Satan zocht Hem, door allerlei aenvechtigen, en schrikbarende denkbeelden, van het werk der verzoening afteschrikken,

(x) Joh. 6: 38.

ken. Vermoedelyk heeft de Engel Hem daerentegen de heerlyke uitkomst, en de gezegende gevolgen van zijn lijden onder het oog gebracht. — Maer had de Godmensch de versterking van eenen Engel nodig? Was zijne eeuwige Godheid den Middelaer niet genoeg ter ondersteuning? Dan de Borg moet hier alleen naer zijne menschheid beschouwd worden; de lijdende menschheid verkeerde in eenen hulpelosen staet, en had versterking nodig. — Voor het overige hebben wy nog op te merken, dat deze versterking van den Engel maer voor eene korte poos geduurd hebbe, en alleenlyk diende om den afgematten Heiland eenigen onderstand te beschikken, opdat Hy onder de hoogstgaende angsten niet bezwijken mogt.

44. Op deze versterking volgde een derde aenval van het zielenlijden. Hy kwam op nieuws in eenen zwaren strijd, in eenen groten angst, en zeer hevige gemoedsbenauwdheid. De Engel, die Hem voor eene korte poos bemoedigd had, was nu verdwenen. (y) Ende in dien swaren strijt zijnde, badt hy te ernstiger, met nog al meerder vuur en yver. Zijn verlangen naer uitkomst werd hoe langs zo sterker. Hy drong zijne smeking aen op de allernadrukkelykste wijs. Hy deed als het ware een heilig geweld op het hart van zijnen hemelschen Vader, Matth. XXVI: 44. Marc. XIV: 39. Ende sijn sweet wiert, door het hevige van zijnen angst en zijne onbesefbare benauwdheid, gelijck groote droppelen bloets, die op de aerde afliepen.

Het zweet brak den beangsten Heiland, in den kouden nacht, en in de open lucht, aen alle kanten uit, het viel by dikke droppelen van zijn lichaem, en het was met bloed gemengd. — Men vraegt of de Heiland waerlyk bloed gezweet hebbe? Deze zaek wordt door de woorden van LUCAS zelve niet volkomen beslist. Het woordeken *gelijk* geevt alleenlyk eene overeenkomst met bloeddroppelen te kennen. Zommigen nemen het daerom eenvouwig in dezen zin: „ 'er vielen droppelen zweet van zijn aengezicht,

(y) Joh. 12: 27. Hebr. 5: 7.

„ welke zo groot en dik waren, dat zy ten dezen opzichte „ vry wat gelijkheid hadden met gestolde bloeddroppelen." Ondertusschen komt het ons meer aenmerklyk voor, dat de beangste Heiland waerlyk bloed gezweet hebbe, en dat de grote zweetdroppelen met bloed vermengd waren. Waerom zou LUCAS anders van bloed spreken, indien hy alleen wilde aenduiden, dat de Heiland zo sterk gezweet hebbe, dat het, in de gedaente van zeer grote droppelen, van zijn aengezicht viel? Voeg 'er by, dat ARISTOTELES, en DIODORUS van Sicilien, ook melding maken van lieden, die bloed gezweet hebben, en misschien zou deze zaek door nieuwere voorbeelden kunnen bevestigd worden. — Zo veel is zeker, dat LUCAS 'er deze byzonderheid by voege, om ons te doen opmerken, dat de angst, welk het gemoed van den Heiland bekneldde, zo groot ware, dat zy onze verbeelding te boven gae. De bloedige zweetdroppelen waren zo vele getuigen van zijne prangende benauwdheden.

45. Ende als hy van het gebedt, het welk Hy, in eene allerootmoedigste gestalte, knielende gedaen had, opgestaen was, quam hy tot sijne drie discipelen, Petrus, Jacobus, en Joannes, van welke Hy zich omtrent een steenworp had afgescheiden, Matth. XXVI: 39, ende vondt haer slapende van droefheyt. De levensgeesten worden door de droevheid grotelyks afgemat. De gemelde Discipelen hadden de hoogstgaende benauwdheden van hunnen Meester van naby gezien, en zijne bange klachten met grote ontroering aengehoord; wat wonder, dat zy bitterlyk bedroevd waren? Deze droevheid maekte hen slaperig. Maer evenwel in dit geval waren zy zeer te misprijzen. Deze ontijdige slaep ontdekte duidelyk hunne zwakheid, te meer daer de Heiland hen zo ernstig vermaend had, om te waken, te bidden, en zich te wapenen tegen de verzoeking.

46. Ende hy seyde daerom tot haer, op eenen bestraffenden toon, Wat slaept gy? Is het nu een tijd van slapen, daer mijne ziel bedroevd is tot den dood toe, en gy zelve, gelijk ik u gewaerschouwd heb, in het uiterste gevaer verkeert? Staet op, om de slaepzucht te verdrijven,

ven, ende biddet, op dat gy niet in versoeckinge en komt. Nadat de lijdende Emanuël ten derdenmale gebeden had, genoot Hy eene aenmerkelyke verädeming, ten einde Hy zich, in eene bedaerde gemoedsgestalte, in de handen van zijne moordbeulen zou kunnen overleveren. Hy zeide daerom tot Petrus, Jacobus, en Joannes: laet ons wederkeeren tot de overigé Discipelen, welke ik aen den ingang van den Hov gelaten heb, de booswicht, die my verkocht heeft in de handen van mijne moordbeulen, zal eerlang hier zijn, met eene gewapende bende om my te vangen. Verg. Matth. XXVI: 45, 46.

b. Hierop volgt het lijden van den Heiland, voor de rechtbank der Joden, vs. 47 - 71.

a. De voorafgaende omstandigheden vinden wy vs. 47 - 53.

1. De heilige JESUS *werd, als een snode boosdoener, gevangen genomen, vs. 47, 48.*

2. By die gelegenheid openbaerde PETRUS *eenen ontijdigen en kwalyk geplaetsten yver, vs. 49 - 51.*

3. De Heiland deed eene vrijmoedige aenspraek aen zijne vyanden, vs. 52, 53.

47. (z) Ende als hy de laetstgemelde woorden nogh sprack, siet daer een grote schare der dienaren van den Joodschen Raed, gewapend met zwaerden en stokken: ende één van de twaelve, die genaemt was Judas, gingh haer voor als leidsman, ende quam by Jesum, om hem te kussen. Te weten, hy had aen de dienaren tot een teeken gegeven, dat zy den genen grijpen moesten, welken hy kussen zou, Marc. XIV: 44, 45.

48. Ende Jesus seyde tot hem, trouwlose Juda, verraedt gy den Sone des menschen met eenen kus? Op dit teeken schoten de dienaers van den Joodschen Raed aenstonds toe. Zy grepen den onschuldigen JESUS, en namen Hem gevangen.

49. Ende die by hem waren siende wat daer

(z) Matth. 26: 47. Marc. 14: 43. Joh. 18: 3.

geschieden soude, seyden tot hem, Heere, sullen wy met den sweerde slaen? Wy hebben die beide zwaerden, welke in de eetzael, alwaer wy den Paeschmaeltijd gehouden hebben aen den wand hingen, van den huiswaerd ter leen gevraegd en mede genomen.

50. (*a*)Ende één uyt haer was zo driftig, dat hy den Heiland genen tijd gav om te antwoorden. Het was Petrus. In zijnen onbesuisden yver hakte hy onder de menigte, sloegh den dienstkrecht des Hoogenpriesters; ende hieuw [*hem*] sijn rechter oore af, zodanig dat het nog even aen het hoofd bleev hangen. De Heiland, dezen ontijdigen yver grotelyks afkeurende, gelastte Petrus het zwaerd in de schede te steken, en bestrafte hem ernstig, omdat hy zich tegen de Gerichtsdienaren, en even daer door tegen de wettige Overheid zelve, met geweld verzette, 'er by voegende, dat Hy, wanneer Hy zich uit de handen zijner vyanden redden wilde, de hulp van Petrus geenszins nodig had, vermits Hy zijnen hemelschen Vader, om een gansch heirleger van Engelen, tot zijnen bystand, zou kunnen bidden, Matth. XXVI: 51-54.

51. Ende Jesus antwoordende seyde, Laetse tot hier toe [*geworden*]: ende raeckte sijne oore aen, ende heelde hem.

52. (*c*)Ende Jesus seyde tot de gerichtsdienaren, en wel byzonder tot de Overpriesters ende de Hooftmannen des Tempels, ende Ouderlingen, die tegen hem gekomen waren, om de gewapende bende aen te voeren: Zijt gy tegen my, die geheel weerloos ben, uytgegaen met sweerden ende stocken als tegen eenen moordenaer? Indien gy my aen eenige misdaed schuldig oordeelde, hadt gy my, zonder al dien groten omslag, op eene veel gemakkelyker wijs kunnen vangen?

53. Als ick dagelicks, geduurende mijn verblijv binnen Jerusalem, met u was in den Tempel, openlyk lerende, so en hebt gy de handen tegen my niet uytgesteken: maer nu neemt gy my als eenen booswicht ge-

(*a*) Matth. 26: 51 Marc. 14: 47. (*b*) Matth. 26: 55. Marc. 14: 48.

gevangen, opdat de schrivten der Propheten, die mijn lijden allerduidelykst voorspeld hebben, zouden vervuld worden. Marc. XIV: 49. Trouwens dit is uwe ure, ende de macht der duysternisse. Nu hebt gy vrijheid om my te mishandelen. Nu kan de duivel aen my zijnen moed koelen.

II *Het lijden van den Heiland zelvs, voór de rechtbank der Joden, vinden wy vs. 54-71.*

1. *Hy werd wechgeleid naer het paleis van den toenmaligen Hogepriester* CAJAPHAS, *alwaer het meerderdeel van den groten Raed der Joden vergaderd was, en ter dood veroordeeld, vs. 54.*

2. *Hy werd door* PETRUS *schandelyk verlochend, vs. 55-62.*

—. *De verlochening van* PETRUS *word uitvoerig beschreven, vs. 55-60, en*

— —. *Zijn hartelyk berouw, vs. 61, 62.*

3. *Wijders werden den Heiland de allersmadelykste mishandelingen aengedaen, vs. 63-65.*

4. *Eindelyk werd het doodvonnis van den heiligen* JESUS, *in den morgenstond, nader bekrachtigd en plechtig uitgesproken, vs. 66-71.*

54. (c) Ende sy, die gezonden waren om den Heiland te vangen, grepen hem, ende opdat zelvde oogenblik namen alle zijne Discipelen de vlucht. Zy, die zo veel van hunne trouw en standvastigheid hadden opgegeven, verlieten Hem alle tot één toe. De Gerichtsdienaers leydden [*hem* gebonden *wech*], als eenen misdadiger van den eersten rang, ende brachten hem in het huys des toenmaligen Hoogenpriesters Cajaphas, alwaer het meerderdeel der leden van den groten Raed der Joden vergaderd was, Ende Petrus, die met de overige Discipelen gevlucht was, volgde van verre tot binnen in het paleis van den Hogepriester, om te zien hoe het met zijnen Meester gaen zoude.

(c) Matth. 26: 57. Marc. 14: 53. Joh. 18: 12, 24.

55. (*d*) Ende als ſy vyer ontſteken hadden, in 't midden van de ſale, of van de binnenplaets, ende ſy te ſamen nederſaten, ſat Petrus in 't midden van haer, om zich te warmen, omdat het een koude nacht was. Middelerwijl werd de Heiland, onder de valſche betichting van Godslastering, omdat Hy ronduit verklaerde Gods Zoon te zijn, eenſtemming ter dood veroordeeld, Matth. XXVI: 59-66. Marc. XIV: 61-64.

56. Ende in dien tusſchentijd kwam de hooggevoelende Petrus tot eenen ſchandelyken val: want een ſeker dienſtmaegt van den Hogepriester, welke de deurwaerſter was, en Petrus, op het verzoek van eenen anderen Discipel, die aldaer bekend was, had ingelaten Joh. XVIII: 16, ſiende hem by het vyer ſitten, ende hare oogen met eene byzondere oplettendheid op hem houdende, ſeyde, Oock deſe was met hem. Ik kan aen zijn ganſche gelaet en houding duidelyk bemerken, dat hy mede behoort tot de volgelingen van den misdadiger, die thans in het verhoor is.

57. Maer hy verloochende hem, ten aenhoren van alle de dienaren, ſeggende, Vrouwe, gy bedriegt u, ick heb gene de minſte betrekking tot JESUS, en kenne hem zelvs niet. Hierop ging Petrus naer het voorportael, om naer buiten op de ſtraet te geraken; en toen kraeide de haen voor de eerſtemael, Marc. XIV: 68.

58. Ende korts daer na een ander hem ſiende, ſeyde, Oock gy zijt van die lieden, die JESUS altoos en overal gevolgd hebben. Maer Petrus ſeyde, Menſche, ick en ben niet. Zo verlochende hy zijnen Godlyken Meester voor de tweedemael, en zwoer zelvs met eenen plechtigen eed, dat hy JESUS niet eens kende.

59. Ende als 't ontrent één ure geleden was, beveſtigde [*dat*] een ander, ſeggende, In der waerheyt oock deſe was met hem: want hy oock een Galileer is. Dit kan men aen zijnen lompen tongval duidelyk horen.

60. Maer

(*d*) Matth. 26: 69. Marc. 14: 54-66. Joh. 18: 16, 25.

60. Maer Petrus seyde, Mensche, ick en weet' niet wat gy segt, en hoe gy op dat denkbeeld komt. Ende, niet wetende wat hy van verlegenheid doen zoude, begon hy zich zelven te vervloeken. Maer terstont, als hy nogh sprack, kraeyde de haen voor de tweedemael.

61. Ende de Heere, welke men, nadat Hy ter dood veroordeeld was, en de leden van den Joodschen Raed vertrokken waren, op de binnenplaets gebracht had, om Hem aldaer door de dienaren te doen bewaren; *de Heer* hem omkeerende, sagh Petrum aen met een veel beteekend oog: ende Petrus wiert door dat aenzien, het welk tot in het binnenste van zijn hart doordrong, indachtigh des woorts des Heeren, hoe hy hem gesegt hadde, (*e*) Eer de haen ten anderen male sal gekraeyt hebben, sult gy my driemael verloochenen.

62. Ende Petrus beschaemd, ontroerd, en hartelyk bedroevd over zijnen schromelyken val, nae buyten gaende, weende bitterlick, hebbende een zeer gevoelig berouw over zijne schandelyke verlochening.

63. (*f*) Ende de mannen, die Jesum hielden, nadat de leden van den bloedraed gescheiden waren; bespotteden hem, zy bespogen Hem zelvs; (*g*) ende dekten zijn aengezicht met eenen doek, vervolgens sloegen zy [*hem*] met vuisten, vragende spotsgewijs: gy gewaende Propheet, wie is de man, die u geslagen heeft?

64. Ende als sy hem overdeckt hadden, sloegen sy hem op 't aengesicht, ende vraegden hem, seggende, Propheteert wie het is, die u geslagen heeft.

65. Ende vele andere dingen seyden sy tegen hem, lasterende.

66. (*h*) Ende als het dagh geworden was, vergaderden de meesten van de Ouderlingen des volcks, ende de Overpriesters ende Schriftgeleerde, in de gewone vergaderplaets van het Sanhedrin, genaemd de

(*e*) Matth. 26: 34, 75. Marc. 14: 72. Joh. 13: 38. ende 18: 27.
(*f*) Matth. 26: 67. Marc. 14: 65. (*g*) Job 16: 10. Jes. 50: 6. Joh. 19: 3. (*h*) Psalm 2: 2. Matth. 27: 1. Marc. 15: 1. Joh. 18. 28.

kamer Gazith, ende brachten hem in haren Raet, om het doodvonnis, het welk zy, in hunne heimelyke nachtvergadering, tegen den besten aller menschen geveld hadden, plechtig uit te spreken, Matth. XXVII: 1.

67. Seggende, Zijt gy de Christus? de beloovde MESSIAS, zo als gy in de zael van den Hogepriester verklaerd hebt? segt 'et ons nu, in deze statelyke vergaderplaets, of gy u nog blijvt houden aen die verklaring. Ende hy seyde tot haer, waerom zal ik mijne gedane belijdenis herhalen? Indien ick 't u segge, gy en sult het niet gelooven.

68. Ende indien ick oock vrage, wat redenen gy hebt, om mijn Messiasschap te verwerpen, gy en sult my niet antwoorden, ofte loslaten. Daerom zy dit weinige genoeg.

69. (*i*) Van nu aen sal de Sone des menschen geseten zijn aen de rechter[*hant*] der kracht Godts. Binnen korten tijd zult gy de duidelykste bewijzen zien van de Koninglyke macht en heerlykheid, welke ik eerlang als verheerlykte Middelaer bezitten zal, verg. Matth. XXVI: 64.

70. Ende sy seyden alle, Zijt gy dan de Sone Godts? gy blijvt dan by die verklaring. Ende hy seyde tot haer, Gy segget, dat ick het ben. Het is zo. Ik ben Gods Zoon.

71. Ende sy seyden, Wat hebben wy nogh getuygenisse van noode? Want wy selve hebben 't uyt sijnen mont gehoort. Hy is een Godslasteraer, en moet als zodanig den dood sterven.

(*i*) Dan. 7: 9, 13, 14. Matth. 16: 27. ende 24: 30. ende 25: 31. ende 26: 64. Marc. 14: 62. Hand. 1: 11. 1 Thess. 1: 10. Openb. 1: 7.

HET

HET XXIII. KAPITTEL.

c. *Vs.* 1-15. *verhaelt de Euangelist, wat de Heiland, voor den Richterstoel van den Romeinschen Stadhouder,* PONTIUS PILATUS, *geleden hebbe.*

a. *Des Heilands overlevering aen* PONTIUS *vinden wy vs.* 1.

1. (*a*) ENde de geheele menigte van haer, van de leden des groten Raeds, die thans in de kamer Gazith vergaderd was, stont op, ende leydde hem in eigene personen tot Pilatum, die nu, nadat Judæa een wingewest der Romeinen geworden was, alleen de macht had, om halsstraffen uit te oeffenen, verg. XVIII Deel. p. 508-510. Zy verzochten dat de gewaende misdadiger met den dood mogt gestraft worden, verwachtende, dat de Stadhouder, enkel op hun zeggen, dat hy niet langer waerdig was om te leven, aenstonds gereed zou zijn, om hem zonder verder onderzoek ter dood te brengen.

b. *De Joodsche Overheden beschuldigden den heiligen* JESUS *van vele schenddaden, vs.* 2.

2. De Stadhouder was rechtvaerdiger dan de Oudsten van Israël. Hy vraegde aenstonds naer 's mans misdaden; Ende sy begonden hem daerom van gekwetste majesteit tegen den Keizer te beschuldigen, seggende, Wy hebben na een richterlyk onderzoek bevonden, dat dese deugniet het volck verkeert, tot opstand aenzet, ende (*b*) verbiedt den Keyser schattingen te geven, (*c*) seggende, dat hy selve Christus de Koningh is. Van de gewaende Godslastering spraken zy in het ge-

(*a*) Matth. 27: 2. Marc. 15: 1. Joh. 18: 28: (*b*) Matth. 17: 25. ende 22: 21. Marc. 12: 17. Luc. 20: 25. Rom. 13: 7. (*c*) Hand. 17: 7.

heel niet. Zy begrepen zeer wel, dat de Stadhouder zich daeraen niet zou laten gelegen liggen, of ten minsten den Heiland, op grond van die beschuldiging, niet laten ter dood brengen.

c. De Stadhouder verklaerde den Heiland onschuldig, nadat hy Hem ondervraegd had, vs. 3, 4.

3. (*d*) Ende Pilatus vraegde hem, feggende, Zijt gy de Koningh der Joden? geevt gy u daer voor uit, gelijk de Overheden van uw volk tegen u getuigen? ende hy antwoordde hem ende feyde, Gy fegt het, het is zo als gy zegt, ik ben de Koning der Joden, maer evenwel niet in dien zin, als de leden van den groten Raad my te last leggen, dat ik den Roomschen Keizer naer de kroon zou steken. Mijn Koningrijk is gene waereldsche heerschappy, en wordt niet verdedigd door uitwendige wapenen. Hierop ging de Stadhouder uit, tot de Joodsche Overheden betuigende, dat hy in JESUS genen den minsten schuld vond, om Hem ter dood te veroordeelen. Verg. Joh. XVIII: 33—
4. Ende Pilatus feyde tot de Overpriefters ende de fcharen, Ick en vinde geen fchult in defen menfche.

b. De Joodsche Overheden drongen nog al sterker aen, om PILATUS *te doen begrijpen, dat de Heiland den dood verdiend had. Hier door aen den éénen kant, en aen de andere zijde door de blijken van* JESUS *onschuld gedrongen, bedacht de Stadhouder allerlei middelen, om zich van de zaek af te maken, vs. 5-23.*

1. De vernieuwde beschuldigingen van Israëls Oudsten vinden wy vs. 5.

2. De pogingen van den Stadhouder, om van deze zaek af te komen, vs. 6-23.

—. Eerst door Hem, naer HERODES, *Koning van Galilea, te verzenden, vs. 6-12.*

—— Daer,

(*d*) Matth. 27: 11. Marc. 15: 2. Joh. 18: 33.

——. *Daerna door het volk de keus te geven, tusschen den heiligen* JESUS, *en* BARABBAS, *eenen befaemden oproermaker, om éénen van beiden los te laten, vs.* 13-23.

5. Ende sy hielden te stercker aen, seggende, Hy beroert het volck, leerende door geheel Judea, dat ons volk niet verplicht zy om den Keizer schatting te betalen, begonnen hebbende van Galilea tot hier toe. Op dezen grouwzamen laster antwoordde de Heer JESUS in het geheel niet, deels omdat de beschuldigingen zo ongegrond waren, dat zich zelve verwoestten, deels omdat de Stadhouder zelvs Hem reeds onschuldig verklaerd had. Pilatus zeide daerom, antwoordt gy niets? Hoort gy niet, van welke zware misdaden de achtbare Opperhoofden van uw volk u beschuldigen? Maer, om de reeds gemelde redenen, zweeg Hy wederom stil. Dit baerde niet alleen verwonderinh by den Stadhouder, maer maekte hem ook zeer verlegen, te meer omdat hy zag, dat de Joodsche Overheden onverzettelyk op zijnen dood bleven aendringen. Hy was wederom op middelen bedacht, om zich van deze netelige zaek af te maken, verg. Matth. XXVII: 12-14. Het eerste was, dat hy JESUS naer Herodes zond.

6. Als nu Pilatus van Galilea hoorde, vraegde hy, of die mensche een Galileer was.

7. (*e*) Ende verstaende dat hy uyt Galilea, het welk het gebiet was van Herodes Antipas, oorsprongelyk was, sondt hy hem henen tot Herodem, die oock selve, by gelegenheid van het Paeschfeest, in die dagen binnen Jerusalem was. Daerdoor wilde hy niet alleen den Viervorst van Galilea vereeren, maer hy hoopte ook, langs dezen weg, van de gansche zaek af te komen.

8. (*f*) Ende als Herodes Jesum sagh, wiert hy seer verblijdt: want hy hadde van over lange begeerigh geweest hem te sien, om dat hy veel van

(*e*) Luc. 3: 1. (*f*) Luc. 9: 7.

hem en zijne wonderen hoorde; ende hoopte eenigh teecken te sien, dat van hem gedaen soude worden.

9. Ende hy vraegde hem met vele woorden, of Hy de verrezen Joannes de Doper ware, en van waer Hy het vermogen hadde, om zulke verbazende wonderen te doen. Doch hy en antwoordde hem niets, omdat de vragen van Herodes niet uit het rechte beginsel voortkwamen, en omdat Hy genen schijn wilde geven, als of Hy zijne loslating zocht.

10. Ende de Overpriesters ende de Schriftgeleerde, die den Heiland uit het rechthuis van Pilatus gevolgd waren, stonden als aenklagers tegen hem, ende beschuldigden hem heftiglick van die zelvde misdaden, welke zy Hem voor den Stadhouder hadden te laste gelegd.

11. Ende Herodes met de Bevelhebbers van sijne krijgslieden en lijvwachten, hem op de smadelykste wijs veracht ende bespott hebbende, dede hem een blinckende kleet van eenen Oversten aen, het welk oud en versleten was, om met zijne Koninglyke waerdigheid den spot te drijven, ende sondt hem weder tot Pilatum, zonder in zijne zaek te beslisfen.

12. (g) Ende op den selven dagh wierden Pilatus ende Herodes, door dit blijk van achting, het welk de eerste aen den laetsten gav, wederom vrienden met malkanderen: want sy waren te vooren in vyantschap tegen den anderen, omdat zy inbreuk gedaen hadden op elkanders gezach en rechten.

13. (h) Ende als Pilatus zag dat zijne pogingen, om van JESUS en zijne zaek aftekomen, mislukt waren, nam hy een ander middel by de hand: want de Overpriesters ende de Overste, ende het volck by een geroepen hadde, seyde hy tot haer,

14. Gy hebt desen mensche tot my gebracht, als

(g) Hand. 4: 27. (h) Matth. 27: 23. Marc. 15: 14. Joh. 18: 38. ende 19: 4.

als eenen die het volck van den Keizer afkeerigh en oproerig maeckt: ende siet ick hebbe [*hem*] in uwe tegenwoordigheyt ondervraegt, ende en hebbe in desen mensche geen schult gevonden, van 't gene daer gy hem mede beschuldigt:

15. Ja oock Herodes niet, die beter gelegenheid heeft om te weten, hoe de man zich in Galilea gedragen heeft: want ick hebbe ulieden tot hem gesonden, ende siet, daer en is van hem niet gedaen, waeruit het eenigermate blijken zou, dat hy des doots weerdigh is.

16. So sal ick hem dan kastijden ende na die geesseling loslaten.

17. (*i*) Ende hy moest haer, volgens een gebruik, het welk toenmaels plaets had, op het feest éénen gevangenen loslaten, ter keuse van het volk. Hy gav hun daerom de keus, tusschen JESUS en eenen Barabbas, niet twijffelende, of zy zouden de loslating van JESUS begeren, te meer, omdat hy uit alle de omstandigheden bemerkte, dat de Joodsche Overheden Hem uit nijdigheid hadden overgeleverd. Hierin werd de Stadhouder nog meer bevestigd, door het bericht, het welk zijne huisvrouw hem deed toekomen, wegens den benauwden droom, welken zy over JESUS en zijne zaek gehad had, Matth. XXVII: 19.

18. Doch ook hierin vond zich Pilatus bedrogen. De Overpriesters verspreidden zich onder den hoop, en vervoerden het volk, om de loslating van Barabbas te begeren, en alle de menigte riep gelijckelick, seggende, (*k*) Wech met desen, ende laet ons Barabbam los.

19. Dewelcke was om sekeren oproer, die in de stadt geschiet was, ende [*om*] eenen dootslagh, in de gevanckenisse geworpen.

20. Pilatus dan nog al meer verlegen wordende, riep [*haer*] wederom toe, wat zal ik dan aenvangen met den

(*i*) Matth. 27: 15. Marc. 15: 6. Joh. 18: 39. (*k*) Hand. 4: 14.

anderen, dien gy den Koning der Joden noemt? Marc. XV: 12, willende Jesum loslaten.

21. Maer sy, door hunne boosaertige Opperhoofden aengehitst, riepen daer tegen, seggende eenparig uit éénen mond, Kruyst [*hem*], kruyst hem.

22. Ende hy seyde ten derden mael tot haer, Wat heeft dese dan quaets gedaen, waerdoor hy zou verdiend hebben, om gekruisigd te worden? Ick en hebbe, dit moet ik nog eens openlyk en plechtig verklaren, geen schult des doots in hem gevonden: So sal ick hem dan kastijden ende loslaten.

23. Maer sy hielden des te meer aen met groot geroep en een woest getier, eysschende dat hy soude gekruyst worden: ende haer ende ook der achtbare Overpriesteren geroep wiert geweldiger.

e. Eindelyk werd de heilige JESUS *ter kruisstraf overgegeven, vs.* 24, 25.

24. (*l*) Ende Pilatus ziende, dat alle zijne pogingen, om JESUS lostelaten, vruchteloos waren, en vresende voor een schromelyk oproer, waervan hy reeds de beginselen bespeurde, waschte openlyk zijne handen, tot een teeken, dat hy aen den dood van den onschuldigen JESUS geen deel wilde hebben, latende de gevolgen van die onrechtvaerdigheid voor rekening der Joden. De onbesuisde menigte nam de gevolgen van dat onschuldig bloed op zich en hunne nakomelingen, Matth. XXVII: 24-26. Hy oordeelde eindelyk, dat haer eysch geschieden soude. Door de woede des volks gedrongen zijnde, veroordeelde hy den heiligen JESUS, van wiens onschuld hy volkomen overtuigd was, ter kruisdood.

25. Ende hy liet haer los den genen, die om oproer ende dootslagh in de gevanckenisse geworpen was, welcken sy ge-eyscht hadden: maer Je-

(*l*) Matth. 27: 26. Marc. 15: 15. Joh. 19: 16.

Jesum gaf hy over tot haren wille, en stelde Hem in de handen der krijgsknechten, om Hem te kruissigen.

d. Het lijden van den Heiland op Golgotha, met de gevolgen daervan, wordt ons beschreven vs. 26 - 56.

a. Het lijden van den Heiland zelve op Golgotha vinden wy wy vs. 26 - 45.

1. *Het gene onder den weg gebeurd is, verhaelt de Euangelist, vs. 26.*

-. SIMON *van Cyrenen werd gedwongen, om 's Heilands kruis te dragen, vs. 26.*

--. *De lijdende Borg deed eene zeer merkwaerdige aenspraek aen eene menigte van menschen, die zeer bedroevd waren over zijne mishandelingen, vs. 27 - 31.*

---. *Twee moordenaers werden met Hem ter kruisstraf wechgeleid, vs. 32.*

26. (*m*) Ende als sy hem wechleydden, namen sy eenen Simon van Cyrenen, die daer juist voorby ging, komende van den acker, ende leyden hem het kruyce op, dat hy het achter Jesum droege. De Heiland namelyk moest, tot vermeerdering van zijne smerten, zijn eigen kruis dragen. Maer, vermits Hy, door alle de mishandelingen afgemat, naer den zin der krijgsknechten genen spoed genoeg maekte, dwongen zy den gemelden Simon, om het achterdeel van JESUS kruis, of wel het gehele kruis achter Hem te dragen, Marc. XV: 21.

27. Ende een groote menigte van volck van allerlei rang, ook de Overpriesters, ende mede van vrouwen volgde hem, uit verschillende beginselen, zommigen uit mededogen, anderen om Hem te bespotten. Onder de gemelde vrouwen waren 'er, welcke oock weenden ende hem beklaegden. Zommige uit eene natuurlyke tederhartigheid, zommige omdat zy door Hem beweldadigd waren,

(*m*) Matth. 27: 32. Marc. 15: 21.

zommigen omdat zy Hem onschuldig kenden, zommigen omdat zy Hem voor den MESSIAS hielden.

28. Ende Jesus hem tot haer keerende seyde, Gy dochters van Jerusalem, en weent niet over my, ik sterv ter verzoening van de zonden, en mijn dood zal de bron van het leven wezen, maer weent veel eer over uselven, ende over uwe kinderen.

29. Want siet daer komen benauwde dagen, in welke zulke zware rampen over het Joodsche volk komen zullen, dat het een zegen wezen zal, gene kinderen te hebben; benauwde dagen, in welcke men seggen sal, Saligh [*zijn*] de onvruchtbare, ende de buycken die niet gebaert en hebben, ende de borsten die niet gesoogt en hebben.

30. Alsdan sullen de Joden niet weten, waer zy zich van verlegenheid bergen zullen. Dan sullen sy beginnen te seggen tot de bergen, (*n*) Valt op ons: ende tot de heuvelen, Bedeckt ons.

31. (*o*) Want indien sy dit doen aen het groene hout, wat sal aen het dorre geschieden?

Onder de zinprent van het *groene hout*, bedoelt de Heiland zich zelven. Trouwens gelijk een groen hout niet geschikt is tot brandstof, zo had ook de Heiland niet verdiend, om gedood te worden. Maer de Joodsche Natie was een *dor hout*, waerdig om door het vuur der Godlyke wraek verteerd te worden.

32. (*p*) Ende daer wierden oock twee andere menschen, zijnde quaetdoenders, die de doodstraf rechtvaerdig verdiend hadden, naer Golgotha geleydt, om met hem gedoodt te worden.

(*n*) Jes. 2: 19. Hos. 10: 8. Openb. 6: 16. ende 9: 6. (*o*) Jer. 25: 29. 1 Petr. 4: 17. (*p*) Joh. 19: 18.

2. Het gene op Golgotha zelvs is voorgevallen vinden wy, vs, 33 - 45.

—. *De Heiland werd gekruicigd, vs.* 33.

33. (*q*) Ende doe ſy quamen op de ſtrafplaetſe genaemt Hooftſcheel[*plaetſe*], van wegen de bekkenelen der geſtrafte misdadigers, welke op dezen akeligen heuvel verſtrooid lagen, boden de Soldaten den Heiland eenen bedwelmenden drank aen, beſtaende uit zuuren wijn, gemengd met bittere gom. Maer, vermits die drank geſchikt was, om de lijders ongevoelig te maken, wilde de Heiland denzelven niet gebruiken, omdat Hy zich, als Borg, aen de verſchrikkelykſte ſmerten niet onttrekken wilde, Matth. XXVII: 34. Marc. XV: 23. Vervolgens kruycigden ſy hem aldaer, ende de gemelde quaetdoenders, den eenen ter rechter, ende den anderen ter ſlincker [*zijde*].

——. *Het gene na de kruiciging is voorgevallen, vinden wy vs.* 34 - 45.

/. *De Heiland bad voor zijne kruicigers, vs.* 34[a].

//. *De Soldaten verdeelden zijne klederen, vs.* 34[b].

///. *Het lijden van den Heiland werd merkelyk verzwaerd, door ſmadelyke lasteringen, vs.* 35 - 37.

////. *Er werd een opſchrivt boven het kruis geplaetst, vs.* 38.

/////. *Het gedrag der beide misdadigers, die met* JESUS *gekruicigd werden, was zeer onderſcheiden, vs.* 39 - 43.

//////. *De Zon werd op den vollen dag verduisterd, vs.* 44, 45.

34. Ende de lievderijke Jeſus bad voor zijne kruicigers. Hy ſeyde, (*r*) Vader, vergeeft het haer, want ſy en weten niet wat ſy doen. (*s*) Ende de

(*q*) Matth. 27: 33, 38. Marc. 15: 22. Joh. 19: 18. (*r*) Hand. 7: 60. 1 Cor. 4: 12. (*s*) Pſ. 22: 19. Matth. 27: 35. Marc. 15: 24. Joh. 19: 23.

krijgsknechten verdeelende sijne kleederen, wierpen sy het lot, gelijk van den MESSIAS voorspeld was, verg. Matth. XXVII: 35.

35. Ende het volck stont ende sagh het akelig schouwspel aen, bespottende den lijdenden Emanuël. Ende oock (t) de Overste des volks met haer beschimpten [*hem*], seggende, Andere heeft hy verlost, door hunne ziekten en kwalen te genezen, dat hy nu hemselven verlosse, en afkome van het kruis, so hy is de Christus de uytverkoren Godts, gelijk de Messias beschreven wordt, Jes. XLII: 1.

36. Ende oock de krijgsknechten tot [*hem*] komende, bespotteden hem, ende brachten hem edick, van den zuuren wijn, welken zy gewoon waren te drinken, toen Hy over dorst klaegde, Joh. XIX: 29,

37. Ende seyden, Indien gy de Koningh der Joden zijt, so verlost uselven van het kruis,

38. (v) Ende daer was oock, op het bevel van den Romeinschen Stadhouder, een opschrift boven hem geschreven, op een bordeken, het welk aen het uitstekend einde der opstaende pael van het kruishout gehecht was. Daerop was met Grieckshe, ende Romeynsche, ende Hebreeusche letters geschreven, DESE IS DE KONINGH DER JODEN.

39. Ende één van de voorheen gemelde quaetdoenders, die, ter rechte- en ter slinkehand van den Heiland, aen kruisen gehangen waren, lasterde hem, seggende al mede, Indien gy de Christus zijt, geev dan nu een blijk van vermogen, verlost uselven ende ons.

40. Maer de andere moordenaer, die mede gekruicigd was, vatte het woord op, en bestrafte den spotter; antwoordende bestrafte hy hem, seggende, En vreest gy oock Godt niet, hebt gy dan in het geheel geen ontzach voor den hogen God, noch eenige indrukken van de eeuwigheid, daer gy in het selve oordeel zijt en dezelvde straf ondergaet? 41. En-

(t) Matth. 27: 39. Marc. 15: 29. (v) Matth. 27: 37. Marc. 15: 26. Joh. 19: 19.

41. Ende wy doch rechtveerdelick: want wy
ontfangen [*ſtraffe*] weerdigh 't gene wy gedaen
hebben: maer deſe en heeft niet onbehoorlicks
gedaen en ſtaet geheel onſchuldig.

42. Ende hy ſeyde tot Jeſum, Heere, gedenckt
mijner in gunst, als gy in uw hemelsch Koninck-
rijcke ſult gekomen zijn.

43. Ende Jeſus ſeyde tot hem, Voorwaer ſegge
ick u, maek 'er ſtaet op, en bemoedig 'er u mede, onder
de angſten van den aennaderende dood, Heden, op dezen
zelvden dag, ſult gy met my in het paradijs zijn, en
deelen in de zaligheid van het volgend leven.

44. (*x*) Ende het was ontrent de ſeſte ure, of op
den vollen middag, ende daer wiert eene wonderdadige
duyſterniſſe over de geheele aerde, tot de negende
ure toe, (volgens ons tot drie uur na den middag.)

45. Ende de ſonne wiert verduyſtert, zodat het
drie uuren lang donker was, als in het midden van den
nacht, (*y*) ende het voorhangſel des Tempels ſcheur-
de midden [*door*], van boven tot beneden, ook hadden
'er nog andere verbazende wonderen plaets, Matth.
XXVII: 51-53.

———. *Eindelyk ſtierv de Middelaer, vs.* 46-49.

46. Ende Jeſus roepende met grooter ſtemme
ſeyde, (*z*) Vader, in uwe handen beveele ick mij-
nen geeſt. Ende als hy dat geſegt hadde, blies Hy
den laetſten adem uit, en gaf hy den geeſt.

47. (*a*) Als nu de Hooftman over hondert, die
met zijne byhebbende manſchap het kruis bewaekte, ſagh
dat wonderdadige, het welk daer geſchiet was, ver-
heerlickte hy Godt, ende ſeyde, Waerlick deſe
menſche was rechtveerdigh en onſchuldig; hy moet
in de daed Gods Zoon zijn, gelijk hy zich genoemd heeft.

(*x*) Matth. 27: 45. Marc. 15: 33. (*y*) Matth. 27. 51. Marc. 15. 38. (*z*) Pſ. 31: 6. Matth. 27: 50. Marc. 15. 37. Joh. 19: 30. Hand. 7: 59. (*a*) Matth. 27: 54. Marc. 15: 39.

48. Ende alle de ſcharen, die daer te ſamen gekomen waren om dit akelig ſchouwſpel te aenſchouwen, ſiende de verbazende dingen, die by 's Heilands dood geſchiet waren, keerden wederom naer Jeruſalem, ſlaende op hare borſten, tot een teeken van vrees en verbaesdheid.

49. Ende alle ſijne bekende, die eene nadere betrekking tot Hem hadden, ſtonden van verre, oock de vrouwen, die hem te ſamen gevolgt waren van Galileen, om Hem van hare goederen te dienen, ende ſagen dit alles met zeer grote ontroering aen.

β. Hierop volgde 's Heilands begravenis, vs. 50-56.

50. (*b*) Ende ſiet, een aenzienlyk man met name Joſeph, zijnde een Raetſheer, een goet ende rechtveerdigh man, die deugdzaem was, en oprecht in zijnen ganſchen wandel.

51. (Deſe was een heimelyk aenhanger van JESUS, Matth. XXVII: 57, en van een geheel ander karakter, dan het meerderdeel der leden van den groten Raed, die eenen onverzoenbaren haet tegen den Heiland hadden opgevat. Daerom hadde hy niet mede bewilligt in haren raet ende handel). Hy was oorſprongelyk van Arimathea, een ſtadt der Joden, denkelyk dezelvde Stad met Rama in het ervdeel van Benjamin, Joſ. XVIII: 25, ende die oock ſelve de oprichting en goederen van het geestelyk Koninckrijcke Godts gelovig verwachtede.

52. Deſe gingh tot Pilatum, ende begeerde het lichaem Jeſu, om het zelve eerlyk te begraven, daer het anders by de lijken der misdadigers zou geworpen zijn. Na dat de Stadhouder van den hoofdman over honderd, die de wacht had, bericht gekregen had, dat JESUS waerlyk geſtorven was, gav hy den gemelden Raedsheer vryheid, om het lijk af te nemen en te begraven.

53. Ende als hy 't ſelve afgenomen hadde, wondt hy

(*b*) Matth. 27: 57. Marc. 15: 43. Joh. 19: 38.

hy dat in een fijn lijnwaet, naer de gewoonte van dien tijd, wanneer men gewoon was de lijken niet, gelijk by ons, in doodkisten te leggen, maer met linnen te bewinden, (*c*) ende leyde het in een nieuw graf, het welk hy in een rotze, in zijnen hov, niet verre van Golgotha gelegen, gehouwen had, daer nogh noyt yemant in gelegt en was. Daer lag het lijk van den Heiland alleen, en daer door werd de aenleiding afgesneden, om, na de opstanding van den Heiland, te kunnen voorwenden, dat Hy, door het aenraken der beenderen van eenen Propheet, zou opgewekt wezen. Joseph liet eindelyk eenen zwaren steen wentelen voor den ingang van den gravkelder, om het lijk tegen allen uitwendigen overlast te beveiligen.

54. Ende het was de dagh der Voorbereydinge tot het Pascha, het welk de Pharizeeuwen, met het meerderdeel des volks, des avonds eeten zouden, ende de Sabbath quam aen, welke na het ondergaen der zonne eenen aenvang nam.

55. Ende oock de vrouwen, (*d*) die met hem gekomen waren uyt Galileen, volgden na, ende aenschouwden het graf, ende hoe sijn lichaem gelegt wiert, met oogmerk om het zelve, na het eindigen van den Sabbath, nog eens met meerder plechtigheid te balsemen.

56 Ende wedergekeert zijnde binnen Jerusalem bereydden sy ten dien einde speceryen ende salven, zo veel de kortheid van den tijd toeliet, ende op den Sabbath, die zeer kort op handen was, rusteden sy nae het gebodt.

Op den Sabbath zelven vervoegden zich de leden van den groten Raed by den Romeinschen Landvoogd PONTIUS PILATUS, om hem te berichten, dat JESUS, welken zy eenen verleider noemden, had voorgegeven, dat Hy ten derden dage uit den doden zou opstaen, en te verzoeken, dat 'er eene wacht by zijn grav mogt geplaetst worden, ten einde

(*c*) Matth. 12: 40. ende 26: 12. ende 27: 59. Marc 15: 46.
(*d*) Luc. 8: 2.

voor te komen, dat zijne Discipelen zijn lichaem wechnamen, en uitstrooiden dat Hy was opgestaen. PILATUS bewilligde in dit verzoek. De Joodsche Opperhoofden plaetsten daerop eene bende krijgsknechten in den hov van JOSEPH, om 's Heilands grav tot den derden dag te bewaken. Ook zetten zy hunne eigene zegels, of wel dat van het Sanhedrin, op den steen. Van dit alles wisten de Godvruchtige vrouwen niet, welke getuigen geweest waren van 's Heilands begravenis, Matth. XXVII: 62-66.

HET XXIV. KAPIPTEL.

B. LUCAS *besluit zijn Euangelie, met de geschiedenis van 's Heilands opstanding en hemelvaert, Kap. XXIV.*

a, De geschiedenis van 's Heilands opstanding vinden wy vs. 1-49.

a. MATTHÆUS *Kap. XXVIII:* 1-4, *is de eenigste der Euangelisten, die bericht geevt van de omstandigheden, welke by 's Heilands opstanding zijn voorgevallen.* LUCAS *bepaelt zich tot eenige verschijningen van den verrezenen Zaligmaker, welke de waerheid van zijne opstanding volkómen bevestigen. Vs.* 1-12. *verhaelt hy, hoe de opstanding van* JESUS, *aen zommige vrouwen, by het grav, door eenen Engel geboodschapt zy.*

𝔞. *Het uitgaen der vrouwen naer het grav vinden wy vs.* 1-3

𝔟. *De heuchelyke boodschap van den Engel, vs.* 1-8, *en*

𝔠. *Het bericht, het welk de vrouwen daervan aen de Discipelen gegeven hebben, vs.* 9-12.

1. Des vrijdags avonds hadden de Godvruchtige vrouwen, welk den Heiland uit Galilea gevolgd waren, reeds eenige balsemen en specerijen gekocht. Maer de Sabbath, die kort daerna inviel, verhinderde haer, om verder voort te gaen,

Kap.

Kap. XXIII: 55. Maer des zaturdags avonds, zodra de Sabbath geëindigd was, gingen zy wederom naer de winkels, om meerderen voorraed op te doen, ten einde het lijk van den Heiland, het welk, om den aennaderenden Sabbath, met veel overhaesting gezalvd was, nog eens met meerdere plechtigheid te balsemen, Marc. XVI: 1. Inmiddels gingen twee van haer, te weten Maria Magdalena, uit welke de Heiland zeven duivelen geworpen had, en Maria de moeder van Jacobus, des zaturdags avonds, na het eindigen van den Sabbath, naer buiten; zy wilden zich, geduurende de schemering, naer den hov van Joseph begeven, om te zien hoe de zaken by het grav geschapen stonden. Maer zy bereikten haer oogmerk niet. Een stuk wegs gevorderd zijnde, keerden zy wederom terug, of omdat haer de duisternis overviel, of om eene andere onbekende reden, Matth. XXVIII: 1. In dien zelvden nacht is de Heiland opgestaen. Zeer vroeg in den morgenstond, als het nog duister was, werd 'er, omtrent het grav van den Verlosser, eene aerdbeving vernomen, welke allergeweldigst was. Er daelde een Engel uit den hemel, en wentelde den groten steen af, welken Joseph voor den ingang van den gravkelder had laten wenteln, en ging op denzelven rustig nederzitten, Middelerwijl trad de opgewekte JESUS ten gravkelder uit, bekleed met die kleederen, welke Hem zijn Alvermogen, of wel de Engel verzorgd had. Er straelden glansrijke stralen, als zo vele blikſemſchichten, van des Engels aengezicht af, en zijne kleding was by uitnemendheid wit en blinkend, gelijk de sneeuw, wanneer dezelve door de Zon beschenen wordt. Op deze ontzettende verschijnselen werden de Romeinschen Soldaten, die het grav bewaekten, dermate verschrikt, dat zy als doden ter aerde nedervielen. Dan, weder tot zich zelve gekomen zijnde, namen zy ylings de vlucht. Matth. XXVIII: 2-4.

Inmiddels hadden de Godvruchtige vrouwen den ganschen nacht doorgebracht, met het toebereiden van zalven en balsemen. (a) Ende op den eersten [*dagh*] der

(a) Matth. 28: 1. Marc. 16: 1. Joh. 20: 1.

weke, seer vroegh in den morgenstont, gingen sy nae het graf, dragende de speceryen, die sy bereydt hadden, ende sommige andere vrouwen met haer.

2. Ende wanneer sy den hov van Joseph genaderd waren, vonden zy, tot hare grote verwondering, den steen afgewentelt van het graf.

3. Ende ingegaen zijnde en vonden sy het lichaem des Heeren Jesu niet in den gravkelder. Middelerwijl had de Engel zijn verblijv in het grav genomen, om de vrouwen op te wachten, en haer bekend te maken, dat JESUS was opgestaen. Ook was 'er in dien tusschentijd nog een andere Engel nedergedaeld, die den eersten in het grav vergezelde.

4. Deze vrouwen waren zeer verwonderd, dat zy den steen afgewenteld en het grav ledig vonden. Ende het geschiedde, als sy daer over twijffelmoedigh waree, siet, twee mannen stonden by haer, of verschenen haer in blinckende kleederen, verg. XVIII Deel p. 530.

5. Ende als sy seer bevreest wierden, ende het aengesicht van angst en verlegenheid nae de aerde neygden, seyden sy tot haer: vreest niet, gylieden hebt in het geheel gene reden om te vrezen. In tegendeel wy komen, om u de allerheuchelykste tijding bekend te maken. Wat soeckt gy den levenden by de doode? Uw JESUS leevt.

6. Hy en is hier niet meer, maer hy is reeds uit den doden opgestaen. Ziet de plaets, alwaer Joseph hem in uwe tegenwoordigheid heeft laten begraven, is geheel ledig. (*b*) Gedenckt hoe hy tot u en andere van zijne volgelingen gesproken heeft, als hy nogh in Galilea was:

7. Seggende, De Sone des menschen moet overgelevert worden in de handen der sondige menschen,

(*b*) Matth. 16: 21. ende 17: 22. ende 20: 18. Marc. 8: 31. ende 9: 31. ende 10: 33. Luc. 9: 22. ende 18: 31.

ſchen, ende gekruycigt worden, om, door zijnen verzoenenden dood, de reinigmaking der zonden te weeg te brengen, ende ten derden dage zal Hy uit de doden weder-opſtaen. Deze belovte is nu vervuld.

8. Wijders kregen de vrouwen in last, om deze tijding aen de Apostelen bekend te maken, en byzonder aen Petrus, die zijnen Godlyken Meester zo ſchandelyk verlochend had, en thans in diepen rouw gedompeld zat, Marc. XVI: 7. Ende ſy wierden (*c*) indachtigh ſijner woorden, welke de Heiland omtrent zijne opſtanding geſproken had.

9. (*d*) Ende zy vloden als het ware naer Jeruſalem, en ſpraken tot niemand onder den weg, van het gene hun ontmoet was: en, in zeer groten haest wedergekeert zijnde van het graf, boodſchapten ſy alle deſe dingen aen de elve, ende aen alle de andere lievhebbers van den Heiland.

10. Ende [*deſe*] waren Maria Magdalene, ende Joanna, ende Maria Jacobi [*moeder*], ende de andere met haer, die dit tot de Apoſtelen ſeyden.

11. Ende hare woorden ſchenen voor haer als ydel geklap, ende ſy en geloofden haer niet. Zo groot was de kracht van hun ongeloov, niet tegenſtaende des Heilands allerduidelykſte belovte.

12. (*e*) Doch Petrus opſtaende liep tot het graf, ende nederbuckende ſagh hy de linnen doecken, in welke het lijk van JESUS was gewonden geweest, liggende alleen, ordentelyk opgerold; ende gingh wech, ſich verwonderende by hemſelven van 't gene geſchiet was. Hy geloovde wel niet, dat JESUS was opgeſtaen, maer evenwel hy wist zich geen begrip te maken van deze zeer zonderlinge omſtandigheden.

(*c*) Joh. 2: 22. (*d*) Matth. 28: 8. Marc. 16: 10. (*e*) Joh. 20: 3, 6

b. Vs. 13 - 49. *beschrijvt de Euangelist ettelyke verschijningen van den verrezenen Heiland.*

1. *Vooreerst aen twee Discipelen, die, op denzelvden dag van 's Heilands opstanding, naer Emmaus gingen, vs.* 13 - 35.

—. *De gelegenheid, by welke, vinden wy vs.* 13, 14.

— —. *De verschijning van den Heiland aen deze Discipelen, in eene onbekende gedaente, en hunne zamenspraek met hem, worden beschreven vs.* 15 - 29.

— — —. *De openbaring van den Heiland aen de Emmausgangeren, vs.* 30 - 33, *en*

— — — —. *Hunne wederkering naer Jerusalem, om deze merkwaerdige ontmoeting aen de Apostelen bekend te maken, vs.* 33 - 35.

13. Het eerste van alle verscheen de opgewekte JESUS aen Maria Magdalena, uit welke Hy voorheen, door zijn wonderdoend Alvermogen, zeven duivelen geworpen had. Wanneer de overige vrouwen reeds uit den hov van Joseph vertrokken waren, bleev Maria Magdalena in hare eenigheid by het grav staen, bitterlyk wenende, en by die gelegenheid werd zy verwaerdigd, met de allereerste verschijning van den opgewekten Verlosser, Marc. XVI: 9. Joh. XX: 11 - 18. Kort daerna vertoonde Hy zich aen de overige vrouwen, terwijl zy nog onder den weg waren, om zich naer Jerusalem te begeven, en aen de Apostelen te boodschappen, wat zy in den hov van Joseph gezien en gehoord hadden, Matth. XXVIII: 9, 10. De derde verschijning geschiedde aen Petrus, vs. 34. (*f*) Ende met de vierde openbaring werden de Emmausgangers verwaerdigd: want siet twee van haer, die den Heiland voorheen gevolgd hadden, gingen op den selven dagh van JESUS opstanding nae een vleck dat tsestigh stadien of derdehalv uur

(*f*) Marc. 16: 12.

uur van Jerusalem gelegen was, welckes name was Emmaus:

14. Ende sy spraken, al langzaem voortwandelende, t'samen onder malkanderen van alle dese dingen, die daer binnen Jerusalem, betreffende het laetste lijden en den kruisdood van den Heiland, gebeurt waren.

15. Ende het geschiedde, terwijle sy over dit alles zeer ernstig t'samenspraken, ende malkanderen ondervraegden, of met elkanderen redeawisselden, (*g*) dat Jesus selve by [*haer*] quam, ende met haer ging. Hy haelde hen achter in, voegde zich in hun gezelschap, en wandelde met hun voort.

16. Ende evenwel kenden zy Hem niet, deels omdat zy Hem in hun ongeloov niet verwachtten, deels omdat Hy andere kiederen droeg, dan voor zijnen dood, deels en voornamelyk, omdat hare oogen, door 's Heilands verborgenen invloed, zodanig wierden gehouden, dat sy hem niet en kenden, noch begrepen wie Hy was.

17. Ende hy seyde tot haer, Wat redenen zijn dit, die gy wandelende onder malkanderen verhandelt? Het schijnen zaken van gewicht te zijn, in welke gy zeer veel belang stelt, Gy schijnt 'er gevoelig over getroffen. Is u eenig leed overgekomen? ende [*waerom*] siet gy droevigh?

18. Ende de eene, wiens name was Cleopas, anders Alpheus, vatte het woord op; antwoordende seyde hy tot hem, Zijt gy alleen een vreemdelingh te Jerusalem? Zijt gy dan alleen onkundig van die merkwaerdige gebeurtenisfen, van welke thans ieder een te Jerusalem den mond vol heeft, ende en weet gy niet de zonderlinge dingen, die dese dagen daer in geschiet zijn?

12. Ende hy seyde tot haer, Welcke gebeurtenissen bedoelt gy? ende sy seyden tot hem, De dingen aengaende Jesum den Nazarener, (*h*) welcke een

(*g*) Matth. 18: 20. Luc. 24: 36. (*h*) Luc. 7: 16. Joh. 4: 19. ende 6: 14.

Propheet by uitnemendheid was, krachtigh in wercken ende woorden, voor Godt, ende alle het volck. Hy leerde als machthebbende, en heeft zijne Godlyke zending bevestigd, door een aental van verbazende wonderen.

20. Ende hoe onse Overpriesters ende Overste denselven, hoe onschuldig en vlekkeloos heilig Hy ook wezen mogt, aen den Romeinschen Stadhouder overgelevert hebben tot het oordeel des doots, ende hem gekruycigt hebben, voorzover zy den Landvoogd geperst hebben, om Hem ter kruisdood te verwijzen.

21. Ende wy hoopten dat hy was de gene (*i*) die Israël verlossen soude; wy hebben Hem beschouwd en geëerbiedigd, als den beloovden MESSIAS. Hy had gezegd, dat Hy ten derden dage uit de doden zou opstaen. Doch oock deze hoop hebben wy opgegeven: want beneven dit alles is 't heden de derde dagh, van dat dese dingen geschiet zijn.

22. (*k*) Maer oock sommige vrouwen uyt ons hebben ons ontstelt, die vroegh in den morgenstont aen het graf geweest zijn, in het welk Hy vrijdag nademiddag gelegd was:

23. Ende sijn lichaem niet vindende quamen sy van hare ontmoeting bericht geven, ende seyden, dat sy oock een Gesichte van Engelen by het grav gesien hadden, die seggen dat hy leeft.

24. Ende sommige der gene die met ons zijn, en tot het gezelschap van zijne meestvertrouwde vrienden behoren, gingen henen tot het graf, ende bevonden 't alsoo, gelijck oock de vrouwen gesegt hadden, dat namelyk het grav ledig ware, maer hem en sagen sy niet.

25. Ende hy seyde tot haer, O onverstandige, die nog zo onkundig zijt in de Voorzeggingen, welke den

MES

(*i*) Hand. 1: 6. (*k*) Matth. 28: 8. Marc. 16: 10. Joh. 20: 18.

MESSIAS betreffen, ende trage van herten, om te gelooven al het gene dat de Propheten gesproken hebben, dat zy niet alleen omtrent de heerlykheid, maer ook omtrent de vernedering, het lijden, en den verzoenenden dood van den MESSIAS voorspeld hebben!

26. (*l*) En moeste de Christus, de beloovde MESSIAS, niet dese dingen lijden, en zelvs den dood ondergaen, om de zonden te verzoenen, ende moest Hy, volgens de duidelyke Voorzeggingen der Propheten, niet [*alsoo*] langs den weg van lijden in sijne heerlickheyt ingaen?

27. (*m*) Ende begonnen hebbende van Mose, liep Hy zijne voorzeggingen, ende die (*n*) van alle de Propheten door, en leyde haer uyt, in alle de Schriften, 't gene van hem als den MESSIAS, zo omtrent zijn lijden, als omtrent zijne heerlykheid [*geschreven*] was.

28. Ende sy quamen, onder dat gesprek, naeby het voorheen gemelde vleck Emmaus, daer sy nae toe gingen: ende hy hieldt hem als of hy verder gaen soude.

29. (*o*) Ende sy dwongen hem op eene zeer vriendelyke wijs, om by hen te blijven, seggende, (*p*) Blijft met ons, want het is by den avont, ende de dagh is gedaelt. Ende hy gingh in, in een zeker huis binnen Emmaus, om met haer te blijven.

30. Ende het geschiedde, als hy met haer aensat, nam hy het broot, ende segende het, gelijk Hy gewoon was geweest, wanneer Hy vóór zijnen dood met hen verkeerde, ende als hy het gebroken hadde gaf hy het haer. Deze handelwijs maekte hen opmerkzaem.

31. Ende hare oogen wierden ter zelvder tijd geo-

(*l*) Jes. 50: 6. ende 53: 5. Phil. 2: 7, 8. Hebr. 12: 2. 1 Petr. 1: 11. (*m*) Gen. 3: 15. ende 22: 18: ende 26: 4. ende 49: 10. Deut. 18: 15. (*n*) Ps. 132: 11. Jes. 7: 14. ende 9: 5. ende 40: 10: Jerem. 23: 5. ende 33: 14. Ezech. 34: 23. ende 37: 25. Dan. 9: 24. Mich. 7: 20 (*o*) Gen. 19: 3. (*p*) Hand. 16: 15. Hebr. 13: 2.

pent, ende sy kenden hem. Maer toen onttrok Hy zich onverwachts aen hun, terwijl zy zo verbaesd waren, dat zy niet wisten wat zy deden; ende hy quam wech uyt haer gesichte. Zodat Hy reeds vertrokken ware, eer zy 'er aen dachten.

32. Ende, wanneer sy eenigzins tot bedaerde gedachten gekomen waren, seyden zy tot malkanderen, En was ons herte niet brandende in ons, als hy tot ons sprack op den wegh, ende als hy ons de Schriften opende, en daeruit verklaerde, dat de MESSIAS, langs den weg van lijden, in zijne heerlykheid moest ingaen? Zijne woorden waren gepaerd met zulk eene kracht van overtuiging, dat onze harten als het ware gloeiden.

33. Ende sy opstaende ter selver ure, keerden weder nae Jerusalem, om den Apostelen verslag te doen van hunne ontmoeting, ende zy vonden de elve t'samenvergadert, ende die met haer waren:

34. Welcke, zodra zy inkwamen, zeer blijmoedig seyden, De Heere is waerlick opgestaen, (q) ende is van Simon Petrus levendig gesien.

35. Ende sy vertelden 't gene op den wegh [*geschiet was*], ende hoe hy haer bekent was geworden in 't breken des broots.

2. *Daerna verscheen de opgewekte* JESUS, *nog dien zelvden avond, aen de elv Apostelen, vs.* 36-45.

—. *De verschijning zelve vinden wy vs.* 36.

——. *De ontroering der Apostelen, vs.* 37, *en*

———. *De overtuigende blijken, met welke* JESUS *aentoonde, dat Hy het zelvs ware, vs.* 38-45.

36. (r) Ende als sy van dese dingen, welke Cleopas en zijnen metgezel, op den weg naer Emmaus, ontmoet waren, te zamen spraken, stont Jesus selve in 't midden van

(q) 1 Cor. 15: 5. (r) Marc. 16: 14. Joh. 20: 19. 1 Cor. 15: 5.

van haer. Hy groette hen minzaem, ende seyde tot haer, Vrede zy ulieden.

37. Ende sy verschrickt ende seer bevreest geworden zijnde, meynden dat sy eenen geest sagen, die de gedaente van den Heiland had aengenomen.

38. Ende hy seyde tot haer, Wat zijt gy ontroert over mijne tegenwoordigheid? ende waerom klimmen [*sulcke*] ongepaste overleggingen in uwe herten?

39. Siet mijne handen ende mijne voeten, zo als zy aen het kruis doornageld zijn: want ick ben 't selve. Tast my aen, ende siet: want een geest en heeft geen vleesch ende beenen, gelijck gy siet dat ick hebbe.

40. Ende als hy dit seyde, toonde hy haer de handen ende de voeten, bevens de lidteekenen van zijne wonden.

41. Ende doe sy 't van blijtschap nogh niet en geloofden, ende haer verwonderden, behaegde het Hem nog eene proev te geven, dat Hy waerlyk van de doden was opgestaen. Daerom seyde hy tot haer, (*s*) Hebt gy hier yet om te eten?

42. Ende sy gaven hem een stuck van eenen gebraden visch, ende van honichraten.

43. Ende hy nam 't, ende at het voor hare oogen, ten blijke dat Hy zijn lichaem wederom had aengenomen.

44. Ende hy seyde tot haer, (*t*) Dit zijn de woorden, die ick herhaelde keeren tot u sprack, als ick vóór mijn lijden en dood nogh met u was, [*namelick*] dat het alles moest vervult worden, wat van my, zo ten opzichte van mijne vernedering, als met betrekking tot mijne verhoging, geschreven is de wet Mosis, ende Propheten, ende Psalmen, en andere heilige liederen.

(*s*) Joh. 21: 10. (*t*) Matth. 16: 21. ende 17: 22. ende 20: 18. Marc 8: 31. ende 9: 31. ende 10: 33. Luc. 9: 22. ende 18: 31. ende 24: 6.

45. Doe nam Hy hunne vleeschelyke vooroordeelen wech, en opende hy haer verstant, op dat sy de Schriften verstonden, en alles wat van den MESSIAS voorzegd was.

3. *Vs. 46-49. spreekt de Euangelist van verscheidene verschijningen en gesprekken des opgewekten Verlossers, aen en met zijne Apostelen, welk hier in korte woorden zijn zamengetrokken.*

46. Ende de verrezene JESUS, op eenen anderen tijd, aen zijne Apostelen verschenen zijnde, seyde tot haer, (v) Alsoo is 'er in de boeken der Propheten van mijne lotgevallen geschreven; ende, gelijk ik geleden heb, alsoo moest de Christus de beloovde MESSIAS lijden, ende van den dooden opstaen ten derden dage:

47. Ende in sijnen name, op zijn bevel, en op grond van zijne verdiensten, moet gepredickt worden bekeeringe ende (x) vergevinge der sonden, onder alle volcken, (y) beginnende van Jerusalem. Te Jerusalem moet het Euangelie het eerst verkondigd worden, vervolgens in andere plaetsen van het Joodsche land, en eindelyk onder de Heidenen.

48. Ende gy, mijne Apostelen, zijt getuygen van dese dingen, niet alleen van mijne wonderwerken, door welke ik mijne leer en Godlyke zending bevestigd heb, maer ook van mijne opstanding uit de doden.

4. (z) Ende siet ick sende de belofte mijns Vaders op u, dat is, binnen korten zal ik u den beloovden Heiligen Geest schenken, om u in alle waerheid te leiden, met alle die buitengewone gaven, welke gy nodig hebt, om mijn Koningrijk uittebreiden over den ganschen aerdboden:

(v) Ps. 22: 7. Hand. 17: 3. (x) Hand. 13: 38. 1 Joh. 2: 12. (y) Hand. 2: 4. (z) Joh. 14: 26. ende 15: 26. ende 16: 7. Hand. 1. 4.

dem: (*a*) maer blijft gy, nadat ik ten hemel zal gevaren zijn, in de ftadt Jerufalem, tot dat gy fult aengedaen zijn met kracht uyt de hoogte, en de buitengewone gaven van den Heiligen Geest zult ontvangen hebben.

S. LUCAS *besluit zijn Euangelie, met een kort bericht van 's Heilands Hemelvaert, vs.* 50-53.

50. Geduurende 40 dagen vertoonde zich de opgewekte Verlosfer, verfcheidene malen, aen zijne Apostelen, om hen ten vollen te verzekeren, dat Hy waerlyk uit de doden was opgeftaen. Byzonder verkeerde Hy in Galilea met hen zeer gemeenzaem, om hen nader te onderwijzen in die dingen, welken de uitbreiding van zijn Koningrijk aengingen. Ten laetften gelastte Hy zijne Apostelen, om naer Jerufalem te gaen. (*b*) Ende, op den veertigften dag na zijne opftanding, kwam Hy zelvs by hen, en hy leydde haer buyten naer den Olijvberg, tot aen die landftreek, waerin het vlek Bethanien gelegen was, ende fijne handen opheffende fegende hy haer. Hy nam van hen een hartelyk affcheid, en bad hun den besten zegen toe, in alle betrekkingen, byzonder over het wichtig werk van de Euangeliebediening, het welk zy eerlang aenvaerden zouden.

51. (*c*) Ende het gefchiedde als hyfe fegende, dat hy van haer fcheydde, eude wiert opgenomen in den hemel, terwijl een wolk Hem wech nam van voor hunne oogen. Zy ftaroogden Hem eenigen tijd achter na, tot dat zy uit den mond van twee Engelen bericht ontvingen, dat Hy in den hemel was opgenomen, Hand. I: 9-11.

52. Ende fy aenbaden hem, ende keerden weder nae Jerufalem met groote blijtfchap over de heerlykheid, met welke hun Meester bekroond was.

(*a*) Hand. 1: 4. (*b*) Hand. 1: 12. (*c*) Marc. 16: 19. Hand. 1: 9.

53. Ende ſy waren alle tijt, zo menigmalen 'er ge legenheid was, om den Godsdienst uit te oeffenen, in den Tempel, lovende ende danckende Godt. Amen.

Met dit verzegelend AMEN beſluit LUCAS dit zijn eerſte Boek, ter bevestiging van de waerheid der geſchiedenisſen, welke hy, op de begeerte van THEOPHILUS, na een nauwkeurig onderzoek van zaken, in eene behoorlyke orde beſchreven had. — Verg. XVIII Deel p. 538.

EINDE VAN HET EUANGELIE VAN LUCAS